AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1869.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1869.

Side

J. J. A. Worsaae: om nogle norske Oldsagfund . . . . 1.
J. Kornerup: gamle danske Landsbykirker med Tvillingtaarne . . 13.
Konr. Gislason: de ældste Runeindskrifters sproglige Stilling . . 35.
O. Rygh: om den ældre Jernalder i Norge . . . . 149.
J. Kornerup: om den tidlige Middelalders Trækirker i Danmark . . 185.
J. J. A. Worsaae: om Mammen-Fundet, fra Hedenskabets Slutningstid 203.
A. D. Jørgensen: historisk-topografiske bemærkninger . . . . 219.
Benedict Grøndal: Orme og Ormegaarde i de nordiske Oldskrifter 228.
Sophus Bugge: efterslæt til min udgave af Sæmundar Edda . . . 243.
R. H. Kruse: et Bidrag til Limfjordens Historie i det 11te Aarhundrede 277.
A. D. Jørgensen: Svolderslaget og tidsregningen i den norske kongerække . . . . 283.
R. Jensen: Ljómur, et færøisk, gudeligt kvad . . . . 311.
L. Zinck: om de sidste Aars Opdagelser af forhistoriske Mindesmærker til Belysning af Menneskeslægtens tidligste Optræden i Indien . . . . 339.
T. Hindenburg: Bemærkninger i Anledning af den internationale archæologiske Kongres i Kjøbenhavn fra 27 August til 3 September 1869 . . . . 369.

I Texten findes følgende Afbildninger:

S. 19. Tvele-Merløse Kirke; S. 20-23. Færløf Kirke, Langhusets vestlige Ende, Plan; S. 25-27. Væ Kirkes oprindelige Udseende, Lønkammer mellem Taarnene; S. 28-29. Magleby Kirkes Taarn, Grundtegninger af Taarnets forskjellige Stokværk; S. 31 og 33. Broager Kirke, Hal under Taarnet.
- 198. Sidestykkerne fra Døren i Romb Kirke (ved Lemvig).

S. 208. Bane af en Jernøxe hørende til Mammen Fundet.
- 211. Runesten ved Kirk Braddan paa Øen Man.
- 343-363. Gjennemsnit af Terrainet ved Madras; Stenredskaber fra St. Acheul (Fig. 8) og fra Lateritelaget i Indien (Fig. 2-7); Gravstue i Distriktet Coorg (Fig. 9) og andre Stenmindesmærker i Indien (Fig. 10 og 11).

Til dette Bind høre Tavlerne 1—9 med Afbildninger af Gravstedet ved Mammen og forskjellige der fundne Gjenstande.

Disse Tavler saavelsom de i Texten indsatte Figurer ere kemityperede af Herr J. Magnus Petersen. Farvetrykkene ere udførte i Thieles Bogtrykkeri.

OM NOGLE NORSKE OLDSAGFUND.

BEMÆRKNINGER VED FREMLÆGGELSEN I OLDSKRIFTSELSKABET (DEN 6te FEBRUAR 1866) AF MEDDELELSER FRA PROFESSOR O. RYGH OG RECTOR HENRICHSEN.

VED J. J. A. WORSAAE.

Eet af de interessanteste Forskningsæmner i den nordiske Archæologi er unægtelig Spørgsmaalet om Nordens første Bebyggelse og om vore Forfædres Indvandring. Tidligere har man især deleshed holdt sig til skriftlige Kilder og af dem søgt paa forskjellig Maade at uddrage, hvorledes vore Forfædre ere komne hertil, og hvilke Folkestammer det var, som indtil da havde beboet vort Norden. Efter Sammenstilling af inden- og udenlandske Kildeskrifters Beretninger og efter Undersøgelser af sproglige Forhold, af Folke- og Stedsnavne m. M. troede man længe at maatte blive staaende ved det Resultat, at vore Fædre vare med Odin indvandrede enten fra Østen eller maaske snarere fra Syden, og at de først vare komne til Mælaregnene eller til de frugtbare gammeldanske Lavlande, men ikke før senere ned i Tiden høiere op mod Norden til Klippeegnene i det nordlige Sverige og i Norge, idet de ved deres Fremrykning allevegne underkuede de tidligere Indbyggere eller fortrængte dem til det yderste Norden.

Det vil dog erindres, at de sproglige Undersøgelser endnu vare meget ufuldkomne, at de fremmede Kildeskrifters Beretninger om vort Norden ere faa og usikkre, og at vore egne skriftlige Kilder kun have en forholdsviis ringe

Alder. De gaae, som bekjendt, ikke tilbage til den hedenske Tid; de indeholde rigtignok Sagn, som kunne hidrøre fra en ældre Periode, men som man ikke særlig tør bygge paa, naar Talen er om at tilveiebringe historiske Kjendsgjerninger. Saameget er i ethvert Tilfælde klart, at selv de allerældste af dem ikke indeholde den fjerneste Antydning af, hvor tidlig den første Bebyggelse af de nordiske Lande er foregaaet. Det var derfor et overordentlig vigtigt Fremskridt, da man for tredive til fyrgetyve Aar siden for Alvor begyndte at undersøge vore egne Oldsager og Mindesmærker, for af dem muligviis at erholde samtidige og paalidelige Vidnesbyrd om Gangen i Nordens Bebyggelse. Af de skriftlige Kilder og af lappiske eller finske Folks Tilstedeværelse endnu i det yderste Norden havde man forlængst dannet sig en bestemt Forestilling om, at Finnerne og Lapperne havde været Nordens Urbeboere, og at der efter dem var kommet keltiske eller galliske Folkefærd, som ligeledes havde et stort Herredømme i det vestlige Europa, i Frankrige og England, og at først efter dem de egentlige Nordboer, som besatte de skandinaviske Lande, vare indvandrede hertil. Det var da en Selvfølge, at man, strax efter at have begyndt at undersøge Oldsagerne og Mindesmærkerne, ikke kunde frigjøre sig fra dette, saakaldte historiske System. Man søgte at lempe Udbyttet af Oldtidsmindernes Undersøgelse efter hvad der eengang var antaget og efter hvad der almindelig lærtes i de historiske Lærebøger; man havde ikke Mod til at bryde dermed og til at sige, at et sligt System var fuldkommen utilstrækkeligt til at forklare de virkelige Kjendsgjerninger. Man ansaa tilmed endnu feilagtig Oldsagerne og Oldtidsmindesmærkerne i de nordiske Lande for at være omtrent eens over hele Norden, og man havde derfor aldrig saa snart opstillet Omridsene af Steenalderen, Broncealderen og Jernalderen, førend man strax vidste at føie en nærmere Forklaring dertil, idet man sagde, at Steenalderen hidrørte fra Urbebo-

erne: fra Finner og Lapper, Broncealderen fra Kelterne og Jernalderen fra de skandinaviske Nordboer.

Det var ikke alene Historikere, der hyldede denne Anskuelse, navnlig i Norge *R. Keyser* og *P. A. Munch*, men det var ogsaa Oldforskere selv, der iøvrigt i mange andre Retninger vare frie for historiske Fordomme. Men ikke nok med at man bearbeidede de archæologiske Resultater efter det tidligere »historiske« System; de nævnte norske Forfattere gik snart endnu langt videre og opstillede en heel ny Theori for Nordens og især Norges Bebyggelse af den skandinaviske Folkestamme. Paa samme Tid som de optoge det nyeste archæologiske Resultat, at Mindesmærkerne og Oldsagerne fra de forudgaaede Tidsrum, fra Steen- og Broncealderen, vare langt færre i Norge, end i det øvrige Norden, erklærede de nemlig, i Særdeleshed dog efter Undersøgelse af de »historiske« Kilder, at Indvandringen til Norge i Jernalderen ikke, som tidligere paastaaet, kunde være foregaaet fra Syd mod Nord, men omvendt fra Nord mod Syd; at den egentlige norrøne eller norske Folkestamme var kommen fra det Indre af Rusland, sidst fra Bredderne af det hvide Hav, og var gaaet nord over den skandinaviske Halvø; den første Deel af Stammen havde formeentlig bosat sig i Hálogaland (den høie, hellige Lues Land), et Land, der senere i de norske Traditioner spillede en stor Rolle, ogsaa som Følge af at det var det første norske Land, der var blevet bebygget af Nordmændene; den næste Stamme, der kom og fandt Hálogaland befolket, gik længere mod Syd ned til Egnen om Throndhjem, og den tredie Stamme igjen gik op i Fjordene, hvorfra den bredte sig ud over Norge ad to forskjellige Veie: den ene ud over Dovrefjeld gjennem Guldbrandsdalen længere mod Syd og den anden langs Norges Kyster. Det saaledes indvandrede nye Folk af Nordmænd skulde da ikke have truffet andre Beboere i Norge, end omvankende Finner, som opholdt sig paa de høieste Fjelde, levende af deres Rensdyr, og som aldrig

forlode de høieste Sneemarker, uden naar deres Rener trængte til at drikke af Havvandet, da de saa begave sig fra Fjeldsletterne ned til de mere aabne Søkyster. Man gik nemlig ud fra, at der ikke havde existeret nogen egentlig Steenalder langs med Norges Kyster, men at de Steensager, som fandtes der, navnlig de som vare af Flint, maatte alle være indførte fra andre Lande til Norge, hvor Flinten ikke havde hjemme, saa at der altsaa ikke fra Steenoldsagerne kunde hentes noget Vidnesbyrd om, at der i hiin tidlige Tid havde været nogen egentlig Befolkning der. Ligeledes paastod man, at Norge ikke havde havt nogen Broncealder, som Danmark, hvor Mindesmærker fra Broncealderens Tid findes. i saa overordentlig stor Mængde, men at de faa Mindesmærker i Norge fra den Periode kun hidrørte fra Fremmedes korte og tilfældige Besøg. Ja, man gik endog saa vidt, at man sagde, at de Nordmænd, der saaledes vare komne fra det hvide Hav forbi Nordpolen ned ad Norges Kyster, vare de første Folk, der havde bragt Jernet hertil Norden, og at Jernet paa denne Maade var tidligere kjendt og benyttet i det nordlige Norge, end i den sydlige Deel af Norden: i de gammeldanske Lande. Da tilmed denne Bevægelse af de norske Stammer fra det indre Rusland til Norge skulde være begyndt omtrent fem hundrede Aar før Christus og i det Hele have varet et Par hundrede Aar, maatte følgelig Jernculturen ved Nordmænd være bleven indført i Norge omtrent tre hundrede Aar før Christi Tid. Fra Norge skulde endvidere denne nye Jerncultur i Forbindelse med den nye norske Befolkning senere være gaaet mod Syd og Vest, deels til Sverige og deels nedover de danske Øer, især til den jydske Halvø, hvor de skandinaviske Nordmænd kom til at udgjøre Herskerstammen ligeoverfor de der indvandrede og bosatte »tydske« Goter.

Det er disse Paastande, som med den allerstørste Iver og Styrke have været forfægtede i Norge, og som endog ikke langt tilbage, omtrent for en Snees Aar siden,

spillede en vis Rolle selv i de nyere politiske Bevægelser, da det fra Norge blev gjort gjeldende, at den danske Befolkning af nordisk Rod egentlig var oprindelig norsk, det vil sige forsaavidt Herskerstammen angik, hvorved man vilde søge at forklare forskjellige Kjendsgjerninger selv i den nyeste danske Historie. Imidlertid have Erfaringerne i Norge ved Gravfund, Fund paa Kyster og Fjelde, faaet en meget større Udstrækning, end nogensinde før, men disse Erfaringer have rigtig nok i ingen Henseende været heldige for det nye norske System om Norges Bebyggelse. Dette System var, tiltrods for *L. K. Daa's* Protester, næsten blevet en Troessag i Norge; det var indført i de vigtigste Skolebøger, og det er først ganske nylig, at Grunden under det er begyndt i Norge selv at vakle stærkt. Hvad det saaledes angaaer, at man har paaberaabt sig, at der paa de høieste Fjelde endnu skulde forefindes Vidnesbyrd om Lappernes tidligere Tilstedeværelse der, idet store Dynger af Rensdyrknokler, som aabenbart hidrørte fra Rensdyr, der vare spiste, skulde godtgjøre, at Finnerne havde draget om der med deres Rener, da er en saadan Dynge i de sidste Aar undersøgt af *Nicolaysen*, som har Tilsyn med Norges Oldtidsminder, og han har oplyst, at disse Rensdyrknokler hidrøre fra Middelalderen, fra Rensdyrskytters Ophold paa de høie Fjelde. Derved har altsaa Theorien om Norges første Bebyggelse paa de høieste Fjelde faaet et meget stærkt Stød. Dernæst har det ogsaa viist sig, at der i Dalene og langs Kysterne i Norge findes flere Steensager, end man forhen har troet. Jeg skal ikke videre dvæle ved, at der heelt oppe ved Stavanger og Bergen er funden Flintesteenssager af en Størrelse, der endog undertiden overgaaer de største Flintesteenssager, som kjendes i Danmark, blandt Andet en Flintkniv, der er ikke mindre end sytten Tommer lang, medens den største, som endnu er truffen her i Danmark, hvor ellers nogle af de anseeligste Steensager ere forhaan-

den, ikke synderlig overstiger femten Tommer. Men der er iagttaget flere Omstændigheder, som synes at tyde paa, at Steensager maae være forarbeidede, idetmindste stundom, i Norge selv, og at de ikke alle skyldes hiin ovennævnte Forbindelse med sydligere Egne, idet der nemlig er truffet Slibestene til Huulmeisler af den Art, som Bønderne oprindelig antoge for forstenede Laarbeen af Kæmper, fordi de saae ud som store Knokler. Hvad der endnu bestemtere godtgjør, at Steensager ere forarbeidede i Norge, er et mærkeligt Fund, der i 1863 blev gjort af daværende Lector (nu Professor) *Rygh*, Bestyrer af Oldsagsamlingen i Christiania. Han havde faaet Underretning om, at der paa Jæderen, sønden for Stavanger, nogle Miil fra Kysten ved en Sø, fandtes en heel Deel Skjærver af Flintesteen og deriblandt Stykker, der viste Spor af Bearbeidelse. Han tog derfor til Stedet, hvor han saa en meget stor Strækning omkring Søen bedækket med Flintstumper. Det var ganske tydeligt, at der her havde været ligesom et Værksted for Forarbeidelsen af Steensager i en meget fjern Oldtid. Han opsamlede en Mængde Prøver deraf til Museet i Christiania, og da han var her ifjor, havde han den Velvillie, at overlade enkelte af dem som Sammenligningsgjenstande til vort oldnordiske Museum. Blandt disse Stykker ere nogle smaae af de saakaldte Flintkjerner eller Flintblokke, hvoraf Flintflækker ere udhuggede; ved enkelte af disse har man begyndt at danne ligesom et lille Skaft, for at kunne binde dem paa et længere Rør eller en tynd Stok og saaledes benytte dem som Pile. Det er ganske mærkeligt, at der ved disse Sager, som utvivlsomt ere forarbeidede paa Stedet, findes Flintskjærver og smaae naturlige Flintstykker i en saadan Mængde, at det er ganske klart, at Forarbeidningen er foregaaet af Materiale, taget paa Stedet selv, saameget mere som det er en særegen Art Flint, bestaaende af overordentlig smaae Stykker. Ifølge en (senere) Meddelelse af Professor *Torell*,

skal der, efter Udsagn af Fiskere paa Jæderen, ikke sjelden under Jæderens Kyst opfiskes endog temmelig store naturlige Flintestene. Ved Siden af, at der kan være indført en heel Deel Flintsager fra de sydlige Egne til Norge, seer man altsaa, at Folk i Norge i Steenalderens Tid have benyttet de faa Stykker Flint, de have havt, til, idetmindste enkeltviis, deraf at danne Redskaber. Vi have her i det oldnordiske Museum, navnlig fra Magleø ved Aamose, lignende smaae Flintblokke og Flintpile, der ere tildannede efter det samme System, som de smaae Stykker oppe fra Jæderen. Dette Jæder-Fund er vel endnu enestaaende i Norge, men der kan neppe være Tvivl om, at der efterhaanden ved fortsatte Undersøgelser vil kunne komme lignende Ting for Dagen. Det er ogsaa ganske interessant, at man har truffet flere Steensager i Jernalderens Grave i Norge, hvor de, som stundom hos os i Danmark, navnlig i Grave fra Broncealderen, sikkert tildeels have været nedlagte som en Slags Amuletter, som Erindringer om en ældre Tid. Men mærkeligt er det, at man i Norge saagodtsom ikke hidtil har opdaget Grave fra Steenalderen, men væsentlig kun løse Oldsager af Steen. Af en Oversigt over foreliggende Meddelelser og Beretninger fra Museerne i Christiania og Bergen ved Lector *Rygh* og Rector *Henrichsen* og ikke mindst af den udførlige Fremstilling, som Rector Henrichsen velvillig har meddeelt os af Alt, hvad der findes i Museet i Bergen i Forbindelse med en statistisk-geografisk Udsigt over Fundenes Udbredelse, turde det klart fremgaae, at Steensager, og navnlig de større, ere i Norge forsvindende op ad mod Norden; saasnart man kommer op i Throndhjem Stift eller nordligere, blive Steensager ganske overordentlig sjeldne og ere da ikke af Flint, men af andre Steenarter, navnlig af Skifer, og tildeels af noget andre Former. Det selvsamme Resultat med en bestemt Aftagen fra Syd mod Nord, viser sig ved Broncesagerne. Medens saagodtsom ingen Grave ere fundne fra Steenalderen i Norge, er der

vel truffet Grave fra Broncealderen, men kun paa de yderste Kyster i den sydvestlige Deel af Landet, netop især paa Jæderen ved Stavanger, hvor Skeletter fandtes liggende i Steenkister, iførte Dragter, og ved Siden af dem Broncevaaben og Smykker, der ganske stemme med, hvad vi have i Danmark fra Bronceperioden. I Lighed med det ovenfor omtalte Værksted for Forarbeidelsen af Steensager paa Jæderen, er der i Norge ogsaa undertiden funden større Samlinger af Broncesager; saaledes etsteds i Christiania Stift tyve til tredive Landsespidser af Bronce og flere andre Gjenstande, som synes at tyde paa, at Broncesager ligeledes kunne være blevne forarbeidede i Norge selv. Dette vil være saameget mindre overraskende, som der for adskillige Aar siden temmelig høit oppe i Sverige, i Dalsland, i en Egn, der dengang neppe kan have været ryddet for Urskov, blev fundet en heel Deel halvfuldendte Broncesager tilligemed Metal, der endnu ikke var smeltet, hvilket tydelig viste, at det var Dele af en Metalarbeiders Forraad, som her vare blevne nedgravede. Det synes ogsaa at fremgaae ved en nærmere Sammenligning mellem de Broncesager, der ere fundne endnu høiere oppe i Sverige og her hos os, at der er enkelte smaa Nuancer, og at altsaa Broncesager ligesaa godt kunne være forarbeidede hist oppe mod Norden, som her nede i Danmark. Men i det Hele vise Broncesagerne i Sverige som i Norge en ganske bestemt Aftagen fra Syd mod Nord, om de end ere talrigere i Nord-Sverige, end i det nordlige Norge. Naar man nemlig fra Syden af nærmer sig op ad imod Throndhjem, vil man snart for Norges Vedkommende naae Broncesagernes yderste nordlige Grændse; thi drager man videre mod Nord op til Lofoten, vil man neppe længere træffe Spor af Broncesager eller af nogen særlig grundfæstet Broncealders Kultur, hvilket fortjener dobbelt Opmærksomhed, da den Formodning er bleven udtalt, at der i Lofotens nærmeste Omegn mulig kunde have været anlagt et Tempel

af phoniciske Nybyggere, fra hvem Broncealderens Kultur og Frembringelser formentlig havde udbredt sig i videre Kredse*). Efter hvad norske Forfattere have antydet er det endog meget tvivlsomt, om Lofotens Fiskeri, for hvis Skyld disse fjerne Egne saa tidlig formeentlig spillede en anseelig Rolle, har været opdaget eller særlig benyttet allerede ved Broncealderens Begyndelse.

Gaae vi dernæst over til Jernalderen, saa maatte vi, hvis den oprindelig norske Hypothese om Nordmændenes Bevægelse fra Nord mod Syd skulde være rigtig, vente at finde de ældste Sager fra Jernalderen nordpaa i Norge og de yngste mod Syd. Men just det Omvendte finder Sted. Man har endnu aldrig i Norge været istand til at opvise et eneste Stykke fra Jernalderen, ældre end Christi Fødsels Tid eller ældre end de Sager, der ere komne frem hos os i Danmark i de romerske eller halvromerske Fund saavelsom i de store Mosefund i Slesvig, Nørrejylland, Fyen og paa Bornholm. Derimod see vi, at disse i Danmark saa meget udbredte halvromerske Fund ogsaa fremtræde hyppig i det sydlige Norge, baade inde i Landet og paa Øerne under Kysterne, t. Ex. paa Karmøen; de fortsætte sig op forbi Stavanger og Bergen, men tabe sig jo nærmere man kommer op mod det Land, der skulde have været Nordmændenes oprindelige Bopæl: Hálogaland, hvor der overhovedet hidtil næsten aldeles ingen Gravhøie eller Oldsager ere opdagede fra den hedenske Tid. Paa lignende Maade stiller Forholdet sig mellem de sparsommere halvromerske eller ældre Jernalders Fund i det nordlige Sverige og de ulige talrigere tilsvarende Fund i Danmark, som ved

*) Inden dette Foredrag er bleven trykt, har Rector Henrichsen udgivet Sammendrag af sine ovennævnte Meddelelser i »Nogle Bemærkninger om Stenalderen i Norge«, Bergen 1866. 20 Sid. 8vo. og »Nogle Bemærkninger om Broncealderen i Norge«, Bergen 1867. 16 Sider.

sin sydligere Beliggenhed jo aabenbart ogsaa laa nærmere ved den nye Kulturs Vugge i Landene mod Syd (eller Sydost?). Det er imidlertid ganske interessant, at til Trods for, at der saaledes forekomme færre, ja gjerne noget yngre Oldsager fra den ældre Jernalder i Norge, end her hos os, er der adskillige ret mærkelige Oplysninger, som ville fremgaae ved Sammenligning mellem de norske og de danske Fund fra den Tid. Jeg skal her kun minde om, at Rector Henrichsen har sendt Afbildninger fra Bergens Museum af en egen Art Oldsager, med Hensyn til hvilke der har været megen Tvivl om, hvorledes de have været anvendte. Det er de saakaldte væverskyttelformede Stene, paa hvis Midte man seer et Slags Rille. Rector Henrichsen oplyser, efter et mærkeligt Gravfund, at de maae have været anbragte i Broncekapsler paa Læderbelter og formeentlig have været anvendte til derpaa at hvæsse Prene. Det er en Sag, der nok turde fortjene nærmere Opmærksomhed og Drøftelse.

Men medens der forresten igjennem Undersøgelser af Oldsager og Mindesmærker stadig fremkomme bestemte Kjendsgjerninger for, at Bebyggelsen af Norge ikke, hvad der jo ogsaa i og for sig er unaturligt, skulde være foregaaet ved en Bevægelse fra Nord mod Syd, er det ret betegnende, at nylig en Nordmand, den fortjente *Eilert Sundt*, som, ogsaa af Interesse for dette Spørgsmaal, har bereist det gamle »Hálogaland«, har sluttet sig til *Daa's* tidligere Tvivl om den yndede Indvandringstheories Holdbarhed og navnlig til Tvivlene om, at Nordmændenes første Nybygd i Norge nogensinde kunde have været der*). Han tilbragte flere Maaneder i Landet paa Reiser fra den ene Bygd til den anden og fra den ene Fjord til den anden, men kom allevegne til den Erkjendelse, at Bebyggelsen

*) »Helgeland, den ældste norske Bygd?« i »Folkevennen«, 13de Aarg. Kristiania 1864. S. 117—145.

aabenbart maatte være foregaaet ved en successiv Indvandring fra Syd mod Nord. Han forvissede sig om paa Stederne selv, hvor overordentlig vanskeligt et Land det er at leve i for Folk, der ikke næsten i Aarhundreder have studeret dets Natur og lært dets Særegenheder at kjende, og hvorledes Nordmænd, der endog i vore Dage komme derop med alle de Hjelpemidler, som Civilisationen frembyder, saare let ville kunne synke ned i Armod og Elendighed, netop fordi Naturen er saa haard. Han har gjort opmærksom paa, at en af de allerbedste Bygder i Landet indtil den allerseneste Tid har været dækket med fuldstændig Urskov, og at den kun er bleven opdyrket paa den Maade, at een eller anden Nybygger, tvungen af Nøden, er gaaet derop og lidt efter lidt har ryddet et Stykke Land og saaledes aftvunget den skarpe Natur et tarveligt Underhold. Disse Iagttagelser af en anseet Mand, der selv har kunnet anstille Undersøgelser, maatte selvfølgelig vække overordentlig Opsigt i Norge, saa meget mere som han gjorde gjeldende, at det var ufatteligt, hvorledes endog flere Stammer af Nordmænd i den fjerne Oldtid skulde kunne være naaet fra det hvide Hav omkring Norges farlige og vilde nordlige Kyster til »Hálogalands« øde og golde Kyst, hvorledes de skulde kunne have ernæret sig der og hvorledes de overhovedet skulde kunne være indvandrede med et saadant Kjendskab til Fiskeri og Seilads, som Landets Natur nødvendig strax kræver af dets Beboere. Det bestemte Resultat, hvortil Eilert Sundt saaledes kom, at Alt, hvad man før har skrevet om, at dette Land var Nordmændenes oprindelige Hjemstavn, er urigtigt, og at Bebyggelsen der som i Norge i det Hele synes at være foregaaet, hvad man kunde vente, ved en gradeviis Bevægelse fra Syd mod Nord, stemmer i en mærkelig Grad med Udbyttet af de seneste og bedste archæologiske Undersøgelser. Alle Omstændigheder tyde ogsaa mere og mere hen paa, at en hel ny, fastere Grundvold virkelig er i Begreb med at blive lagt for Nordens Bebyggelses-

historie paa Ruinerne af de ældre saakaldte »historiske« Theorier. Men det gjelder endnu mere, end forhen, om at Forskerne i de nordiske Lande arbeide sammen, for at oplyse de saa vigtige Forhold mellem Landene indbyrdes og disses Forbindelser med det øvrige Europa, og det gjelder fremfor Alt om, at Forskerne ikke gaae ud fra overleverede, løse Theorier om Finner, Kelter, Goter, Skandinaver o. d., men kun fra de Holdepunkter, som samtidige Oldsager, Mindesmærker og, for Jernalderens Vedkommende, tillige Runeindskrifterne yde. I denne Henseende vil Keyser's og Munch's lærde »historiske« Theori om Norges Bebyggelse kunne tjene som en lærerig Advarsel for Fremtiden, medens det dog heller ikke vil kunne nægtes, at netop denne yderliggaaende Theori har bidraget Sit til omsider at klare den simple, naturlige Sætning, at Indvandringerne til vort Norden i Reglen til alle Tider ere foregaaede fra Syd og Øst, og at de tidligste Indbyggere, (til hvilke man indtil Videre neppe tør regne de Lapper eller Finner, hvis Efterkommere nu leve i det yderste Norden), have, ialtfald til at begynde med, sat sig fast i de mere frugtbare og let tilgængelige sydlige og sydøstlige Dele af Norden, hvorfra de først have trukket sig op i de vilde, klippefulde, med Urskov bevoxede, nordlige Strækninger, da der ikke længere mod Syden var tilstrækkeligt Underhold for dem.

GAMLE DANSKE LANDSBYKIRKER MED TVILLINGTAARNE.

AF J. KORNERUP.

Paa den Tid, da man i Danmark begyndte at opføre Landsbykirker af Sten, det 11te og især det 12te Aarhundrede, var der for de allerfleste af disse mindre Kirkebygninger fastsat en bestemt Grundform, som man gjerne fulgte med Troskab, saa at man kun undtagelsesvis afveg fra den. Kirken blev inddelt i tre Hovedafsnit: Langhuset, Menighedens Plads, Choret, Geistlighedens, og den halvrunde Chorslutning, Alterets Plads. Dertil indskrænkede man sig, og vi kunne endnu hist og her især i Jylland finde næsten uforandrede Prøver paa hine Kirkebygninger, som af Bønderne benævnes: »kullede» Kirker, fordi de savne det Parti, som paa Afstand er det mest fremtrædende ved vore Kirker, og som i Forbindelse med vore Bakker, Dale og Skove giver det danske Landskab sit eiendommelige hjemlige Præg: Taarnet med de takkede Gavle. Det er en bekjendt Sag, at de allerfleste af vore Taarne først ere blevne føjede til Kirkerne to til tre Aarhundreder efter disses Opførelse, ligesom det ogsaa er sikkert, at de ere bestemte til Anbringelsen af Klokker, for at disse fra deres høie Plads med de store Lydhuller bedre kunne tone ud over Bakke og Dal og kalde Menigheden til Herrens Hus.

Dog findes der undtagelsesvis enkelte meget gamle, med Kirken jævnaldrende Taarnbygninger; men disse Bygninger udmærke sig da ogsaa fremfor de andre temmelig plumpe Taarne ved mere maleriske Former og ved Forhold,

der staae i bedre Overensstemmelse med det Oprindelige end hine. Medens næsten alle de yngre Taarne i deres Grundrids danne en regelret Firkant, der voxer ivejret som en tung Masse, foroven dækket af et Tag med Gavle, der følge den samme Retning som Langhusets og Chorets Gavle og saaledes gjentage disse med Ensformighed, er derimod hine gamle Taarnes Grundrids en aflang Firkant, hvis smalle Sider ligge i Nord og Syd med Gavle paa disse Sider og altsaa med Tagryggen tværs for Langhusets. Enhver, der har set saadanne Taarne f. Ex. ved Aasum, Tryde, Dalby, Nosaby, Fjelkinge og Herrestad Kirker i Skaane, ved He og Bjerring i Jylland, Tirsted paa Laaland eller ved Knudsker, Rø, Østermarie, St. Ibs eller Bodilskirken paa Bornholm, vil indrømme deres store architektoniske Fortrin. Taarntagets Retning bryder her paa en smuk Maade ved sin Modsætning Linierne i Langhusets og Chorets Tage. Naar man ser Kirken fra Syd eller Nord, viser Taarnet sig rankt og smalt og behersker ikke, saaledes som de yngre Taarne, Langhuset paa en uforholdsmæssig Maade. Betragter man derimod Bygningen fra Vest, viser Taarnet en bred, mægtig Forside med en rundbuet Hovedindgang. Nederste Afdeling i Taarnet danner da en anselig Forhal (Fig. 4), som med en eller flere Buer staaer i Forbindelse med Langhuset og paa en ganske anderledes konstnerisk Maade smelter sammen med dette, end de senere tiløgede, forstyrrende Vaabenhuse. Det er fra denne brede, høitidelige Forhal, at disse Taarne have deres Oprindelse. I de ældste Kirker i Syden var der ofte en noget lignende Forhal, som dog sjældent voxede op til en over Skibet sig hævende Bygning. Denne Forhal »Pronaos», »Narthex«, havde sin særegne Bestemmelse og var navnlig Lærlingenes, »Katekumenernes«, Plads. Disse vare Hedninger, som lode sig korse og derefter fik Tilladelse til at være tilstede ved de hellige Handlinger, uden at de dog endnu maatte deltage i dem. Senere var Forhallen bestemt for de Bodfærdige og

fik tillige en særegen Betydning derved, at Døbefonten anbragtes der, hvilket skulde minde om, at Daaben var det første og vigtigste Skridt ved Indtrædelsen i Christi Kirke. Ved Opførelsen af Taarne ovenover denne Hal havde man væsentlig til Hensigt, at frembringe et høitideligt og mægtigt Indtryk, ligesom det ogsaa synes, som om man tillige undertiden paa denne Maade har villet danne et fast Kastel, hvorhen Menigheden kunde tye i Ufredstider og forsvare sig, naar Kirkens faa og snævre Døre vare tilstængede; thi Opgangen til Taarnet var fra først af altid inde fra Kirken. Naar vi imidlertid have paastaaet, at Taarnet væsentlig var opført til Prydelse for Kirken, er det, fordi det synes klart, at disse ældre Taarne, som Talen her er om, aldeles ikke fra første Færd have været bestemte til at bære Klokker. Ved flere af dem staae derfor endnu paa Kirkegaarden Klokkestabler eller Huse af Træ eller Bindingsværk, i hvilke Klokkerne hænge. Vi skulle senere se, hvor heldigt det vilde have været for Stentaarnene, om man havde ladet Klokkerne forblive i disse Træstabler. Kirkeklokker vare endnu i det 12te Aarhundrede temmelig sjældne i Danmark især ved Landsbykirker. De ældste med Aarstal betegnede Klokker hos os gaae derfor ikke længere tilbage i Tiden end til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Saaledes er der i St. Knuds Kirke i Odense en Klokke med følgende Indskrift:

✠ O ⁝ REX ⁝ GLORIE ⁝ XPE ⁝ VENI ⁝ CVM ⁝ PACE ✠ ANNO ⁝ MILLENO ⁝ TRECENO NEP PEDENOTO

ADAM.

Det er: O rex glorie Christe veni cum pace † anno milleno treceno ...... Adam. »Adam« betegner udentvivl Klokkens Navn. Uagtet den sidstnævnte Linie af denne Indskrift er mig uforstaaelig, med mindre den muligen skal betyde Navnene: Peder Oto, synes det dog klart, at Klokken er fra Aaret 1300, og er den saaledes sik-

kert den ældste bekjendte Klokke i Danmark*). Jeg har været heldig nok til at finde en anden meget gammel Klokke, hvis Indskrift er meget tydelig, nemlig i Aunede Kirke ved Nakskov. Den bærer Aarstallet 1324 og er nu vistnok den næstældste, efterat det er oplyst**), at Klokken i Kirkehelsinge, der tidligere antoges at være fra 1319, i Virkeligheden er fra 1359. Vore fortrinligste Klokker tilhøre imidlertid en langt senere Tid og ere navnlig støbte af en enkelt berømt Klokkestøber: Johannes de Fastenoive, der arbeidede her i Landet i Kong Hanses Tid.

De ovenfor meddelte Bemærkninger om enkelte Taarne fra det 12te Aarhundrede med aflang firkantet Grundrids kunne i det Hele ogsaa gjælde om den eiendommelige Gruppe af Landsbykirker, som vi her nærmere ville henlede Opmærksomheden paa: Kirkerne med Tvillingtaarne; thi disse Taarne, som alle tilhøre den tidligere Middelalder, ere i nær Slægt med hine og danne, ligesom de, forneden en bred hvælvet Hal, der ligger tværs for Enden af Langhuset og som oftest springer udenfor dette i Breden, (Fig. 4.) Hallen aabner sig ind imod Langhuset med tre eller fire runde Buer, der bæres af Søiler eller firkantede Piller. Paa de indadvente Buer, med Søilerne som Støttepunkter for Hjørnerne, hvile to smaa Taarne. Man har kaldet dem Tvillingtaarne, fordi de forneden danne en Helhed, der først deler sig i to Dele ovenover den meget omtalte Forhal. I det gamle Danmark (med Skaane og Sønderjylland) kjender man i Alt otte saadanne Tvillingtaarne; men af disse ere kun tre nogenlunde bevarede i deres oprindelige Form; de fire ere mere eller mindre ødelagte, men have dog bevaret deres underste Dele med tydelige Spor af den tidligere

---

*) Den ældste bekjendte Klokke i Frankrig er Klokken i Taarnet i Abbediet Moissac fra 1203. Viollet le Duc: «Dictionnaire de l'architecture française« III, 283.

**) Fenger: Kirkehist. Saml. II.

Architektur; det ottende derimod, det i Hyllinge, er sporløst forsvundet.

Hyllinge Kirke i Voldborg Herred, et Par Mil Vest for Roskilde, har en meget høi Beliggenhed og hører ifølge sin Grundform og sit Materiale utvivlsomt til Egnens ældste Kirker. Den er bygget af store »Fraadsten« og har en Chorrunding, et firkantet Chor og et Langhus, i hvis vestre Ende der indtil Aaret 1761 stod et Tvillingtaarn, hvilket man paa Grund af Beliggenheden maa have kunnet se meget vidt omkring. Dette Taarn har, som ovenfor berørt, ikke været bygget til at bære Klokker, og Ringningen med de senere der ophængte Klokker i Forbindelse med en uden Tvivl mangelfuld Bygningsmaade blev ødelæggende for Tvillingtaarnet, som ved det nævnte Aar styrtede sammen. Det hedder nemlig i Kirkens »Liber daticus«: «Anno 1761 den 3die Marts overgik Hyllinge Kirke den ulykkelige Hændelse, at da der blev ringet med Klokkerne over en Mand af Kirke Hyllinge, som med flere druknede ved Lyngby Færge, faldt begge Kirketaarne, som den forhen var ziret med, lige over Kirkens Hvælvinger, hvorved fem Mennesker bleve ihjelslagne« *). Af den Tid, i hvilken Nedstyrtningen foregik, kunde man ikke vente, at de to Taarne atter skulde være blevne reiste. Et simpelt lavt Murstenstaarn, der ikke indeholder det mindste Spor af den tidligere maleriske Taarnbygning, betegner nu Stedet for dette forsvundne Mindesmærke.

Den mest bekjendte af alle vore Kirker med Tvillingtaarn er udentvivl Fjennesløvlille. Denne Kirke hører til de ældste paa Sjælland, og dens Tvillingtaarn, der efter Sagnet er opført eller som det synes snarere indbygget i Kirken i Anledning af Absalons og Esbern Snares Fødsel**),

*) Traps Danmarks Beskrivelse I, 191.

**) C. Molbech: »Ungdomsvandringer i mit Fødeland«, 1811. Side 302.

kan derefter henføres til Aaret 1128. Det maa med Hensyn til Sagnets Ælde og Troværdighed her erindres, at det allerede i det 16de Aarhundrede er bleven optegnet af Morten Pedersen, Abbed i Sorø. Ovenover den vestlige Hal var der i Fjennesløvlille, ligesom i nogle gamle saksiske Kirker, et lille Galleri, som stod i Forbindelse med Langhuset ved runde Buer med smukke Søiler. Allerede i det 16de Aarhundrede fandt der paa Grund af Brøstfældighed en Ombygning Sted af de to Tvillingtaarne, der forandredes til et enkelt uregelmæssigt Taarn; men endnu minde to prægtige Søiler af sleben Granit, maaske de skjønneste i Danmark, om hine Taarne og deres Oprindelse. Da Fjennesløvlille Kirke er nøie beskreven og aftegnet*), anser jeg det for overflødigt, her nærmere at skildre den. Det samme gjælder om Tveie Merløse Kirke ved Holbek. Men da sidstnævnte er den eneste Kirke med Tvillingtaarne, der er helt bevaret i det nuværende Danmark, hosføies her er ny Afbildning (Fig. 1). Worsaae har medrette bemærket, at Taarnene i Merløse i Hovedsagen give os den bedste Forklaring paa, hvorledes de berømte Taarne i Fjennesløvlille have set ud, uden at han dog derfor tør antage, at disse Taarne i Enkelthederne have været eens, da navnlig det særegne Materiale i Merløse, Fraadstenen, ogsaa har foraarsaget en særegen Form af Taarnspidserne**).

I det samme Værk (Danske Mindesmærker, 2det Hefte) findes beskrevet en tredie Kirke, der utvivlsomt fordum har havt et Tvillingtaarn: Uvelse i Nordsjælland. Det er en lille, meget pyntelig Murstenskirke i Rundbuestil, der dog sikkert er yngre end de tre ovenfor nævnte Kirker. Det

---

*) J. J. A. Worsaae: »Danske Mindesmærker«, 2det Hefte 1862, med Tegninger af Heinr. Hansen.

**) Sammesteds.

synes, som om en Ombygning af øverste Stokværk i Taarnet allerede har fundet Sted i Middelalderen.

Fig. 1.

Tveie-Merløse Kirke.

De to skaanske Kirker, som jeg i det Følgende vil søge at fremstille, turde derimod endnu være mindre bekjendte,

uagtet Professor Brunius i sin «Skånes Konsthistoria« har givet en sagkyndig og omhyggelig Beskrivelse af dem; de ere saa mærkværdige, at de vistnok fortjene en Beskrivelse ogsaa fra en anden Haand, og de maa som henhørende til denne sjældne Gruppe af gamle danske Mindesmærker her tages med.

Fig. 2.

Tvillingtaarnet i Færløf.

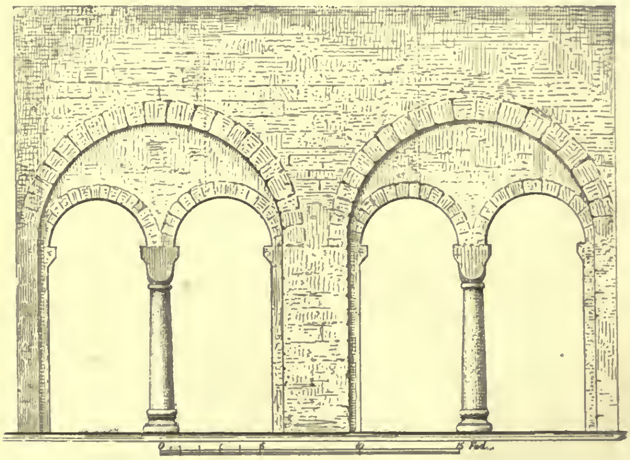
I den klassiske Egn ved Helgeaaen, hvor fordum Knud den Store maatte kæmpe en haard Kamp med den norske Olaf og den svenske Anund Jacob, møde vi et ikke ubetydeligt Antal gamle danske Mindesmærker. Ved Fjorde og store Aaløb fandt Landets tidligste Bebyggelse især

Sted, og vi træffe der nogle af vore ældste Kirker. Dette er ogsaa Tilfældet ved Gudenaaen og Kongeaaen. Blandt Mindesmærkerne ved Helgeaaen fremrager allerede paa lang Afstand en eiendommelig, hoi, kneisende Bygning: Tvillingtaarnet i Færløf (Fig. 2).

Færløf Kirke, som antages opført tidligt i det 12te Aarhundrede, er en anselig Bygning af kløvede Graasten med smukke Kvadre i alle Hjørner og Buer. Selve Kirken har den for den ældre Middelalder sædvanlige Grundform med Langhus, firkantet Chor, Absis og halvrund Triumfbue, paa begge Sider af hvilken der ses høie hvælvede Nicher til Sidealtere. Tværs for Langhusets vestre Ende ligger det med Kirken jævnaldrende mærkværdige Tvillingtaarn. Dette Taarn, der paa hver Side springer næsten 2 Alen udenfor Langhusets Mur, er mod Syd og Nord kun 8 Alen bredt, medens den vestre Side er næsten 20 Alen med den anselige Høide fra Jorden til Tagets Ryg: 43 Alen. Taarnet bestaaer af tre Afdelinger eller Stokværk. Det nederste Stokværk optages af en bred Forhal, hvortil der har været en Hovedindgang fra Vest. I denne Hal har upaatvivlelig Døbefonten tidligere staaet. Rummet er foroven dækket med tre Tøndehvælvinger, der deles ved tvende svære Rundbuer, som have deres Hvilepunkter i Øst og Vest og bære de indadvendte Mure af et Par Tvillingtaarne. Imod Langhuset aabner Hallen sig med tvende store Rundbuer, der adskilles af en firkantet Midtpille (Fig. 3). Buerne deles atter ved Søiler af Granit med Tærningkapitæler. Opgangen til Rummet ovenover Forhallen har tidligere været indefra igjennem en muret Trappe i Taarnets søndre Mur. Nu sker den ad en Trætrappe igjennem et Hul i Hvælvingen. Første Stokværk har tre ligestore Rum, som ved rundbuede Gjennemgange staae i Forbindelse med hverandre og bedækkes med et Bjælkelag. Det mellemste har en Lysaabning imod Vest og en imod Øst; men der bemærkes ikke her noget Spor af et Galleri som i Fjennesløvlille,

da nemlig den mellemste Afdeling af Taarnet ligger høiere end Langhusets flade Loft, hvorved Muligheden for et Galleris Anbringelse bortfalder. Det tredie Stokværk bestaar af tvende smaa firkantede Taarne af omtrent 10 Alens Høide. Disse Taarne omgives udvendig af en fremtrædende rund Baandliste og have mod alle Sider Lydhuller med pyntelige Midtsøiler og Tærningkapitæler. Destoværre har man i nyere Tider forkludret dette mærkværdige Tvillingtaarn ved at drage et fælles Tag hen over begge Taarnene

Fig. 3.

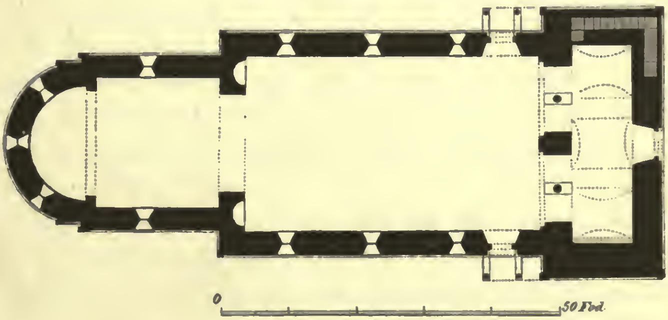

Langhusets vestlige Ende i Færløf.

og deres Mellemrum for at kunne ophænge Klokkerne i det sidstnævnte. Ved denne Forandring og ved en grov Overkastning med Kalk har man berøvet Bygningen en stor Del af dens maleriske Virkning. Hvad der imidlertid vanskeligere lader sig raade Bod paa, er den Brøstfældighed, som navnlig det søndre Taarn lider af, og som man har søgt at bøde paa ved Anbringelsen af Ankere og Jernbaand. Denne Brøstfældighed, som lader befrygte, at ogsaa dette

Taarn engang vil synke i Grus, staar muligen i Forbindelse med en Feil ved Sammensætningen, idet nemlig Smaataarnenes indre Hjørner ikke hvile lodret paa de to Søiler, som de burde, men paa Buerne, som ogsaa derved ere blevne noget trykkede (Fig. 4). Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Taarnet skades meget ved Ringningen med Klokkerne, som burde flyttes til en Klokkestabel. Derved kunde ogsaa Taget forandres, saa at Taarnene igjen fik hvert sit Tag. For os vilde det unægtelig være af Vigtighed, at et saa sjældent Mindesmærke fra vor Fortid kunde blive bevaret.

Fig. 4.

Plan af Færløf Kirke.

Ikke langt syd for Færløf, tæt ved Christianstad, altsaa ogsaa i Helgeaaens Nærhed, laa den gamle berømte Stad Væ, der i Middelalderen var en anselig By med flere Kirker og Klostre, indtil den i Christian IVs. Tid ødelagdes ved en Ildebrand, hvilket gav Anledning til at Kongen paa en Maade lod Byen flytte, idet han anlagde Christianstad en halv Mil derfra. Opførelsen af Mariekirken i Væ gaar tilbage til det 12te Aarhundrede.

I Aaret 1170 stiftede Erkebiskop Eskil med Kong Valdemar Is. og Dronning Sophies Understøttelse et Præmon-

stratenser-Kloster i Væ*). Paa den høitidelige Forsamling, som samme Aar holdtes i Ringsted i Anledning af den hellige Hertug Knud Lavards Skrinlæggelse, udstedte Biskop Simon af Odense et Brev, hvorved han skjænkede Stedet Væ, som han hidtil havde besiddet, til Præmonstratenserne**). Den første Abbed hed Gilbert og var en Udlænding, maaske en Munk fra det berømte Kloster Premontré i Frankrig(?). Det maa formodes, at han har ledet Opførelsen af Mariekirken. At denne er bleven bygget under den første Abbed, synes at fremgaae af et Brev, som Erkebiskop Absalon, Eskils Eftermand, udstedte otte Aar efter, hvori han indrømmer Abbed Tobias af Væ og Brødrene dér Væ Kirke med alt dens Tilhørende, for at den skulde udgjøre et Abbedi for Præmonstratenser-Ordenen.

En usædvanlig Konst og Omhu er anvendt paa denne Bygning, der er opført i den rene Rundbuestil af smukt tilhugne Sandsten. Den har en ret anselig Brede og er anlagt med et Langhus, Chor og Chorrunding, hvilken sidste er smukt prydet med Halvsøiler og en Rundbuefrise (Fig. 5). Lige til Aaret 1810 hævede der sig foran Langhusets vestre Ende to prægtige Taarne. Munkene havde ved Opførelsen af disse to Taarne, der gave Bygningen Lighed med en lille Kathedralkirke, lagt an paa at give den et mer end almindeligt anseligt Ydre. Det var ellers ikke sædvanligt, at Klosterkirker havde Taarne. Sorø Kloster har saaledes aldrig havt noget Taarn. At Taarnene i Væ alene have været bestemte til Prydelse for Kirken, ikke til Klokker, fremgaar deraf, at man i den senere Middelalder byggede et klodset Klokketaarn op til Langhusets søndre Side, hvorved desværre Indtrykket af hele Bygningen i høi Grad forstyrredes. Tvillingtaarnet i Væ har været delt i tre Stokværk, af hvilke nu kun de tvende

*) E. Pontoppidan: Annales eccl. Dan. I, 423.
**) Daugaard: »Om de danske Klostre«. Side 156.

Fig. 5.

Væ Kirkes oprindelige Udseende. Oprids fra Ost.

underste ere tilbage. Til Forskjel fra de øvrige Tvillingtaarne begyndte disse strax nede ved Jorden med to smaa firkantede mørke Rum, til hvilke der har været Indgange fra en imellem Taarnene liggende mindre Forhal. Denne Forhal har imod Vest en prægtig rundbuet Portal med Søiler og Kapitæler, hvilke sidste prydes med udhuggede Fugle, Dyr og Blade. Hallen dækkes af en Tøndehvælving og staar i Forbindelse med Langhuset ved en stor Rundbue. Til Taarnenes første Stokværk kommer man op inde fra Langhuset igjennem en Trappe i den tykke Mur og træffer atter her to smaa mørke Kamre, der ved Døre staae i Forbindelse med et Kammer ovenover Forhallen. Dette lønlige Kammer synes at have været bestemt til Bøn og Betragtning, thi indad imod Kirken bemærkes en Alterniche og paa hver Side af den Lysaabninger med ranke Midtsøiler (Fig. 6). Igjennem disse Lysaabninger har man altsaa paa en noget lignende Maade som i Fjennesløvlille kunnet se ned i Kirken. Paa Væggen over Alternichen ser man Levninger af en fin Kalkpuds med Malninger. Det maa her erindres, at man i 1854 i Chorrundingen i Væ Kirke opdagede et udentvivl med Bygningen samtidigt Kalkmaleri i byzantinsk Stil, fremstillende, som sædvanligt i de ældste Kirker, Herren i Høisædet, omgiven af Evangelisternes symbolske Dyr*). Mariekirken i Væ undergik mange uheldige Forandringer i Tidens Løb men blev værst mishandlet i Begyndelsen af vort Aarhundrede, et Tidsrum, der i en særlig Grad savnede Følelse for Middelalderens historiske Mindesmærker. I 1810 brændte Væ Kirke. Da dens Tag skulde fornyes, fandt man det mageligst at nedbryde Overdelen af begge de smaa Taarne og drage Resten ind under et stort fælles Tag. I Lunds Universitetsbiblio-

*) J. Kornerup: »Om nogle i danske Kirker opdagede Kalkmalerier.« Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie. 1868. Side 49.

thek findes en gammel Tegning af Kirken før Branden, hvilken Tegning jeg har benyttet i Forbindelse med mine egne Tegninger til at give et Oprids af Bygningen fra Øst, saaledes som den omtrent maa have set ud i Eskils og Absalons Dage (Fig. 5). Skjøndt den omtalte Tegning her er benyttet til det Øverste af Taarnene, maa det dog bemærkes, at det

Fig. 6.

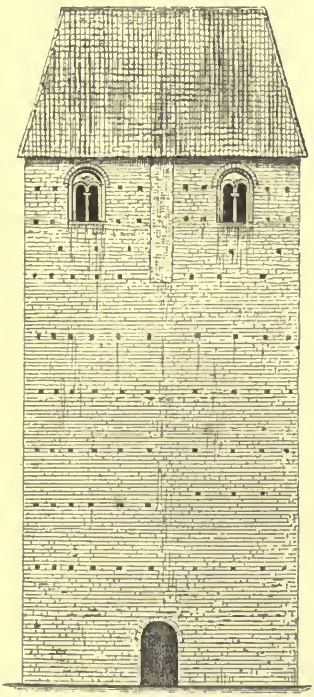

Lønkammer imellem Taarnene i Væ.

er muligt, at denne Del af Bygningen allerede tidligere har været underkastet Forandringer, og at de oprindelige Taarnbedækninger have været temmelig lave Tage, der fra alle fire Sider løb op i en Spids som en Pyramide.

Efterat de fleste Tvillingtaarnes høie Alder oftere er bleven fremhævet i ovenstaaende Bemærkninger, staar det dog endnu tilbage at omtale to noget yngre Kirker med Tvillingtaarne, af hvilke dog den ene egentlig kun har et Tvillingspir.

Fig. 7.

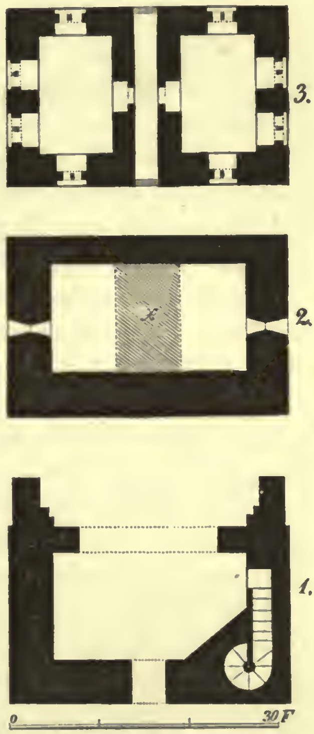

Magleby Kirkes Taarn.

Den ene af disse er Magleby Kirke paa Møen. Selve Kirken er en Murstensbygning i Rundbuestil, opført omkring Aaret 1200, og har i en senere Tid faaet Choret ombygget. Omtrent midt i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede er der foran Langhusets vestre Ende tilbygget et anseligt Murstenstaarn med aflang firkantet Grundrids men foroven tvedelt (Fig. 7). At dette Taarn er en senere Tilsætning til den oprindelig taarnløse Kirke, ses tydeligt indvendigt, hvor man nemlig baade opdager Langhusets gamle vestlige Gavl og bemærker, at Taarnet ikke er i Murforbindelse eller i een Støbning med Langhuset. Dets hele Stil udviser tydeligt, at det henhører til Overgangstiden imellem Rundbue- og Spidsbue-Stilen. Dette Taarn bestaar nu af tre Afdelinger, men har muligen tidligere havt fire, idet den mellemste vistnok har været delt ved et Bjælkelag. Taarnbygningen har en Høide af 38 Alen og en Brede af 15½ Alen mod Vest. Mod Nord og Syd er det kun 10 Alen bredt. Naar

man udefra betragter denne Bygning, der har været overpudset med Kalk og malet med rød Farve, er det kun med Nød og Neppe, at man kan opdage Delingen af det Øverste, som i en senere Tid er bygget sammen. Ved Indtrædelsen i den nederste Afdeling (Fig. 8 No. 1), Forhallen, der har Indgang fra Vest og ventelig er bleven benyttet som Daabskapel, aner man ikke heller, at en Tvedeling tidligere har fundet Sted foroven, da der nemlig ikke her, som ved de andre Tvillingtaarne, findes Søiler som Bærere for de smaa Taarnes indre Sidemure og Hjørner. Man ser kun en bred Hal, der ved en trykket Spidsbue aabner sig ind imod Kirkens Skib. I søndre Murs Tykkelse fører en Trappe, der tidligere har havt sin Dør indvendig i Forhallen, op til næste Afdeling No. 2, som er temmelig mørk og meget høi. Tværs over dette Rum, i en Høide af omtrent 20 Alen over Taarnets Fod, bemærkes en usædvanlig svær Hovedbue (x), 6½ Alen bred, med Hvilepunkter i Vest og Øst. Naar man dernæst ad en Stige naar op i tredie Afdeling No. 3, ser man først ret den tidligere Form; thi her deler Taarnet sig i tvende firkantede Kamre, hvis indre Mure bæres af den omtalte brede Rundbue, en hel eiendommelig Bygningsmaade. Det er høist paafaldende, at Mellemrummet imel-

Fig. 8.

Grundtegning af de forskjellige Stokværk i Magleby Taarn.

lem begge de smaa Taarne kun har havt den ringe Brede af 1 Alen 4", en væsentlig Forskjel fra de ovenfor omtalte Taarne, som tydeligt viser, at den gamle Tradition om disse Bygningers Indretning her er gaaet tabt. Det altfor snævre Mellemrum ved Tvillingtaarnet i Magleby er et architektonisk Misgreb, hvorved den maleriske Virkning af Bygningen i høi Grad er bleven forringet. I Mellemrummet imellem Smaataarnene ser man, at Sammenbindingen først er udført i en sildig Tid med smaa nyere Mursten og kun en Stens Mur, hvorfor det ogsaa vilde være overordentlig let, igjen at adskille Taarnene. Denne Forandring vilde væsentlig kun udkræve Tagets Ombygning fra et til to Tage. Det er imidlertid sandsynligt, at Taarnene tidligere have havt høie spidse Spir, der ere voxede op fra fire Gavle ligesom Broager Kirke. Man har ikke i Kirkebøgerne nogen Efterretning om, naar Taarnene ere blevne sammenbyggede; men i det nordre Taarnkammer bemærkede jeg paa Muren en Mængde sorte Stænk, som ved Skrabning viste sig at være af smeltet Bly, et umiskjendeligt Tegn paa, at en Brand har fundet Sted. Naar man dernæst lægger Mærke til de Aarstal, der med Murankere ere anbragte udvendig paa søndre Side af Taarnet, nemlig 1699 og 1765, maa man formode, at et af disse Aarstal betegner Tiden for Branden og Taarnenes Sammenbygning. Med Hensyn til selve Taarnbygningen, lever der endnu paa Møen et Sagn om, at Magleby Kirke skal være bygget af tvende Søstre, hvilket netop sigter til den tidligere tvedelte Form. Den ene af disse Søstre skal have heddet Gunild, og en Bakke sydost for Magleby: »Gunildsbakken« betegnes som Stedet, hvor hendes Borg har staaet.

Forinden disse Meddelelser sluttes, maa endnu for Fuldstændigheds Skyld omtales Tvillingspiret i den bekjendte Broager Kirke i Sundeved*) (Fig. 9). — Den gamle

*) J. P. Trap: Beskrivelse af Slesvig, II, 369, 371.

St. Jørgens Kirke i Broager omtales allerede i et Dokument fra Aaret 1209; men største Delen af Kirkens mægtige Taarnbygning med de tvende Spir tilhører upaatviv-

Fig. 9.

Broager Kirke.

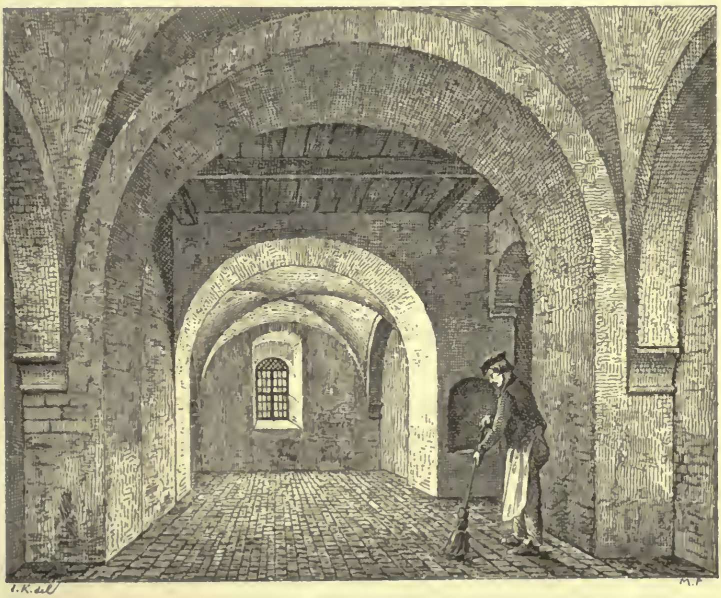
lelig en noget yngre Tid. Denne Taarnbygning, hvis Grundrids er aflang firkantet med de smalle Sider i Syd og Nord, danner en hel Masse, der først foroven deler sig i 8 murede

Spidsgavle, hvorfra de store ottekantede Spir stige ivejret til en betydelig Høide (vel omtrent 60 Alen) og ses langt borte over hele Sundeved og langt ud paa Havet. Den ydre Form minder om lignende Kirker i Tydskland. Som et Exempel kan man nævne Kirken i Lugau i Preussen*). Taarnet i Broager har fire Afdelinger. Den nederste af disse danner som sædvanligt en stor Forhal, som tidligere har havt Indgang fra Vest. Forhallen deles ved to svære Rundbuer i tre Afdelinger, af hvilke de to yderste ere bedækkede med Korshvælvinger, der skjære sig i Kanter (»Grader«) uden Korsbuer (»Ribber«) og følgelig ere fra en temmelig gammel Tid, senest det 13de Aarhundrede. Den mellemste Afdeling har ifølge tilbageværende Levninger havt en Tøndehvælving med Hvilepunkter i Øst og Vest. Alle tre Afdelinger af Forhallen have staaet i Forbindelse med Langhuset ved halvrunde Bueaabninger, af hvilke den mellemste endnu har smaa Nicher til Vievandet ved begge Sider. Ved Betragtningen af hele Anlæget i denne smukke Forhal (Fig. 10) med de svære Tværbuer, som dele den, er det aldeles slaaende, at Taarnets hele underste Afdeling, som synes ældre end de øverste Dele, fra Begyndelsen af maa have været beregnet paa Opførelsen af et tvedelt Taarn, ligesom de ovenfor beskrevne. Enten maa man da under Opførelsen have opgivet denne Tanke eller allerede i den senere Middelalder ombygget det Øverste. Taarnmurene have ovenover Forhallen tre forskjellige Tilbagespring i Muren, hvorved denne efterhaanden fortyndes opefter. Paa disse Tilbagespring hvile svære Egebjælker. I selve den øverste Del under Spirene hænge ingen Klokker. Disse bleve i 1650 nedtagne og ophængte i et Klokkehus, fordi man frygtede, at dette svære Taarn, der tilsyneladende er saa stærkt, men som ikke desto min-

*) Adler: »Mittelalterliche Backsteinsbauwerke des preussischen Staates« II.

dre allerede dengang havde Revner, skulde skades ved Ringningen. Den vestlige Forside af Taarnet er i 1804 bleven beklædt med raat tilhugne Graastensqvadre, som fastholdes ved en Mængde Jernankere. Oprindelig er baade Kirken og Taarnet opført alene af store røde Mursten, men har ved en uklædelig Hvidtning tabt overordentlig meget af det tidligere maleriske Præg. Om Kirken i Broager gaa der

Fig. 10.

Hal under Taarnet i Broager.

to forskjellige Sagn, af hvilke det ene ligner det bekjendte om de to Taarne i Fjennesløvlille. Det andet fortæller derimod, at Tvillingspiret skal være bygget af to Søstre.

Medens saa megen anden menneskelig Virksomhed er sporløst forsvunden i Tidens Strøm, har den kirkelige Bygningskonst efterladt sig faste Spor. Blandt disse staa de maleriske Kirkebygninger med Tvillingtaarne som Vidner

om det kraftige Liv, som bevægede sig i Danmark i det 12te Aarhundrede, Valdemarernes berømmelige Dage. Enhver, der har nogen Følelse for vor Historie, ser derfor med Sorg, naar saadanne Bygninger ved indre Mangler synke i Grus, men med Harme, naar de ødelægges ved Menneskenes Uvidenhed eller Lyst til Forandring. Naar vi tænke paa Nedbrydelsen af de skjønne Taarne i Væ, Eskils Stiftelse, eller paa Mishandlingen af det herlige Tvillingtaarn i Færløf, maa vi vistnok harmes; men se vi hen til, at Fjennesløvlille Kirke endog i den nyeste Tid har modtaget en Istandssættelse*), hvorved dens gamle Kampestensmure bleve overklinede med brun bornholmsk Cement og dens Tage dækkede med moderne Tagsten, tør vi vistnok ikke lade vore Venner hinsides Sundet noget høre. Og dog er Fjennesløvlille, nærmere undersøgt, et af vore mærkeligste danske Mindesmærker. Hele det underste Stykke af Asger Rygs Taarnbygning med Granitsøilerne staar der endnu.

Skulde vi dog ikke en Dag komme saavidt, at Fjennesløvlille Kirke atter bliver befriet for sin moderne Kjole og de tvende Taarne atter komme til at løfte sig midt i det rige, sjællandske Landskab, for paany at minde os om Axel og Esbern Snare?**)

---

*) J. J. A. Worsaae: »Fjennesløvlille Kirke« i »Danske Mindesmærker« 2det Hefte 1862, Side 11.

**) Efterat dette Foredrag var holdt, men inden dets Trykning, har Folkethingets Finantsudvalg, vistnok til stor Tilfredsstillelse for Alle, som interessere sig for vore Mindesmærkers Bevaring, udtalt sig for, at en fuldstændig Istandsættelse af denne Kirke skal foretages.

DE ÆLDSTE RUNEINDSKRIFTERS SPROGLIGE STILLING.

AF KONR. GISLASON.

Forsøg paa at løse de Gaader, de saakaldte 'tydske', 'angelsaxiske', 'gothiske', 'oldnordiske', 'ældre' eller 'ældste' Runer (Sophus Bugge i 'Tidskrift for Philologi og Pædagogik' VII 211) frembyde, maae naturligviis have noget, efter Omstændighederne større eller mindre, Værd for enhver, hvis literaire Interesser berøres af slige Undersøgelser, ogsaa naar han ikke selv kan deeltage i disse. Nærværende Liniers Forfatter befinder sig for Tiden i dette Tilfælde. Ikke desmindre maa det være mig tilladt ligesom i Forbigaaende at fremsætte en eller anden Bemærkning, yttre en eller anden Betænkelighed.

De Indskrifter, jeg her har for Øie, ere de, Professor Sophus Bugge har gjort til Gjenstand for Tydning i 'Tidskr. f. Phil. og Pæd.' VII 211—252. Det er ikke min Hensigt at udtale mig om Enkeltheder, enten for eller imod. Uden et omfattende og dybt Studium af Runeliteraturen i videste Forstand at gaae ind paa omtvistede Punkter vilde være et frugtesløst Arbeide. Det første Ord i den første Indskrift hos Bugge (Guldhornindskriften) kan tjene til Exempel. Intet synes naturligere i og for sig, end en Ordforbindelse som EK HLEWAGASTIR HORNA TAWIDO *JEG hvis Navn er LÆGJEST GJORDE DETTE HORN*, og dens Tilladelighed synes ligefrem given i Tilladeligheden af Apposition overhovedet. Hertil kommer nu en særegen Omstændighed. Paa en Runesteen vilde det i det Væsentlige komme ud paa eet, enten der stod HLEWAGASTIR RUNOR

WARAIT *LÆGJEST INDHUGGEDE DISSE RUNER* eller EK HLEWAGASTIR RUNOR WARAIT *JEG LÆGJEST INDHUGGEDE DISSE RUNER.* I Indskriften paa Guldhornet stiller Sagen sig anderledes. HLEWAGASTIR HORNA TAWIDA betyder kun *LÆGJEST GJORDE DETTE HORN*, uden den fjerneste Antydning af, hvem der har gjort Indskriften. EK HLEWAGASTIR HORNA TAWIDO betyder derimod *LÆGJEST GJORDE DETTE HORN OG INDGRAVEDE DISSE RUNER.* Men saavidt jeg veed vil Professor Stephens, der vistnok til Punkt og Prikke kjender alle for Dagen komne Runeindskrifter af det ældre Slags, ikke lade en saadan Construction gjelde. Der er da vel ikke andet for, end at vente indtil der opdages en Indskrift, eller dog snarere flere Indskrifter, hvor der med almindelig anerkjendt Nødvendighed maa antages at staae den første Persons Pronomen med et umiddelbart tilføiet Personnavn som Appositum. Det ligger imidlertid i den Stilling, jeg her tillader mig at indtage, at jeg slutter mig til Bugges Læsning i Eet og Alt.

Af nærliggende Spørgsmaal er der kun eet, jeg paa dette Sted kunde ønske at berøre. Jeg har hos Forskjellige troet at bemærke en vis Tilbøielighed til at finde Vers hvor der efter mit Skjøn kun foreligger Prosa med Alliteration, uden Rhythmus, uden Spor af poetisk Sving i Udtryk eller Tanke, uden Skygge af Konst. Saaledes hedder det hos Prof. Bugge (Tidskr. VII 222)

'Ek **H**lewagastir **H**oltingar
'**h**orna tawido

'er et rigtig dannet Par Verslinjer, og at den rythmiske 'Form virkelig er tilsigtet, styrkes derved, at Indskriften 'paa den ene Side af Tunestenen indeholder to Par Vers-'linjer'. Men har denne Indskrift paa Tunestenen virkelig Versform? Desuden — den blotte Omstændighed, at een Indskrift er i Vers, medfører naturligviis ikke, at en anden ogsaa er det, selv om de begge vare forfattede paa eet og

samme Sted, i een og samme Anledning, af een og samme Person. Endog Alliterationen i Guldhornindskriften er kun lidet 'iørefaldende' og synes uægte. Den er desuden tilfældig, i det mindste saavidt jeg kan see. Hvis nemlig Indskriftens Forfatter virkelig hed **H**lewagastir, hvis han var en Søn af **H**olta, hvis han havde forfærdiget en Gjenstand, der iblandt hans Sprogfæller almindelig kaldtes **h**orna, og hvis han vilde udtrykke alt dette paa den korteste og ligefremmeste Maade: hvorledes kunde han saa undgaae en Art Alliteration? At HORNA TAWIDO er en rigtig prosaisk Ordfølge, synes at fremgaae bl. A. af Varnum-Stenens RUNOR WARITU. Havde imidlertid Guldhornindskriftens Forfatter havt nogen Anelse om, at man i denne Indskrift vilde see et poetisk Forsøg, havde han, for at undgaae dette, rigtignok kunnet sætte TAWIDO foran HORNA (jf. Tune-Stenens WORAHTO RUNOR); men vilde det have hjulpet ham? Vilde man ikke ogsaa i et

Ek **H**lewagastir **H**oltingar tawido **h**orna

see et Par Verslinier? Riimstavenes Antal er uforandret, og Haandskrifter saavel som Udgaver kjende 'vísufjórðungar', hvis Hovedstav findes i næstsidste Stavelse, f. Ex. Völuspá (Munchs Udg. af den ældre Edda Strophe 27, Bugges Udg. Str. 6):

ginnheilög goð,
ok um þat gættusk;

og Skírn. 38:

nær þú á þingi
munt enum þroska.

I øvrigt er det ikke min Mening, at den anførte Sætnings prosaisk magre Indhold ikke kunde indklædes med ligefremme Ord i en poetisk Form —

Hljegestr **H**yltingr
horn of gerði

er f. Ex. et umiskjendeligt Afsnit af en bekjendt Versrhythmus og danner en rigtig oldnordisk 'vísufjórðungr', hvis

Tilblivelse viser sig som tilsigtet derved, at 'of' er indskudt.

Men jeg skal ikke forfølge dette Spørgsmaal videre. Hovedsagen for mig er i nærværende Tilfælde dette: Paa hvad Udviklingstrin staaer Sproget i de Indskrifter, Prof. Bugge l. c. har forklaret, og som, naar Istaby-Stenen medtages, i Alt indeholde 46 Ord, Gjentagelser iberegnet, nemlig:

Guldhornets:	EK HLEWAGASTIR HOLTINGAR HORNA TAWIDO.
Tune-Stenens I:	EK WIWAR AFTER WODURIDE WITADAHALAIBAN WORAHTO RUNOR.
II:	ARBINGA SINGOSTER ARBINGAN OÞLINGOR DOHTRIR DALIDUN (AFTE)R WODURIDE STAINA.
Varnum-Stenens:	UBAR HITE HARABANAR (WI)T IAH EK ERILAR RUNOR WARITU.
Berga-Stenens:	FINO. SALIGASTIR.
Etelhem-Spændets:	M(I)K M(A)R(I)LA W(O)RTA.
Tanum-Stenens:	ÞRAWINGAN HAITINAR WAS.
Himlinghøie-Spændets:	HARISO.
Istaby-Stenens:	AFATR HARIWULAFA HAÞUWULAFR HAERUWULAFIR WARAIT RUNAR ÞAIAR.

For de Læseres Skyld, der ikke maatte have Prof. Bugges Afhandling ved Haanden, skal jeg tillade mig at anføre hans Oversættelser af disse Indskrifter.

Guldhornets:	*Jeg Légest Holtes Sön gjorde Hornet.*
Tune-Stenens I:	*Jeg Viv gjorde Runer efter (Krigs-) Kammeraten Vodurid.*
II:	*Arvingernes ældste Arvinger Odlingas Dötre (satte) efter Vodurid Stenen.*

Varnum-Stenens:	*Over Hit ristede vi to: Ravn og jeg Jarl Runer.*
Berga-Stenens:	*Finna. Salgest.*
Etelhem-Spændets:	*(Marila gjorde mig.)*
Tanum-Stenens:	*Den (Stenen) blev kaldt Thravinges.*
Himlinghøie-Spændets:	*Hersa* (Qvindenavn).
Istaby-Stenens:	*Efter Herjulv ristede Hodulv Hjorulvs Søn disse Runer.*

Jeg skal dernæst gjennemgaae de Momenter, der, med Hensyn til Indskrifternes sproglige Stilling, indtage en fremragende Plads derved, at de stille sig paa bestemte Standpunkter i de gothiske Sprogs Udvikling.

I. Gothisk Standpunkt.

A. Gothisk er, som bekjendt, det eneste Sprog i hele den gothiske Classe, der intet veed af egentlig Omlyd at sige. Heller ikke Indskrifterne have Omlyd. Til Jævnførelse hermed maa jeg bemærke, 1) at en ikke engang strengt gjennemført Overgang af A til E er den eneste Omlyd, der findes i Oldsaxisk; 2) at det Samme gjelder om Oldhøitydsk, naar der sees bort fra, at man her finder EU for AU og (omtrent fra det 10de Aarhundrede af; see Grimm grammatik I^3 112) IU for Ū, samt at det sidste Element i Diphtongen AI almindelig omlyder det første til E (saa at AI bliver til EI, vistnok, ligesom i Oldnordisk-Nyislandsk, ikke alene graphisk, men ogsaa phonetisk); 3) at i Oldnordisk† den ved I og J bevirkede Omlyd (— jeg taler her hverken om Omlyd ved V eller Omlyd ved U —) deels ikke overalt trængte igjennem, deels i nogle af de Tilfælde, hvor den trængte igjennem, først forholdsviis seent synes at være bleven fast. Man sammenligne i sidstnævnte Henseende

BÁRU BRIMLOGS RÝRI
BRÚN VEÐR AT SIGTÚNUM,

hos Arnórr jarlaskáld i det 11te Aarhundrede, med

BEZT ERTU BRÚ TIL ÁSTAR
BRÝN ÞÓ AT TORGENG SÝNIZ,

i et Digt, der synes at være fra Midten af det 13de Aarhundrede (snarest fra omtr. 1260), nemlig Líknarbraut (Strophe 35). Som et Exempel paa, at Omlyd ikke er indtraadt i Oldnordisk overalt hvor den skulde ventes, skal jeg her blot nævne DRÓTTINN, senere DROTTINN, (samt det af DRÓTTINN afledede DROTTNING), jævnført med oldfris. DROCHTEN, oldsax. DROHTIN, oldhøit. TRUHTIN — overfor det omlydte oldengelske DRYHTEN. Til dette DRÓTTINN, DROTTINN, DROTTNING kan man føie Tilnavnet GOLLINGR (468 ad Njála 20) og lignende, for hermed nærmest at sammenligne Guldhornets HOLTINGAR. Grunden til, at U i -WULAFIR (Istaby) ikke er omlydt, kunde søges i, at A er indskudt imellem U og det følgende I. OÞLINGOR (?), Tune II, uden Omlyd, er endog mindre paafaldende, end den store Mængde uomlydte masculine og feminine Stammer paa -INGA, der dannes af stærke participia praeteriti (saasom LOTNING *Æresbeviisning*, KOSNINGR *Valg*, HAFNING *Hævning*) eller i Liighed dermed (saasom SMURNING *Salvelse*). At DOHTRIR, *Døttre*, Tune II, endnu har været uden Omlyd, da Assimilationen indtraadte (d. e. da DOHT- blev til DÓTT-), fremgaaer af oldn. DŒTTR (senere DŒTR — i Følge en særegen Lydlov; jf. HLÁTR for HLÁTTR *Latter*, SLÁTR for SLÁTTR *nyslagtet Kjød*, NÆTR for NÆTTR *Nætter*). I øvrigt er det ufornødent at dvæle videre herved, eftersom den ved I eller J bevirkede Omlyd af andre Vocaler end A (som ovenfor anført) fremtraadte forholdsviis seent i de gothiske Sprog overhovedet. Hvad nu selve det ikke til E omlydte A angaaer, saa frembyde Indskrifterne Exempler derpaa i følgende Ord. TAWIDO (Guldhornet) og DALIDUN†[1] (Tune II); jf. saadanne *α*) oldhøitydske Verbalformer som: GIZAUUETIZ (*tinctum*), 11te Aarhundrede; UNFRAUUIT, KEUN-

FRAUUE, KAUNFRAUUIT, det første af UNFRAWJAN (UNFREWJAN), de to sidste af GAUNFRAWJAN (GAUNFREWJAN), alle tre Exempler fra det 8de Aarhundrede; QUALIT, af QUALJAN (QUELJAN); SALIT, af SALJAN (SELJAN), 8de Aarhundrede; FARSALIT, af FARSALJAN (FARSELJAN), 8de Aarhundrede; TUALIT og DWALIT, af TWALJAN (TWELJAN), 11—12te Aarhundrede; GITUALIT, af GATWALJAN (GATWELJAN), 9de Aarhundrede; UUARIT, af WARJAN (WERJAN), 8de Aarhundrede; PIUUARIANTEM, af PIWARJAN (PIWERJAN), 8de Aarhundrede; DANIT og DHANIT, af DANJAN (DENJAN), 8de Aarhundrede; GIZAMIT, af GAZAMJAN (GAZEMJAN), 9de Aarhundrede; ZATIT, af ZATJAN (ZETJAN), 8de Aarhundrede; PILAKIT, af PILEKJAN (BILEGJAN), 8de Aarhundrede; ARUUACHIT, af ARWEKJAN, 8de Aarhundrede; β) oldsaxiske som: SAGIS (*dicis*), ved Siden af SEGIS; samt SAGIT (*dicit*). ÞRAWINGAN (Tanum), ARBINGA og ARBINGAN (Tune II); jf. Stammerne: VANINGJAN (Skírn. 37; cf. Lex. poët. h. v.); ARMINGJAN (*Stakkel*) i Oldnorsk-Nyislandsk; ARFINGJAN (*Arving*) oldnordisk, (cf. svensk ARFVINGE), ved Siden af oldnordisk-nyislandsk ERFINGJAN. HARI- (Istaby) og HARISO (Himlinghøie); jf. oldhøitydsk HARI (*Hær*), 8de Aarhundrede; osv. De stærkeste Exempler paa Ikkeomlyd synes for øvrigt HARI- (Istaby), SALI- (Berga), -GASTIR (Guldhornet) mig at frembyde. Med SALIGASTI- (Berga) sammenligne man ellers oldhøit. SELIHUS, SALIHUS og saa fremdeles, men især det oldhøitydske Mandsnavn SALIGAST.

† Og jeg kan dog her, saavel som i nærværende Bemærkninger i det Hele taget, kun have det oldnordiske Bogsprog for Øie og maa see bort fra de i flere Henseender mere alderdommelige oldnordiske Indskrifter (Indskrifterne med de yngre Runer).

†[1] DALIDUN! Hvad betyder dette Ord? og hvoraf kommer det? Var denne Indskrift (Tune II) fuldstændig bevaret, og hvis det af Prof. Bugge formodede Indhold deri var hævet over

al Tvivl i det Hele, saa at kun DALIDUN var dunkelt, kunde man fristes til at tænke paa den Art af secundair Roddannelse, der bestaaer i, at en aaben (d. e. paa en Vocal udlydende) Rod lukkes med en Consonant, f. Ex. JU — JUG *jungere*, STA — (goth.) STAD *stare*, MA — (gothisk-oldnordisk-nyislandsk) MAT *metiri*, FLU (for PLU) — (oldnordisk-nyislandsk) FLUT *fluere*, LU (cf. gr. *λύειν*) — (gothisk) LUS *perdere*, STA — (oldindisk) STHAL *stare*, PA — (oldindisk) PAL *servare*, og man kunde falde paa at see i DAL- en Forlængelse af Roden DA, oprindelig DHA, *ponere*. I Overeensstemmelse med Bugges Gjetning vilde da Meningen være *SATTE*. De Tune II nævnte Personer anskaffede og opstillede Stenen, medens en fra dem forskjellig Person, ført af Savnets eller Pligtens Bud, indhuggede Hovedindskriften. Dog nok herom. Vanae

Finguntur species!

B. Feminine Stammer paa ŌN (for AN) danne i Gothisk Nom. sing. ved at bortkaste Stammens Udlyd (N) + det tilhørende Casussuffix, saa at den nævnte Casus kommer til at endes paa Ō (Stamme BRINNŌN for BRINNAN, Nom. sg. BRINNŌ, *Feber*), medens de øvrige gothiske Sprog i Stedet for dette Ō sætte enten A (Oldhøit., Oldsax., Oldnord.-Nyisl., Nyfærøisk, Nynorsk, Svensk) eller E (Middelhøitydsk, Nyhøitydsk, Middelnederlandsk og tildeels Nynederlandsk, Oldengelsk, Oldfrisisk; jf. Dansk), for saavidt dette ikke bortfalder (som almindeligviis i Nynederlandsk; jf. Nyengelsk). I Liighed med Gothisk frembyder Berga-Stenen FINO og Himlinghøie-Spændet HARISO. Men hertil maa bemærkes, at man ikke kjender Qvantiteten af O i disse Ord, og er det = Ō, saa staae disse Indskrifter allerede herved paa et yngre Trin, end Gothisk. Desuden viser N (for NN) i FINO en Tilnærmelse til den senere Runeperiode, medens HARISO, deels ved Indskydning af I deels ved Udskydning af J (see nedenfor), synes at røbe en Sprogart, der er yngre og blødere end Gothisk.

C. Maaskee med Undtagelse af nogle endnu levende sydtydske Sprogarter, hvor Dualen i al Fald har opgivet sin

særegne Function, er Gothisk selv det eneste gothiske Idiom, der kjender Dualis i Verbum. Ogsaa Varnum-Stenen menes at frembyde en saadan Dual i Ordet WARITU. Men selv om dette forholder sig rigtig, saa kan WARITU, som et Hele betragtet, ikke maale sig i Oprindelighed med et gothisk *VRITU, eftersom i hiint Forlyden WR befinder sig i en aabenbar Opløsningstilstand.

II. Gothisk-oldhøitydsk Standpunkt.

A. B i Indlyd mellem to Vocaler og svarende i Regelen til en oprindelig aspireret Labialmedia, dog ogsaa undertiden til en oprindelig (fælles-japhetisk) Labialtenuis, er iblandt de gothiske Sprog eiendommelig for Gothisk og Høitydsk. Et bekjendt Udtryk for *Brød* hedder saaledes som Dat. sing.: oldeng. HLĀFE, nyeng. LOAF (plur. LOAVES), oldnordisk-nyisl. HLEIF(I), nynorsk LEIVE, middelsvensk LEVI, i nysvenske Dialekter LEF, dansk LEV; derimod gothisk HLAIBA, oldhøit. HLAIBA (ogsaa HLAIPA), middelhøit. LEIBE (og LAIBE), nyhøit. LAIBE, med hvilke Former det labiale Lydtrin i Tunestenens HALAIBAN stemmer overeens.

B. Gothisk og Oldhøitydsk forandre feminine A-Stammers Udlyd (A) til Ō i Gen. sing.: goth. Stamme BIDA (*Bøn*), Gen. sing. BIDŌS; oldhøit. Stamme BETA, Gen. sing. BETŌ; — afvigende fra andre gothiske Sprog, der (for dette Ō) enten have Ā (som Oldsaxisk: Stamme BEDA, Gen. sing. BEDĀ) eller A (Oldnordisk-Nyislandsk) eller E (Middelhøitydsk, Nyhøitydsk, Middelnederlandsk, Nynederlandsk, Oldengelsk, Oldfrisisk), for saavidt denne Vocal ikke bortkastes, som i Svensk (foran det tilføiede S; jf. Dansk og Engelsk). Til Gothisk og Oldhøitydsk slutter sig Tune II ved sit OÞLINGOR (hvis -OR, for saavidt R angaaer, staaer imellem begge de nævnte Sprog, medens O

maaskee er = Ō og følgelig af en mere secundair Natur, end det tilsvarende gothiske og oldhøitydske O).

C. Gothisk og Oldhøitydsk forandre ligeledes feminine A-Stammers Udlyd (A) til Ō i (Nom. og) Acc. plur.: goth. Stamme BIDA, (Nom. og) Acc. plur. BIDŌS; oldhøit. Stamme BETA, (Nom. og) Acc. plur. BETŌ. At Nom.-Acc. plur. af denne oldhøitydske Ordstamme tilfældigviis ikke synes at forekomme i Formen *BETŌ, men kun i Formen BETĀ, gjør her intet til Sagen. Til hiint Ō svarer i Oldsaxisk Ā (BEDA). Derimod findes A i Oldengelsk (SACA), Oldfrisisk (SAKA, SEKA), Oldnordisk (SAKAR; dog i Oldnordisk ogsaa med Svækkelse af A til I, som i Nyislandsk — altsaa SAKIR), men E i Middelhøitydsk (SACHE); hvorimod Forholdene have forandret sig i de øvrige gothiske Sprog. — Ogsaa her have Indskrifterne størst Lighed med Gothisk og Oldhøitydsk, idet Varnum-Stenen frembyder Acc. plur. RUNOR, hvor -OR i øvrigt giver Anledning til de samme Bemærkninger, som i OÞLINGOR (her ovenfor Side 43 $_{19-22}$).

III. Gothisk-oldsaxisk Standpunkt

indtager IAH (Tanum) ved sit A. See nedenfor.

IV. Gothisk-oldhøitydsk-oldsaxisk.

A. Stammer paa A, der staae som første Led i et Compositum, beholde tildeels dette A, skjøndt med synlig Aftagen, i følgende gothiske Sprog: 1) Gothisk, som: FRI(J)AÞVAMILDAI *φιλόστοργοι*, FIGGRAGULÞ (oldn. FINGRGULL) *δακτύλιος*, VEINATRIU *ἄμπελος*, ALĒVABAGMS *ἐλαία*; 2) Oldhøitydsk, som: AHAWAZZAR «*limpha amnis*» (Graff I pag. lxiii, Sg. 193), CHLAGALĪCHEMO *flebili* (i Gl. Monseenses, der ikke bruge Ā for Ō i Gen. sing.), TAGADINC "*diecula*", WEGANEST og WEKANEST (old-

nord. VEGNEST; — nyisl. VEGANESTI er naturligviis uægte Sammensætning) '*viaticum*', WECAWĪSO "*praevius*", GRABASTETI "*sepulturam*"; 3) Oldsaxisk, som: AHA-STRŌME *flumini* (sikkert ikke AHĀSTRŌME; jf. det tilsvarende oldengelske ægte Compositum EAHSTREÁM *mare*), WARALĪKO *caute*, DAGATHINGI (Cod. Cott.) = oldhøit. TAGADINC———— medens de øvrige gothiske Idiomer, i slige Tilfælde, forandre eller bortkaste et saadant A. Hvad nu det paa Guldhornet forekommende Compositum HLEWAGASTIR angaaer, saa er det dannet ganske efter samme Princip, som de nysanførte gothiske, oldhøitydske og oldsaxiske Ord og stemmer, med Hensyn hertil, navnlig overeens med FRI(J)AÞVAMILDAI og ALĒVABAGMS, især med det sidste. Man kunde sige, at HLEWAGASTIR maatte hedde HLIUGASTS paa Gothisk, i Overeensstemmelse med ÞIUMAGUS; at dette var et Tegn paa, at Gothisk ikke kunde taale, som første Led i et Compositum, en uforkortet Stamme paa VA, med en umiddelbart foregaaende kort Vocal; og at HLEWAGASTIR altsaa var forgothisk i sin Sammensætning. Men hertil kan man svare, at ÞIUMAGUS ligesaa lidt er i Stand til at godtgjøre Umuligheden af et gothisk *ÞIVAMAGUS, som GUÞBLŌSTREIS, GUDHŪS, ere i Stand til at godtgjøre Umuligheden af GUDAFAÚRHTS, GUDALÁUS, GUÞASKÁUNEI. ——— Tune I-II synes (i WODU-) at frembyde Exempel paa Svækkelse af Udlyden i en A-Stamme, der staaer som første Led i en Sammensætning. See nedenfor.

B. Det saakaldte svage Perfectum ind. sing. 3. Person 1) beholder det oprindelige -A a) i Gothisk, som VAÚRHTA (Marc. 6_{21}); b) i Oldhøitydsk, som: WORHTA; c) i Oldsaxisk, som: WARHTA; 2) forandrer det til -E a-b) i Oldengelsk og Middelhøitydsk, som: WORHTE; c) i Nyhøitydsk, som: WIRKTE; d) i Middelnedertydsk, som: NERDE *servavit*; e) i Nynedertydsk, som: BROCHTE

(= nyhøit. BRACHTE); f-g) i Oldfrisisk og Middelnederlandsk, som: WROCHTE; h) i Nynederlandsk, som: POCHTE; i-j) i Oldnordisk og ældre Nyislandsk, som: ORTE; k) i Middelsvensk, som: *ORTE (jf. Rydqvist I 33); l) i Nysvensk, som: VIRKADE; m-n) i Middeldansk og Nydansk, som: (nyd.) VIRKEDE; o) i Nynorsk, som: STYR(K)TE *roboravit*; 3) forandrer det til -I a-b) i Oldnordisk-Nyislandsk, som: ORTI; c) i Middelsvensk, som: *ORTI (jf. Rydqvist I 33); d) i Nyfærøisk, som: ORKTI eller YRKTI (Hammershaimb: Færøisk sproglære § 15 — AnO. 1854 Side 263 nederst); 4) bortkaster -E (for -A), t. Ex. a) undtagelsesviis i Middelhøitydsk, som: KÜNDET *nunciavit* (Grimm gr. I^2 953_3), MINNET *dilexit* (Grimm gr. I^2 959_{37}); b) tildeels i Nynedertydsk, som: HADD, og HARR eller HAR, (= nyhøit. HATTE); c) undertiden i Nynederlandsk, som: WROGT; d) i Nyengelsk, som: WROUGHT; e) i Nyfrisisk, som: HĪRD og KJĀRD (K. J. Lyngby: Om Nordfrisisk § 51); f) undertiden i dansk Poesie som: HÆVED; 5) borkaster ikke alene -E (for -A), men ogsaa den foregaaende Dental, altsaa hele Endelsen, eller, med andre Ord, hele det til Endelse fortættede oprindelige *DHADHATA, f. Ex. a) tildeels i Nynedertydsk, som: BROCH (= nyhøit. BRACHTE); b) i Nynederlandsk, i daglig Tale i visse Verber, som: KON (for KONDE) *potuit*; 6) bortkaster hele Endelsen med samt Slutningen af Verbets (Stamme og) Rod, f. Ex. a) i Nynedertydsk, som: SÄ *dixit*; b) i Nydansk, som: SA' (for SAGDE *dixit*). Med 1 stemmer A i WRTA (Etelhem) overeens.

C. Den Hovedafdeling af de saakaldte svage Verber i de gothiske Sprog, man kunde kalde JA-Classen (til Adskillelse paa den ene Side fra en AI-Classe, paa den anden Side fra en Ā-Classe), beholder (til en vis Grad) i Perfectum det oprindelige AJA (det er: en oprindeligere Verbalstammes Udlyd A + det causative JA), sammendraget til I i følgende

Sprog: 1) Gothisk, som: SALIDĒDUN; 2) Oldhøitydsk, som: SALITUN (cf. Particip. FARSALIT *traditus*); 3) Oldsaxisk, som: QUELIDUN —— medens de øvrige gothiske Idiomer udstøde hiint I (undtagen for saavidt Oldengelsk maaskee i enkelte Tilfælde har opbevaret det i Form af E). I Bibeholdelsen af I stemmer Guldhornets TAWIDO og Tune-Stenens DALIDUN overeens med 1—3.

D. Med Hensyn til A er UBAR (Varnum) gothisk-oldhøitydsk-oldsaxisk.

V. Gothisk-oldhøitydsk-middelhøitydsk Standpunkt.

Herpaa staaer UBAR (Varnum) med Hensyn til sit U.

VI. Gothisk-oldengelsk-middelengelsk.

De urgothiske Elementer Þ og Ð, naar de staae i Indlyd, enten imellem to Vocaler, eller umiddelbart efter R, (andre Tilfælde vedkomme os ikke her, og, strengt taget, ikke engang det sidste af de to her anførte) behandles i de gothiske Sprog paa følgende Maader. Þ 1) holder sig uforandret i Gothisk (BRŌÞAR *frater*, VAÍRÞAN *fieri*), Oldengelsk (BRŌÞOR, WEORÞAN), Middelengelsk (BRŌÞER, BRŌÞIR; WURÞEN), Oldnordisk (BRŌÞIR, VERÞA), Middelsvensk (BRŌÞIR, VÆRÞA, VARÞA), ældste Middeldansk (især i Runehaandskriftet af Skaanske Lov, f. Ex. EÞE *juramento* I 4; see endvidere Thorsens Udg. af 'Er. sæll. Lov' Fortalen Side 9); 2) bliver til Ð i Oldsaxisk (BRŌÐAR, BRŌÐER; WERÐAN), Oldengelsk (BRŌÐOR, WEORÐAN), Oldnordisk-Nyislandsk (BRŌÐIR, VERÐA); 3) kan blive til DR i Oldnordisk (jf. mine Frumpartar Side 76, samt AnO. 1858 Side 136 Note 6); 4) bliver til R (ved Assimilation) i Nynedertydsk (WARREN *fieri*); 5) bliver til DH i Oldhøitydsk (BRUODHER [— BRŌDHAR vilde være en Art rectificeret Skrivemaade], UUERDHAN; i al

Fald i ældste Oldhøitydsk, især i Oversættelsen af en Deel af Isidors Tractat De nativitate Domini), Middelsvensk, Middeldansk; 6) bliver til TH i Oldhøitydsk (BRUOTHER, WERTHAN), Oldsaxisk (*BRŌTHAR, WERTHAN — i det mindste forekommer WARTH), Middel- og Nyengelsk, Oldfrisisk (BRŌTHER, WERTHA), Middeldansk (BRŌ-THÆR, WARTHÆ *fieri*); 7) bliver til D i Høitydsk (old- og middelhøitydsk BRUODER osv., nyhøit. BRUDER; oldhøitydsk WERDAN, middel- og nyhøitydsk WERDEN), Oldsaxisk (*BRŌDER, *WERDAN), Middel- og Nynedertydsk (BRODER; WERDEN — WEERDEN), Middelnederlandsk (BROEDER, WERDEN), Nynederlandsk (BROEDER, WORDEN), Oldfrisisk (BRŌDER, WIRDA), Nyfrisisk (BRÖWDA *frater*, Lyngby §§ 16, 30), Nydansk (BRODER, VORDE), Nysvensk (BRODER, VARDA), Nynorsk (LIDER *membra*), Færøisk†, Oldnordisk (f. Ex. de første 6 Blade af **677**; see Frumpartar xciii—xcv), ældre Nyislandsk (BRŌD-IR, VERDA; — her er naturligviis overalt†[1] kun Tale om Lydbetegnelsen); 8) bliver til T i Oldhøitydsk (BLUO-TES, PLŌTES, *sanguinis*; WURTI *factus es*), Middelhøitydsk (BLUOTE *sanguini*, WURTEN *fiebant*), Nyhøitydsk (BLUTES *sanguinis*), Nynorsk (VERTA *fieri*); 9) bliver til V i Færøisk (i det mindste skrives f. Ex. BRØVIR *fratres* Færeyinga-saga 5_{11} $14_{8 \text{ og } 15}$ 15_{14}†[2]); 10) bliver til J i Færøisk (LIJUR†[3] *articulus* — overfor nyisl. LIÐUR, goth. LIÞUS); 11) bortfalder i Middelhøitydsk (SCHAT *nocet*), Nynedertydsk (BROOR *frater* — ogsaa BRŌR; WEREN *fieri*), Middelnederlandsk (*BROER *frater*, BLĪ-SCAP for BLIDESCAP Grimm gr. I[2] 495_{8}), Nynederlandsk (BROÊR *frater*), Oldfrisisk (BROER *frater*), Færøisk (f. Ex. i Færeyinga-saga — BRØIRNIR *οἱ ἀδελφοί* 20_{11} 27_{11}, BRØIRNAR *τοὺς ἀδελφούς* 19_{7}†[4]; VERUR — overfor nyisl. VERÐUR — *fit* Fær. 114_{9}†[5]), Nynorsk (SKAE *damnum*; BROR *frater*; VERA, f. Ex. ver'e du heime i kveld? =

nyisl. verður þú heima í kvöld? *bliver du hjemme i Aften?*), Nysvensk (BROR *frater*), Nydansk (BRO'ER *frater*).
——— D 1) holder sig uforandret i Gothisk (RÁUDAI ἐρυθρᾷ ἐρυθροί, HARDUS *durus*), i visse Tilfælde i Høitydsk (oldhøit. GUODĒRU — ellers GUOTĒRŌ og GUOTĒRĀ osv. — ἀγαθῆς; RŌDĒRŌ ἐρυθρᾷ; SKEIDAN, middel- og nyhøitydsk SCHEIDEN, *separare*), Oldsaxisk (*RŌDUMU *rubro*, *HARDUMU *duro*), Middelnedertydsk (HARDE *durē*), Nynedertydsk (GODEN, GAUDEN, *bonus*), Middelnederlandsk (RODEN *rubro*, HAERDE *duriter*), Nynederlandsk (ROODEN *rubro*, HARDEN *duro*), Oldengelsk (REÁDUM *rubro*, HEARDUM *duro*), Middelengelsk, Nyengelsk (HARDEST *durissimus*), Oldfrisisk (RĀDA *rubro*, HERDE *valde*), Oldnordisk (f. Ex. de første 6 Blade af **677**; see Frumpartar xciii—xcv), ældre Nyislandsk (RAUDUM *rubro*, HÖRDUM *duro*), Færøisk (BORDA *mensarum*; jf. Hammershaimb i AnO. 1854 Side 243), Nynorsk (Ivar Aasen: Norsk Grammatik 1864 § 33), Nysvensk (RÖDE *rubros*, HÅRDE *duros*), Nydansk (RÖDE *rubros*, HAARDE *duros*); 2) bliver til Þ i Oldnordisk (RAUÞA *rubros*, HARÞA *duros*), Middelsvensk (RÖÞA *rubros*, HARÞA *duros*), ældste Middeldansk (især i Runehaandskr. af Skaanske Lov, f. Ex. AT BARN YFIR LIFÞI SIN FAÞUR ÆLLÆR MOÞOR I 4; see endvidere Thorsens Udg. af 'Er. sæll. Lov' Fortalen Side 9); 3) bliver til Đ i Oldnordisk-Nyislandsk (RAUĐA *rubros*, HARĐA *duros*), Middelsvensk (RÖĐA *rubros*, HARĐA *duros*)†[6]; 4) kan blive til ĐR i Oldnordisk (FAĐRER *pater*; jf. mine Frumpartar Side 76, samt AnO. 1858 Side 136 Note [6]); 5) bliver til DH i Oldhøitydsk (sjelden; ARSCAIDHAN *separatus*), Middelsvensk (RÖDHA *rubros*, HARDHA *duros*), Middeldansk (WARKUNNÆDHE *vitio non vertebat*, *crimini non dabat*; jf. *ignoscere*); 6) bliver til TH i Oldhøitydsk (sjelden; FATHER *pater*), Nyhøitydsk (i visse Tilfælde, som: ROTHEM *rubro*), Nyengelsk (FATHER

pater), Middeldansk (GŌTHÆ *ἀγαθοί*, HØRTHÆ *audivi*); 7) bliver til T i Høitydsk (old-, middel- og nyhøit. VATER *pater*), Nydansk (i visse Tilfælde, som: HØRTE *audivi*), visse nynorske Sprogarter (SPURTE — for SPURDE — *quaesivi*); 8) bliver til V i Nyfærøisk (GŌVIR *ἀγαθοί*)†[7]; 9) bliver til J i Nyfærøisk (BȲJUR *imperat*)†[8]; 10) bortfalder i Middelhøitydsk (i visse Tilfælde, som: TRIT *calcat*), Nynedertydsk (VAAR *pater*, MOOR eller MOER *mater*), Middelnederlandsk (MOER *mater*), Nynederlandsk (VAAR eller VAÂR *pater*, MOÊR *mater*), Oldfrisisk (FAER *pater*, MOER *mater*), Nyfrisisk (see Lyngby § 29), Nynorsk (FA'IR *pater*, MO'IR *mater*, OR'E *τὸ ῥῆμα*), Nyfærøisk (Hammershaimb i AnO. 1854 Side 243 $_{5-10}$), Nysvensk (FAR *pater*, MOR *mater*), Nydansk (FA'ER *pater*, MO'ER *mater*). ———

D som Indlyd i Ordene TAWIDO (Guldhornet), DALIDUN (Tune II), WITADAHALAIBAN (Tune I), WODURIDE (Tune I og II), i Forbindelse med Þ i OÞLINGOR (? Tune II) og i HAÞUWULAFR (Istaby), synes at vise Overeensstemmelse med Gothisk og med Old- og Middelengelsk.

† Hammershaimb i AnO. 1854 Side 243 'Når' *ð* 'enkelte steder 'på Norderøerne endnu udtales, har det mistet sin bløde lyd; 'der siger man saaledes: *doydi* for *doyði*, døde' osv. Her er sikkert ikke alene Tale om ð for d, men ogsaa om ð for þ, skjøndt der tilfældigviis kun anfores Exempel paa den første Art af ð.

†[1] hvor ikke Andet udtrykkelig bemærkes.

†[2] BRØVIR synes dog ikke at falde ind under Regelen hos Hammershaimb AnO. 1854 Side 242—243 '*ð* udtales norden-'fjords som *v* . . . efter *o*, *u* og *ú*, f. ex. . . . *góðir*, gode; '*luður*, en båderulle; *búðir*, boder'.

†[3] 'Som *j* udtales' *ð* . . . 'efter *i*, *í*, *y* og *ý*, f. ex. . . . *liður*, 'et led; *yður*, det vrimler; *líður*, det lider; *býður*, byder'. Hammershaimb AnO. 1854 Side 243.

†[4] I Følge BRØVIR *ἀδελφοί* (Note †[2]) skulde man, som det synes, vente BRØVIRNIR *οἱ ἀδελφοί* (osv.). Skulde Udeladelsen af V være en Følge af Ordets Forlængelse? Eller skulde BRØVIR og BRØIRNIR tilhøre — enten forskjellig

Udtale indenfor een Dialekt, eller forskjellige Dialekter? Det hedder nemlig hos Hammershaimb l. c. 'På Syderøen høres' *ð* 'aldrig i udtalen (i alt fald kun som et svagt stød eller 'beånding); her går det altså heller ikke ved *i* og *u* over 'til *j* og *v*'.

†[5] Jf. AnO. 1854 S. 243: *ð* udtales ikke, 'når det står ved 'en anden medlyd, f. ex. . . . *harður*, hård'.

†[6] Desuden forekommer ÐÞ, f. Ex.: BYRIÆÐÞI, Rydqvist I 82 15; LETTÆÐÞI, Samme I 104 21.

†[7] See Note †[2].

†[8] See Note †[3].

VII. Gothisk-oldengelsk-oldfrisisk- (nynorsk).

Af masculine Stammer paa -AN dannes Nom. sing. 1) i Gothisk (HANA *gallus* af Stamme HANAN), Oldengelsk (HANA af Stamme HANAN), Oldfrisisk (BOGA *arcüs* af Stamme BOGAN), ved at bortkaste Udlyden N; eller nøiagtigere: Gothisk bortkaster Stamme-Udlyden N + Nominativsuffixet S, hvorved A bliver Udlyd og holder sig endnu i Oldengelsk og Oldfrisisk; ogsaa i Nynorsk findes t. Ex. (ikke alene HARE, men ogsaa) HARA (og HÅRÅ) *lepus* (begge de sidste Former ved en Art Assimilation); 2) i Oldhøitydsk (HANO *gallus* af Stamme HANAN), Oldsaxisk (GUMO *homo* af Stamme GUMAN), ved at forandre den ældre Nominativ-Udlyd -A (for oprindel. *-ANS) til O; 3) i Nynorsk (HÅRÅ *lepus*) ved at sætte Å paa den Plads, Classe 2 besætter med O og Classe 1 med A (see 1 Slutn.); 4) i Oldnordisk-Nyislandsk og Middelsvensk (HANI *gallus* af Stamme HANAN), samt Nyfærøisk (RISI *gigas* af Stamme RISAN), ved at sætte -I for -A (af det oprindelige *-ANS); 5) i Middelhøitydsk (paa visse Undtagelser nær: — VARRE *taurus*†; derimod HANE og HAN *gallus*), Nyhøitydsk (KNABE *puer*), Middelnedertydsk (HANE *gallus*), Nynedertydsk (HASE *lepus*), Middelnederlandsk (HANE *gallus*), Nynederlandsk (undertiden, som: HAZE nu og da for HAAS *lepus*), Nyengelsk (blot graphisk: HARE, oldeng. HARA,

lepus; BANE, oldeng. BANA, *interfector*; NAME, oldeng. NAMA, *nomen*; TIME, oldeng. TĪMA, *tempus*), Oldfrisisk (undtagelsesviis, som: BOTE for BODA *nuncius*, HĒRE for HĒRA *dominus*, RĒDJEVE for RĒDJEVA *judex*), Nyfrisisk (NOME og NÅME *nomen*, Lyngby §§ 39 og 67), Oldnordisk og ældre Nyislandsk (HANE afvexlende med HANI *gallus*), Nynorsk (som: HARE *lepus*; see 1 Slutn.), Middelsvensk (TIME *tempus*), Nysvensk (TIMME *hora*), Middeldansk (TIME *tempus*), Nydansk (TIME *hora*), ved at sætte -E for -A (af det oprindelige *-ANS); 6) t. Ex. i Middelhøitydsk (i visse Tilfælde; see 5), ved at bortkaste det til -A (for oprindel. *-ANS) svarende -E (jf. endvidere Richthofen under NOMA). — MRLA (Etelhem) stemmer overeens med 1. (Jf. 'wisera warsaga' Variant for 'wîsaro wâr-sago.' 'Hêliand' 2877 Heyne.)

† See Grimm: wörterbuch III 1333 Art. FARR, FARRE. Dette Ord findes ogsaa i Oldnordisk, hvor det hedder FARRI (see Svbj. Egilsson: Lex. poët. 158). Jeg benytter denne Leilighed til at bemærke, at jeg ikke construerer Ordene

. . . flæming
farra trjónu
jatuns eykr
á Agli rauð,

hos Þjóðólfr hinn hvinverski (Yngl. 30), saaledes: jatuns eykr rauð farra trjónu á Agli flæming (*Jettens Øg* d. e.) *den vilde Tyr farvede (Tyrens Snude rød =) Hornet rødt ved dermed at gjennembore Flygtningen Egil.* For det første var Egil ikke landflygtig, da han døde, og Benævnelsen *Flygtning* synes her derfor ikke tilstrækkelig motiveret. For det andet veed jeg ikke, om et oldnordisk flæmingr nogensinde forekommer i Bemærkelsen *Flygtning*, i Liighed med oldeng. flēma og flȳma. For det tredie er flæming (for flæmingi) ingen utvungen eller brugelig Dativ til en Nominativ flæmingr (Stamme FLÆMINGA). For det fjerde kan farra trjóna ikke godt være Omskrivning (kenning) for *Tyrehorn*, da det ligefrem betyder *Tyresnude*, eller nøiagtigere: *Tyrens Hoved nedenfor Øinene*; og paa den anden Side er Meningen aabenbart ikke den, at Tyrens trjóna eller skolptr (skoltr) eller snoppa blev

blodig derved, at Tyren spiddede Manden paa sit Horn (griðungrinn stakk þá horninu fyrir brjóst honum svá at á kafi stóð, '44 Prøver' 485 $_{31-32}$), men Udtrykket er øiensynlig af samme Art, som f. Ex. de følgende:

hefi ek nú nakkvat **roðit tönn á** þeim (Óh. 1853 Side 32 $_{28}$; jf.: Hkr. 1777 . . . II 35 $_{6-7}$, Fms. IV 80 $_{2-3}$, Flat. II 36 $_{4}$), d. e. *jeg har (saaret og følgelig) svækket dem noget.*

Snarr **rauð** Sygna harri
sverð á úthlaups ferðum

(Hkr. 1777 . . . III 199, Fms. VII 14)

og vítt **rýðr járn á** ýtum
Óláfs magr in fagru

(Fms. VII 14 v. l. $_{5}$) — af Björn hinn krepphendi.

rauð 'ek **á** brynju beiði
benja linn of minna

(Korm. 16, Side 154) af hólmgöngu-Bersi.

munu synir Gjúka
á sifjungum (— eller sifjungi?)
eggjar rjóða?

1 Sig. 50. (For sifjungum har Codex Regius: ſıꝼ|ıvgō m; men Pronomet lyder her som en smagløs Tilsætning, der synes muliggjort ved, at den Tværstreg, der skulde findes over v (i ſıꝼ|ıvgō), har været udeglemt i Originalen til Codex Regius: sifjugom seer ud som en adjectivisk Repræsentant for sifjuðum, og var sifjugom dette, saa var Forbindelsen sifjugom mer rigtig i grov og overfladisk Forstand. Derimod nærmere beseet, vil man, troer jeg, nødes til at vrage ikke alene sifjugum mer, men ogsaa sifjuðum mer og sifjungi mer.)

es «döglingr»
dreyrgan **mæki**
afundgjarn
á Yngva **rauð**

(Yngl. 24) af Þjóðólfr hinn hvinverski selv. Denne min Opfattelse af Meningen i Præpositionen **á** ogsaa paa det Sted, hvorom Spørgsmaalet her dreier sig, falder ganske sammen med Egilsson's; kun deri afviger jeg fra ham, at jeg — ikke i farra trjónu, men — i flæming farra trjónu seer en Omskrivning af *Tyrehornet*, hvorfor jeg construerer

jatuns eykr rauð flæming farra trjónu á Agli

og oversætter

den vilde Tyr farvede sin Pandes (*sit Hoveds*, nærmere: *sin Snudes* — 'pars pro toto') *Glavind i Egils Blod.* See SnE. I 566 $_{10}$.

VIII. Gothisk-oldhøitydsk-oldsaxisk-oldengelsk-oldfrisisk.

Substantiv-Stammer paa -U, naar de staae som første Led i en Sammensætning, 1) beholde dette -U, a) i Gothisk, som: FŌTU-BAÚRD (jf. oldnord. **fōt-borð**) ὑποπόδιον, HANDU-VAÚRHTS χειροποίητος, FAÍHU-FRIKS πλεονέκτης (jf. oldnord. **fje-frekr**); b) i Oldhøitydsk, som: HUGU-LUSTĪ *gaudia*, UUITU-MĀNŌTH *mensis September;* c) i Oldsaxisk, som: MAGU-JUNG (oldnord. ***mōg-ungr**; jfr. oldnord. **barn-ungr** og **frum-ungr**), FEHU-GIRĪ φιλαργυρία; d) i Oldengelsk, som: HEORU-GRIM *crudelissimus* (oldsax. HERU-GRIM, om Djævelen. Paa Oldnordisk vilde ***hjör-grimmr** nærmest betyde *som ikke skaaner Sværdet,* altsaa: *krigersk, tapper*), MEODU-BENC (oldnord. ***mjōð-bekkr**, ***mjað-bekkr**); e) i Oldfrisisk, som: WALU-BERA *Pilegrim;* 2) forandre det til en anden Vocal eller opgive det aldeles. Saaledes findes allerede — i Oldsaxisk: MED-GEBHO (oldnord. ***mjōð-gjafi**) for *MEDU-GEBHO, og GE-SUN-FADER (oldnordisk-nyislandsk endnu smukkere **feðgar**) for *GI-SUNU-FADER; i Oldengelsk: ikke alene f. Ex. det anførte MEODU-BENC, men ogsaa f. Ex. MEODO-BENC, ligesom der findes MEODO ved Siden af MEODU, μέθυ, osv.; i Oldfrisisk: ikke alene WALU-BERA (*Pilegrim*), men ogsaa WALE-BERA, samt FRETHO-LĀS, FRETHE-LĀS, FRETH-LĀS, *fredløs,* ligesom der, for Nom.-Acc. sing. *FRETHU *Fred,* bruges FRETHO, FRETHE, *FRETH. I Oldnordisk bortfalder det her omhandlede -U, med eller uden Bibeholdelse af den ved samme bevirkede Omlyd (som: MJÖÐ-RANN *'triclinium'*, FJARÐ-BĀL *aûrum*). Og saa fremdeles. Istaby-Stenen har HAÞU-WULAFR og HAERU-WULAFIR og slutter sig derved til 1, med mindre HAÞU og HAERU ere Forkortelser, hiint af en Stamme HAÞWA (hvad jeg i øvrigt ikke troer), dette af en Stamme HAERWA (jf. oldnord. Gen. plur. HJÖRVA, Dat. sing.

HJÖRVI, Gen. sing. HJÖRS — af Stammen HJÖRVA for HJARVA), i hvilket sidstnævnte Tilfælde HAÞU- og HAERU-, med Hensyn til deres Udlyd (og det er kun den, her er Tale om), ere yngre Former af første Sammensætningsled, end Stammerne: goth. FRIAÞVA- (*ἀγάπη-*) i den sammensatte Stamme FRIAÞVA-MILDA *φιλοστοργο-*, goth. BALVA- (*κακό-*) i den sammensatte Stamme BALVA-VĒSEIN *κακία-*, oldhøit. FRAWA- (*hilari-*) f. Ex. i Adverbiet FRAUUA-LĪCHO *hilariter*, men maa sammenstilles med α) oldhøit. BATU- (i BATU-GELT, forudsat, at dette BATU- er fremkommet ved Afstumpning af en Stamme BATWA = oldnordisk-nyisl. BÖÐVA-, for BAÐVA-, *pugna-*); β) oldsax. BALU- (f. Ex. i BALU-DĀDI-, *peccatō-*) af Stammen BALUWA (og BALOWA), for *BALWA, = oldeng. BEALWA-, goth. BALVA-, oldnordisk-nyisl. BÖLVA-, *mălō-* (som Substantiv); jf. EHU-SKALKA-, *ἱπποκόμο-* (subst.); γ) oldeng. BEALU- (af Stammen BEALWA), f. Ex. i BEALU-DÆDI-, *peccatō-*; EALU- (af Stammen EALWA- = oldnordisk-nyislandsk ÖLVA-, *cerevisia-*), f. Ex. i EALU-BENC (jf. oldnord. **öl-bekkr**, samt oldeng. **meodu-benc**); δ) oldfris. BALU- i BALU-MON(D) *malus* (*fraudulentus*) *tutor*. -VA-Stammer, staaende som første Led i oldnordisk-nyislandske Sammensætninger, bortkaste dette -VA, men beholde en ved V bevirket Omlyd (ligesom i Bøiningen af slige Stammer): oldnord. ÖL-BEKKR = oldeng. **ealu-benc**; nyisl. FJÖR-KĀLFUR (*et meget liveligt Barn* siges at være allra mesti fjörkālfur); osv.

IX. Gothisk-oldhøitydsk-(middelhøitydsk)-oldsaxisk-oldengelsk Standpunkt.

A. Et, uden Tvivl hørligt, i Regelen til et fælles-japhetisk K svarende, H findes endnu i Udlyd (— her er dog kun Tale om den Udlyd, hvor en Vocal + H slutter et Een-

stavelsesord —) i følgende gothiske Sprog — 1) Gothisk, som: GA-TÁIH '*nuntiavit*' (Marc. 16 $_{10}$), af Roden TIH (fællesjaphetisk DIK; jf. gr. *ΔIK*, lat. DIC); JAH (af *JA-KA) *et* (conjunctio copulativa); 2) Oldhøitydsk, som: ZĒH, det gothiske TÁIH i GA-TÁIH; JOH = goth. JAH (med Hensyn til O forholder JOH sig til goth. JAH, som oldhøit. MOHTA forholder sig til oldhøit. MAHTA); 3) Middelhøitydsk undtagelsesviis, som: JOH *et* (DEN ARMEN JOH DEN RĪCHEN), i Overeensstemmelse med Oldhøitydsk; 4) Oldsaxisk, som: HŌH (oldhøit. ligeledes HŌH) *altus* (jf. goth. Adjectivstamme HÁUHA, *altŏ*-, *alta*-); 5) Oldengelsk, som: HEÁH *altus.* Et saadant H i en saadan Stilling i de gothiske Sprog pleier ellers ikke at staae fast, men I) at forandres, a) til CH, nemlig: α) i Oldhøitydsk, undtagelsesviis, som SLACH *ictŭs* (Subst.; jf. goth. Stamme SLAHI *ictu*-), GI-ṄUOCH *satis* (jf. goth. Adjectivstamme GA-NŌHA *sufficient*-), HŌCH (ogsaa skrevet HŌHC) *altus;* β) i Middelhøitydsk, som: HŌCH *altus;* γ) i Nyhøitydsk, som: HOCH (d. e. HŌCH) *altus;* δ) i Middelnedertydsk, som: GE-NŌCH *satis;* ε) i Middelnederlandsk, som: HŌCH *altus;* ζ) i Nynederlandsk, som: NOCH *adhuc;* η) i Oldfrisisk, som: E-NŌCH og NŌCH *satis*, HĀCH *altus;* ϑ) i Nyfrisisk, som: HUCH *altus* (Lyngby Side 9 $_{13}$ og 18 $_{3}$), SLÖWCH (Lyngby Side 18 $_{25}$ og 32 $_{18}$); b) til HC (see nærværende I, a, α); c) til G, nemlig: α) i Oldhøitydsk, som: SLAG *ictŭs* (Subst.), SLUOG *percussit* (goth. SLŌH), GI-UUUAG (ogsaa GI-UUUACH [see a, α] — begge for GI-UUUOH) *meminit* (af Roden UUAH); β) i Nyhøitydsk, som: SCHLAG *ictŭs* (Subst.), GE-NUG *satis;* γ) i Oldsaxisk, som: SLŌG *percussit*, GI-NŌG (GI-NUOG) *sufficiens;* δ) i Middelnedertydsk, som: SAG (og SACH, for SAH af SAHV *vidit*); ε) i Nynedertydsk, som: NŌG *satis;* ζ) i Nynederlandsk, som: HOOG *altus;* η) i Oldengelsk, som: GE-NŌG (afvexlende med GE-NŌH)

sufficiens; ϑ) i Oldfrisisk, som: SLŌG = SLŌCH *percussit; ι*) i Oldnordisk-Nyislandsk, som: SLAG *ictŭs* (Subst.), NŌG (ældre GNŌG) *copiosă; κ*) i Nyfærøisk (hvor dog et saadant G ikke udtales; see Hammershaimb i AnO. 1854 Side 244 $_{1-2}$), som: HŌG *altă; λ*) i Nynorsk, som: HÖG og HÅG *altus; μ*) i Middelsvensk sjelden(?); *ν*) i Nysvensk, som: HÖG *altus; ξ*) i Middeldansk, som: HÖG *altus; o*) i Nydansk, som: SLAG *ictŭs* (Subst.); d) til NG i nytydsk Dialectudtale af GE-NUG (*satis*) som GE-NUNG; e) til GH, *α*) i Nyengelsk, som: E-NOUGH (GH udtalt som FF) *satis*, HIGH (GH stumt) *altus; β*) i Oldfrisisk, som: A--NOEGH *satis; γ*) i Oldnordisk, som: SLAGH *ictŭs* (Subst.); *δ*) i Middelsvensk, som: HÖGH *altă; ε*) i Middeldansk, som: HÖGH *altus;* f) til I — efter Andre J —, ældre ogsaa Y, (nærmest af G eller GH), i Nydansk, som: HÖI (HÖJ, — HÖY) *altus*, hvilket HÖI (HÖJ, HÖY) forholder sig til HÖG, som VEI (VEJ, VEY) forholder sig til oldnordisk--nyislandsk-nynorsk VEG-; g) til C eller K, *α*) i Oldhøitydsk, som SLAC *ictŭs* (Subst.); SLUOC *percussit;* GA--NŌC, KI-NŌC, CA-NOAC, KI-NUOC, KI-NUOK, *satis; β*) i Middelhøitydsk, som: SLUOC *percussit; γ*) i Oldsaxisk: JAK, det gothiske JAH, *et* (jf. oldsax. NEK med goth. NIH); *δ*) i Oldfrisisk, som: SLEK *ictŭs* (Subst.); *ε*) i Dansk, i: NOK *satis;* h) til CK, i Svensk: DOCK *tamen;* i) til F, i Nyfrisisk: SLÖWF (Lyngby § 35. Jf. den nyengelske Udtale af GH i E-NOUGH *satis*, LAUGH *ridere*, osv.); j) til stumt H, i Nyhøitydsk, som: ZIEH, det oldhøitydske ZĒH, det gothiske TÁIH (i GATÁIH); II) at bortfalde, *α*) i Oldhøitydsk, sjelden, som: HŌ for HŌH *altus; β*) i Oldsaxisk, sjelden: JA, det gothiske JAH, *et; γ*) i Middelnedertydsk, som: HŌ *altus; δ*) i Oldengelsk, som: HEÁ *altus; ε*) i Oldnordisk-Nyislandsk, som: HĀ *altă* (hvor den udeladte Medlyd dog ikke er H, men V for H); *ζ*) i Nyfærøisk, som: HĀ *altă* (jf. Hammershaimb i AnO. 1854

Side 294 ₂₈); η) i Middelsvensk: HAU *altă* (Rydqvist II 377 ₂₅). Ved H i IAH slutter Tanum-Indskriften sig til 1—5. Vilde man ogsaa her holde sig strengt til det Graphiske, maatte man sige, at den ogsaa sluttede sig til 1, j (Nyhøitydsk).

B. Den gothiske conjunctio copulativa JAH synes at gjentage sig ikke alene i old- og middelhøit. JOH, oldsax. JA og JAK, (see her ovenfor), men ogsaa i oldeng. GE *et*. For saavidt Tanum-Indskriften bruger et copulativt Bindeord IAH, stiller den sig da, ogsaa i denne Henseende, i Række med 1—5.

X. Gothisk-oldhøitydsk-middelhøitydsk-oldsaxisk-oldengelsk Standpunkt.

A. De Former, der i de gothiske Sprog svare til gr. *ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ*, gruppere sig paa følgende Maade, efter den forskjellige Behandling af Gutturalen i hiint Ord (*Γ* i den græske Stamme *ΘΥΓΑΤΕΡ*, H — for GH — i den oldindiske Stamme DUHITAR). H † (for G, af GH) 1) forbliver uforandret a) i DAÚHTRJUS, gothisk; b) i TOHTERĀ, TOHTRĀ, TOHTERŪN, oldhøitydsk; c) i TOHTER, TÖHTER, TOHTEREN, middelhøitydsk; d) i DOHTER, oldsaxisk †[1]; e) i DOHTOR, DOHTER, DOHTRA, DOHTRU, oldengelsk; 2) gaaer over til CH a) i TÖCHTER, nyhøitydsk; b) i DÖCHTER, nynedertydsk; c) i DOCHTERA, DOCHTEREN, oldfrisisk; d) i DOCHTREN, middelnederlandsk (jf. Grimm gramm. I² 693 ₂₆₋₂₈); e) i DOCHTERS, nynederlandsk; †[2] 3) forandres til GH a) i DOUGHTERS, middelengelsk; b) i DAUGHTERS, nyengelsk; 4) bliver endog til F— see 'DOFTYR' hos L. Diefenbach, Vergl. Wörterb. der goth. Sprache II 616 ₃; 5) og til S, hvis det af Diefenbach l. c. anførte 'DRISTER' er paalideligt; 6) assimileres det følgende T, hvorpaa det derved fremkomne dobbelte T paa sine Steder, i Følge en særegen Lydlov, ombyttes med et enkelt, a) i

DŒTTR, DŒTR, DÆTR, oldnordisk; b) i DÆTUR, nyislandsk; c) i DÖTUR, nyfærøisk (Hammershaimb i AnO. 1854 Side 283 § 57); d) i DÖTTER, nynorsk (Aasen Gramm. 1864 Side 148 9); e) i DYTRIR, DYDIR, DÖTTIR, DÖTTER, DÖTÆR, middelsvensk; f) i DÖTTRAR, nysvensk; g) i DÖTTÆR, DÖTÆR, middeldansk; h) i DÖTTRE, nydansk; 7) er vocaliseret i 'DOAYTER', ny-vestfrisisk (Richthofen under DOCHTER, Diefenbach i Vgl. Wb. d. goth. Spr. II 616 2). DOHTRIR (Tune II) er i Samklang med 1.

† Der kan vel neppe være nogen Tvivl om, at H i Ind- eller Udlyd (d. e. som Slutningselement, eller som eet af consonantiske Slutningselementer, i en Stavelse) har været horligt i de ældre gothiske Sprog (og havt en guttural — i visse Tilfælde vel en guttural-palatal — Udtale, skjøndt rimeligviis noget svagere, end det senere CH). Det stumme H i nyere gothiske Sprog, f. Ex. Nyhøitydsk (som: KAHL, IHM, SOHN, DRAHT) og Nyengelsk (som: JOHN), maa derfor ansees for at være af en anden Art og kommer her ikke i Betragtning.

†[1] I det mindste forekommer DOHTER som oldsax. Accus. plur.

†[2] I Middelnedertydsk (Grimm gramm. I[3] 256 23) og nuværende Nordfrisisk i Klangsbøl (K. J. Lyngby, Om nordfrisisk, Side 10 22) har den her omhandlede Stamme DOCHTER i Singular — og opgiver da vistnok heller ikke i Plural sit CH. Det samme gjelder vel ogsaa om det i Nibøl brugelige DOCHTA *θυγάτηρ* (Lyngby § 36 Slutning).

B. Det til gr. *ϝΕΡΓΑΖΕΣΘΑΙ* (for *FΕΡΓΑΖΕΣΘΑΙ*) i Tilblivelsesmaade, tildeels ogsaa i Betydning, nærmest svarende Verbum i de gothiske Sprog hedder i Perfectum ind. sing. 1. Person 1) VAÚRHTA, gothisk; UUURHTA, UUORHTA, UUORAHTA, oldhøitydsk; WORHTE, middelhøitydsk og oldengelsk; WARHTA, WARAHTA, oldsaxisk; 2) ORTA, oldnordisk; ORTI, nyere oldnordisk og nyislandsk †, samt maaskee middelsvensk (i det mindste forekommer ORT — see Rydqvist I 79 nederst); ORKTI og YRKTI, nyfærøisk (Hammershaimb i AnO. 1854 Side 263 nederst); 3) WROCHTE, oldfrisisk og middelnederlandsk; WROGT, nynederlandsk; WROUGHT, nyengelsk;

4) WIRKTE, nyhøitydsk; VERKADE (VERKA'E), nynorsk; VIRKADE, svensk; VIRKEDE, dansk. Det oldsaxiske WARHTA, WARAHTA minder ved sit første A i en paafaldende Grad om den oprindelige Form af Roden, som denne foreligger t. Ex. i FAPΓON (i den bekjendte Indskrift fra Elis), især naar man tillige sammenligner den oldsaxiske Præposition FAR (der bruges ved Siden af FOR) paa den ene Side med goth. FAÚR(A), paa den anden med oldind. PARĀ, og naar man sammenligner oldsax. Gen. sing. *WULBHAS (λύκου) paa den ene Side med goth. VULFIS, paa den anden med det oprindelige VARKASJA. Skulde imidlertid det første A i WARHTA og WARAHTA være traadt i Stedet for et ældre O (af U for A), saa kan WO- i WORAHTO (Tune I) siges at slutte sig til de i Overskriften nævnte Sprog, nærmest naturligviis til Oldhøitydsk, Middelhøitydsk og Oldengelsk.

† Nyislandsk ogsaa YRKTI, med den Forskjel, at YRKJA, YRKI, ORTI, ORTUR, betyder at *digte*, men YRKJA, YRKI, YRKTI, YRKTUR, betyder at *dyrke* (Jorden).

C. Tænker man sig Hjelpevocalen (A) i WORAHTO (Tune I) borte, faaer man Consonantforbindelsen RHT, i Overeensstemmelse med Gothisk, Oldhøitydsk, Middelhøitydsk, Oldsaxisk, Oldengelsk. Jf. goth. BAÍRHTS δῆλος, oldhøitydsk-middelhøitydsk-oldsaxisk BERHT † *lucidus*, oldeng. BEORHT (BERHT, BYRHT), med nyeng. BRIGHT, oldnord. BJARTR, nyisl. BJARTUR, nynorsk BJART, svensk og ældre dansk BJERT, ældre dansk ligeledes BERT†[1], osv.

† Paa Oldhoitydsk hedder dette Ord dog som oftest PERAHT, PEREHT, BERAHT, BEREHT, og synes tildeels at forblandes af Sprogforskere med et ligelydende Adjectiv i Betydn. *arduus*, ligesom oldnord. BJARTR bruges for BRATTR *arduus* (see mine Frumpartar Side 117 16–17).

†[1] I Molbech's 'Dansk Glossarium' Art. BERT synes BÆRT i Ordsproget 'Saa er Barn i By bært, som det er hjemme lært' ikke at høre til oldnord. BJARTR, men til oldnord.

BÆRR (Neutr. Nom.-Acc. sing. BÆRT) *tolerabilis*. Til dette Ordsprog vilde svare i det yngre Oldnordisk:

Svo er barn í bý bært,
sem þat er heima lært.

XI. Enten et **gothisk-oldsaxisk-middelnedertydsk-oldnordisk-middelsvensk-middeldansk** eller et **oldengelsk-nynedertydsk-oldnordisk-middelsvensk Standpunkt.**

Acc. sing. af 1. Persons Stedord hedder 1) MIK (MIC), paa Gothisk, Oldsaxisk, Middelnedertydsk, Oldnordisk, Middelsvensk, Middeldansk; 2) MEK, MEC, paa Oldengelsk, Nynedertydsk (Göttingen, Hildesheim), Oldnordisk, Middelsvensk (i det mindste MÆK, brugt som Dativ; see Rydqvist II 473_{22-23})†; 3) MIH, paa Oldhøitydsk; 4) MICH, paa Høitydsk (i alle tre Perioder); 5) MIG, paa Nyislandsk, Nysvensk, Nydansk; 6) MEG, paa Middelsvensk (i det mindste forekommer SEG; see Rydqvist II 478 $_{19-20}$), Nynorsk, Nyfærøisk; 7) MI, paa Oldsaxisk, Nynedertydsk (f. Ex. Mecklenburg, Hoya), Middelnederlandsk (MĪ), Oldfrisisk, Nyfrisisk (Hvidding Herred i Følge Lyngby); 8) MY, paa Nynederlandsk; 9) ME, paa Oldengelsk, Nyengelsk, Nyfrisisk (Bøkking Herred i Følge Lyngby), Nynorsk (Ivar Aasen: Norsk Grammatik fra 1864 Side 179_{36-38}). Hvis MK (Etelhem) staaer for MIK, hører det til 1; hvis det staaer for MEK, hører det til 2.

† I svenske Sprogarter bruges endnu MEK (, DEK, SEK): see Rydqvist IV 141 Note *.

XII. Gothisk-høitydsk-oldsaxisk-oldnordisk.

Den bekjendte Ordfamilie, der i vor Sprogclasse udtrykker *heres*, *hereditas*, osv., har, efter R, men foran en umiddelbart følgende, til samme enkelte (ikke sammensatte) Ord hørende Vocal 1) V (i ældre Tid ogsaa skrevet U) — i Oldnordisk (som: ERVINGI, ERUINGI, *heres*), Nyfærøisk (jf. ARVIN *hereditatem*, Fær. 3_{10}), Nynorsk (ERV-

ING *heres*), Middelsvensk (ARVI *heres* og ARVÆR m. *hereditas;* men ARF n. *hereditas*), Middeldansk (ARUA *heredum;* men derimod gjerne ARF *hereditas*), Nydansk (ARVING *heres*), Oldfrisisk (som: ERVA *heres;* derimod ERFNOMA *heres*); Nyfrisisk (? jf. Lyngby § 31), Nynederlandsk (som: ERVEN *heredes;* derimod ERF *heres*), Middelnederlandsk og Middelnedertydsk (som: ERVEN *heredes*); 2) FV (gammelt ogsaa FU) — i Svensk (som: ARFUIN, Rydqvist II 28 $_5$; ARFVINGE *heres* — derimod ARF *hereditas*, ARFADEL, osv.); 3) F — i Oldnordisk-Nyislandsk (som: ERFINGI *heres*), Middeldansk (som: ARFE *hereditati*), Oldengelsk (som: YRFE *hereditas*); 4) BH (sættes her for det med en Tværstreg forsynede ƀ, der er den normale Betegnelse i nærværende Tilfælde) — i Oldsaxisk (som: ERBHI *hereditas*); 5) B — a) ikke sjelden i Oldnordisk, hvor B afvexler med F efter R og (det med R etymologisk og phonetisk beslægtede) L; jf. mine Frumpartar Side 211—212, hvortil jeg ved denne Leilighed skal tillade mig at føie nogle Exempler af Landnáma κατ' ἐξοχήν, efter Anmærkningerne til Udgaven af 'Landnámabók' Ísll. I 23—322 (see Fortalen til samme Bind): Side 101 Anmærkning $_1$ og 179 Anm. $_4$ ARB og ARBI af Masculin-Stammen (ARFA og) ARBA *hereditat-*, der paa Gothisk vilde hedde ARBA, men som der ikke bruges, da en anden Stamme (ARBJA, Neutrum) har overtaget dens Function. 197 $_4$ ERBI, Nom. sing. af Neutral-Stammen (ERFjA og) ERBjA for (ARFjA og) ARBjA *Arveol*, hvilken Stamme etymologisk ganske falder sammen med den gothiske ARBJA *Arv*. Er ARB i disse Stammer traadt i Stedet for ARBH (BH taget som et virkeligt B + H) i oldind. ARBHA- ('proles, natus', Bopp: Gloss. 1847 pag. 19), stemmer B (men ikke F) overeens med Fralydens Fordringer (jf. desuden oldslav. RABŪ-, dersom B her ikke er oprindeligt). 52 $_2$ HVARB etymol. = goth. WARB *vandrede*. 177 $_{12}$ HURBU etymol. = goth. WAÚRBUN *vandrede*. 53 $_{19}$ HVERBI af Stammen (HVERFjA

og) HVERBjA for (HVARFjA og) HVARBjA; jf. de to næstforegaaende Ord (et gothisk WARBJA- findes ikke). 49_{5}, $209_{6,8}$ NARBA, Mandsnavn, af Stamme (NARFAN og) NARBAN. 101_{11} TORBU af Feminin-Stammen (TORFAN og) TORBAN (jf. oldhøit. 'ZURBA, *cespes, terra avulsa*' fra 10. Aarh. — nyhøit. TORF, osv.). 44_{5}, $61_{1,3}$, 75_{4}, 88_{1} TORBA og TORBI, Mandsnavn, af Stamme (TORFAN og) TORBAN. 211_{13} (ÞŌR)ĀLBR; jf. Grimm wörterbuch ALB og ELB m. (oldn. Stamme ĀLFA og ĀLBA, ældre ALFA og ALBA). 78_{15} ĀLBTA(FIRÐI); jf. Grimm wörterbuch ELBISZ. 55_{2} (til Lin. $_{1}$ og $_{4}$), 57_{7}, $99_{8,11,13}$, 100_{13}, 189_{9}, ŪLBR, KVELDŪLBR, (Ū)LBLJŌTR, ŪLBARR, ŪLBAR, ŪLBARI, ŪLBARS; ligeledes KVELDŪLBS 57_{3} (.I disse Ord er B mindre normalt end F). 55_{6}, $56_{1,6}$, 59_{4}, 68_{1}, 88_{2}, 91_{3}, 97_{6}, 98_{4}, $100_{7,16}$, 119_{9}, 128_{13-14}, 139_{6} HERJŌLBR, INGŌLBR, LJŌTŌLB, RUNŌLBR [for RŪNŌLBR], STEINŌLBI, ÞJŌSTŌLBR, ÞŌRŌLBR, ÞŌRŌLB, ÞŌRŌLBI, ÖRNŌLBI; fremdeles 203_{12} GUNNŌLBSĀ. 55_{3} BJĀLBA (= BJĀLFA). 36_{14} ÖLBUSĀ (= ÖLFUSĀ). 61_{1}, 120_{12} HĀLBR (= HĀLFR), Adjectiv og Mandsnavn; jf. goth. HALB-, høit. HALB. 174_{15} SILBRI, Dat. sing. af Stammen (SILFRA og) SILBRA = goth. SILUBRA-, oldhøitydsk SILABARA- og SILIBARA- og SILBARA-, lithauisk SIDABRA-, osv.; b) i Oldsaxisk, hvor det blotte B rigtignok ikke er en correct Betegnelse for den bløde B-lyd, men dog en Betegnelse, der ofte forekommer, og som uden Tvivl vilde være bleven anseet for tilstrækkelig i Lapidarskrift; c) i Oldhøitydsk, som: *ARBJO, AERBIO, ERIBO, ERBO, *heres;* d—e) i Middel- og Nyhøitydsk, som: ERBE *heres;* f) i Gothisk, som: ARBJA *heres;* 6) P— i Oldhoitydsk, som: ARPEO, ERPEO, *heres.* Til 5 slutter sig, i Brugen af B, ARBINGA og ARBINGAN (Tune II).

XIII. Gothisk-oldhøitydsk-middelhøitydsk-oldsaxisk-oldengelsk-oldfrisisk.

Det blandede, af A+AS (for A+JAS af A+JANS) dannede, Comparativsuffix ŌS (for ĀS), brugt som Ingrediens i Dannelsen af Superlativ, behandles i de gothiske Sprog paa følgende Maader, for saavidt Vocalen angaaer, idet nemlig Consonanten holder sig uforandret heelt igjennem). 1) Ō er uforandret a) i Gothisk, som: ARMŌSTAI ἐλεεινότατοι, LASIVŌSTAI† ἀσθενέστατοι; b) i Oldhøitydsk, som: KA-NĀDĪGŌSTĒ ἱλαώτατοι, LIUPŌSTĒ φιλώτατοι; c) undertiden i Middelhøitydsk, som: OBERŌSTE ὕπατοι; d) i Oldsaxisk, som: WLITIGŌSTA κάλλιστοι. 2) Ō forandres til O a) i Oldengelsk, som LEÓFOSTE φιλώτατοι; b) i Oldfrisisk, som: HĀGOSTE ὕψιστοι. 3) Ō (for Ā) forandres til A a) i Oldnordisk-Nyislandsk, som: LJŪFASTIR φιλωτατοι; β) i Middelsvensk, som: LIUVASTIR og LIUVASTER; γ) i Nysvensk, som: LJUFVASTE; δ) i Nynorsk, som: TRUASTE πιστότατοι; ε) i Nyfærøisk, som: SPAKASTIR ἡσυχαίτατοι; †[1]. 4) Ō er blevet til E a) for det meste i Middelhøitydsk, som: ALTESTE παλαιότατοι; b) i Nyhøitydsk, som: SANFTESTE μαλακώτατοι; c) i Nyengelsk, som: SỌFTEST μαλακώτατοι, HIGHEST ὕψιστοι; d) i Dansk, som: TROESTE πιστότατοι. 5) den Vocal (det E), der var traadt i Stedet for Ō, udelades a) ofte i Nyhọitydsk, som: WAHRSTE ἀληθέστατοι; b) gjennemgaaende i Middel- og Nynederlandsk, som: GROOTSTE μέγιστοι. —— Hvad nu SINGOSTER (Tune II) angaaer, saa hører det, ved sit O, naturligviis til 1—2. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Qvantiteten komme derimod flere Ting i Betragtning. Prof. Bugge bemærker, at en af det gothiske Adjectiv SINEIGS ‘efter almindelig Regel dannet Superlativ vilde lyde SINEIGŌSTS’ i Nom. sing., altsaa SINEIGOSTAI (med Ō) i Nom. plural. Men for at SINEIGOSTAI kan blive til SINGOSTER, synes følgende Forandringer at

maatte indtræde. EI forkortes til I (— thi EI vilde neppe blive synkoperet —), for derpaa reent at forsvinde. AI gaaer over til E (ligesom — i dette Tilfælde — i næsten alle gothiske Sprog), og endelig er R tilføiet, ligesom i Oldnordisk-Nyislandsk-Nyfærøisk-Middelsvensk, 'ved Indflydelse fra Substantivbøiningen'. At O (i SINGOSTER) midt i al denne Omvæltning skulde have beholdt sin fulde Oprindelighed (som Ō), synes mig (vel ikke umuligt, men dog) uantageligt, hvorfor jeg stiller det i qvantitativ Henseende paa lige Trin med det oldengelske og oldfrisiske Superlativ-O.

† Til den gothiske Adjectivstamme LASIVA (m. m.; hvorom see Grimm, gramm. III 611 $_{34}$ — 612 $_{8}$) slutter sig uden Tvivl den oldnordiske Adjectivstamme LÖSKVA, med indskudt K, for at undgaae Forbindelsen SV, der i Oldnordisk er usædvanlig, undtagen i Forlyd, men som her dog ellers maatte indtræde, da det gothiske I i LASIVS (2 Cor. 10 $_{10}$, det første I i LASIVŌSTAI 1 Cor. 12 $_{22}$: andre Steder forekommer dette gothiske Adjectiv ikke) var ubrugeligt for Oldnordisk, hvad enten det nu er en Hjelpelyd (hvilket Bopp. Vgl.[2] III 416 $_{10}$ — 417 $_{4}$, vistnok med fuld Ret antager) eller det har en etymologisk Berettigelse. Grunden til, at man forandrede Stammen LÖSVA til LÖSKVA-, medens HÖSVA-blev beholdt uforandret, synes at ligge deri, at Brugen af LÖSKVA- egentlig har tilhørt en baade noget almindeligere og noget lavere Sphære. Identisk med LAS i det gothiske LAS-I-VA- og i det oldnordiske LÖS-K-VA- er vistnok LAS *α*) i oldhoit.-oldsax. LAS-TAR, oldhoit. LAS-TIR, hoitydsk--oldfris. LAS-TER, svensk-dansk LAS-T, oldn. LAS-T'-R — LÖS-T'-R, nyisl. LÖS-TU̇-R, *pravitas*; *β*) i oldnord. LAS--MEYRR (E. Jonsson; Fritzner); *γ*) i nyisl. Ā-LAS, LAS--LEGUR, LAS-INN, LAS-KA, (disse 4 hos Björn og E. Jonsson), samt LAS-LEIKI; osv. Maaskee staaer LAS for RAS (jf. oldind. Rod RAS).

†[1] Ogsaa Oldengelsk har Superlativer med A (for Ā af A+JAN), som: LEÓFASTE φιλώτατοι. Ligeledes med U, som: LEÓFUSTE. Endelig (hyppigt) med E, som: LEÓFESTE (jf. Rask, Grammar of the Anglo-Saxon Tongue § 128), i Overeensstemmelse med Middelhoitydsk osv. (see 4).

XIV. Gothisk- oldhøitydsk- middelhøitydsk- oldsaxisk- oldengelsk- -oldfrisisk osv.

Oprindeligt V eller W kan følge umiddelbart paa en kort Vocal f. Ex. i 1) Gothisk, som: TAVIDA *fecit*, KNIVA *genua;* 2) Oldhøitydsk, som: FRAUUĒR *laetus*, FREUUĪ *laetitia;* 3) Middelhøitydsk, som: VREWE *gaudeo*, AHTOWE *octo;* 4) Oldsaxisk, som: SKAWŌN *spectare*, NIWI *novus*, HREWAN (jf. nyhøit. REUEN); 5) Oldengelsk, som: NIWE *novus*, GESEWEN *visus* (particip.); 6) Oldfrisisk, som: SKOWIA *spectare*. Hermed stemme Indskrifterne overeens i ÞRAWINGAN (Tanum), TAWIDO (Guldhornet), HLEWA- (ib.).

XV. Gothisk- oldsaxisk- oldengelsk- oldnordisk- nyfærøisk- middelsvensk.

Det pronominale Udtryk i de gothiske Sprog, der synes at bestaae af Stammen VI (— for *MI af *MA — som Betegnelse for første Person) + en Rest af Stammen TVA *(to)*, og hvis primitive Bemærkelse er *vi to* (egentl. vel: *jeg* og een til, saa at der blive *to)*, hedder 1) VIT paa Gothisk, Oldnordisk, Nyfærøisk, Middelsvensk; WIT paa Oldsaxisk og Oldengelsk; i hvilke sex Idiomer WIT og VIT har sin oprindelige Function som Dual-Nominativ af første Persons Pronomen, kun ikke giennemgaaende i Færøisk, hvor den duale Brug af VIT (saavel som af TIT, eg. *I to)* er, i Følge Hammershaimb (Færøisk Sproglære — i AnO. 1854 — § 97, Side 302), indskrænket til 'Norderøerne og nogle 'bygder på Østerø', medens VIT (og TIT), i Følge Samme, 'i Strömødialekten', 'på Sandø' (og, som det synes, flere Steder), ved at fortrænge VÆR *ἡμεῖς* (og TÆR *ὑμεῖς*) er blevet til en Plural af den i Sprogene sædvanlige Art, nl. en saadan, hvori Dual indeholdes; 2) VIÐ a) i Oldnordisk, hvor det er Dual-Nominativ (see 1); b) i det nyislandske Talesprog og paa nogle Steder i Dalarne i Sverrig (Rydqvist

I 315), hvor det overalt (d. e. baade i Dalarne og paa Island) fungerer som en Plural-Nominativ, der indbefatter Dual-Nominativ; 3—4) MIT † og MIÐ, i Oldnordisk, der bruger disse Former som Dual-Nominativer (see 1 og 2 a); 5) VI og 6—8) MID, MI, MÖ, som Plural-Nominativer med Indslutning af Dual-Nominativer, i nynorske Dialekter (i Følge Ivar Aasen). 9) Formodentlig har Oldhøitydsk havt en Nominativus dualis WIZ *vi to.* (Ogsaa i nytydske Dialekter forekomme de kjønløse personlige Pronomina i Dual-Former. Om Frisisk hedder det hos Rask, Frisisk Sproglære, Kh. 1825, Side 50 'I de få Lævninger af det ægte oldfrisiske, 'jeg har haft ved Hånden, forekommer ingen Totalsformer 'til de to første Personer; uagtet det er höjst sandsynligt, 'at de have fundet Sted her såvelsom i Oldsaksisk og An'gelsaksisk ja i den nyere Nordfrisisk'. Med Hensyn til sidstnævnte Idiom bemærker Lyngby, Om nordfrisisk § 42 Slutn. 'Om totalsformer findes, véd jeg ikke. Rask siger '§ 108' — det nysanførte Sted — 'at de findes i det nyere 'nordfrisiske'). — Hvis Bugges Gisning er rigtig, at Varnum-Indskriften har indeholdt WIT, saa hører den sikkert i dette Punkt til Afdeling 1.

† MIT (*vi to*) og MER (*vi alle*) staae, phonetisk taget, den formeentlige Grundform nærmere, end VIT (*vi to*) og VER (*vi alle*). Dette hidrører vistnok fra den hyppige Berøring med en foregaaende første Pluralperson (Frumpartar Side 212): VITUM VIT og VITUM VER bliver til VITUM MIT og VITUM MER, samt endvidere til VITU MIT og VITU MER, under de samme Indflydelser, hvorunder EINUM VEGINN bliver til EINUM MEGIN(N), osv.; jf. desuden Overgangen af VITUÞ IT eller VITUÐ IT til VITU ÐIT eller VITU ÞIT, og af VITUÞ JER eller VITUÐ JER til VITU ÐJER eller VITU ÞJER.

XVI. Gothisk- oldhøitydsk- oldsaxisk- oldengelsk- oldfrisisk- -oldnordisk- nyislandsk.

De i de to næstforegaaende Linier berørte Idiomer taale H i Begyndelsen af Ord foran R, L, N. Saaledes hedder

Adjectivstammen *purō* paa Gothisk HRAINJA, paa Oldhoitydsk HREINJA, paa Oldnordisk-Nyislandsk HREINjA (j udstødes her i Oldn.-Nyisl. overalt med Nødvendighed, saa at Stammen faaer Udseende af at være HREINA), paa Oldsaxisk HRĒNJA. Stammen *cadaver-* hedder paa Gothisk (som det synes) HRAIVA (i HRAIVA-DŪBŌN-, *τρυγόν-*, *turtur-)*, paa Oldnordisk-Nyislandsk HRÆVA (jf. oldnord. HRÆVI *cadaveri* og HRÆVA *cadaverum*, samt nyisl. HRÆVAR-ELDUR), paa Oldengelsk HRĀWA og HRǢWA osv., paa Oldhøitydsk og Oldsaxisk HREWA, paa Oldfrisisk (i en forkortet Form) HRĒ- (som første Led i et Par Sammensætninger). Infinitiven *currere* hedder paa Gothisk HLÁUPAN, paa Oldhøitydsk HLAUFAN, paa Oldsaxisk HLŌPAN, paa Oldengelsk HLEÁPAN, paa Oldfrisisk HLĀPA, paa Oldnordisk-Nyislandsk HLAUPA †. Til *κλίνειν*, lat. **clinare* (— med hvilke i Oldnordisk Gudindenavnet HLĪN samt Causativet HLEINA synes beslægtede; jf. Gylf. 35 [SnE. I 116]: Hlín. Hón er sett til gæzlu yfir þeim mönnum, er Frigg vill forða við háska nökkvorum; þaðan af er þat orðtak, at sá, er forðaz, **hleinir**; jf. desuden Oldhøitydsk, Oldengelsk, osv. —), svarer i Betydning: gothisk HNEIVAN, oldhoitydsk-oldsaxisk-oldengelsk HNĪGAN, oldfrisisk-oldnordisk-nyislandsk HNĪGA. Hertil slutter sig: HLEWA-GASTIR (Guldhornet), WITADA-HALAIBAN (Tune I), HARABANAR (Varnum). Dog synes det klart, at de to sidstanførte Tilfælde staae paa et nyere Sprogtrin, hvor en uopløst Forbindelse af H med et følgende L eller R ikke mere taaltes.

† Naar man i ældre Svensk (hos Stjernhjelm. See Rydqvist III 82) finder Forlyden HL (Hercules 452:

Skugg utan kropp; een fyllning af vind;
ett **hl**iom, och ett nord-blys.

Og dertil Forklaringen, at **hliom** 'är ett dumt liud eller 'dön, som höres **hl**ioma efter-åt, sedan een klocka

'hafver slagit'), saa er dette vel blot en graphisk Archaïsme.

XVII. Gothisk- høitydsk- oldsaxisk- middelnedertydsk (?)- middelnederlandsk- oldengelsk.

Dativ sing. af masculine Stammer paa -AN (svage Stammer af Hankjønnet) har i de gothiske Sprog intet Casussuffix, men dannes ved, at -AN behandles paa følgende Maader. 1) -AN beholdes uforandret i Oldengelsk, som: NAMAN *nomini*. 2) -AN forandres til -ON i Oldsaxisk, som: SKĪMON *splendori*. 3) -AN forandres til -IN i Gothisk og Oldhøitydsk, som: HANIN *gallo*. 4) -AN forandres til -EN, i Middel- og Nyhøitydsk, (vistnok i Middelnedertydsk), samt i Middelnederlandsk, som: HASEN *lepŏri*. 5) -AN bliver til -A, i Oldfrisisk (HONA *gallo*), i Oldnordisk-Nyislandsk-Nyfærøisk (RISA *γίγαντι*), i Middelsvensk-Middeldansk (ARUA *heredi*). 6) -AN bliver til -Æ i Middeldansk, som: TIMÆ *tempori*. 7) -AN bliver til -E, i Nynedertydsk (HASE *lepŏri*), i Nyengelsk (HARE — E stumt — *lepŏri*), i Nyfrisisk (NOME *nomini*; Lyngby S. 35 22, jf. S. 52 21-22), i Nynorsk (ENDE *fini*), i Nysvensk-Nydansk (HARE *lepŏri*). 8) -AN udelades i Nynedertydsk og Nynederlandsk, som: HAAS *lepŏri*. — -HALAIBAN (Tune I) hører til 1—4, for saavidt -N beholdes.

XVIII. Gothisk- oldhøitydsk- middelhøitydsk- nedertydsk- middelnederlandsk- oldengelsk.

Den Stamme, der (ligesom vistnok ogsaa den, der ligger til Grund for goth. VARGS, old.- og middelhøit. WARC — jf. nyhøit. WARG**endistel**, kaldet paa Engelsk *cursed thistle* —, oldsax. WARAG, oldeng. WEARG, oldnord. VARGR, nyisl. VARGUR, middelsvensk VARGHER, nynorsk og nysvensk VARG, osv.) svarer til den oldindiske VRKA (VṚKA) for VARKA *lupŏ-*, begynder med 1) VU

eller WU a) i Gothisk: VULFS *lupus;* b) i Oldhøitydsk, undertiden, især som første Led i sammensatte Personnavne, t. Ex. WULFPOLT: c) i Middelhøitydsk, undtagelsesviis: WULFES (for WULVES, WOLVES) *λύκου;* d—h) i Oldsaxisk-Middelnedertydsk-Nynedertydsk-Middelnederlandsk--Oldengelsk: WULF *λύκος* og *λύκον;* 2) WO a—g) i Oldhøitydsk (i Almindelighed; jf. 1, b), Middelhøitydsk (jf. dog 1, c), Nyhøitydsk, Middelnederlandsk (mindre hyppigt, end med WU), Nynederlandsk, Nyengelsk †, Oldfrisisk, som: WOLF *λύκος* og *λύκον* (i Nynederlandsk sædvanlig ogsaa *λύκῳ*, og i Nyengelsk hedder Dativ sing. naturlig kun WOLF); h) i Nyfrisisk: 'WOLVE' (Richthofen under WOLF; Diefenbach, Vgl. Wb. der goth. Spr. I 187 1); 3) U a) i Oldnordisk, som: ULFR *λύκος*; b) i Svensk, som: ULF *λύκος* osv.; c—d) i Nynorsk og Dansk, som: ULV *λύκος* osv.; 4) Ú i nyere Oldnordisk og Nyislandsk, som: ÚLF *λύκον*. Til 1 slutter sig WU i WULAF- (Istaby tre Gange).

† At O i det engelske Ord WOLF lyder som U, er uden væsentlig Betydning her, hvor det egentlig kun kommer an paa Skrivemaaden.

XIX. Gothisk- høitydsk-† middelsvensk- nysvensk†[1]- nyfærøisk- -nynorsk.

Et oprindeligt ĀI gjengives i vor Sprogclasse ved følgende Lyde: 1) AI a) i Gothisk, som: VAIT — jf. gr. FOIΔA; HLAIBA-, *ἄρτο-;* GAHLAIBAN-, *συμμαθητή-* og *συστρατιώτη-;* STAINA-, *λίθο-;* HAITANA-, *καλουμενο-;* b) i ældre Oldhøitydsk (især Alemannisk og Baiersk), som: UUAIZ *οἶδα* og *οἶδε*; SCAIN (12. Aarh.), Perfectum af SCĪNAN *splendere;* HLAIBA, LAIBA, LAIP, *panis*, osv. (i Overeensstemmelse med nyhøit. LAIB); STAIN, *lapis;* CAHAIZZIT «*favet*»; ANTHAIZZO «*devotus*»; c) i en middelhøitydsk Dialekt, som: WAIȜ *οἶδα* og *οἶδε*; d) i visse Ord i Nyhøitydsk, som: RAIN *porca (confinium agrorum);* SAITE

chorda; e) i Middelsvensk: see Rydqvist IV 138; f) i nysvenske Sprogarter: see Rydqvist IV 141—142; g) paa Færøerne: saaledes Færeyinga-saga (hvis første Ord er AJN — d. e. AIN — *unus, quidam*); jf. Hammershaimb i AnO. 1854 S. 241 § 2; h) sine Steder i Norge, hvor EI nu udtales AI, og følgelig maa skrives AI, naar Lyden skal udtrykkes (Aasen: Norsk Grammatik 1864 § 26); 2) EI a—g) i Oldhøitydsk (som: UUEIZ *οἶδα* og *οἶδε*), Middelhøitydsk (WEIȜ),†[2] Nyhøitydsk (WEISZ), Oldnordisk - Nyislandsk - Nyfærøisk (efter Hammershaimbs Skrivemaade) -Nynorsk (som: VEIT *οἶδα* og *οἶδε*), i hvilke 7 Idiomer EI er den herskende Efterkommer af det oprindelige ĀI; h) i Oldsaxisk (ganske undtagelsesviis), som: SKREID (THE NAKO FURÐOR SKREID, '*Der Nachen fürder schritt*'); i) i Middelnedertydsk (sjelden), som: WEIT *οἶδα* og *οἶδε*; j) i Nynedertydsk, som: WEIT†[3] *οἶδα* og *οἶδε*; k—l) i Middel- og Nynederlandsk (ligeledes sjelden), som: LEIDEN *ducere;* m) i Middelsvensk: see Rydqvist IV 138—139; n) i nysvenske Mundarter: see Rydqvist IV 141—142; o) undtagelsesviis i nysvensk Skriftsprog, hvor man dog rigtignok skriver EJ (men Rydqvist bemærker IV 140 'Vid oförminskadt lif befinna sig än i dag *ej* och '*nej*, hvilka icke blifva mindre diftonger derföre 'att de skrifvas med *j*'); p) ligeledes undtagelsesviis i dansk Bogsprog, som: NEI; q) sjelden i Nyengelsk, som: THEIR, overfor oldeng. ÞĀRA og ÞǢRA, og svarende til et goth. *ÞAIZĒ—*ÞAIZŌ (d. e. *ÞA-I-ZĒ—*ÞA-I-ZŌ; jf. GŌDAIZĒ—GŌDAIZŌ); 3) IE eller JE a) i visse oldnordiske Perfecta ind. sing., nemlig foran et G, der da bortfalder, som: STJE (for STJEG, for STEIG, goth. STÁIG); ligeledes VJEK *cessi* og *cessit;* b) i Middelsvensk: see Rydqvist IV 142—143; 4) ÆI: see f. Ex. Rydqvist IV 138—130; 5) ÄI, i nysvenske Dialekter: Rydqvist IV 142 $_{19-22}$; 6) EY a) i Oldnordisk *α*) imellem et foregaaende V og et følgende K, som: VEYK (for VEIK, ogsaa VJEK) *cessi* og

cessit, VEYKR *infirmus* (overfor oldhøit. UUAIH og UUEIH, middelhøit. og nyhøit. WEICH, oldsax. WĒK, oldeng. WĀC, nynorsk VEIK, middelsvensk VEKER, nysvensk VEK, nydansk VEG, osv. Om dette Adjectivs sandsynlige Sammenhæng med Verbet 'VIGE', see Rydqvist I 218 3) †[4]; β) sjelden i andre Tilfælde; b) i Middelsvensk: Rydqvist IV 138—139; c) i Nyengelsk, sjelden, som: THEY, overfor oldeng. ÞĀ, svarende til goth. masc. ÞAI; 7) EA i Nyengelsk, som: WEAK *infirmus* (jf. 6, a, *α*); 8) Ē (skrevet forskjelligt i de forskjellige Sprog, f. Ex. E, É, EE, EH, og) gaaende under visse Forhold over til Ĕ, a) i i Oldhøitydsk, som: LĒRAN *docere*, SPĒH og SPĒ (for *SPĒW) *spuebat*; b) i Middelhøitydsk, som: LĒREN *docere*, VĒCH *varius* (jf. goth. **filu**FÁIH**us**, gr. *πολυΠΟΙΚιλος*); c) i Nyhøitydsk, som: EWIG, SEELE, LEHREN; d) i Oldsaxisk, som; WĒT *οἶδα* og *οἶδε*; e) i Middelnedertydsk, som: WĒT *οἶδα* og *οἶδε*; f) i Nynedertydsk, som: WEET †[5] *οἶδα* og *οἶδε*; g) i Middelnederlandsk, som: WĒT *οἶδα* og *οἶδε*; h) i Nynederlandsk, som: WEET *οἶδα* osv.; i) i Oldfrisisk, som: WĒT *οἶδα* og *οἶδε*; LĒRA *docere*; j) i Oldnordisk (afvexlende med EI), som: VET *οἶδα* og *οἶδε* (jf. Frumpartar Side 138—141); k) i Svensk, som: VET *οἶδα* osv.; l) i Dansk, som: VEED *οἶδα* osv. †[6]; 9) Ǣ †[7] a) i Oldengelsk, som: LǢRAN *docere*, SǢ *mare*, DǢL *pars*; b) i Oldnordisk-Nyislandsk, som: HRǢ (oldeng. HRǢW, HRĀW, HRĀ, osv.) *cadaver*; c) i Nyfærøisk, som: ÆVI (oldnordisk-nyisl. ǢFI, goth. AIVS, gr. *ΑΙΩΝ*, lat. AIVOM) *vita*; d) i Nynorsk, som: ÆVA og ÆVE (see 9, c); e) i Dansk, som: LÆRE *docere* og *discere* (jf. oldeng. LǢRAN, goth. LÁISJAN, osv.); 10) Ä, som i svensk LÄRA *docere* og *discere* (see 9, e); 11) I i Nyfrisisk: see Lyngby Side 19 22—20 4 og 47 17; 12) Ā †[8] a) i Oldengelsk, som: WĀT *οἶδα* og *οἶδε*, FĀH (FĀG) *versicolor*; b) i Oldfrisisk, som: LĀVA *bona relicta*

(goth. LÁIBÔS, oldnordisk-nyislandsk LEIFAR, osv.); c) i Oldnordisk-Nyislandsk, som: oldn. Mandsnavn ÞORLÁKR (ældre ÞORLĀKR), nyisl. ÞORLÁKUR, ved Siden af old-nord. Mandsn. ÞORLEIKR; oldnord. Mandsn. ĀLĀFR, ved Siden af ĀLEIFR, hvilket sidste viser sig som en ældre Form af samme Navn; fremdeles vistnok det oldnordisk--nyisl. Verbum FAGA *ornare*, der vel er beslægtet med goth. FÁIHus (*ΠΟΙΚίλος*), oldhøit. FĒH (VĒH), middelhøit. VĒH, oldsax. FĒH, oldeng. FĀH; d) i Middelsvensk: Rydqvist IV 142 14; e) i nysvenske Sprogarter: Rydqvist IV 142 12-13; f) i nytydske Sprogarter, som: STĀN *lapis;* 13) O...E, i Nyengelsk, som: ROSE *surrexit,* SHONE *splendebat,* STONE *lapis;* 14) OO, i Nyengelsk, som: -HOOD (CHILD-HOOD = oldeng. CILDHĀD, masc.), oldnord. -HEIÐR (i SKĀLKHEIÐR masc., der dog vistnok er laant — jf. det danske og oldfrisiske SKALKHED, oldhøit. SCALHHEIT, osv.), goth. HÁIDUS *τρόπος*; 15) OA, i Nyengelsk, som: BROAD (jf. oldeng. BRĀD, oldnord. BREIÐR, goth. BRÁIDS, osv.) *πλατύς* (*εὐρύς*); 16) OI a) i nysvenske Sprogarter: Rydqvist IV 142; b) paa Færøerne, nemlig 'i Nordströmø, 'Østerø og Norderoerne' (Hammershaimb i AnO. 1854 Side 241 § 2). Hvad nu Indskrifterne angaaer, saa have de AI i følgende Ord: -HALAIBAN (Tune I), STAINA (Tune II), HAITINAR (Tanum), WARAIT (Istaby. — Om ÞAIAR nedenfor). I øvrigt er det klart, at Stammen HALAIBAN (i den dermed ligelydende Form, Tune I) kun er en Ruin af den gothiske (og oldhøitydske) GAHLAIBAN. For det første er det oprindelig nødvendige Præfix GA bortsmuldret; og HALAIBAN — eller dog rettere sagt: det uforvanskede HLAIBAN forholder sig til GAHLAIBAN, som et PAG-NON(!) vilde forholde sig til COMPAGNON. For det andet har en Hjelpevocal A trængt sig ind imellem H og L, hvilken Omstændighed betegner den Opløsningstilstand, der endte

med, at H maatte vige. Ogsaa WARAIT (Istaby) er en Svækkelse af *WRAIT, og forholder sig dertil, som WARITU (ovenfor, Side 43 2-7) forholder sig til *WRITU, eller som HALAIBAN forholder sig til HLAIBAN; medens HAITINAR (Tanum) i to Henseender staaer etymologisk lavere end goth. HÁITANS, nemlig ved sit I for A og ved sit R for S.

† Jeg maatte her indskyde **'oldnordisk-'**, hvis jeg ikke i det Hele saae bort fra Indskrifterne med de yngre Runer. Jf. Thorsen's Runemindesmærker I 97, Rydqvist IV 138, osv.

†[1] I Sprogarter.

†[2] EI udtaltes vistnok som det skrives (baade) i Old(- og Middel)-hoitydsk.

†[3] J. Mussaeus: Versuch einer plattdeutschen Sprachlehre (1829), Side 57. Ed. Krüger: Uebersicht der heutigen Plattdeutschen Sprache (1843), Side 40.

†[4] EY (ogsaa skrevet Ø osv.; see Frumpartar 132 6-7, 133 8-9, 16) for EI i KVEYKVA *accendere* kan for en Deel have sin Grund i det sidste V. — Som VEYK for VEIK, saaledes finder man VȲKR for VĪKR *cedis* og *cedit*.

†[5] Ed. Krüger: Uebersicht der heutigen Plattdeutschen Sprache, Side 40.

†[6] Ē (osv.) for oprindeligt ĀI er herskende i Oldsaxisk, Svensk, Dansk; mere indskrænket i senere Nedertysk, Nederlandsk, Oldfrisisk; bundet til visse Stillinger i Hoitydsk (nemlig foran H, R, W, og i Udlyd); temmelig sjeldent og forbigaaende i Oldnordisk.

†[7] Dette Æ er hyppigt (ved Siden af Ā) i Oldengelsk. I Nyislandsk lyder det (som ethvert Æ overhovedet) AI, og indtræder foran R og V, hvilke Consonanter saaledes her (i Modsætning til deres hoitydske Slægtninge R og W; see †[6]) synes at have beskyttet den foregaaende Vocals Lyd imod Forandring.

†[8] Med Hensyn til Hyppigheden af Ā for oprindeligt ĀI i Oldengelsk jf. †[7]. I Oldfrisisk repræsenteres det oprindelige ĀI maaskee noget sjeldnere ved Ā, end ved Ē.

XX. Gothisk- høitydsk- oldsaxisk- middelnedertydsk- nederlandsk- -oldengelsk.

Den gothiske Sprogclasse danner Genitiv sing. af masculine Stammer paa -AN paa følgende Maader. 1) Gothisk beholder det gamle Casussuffix i Form af -S, vistnok nærmest for -IS, og forandrer -AN til -IN-, som: HANINS *ἀλέκτορος* (Matth. 26 75). 2) Oldhøitydsk forandrer -AN til -IN (men opgiver Casussuffixet, ligesom alle gothiske Idiomer, med Undtagelse af det Gothiske selv), som: ANGIN *cardinis*. 3) Oldsaxisk forandrer -AN til -ON, som: FRŌHON *κυρίου*. 4) Oldengelsk beholder -AN uforandret, som: NAMAN *nominis*. 5) Middelhøitydsk-Nyhøitydsk-Middelnedertydsk(?)-Middelnederlandsk forandrer -AN til -EN, som: HASEN *lepŏris;* ligeledes Nynederlandsk, undtagelsesviis, som: MENSCHEN *hominis*. 6) Oldfrisisk (som: HONA *ἀλέκτορος*), Oldnordisk-Nyislandsk (som: HANA *ἀλέκτορος*), Nyfærøisk (som: RISA *γίγαντος*), Nynorsk-Middelsvensk-Middeldansk (som: TIMA *temporis)* forandre -AN til -A (med andre Ord: bortkaste -N). 7) Middeldansk forandrer -AN til -Æ, som: TIMÆ *temporis* (med Hensyn til Middeldansk see Wimmer: Navneordenes böjning i ældre dansk, Side 102—103). 8) Nyfrisisk forandrer -AN til -E, som: NOME og NÅME *nominis* (Lyngby §§ 39 og 67); jf. Nynorsk hos Ivar Aasen i Norsk Grammatik fra 1864, § 162, Side 136. 9) Nysvensk- -Nydansk forandrer -AN til -E- og tilføier Casussuffixet (det stærke Casussuffix) -S, som: HARES *lepŏris*. 10) Nyengelsk forandrer -AN til (stumt) -E- og tilføier Genitivmærket -'S, som: HARE'S *lepŏris*. 11) Nynederlandsk opgiver i Regelen (see 5) -AN og tilføier Casussuffixet -S, som: HAANS *ἀλέκτορος*. —— For saavidt Bibeholdelsen af -N angaaer, slutter ÞRAWINGAN (Tanum) sig til 1—5.

XXI. Gothisk- høitydsk- nedertydsk- nederlandsk- engelsk.

Den gothiske Sprogclasse danner Nominativ plur. af masculine Stammer paa -AN paa følgende Maader. 1) Go-

thisk beholder -AN uforandret + det gamle Casussiffix i Form af -S, f. Ex.: ARANS ἀετοί (Luc. 17 37). 2) Oldhøitydsk forandrer -AN til -UN eller -ON (men opgiver Casussuffixet, ligesom alle gothiske Idiomer, undtagen det Gothiske selv †), som: ARUN ἀετοί, POTUN og BOTON ἄγγελοι. 3) Oldsaxisk forandrer -AN til -ON eller -UN, som: BODON og BODUN ἄγγελοι. 4) Oldengelsk beholder -AN uforandret, som: STEORRAN ἀστέρες. 5) Middelhøitydsk, Nyhøitydsk, Middelnedertydsk(?), Nynedertydsk, Middelnederlandsk forandre -AN til -EN, som: HASEN λαγῴ; ligeledes Nynederlandsk, som: HAZEN λαγῴ; fremdeles, i enkelte Ord, Middel- og Nyengelsk, som: OXEN βόες. 6) Oldfrisisk (som: FRISA, og FRESA, †[1] *Frisii*), Middeldansk (sjelden, som: ARUA *heredes* — see Wimmer: Navneordenes böjning i ældre dansk, § 60, S. 103), og tildeels Nynorsk (som: TIMA ὧραι — see Ivar Aasen i Norsk Grammatik 1864 Side 137 3-5) forandre -AN til -A. 7) Nyfrisisk (som: NOME og NÅME *nomina* — Lyngby §§ 39 og 67) og tildeels Nynorsk (som: TIME ὧραι — see Ivar Aasen i Norsk Grammatik 1864 Side 137 3-5) forandre -AN til -E (d. v. s.: Nyfrisisk forandrer oldfrisisk -A for -AN til -E, og Nynorsk forandrer nynorsk -A for -AR til -E). 8) Middeldansk forandrer (-A for -AR for) -AN til Æ, som: GRANNÆ γείτονες. 9) Oldnordisk, Nyislandsk, Nyfærøisk, Nynorsk, Middelsvensk, Nysvensk forandre -AN til -AR (det vil egentlig sige: forandre -AN til -A- og føie dertil -R, saa at Bøiningen bliver A-Bøining); Exempler: oldnord.- nyisl.- nynorsk- middelsv.- nysv. GRANNAR γείτονες, nyfær. RISAR γίγαντες. 10) Nydansk og tildeels Nynorsk (Ivar Aasen: Norsk Grt. 1864 Side 137 3-5) forandre -AR (see 9) til -ER, som: TIMER ὧραι. —— For saavidt Bibeholdelse af Stammeudlyden -N angaaer, slutter ARBINGAN (Tune II) sig til 1—5.

Jeg undlader saavel her, som ovenfor, under **XVII** og **XX**, at gaae nærmere ind paa Bøiningen af de masculine

Stammer paa -AN, men tillader mig derom at henvise til det Følgende.

† Nynedert. JUNGENS stemmer i Casussuffixet paafaldende overeens med Gothisk; men der er uden Tvivl den Forskjel, at medens Gothisk har beholdt sit Casussuffix, har Nynedertydsk her tilføiet sit.

†[1] At det til oldfris. FRISA og FRESA svarende oldnordiske Udtryk ikke havde I, men Ī, i første Stavelse, fremgaaer især af følgende Riim hos Hallfreðr (Hkr. I 221. Fms. I 133 og X 375, Fsk. 56, Flat. I 115):

Vinhrōðigr gaf vīða
vīsi margra **Frīsa**
blakku brūnt at drekka
blōð kveldriðu stōði.

See i øvrigt Lyngby, Om nordfrisisk § 1.

XXII. Gothisk - oldhøitydsk - middelhøitydsk - oldsaxisk - nederlandsk - oldengelsk - nyengelsk - oldfrisisk - oldnordisk - nyislandsk - nyfærøisk - middelsvensk ligger en JA-Stamme til Grund for Bøiningen af det Verbum, hvis oprindelige gothiske Rod synes at være VARK. Herhen hører WORAHTO (Tune I). See (her ovenfor) **X, B.**

XXIII. Gothisk- oldhøitydsk- middelhøitydsk- nedertydsk- nederlandsk- engelsk- frisisk- oldnordisk.

(*Eram* og) *erat* hedder 1) VAS paa Gothisk og ældste Oldnordisk; WAS paa Oldhøitydsk, Middelhøitydsk, Oldsaxisk, Middelnedertydsk, Nynedertydsk, Middelnederlandsk, Nynederlandsk, Middelengelsk, Nyengelsk (Udtalen kommer her ikke i Betragtning), Oldfrisisk; 2) WÆS paa Oldengelsk; 3) VOS paa Nyfrisisk (Lyngby Side 40); 4) VAR paa yngre Oldnordisk, Nyislandsk, Nyfærøisk, Nynorsk, Middel- og Nysvensk, Nydansk; WAR paa Nyhøitydsk og Middeldansk; 5) VA i nynorske Dialekter ('Imperf. almindelig: VA, og 'tildeels VAR, foran en Vocal' Ivar Aasen). For saavidt Bibeholdelsen af S angaaer, hører WAS (Tanum) til 1—3.

XXIV. Gothisk- (oldhøitydsk)- nedertydsk- nederlandsk- engelsk- -frisisk- (oldnordisk)- nyfærøisk- nynorsk- svensk- dansk.

VR- eller WR-, som Forlyd, 1) bruges a) i Gothisk (VRITS *κεραία*), Oldhøitydsk (egentlig kun UUREHHAN *exsulem*. See Grimm gramm. I[2] 140 ₄₀ fgg., Graff I 1130 fgg.), Oldsaxisk (WRĪTAN *scribere*), Middelnedertydsk (Grimm gramm. I[2] 463), Nynedertydsk (WREED *contumax*), Middelnederlandsk (WREKEN *ulcisci*), Nynederlandsk (WREED, *durus, saevus*), Oldengelsk (WRĪTAN *scribere*), Middelengelsk (WRANG *pravus*), Nyengelsk (WRITE *scribere*), Oldfrisisk (WRĪTA *scribere*), Nyfrisisk (see Richthofen, f. Ex. under WRŌGIA), i ældste Oldnordisk (i 'vindandin forna'. See SnE. II 134. Jf. sst. 132, samt SnE. I 504

Vildit vrangum ofra
vágs hyrsendir ægi,

fremdeles Grimm gramm. I[2] 311 'Spuren eines altn. *vr*. 'weiſt aber wieder die alliteration, in der edda wird vëga 'ſo oft mit reidhr gebunden (œgisdr. 15. 18. 27. ſâfn. 7. 17. '30. ſigrdrîf. 28), daß an der allen anſtand löſenden ausſprache 'vreidhr nicht zu zweifeln iſt' †), Nyfærøisk (jf. t. Ex. Nordiske Oldskrifter XII Side 117 Vers 38 og Side 118 Vers 48), Nynorsk (VRANG *pravus*, VREI'E *iratus*), Middelsvensk (VRANGER *pravus*), Nysvensk (VRÅNG *pravus*), Dansk (VRANG *pravus*); b) i Middel- og Nyhøitydsk kun i nedertydske Ord; 2) forekommer ikke i nyere Oldnordisk og Nyislandsk, som: RITA *scribere*. Bibeholdelsen af W i WARITU (Varnum) og WARAIT (Istaby) berettiger nu vel til at stille disse Ord ved Siden af 1, eller dog nøiagtigere (da ingen Sandsynlighed for Laan foreligger †[1]) af 1, a; men den indskudte Hjelpelyd (A i WAR-) viser en begyndt Opløsning og sætter WARAIT og WARITU nærmest i Classe med oldhøitydske Former som UUURENNUN (d. e. WURENNUN for WRENNUN) '*admissarii*' (8. Aarh.) og UUE-

RECHO (d. e. WERECHO for WRECHO) *ultor* (8. eller 9. Aarh.) †[2].

† Foruden til Grimm, der vistnok er den egentlige nyere Opdager af det gamle VR- i Oldnordisk, skal jeg tillade mig at henvise til: Bugge paa forskjellige Steder i hans Udgave af SæmE.; til Sv. Grundtvig i Historisk Tidsskrift, tredie Række, femte Bind, Side 568—569; og til Jessen i samme Tidsskr., samme Række, sjette Bind, Side 252 fgg.

Naar man har antaget, at «Reiðiverk» Sólarljóð 26 «maa udtales Vreiðiverk», saa er dette aabenbart ikke rigtigt. Det nævnte Digt er oiensynlig alt for ungt til at opvise Spor af ægte VR-, og noget Exempel paa Efterligning af den gamle 'vindandi' findes sikkerlig ikke i hele den islandske Literatur fra den christelige Tid. Verslinien

«Reiðiverk»

kan — ligesaa godt, som Sól. 1 3, 2 3, 3 1, 4 1, 5 1, 6 1 og 3, 7 1 og 3, 8 1 og 3, 9 1 og 3, 10 1 og 3, (det vil sige: 15 af 20 Steder), og saa fremdeles i det Følgende — noies med 1 Riimstav, og denne er v i verk. Reiðiverk er nemlig uægte Compositum og bör i Regelen, som alle oldnordiske uægte Composita, i Poesie skrives oplost i sine Hovedbestanddele, i Samklang med Versrecitationens hoitidelige og langsomme Natur. Vil man ikke tage Hensyn hertil, men fastholde Skrivemaaden Reiðiverk (for Reiði verk) paa dette Sted, skal jeg tillade mig at henvise til nogle faa Sammensætninger, hvor Tvivlen om Ledenes Forbindelse til virkelig Eenhed deels er mindre berettiget, end ved reiðiverk, og deels aldeles uberettiget, men hvor det sidste Led ikke desmindre afgiver Riimstav:

Heilags anda vísur, udg. af Svbj. Egilsson, Strophe 2:

Sú hefir einkagjöf grænkat
geðfjöll liði öllu,

hvor det imidlertid maaskee var rigtigere at skrive einka gjöf (som to Ord).

Placídus-drápa, Egilsson's Udgave, Strophe 40:

þóttosk mildi-mætan
menn Placídus kenna

(jf. dog sst. Side 55).

Þormóðr kolbrúnarskáld (Hkr. II 375. Fms. V 91. Óh. 1849 Side 72. Óh. 1853 S. 222. Flat. II 364. Fóstbr. 1822 S. 210. Fóstbr. 1852 S. 111):

rekin bitu stál á Stikla(r)-
staðum kvaddisk lið baðvar.

Líknarbraut, Egilsson's Udgave, Strophe 7:

vísi sæll gjörvöllum
vegs bjartari ok fegri,

hvor völlum behandles som sidste Led i et sammensat Ord, i Overeensstemmelse med den nyislandske Udtale.

Hávamál 159 6, i Bugges Udgave af SæmE. (Side 63):

fár kann ósnotr svá,

hvortil Bugge bemærker, at Riimordene ere ósnotr og svá. Endelig (for ikke at opregne flere Steder) Sólarljóð selv, 20 6 og 48 4-5, Bugges Udgave S. 360 og 365:

sínum bróðurbana,

hvor sínum viser, at bróðurbana er eet Ord (derimod:

síns bróður bana):

og hversu einmana
margir fara.

†[1] Trods dette Udtryk og uagtet jeg har opfort Nynorsk og Nyfæroisk i Overskriften, nærer jeg Tvivl om Ægtheden af VR- i disse Idiomer. I Norge synes det at indskrænke sig til nogle sydlige Egne; see Ivar Aasen saavel i Ordbogen (Artiklerne RANG, REI(D) adj., RIA, REITA fem.) som i i Grammat. 1864 § 133 Anm., hvilket sidste Sted det hedder 'Forlyden (vr) forekommer kun søndenfjelds (som i Tel., Bu-'skerud o. fl.) saaledes: Vrak, vrang, vrei(d), vri(d)e, Vrist, 'Vrong; ellers har man kun R (rang, rengja, Rist o. s. v.) 'ligesom i det gamle Sprog'. Og hvad Færoisk angaaer, saa findes det rigtignok, foruden de anførte Steder (af 'Sjúrðar kvæði' ved Hammershaimb) — nemlig:

tá gjördist hann vreiður
og grimmur og vreiður við —

f. E. i følgende (af Hammershaimb's Udgave af 'Færöiske Kvæder'):

hirdi lítið um kongins vreiði (*iram*), NO. XX 158 Vers 93;

bæði af ilsku og vreiði (*irā*), NO. XX 68 Vers 66 og 72;

letur í vreiði (*irā*) renna, NO. XX 150 Vers 6.

Men paa den anden Side frembyde disse Qvæder i samme Udgave mange Exempler paa R- for VR-:

brá hann sínum brandi àf reiði (*irā*), NO. XII 16 Vers 1;

bæði àf (af) illsku (ilsku) og reiði (*irā*), NO. XII

35 Vers 221, 137 Vers 67 og 70, XX 77 Vers 34, 89 Vers 44, 103 Vers 93;
bæði áf (af) grimd og reiði (*irā*), NO. XII 136 Vers 62 og 64, XX 80 Vers 77;
tók hans orð við reiði (*irā*), NO. XX 97 Vers 26;
hann gav ikki reiði (*χολῇ*) ró, NO. XX 116 Vers 61;
reiður (*iratus*) NO. XII 15 Vers 128, XX 101 Vers 70 og 71, 102—103 Vers 90 og 91 og 92;
reiðir (*χωόμενοι*), NO. XII 7 Vers 38 og 40, XX 96 Vers 10 og 12;

og saa fremdeles. Det forekommer mig sandsynligt, at VR- skyldes dansk Indflydelse baade i det sydlige Norge og navnlig paa Færoerne. Havde VR- holdt sig paa disse Øer lige fra den ældste nordiske Sprogperiode, vilde Nutiden neppe føle Trang til at fjerne V-. Noget mere tvivlsom bliver denne Sag imidlertid, hvis VR- bruges uden Vaklen i nogle Dialekter.

†[2]) Jf. dog især det latiniserede W*a*RANNIO.

XXV. Gothisk- tydsk- nederlandsk- middelengelsk- nyengelsk- -oldfrisisk- nordisk.

WAS (Tanum) stemmer i sin Vocal (graphisk) med alle de i nærværende Undersøgelse omhandlede gothiske Idiomer, med Undtagelse af Oldengelsk og Nyfrisisk. See **XXIII**.

XXVI. Gothisk- tydsk- nederlandsk- engelsk- frisisk- oldnordisk- -nyislandsk- nyfærøisk- svensk- dansk.

Præpositionen UBAR (Varnum) stemmer, ved at have Udlyden R, overeens med alle i denne Afhandling berørte gothiske Idiomer, undtagen det nynorske, for saavidt dette har Formerne YVE og IVE og IVI (ligesom VA for VAR; see **XXIII**), en Afvigelse, der i øvrigt ikke synes videre væsentlig.

XXVII. Almeengothisk Standpunkt.

Den Afladnings-Endelse, der i sin Stammeform hedder INGA (og ENGA), haves i Gothisk (GADILIGGS *ἀνεψιός*), Oldhoitydsk (GATALING, GATULING, GATILING, GA-

TELING, *cognatus* osv.; KUNING *rex)*, Middelhøitydsk (sjelden KUNINC *rex*, HELSINC *laqueus)*, Nyhøitydsk (SCHILLING), Oldsaxisk (GADULING *cognatus* osv., KUNING *rex)*, Middelnedertydsk (KONING *rex)*, Nynedertydsk (LÜNING *passer)*, Middelnederlandsk (CONINC *rex)*, Nynederlandsk (KONING *rex)*, Oldengelsk (GÆDELING *socius;* CYNING, CINING, osv., *rex)*, Middelengelsk (KING — for KINING — *rex* †), Nyengelsk (FARTHING *quadrans)*, Oldfrisisk (KINING, osv., *rex)*, Nyfrisisk (KÖNNING? *rex;* SKÆLLENG, hos Lyngby, Side 51, § 66), Oldnordisk (HÆRINGR Mandsnavn osv.†[1]), Nyislandsk (HÆRINGUR «*afperior pars lanæ*»*)*, Nyfærøisk (KARVINGUR «*panis bis coctus*»*)*, Nynorsk (KAVRING), Middelsvensk (NIÞINGER, oldnord. NĪÐINGR), Nysvensk (HÖFDING *praefectus)*, Dansk (HÖVDING osv.). Hermed stemmer nu Guldhornets HOLTINGAR. Men betragtet som gothisk i streng Forstand synes Suffixet INGA temmelig ungt; det fortjener næsten Prædicatet eftergothisk.

† Det er bekjendt, hvorledes de gothiske Sprog svække og sammendrage deres (i det daglige Liv og i Prosa) herskende Betegnelse for *rex*. Oldhøitydsk: KUNING, men ogsaa KUNIG. Middelhøitydsk: KUNINC overordentlig sjelden; KÜNEC (den herskende Form). KÜNIC, KÜNC. Nyhøitydsk: KÖNIG. Oldengelsk: CYNING, CINING; men ogsaa CYNG, CING. Middel- og Nyengelsk: KING. Oldfrisisk: KINING, KENING, KENENG, KONING; men ogsaa KINIG, KENIG, KENEG, KONIG. Oldnordisk: KONUNGR; men ogsaa (f. Ex. i Cod. Fris.) KÓNGR (see mine Frumpartar Side 7). Nyislandsk: KÓNGUR (nyisl. KONUNGUR er optaget efter Oldsproget). Nynorsk: KUNGJE og KUNG. Middelsvensk: KONONGER, KONUNGER, KUNUNGER, KUNUNGUR; Nysvensk: KONUNG, men ogsaa KUNG (og undertiden KONG, som første Led i en Sammensætning). Middeldansk: KONUNG, KUNUNG, KUNNUNG, KONING, osv.; men ogsaa KUNÆG (og undertiden KONG, som første Led i en Sammensætning). Nydansk KONGE (for KONG, der bruges foran et Navn). Osv. Grunden til denne Svækkelse og Sammendragning maa vistnok søges i Begrebets overordentlig hyppige Fremtræden, i Forbindelse med den Stilling, det til Roden og det til Suffixet hørende N indtage til hinanden i de mere oprindelige Former.

†[1] For saavidt HÆRINGR betyder hærukarl (Fms. XII 417, E. Jonsson: Oldnordisk Ordbog 266, Fritzner: Ordbog 313), er det afledet af Stamme HÆRjAN, Nom. sing. HÆRA, fem., *canities.* Men HÆRINGR kan ogsaa være afledet af Stamme HĀRA, Nom.-Acc. sing.-plur. HĀR *crinis* osv.

Følgende romanske Ord: it. ARINGA, sp. ARENQUE, prov. ARENC, fr. HARENG, walach. HËRING, ere uden Tvivl, som Diez (Etymol. wörterb. der roman. sprachen) mener, optagne fra de gothiske Sprog. Og det Samme gjelder da naturligviis om de tilsvarende middelalderlig-latinske Udtryk: HARENGA, HARENGIUM, HARENGUS. Men oldhøitydsk HARINC, middelhøit. HERINC, nyhøit. HERING, oldeng. HÆRING, nyeng. HERRING — mon disse Benævnelser ere en forgrenet Omdannelse af lat. HALEC, ALEC, HALEX, osv., som Grimm antager (gramm. II 350 6-7 'her-inc (halec) blaſ. 71ª ſcheint 'mir aus dem lat. wort entſtellt')? Eller har Bosworth Ret, naar han, Dictionary of the Anglo-Saxon Language, 34 g, under HÆRING, henviser til «Icel. hæríngr»? Denne Opfatning støtter sig uden Tvivl til Björn Halldórsson, hvis islandske Lexikon I 419 a indeholder følgende besynderlige Forklaring «Hæríngr, *m. clypeus, harengus,* et Skjold». Den af de i Fortalen til dette Lexikon (Side VIII—XI) opregnede Mænd, der tilføiede den danske Oversættelse, har forbigaaet «*harengus*» (der er taget af Middelalderens Latin, hvor det, som anført, betyder *Sild*), og holdt sig udelukkende til «*clypeus*», hvilken Bemærkelse HÆRINGR i øvrigt, saavidt vides, aldrig har havt. Sandsynligviis har Björn skrevet eller villet skrive: enten *clupea harengus*, idet han har tænkt paa en bestemt Sildeart, eller *clupea*, *harengus*, idet han har tænkt paa Sild i Almindelighed. At han overhovedet er falden paa at tillægge HÆRINGR en saadan Bemærkelse, hidrører nu vistnok fra den stærk fremtrædende Lighed imellem HÆRINGR paa den ene og den ovenfor opstillede gothisk-romanske Ordgruppe (oldhøit. HARINC, osv.) paa den anden Side. Skulde imidlertid denne Lighed, og dermed Björn's Combination, have en dybere Grund, saa har HÆRINGR, som Navn paa en Fisk, maaskee oprindelig været = LODNA («*salmo arcticus*»), der har faaet sit Navn af «det Fnug eller *villi*, som sidde «paa Sidelinien» (see N. Mohr: Forsøg til en Islandsk Naturhistorie).

XXVIII. Oldhøitydsk Standpunkt.

A. Tegnforbindelsen AE findes i flere gothiske Idiomer. 1) Saaledes i Engelsk for Æ, langt eller kort: oldeng. LAEG (= LÆG) *jacui* og *jacuit*, LAEGON (= LǢGON) eller LAEGUN (= LǢGUN) *jacuimus* og *jacuistis* og *jacuerunt* (see f. Ex. Grimm gramm. I³ 359); osv. 2) Dybt rodfæstet og betydningsfuld er Digraphen AE i Middelnederlandsk, hvor den træder snart i Stedet for et ældre A (d. e. Ă; f. Ex. i AERM *brachium*), snart i Stedet for et ældre Ā (f. Ex. SWAES, etymol. = oldeng. SWĀES, SWǢS; oldfris. SWĒS; goth. SVĒS; old- og middelhøitydsk, oldsaxisk, middelnedertydsk, oldengelsk SWĀS; oldnordisk SVĀSS).† 3) I Oldhøitydsk forekommer AE a) for E som Omlyd af A; b) overfor goth. ÁI for oprindeligt ĀI (f. Ex. SAEO for *SAEW, *SAIW, goth. SÁIVS, *mare*; HRAE, for *HRAEW, *cadaver*. Jf. t. Ex. oldeng. DAEL = goth. DÁILS; see 1); c) overfor goth. AÍ for I (f. Ex. AERDA, goth. AÍRÞA, γῇ og γῆν; AERDĀ, goth. AÍRÞŌS, γῆς; AERDU, goth. AÍRÞAI, γῇ; osv.). — Til denne sidstanførte Brug (3, c) slutter Istaby-Stenen sig i HAERU- overfor goth. HAÍRU.

† Ogsaa i Dansk bruges AE for at betegne et langt A, som: VAER (blive noget vaer).

B. Den Præposition, der svarer til oldind. UPARI, skrives

gothisk:	(1) UFAR		
oldhøitydsk:	(2) UBAR	(4) HUBAR	(5) OBAR
	(3) UPAR		
	(6) UBUR		
	(7) UPUR		
	(8) UBIR		(9) OBIR
	(10) UPIR		
	(11) UBER	(13) HUBER	
	(12) UPER		(14) OBER

middelhøitydsk:	(15) UBIR (= 8) (16) ÜBIR (17) ÜBER (den herskende Form) (18) ÜBR (19) UBER (= 11) (20) OBER (= 14)
nyhøitydsk:	(21) ÜBER (= 17) (22) OBER (= 14, 20)
oldsaxisk:	(23) OBHAR
middelnedertydsk:	(24) OVER
nynedertydsk (i Følge L. Diefenbach: Vgl. Wb. d. goth. Spr. I 99):	(25) OVER (= 24) (26) ÖWER (27) AVER (efter Brem. Wörterb. den herskende Form) (28) AWER (29) ÄWER
middel- og nynederlandsk:	(30) OVER (= 24, 25)
oldengelsk:	(31) OFER
nyengelsk:	(32) OVER (= 24, 25, 30) ((33) med Synkope O'ER)
oldfrisisk:	(34) OVER (= 24, 25, 30, 32) (35) OVIR (36) UR
nyfrisisk:	(37) OER (Richthofen under UR) (38) AUR (paa Sylt, i Følge Diefenbach: Vgl. Wb. d. g. Spr. I 99)
oldnordisk:	(39) YFIR (40) YFER (41) IFIR (42) IFER (43—46) med V for F
nyislandsk:	(47) YFIR (= 39) †
nyfærøisk:	(48) IVUR, f. Ex. Fær. 3_{7} 13_{14} 14_{17} 15_{6} 89_{10} 114_{8} (ligesom UNDUR f. Ex. Fær. 3_{14}); hvorimod Hammershaimb skriver YVIR (= 43; — ligesom han ogsaa skriver UNDIR. See AnO. 1854 Side 316)

i nynorske Dialekter (i Følge Ivar Aasen):
(49) YVE (50) IVE (51) IVI
(52) ÖVER
(53) OVER (= 24, 25, 30, 32, 34, [men i øvrigt udtalt med aabent O og tildeels med Synkope af E])

middelsvensk: (54) YVIR (= 43) (55) IVIR (= 45)
(56) OVER (= 24, 25, 30, 32, 34, 53)

nysvensk: (57) ÖFVER

middeldansk: (58) YFIR (= 39, 47), Sk. Lov 1, 4 (59) YVÆR (jf. 44)
(60) OWER (jf. 24, 25, 30, 32, 34, 53, 56) O. s. v.

nydansk: (61) OVER (= 24, 25, 30, 32, 34, 53, 56; jf. 60). ——

UBAR (Varnum) falder sammen med en af de herskende Former (Formen 2) i Oldhøitydsk.

† I 'Oldnordisk Formlære' § 23 (Side 5) bemærkede jeg 'Nu '... lyder' *y* paa Island 'i et Par Ord som *u* ..., men i 'alle andre Tilfælde som *i*'. Den ene af de Undtagelser, jeg her tænkte paa, var Verbet SPYRJA *quaerere*, for hvis oldnordiske Y i Præsensformerne den daglige Tale, i det mindste paa sine Steder i det nordlige Island, ikke sætter I (der næsten ganske lyder som dansk lukket E), men U (— 'endnu 'siges paa Island i flere Bygder spurja' Bugge til Háv. 80); altsaa: SPUR *quaero quaerit*, SPURÐ *quaeris*, SPURÐU *quaere*, SPURJA *quaerere quaerunt*, SPURJANDI *quaerens*. SPURJI *quaeram quaerat quaerant*, SPURJIR *quaeras*, SPURJIÐ *quaeritis quaerite quaeratis*, SPURJUM *quaerimus quaeramus* (ogsaa imperativisk). (Derimod: SPIRÐI *quaererem quaereret*, SPIRÐIR *quaereres*, SPIRÐUM *quaereremus*, SPIRÐUÐ *quaereretis*, SPIRÐU *quaererent*). — Den anden Undtagelse var Præpositionen YFIR i Forbindelsen YFIR UM (f. Ex. fara yfir um ána *gaae over Floden*), der paa nogle Steder lyder UVRUM, eller, i en noget tydeligere Udtale, UVUR UM (det mellemste U beroer øiensynlig paa en Art Assimilation).

C. Den Adjectiv-Stamme i de gothiske Sprog, der i Bemærkelse svarer til den latinske Stamme *furiosō*, og hvis urgothiske Form sikkerlig har været VŌDA-, ligesom hos Ulfilas, synes, naar man seer bort fra Afledninger, kun at forekomme i Ord, som: goth. VŌDS *δαιμονιζόμενος*, oldhøit. UUUATEN *μαινομένοις*, oldeng. WŌD *δαιμονιζόμενος*, nyeng. (i Dialekter) WOOD, oldn. ŌÐR, nyisl. ŌÐUR, middelsvensk ŌÞER (Rydqvist II 374 34), † nynorsk O *equiens.* Det er fremdeles ikke usandsynligt, at Oldsaxisk har besiddet enten et — rigtignok afledet, men dog kort — Adjectiv WŌDI *δαιμονικός* (*δαιμονισθείς*). hvortil Verbet WŌDIAN *δαιμονίζεσθαι* (*furere*) i formel Henseende vilde forholde sig, som BLŌÐIAN *timore afficere* forholder sig til BLŌÐI *timidus* (der overført paa Oldnordisk vilde hedde *BLEYÐR, medens man her kun har det mere oprindelige BLAUÐR), eller dog snarere (ganske som Oldengelsk) et WŌD i samme Bemærkelse, hvortil da WŌDIAN, baade i Form og Function, forholder sig som FORHTIAN *timere* forholder sig FORHT *timidus.* Dog paa Sandsynligheder kan intet bygges. Vil man derfor bestemme det Standpunkt, hvorpaa WŌDU- (i WODURIDE Tune I og II) befinder sig, og gaaer man ud fra, at dette WŌDU er en i Udlyden svækket Adjectiv-Stamme WŌDA (altsaa WODURIDE = et oldnordisk-nyisl. *ŌÐRĪÐI), hvilket jeg anseer for det naturligste (idet jeg navnlig ikke troer, at man af en Adjectiv-Stamme vilde have dannet en Substantiv-Stamme, og navnlig ikke en saadan med abstract Bemærkelse, blot ved at ombytte Suffixet A med Suffixet U): saa kan man — 1) med Hensyn til selve Brugen af et saadant Adjectiv, i det mindste ansee den for gothisk, oldhøitydsk, old- og nyengelsk, oldnordisk-nyislandsk, middelsvensk, (middeldansk) og nynorsk. 2) Bibeholdelsen af V eller W er derimod gothisk, oldhøitydsk, middelhøitydsk (WUOT *furor*), nyhøitysk (WUTH *furor*), old-

saxisk (WŌDIAN), nynedertydsk (WOOD *furor*), nynederlandsk (WOEDE *furor*), old- og nyengelsk. 3) Brugen af det enkelte og uforandrede O (= Ō), uden Hensyn til Forbindelsen med W eller V, er gothisk, og kan være oldhøitydsk (see 7); den er fremdeles middelhøitydsk (WŌTICH *cicuta*), oldsaxisk, oldengelsk, oldnordisk, nyislandsk, middelsvensk, middeldansk, nynorsk. 4) Lydsætningen — eller rettere: Tegnsætningen VO (= VŌ) eller WO (= WŌ), i denne Stamme, er gothisk, oldsaxisk, oldengelsk, middelhøitydsk (WŌTIGEȜ = nyhøit. WÜTHIGES), og kan være oldhøitydsk (see 7). 5) Hele Tegnrækken VOD (= VŌD) eller WOD (= WŌD), i denne Stamme, er gothisk, oldsaxisk, oldengelsk, og kan være oldhøitydsk (see 7). 6) Sammensætningsmaaden, med Svækkelse af Stammeudlyden A til U, er oldhøitydsk†[1], oldsaxisk†[2], oldnordisk†[3]. 7) WŌD (i WŌDU-) kan paa Oldhøitydsk hedde: WUET, WUAT, WUOT, WOAT, WŌT; endvidere kan der staae D for T i ethvert af disse Ord, eftersom den høitydske Fralyd ikke engang i Dental-Rækken var trængt fuldkomment igjennem. Heraf, i Forening med 6, følger, at WŌDU- (i WODURIDE) i sin Heelhed kan siges at indtage et oldhøitydsk Standpunkt.

† Jf. middeldansk ŌTHYRT og ŌTHÆ YRT *cicuta* (Molb. Dansk Glossarium II 328). Sammenl. *Skarntydens* middelhøitydske Navne: WUOTICH, WŌTICH, WOETRICH, WÜETRICH.

†[1] Oldhøitydsk har væsentlig tre Grader i den ægte Sammensætning af A-Stammer med et følgende Ord. Den første og høieste eller ældste Grad er den hele Stammes Bibeholdelse, f. Ex. i: CLATAMUATAN *hilarem* (= *hilarum*). Den anden Grad er Svækkelse af Stammeudlyden A, f. Ex. til U. Saaledes har det Ord, der svarer til oldeng. GODWEB, oldfris. GO[E]DWOB, oldnord. GUÐVEFR, osv., Former som 1) KOTAUUEPPI, KOTAUUEBBI, GOTAUUEPPI; 2) GODUUUEBBI, GODUUUEPPI, GOTUUUEPPI; 3) GOTOUUEBBI, GOTOUUEPPI; 4) GOTIUUEPPI, COTIUUEPPI; 5) GODEUUEBBI, GOTEUUEBBI, GOTEUUEPPI. Ligeledes hedder f. Ex. «*crudelis*»

paa Oldhøitydsk 1) UUALAKIRI, UUALAGIRI; 2) UUALUKIRI, UUALUGIRI; 3) UUALOKIRI, UUALOGIRI. Den tredie og laveste eller yngste Grad er Opgivelse af Stammeudlyden: FOLKUUĪG (= FOLKVĪG Völuspá og Hyndluljóð) *pugna*; o. s. v.

†[2] Oldsaxisk har de samme Grader, som Oldhøitydsk, i Maaden, hvorpaa Composita dannes. Exempler paa første Grad (den ældste Sammensætningsmaade) ere anførte ovenfor. Rækken ALAWALDO, ALOWALDO, ALWALDO fremstiller den hele Gradation, dog den mellemste Grad kun i een Afskygning (med O). Af det Compositum, der etymologisk svarer til oldhøit. HAGASTALT, HAGASTOLT, HAGUSTALT, middelhøit. HAGESTALT, nyhøit. HAGESTOLZ, oldeng. HÆGSTEALD (HAGUSTEALD, HAGOSTEALD, HÆGESTEALD. I de tre sidstanførte Former synes Vocalen — U, O, E — i anden Stavelse traadt i Stedet for et stammesluttende AN, i hvilket Tilfælde: HÆGESTEALD er et Compositum af samme Art som oldhøit. HANECHRĀTH «*gallicinium*», HAGOSTEALD af samme Art som oldhøit. og oldsax. HANOKRĀD *galli cantus*, osv.), oldn. Gen. plur. HAUKSTALDA og HAUKSTALLA (der synes indkomne i Oldnordisk ved Laan), haves baade HAGASTOLDŌS (Nom. plur.), HAGASTUODES (Gen. sing.), og HAGUSTALDES (Gen. sing.), altsaa baade første og anden Grad. Denne sidste foreligger alene i Instrumentalen GODUWEBBIU og GODOWEBBIU (oldnord. GUÐVEFI; see næstforeg. Note).

†[3] See Tidskr. for Philologi og Pædagogik 6 Række. 1865. Side 246 Note 2.

XXIX. Oldhøitydsk-oldsaxisk.

A. Der gives rimeligviis intet Sprog og ingen Sprogart paa Jorden, der ikke paa eet eller andet Punkt af sit Omraad indskyder een eller anden Lyd, efter Omstændighederne Consonant eller Vocal, hvis eneste Function er at lette Udtalen, hvilket ikke er det samme, som at tilveiebringe eller befordre Vellyd, men dog ofte falder sammen dermed. At navnlig de gothiske Sprog ikke ere undtagne fra denne Regel, synes at fremgaae, næsten med Nødvendighed, af denne Sprogclasses oprindelige haarde Anlæg, der maatte gjøre selv en ulogisk Tale ikke til en Leg, men til et Arbeide. Hvilken

sparsom Anvendelse af Vocaler og hvilke Dynger af Consonanter! Det forstaaer sig — der gives flere Veie til at raade Bod herpaa. Man kan, som anført, indsætte en Hjelpelyd, eller man kan foretage Omsætning af Lyde (Metathesis), eller man kan ombytte en Lyd med en anden, der under de givne Forhold er nemmere at udtale, eller man kan bortkaste Lyde. Dette sidste Middel har endog Oldnordisk benyttet i et betydeligt Omfang, navnlig ved at udstøde V, og især J, i mangfoldige Stillinger. Man kaste et Blik paa følgende Exempler paa indlydende gothiske Consonantforbindelser, der ende med J: — BLJ, BNJ, BRJ, DDJ (VADDJAUS Neh. 5 16, oldn.-nyislandsk VEGGJAR, *parietis*; TVADDJĒ, oldn.-nyisl. TVEGGJA, *duorum*; jf. oldn. BAÐMR med goth. BAGMS *arbor*), DVJ, FLJ, FNJ, FSTJ, FTJ (HAFTJAN, oldn.-nyisl. HEPTA = HEFTA *impedire*; SKAFTJAN, jf. oldn.-nyisl. SKEPTA = SKEFTA *manubrio instruere*), GLJ (GA-NAGLJAN, oldn.-nyisl. NEGLA, ἥλοῦν), GNJ (RIGNJAN, oldnord.-nyisl. RIGNA, *pluere*), GRJ (GA-LIGRJA κοίτη, Rom. 9 10, oldn. LEGRI), HNJ, HRJ, HSJ (NIUHSJAN, oldn. NȲSA †; VAHSJAN, oldn.-nyisl. VAXA, *crescere*), HTJ (ANDBAHTJAN διακονεῖν, oldn.-nyisl. EMBÆTTA), HVJ, KNJ, KTJ (i det til en gothisk Form forandrede latinske LECTIO), LDJ (*HAIHALDJAU, oldnord. HJELDA, *tenerem*), LFTRJ (HVILFTRJŌM Luc. 7 14), LHSNJ (FULHSNJA, Dat. sing., oldn.-nyisl. FYLGSNI *latibulo*), LLJ (FULLJAN, oldnord.-nyisl. FYLLA, *implere*), LPJ (*HULPJAU, oldn. HYLPA, *auxilium ferrem*), LTJ (VALTJAN, oldn.-nyisl. VELTA, *volvere*), LVJ (BALVJAN, jf. oldn.-nyisl. BÖLVA), LZJ, LþJ (*BALþJAN, oldn. BELLA — 'hvar viti menn slíku **bellt** við konungmann? Eg. 62; DULþJAN ἑορτάζειν. jf. isl. DYLLA?), MBJ (i -KUMBJAN), MMJ (-DAMMJAN φράσσειν, oldn. DEMMA), MNJ (NAMNJAN, oldn. NEMNA, *nominare*), MPJ, MRJ og MBRJ (TIMRJAN og TIMBRJAN οἰκοδομεῖν,

jf. oldn. TIMBRA), NDJ (SANDJAN, oldn.-nyisl. SENDA Causativ til oldn. SINNA — Enn hverr es austr vill **sinna**, hos Sighvatr), NDVJ (BANDVJAN νεύειν, oldn.-nyisl. BENDA; jf. isl. BANDA), NGRJ (*HUNGRJAN πεινᾶν, jf. oldn.-nyisl. HUNGRA), NGVJ (*SUNGVJAU, oldn. SYNGVA, *canerem*), NKVJ (SANKVJAN, oldn.-nyisl. SÖKKVA, βυθίζειν), NNJ (KANNJAN γνωρίζειν, oldn.-nyisl. KENNA), NSJ, NSLJ (HUNSLJAN σπένδειν, jf. oldn. HUSLA), NVJ, NÞJ (-NANÞJAN τολμᾶν, oldn.-nyisl. NENNA), RBJ (ARBJIS *hereditatis*, oldnord.-nyisl. ERFIS *parentali[or]um*), RDJ (HAÍRDJŌS ποιμένες, oldnord. HIRÐAR), RHTJ (BAÍRHTJAN φανεροῦν, oldn.-nyisl. BIRTA), RHVJ (-FAÍRHVJAN), RMJ (VARMJAN, oldnord.-nyisl. VERMA, *calefacere*), RNJ (GAÍRNJAN *cupere*, jf. oldnord.-nyisl. GIRNA), RPJ (*VAÚRPJAU, oldnord. YRPA, *jacĕrem*; SKAÚRPJŌ, isl. SKORPĪON), RSJ (*ÞAÚRSJAMMA *arido*, oldnord.-nyisl. ÞURRUM og ÞURRU), RSTVJ (VAÚRSTVJA ἐργάτης), RTJ (AÚRTJA γεωργός), RVJ (ARVJŌ δωρεάν), RZJ, RÞJ (VAÚRÞJAU, oldn. YRÐA, *fierem*), RÞRJ (MAÚRÞRJAN φονεύειν, oldnord.-nyisl. MYRÐA), SMJ (KLISMJAN ἀλαλάζειν), SNJ (ASNJAM†[1] *mercenariis*), SSJ, STJ (GA-ÞVASTJAN †[2]), STRJ (*GUÞBLŌSTRJA '*Dei cultori*'), TTJ (SKATTJA κολλυβιστής), VTSJ (i det fra Latin optagne KAVTSJŌ), ZDJ (HUZDJAN), ÞLJ (MAÞLJA 'λαλέω', oldnord.-nyisl. MÆLI), ÞNJ (ATAÞNJIS ἐνιαυτοῦ), ÞRJ (UFARHLEIÞRJAI). Man lægge endvidere Mærke til følgende Exempler paa indlydende Consonant + J, med foregaaende lang Vocal: ĒBJ (GĒBJAU, oldnord. GÆFA, *darem*), ĒDJ (-DĒDJAU; oldnord. -ÐA, -DA, -TA, -A, f. Ex. goth. HABAI-DĒDJAU = oldnord. HEF-ÐA *haberem*), ĒLJ (STELJAU, oldnord. STÆLA, *furarer*), ĒMJ (NĒMJAU, oldnord. NÆMA, *caperem*), ĒNJ (VĒNJAN ἐλπίζειν, oldnord.-nyisl. VÆNA), ĒPJ (SAISLĒPJAU *dormirem*),

ĒRJ (BĒRJAU, oldn. BÆRA, *ferrem*), ESJ (VĒSJAU, oldn. VÆRA, *essem*), ĒTJ (AF-ĒTJA φάγος; jf. nyisl. og især oldn. AF-ÆTA), ĒVJ (LEVJAN παραδιδόναι; jf. oldn. LÆ, Stamme LÆVA), ĒÞJ (HĒÞJŌN *cubiculum* Matth. 6 6), ŌBJ (GRŌBJAU, oldn. GRŒFA, *foderem*), ŌDJ (RŌDJAN, oldn. RŒÐA, *loqui*), ŌFJ (HŌFJAU, oldn. HŒFA, *tollerem*), ŌLJ (GŌLJAN ἀσπάζεσθαι, oldn. GŒLA), ŌMJ (DŌMJAN, oldn. DŒMA, *judicare*), *ŌNJ (*ŌNJAU *spirarem*), ŌPJ (HRŌPJAN *clamare*, oldnord. HRŒPA; VŌPJAN *vocare*, oldnord. ŒPA), ŌRJ (FŌRJAU, oldnord. FŒRA, *irem*), *ŌSJ (*BAIBLŌSJAU, oldnord. BLJESA, *flarem*), ŌTJ (GA-MŌTJAN, oldnord. MŒTA, *occurrere*), ŌÞJ (STŌÞJAU, oldnord. STŒÐA, *starem*), ŪTJ (SŪTJANA, egentl. ἡδύν, oldnord. SŒTAN), ÁIBJ (DRÁIBJAN ἐλαύνειν osv., svarer til oldnord.-nyisl. DREIFA), ÁIDJ (MÁIDJAN καπηλεύειν, oldnord.-nyisl. MEIÐA), ÁILJ (DÁILJAN διαιρεῖν, oldnord.-nyisl. DEILA), ÁINJ (HRÁINJAMMA, oldn.-nyisl. HREINUM og HREINU, καθαρῷ), ÁIPJ (FAÚR-VÁIPJAN 1 Tim. 5 18), ÁISJ (RÁISJAN, oldnord.-nyisl. REISA, ἐγείρειν), ÁITJ (HVÁITJA, oldnord.-nyisl. HVEITI, *tritico*), ÁIVJ (HNÁIVJAN ταπεινοῦν), ÁIÞJ (HÁIÞJŌS ἀγροῦ, oldnord.-nyisl. HEIÐAR), ÁUBJ (GA-DÁUBJAN πωροῦν, oldnord.-nyisl. DEYFA), ÁUDJ (US-DÁUDJAN †[3] σπουδάζειν), ÁULJ (UF-BÁULJAN τυφοῦν; jf. isl. BAULA †[4]), ÁUMJ (GÁUMJAN ὁρᾶν, oldnord.-nyisl. GEYMA), ÁUNJ (HÁUNJAN ταπεινοῦν), ÁUPJ (DÁUPJAN βαπτίζειν), ÁURJ (GÁURJAN [?] λυπεῖν — jf. oldnord. GAURR †[5]; KÁURJAN [?] βαρεῖν — jf. isl. Verbum KAURA †[6]), ÁUSJ (LÁUSJAN, oldnord.-nyisl. LEYSA, *solvere*; HÁUSJAN, oldnord.-nyisl. HEYRA, *audire*; GA-DRÁUSJAN καταβάλλειν, oldnord.-nyisl. DREYRA), *ÁUTJ (*STAISTÁUTJAU *percuterem*), ÁUÞJ (DÁUÞJAN, oldnord.-nyisl. DEYÐA, θανατοῦν), EIBJ (HLEIBJAN ἀντιλαμβάνεσθαι, oldnord.-nyisl. HLĪFA), EIDJ (FREIDJAN φείδεσθαι), EIRJ

(GA-SKEIRJAN ἑρμηνεύειν, oldnord.-nyisl. SKÍRA og SKÝRA), EISJ (-VEISJAN, oldnord. VÍSA, *monstrare*), EITJ (ÏD-VEITJAN ὀνειδίζειν, oldnord.-nyisl. VÍTA), EIVJ (LEIVJAN = LĒVJAN — see ovenfor), EIÞJ (BLEIÞJAN οἰκτείρειν; jf. oldnord. Verbum BLÍÐA; GA-SLEIÞJAN ζημιοῦν — beslægtet med oldnord. Adject. SLÍÐR), IUBJ (ÞIUBJA, oldnord.-nyisl. ÞÝFI, *furta*), IUMJ (SNIUMJAN σπεύδειν — beslægtet mod oldnord. Adverb. SNIMMA), IUNJ (SILBA-SIUNJŌS αὐτόπται), IUPJ (GA-DIUPJAN, isl. DÝPA, βαθύνειν), IURJ (RIURJAN φθείρειν, oldnord.-nyisl. RYRA), IUÞJ (ÞJUÞJAN εὐλογεῖν). Samtlige disse Lydforbindelser vare umulige i Oldnordisk paa Grund af J og nogle (nemlig NDVJ, RSTVJ, NVJ og VTSJ) tillige paa Grund af V, for ikke at tale om andre Afvigelser, fremkaldte især ved oldnordisk Stræben efter ligesom at afglatte Ordene (f. Ex. Assimilation baade paa Consonanternes og Vocalernes Omraad). Men Oldnordisk kjender ogsaa Indkydning af en Vocal. Allerede i det 13de Aarhundrede begyndte man paa Island at indsætte U imellem et udlydende R og en foregaaende Consonant (der ikke var R), og Nyfærøisk viser, at næsten det Samme har fundet Sted paa Færøerne, dog med mere Hensyn til Oprindelsen, men (som det forekommer mig) derfor ogsaa med mindre Hensyn til Vellyden (oldnord.-nyisl. STÓR, for STÓRR, *magnus*, synes at lyde bedre, end nyfær. STÓRUR; osv.). At Sprogene paa Nordens Fastland i Regelen indskøde en E-Lyd overfor det her omhandlede oldnord.-nyisl.-nyfærøiske U, er bekjendt nok (middelsvensk ÞIUVÆR *fur*, ved Siden af ÞIUFRIN, Rydqvist II 28; endog middeldansk ÞIUFÆR, i Skaanske Lov — Wimmer: navneordenes böjning i ældre dansk Side 16), saavel som at dette E har holdt sig i Verbalboiningen (nysvensk GRIPER, nydansk GRIBER, *prehendo prehendis prehendit*). Som Ex. paa Vocalindskud i andre goth. Idiomer tjene: nyfris. HULLEF *dimidi(at)us*, KULLEF *vitulus*, (Lyngby § 36, Side 32);

oldfris. EREVA for ERVA, og EREVE for ERVE, *heres*; oldeng. WORUHTE for WORHTE *fecit*; middelnederl. WAREM *calidus*, BAREN *infans*, osv., (Grimm. gramm. I[3] 280 Anm.). Men stærkest har Brugen af Hjelpelyde grebet om sig i Oldsaxisk og Oldhøitydsk. Exempler paa oldsaxiske Ord med indskudt Hjelpelyd: ALAH *templum*, ALAHA og ALAHE *templo*, goth. ALHS, oldeng. EALH og ALH, *ναός*, (jfr. Grimm wörterb. I 1503 70-72); BI-FALAH ikke sjelden (for BI-FALH *mandavit*; FALH = goth. FALH, oldeng. FEALH og FEALG, oldnord. FAL, osv.), samt BI-FELAHAN (Infinitiv, for BI-FELHAN; FELHAN = goth. FILHAN, oldeng. FELGAN, oldfris. -FELLA, oldnord. FELA); FERAH for FERH *vitā* og *vitam*, FERAHU for FERHU *vitā*, FERAHE for FERHE *βίῳ*, FERAHAS og FERAHES for FERHAS og FERHES *βίον*, (jf. goth. FAÍR-HVUS *κόσμος*, oldeng. FEORH og FEORG *vitā*, oldnordisk--nyisl. FJÖR — Stamme FJÖRVA — *vitā*); MORAGAN for MORGAN *matutinus dies*, MORAGAN-STUNDA for MORGAN-STUNDA *matutinum tempus*, (jf. goth. MAÚRGINS, oldeng. MORGEN og MERGEN, oldnord. MORGINN og MERGINN, osv.); SORAGA for SORGA *curā*, SORAGON for SORGON (sædvanlig SORGUN) *curis*, SORAGŌDUN for SORGŌDUN *sollicito animo erant*, (jf. goth. SAÚRGA *λύπη* og SAÚRGAN *μεριμνᾶν*, oldeng. SORG m. m., oldnordisk--nyisl. SORG, og saa fremdeles)†[7]; WARAG (goth. -VARGS, oldnord. VARGR, oldeng. WEARG og WEARH og WERG, oldhøit. WARG [UUARCH, UUARC, UUARK]; jf. 'WARGUS sit, hoc est, *expulsus*', i Lex Salica og Lex Ripuaria), WARAG-TREWE *patibulo* og *cruci* (oldnord. VARG-TRJE; jf. oldeng. WEARG-RŌD og WULFHEÀFODTREÓ), GI-WARAGEAN *excruciare* (goth. GAVARGJAN *κατακρίνειν*); HWARABHE for HWARBHE *coetui* (jf. oldeng. HWEARF, oldfris. HWARF, oldnordisk-nyisl. HVARF, goth. HVAÍR-BAN osv.), HWARABHŌNDI for HWARBHŌNDI (goth.

HVARBÔNDS, oldn.-nyisl. HVARFANDI, osv.) Partic. praes. af HWARBHŌN; THARABHUN og THARABHON for THARBHUN (Dativ plur. svarende til goth. ÞARBŌM, oldhoit. *DARBŌM, oldeng. ÞEARFUM, oldnordisk-nyisl. ÞÖRFUM); ARAMUN for ARMUN eller ARMON (Nominativ plur. masc. i bestemt Form af Stamme ARMA *misero-*, gothisk-oldnordisk-nyisl. ARMA-, oldeng. EARMA-, oldfris. ERMA-, osv.); FINISTRE og FINISTRIU *tenebris*, FINISTRĪ *tenebras*, (thi at det andet I skulde være en Levning af A i en Grundstamme TAMASTRA-, synes ikke rimeligt; jf. i øvrigt Grimm gramm. I[3] 238 38-43 og wörterb. 'FINSTER, *tenebrosus*', samt Schleicher, Indogerm. gramm. 2te auflage pag. 448 15-19); GIHWERIBHIDA for GIHWERBHIDA *amovit* (jf. HWARABHE og HWARABHŌNDI ovenfor); GIHWEREBHIAN for GIHWERBHIAN *amovere*, '*revolvere*'; DEREBHIA og DEREBHI og DEREBHEUN og DEREBHEON, alle af Stammen DERBHJA *audac-* osv. (jf. oldnordisk-nyisl. Adj. DJARFA-, osv.); BEREGE for BERGE *monti* (jf. goth. BAÍRGAHEI, oldeng. BEORG, oldfrisisk BERCH og BIRG, oldnordisk-nyisl. BJARG, osv.); THURUFTĪ for THURFTĪ, egentl. *necessitates* (oldnordisk-nyisl. ÞURFTIR); SOROGON for SORGON *curis* (see SORAGON ovenfor), SOROGŌT og SOROGŌDUN af Verbet SORGŌN (see SORAGŌDUN ovenfor). Exempler paa oldhøitydske Ord med indskudt Hjelpelyd: NĀDAL (nærmest — ikke for NĀDLA, men for NĀDALA) og NĀDILA og NĀDELA, alle = NĀDLA *acŭs* (nyhøit. NADEL beholder den indsatte Vocal i Form af E; jf. derimod goth. NĒÞLA, oldeng. NǢDL, oldfris. NĒDLE. See Bopp, Vergl.[2] § 817[b)], og Schleicher, Indogerm. gr. 2te aufl. pag. 450 13-16); UUERAH og UUERACH og UUERAHC *opus*, UUERAHCHES *operis*, UUERAHCHE og UUERACHE og UUERECHE *operi*, UUERAH og UUERECH Nom.-Acc. plur. *opera*, UUERECHŌ *operum*,

jævnførte med *ΓΕΡΓΟΝ* (oldnordisk-nyisl. VERK osv.); DERAPĒR *azymus* (nyhøit. DERBER, oldeng. ÞEORF, oldnord. ÞJARFR†[3]); UUERIDANT for UUERDANT *fiunt* (*crunt*, Graff I 982 29 og samme Exempel 989 22), UUIRIDIT for UUIRDIT (ib. 989 3), UUARED for UUARD (ib. 990 22); HORIN og HOREN *cornu cornua* (Graff IV 1036—1037), HEREHOREN *'classicum'* (ib. 1037), HORENBLĀSO *tubicen* (Graff III 238 4); "TERAUUUID" for TRAUUID for DRAUUIT *minitatur* (Graff V 245 30, jf. Grimm gramm. I² 173 21); UURUM for UURM = WURM (Graff I 1044 7; jf. WURUMHERI Graff IV 986), sammenholdt med lat. VERMIS osv.; foruden mangfoldige lignende (see t. Ex. Grimm gramm. I² 141 29-41, om α) THOW-, β) SOW-, SUW-, γ) ZOW-, ZAW-, ZIW-, ZEW-, henholdsviis for α) THW- [THOWAHIT for DWAHIT — goth. ÞVAHIÞ, oldeng. ÞWEHÐ, oldnordisk-nyisl. ÞVÆR — *lavat]*, β) SW-, γ) ZW-). —— Med Oldhøitydsk og Oldsaxisk stemme nu Indskrifterne ved paafaldende hyppige Vocalindskud, som: AF*a*TR HARIWUL*a*FA (om Slutnings-A^et i dette Ord see nedenfor) HAÞUWUL*a*FR HAERUWUL*a*FIR W*a*RAIT (Istaby), W*a*RITU og H*a*RABANAR (Varnum), WITADAH*a*LAIBAN og WOR*a*HTO (Tune I). Med WOR*a*HTO især jf. a) oldhøit. WOR*a*HTŌS *fecisti*, WOR*a*HTA og WOR*a*HT (ER) *fecit*, WOR*a*HTUN *fecimus* og *fecerunt*, WOR*a*HTI *faceret*, WOR*a*HTĪN *facerent*, osv.; b) oldsax. WAR*a*HTA *fecit*, WAR*a*HTUN *fecerunt*, GIWAR*a*HTA *fecit*, osv. I de citerede Steder af Indskrifterne er, som antydet, Hjelpelyden overalt A. Det Ovenstaaende viser imidlertid, at Oldhøitydsk og Oldsaxisk ere langt fra at anvende A udelukkende som en saadan, men at de ogsaa bruge andre Vocaler (saasom: I, E, U, O). Det samme er Tilfældet med andre Sprog af samme Æt. Saaledes (for at tage et Par Exempler af mangfoldige) i Latin: ALCUMENA for ALCMENA (gr. *ΑΛΚΜΗΝΗ*), DRACHUMA for *ΔΡΑΧΜΗ*,

TECHINA for *TEXNH*. Ogsaa i Indskrifterne er jeg tilbøielig til at opfatte I som Hjelpevocal i HARISO (Himlinghøie) og ERILAR (Varnum). For at kunne forholde sig (just ikke til HERSIR, Stamme HERSjA, men) til (det ældre) HARSIR, Stamme HARSJA, som HERKJA forholder sig til HERKIR (see Bugge), maatte HARISO (bortseet fra O for A) hedde HARSJO. Men ikke tilfreds med at udstøde J, for at undgaae den haarde Consonantrække RSJ, der dog ikke er for haard for Gothisk, synes man end ydermere at have villet mildne Udtalen af den tilbageblevne Medlydsforbindelse RS ved at indføie I i dens Midte. Og hvad ERILAR angaaer, saa synes det, hvis dets mellemste Selvlyd er oprindelig, ikke at kunne være en (i sin første Vocal modificeret †[9]) Grundform for oldnordisk-nyisl. JARL, da et oprindeligt (eller med andre Ord: væsentligt) I vilde have beskyttet det foregaaende I mod at gaae over til JA og man saaledes maatte have et oldnordisk-nyisl. *IRL, eller dog snarere *IRILL, for JARL. For at ansee I i ERILAR for et Indskud, taler desuden oldeng. EORLA- og oldsax. ERLA-. Uagtet den sidstnævnte Stamme forekommer mangfoldige Gange i Hēliand, har den, som det synes, ikke paa eet eneste Sted nogen Vocal imellem R og L, men hedder overalt: ERL (Nom.-Acc. sing.), ERLA og ERLE (Dat. sing.), ERLES (Gen. sing.), ERLŌS (Nom.-Acc. plur.), ERLUN og ERLON (Dat. plur.), ERLŌ (Gen. plur.), ERL- (første Led i et Compositum).

† I 'Prøver' 545 Verslinie 12 har jeg urigtigt skrevet "hnýsisk" i Overeensstemmelse med Nyislandsk. Bugge til Hávamál 7 6 gjør opmærksom herpaa og viser Sagens rette Sammenhæng; men tilføier: '*Vistnok forekommer Ordet oftere i denne* '*Form*' (neml. med **hn**-), '*og i Sonartorrek 13:* hnýsumk hins | 'ok hygg at því *fordrer Stavrimet i Fremlyden* hn'. Skjøndt det vel er et Spørgsmaal, om alle Steder i Hávamál ere ældre end 'Sonartorrek', kan jeg dog ikke tage denne Bemærkning til Indtægt. Dette Digt bestaaer nemlig af 97 'vísufjórðungar'.

hvoraf i det mindste nogle og 60 noies med een Bistav, og Bistaven i

nýsumk hins
ok hygg at því

er aabenbart **h** i hins, der i Følge sin Stilling endog har en stærkere Accent, end f. Ex. hins i 'Krákumál' 29:

Fýsumz **h**ins at **h**ætta
heim bjóða mer dísir.

Ogsaa 'Sonartorrek' frembyder andre Exempler paa Demonstrationer (og Hjelpeord), der afgive 'Stavriim', f. Ex.:

annarr þegn
við **ó**ðræði. 14.
Veit ek þat **s**jalfr
at í **s**yni mínum. 11.
sunar iðgjald
nema **s**jalfr ali. 16.
sleit **m**arr band
minnar ættar. 7.
síðan er **m**inn
á **m**unvega. 10.
ok **m**itt afl
mest umb studdi. 12.
Opt kemr **m**er
mana Bjarnar. 13.
þó hefir **M**íms vinr
mer umb fengnar. 22.
þótt **s**er hverr
sáttum haldi. 17.
þat ber ek **ú**t
úr **o**rðhofi. 5.

Jf. endvidere 5, 9, 12, 16, 18, 20.

†[1] Med goth. ASNEIS, oldhoit. ASNI (og ASNARI), oldeng. ESNE, oldfris. ESNA *(merces)*. (alle anførte i Nom. sing.), o. s. v., kan man sammenligne oldnordisk-nyisl. Feminin ÖS (Stamme ASA), *tumultŭs*, *turbă*. isl. Masc. ASI (Stamme ASAN) *festinatio*, samt nynorsk Verbum ASA. Tanken om *Bevægelse*, *Virksomhed*, *Travlhed*, eller *Arbeide* synes at gaae igjennem dem alle. Jf. endvidere goth. ASANS (¿egentlig: *Travlhed*, *den travle Tid?*), *θερισμός*, *θέρος*.

†[2] Jf. isl. ÞVESTI, samt ÞVESTSLYTTUM (Grettla i et Vers).

†[3] Til de gothiske Stammer: DÁUDA (Adj.; jf. Adv. DÁUDŌ), DÁUDEIN (Subst. fem.), og DÁUDJA (Verbum), der kun forekomme i Sammensætninger med US-, som: US-DÁUDS *σπουδαῖος*

(jf. US-DÁUDŌ *σπουδαίως*), US-DÁUDEI *σπουδή*, USDÁUDJAN *σπουδάζειν*, svarer isl. DODI *languor* noie i Bemærkelse. Sluttende sig hertil, betyder det isl. Verbum DODNA *languescere*, og afviger saaledes fra goth. DÁUÞNAN *mori*.

†[4] Isl. BAULA *bøge* (svarer i Form til et goth. *BÁULŌN og) betyder vel oprindelig ligesom *blæse sig op til et Brøl* (jf. det isl. Udtryk: sækja í sig veðrið). I øvrigt findes den goth. Verbalstamme (BÁULJA og) BÁULI kun 2 Tim. 3 4 i UF-BÁULIDAI '*opblæste*'.

†[5] GAURR er da vel egentlig en *trist*, *mørk*, *uvenlig*, *uhyggelig Person*. Eller er GAURR oprindelig en *Fattig?* I al Fald staaer det vistnok i Forbindelse paa den ene Side med oldhøit. 'GORAG' *pauper*, middelhoit. 'GOREC' *miser*, paa den anden Side med goth. GAURS (*σκυθρωπός*, *λυπούμενος*) og dettes Afledninger. Ogsaa oldhoitydsk-oldengelsk-oldnordisk-nyislandsk-nynorsk-middelsvensk-middeldansk GOR, nysvensk GORR, nyengelsk GORE, hører uden Tvivl herhen. Fattigdom, Ureenlighed og Kummer følges ad. Hvad goth. GAURJAN angaaer, saa kan man ikke vide, om det er = GAÚRJAN, eller = GÁURJAN, med andre Ord: om det svarer til oldnord. GYRJA eller til et oldnordisk *GEYRA, da man finder — hverken GAURJIS (d. e. GAÚRJIS) eller GAUREIS (d. e. GÁUREIS) *λυπεῖς*, og hverken GAURJIÞ (d. e. GAÚRJIÞ) eller GAUREIÞ (d. e. GÁUREIÞ) *λυπεῖ* og *λυπεῖτε*.

†[6] Det intransitive isl. Verbum KAURA betyder *knøge* (egentlig *røbe Tyngde?*). At opfatte goth. KAURJAN som KÁURJAN, er for Resten vistnok meget betænkeligt, saalænge man ikke har andre Exempler paa Sammenblanding af A-Rækken med U-Rækken.

†[7] Skulde goth. SAÚRGA, osv., ikke — trods oldhoit. SUORG- og SUUORG- hos visse Forfattere — være beslægtet med oldnord. SAURR, isl. SORI, lat. SORDES, osv.? Som bekjendt, bruges SORDES om *Sørgedragt* og *Sorg*, og sammenstilles med *squalor*, *luctus*, *lamenta*, *lacrimae*.

†[8] Dette oldnordiske Ord er ikke anført i Grimm's deutsches wörterbuch under DERB.

†[9] (ER*i*LAR, d. e.) ERLAR staaer i samme Forhold til et *JARLAR, som f. Ex. BERG og FELL og SPELD respective til BJARG og FJALL og SPJALD.

B. Tilsyneladende stemmer SALI- (Berga) ganske overeens med oldhoit. SALI- (i SALI-GAST og SALI-HŪS). Men SAL hviler i Oldhoitydsk paa en Stamme SALA

(Neutrum), hvortil det nævnte oldhøitydske SALI- synes at forholde sig som oldhoit. SPILI- (f. Ex. i SPILI-GERNĒM *'lascivis'*, ved Siden af SPILO-G.; SPILI-HŪS — ved Siden af SPILA-HŪS, SPILO-HŪS, SPILE-HŪS, SPIL-HŪS — *theatrum*; SPILI-MAN — ved Siden af SPILA-M., SPILO-M., SPILE-M., SPIL-M. — *histrio*) forholder sig til oldhøit. SPILA-, og saa fremdeles. Bugge antager en Stamme SALI paa Berga-Stenen. I saa Fald var Compositionsforholdet som i Gothisk (f. Ex. MATI-BALG *πήραν*) og Oldhøitydsk (SKRITI-MEZ, *'passus'*, Subst.; SLEGI-PRĀ *palpebră*). SALI- (Berga) kan dog ogsaa være at henføre til en Stamme SALJA, i Samklang med Oldsaxisk og Oldengelsk, og Sammensætningsmaaden bliver da oldhøitydsk (see f. Ex. KĀSI-, af Stamme KĀSJA *caseo-*, etymologisk = isl. KÆSjA-, Nom. sing. KÆSIR) og oldsaxisk (see f. Ex. SELI-HŪS).

XXX. Høitydsk Standpunkt.

Den i de gothiske Sprog herskende Betegnelse for *corvus* er

1) gothisk ubekjendt. Høitydsk B (der i Oldhøitydsk ofte ombyttes med P) viser i øvrigt heelt i gjennem tilbage til gothisk B (undtagen hvor dette skulde staae enten som Udlyd eller umiddelbart foran udlydende S — i hvilke Tilfælde B sædvanlig gaaer over til F i Gothisk). Man sammenligne saaledes — med Hensyn til B efter en Vocal — de nyhøitydske Ord: Præp. og Adv. AB og ABE ('wasserstrom der abestürzt' Göthe; middelhøit. ABE, oldhøit. ABA osv.), DIEBE *κλέπται*, EB(E)NEM *plano*, GEBEN *dare*, GIEBEL *fastigio*, GRABEN *fŏdĕre*, HABEN *habere*, LAIBE *ἄρτους*, LAUBES *folii*, LEBEN *vivere*, LIEBEN *carum*, BERAUBTE (oldhøit. BIRAUBŌDA, som i Gothisk, osv.) *spoliavi*, SIEBEN *septem*, SCHABEN *radere*, SCHIEBEN

pellere, STÄBEN *baculis*, STAUB *pulverem*, TAUBEN *columbarum*, TAUBES *mutum*, TREIBEN *pellunt*, TRÜBEND(ER) *ταράσσων*, ÜBEL og ÜBLER *mălus*, med de tilsvarende gothiske: ABU (d. e. AF + U), ÞIUBŌS (Matth. 6 19, 20), ÏBNAMMA (Luc. 6 17), GIBAN (Marc. 5 43), GIBLIN (Nom. sing. *GIBLA), GRABAN (Luc. 16 3), HABAN (Marc. 3 15), HLÁIBANS (Marc. 2 26), LÁUBŌS (*φύλλα* Marc. 13 28; jf. oldhøit. LAUBIR *φύλλα*), LIBAN (Joh. 6 63), LIUBANA (Marc. 12 6), BIRÁUBŌDA (2 Cor. 11 8), SIBUN, SKABAN (see 1 Cor. 11 5–6), *SKIUBAN (jf. afskiubandans *ἀπωσάμενοι* 1 Tim. 1 19), STABIM *στοιχείοις*, STUBJU, -DŪBŌNŌ, DÁUBATA *πεπωρωμένον*, DREIBAND, DRŌBJANDS (Gal. 5 10), UBILS (Matth. 7 18 *σαπρός*); ligeledes de oldhøitydske Ord: HAUBIT *caput*, IBU *si*, Ā-LEIBĀ *reliquiae*, LĪBTA *pepercit*, OBISA *vestibulum*, SIBBA *affinitatem*, SUEBAL (samt SUEBEL, SUEBIL, SUUEBUL) *sulfur*, med de gothiske: HÁUBIÞ, ÏBA, LÁIBŌS, HLEIBIDA *ἀντελάβετο*, UBIZVA (ubizvai *στοᾷ* Joh. 10 23 — jf. oldnord. UPS, d. e. UFS. See L. Diefenbach, Vgl. Wb. d. goth. Spr. I 105—106), SIBJA (sunivē s., *υἱοθεσίαν*, Gal. 4 5), SVIBLS (Dativ SVIBLA Luc. 17 29). Selv høitydsk F svarer undertiden til gothisk B; saaledes nyhøit. SCHWEFEL (ogsaa SCHWEBEL) *sulfur*, (BE)DÜRFEN (oldhøit. THURFUN) *egemus* (ved Siden af DARBEN), nyhøit. ZWÖLF *duodecim*, til goth. SVIBLS (see ovenfor), ÞAÚRBUM (Marc. 14 63), TVALIBĒ (Genitiv; oldhøit. ZUELFŌ); jf. endvidere nyhøit. SCHWEIFEN *errare* med goth. SVEIBAN (f. Ex. i: unsveibands *οὐ παυόμενος*, Eph. 1 16). Med Hensyn til hele den udlydende Consonantrække vilde et gothisk *HRABNS *corvus* forholde sig til oldhøit. HRABAN, middelhøit. RABEN, som goth. ÏBNS *aequus* forholder sig til oldhøit.

EBAN, nyhøit. EBEN, eller som goth. TVEIFLS *dubitatio* forholder sig til oldhøit. ZUUĪFAL, nyhøit. ZWEIFEL (osv. — da det samme Forhold gjentager sig i mange andre Ord).

2) oldhoitydsk: HRABAN, RABAN, RAUAN (d. e. RAVAN), RABO, RABBO, HRAM, RAM. See Graff IV 1146—1147.

3) middelhøitydsk: RABEN, RABE, RAB, (HRAB endnu i et Manuscript fra 1470), RAM (Genitiv sg. **rammes**), RAPPE, RAPP. Ogsaa et Feminin RAME forekommer; jf. Nynederlandsk.

4) nyhøitydsk: RABE (see Grimm gramm. I^2 704).

5) oldsaxisk: HRABHAN?

6—8) middelnedertydsk, middelnederlandsk, nyengelsk RAVEN.

9) nynedertydsk: RAVE.

10) nynederlandsk: RAAF og RAVE — Feminin, ligesom middelhøitydsk RAME.

11) oldengelsk: HRÆFN, HRÆFEN, HREFN, HREFEN, HRÆM (Genit. sg. **hræmmes**), HREM (Genit. sg. **hremmes**), REMN.

12) oldnordisk: HRAFN, RAFN, HRAMN, RAMN.

13) nyislandsk: HRAFN †.

14) nyfærøisk: RAVNUR (AnO. 1854 Side 273 $_{18}$).

15) nynorsk: RAMN (jf.

*R*eiddi *r*öngum studdan
*r*amn þjóðtraðar glamma,

Leiðarvísan 16, i Følge S. Egilsson's utvivlsomt rigtige Rettelse).

16) middelsvensk: RAFN, RAMN, RAMPN, RAM. Rydqvist III 153.

17) dansk: RAVN.

I HARABANAR (Varnum) er saaledes Brugen af B høitydsk (og maaskee gothisk). Det paa B umiddelbart følgende A er alene oldhøitydsk (med mindre det tillige har

været oldsaxisk; see 5). Tilstedeværelsen af en Vocal overhovedet paa denne Plads er egen for «den gjermaniske Stamme».

† At dette Ord udtales HRABN, kommer her ikke i Betragtning. Foran N, foran L og foran D* lyder nyisl. F i det Hele som (et haardt eller dobbelt) B; altsaa udtales f. Ex. AFL (= oldeng. ABAL) *vires* og LIFDI (= goth. LIBAIDA, oldhoit. LIBITI og LEBETI, nyhoit. LEBTE, osv.) *vixit* som ABL og LIBDI. Til denne nyisl. Udtale af F foran de nævnte Consonanter svarer i Oldnordisk P (see mine Frumpartar Side 101—102, samt AnO. 1858 Side 128 Note 5) og foran N oftere M (see HRAMN og RAMN ovenfor, Side 102 Nr. 12).

XXXI. Oldhøitydsk-middelhøitydsk-oldengelsk

er Lydforbindelsen WOR- i WORAHTO (Tune I); see **X, B** (her ovenfor).

XXXII. (Oldhøitydsk)-oldsaxisk-oldengelsk Standpunkt.

De Maader, hvorpaa de gothiske Sprog danne Genit. sing. af masculine Stammer paa -AN, ere omtalte ovenfor (**XX**) i Almindelighed. Men nogle af disse Sprog frembyde Afvigelser, som jeg troer at burde fremhæve.

Substantiviske Masculin-Stammer paa -AN have i Oldhøitydsk ikke alene følgende af Grimm (gramm. I² 624; cf. ib. pag. 819—820, Anm. 6) opstillede Bøininger:

Sing.	Nominativ		-O		
»	Accusativ	-UN	-ON		-EN
»	Dativ			-IN	-EN
»	Genitiv			-IN	-EN
Plur.	Nominativ	-UN	-ON		-EN
»	Accusativ	-UN	-ON		-EN
»	Dativ		-OM -ON		
»	Genitiv		-ONO -ON;		

*) Overfor Skriftsprogets FD stiller Talesproget paa sine Steder (ikke BD, men) VD, d. e. den sædvanlige blode Udtale af F i Ind- og Udlyd + den haarde dentale Media.

men der forekommer desuden:

Sg.	Nom.	-A, -I, -E, samt ganske uden Themaets -AN				
»	Acc.	-AN			-IN	
»	Dat.	-AN	-UN	-ON		
»	Gen.	-AN	-UN	-ON		
Pl.	Nom.	-AN			-IN	
»	Acc.	(-AN)			-IN	
»	Dat.	-AN	-UN		-IN	-EN
»	Gen.	-ANO	-UNO -UN	-ONA		-EN †.

Man finder saaledes:

1) Nom. sing.: GALGA *patibulum* (7. Aarh.), PRUNNA *fons* (7.—9. Aarh.), ORDOFRUMA (for ORTFRUMA) *auctor* (8. Aarh.), UUASMA *fertilitas* (8. Aarh.), SCOLA og SCHOLA *debitor*, AMSTRA «*gurgulio*», KEUERA *bruchus*, HIFFA *tribulus* (10. Aarh.), GUOMA 'palatus' (11. Aarh.), HACCA 'uncinus' (11. Aarh.), CHERNA og CERNA *nucleus* (11. og 12. Aarh.), SKIRNA *scurra*, -TRAGA (i GOLTTRAGA «*annularis*»), -TAGA (f. Ex. i [NACHOT]-TAGA «*nuditas*» — endnu i det 12. Aarh.), og flere, ved Siden af GALGO, PRUNNO (BRUNNO), ORTFRUMO, UUASMO (for UUAHSMO, UUAHSAMO), SCOLO, HAMISTRO, KEUERO, HIUFFO (og HIUFO), GUOMO, HACCO, CHERNO, SKIRNO, -TRAGO (i 'GOLTRAGO' = GOLTTRAGA), -TAGO (som en Art Afledningsendelse; f. Ex. i 'SIECHETAGON' *morbum*; jf. -DAGI i Oldnordisk, hvor *SJÚKDAGI vilde svare nøie til oldhøit. SIUHTAGO), osv.;

2) Accusativ sing.: NAMAN og NOMAN *nomen*, BRUNNAN og PRUNNAN *fontem* (9. Aarh.), CHOLBAN *clavam*, IRRIDAN '*offendiculum*', GIDINGAN *pactum* (10. Aarh.), RATAN og RADAN «*zizania*», UUILLAN *voluntatem* (11. Aarh.), ved Siden af NAMUN (osv.), BRUNNON (osv.), CHOLBUN (osv.), IRRADUN (samt IRRIDON osv.), GEDINGUN, RATUN (osv.), UUILLUN (for UUILLIUN, osv.);

3) Dativ sing.: NAMAN *nomini* (9. Arh.), CHOLBAN *thyrso*, ARAN *aquilae* (12. Aarh.), ved Siden af NAMIN, CHOLPIN, osv.;

4) Genitiv sing.: RATAN *lolii* (10. Aarh.), ARAN *aquilae* (12. Aarh.);

5) Nominativ plur.: RAUAN *tigna* (11. Aarh.);

6) Accusativ plur.: maaskee †[1] KUOCHAN »*tortas*« (= *placentas, liba*);

7) Dativ plur.: ARAN *aquilis* (12. Aarh.);

8) Genitiv plur.: RATGEPANO '*satellitum*' (10. Aarh.) — jf. UUILONA *spirituum* (11. Aarh.).

Ogsaa Oldsaxisk danner Genitiv sing. af substantiviske Masculin-Stammer paa -AN deels ved at forandre dette -AN til -ON eller -EN og deels ved at beholde -AN uforandret. Det hedder herom hos Moritz Heyne i Udgaven af 'Hêliand' (Paderborn, 1866), Glossar, pag. 257, under 'lîk-hamo' *corpus: 'dat.* lîk-hamon (*Codd. öfters* -haman, -hamen, '*wie beim gen.*)'. Af Fortalen VII 44—VIII 9 fremgaaer, at Heyne, for saavidt den ene af de to Codices, nemlig Codex Monacensis, angaaer, holder A for O i den svage Declinations Endelser for at være indkommet fra Skriverens Mundart. Men da han nysanførte Sted (pag. 257 under 'lîk-hamo') henviser til begge Codices; da der endvidere i Glossaret (pag. 277 under 'namo' *nomen* og pag. 220 under 'herta' *cor*) forekomme følgende Steder: '*dat.* namon '(*beide Codd. auch* naman, namen)' og '*dat.* herton (*beide* '*Codd. auch* hertan, herten)'; da endelig Oldsaxisk (ligesom Oldhøitydsk, Middelhøitydsk, Middelnederlandsk, Oldengelsk, Oldfrisisk, osv., samt — naturligviis bortseet fra de med den postpositive Artikel forsynede Substantiver — Oldnordisk-Nyislandsk, Nyfærøisk, Middelsvensk, Middeldansk), i Singular af Stammer paa -AN, sammensmelter Genitiv med Dativ: saa maa ogsaa det ægte Oldsaxisk (dette samtidige Mellemled imellem Oldhøitydsk og Oldengelsk) antages at have besiddet 'svage' masculine (de neutrale

vedkomme os ikke her) Singular-Genitiver paa -AN. Af saadanne har jeg i Heyne's Noter til nysnævnte Udgave lagt Mærke til følgende: ALWALDAN *dei omnipotentis* (til Vers) 251; BRUNNAN *fontis* 1967, 3915; FRŌHAN *domini* 1077, 1094, 1669; HĒRRAN *domini* 1093, 1171; WILLEAN *voluntatis* (osv.) 1962, 3504, 3769, 3796, 3899, 4160, 5063; af hvilke ALWALDAN henføres til Codex Cottonianus, men de øvrige til Codex Monacensis.

Hvad oldengelske Masculin-Stammer paa -AN angaaer, da synes de vel hist og her at frembyde afvigende Bøininger. Saaledes hos Grein — Dativ sing.: GUMUM *homini* Beówulf 2821 (Bibliothek der angelsächsischen Poesie I 331 — hvis GUMUM ikke her er en Skrivfeil, fremkaldt ved det følgende UNFRŌDUM), GEWUNON *mori* (Sprachschatz der angelsächsischen Dichter I 487 2, efter de af Thomas Wright udgivne Glosser); Instrumental plural: SIMON *vinculis* Cædmons Genesis 765 (Bibl. I 22); Genitiv plural: WÆRLOGONA *hominum foedifragorum* Cædmons Genesis 2409 (Bibl. I 63), WĪGONA *bellatorum* Elene 344 (Bibl. II 113), YMBHOGONA *curarum* Ælfreds Metra 16^{6} (Bibl. II 313). Desuden anfører Grein i sin 'Sprachschatz': Nominativ sing. HLYDE, II 89, under HLŸDA *mensis Martius*; fremdeles i Noterne til 'Bibliothek': Accusativ sing. MANNON *hominem*, til Beówulf 577 (Bibl. I 270), samt HELLE HÆFTON *'captivum vel servum inferni'*, til Beówulf 788 (Bibl. I 276); Dativ sing. ÞEÓWON *servo*, til Gūðlāc 894 (Bibl. II 93). Hvad HLŸDE angaaer, saa er det maaskee en Trykfeil, da Grein intet videre yttrer derom, medens han derimod under 'môna' *luna* ('Sprachschatz' II 262) gjør følgende Bemærkning *'danebeu'* — d. e. ved Siden af mōna — *'scheint auch ein fem.* mône *gegolten zu haben*: *'nom.* sunna and mône Met. 29^{37}, *wenn hier nicht einfach ein Schreibfehler vorliegt'*. I øvrigt er, som

bekjendt, den herskende Bøining af masculine AN-Stammer i Oldengelsk denne:

Singular Nominativ		**steorr**A (*stella*)
»	Acc. Instr. Dat. Gen.	**steorr**AN
Plural	Nom. Acc.	**steorr**AN
»	Instr. Dat.	**steorr**UM
»	Gen.	**steorr**ENA.

For -UM i Dat. plur. findes -AN, f. Ex. WĒRLOGAN og WǢRLOGAN *hominibus foedifragis* Cædmons Genesis 36 og 2503 (Bibl. I 2 og 65).

Ikke alene ÞRAWINGAN (Tanum), men ogsaa -HALAIBAN (Tune I), stemmer i Følge det Anførte, med Hensyn til -AN, ikke alene med Oldengelsk, men ogsaa med Oldsaxisk, ja endogsaa med Oldhøitydsk.

† Denne Mangfoldighed af sideordnede Former lader sig forklare blandt Andet af Dialektrigdom. See t. Ex. H. B. Rumpelt: Deutsche Grammatik (Berlin, 1860), pag. VI, om Oldhøitydsk (det ældste over- eller sydtydske Sprog): 'Diese Sprache ist . . . 'keineswegs eine scharf begrenzte, sondern sie enthält eine 'Menge oberdeutscher Mundarten, welche im Allgemeinen zwar 'unter die vier Hauptgruppen: Alemannisch, Schwäbisch, Bai-'risch, Fränkisch, sich vertheilen lassen, aber auch innerhalb 'dieser letzteren noch sehr wesentliche Unterschiede bieten'.

†[1] Man har nemlig ogsaa svage Feminin-Former paa -AN (= -ĀN), som — Acc. sing.: MIETAN *mercedem* (10. Aarh.), MUCCAN *muscam* (11. Aarh.), AGALHEIAN og AGILEIAN *rhamnon* (12. Aarh.); Acc. plur.: NUSCAN *fibulas* (11. Aarh.), LUCHAN og LOCHAN '*aperturas*' (11. Aarh.). Jf. Gen. plur. GNADONA (= GNĀDŌNĀ) *beneficiorum*.

XXXIII. (Oldhøitydsk-oldsaxisk)-oldengelsk.

Med Hensyn til Nom. plur. af masculine Substantivstammer paa -AN i de gothiske Sprog overhovedet, see her ovenfor (**XXI**).

Af **XXXII** sees, at Oldhøitydsk af masculine Substantivstammer paa -AN blandt Andet besidder eller synes at be-

sidde en Nominativ plural, der i formel Henseende falder sammen med sin Stamme (RAUAN *tigna*, Side 105 7).

Ogsaa i Oldsaxisk synes en Nominativ plural paa -AN af en masculin Substantivstamme paa -AN at forekomme. M. Heyne's Udgave af 'Hêliand' har nemlig af Codex Cottonianus til Vers 3510 optaget Varianten UUUROHTIAN; men i Vers 3510 findes intet Ord, paa hvis Plads UUUROHTIAN kunde passe, og 3510 (i Noten) maa sikkert være en Trykfeil for 3512, da dette sidstnævnte Vers indeholder Pluralnominativen WURHTEON *operarii*, og da dette Ord synes at være det eneste i hele Digtet, der paa nogen rimelig Maade lod sig ombytte med hiint UUUROHTIAN.

For Resten ere saadanne enestaaende Exempler (som oldhøit. RAUAN og oldsax. UUUROHTIAN) — saalænge de ere enestaaende — af langt mindre Betydning, end Analogien med AN-Stammernes øvrige Declination.

Det er følgelig neppe for dristigt at henføre ARBINGAN (Tune II), for saavidt det har Endelsen -AN, til et oldhøitydsk og et oldsaxisk Standpunkt, foruden til det uomtvistelige oldengelske (see Side 107 5).

XXXIV. Oldhøitydsk-oldsaxisk-oldfrisisk.

At HARI- (Istaby) hører til en Stamme HARJA, er neppe nogen Tvivl underkastet. Gothisk vilde det hedde *HARJA-, oldhøit. HARI- eller HERI-, oldsax. HERI-, oldfris. HIRI-, oldnordisk-nyisl. HER-, osv. Compositions-Standpunktet er altsaa det i Overskriften angivne.

XXXV. Nyere oldhøitydsk, middelhøitydsk, (nyhøitydsk), nyere oldsaxisk, middel- og nyengelsk Standpunkt.

Den Partikel i de gothiske Sprog, hvis Bestanddele synes at være Præpositionen AF og Comparativsuffixet TARA (Bopp: Vergl. Gramm., 2te Ausgabe, § 294), forekommer i følgende Former†: 1) AFTAR — brugtes i Oldhøitydsk endnu i det 10. Aarhundrede og er i Oldsaxisk den herskende

Form. 2) AFTER — oldhøitydsk (hyppigere end AFTAR), oldsaxisk (sjeldnere end AFTAR), middelhøitydsk, nyhøitydsk (alene †[1] som første Led i en Sammensætning, som: AFTER-HEU, AFTERWITZ), middelengelsk, nyengelsk. 3) APHTER, HAFTER, AFTIR, AFDIR — oldhøitydske Variationer af AFTER. 4) ACHTER — middel- og nynedertydsk, middel- og nynederlandsk, (deraf dansk AGTER †[2]). 5) oldengelsk ÆFTER. 6) oldfrisisk EFTER (Variationer: EFTHER, EEFTER, og EFTAR). Jf. oldfris. EFTA og EFT. 7) oldnordisk EFTIR, EPTIR, (naturligviis ogsaa: EFTER, EPTER, ÆFTER, ÆPTER, ÆFTIR, ÆPTIR, osv. †[3]). 8) nyislandsk EPTIR (EFTIR), i saakaldet skjødesløs Udtale ETTIR (jf. Nyfærøisk, Nynorsk, Nydansk, osv.). 9) middelsvensk ÆPTIR, ÆFTIR, osv. (Rydqv. III 260). 10) middeldansk ÆFTIR (Sk. L.), ÆFTÆR (J. L.), osv. 11) nysvensk--nydansk EFTER (skjødesløs Udtale i det mindste i Dansk: ETTER). 12) nyfærøisk ETTIR (f. Ex. Fær. 23 6, 131 nederst; jf. 3 4, 4 13, 6 17 bis, 7 7, osv.). Hammershaimb skriver EFTIR (f. Ex. Nordiske Oldskrifter XII Side 38 Vers 11). 13) nynorsk ETTER (lidet udbredt), ETTE, ITTE. Ivar Aasen: Ordbog over det norske Folkesprog, Christiania, 1850, under *ette*. — Præpositionen AFTER (Tune I) staaer ikke engang paa det ægte oldhøitydske og oldsaxiske Standpunkt, men stemmer i øvrigt med de i Overskriften betegnede Sprog, dog ikke i Brugen med nyhøit. AFTER, der (see Note †[1]) allerede i det 16. Aarhundrede ophørte at fungere som selvstændig Præposition.

† Naturligviis sees her overalt bort fra saadanne Former, der synes at være aldeles usikkre. Hertil komme de ubekjendte Afvigelser. — Det er en Selvfølge, at denne Bemærkning gjelder hele denne Undersøgelse.

†[1] Det vil da sige: nu alene. Endnu i 15. og 16. Aarhundrede forekommer AFTER som selvstændig Præposition osv.; see Grimm, wörterbuch I 185 43-59.

†[2] Ligeledes svensk AKTER.

†[3] Nemlig ÆFTÆR, ÆPTÆR, EFTÆR, EPTÆR.

XXXVI. Oldhøitydsk - middelhøitydsk - oldsaxisk - middelnedertydsk -middelnederlandsk-oldfrisisk-oldnordisk-middelsvensk-middeldansk, osv., kan man kalde Brugen af I (for J) i IAH (Varnum), hvorimod den afviger fra Gothisk.

XXXVII. Høitydsk-oldsaxisk-engelsk-oldfrisisk-oldnordisk-nyislandsk -nyfærøisk-svensk-dansk.

Κέρας (med andre Ord: *cornu* som Nom.-Acc. sg.) hedder 1) HAÚRN paa Gothisk; 2) HORN i de i Overskriften betegnede Idiomer; 3) HORIN oldhøitydsk; 4) HOREN oldhøitydsk, (med Hensyn til Middelnederlandsk see Grimm gramm. I[2] 489 7-10), nynederlandsk; 5) HOORN† nynedertydsk og nynederlandsk; 6—7) HOARN og HORDEN, nyfrisiske Former, i Følge Richthofen (under **horn,** Side 826); 8—9) HONN og HODN, nynorske Former; 10) HÖRN nyfrisisk (Lyngby Side 15 11). Osv. Med 2 stemmer — bortseet fra -A — Guldhornets HORNA overeens.

(Det var ikke uden Interesse at vide, hvilket Kjøn Guldhornets HORNA tilhører — Hankjønnet, i Samklang med Oldsaxisk, Nynedertydsk, Nynederlandsk, Oldengelsk, Oldfrisisk(?), eller Intetkjønnet, som den samme Stamme i de øvrige gothiske Sprog).

† Med HOORN osv. stemmer phonetisk, for saavidt Selvlyden angaaer, f. Ex. det danske HORN.

XXXVIII. Høitydsk - oldsaxisk - middelnedertydsk - nederlandsk - oldengelsk - oldfrisisk - oldnordisk - middelsvensk - middeldansk.

Overfor et oprindeligt -ĀI (oldbaktrisk ogsaa ĀI, oldindisk -ĀJA, osv.) som Udlyd i Singular-Dativer af masculine A-Stammer stille de gothiske Sprog 1) -A, gothisk (FISKA *pisci*†), oldhøitydsk (VISCA *pisci*†[1]), oldsaxisk (FISKA *pisci*†[2]), ja endog oldengelsk (FISCA *pisci*†[3]) og oldfrisisk (FISKA *pisci*†[4]); 2) -E, a) oldhøitydsk (FISGE *pisci*); b) middelhøitydsk (VISCHE *pisci*); c) nyhøitydsk (FISCHE

pisci); d) oldsaxisk (FISKE *pisci*†[5]); e) middelnedertydsk (f. Ex. DAGE ἡμέρα); f) middelnederlandsk ('VISSCE' *pisci*); g) nynederlandsk, i visse Tilfælde, (VISCHE *pisci*); h) oldengelsk (FISCE *pisci*); i) oldfrisisk (FISKE *pisci* — ligesom f. Ex. ERME *brachio*); j) oldnordisk og ældre nyislandsk (FISKE *pisci*); k) middelsvensk (FISKE *pisci*); l) middeldansk (FISKE *pisci*); 3) -Æ (for -E), i det mindste: oldnordisk (sjeldent), middelsvensk (ligeledes sjeldent†[6]), middeldansk (see Wimmer, Navneordenes böjning i ældre dansk, Side 17); 4) -I, a) oldhøitydsk (sjeldent†[7]); b) oldfrisisk†[8]; c) oldnordisk (FISKI *pisci*); d) nyislandsk, hvor dette -I er eneherskende, for saavidt det ikke udelades i visse Tilfælde, (FISKI *pisci*); e) nyfærøisk (Hammershaimb, AnO. 1854 Side 272; jf. t. Ex. «Kongji» Fær. 7 15); f) middelsvensk (Rydqvist II 16, 22 fgg.); g) middeldansk (Wimmer, Nos. böjn. i ældre dansk, Side 16 fgg.); 5) Intet, idet -E (eller -Æ) eller -I udelades, a) stadigt i visse Ord, men af og til i visse andre, i: Høitydsk†[9]; Middelnedertydsk(?); Nynederlandsk, i Regelen; Oldengelsk (sjelden)†[10]; Oldfrisisk (BĀM *arbori* — for BĀME); Oldnordisk-Nyislandsk; Middelsvensk (f. Ex. DAGH ἡμέρα, HEM *rerum universitati*, osv.; see Rydqv. II 23, 25, osv.); Middeldansk (Wimmer, Nos. böjn. i æ. d., Side 17—18); b) gjennemgaaende, i: Nynedertydsk, Nyengelsk, Nyfrisisk (see Lyngby § 40), Nynorsk†[11], Nysvensk, Nydansk. Naar nu Indskrifternes WODURIDE (Tune) og HITE (Varnum) henføres til 2, saa maa det tilføies, at de ikke kunne stilles ved Siden af Oldhøitydsk, Oldsaxisk, Oldengelsk, Oldfrisisk, i disse Sprogs ældre (under 1 anførte) Form.

† Dog forekommer just ikke FISKA, men derimod ÁIÞA ὄρκῳ (Matth. 26 72), osv. — Stammen FISKA (— i dens forskjellige Former —) er af Grimm (gramm. I²) brugt som Paradigma for de gothiske Sprog i det Hele. Dette har foranlediget Valget af denne Stamme i nærværende Tilfælde.

†[1] Der synes imidlertid ingen Dativ sing.

FISKA FISCA FISGA FISCHA
VISKA VISCA VISGA VISCHA

at forekomme; hvorimod der ikke er Mangel paa andre Dativer af samme Art: HANT-GRIFFA *pugillo* (8. Aarh.), TAGA *ἡμέρᾳ* (8. Aarh.), NAGALA *clavo* (9. Aarh.), HAGALA *grandine* (10. Aarh.), MUOTA *mente* (9. 10. Aarh.), ROUBA *spoliis* (10. eller 11. Aarh.), HOUA '*horto*' og '*comitatu*' (9. 10. 11. Aarh.), EIDA *jurejurando* og STRĪTA *certamine* og STUOLA *sellā* og UUEGA *viā* (alle fire endnu i det 11. Aarh.), osv.

†[2] I det mindste i 'Hêliand' synes der ikke at forekomme Dativ sing. af Stammen FISKA; men derimod: DAGA *ἡμέρᾳ*, osv.

†[3] Dog findes maaskee ingen oldengelsk Dativ sing. FISCA. Men der findes t. Ex. FELDA *campo*, HERE-FELDA *proelii loco*, WÆL-FELDA «*campo stragis*», FLŌRA *areā*. See fremdeles Bouterwek's Udgave af Cædmon, I 320—321. Denne Form af Dativ bør sikkert ikke henføres til U-Stammer, da den stemmer overeens med den undertiden forekommende Genitiv sing. paa -AS af Stammer paa -A.

†[4] I det mindste findes oldfris. DĀDA *morti*, FELDA og FIELDA *campo*, HUNDA *κυνί*, TUSKA *denti*, osv.

†[5] Oldsaxiske Exempler: DAGE *ἡμέρᾳ* og ALAHE *templo*, ved Siden af DAGA og ALAHA.

†[6] Middelsvensk Exempel: **rænir han husfru lasæ ok nyklæ** (der paa Oldnordisk kunde forekomme skrevet ganske som her, kun med **lyklæ** for **nyklæ** — da Oldnordisk(-Nyislandsk) intet kjender til Dissimilation i dette Ord —, medens dog **rænir hann húsfreyju lási ok lukli** vilde være det mest normale). Rydqvist II 33 6-7.

†[7] Oldhoitydske Exempler: HALSI (oldnord. HALSI) *collo*, MUNDI *ori*, HIMILI *coelo*, osv.

†[8] F. Ex. oldfris. GODI *deo*. Jf. oldfris.: SKIPI *navigio*, HOUI *aulā*, osv., samt Singular-Genitiver som GODIS *θεοῦ*.

†[9] Allerede i Oldhoitydsk, som: GOT *deo*, MUND *ori*, SCAZ '*aere*', STRĪT '*agone*', TAG *ἡμέρᾳ*, osv.

†[10] Oldengelske Exempler: HĀM *domicilio*, HRŌDOR *gaudio*.

†[11] Angaaende Levninger af Singular-Dativer paa -E af masculine A-Stammer i Nynorsk see Ivar Aasen: Norsk Grammatik 1864, især Side 160—161.

XXXIX. Høitydsk - nedertydsk - nederlandsk - oldengelsk - middelengelsk - frisisk - nynorsk - svensk - dansk.

Overfor goth. AÚ stille de øvrige gothiske Idiomer i Regelen enten U eller O. Til det gothiske *AÚHSA† *βοῦς* svarer saaledes oldnord. OXI og oldnordisk-nyisl. UXI.

Dog træde ogsaa andre Vocaler i Stedet for et gothisk AÚ (oprindelig U). *Θυγάτηρ* hedder 1) DAÚHTAR, gothisk; 2) DOHTAR, oldsaxisk; 3) DOHTOR, oldengelsk; 4) DOHTER†[1], oldhøitydsk; 5) TOHTER, old- og middelhøitydsk; 6) TOCHTER, old- og nyhøitydsk; 7) DOCHTER, middelnedertydsk, nynedertydsk, middelnederlandsk, nynederlandsk, oldfrisisk, nyfrisisk (Lyngby 10 22); 8) DOCHTA, nyfrisisk (Lyngby § 36 Slutn.); 9) 'DOFTYR' (see Diefenbach II 616 3); 10) DOKTIR (skrevet DOCTIR), middelsvensk (Rydqvist II 173 10-11); 11) DOTTIR, middelsvensk†[2]; 12) DOTTÆR, middelsvensk-middeldansk†[3]; 13) DOTTER, nysvensk†[4], nydansk (i ældre Skrifter), nynorsk; 14) DOTTR (i det mindste: DOTTREN), middelsvensk, Rydqvist II 173 8; 15) DOTIR, middelsvensk; 16) DOTÆR, middeldansk; 17) DOTER, middelsvensk (Rydqvist II 266 4); 18) DATTER, middelsvensk (Rydqvist I xxii 29, II 173 11), nydansk; 19) DÓTTIR, oldnordisk, nyislandsk, nyfærøisk†[5]; 20) DÖTTIR, nyfærøisk†[6]; 21) DÖTTER, nynorsk; 22) DÖTTE, nynorsk; 23) DOUGHTER, middelengelsk; 24) DAUGHTER, nyengelsk; 25) 'DOAYTER', nyfrisisk, (Richthofen under DOCHTER, Diefenbach II 616 2); 26) 'DRISTER' (see Diefenbach II 616 3). Rodvocalens Udvidelse er i DOUGHTER, DAUGHTER, 'DOAYTER' sikkert en Erstatning for Gutturalens Forsvinden (i Engelsk høres nemlig ikke dette GH); men i DÓTTIR hidrører den fra Assimilationen. Seer man bort fra den Omlyd, Plural antager i nyere Middelhøitydsk, Nyhøitydsk, Nynedertydsk, Nynorsk, Middelsvensk, Nysvensk, Middeldansk (Wimmer, 'navneordenes böjning i ældre dansk', § 55), Nydansk: slutter DOHTRIR (Tune II) sig, for saavidt Rodvocalen angaaer, (graphisk) til 2—17.

† Af Stammen AÚHSAN forekommer kun Genitiv plur. AÚHSNĒ (Luc. 14 19).

†[1] Foruden de tre her anførte oldhøitydske Former, findes THOHTER og DOHDER (det sidste i Dat. Plur. DOHDERON).

†[2] Graphisk taget er DOTTIR ogsaa a) oldnordisk; b) nyfærøisk. I Fær. forekommer det saaledes, som Nom. Sing. 55 14 63 8, som Acc. Sing. 1 13. Desuden Acc. Sing. DOTTUR sst. 64 1. Osv.

†[3] Ogsaa i oldnordiske Haandskrifter kan denne Skrivemaade forekomme.

†[4] Desuden oldn. Skrivemaade. Om nysv. DOTTER see Rydqvist II 173 14–15. Et ældre svensk DOTTHER hos Rydqvist II 253.

†[5] Hammershaimb i AnO. 1854 Side 239—240 og 283 (§ 57).

†[6] DÖTTIR Nom. Sing. Fær. 45 4 64 4 122 14, DÖTTIRIN (med Artiklen) 43 4; DÖTTIR Acc. Sing. 59 4. Osv. Jf. Hammershaimb i AnO. 1854 Side 239—240.

XL. Oldsaxisk.

A. Til goth. -DĒDUN† som Endelse†[1] i Perfectum Ind. Plur. 3. Person svarer 1) oldhøit. -TUN†[2]; 2) middelhøit. -TEN†[3]; 3) nyhøit. -TEN; 4) oldsaxisk -DUN†[4]; 5) nynedertydsk -DEN†[5]; 6—7) middel- og nynederlandsk (ligesom i Nynedertydsk) -DEN†[6]; 8) oldengelsk -DON†[7]; 9) nyengelsk -D†[8]; 10) oldfrisisk -DON†[9]; 11) nyfrisisk -DEN†[10]; 12) oldnordisk -ÞU og -ÐU†[11]; 13) middelsvensk -þU†[12]; 14) middeldansk -þU†[13] og -THU†[14] og -THÆ†[15] og -TH†[16]; 15) nyislandsk -ÐU†[17]; 16) nyfærøisk *-JU†[18] eller -U†[19]; 17) nynorsk -DE†[20] eller udeladt†[21]; 18—19) nysvensk og nydansk -DE†[22]. Hovedsagelig til Oldsaxisk (skjøndt ogsaa til Oldhøitydsk og Oldengelsk; see Noterne) slutter -DUN i DALIDUN (Tune II) sig. Hvilken Afstand imellem -DUN og goth. -DĒDUN! — ikke stort mindre, end den imellem -DĒDUN og dettes imaginaire Grundform, især naar Fralyden tages som en Selvfølge.

† Uforandret efter Vocaler, efter L og efter et enkelt N. Ogsaa goth. -ÞĒDUN (i KUNÞĒDUN «*sciebant*»), -TĒDUN

(som: VAÚRHTĒDUN *fecerunt*), -SĒDUN (VISSĒDUN *sciebant* Luc. 4 41), i Følge forskjellig Indvirkning fra en umiddelbart foregaaende Consonant. En underlig Form er ÏDDJĒDUN *iverunt*, der af Bopp (Vgl.[2] § 635) betragtes som en Afændring af *ÏDĒDUN (af Roden I).

†[1] Som bekjendt, ansees dette -DĒDUN — sikkert med god Grund — for at være Perfectum af en ved Reduplication af Roden DA og derpaa følgende Afstumpning fremkommen secundair Rod DAD, hvis reduplicerede Grundform er DHADHA, senere DADA, ureduplicеret DHA—DA, *ponere*, *facere*, osv., hvoraf bl. A. oldnordisk-nyislandsk DÁD *virtus*. Til Roden DA hører maaskee ogsaa det svage oldnordisk-nyislandske Verbum DÁ (*mirari*), oprindelig: *stille hen for sig*, *som Gjenstand* enten *for Beundring* (jf. det anførte Verbum DÁ med sine Afledninger) eller *for Medynk* (jf. oldnord. DÁLIGR, nynorsk DÅAS og DÅIG)? Af Roden DA havde man paa Oldnordisk kunnet danne et Perfectum Ind. Plur. 3. Person *DERU, ligesom man af Roden SA dannede SERU; men slige Former vare ikke meget i Brug, og man har ikke fundet Roden DA conjugabel, uden at den fik en passende Tilsætning. Dette fører mig tilbage til DALIDUN. Imod det med Hensyn til dette Ord ovenfor (Side 41—42, Anm. †[1]) fremsatte løse Indfald taler bl. A., og maaskee især, den Omstændighed, at den til *DAL udvidede Rod DA neppe havde behøvet nogen ny Udvidelse: man vilde vel have sagt *DÁLUN, og ikke DALIDUN.

Men DÁNDI (Fritzner 88 a 18–19) — hvorledes er Forholdet dermed? I 'Dönsk orðabók' (Kjøbenhavn 1851) har jeg, under DANNIS, fremsat det Spørgsmaal, om ikke dette DANNIS maaskee havde udviklet sig af det (ny-)oldnordiske DUGANDIS. Men oldnordisk DUGANDIS — dansk DANNIS vilde være en (sikkert ikke umulig, men) temmelig haard Contraction. Endnu haardere vilde Sammendragningen af oldnordisk DUGANDI til oldnordisk DÁNDI være. Jeg opfatter derfor nu oldnord. DÁNDI ligefrem som Partic. Præs. til Infinitiven DÁ, (altsaa ikke just i den Bemærkelse, der nærmest frembyder sig, nemlig Bem. *mirandus*, men) i den formeentlig gamle Bemærkelse *handlende*, d. e. *handlende saaledes*, *at man kan kalde det at handle; handlende rigtigt; havende Savoir-faire* eller *Savoir-vivre;* osv.; og jeg sammenligner oldhøit. Part. Præs. TŌENTI, '*facetus*', '*urbanus*', (10. Aarh.).

Det nyere islandske Subst. Neutr. DĀINDI (DĀNDI), især brugeligt i Genitiv Sing. DĀINDIS (DĀNDIS), har vistnok udviklet sig af det gamle Participium DĀNDI.

†[2] Ogsaa oldhøitydsk -TON, -TAN, -TIN, -TEN. -TON er hyppigt. -TAN findes f. Ex. i MAHTAN *potuerunt*, 'RASTOTAN' '*meridiati sunt*', SCOLTAN *debuerunt*, SPURNŌTAN og SPORNŌTAN *calcitrabant* (*collidebantur*) [jf. oldnord. SPORNAÐU], UELITAN '*legebant*' (Infin. *UELJAN *eligere*). -TIN forekommer oftere end -TAN. Ved Assimilation fremkommer: -SUN, -SON, [?-SAN, -SIN, -SEN?], i UUISSUN og UUISSON *sciebant*. Endelserne -DUN, -DON, [-DAN, -DIN, -DEN] nærme sig, for saavidt D angaaer, til Nedertydsk (Grimm, gramm. I^2 869_{8-9}).

†[3] Middelhøit. ogsaa -SEN, ved Assimilation, i WISSEN (osv.) *sciebant*.

†[4] Oldsax. ogsaa -DON; fremdeles -TUN efter visse Consonanter, og -SUN i WISSUN *sciebant*.

†[5] Ligeledes nynedertydsk: TEN, -EN, osv.

†[6] Nederlandsk ogsaa -TEN, efter visse Consonanter.

†[7] Fremdeles oldengelsk -DUN, -DAN; samt under visse Omstændigheder -TON, -TUN, -TAN; endvidere -SON (-SUN, -SAN). Exempler paa DUN: ŌÐEÓWDUN Crist 448 (Grein Bibl. I 160), LOFEDUN Crist 504 (Bibl. I 162), LǢDDUN Gūðlāc 398 (Bibl. II 81), OFERLEORDUN Gūðlāc 698 (Bibl. II 88). Exempler paa -DAN ere mangfoldige: DYNEDAN Judith 204 (Bibl. I 125), CNYSEDAN Beówulf 1328 (Bibl. I 291), CNYSSEDAN Psalmerne 65$_{13}$ og 85$_{6}$ og 114$_{4}$ (Bibl. II 164, 193, 233), CNYSDAN Psalmerne 118$_{143}$ og 137$_{7}$ (Bibl. II 246, 262), FEREDAN Psalmerne 90$_{12}$ (Bibl. II 201), GEFREMEDAN Andreas 1447 (Bibl. II 45), osv. Exempler paa -TUN: HYSPTUN Crist 1121 (Bibl. I 177), MŌSTUN Crist 501 og 1211 (Bibl. I 162, 179). Exempler paa -TAN: LĪXTAN Elene 23 og 125 og 90 (Bibl. II 105, 108, 107), MEAHTAN Crist 564 og 637 og 654 og 800 (Bibl. I 163, 165, 166, 169), WISTAN Psalmerne 58$_{3}$ (Bibl. II 156), osv. Exempler paa -SON: WISSON Beówulf 246 (Bibl. I 261), samt Ælfrēds Metra 26$_{100}$ (Bibl. I 332), osv.

†[8] Ogsaa -T. Nyengelske Exempler: SAID *dixerunt*, SOLD *vendiderunt*, LIVED *vixerunt*; LOST *amiserunt*.

†[9] Oldfrisisk ligeledes -DEN. Exempel: KĀPADON, KĀPADEN og KĀPEDEN, *emerunt*. Efter visse Consonanter gaaer -DON og -DEN over til -TON og -TEN.

†[10] Der dog undertiden forkortes. See Lyngby §§ 51—53.

†[11] Den hele Række i Oldnordisk er: -DU, -DO; -ÞU, -ÞO, og -ÐU, -ÐO, (Þ i de ældste Haandskrifter); -TU, -TO; -SU, -SO.

†[12] Den hele Række i Middelsvensk er: -DU, -DO; ÞU osv., -ÞO osv.; -TU, -TO; -SU, -SO, (f. Ex. WISSU og WISSO *sciebant*).

†[13] Den herhen hørende Række i Middeldansk er: -DU (Sk. Lov ved Thorsen, 4, 6: UILDU), -DO (Sk. Lov ved Thorsen, 16, 2: DØMDO bis); -ÞU (Sk. Lov ved Thorsen, 5, 29: HAFÞU), -ÞO (Sk. Lov ved Thorsen, 4, 6: HAFÞO; 4, 10: SAÞO; Sk. Kirkelov ved Thorsen, 9: HØRÞO. Jf. GIORÞÆ, Sk. L. ved Th., 5, 29); -TU, -TO (Sk. L. ved Thorsen, 4, 20: MÆLTO); og uden Tvivl -SU, -SO, (jf. WISSÆ, J. L. ved Thorsen, 1, 24, Side 42 $_{3}$).

†[14] Middeldansk Exempel paa -THU: Thorsen's Udgave af Sk. Lov, Side 21 $_{9}$ og 81 $_{8}$.

†[15—16] See Lyngby, 'udsagnsordenes böjning', Side 32 $_{20-22}$ og 40 $_{11-13}$.

†[17] Den fuldstændige nyislandske Række er: -DU, -ÐU, -TU, -SU.

†[18] Saaledes lyder nemlig -ÐU paa Nyfærøisk efter Vocalen I; see ovenfor, Side 50 Note †[3].

†[19] See Hammershaimb AnO. 1854 Side 243 $_{8-11}$, anført ovenfor, Side 51 Note †[4].

Paa Nyfærøisk synes Rækken at være: -DU (og i visse Tilfælde -DDU; see f. Ex.: NADDI AnO. 1854 Side 266 § 18; FLUJDDU Fær. 38 $_{20}$); (-ÐU i Virkeligheden =) -VU (f. Ex. TAKKAVU Fær. 44 $_{8-9}$; jf. 1 $_{9}$, 12 $_{5}$, 6 $_{22}$, osv.) eller -U (see ovenfor, Side 51 Note †[4]); -TU (som VISTU; jf. AnO. 1854 Side 264 $_{11}$).

†[20] 'Fleertal af Imperf.' i svag Bøining kan 'vanskelig adskilles 'fra Eental; efter den gamle Regel skulde det rigtignok 'ende paa »o«, ligesom i forrige' (den stærke) 'Bøining, men 'dette »o« høres neppe nogensteds i Landet', Ivar Aasen, Norsk Grammatik 1864, Side 211 $_{10-12}$; jf. S. 224 $_{16-18}$. 'I Fleertal skulde de svage Verber egentlig have 'Endevocalen »o« ligesom de stærke (f. Ex. dei domdo); 'men denne Form høres neppe nogensteds'.

†[21] F. Ex. KASTA' *jecit*. Jf. Ivar Aasen, Norsk Grt. 1864 S. 218 $_{1-2}$, 219 $_{8-10}$, osv.

Hele Rækken er paa Nynorsk: -DE, -DDE (som: TRUDDE; see Ivar Aasen l. c. S. 210 $_{31-32}$, 212 $_{27-32}$), eller bortfaldet (see Begyndelsen af nærværende Note); -TE (f. Ex. VISSTE eller VISTE, Ivar Aasen l. c. Side 213 § 222), -T (Ivar Aasen S. 215 $_{11-14}$).

†[22] Rækken i Nysvensk: -DE, -DDE (som: FLYDDE; jf. Nyfærøisk og Nynorsk), -TE; i Nydansk: -DE, -TE. Stærkere Forkortelser findes desuden i begge.

B. Til oldnordisk-nyislandsk JARL, nyfærøisk JALLUR †, oldnordisk og nyengelsk EARL, oldengelsk EORL, svarer paa Oldsaxisk ERL. Forsaavidt ERILAR har Forlyden ER-, slutter Varnum sig til Oldsaxisk.

† F. Ex. Nordiske Oldskrifter XX 3—6 ('Álvur kongur' 7—43), 160 ('Geyti Áslaksson' 122 og 123). Dog findes ogsaa JALL, NO. XX 99 ('Finnur hin fríði' 51) og 139 ('Gongu-Rólvs kvæði' 89); jf. KALL, NO. XX 125 og 126 ('Tröllini í Hornalöndum' 61 og 63).

XLI. Oldsaxisk - middelnedertydsk - nynedertydsk - oldengelsk-nyengelsk - frisisk - oldnordisk - nyislandsk - nyfærøisk - nynorsk-middelsvensk - dansk.

Lignum, *silva* (osv.), hedder 1) HULT, paa Svensk †; 2) HOLT, i de i Overskriften berørte Sprog †[1]; 3) HOLDE, nyfris., i Følge Bremisches Wörterbuch; 4) HOALT, nyfrisisk (Richthofen under HOLT); 5) HOUT, nyfrisisk (Richthofen under HOLT), middelnederlandsk, nynederlandsk; 6) HOLZ, høitydsk; 7) HULZ, overtydsk. Til 2 slutter sig Guldhornets HOLTINGAR.

† I Gothisk findes ingen med HULT begyndende Stamme.

†[1] Hvad Nyfærøisk angaaer, saa findes i det mindste i 'Jallgríms kvæði' 24 ('Færöiske Kvæder' ved Hammershaimb, NO. XX 41)

hvör íð kemur í **holt** við hann,
blóðig verður göta.

Dansk bruger HOLT i Stednavne.

XLII. Middelnedertydsk-oldfrisisk.

Gothisk VITŌDA-, *νόμο-*, (Nom.-Acc. Sing. VITŌÞ); oldhøitydsk UUIZŌDA-, UUIZZŌDA-, (UUIZSSŌDA-), *UUIZŪDA-, UUIZZŪDA-, *νόμο-*, *εὐχαριστία-*, osv.; mid-

delhoitydsk WIʒŌDA-, WIʒʒŌDA-, det Samme, (Nom. Sing. WIʒŌT, WIʒʒŌT); oldsaxisk WITODA- (i Genitiv Sing. WITODES); middelnedertydsk WITADA- og WITUDA-, *νόμο-*, der forekomme i 'WITAT *lex*' og 'WITUTDRAGHERE *legislator*', (see Diefenbach, Vgl. Wb. der goth. Sprache I 219 f), hvor Suffixets D er forandret til T, som det synes paa Grund af Stillingen i Udlyd; oldfrisisk *WITADA-, *εὐχαριστία-*, forekommer et Par Gange i WYTAT *εὐχαριστίαν* (see Richthofen under WITAT), for *WITAD, idet Stillingen i Udlyd ogsaa her synes at have bevirket Forandring af D til T. † Denne Stamme synes ikke at gjenfindes i Nordisk †[1]. Derimod har den første Tune-Indskrift WITADA- som første Led i en Sammensætning, og stemmer saaledes a) ved at beholde T, og beholde det uforandret, med hele Sprogclassen, saa nær som Hoitydsk, Nydansk, og tildeels Nyfrisisk †[2]; b) ved at beholde D uforandret, med den Afdeling af den gothiske Sprogclasse, Rask (Saml. Afhh. I 5) kalder den 'germaniske Stamme', dog nok ikke ganske med Nyfrisisk †[3]; c) i Brugen af den her omhandlede Stamme overhovedet, med Gothisk, Oldhøitydsk, Middelhøitydsk, Oldsaxisk, Middelnedertydsk, Oldfrisisk; d) i alle Dele med Middelnedertydsk og Oldfrisisk †[4].

† Jf. endvidere nynedertydsk WETTE (WEDDE) og nynederlandsk WET, *lex*.

†[1] Altsaa ingen oldnordisk Substantivstamme VITAÞA, VITAÐA. I VITAZGJAFI (Navnet paa en Ager i Island, Glúm. 7) er VITAZ (for VITAÐS) aabenbart Genit. sing. neutr. af VITAÐA-, Partic. Pass. til VITA *scire* (akr, er kallaðr var Vitazgjafi; því at hann varð aldregi úfrærr, Glúm. i «Íslendínga sögur» 1829—1830, II 340 26-27; jf. sst. 343 30-31: Glúmr leit yfir akrinn ok mælti 'eigi brást hann Vitazgjafi enn'). Den rigtige Opfatning heraf findes i den Arnamagn. Udgave (af 1786) pag. 237 b 4-8, i 'Index vocum', hvor de øvrige Forklaringsforsøg (pg. 236—237) ere forfeilede.

†[2] Med Hensyn til Oldhøitydsk og Middelhøitydsk see det An-

førte; nyhoit. vilde her, som bekjendt, staae SS (jf. WIS-SEN *scire*), og nydansk D (jf. VIDE *scire*). Om Nyfrisisk see Lyngby, 'om nordfrisisk', § 29 (og jf. VIE *scire*, sst. § 53. See i øvrigt sst. § 61).

†[3] See Lyngby §§ 29 og 61. Oldnordisk har i tilsvarende Tilfælde Þ, senere Ð, f. Ex. i Stammerne: FORAÞA-, FORAÐA-, egentl. *offendiculō-* (jf. engl. *stumbling-block*); UNAÞA-, UNAÐA-, *voluptat(i)-*; VĀLAÞA-, VĀLAÐA-, *egestat(i)-*. Dette Ð forsvinder f. Ex. i Nynorsk.

†[4] Alle tre Vocaler, altsaa ogsaa den mellemste, i WITADA-(Tune I) stemme overeens med Oldnordisk (see næstforegaaende Note).

I Betydning synes *WITADA-HALAIBA at svare meget noie til oldn. LÖGU-NAUTR.

XLIII. Nynedertydsk - nyfrisisk - oldnordisk - middelsvensk - -middeldansk.

Ego udtrykkes i de gothiske Sprog 1) ved **IK** eller IC, i Gothisk (ÏK), Oldsaxisk, Middelnedertydsk, Nynedertydsk †, Middelnederlandsk (IC), Nynederlandsk, Oldengelsk (IC), Middelengelsk (IK og IC) †[1], Oldfrisisk, Nyfrisisk (IC †[2]), Middelsvensk (Runeindskrifter †[3]), nysvenske Sprogarter †[4]; ved YK, i Middelengelsk; ved **ICK**, i Nynedertydsk †[5], Nyfrisisk †[6], nysvenske Mundarter †[7]; ved ICC, i Middelengelsk; ved **IKKE** †[8]; ved **HIC** og **IHC** †[9], i Oldhøitydsk og Middelengelsk; ved **IH**, i Oldhøitydsk; ved **ICH**, i Høitydsk (alle tre Perioder) og Middelengelsk †[10]; ved **HICH**, i Oldhøitydsk; ved **IGH** †[11], i Oldhøitydsk; ved **IG**, i Middelengelsk og nysvenske Dialekter †[12]; ved **I**, i Middelengelsk, Nyengelsk, Nynorsk; ved Y, i Middelengelsk; 2) ved **AICH** †[13]; 3) ved a) **EK**, EC, ÆK, ÆC, i Nynedertydsk (EK) †[14], Nyfrisisk (EK) †[15], Oldnordisk, Middelsvensk †[16], Middeldansk †[17]; b) **ECK**, i nysvenske Landskabsmaal †[18]; c) **EKKE** †[19]; d) **EG**, i nyere Oldnordisk, Nyislandsk †[20], Nyfærøisk †[21], Nynorsk, nysvenske Landskabsmaal †[22], Sønderjydsk †[23]; e) **E**, i Nyfærøisk †[24], Nynorsk †[25];

f) **ÆG**, i Nynorsk; g) **Æ**, i Nynorsk †[26]; h) **EI**, i Nynorsk †[27]; 4) ved **IAK** eller IAC, (JAK eller JAC), i Oldnordisk †[28], Middelsvensk †[29], Middeldansk †[30]; ved **JAG**, i Nysvensk; ved **AC**†[31]; ved **A**, i nuværende jydske Sprogarter; ved **IEK**, IEC, IÆK, IÆC, (JEK osv.), i Middelsvensk og Middeldansk †[32]; ved **JEG**, i Nyislandsk og Nydansk †[33]; **JE**, i Nynorsk osv. †[34]. Guldhornet, Tune I og Varnum antages at indeholde EK, i hvilket Tilfælde de stemme overeens med 3, a.

† Eduard Krüger, Plattdeutsche Sprache (Emden, 1843), Side 36.

†[1] De middelengelske Former, her anføres af dette Pronomen, ere tagne af Wm. T. P. Sturzen-Becker, Some notes on the leading grammatical characteristics of the principal Early English dialects, Copenhagen, 1868.

†[2] See Richthofen under **ik** (*ego*).

†[3] See Rydqvist II 473 $_{15}$ IV 49$_*$.

†[4] Rydqvist II 473 $_{27}$ IV 48$_*$.

†[5] J. Mussaeus, Versuch einer plattdeutschen Sprachlehre, Side 32.

†[6] Richthofen under **ik** (*ego*).

†[7] Rydqvist II 473 $_{28}$ IV 49$_*$.

†[8] See Krüger Side 36.

†[9] Phonetisk er IHC maaskee = ICH.

†[10] See desuden Diefenbach I 95 $_{12}$.

†[11] Phonetisk er IGH formodentlig = ICH.

†[12] Sturzen-Becker pag. 36 $_{30}$. — Rydqvist II 473 $_{27}$ IV 48$_*$.

†[13] Diefenbach I 95 $_{15}$.

†[14] Krüger Side 36.

†[15] Lyngby § 42 (Side 36) og § 69 (Side 53).

†[16] Rydqvist II 472 og 473.

†[17] ÆC forekommer t. Ex. Jydske Lov ved Thorsen, Side 12 $_3$. See desuden Kok, Det Danske Folkesprog i Sønderjylland I 284 under **eg**, hvor Exempler paa ÆK anføres.

†[18] Rydqvist II 473 $_{28}$ IV 49$_*$.

†[19] Krüger Side 36.

†[20] Blot graphisk, som Følge af en meget naturlig, skjøndt neppe videnskabelig berettiget, sproglig Conservatismus. Ordets virkelige Form er JEG.

†[21] Hammershaimb skriver nemlig EG. Dog bemærker han, AnO. 1854 Side 244 $_{1-2}$: 'Står et enkelt *g* i enden af et ord, høres 'det ikke'. Heraf kommer det vistnok, at f. Ex. Fær. (den

færøiske Oversættelse af Færeyinga saga) skriver E (7 1 1, 9 nederst, osv.).

†[22] Rydqvist II 473 2 7 IV 48*.

†[23] Heller ikke her udtales G; see Kok I 93 (§ 74 γ), 95 (§ 80).

†[24] See †[21].

†[25] See fremdele Ē, hos Varming, Det jydske Folkesprog, § 293, Side 141.

†[26] Egentlig ogsaa i Sønderjydsk; see Kok I 93 (§ 74 γ), 95 (§ 80), samt 284 1 2.

†[27] Aasen, Gramm. 1864, Side 179 3 8.

†[28] Fms. X 287 1, Frumpartar Side 17 2 2.

†[29] Rydqvist II 473.

†[30] IAK f. Ex. Sk. Lov ved Thorsen, Side 22 1 7 bis, 23 1 2, 1 4.

†[31] I Følge Varming, anf. Skrift, Side 142, findes AC i Jydske Lov.

†[32] Med Hensyn til Middelsvensk see Rydqvist II 473. Middeldansk IEK forekommer ofte, t. Ex. Lucidarius ved Brandt 9 1 4 12 2 4. I det Følgende skriver Brandt JEK (see f. Ex. samme Udgave Side 14 1 2–3 1). JECH, samme Bog, Side 14 2 3.

†[33] Dog med forskjellig Udtale; jf. †[20]. Udtrykt paa islandsk Maade lyder dansk JEG i det høiere Talesprog som JÆ (d. e. JAI).

†[34] Sammenlign JÆ (*ego*) i dansk Omgangssprog.

XLIV. Oldfrisisk - oldnordisk - nyislandsk - nyfærøisk - nynorsk- -middelsvensk - middeldansk.

De gothiske Sprog danne Genitiv Plur. af masculine Substantivstammer paa -AN idet de omforme dette -AN til 1) -ANĒ, d. e. -AN-Ē. (Ē er det plurale Genitivsuffix, og staaer for Ā; af et ældre ĀM, der bruges i Oldindisk; jf. gr. ΩΝ, osv.). Saaledes Gothisk, t. Ex. i ATTANĒ *patrum*. 2) -NĒ (for -ANĒ, idet Synkope har fundet Sted, ligesom allerede i oldind. RĀǴÑĀM *regum*). Gothisk: ABNĒ† ἀνδρῶν. 3) -ANE, i oldfris. HĒLGANE (egentl. *sacrorum*, deraf) '*ecclesiarum*'. 4) ANA, oldfrisisk. Exempler: ERVANA *heredum;* HĒLIGANA '*Sanctorum*', HĒLEGANA

ecclesiarum (see 3); HOLDANA *propinquorum;* KAMPANA og KEMPANA *"campionum"*; RĒD-GEVANA og RĒD--JEVANA *"consulum"*. Jf. Rask, Frisisk Sproglære § 66. 5) -ANO, d. e. -ANŌ (eller endog -ĀNŌ), oldhoitydsk (see Side 105 her ovenfor). 6) -ONA, a) i Oldhoitydsk (see her ovenfor Side 105), i hvilket Sprog det er = -ONĀ, (eller endog = ŌNĀ); b) i Oldfrisisk, t. Ex.: KAMPONA *"campionum"*, HĒLIGONA *sacrorum.* 7) -ONO, d. e. -ONŌ (eller endog -ŌNŌ), oldhoitydsk; som: 'GOMONO' *hominum* (osv.). 8) -ONO, d. e. -ONŌ, oldsaxisk; som: GUMONŌ *hominum.* 9) -ON (eller -ŌN), oldhoitydsk; som: *GUMON *hominum.* 10) -UNO, d. e. -UNŌ (eller endog -ŪNŌ), oldhoitydsk; f. Ex.: 'SCHUZZUNO' *sagittariorum*, fra 11. Aarh., (Graff VI 563 12). 11) -UN (eller -ŪN), oldhoitydsk; som: 'COMUN' *hominum.* 12) -ENA, a) oldengelsk; som: STEORRENA *stellarum;* b) oldfrisisk; som: ERVENA *heredum;* HĒLGENA *ecclesiarum* (see 3, 4, 6 b), forekommer ofte; HOLDENA *propinquorum* (see 4); KEMPENA *"campionum"* (jf. 4); KNAPENA og KNEPENA *servorum;* PAPENA, *"paparum"*, *clericorum*, forekommer ofte; RĒD-GEVENA, RĒD-JEVENA (ofte), 'REDIENA'†[1] (ofte), *"consulum"*, (jf. 4); 'SCHELTENA' *"scoltetorum"*; SKUNKENA *crurum*†[2]. (Genit. Plur. paa -ENA synes at forekomme langt hyppigere i Oldfrisisk, end Gen. Pl. paa -ONA). 13) -NA, a) oldengelsk (see Rask, Grammar of the Anglo-Saxon Tongue § 66); b) oldnordisk-nyislandsk; som: GUMNA(poet.), *hominum*†[3]. 14) -ENE, a) middelengelsk (see Wm. T. P. Sturzen-Becker, Notes p. 28); b) oldfrisisk, i det mindste i HĒLGENE *ecclesiarum* (jf. 3, 4, 6 b, 12 b). 15) -EN, a) oldhoitydsk; som: GRABEN *'aggerum'* (Graff IV 307 27), 'MAITZOGEN' *paedagogorum* (Graff V 619 29), 'TRACCHEN' *draconum* (Graff V 504 24); b—c) middel- og nyhoitydsk; d—e) middel- og nynederlandsk; f) middelengelsk (Sturzen-

Becker nysanførte Sted); g) oldfrisisk; som: ATTEN egentl. *patrum* (jf. goth. ATTA), HEILIGEN *'Sanctorum'* (jf. 3, 4, 6 b, 12 b, 14 b). 16) YN, middelengelsk (Sturzen-Becker nysanf. Sted). 17) -A, a) oldfrisisk (som: MENSCHA *hominum*, MÚTHA etymologisk = oldnordisk-nyisl. MUNNA *ostiorum*, RĒD-JEVA *"consulum"*) †[4]; b) oldnordisk-nyislandsk-nyfærøisk (RISA *γιγάντων*), nynorsk (see Aasen, Grammatik 1864, Side 136, 137 3-4, 162 3), middelsvensk-middeldansk ('ARUA' *heredum*). 18) -E, a) oldfrisisk (som: HĒLCHE *'Sanctorum'*, RĒD-JEVE *"consulum"*); b) om Nyfrisisk see Lyngby §§ 39 og 67; c) om Nynorsk see Aasen, Grammatik 1864 f. Ex. 162 1-8. 19) -EN'S, nyengelsk (OXEN'S *boum*). 20) -ES', nyengelsk (HARES' *lepŏrum*). 21) -ARS, nysvensk (HARARS *lepŏrum*). 22) -ERS, nydansk (HARERS *lepŏrum*). — Med 17 stemmer ARBINGA (Tune II).

† Goth. ABAN-, Nom. Sing. ABA, er den ældre Eddas AFAN-, Nom. Sing. AFI. See Bugge til Skírn. 1.

†[1] Nom. Sing. osv. 'REDIA'.

†[2] En underlig Form er SKUNKENAN Richthofen 1034 b 30.

†[3] See dog, med Hensyn til oldnordisk-nyislandske Former som GUMNA, næstfølgende Note (†[4]).

†[4] Rimeligviis ere disse oldfrisiske Plural-Genitiver ikke fremkomne ved Forkortelse af *MENSCHANA, *MÚTHANA, RĒD-JEVANA, eller lignende 'svage' Former. De have vistnok indsneget sig fra den 'stærke' Bøining; ligesom 'svage' Former, navnlig 'svage' Plural-Genitiver, omvendt have fortrængt tilsvarende 'stærke', f. Ex. i Høitydsk (Exempel: oldhoit. KEPĀNŌ og KEPŌNŌ *donorum*), Nedertydsk (Exempel: oldsax. GIBHONŌ og GEBHONŌ, ved Siden af GEBHŌ, *donorum*), Engelsk (Exempler: oldeng. GIFENA *donorum*; SUNENA, ved Siden af SUNA, *filiorum*). (Ogsaa Nyislandsk frembyder Spor af lignende uregelmæssig Tilbøielighed for 'svage' Plural-Genitiver, idet man hører: TĪKNA *canum feminarum*; VALLNA, *camporum, pratorum* — see f. Ex. Ísll. sögur 1829—1830, II 201 Note 1. Da VÖLLU- er en masculin U-Stamme, har VALLNA stor Overeensstemmelse med oldeng. SUNENA.)

Hvad Oldnordisk-Nyislandsk osv. angaaer, saa er jeg tilboielig til at henføre ikke alene saadanne plurale Genitiver, som RISA, og saadanne plurale Nominativer, som RISAR, men den hele Plural: RISAR, RISA (Gen. og Acc.), RISUM til en 'stærk' Bøining (idet jeg saa underlægger hele Eentallet en AN-Stamme og hele Fleertallet en A-Stamme). Ligesom denne Opfatning synes at anbefale sig ved Simpelhed og praktisk Hensigtsmæssighed, saaledes turde den historisk taget ogsaa være den rigtige. Man kunde nu opstille den Formodning, at Nom. Plur. -ANS og Gen. Plur. -ANĒ eller *-ANĀ, da de gik over — henholdsviis til -AR og -A (med andre Ord, da de ombyttede deres 'svage' Form med den 'stærke'), have draget Accusativen og Dativen med sig. Men denne Formodning vilde sikkert ikke træffe det Rette. Desuden er det første Spørgsmaal naturligviis: Hvad var det, der foranledigede, at Nom. og Gen. gjorde den anførte Bevægelse? Jeg troer, at Svaret maa blive følgende. Sammenlignes

goth.	Msc.	Pl.	Nom.	-ANS	med goth.	Msc.	Pl.	Nom.	-ŌS
»	»	»	Acc.	-ANS	»	»	»	Acc.	-ANS
»	»	»	Dat.	-AM	»	»	»	Dat.	-AM
»	»	»	Gen.	-ANĒ	»	»	»	Gen.	-Ē,

saa opdager man, uagtet begge disse Formrækker ere normal gothiske paa alle Punkter, ikke den ringeste Forskjel imellem Accusativ og Dativ henholdsviis af Stammer paa -AN og Stammer paa -A. Og under den Gjæring, der begyndte med Opløsning af Gothisk, men endte med Dannelsen af Oldnordisk, kunde en svækket Sprogsands let tabe de øvrige tydelig 'svag'formede Casus af Syne, hvorved de tilsyneladende 'stærk'formede, Acc. og Dat., kunde komme til at angive Tonen. Anledningen træder allerede frem i Gothisk.

Ogsaa en Plural som oldn.-nyisl. GUMNAR—GUMNA—GUMNUM hviler, efter min Mening, heelt igjennem paa en (naturligviis secundair) A-Stamme, og tilhører en Udvikling, hvis Rodpunkt jeg troer at see i goth. ABNAM ἀνδράσι (Eph. 5 22, 24), jævnført med goth. ABNĒ ἀνδρῶν. Allerede dette ABNAM (for *ABAM) har Udseende af at være en A--Stamme.

XLV. Oldfrisisk(?)-(oldnordisk-nyislandsk-nyfærøisk-)nynorsk-svensk.

Masculine Stammer paa -INGAN ere endnu mindre, end de paa -INGA, fælles for alle gothiske Sprog. I Følge

Grimm, gramm. II 350$_*$, synes Oldfrisisk at besidde saadanne i en Række Egennavne. Nysvensk har ARFVINGE *heres* (see desuden Rydqvist II 319 32-34), af en Stamme ARFVINGAN. Middelsvensk har baade en Stamme ARVINGAN—ÆRVINGAN (jf. HÖFÞINGANUM, Rydqvist II 254 25) og en Stamme ARVINGJAN—ÆRVINGJAN. Nynorsk har ERVINGAN- (see Aasen, Grt. 1864 Side 137 22-37). Oldnordisk har *ARBINGJAN-—ARFINGJAN- og *ERBINGJAN-—ERFINGJAN-, *hered(i)-*. Nyislandsk ERFINGJAN-. Nyfærøisk ARVINGJAN- (NO. XII 132 Vers 11 og XX 97 Vers 19:

einans er hon **arvingi**),

i al Fald ARMINGJAN- (AnO. 1854 Side 287 15-17). I de Casus, der beholde det til Afledningsendelsen INGAN hørende A (andre vedkomme os ikke her), indskyder, som anført, Oldnordisk, Nyislandsk, Nyfærøisk, og tildeels Middelsvensk, et J (hvorved INGAN bliver til INGJAN). — ARBINGA (Tune II) og ARBINGAN (sst.) slutte sig altsaa i formel Henseende[1] nøiagtigt kun til Oldfrisisk, Nynorsk, Nysvensk, og tildeels Middelsvensk; hvorimod den hele Stammes Function ikke er frisisk, men nordisk; medens ÞRAWINGAN (Tanum) synes at stemme overeens med Oldfrisisk i den Maade, hvorpaa Endelsen (INGAN) bruges, altsaa i sin Function, i sin Form derimod (ligesom ARBINGA og ARBINGAN) med Oldfrisisk, Nynorsk, Nysvensk og tildeels Middelsvensk.

XLVI. Former, der synes at staae i nær Forbindelse med Oldnordisk, men som dog ei kunne henføres enten ligefrem til dette eller til noget andet Idiom.

A. Ligesom Oldindisk †, bruge (saavidt jeg veed) samtlige gothiske Sprog og Sprogarter een og samme Form til dermed

[1] Her er ikke Tale om Bøiningen, men kun om Stammens fundamentale Form.

at betegne baade 1. og 3. Sing. Indic. Perfectum, alene med Undtagelse af Oldnordisk, der i de 'svage' Verber indfører†[1] en relativ uoprindelig Forskjel imellem begge de nævnte Personer, ved, overfor vēdisk DADHĀ, sanskr. DADHĀU, goth. -DA (osv.), at stille i 1. Person -DA (osv.), i 3. Person -DI (osv.), i Stedet for at noies enten med -DA (osv.)†[2] eller med -DI (osv.) i begge Tilfælde. Paa en Maade overeensstemmende med Oldnordisk frembyde Indskrifterne 1. Person paa -DO osv. (TAWIDO Guldhornet, WORAHTO Tune I) overfor 3. Person paa *-DA osv. (W[O]RTA Etelhem).

Angaaende det for TAWIDO og WORAHTO fælles -O, er det en Fornoielse at kunne henvise til P. A. Munch's og S. Bugge's smukke Bemærkninger derom (see Tidskrift f. Philologi og Pæd. VII 221—222). Imidlertid staaer det klart for mig, at disse Lærde lægge for stor Vægt paa dette -O og det dertil svarende oldnordiske -A. Fra Guldhornets TAWIDO *feci*, oldn. LAGÐA *posui*, osv., slutter Munch til et ældre gothisk *TAVIDŌ *feci*, hvilket han anseer for 'renere eller mere uforvansket i sproglig Henseende', end det i 'de forhaandenværende Manuskripter af Vulfilas Bibeloversættelse' ene brugelige TAVIDA. Hertil maa bemærkes, at naar man paastaaer dette med Hensyn til 1. Person, maa det ogsaa paastaaes med Hensyn til 3.; med andre Ord: *TAVIDŌ *feci* medforer *TAVIDŌ *fecit*, og omvendt: TAVIDA *fecit* medforer TAVIDA *feci*. Dette er det etymologisk naturlige Forhold. Thi hvad er goth. -DA (f. Ex. i TAVIDA *feci* og *fecit*) andet end et 'stærkt' Perfectum i 1. og 3. Person Sing. Indic. Act.? Men 1. og 3. Person Singular Indicativ Perf. Act. falde sammen i hele den gothiske Sprogclasse (ikke engang Oldnordisk undtagen). Fremdeles falde de†[3] sammen i Oldbaktrisk (Zend). Endvidere, som ovenfor berørt, i Sanskrit†[4] og i Vēdisk. Ja, hvad mere er: begge Personer vare, efter Schleicher's Mening, allerede

smeltede sammen i det japhetiske Ursprog. En Grund maa alligevel Indskrifternes Adskillelse af WORAHTO og *WORAHTA, saavel som den oldnordiske af ORTA og ORTI, have. Og naar Bugge yttrer (nysanf. Sted, Side 222) 'Man tör vel sige, at der er noget symbolsk deri, at 1ste 'Person, som i Græsk, ved en vægtigere Vocal udmærkes fremfor 3dje', saa klinger dette meget plausibelt. Dog betvivler jeg, at den sande Grund er at søge heri. Skulde virkelig den græske Uregelmæssighed at opstille forskjellige Former (som *OIΔA* og *OIΔE*) for 1. og 3. Sing. Indic. Perf. have en dynamisk Betydning? I det mindste er Forholdet omvendt i Latin †[5], især i den ældste Tid; jf. FUĪ med FUĪT (senere rigtignok FUĬT, i Følge en for Latin almeengyldig Lov). Her er det 3. Person, der har Overvægten — Noget, der vistnok hidrører fra Latinens bekjendte Tilbøielighed til at udelade M finale; men havde det været dette Sprog meget om at gjøre i al Fald at opretholde Ligevægten imellem 1. og 3. Person (— hvilket i øvrigt paa en Maade skeer, naar ældre Latin udelader -T eller -D i 3. Person, som: DEDĒ *dedit* —), saa havde -M let kunnet beholdes (jf. de mange Tilfælde, hvor det er beholdt). Overhovedet lægger, som det synes, vor Sprogæt, i det mindste paa senere Stadier, ikke an paa at forstærke 1. Person fremfor de andre †[6]. Allerede Oldbaktrisk, Græsk, Latin opgive hele Personalsuffixet -MI i 1. Sing. Indic. Præsens, medens de beholde Suffixet -TI i 3. Sing. Indic. Præs., enten fuldstændigt (som Oldbaktrisk), eller dog en Deel deraf (som Græsk, der beholder I, og Latin, der beholder T). Ja, Latin finder det ikke engang Umagen værd at holde fast paa Stamme-Udlydens Længde i 1. Person, men forkorter, med stigende Hyppighed, VEHŌ (for *VEHŌMI) til VEHŎ — hvorimod VEHIT forbliver uforandret. Ogsaa i Oldnordisk staaer VEG *veho*, SET *pono*, DŒMI *judico*, ELSKA *amo*, tilbage, i Lydvægt, henholdsviis for VEGR *vehit*, SETR *ponit*, DŒM-

IR *judicat*, ELSKAR *amat*. Jeg antager derfor, at SETTA *posui*, DŒMDA *judicavi*, ELSKADA *amabam*, overfor SETTI *posuit*, DŒMDI *judicavit*, ELSKADI *amabat*, stammer fra Liigheden med VEGA *veham*, DŒMA *judicem*, ELSKA *amem*, osv., overfor VEGI *vehat*, DŒMI *judicet*, ELSKI *amet*, osv., men især med VÆGA (for VÆGJA) *veherem*, SETTA *ponerem*, DŒMDA *judicarem*, ELSKADA *amarem*, overfor VÆGI *veheret*, SETTI *poneret*, DŒMDI *judicaret*, ELSKADI *amaret*, idet man ikke har følt, at -A var etymologisk uberettiget i 1. Sing. Indic. Perf., men derimod etymologisk berettiget (som Forkortelse af -AU) i 1. Sing. Optativ.†[7] Med Hensyn til TAWIDO og WORAHTO, savner jeg Kundskab om, hvilke Former i 1. Sing. Optativ Præsens og Perfectum have svaret dertil i Indskrifternes Idiom.

† See dog †[6].

†[1] Her er kun Tale om oldn. Activ. Forskjellen imellem 1. og 3. Sing. Ind. Perf. i oldn. Passiv er af en anden Art.

†[2] Hvis Oldnordisk (uden særegen Anledning) havde beholdt -DA (DA, -TA, osv.), overfor goth. -DA (osv.), saa havde dette været paafaldende conservativt.

†[3] Som det synes.

†[4] Navnlig for saavidt Endelsen angaaer. See iøvrigt †[6]. Man sammenligne t. Ex. nynorsk VA, nynorsk-dansk-svensk-nyfæroisk-nyislandsk-oldnordisk VAR, middeldansk og nyhoitydsk WAR, middeldansk WOR (see f. Ex. Lucidarius ved Brandt, Side 6 15-16), nyfrisisk VOS, eldengelsk WÆS, oldfrisisk-nyengelsk-middelengelsk-nederlandsk-nedertydsk-middelhoitydsk-oldhoitydsk WAS, nyfrisisk (see Lyngby Side 55 9, hvorefter Side 77 25 her ovenfor suppleres)-oldnordisk-gothisk VAS, (see nærværende Artikel, XXIII), hvilke alle betyde baade *eram* og *erat*, med oldindisk U-VĀS-A, der baade betyder *habitavi* og *habitavit*.

†[5] Græsk og Latin befinde sig begge med Hensyn til Perfectum i en aberrativ Stilling.

†[6] Et temmelig gammelt Exempel paa det Modsatte med Hensyn til Forholdet imellem 1. og 3. Person Singular netop i Perfectum[1] haves i Oldindisk, 1) hvor consonantisk begyndende

[1] Nemlig i Parasmaipadam.

Rodder, hvis Udlyd er Ă + en enkelt Consonant, med Nødvendighed forlænge dette Ă i den 3. Person (f. Ex. kun TATĀPA *calefecit*), medens den 1. ogsaa tager til Takke med en ikke forstærket Form (altsaa: enten TATĀPA eller TATĂPA *calefeci*), 2) og hvor Rødder, hvis Udlyd er en Vocal, hæve denne til 'vṛddhi' i 3. Person (som: DUDHĀVA *commovit*), men i 1. Person enten til 'vṛddhi' eller kun til 'guṇa' (som: DUDHĀVA eller DUDHĂVA *commovi*). I det Hele taget synes det at ligge i Sagens Natur, at Sproget, som det menneskelige Samlivs Bærer, snarere maa beflitte sig paa at lade den Talendes Person træde en Smule tilbage, end paa at fremhæve den paa Andres Bekostning.

†[7] Nyislandsk har gjort en tilsvarende Bevægelse i modsat Retning, ved at forandre Plural Optativ Perfectum
VÆRIM *essemus*, VÆRIÐ *essetis*, VÆRI *essent*,
til VÆRUM *essemus*, VÆRUÐ *essetis*, VÆRU *essent*,
og saa fremdeles i alle Verber. Herved er den Fordeel opnaaet, at 3. Plur. Opt. Perf. ikke falder sammen med 3. Sing. Opt. Perf. (VÆRU *essent* er forskjelligt fra VÆRI *esset*). Men denne Fordeel overveies af den Ulempe, at hele Plural Optat. Perf. falder sammen med Plur. Indic. Perf. i de Verber, hvis Optativ Perf. ikke indeholder en Omlyd, der er udelukket fra Indicativ Perf.: ELSKUÐUM, ELSKUÐUÐ, ELSKUÐU betyde paa Nyislandsk henholdsviis ikke alene *amabamus*, *amabatis*, *amabant*, men ogsaa *amaremus*, *amaretis*, *amarent*. Sagen er vel den, at de til Indicativ hørende plurale Perfect-Endelser ere trængte ind i Optativ, uden at noget sprogligt Resultat derved er tilsigtet. Paa en lignende Maade er nu, efter min Mening, oldnord. ELSKAÐA *amarem* kommet til ogsaa at betyde *amabam*.

B. Overfor goth. ÞŌS (*eae*, *eas*), oldhøit. DIŌ osv., stiller Jacob Grimm oldnord. ÞŒR. Sagen forholder sig paa følgende Maade. Holdende sig til Sprogudviklingens uforstyrrede Gang i de gothiske Sprog, maatte man vente et oldnordisk *ÞĀR (*eae*, *eas*), der vilde forholde sig til goth. ÞŌS, som ÞĀ (*eam*) forholder sig til goth. ÞŌ, for ikke at anføre andre Analogier. I Udgaverne af de nordiske Oldskrifter fandt Grimm imidlertid naturligviis intet *ÞĀR, men kun ÞÆR. I de ældre Udgavers (for Resten i dette

Punkt for en stor Deel berettigede) Skrivemaade kunde ÞÆR ligesaa godt være = ÞŒR, som det kunde være sig selv. Da nu Gothisk i det Hele taget afgiver det nærmeste etymologiske Grundlag for Oldnordisk, og da navnlig gothisk Ō ogsaa i Oldnordisk optræder som Ō: saa var det naturligt at opfatte ÞÆR som ÞŒR, d. e. som omlydt Variation af ÞŌS. Dette har nu (som anført) Grimm gjort, gramm. I[2] 792, med Tilføiende 'der umlaut œ für ô erwartet noch 'nähern aufschluß', — en Opfatning, han synes at have fastholdt, da den gjentages af Wilhelm Grimm, i Ordbogen (III 954) under DER.† At Ordets rigtige Form dog er ÞÆR, fremgaaer t. Ex. 1) af de oldnordiske Haandskrifter, der skjelne correct imellem Æ og Œ; 2) af gamle Heelriim, som:

> **ÞÆR sem engar** VÆRI†[1],
> **tel'k ÞÆR's ek veit** FÆRI†[2];

3) af nyfærøisk TÆR (TÄR Fær. 41 tre Gange). Men Æ i ÞÆR forholder sig til AI i ÞAIAR (Istaby), som Æ i oldnord. ÆFI (*aevo*), FRÆVA-(*semen*-), HRÆVA-(*cadaver*-), SNÆR (*nix*), SÆVA (*mari*), LÆRA (*docere*), forholder sig til goth. ÁI henholdsviis i ÁIVA, FRÁIVA-, HRÁIVA-, SNÁIVS, SÁIVA, LÁISJAN.

† Paa lignende Maade sætter Grimm ÞŒ i Stedet for oldnord. ÞAU, paa Grund af goth. ÞŌ; samt TVŒR i Stedet for oldn. TVÆR (*duae, duas*), paa Grund af goth. TVŌS.

†[1] Sighvatr — Hkr. 1777 . . . II 128, Fms. IV 191, Óh. 1853 S. 82, Flat. II 115. Halvstrophen frembyder Vanskeligheder; men den citerede Linie synes sikker.

†[2] Hallar-Steinn, i Rekstefja (Scripta historica Islandorum III 260; jf. Fms. II 274, Flat. I 464).

XLVII. Udelukkende oldnordisk

synes Formen RUNAR (= RŪNAR) paa Istaby-Stenen at være, med mindre det paa svenske Runestene fore-

kommende RUNAR henføres til Middelsvensk. Den nyislandske Form er RŪNIR.

XLVIII. Oldnordisk - nyislandsk † - middelsvensk.

Ubestemt Nom. Plur. Masc. af Adjectiv-Stammer paa -A dannes i de gothiske Sprog ved at 1) forandre dette -A til a) -AI†[1], gothisk; b) -A, oldhøitydsk (sjelden)†[2], oldsaxisk †[2], nysvensk †[3]; c) -E, oldhøitydsk †[4], middelhøitydsk, nyhøitydsk, oldsaxisk †[4], middelnedertydsk, nynedertydsk, middelnederlandsk, nynederlandsk, oldengelsk, oldfrisisk, nynorsk, nysvensk, middeldansk †[5], nydansk; d) -NE, nynorsk †[6]; e) -Æ, middeldansk †[7]; f) -I, middeldansk †[8]; g) -IR, oldnordisk-nyislandsk, nyfærøisk, middelsvensk; h) -ER, oldnordisk, nyislandsk i ældre Skrifter, middelsvensk; 2) bortkaste det i Stedet for -A traadte -E, a) enten alene, i Nyengelsk og Nynorsk †[9], b) eller i Forbindelse med et umiddelbart foregaaende D, i Nynorsk †[10]. SINGOSTER (Tune II) synes at høre til 1, h, altsaa at have ombyttet det tunge oprindelige -AI med det lette -E og føiet hertil et uvedkommende -R.

† Dog kun som en gammel, nu for længe siden forældet, Skrivemaade.

†[1] Jf. oldlat. -OE (PILUMNOE POPLOE i Carmen Saliare) og -EI (som: QVEI FOIDERATEI i S. C. de Bacchan.), græsk *-OI*, oldind. -Ē (for -AI), osv.

†[2] Grimm skriver (-Â, d. e.) -Ā i Oldhøitydsk og Oldsaxisk; altsaa: ALLĀ πάντες (jf. †[4]). Oldhoitydske Exempler paa -A: ALLA πάντες, ARGA φιλάργυροι, osv.

†[3] See Rydqvist II 460—461 (mom. 5).

†[4] Grimm skriver -Ē i Oldhoitydsk og Oldsaxisk; altsaa: ALLĒ πάντες (jf. †[2]).

†[5] F. Ex.: SUMME .... SUMME, οἱ μέν .... οἱ δέ, 'Skånske Lov' ved Thorsen, Side 20_{3}; MARGHE, sst. Side 21_{1}; NÆFNDE, sst. 21_{11}.

†[6] Paa nogle Steder, efter -IG og -LEG; see Aasen, Grt. 1864 Side 171 $_{14-16}$.

†[7] F. Ex.: ALLÆ, Sk. L. ved Thorsen, Side 20 1; HINÆ, sst. Side 20 4.
†[8] F. Ex.: HINI, sst. Side 20 7,8; SUMMI, sst. Side 19 2.
†[9] Aasen, Grt. 1864 Side 168 36-39.
†[10] Samme Værk, Side 171 28-30.

XLIX. Oldnordisk - nyislandsk - nyfærøisk - middelsvensk - -middeldansk.

A. Ved den forskjellige Maade, hvorpaa det masculin--feminine Suffix for Nom. Sing., nemlig -S, behandles i Substantiver, dele de gothiske Sprog sig i tre Classer. Den første dannes af det Gothiske selv, der beholder dette -S uforandret. Den anden Classe bestaaer af Oldnordisk, Nyislandsk, Nyfærøisk, Middelsvensk og tildeels Middeldansk, der forandre dette -S til -R. De øvrige gothiske Sprog (den tredie Classe) udelade det. Exempel: κλέπτης (i nogle Idiomer ogsaa ληστής) hedder 1) goth. ÞIUBS (Joh. 10 10 12 6, 1 Thess. 5 2 og 4) og *ÞIUFS; 2) oldnordisk ÞJÓFR, nyislandsk ÞJÓFUR, nyfærøisk TJÓVUR (AnO. 1854 Side 245 nederst), middelsvensk ÞIUVÆR osv., middeldansk ÞIUFÆR (Wimmer, 'nos. böjn.', Side 19); 3) oldhøitydsk DIUB osv., middelhøitydsk DIEP osv., nyhøitydsk DIEB, oldsaxisk THIOF, middelnedertydsk og nederlandsk DIEF, nynedertydsk DÊF, oldengelsk ÞEÓF, nyengelsk THIEF, oldfrisisk THIAF osv., nyfrisisk TÎF (Lyngby Side 29 18 og 50 21; jf. endvidere Richthofen under THIAF og Diefenbach II 705 12-13), nynorsk TJUV osv., nysvensk TJUF, middeldansk ÞIUF (Wimmer nysanf. St.) og THIUF, nydansk TYV. I HLEWAGASTIʀ HOLTINGAʀ (Guldhornet), WIWAʀ (Tune I), HARABANAʀ og ERILAʀ (Varnum), HAITINAʀ (Tanum), HAÞUWULAFʀ HAERUWULAFIʀ (Istaby) vise vore Indskrifter en stærkt fremtrædende Overeensstemmelse med Classe 2.

B. Den Vocal, der staaer umiddelbart foran det egentlige Suffix (-NA-) i Partic. Præt. Pass. af 'stærke'

Verber, er 1) A, i Gothisk (som: HÁITANS *nominatus*), Oldhøitydsk (som *HAIZANĒR *nominatus*), Oldsaxisk (som: HĒTAN *nominatus*) †; 2) I, i Oldnordisk-Nyislandsk (som: HEITINN), Nyfærøisk (som: FUNNIN, Fær. 62 $_{9-10}$), Middelsvensk (som: HETIN, Rydqvist I 163 $_{9}$), Middeldansk †[1]; 3) E, i Oldhøitydsk (som: GEHEIZENĒR), Middelhøitydsk, Nyhøitydsk, Oldsaxisk (undtagelsesviis, som: 'BIUOLHEN', ved Siden af 'BIFOLAHAN', Variant til Hēliand 4060 Heyne), Middelnedertydsk, Nynedertydsk, Middelnederlandsk, Nynederlandsk, Oldengelsk, Middelengelsk (see Wm. T. P. Sturzen-Becker, Notes, p. 74), Nyengelsk, Oldfrisisk, Nyfrisisk (Lyngby, Om Nordfrisisk), Nynorsk, Middelsvensk, Nysvensk, Middeldansk †[2], Nydansk. HAITINAR (Tanum) hører til 2.

† Jf. endvidere t. Ex. oldfris. SKREVAN, Richthofen under SKRIVA, Side 1033 $_{15}$.

†[1] Exempler af Sk. Lov ved Thorsen: DRÆPIN *interfectus*, Side 13 $_{16}$ 28 $_{11}$ og $_{21}$ 29 $_{17}$ 30 $_{13}$ og mange andre Steder; FANGIN *captus*, 67 $_{6}$; osv.

I øvrigt forekommer dette I ikke sjelden i Oldhøitydsk (f. Ex.: FERRĀTIN, UUORDIN, UNBIUUOLLINA, Graff I 791 $_{24}$ 991 $_{25}$ II 461 $_{22}$), i Oldfrisisk (som: FERIN og EFERIN *profectus* osv., ESKRIVIN *scriptus*, STELIN og ESTELIN *surreptus*), og maaskee i flere gothiske Sprog eller Sprogarter. Nærværende **XLIX, B** burde derfor egentlig have til Overskrift i det mindste '**oldhøitydsk-oldfrisisk-oldnordisk-nyislandsk-nyfærøisk-middelsvensk-middeldansk**'.

†[2] Exempler i Sk. Lov ved Thorsen — med E: BOREN *natus* 39 $_{5}$, HOGGEN *ictus* 35 $_{10}$, STOLEN *furto subductus* 44 $_{13}$, HÆRTAKEN *bello captus* 40 $_{1}$, osv.; med Æ: UBUNDÆN *non vinctum* 42 $_{11}$, osv.

L. Oldnordisk - nyislandsk - nyfærøisk - nynorsk - middelsvensk - [nysvensk-dansk].

Eentallets Genitiv-Suffix -S, føiet til feminine Substantiv-Stammer paa -A, behandles paa følgende Maader i vor Sprogclasse. 1) Det beholdes uforandret i Gothisk,

som: AIRÞŌS γῆς. 2) Det forandres til -R i Oldnordisk--Nyislandsk (som: JARÐAR γῆς), Nyfærøisk (som: SÆMDAR *honoris*, Fær. 9 20 10 9), Nynorsk (som: VONAR ἐλπίδος), Middelsvensk (som: IORÞAR γῆς). Ogsaa i Middeldansk («LØGHIÆRTH DAGH» Sk. Lov ved Thorsen, Side 88 27, osv.; see Wimmer, 'nos. böjn.', S. 24 § 8; LØÆRDAGH, Jydske Lov ved Thorsen, Side 172 2), Nydansk (LØVERDAG og LØRDAG), Nysvensk (LÖRDAG), findes dette -R. 3) Det bortfalder i Oldhøitydsk (som: ERDHĀ, ERDŌ, osv., γῆς), Middel- og Nyhøitydsk (som: ERDE γῆς), Oldsaxisk (som: ERÐU γῆς), Middelnederlandsk (som: MOUDE = oldnordisk-nyisl. MOLDAR), Nynederlandsk (som: BORSTE *pectoris*), Oldengelsk (som: GIFE, oldn.-nyisl. GJAFAR, *doni*), Oldfrisisk (som: SINE, oldn.--nyisl. SINAR, νεύρου), Nynorsk (Aasen, Grt. 1864 § 172), Middelsvensk (som: ALNA, ved Siden af middelsv. ALNAR, oldn.-nyisl. ĀLNAR, goth. *ALEINŌS, gr. etymolog. ὠλένης), Middeldansk (som: IORÞA og IORÞÆ γῆς; HLÆLPE, oldn.--nyisl. HJĀLPAR, *auxilii*; see Wimmer, 'nos böjn.' S. 24—25, § 8), osv. 4) Det bortkastes (i Regelen tilligemed den foregaaende Vocal) og erstattes ved det fra den masculine og neutrale Bøining hentede -S, i Middelsvensk (som: IORDZ γῆς, Rydqvist II 60), Middeldansk (Wimmer, 'nos. böjn.' S. 25 11-15), Nysvensk og Nydansk (som: SOLS, oldn.-nyisl. SŌLAR, *sōlis*). Jf. t. Ex. oldn. HJALPS-MAÐR, samt Aasen Grt. 1864 S. 151 22-27. See ogsaa Nyengelsk. —— Ligesom 2, synes OÞLINGOR (Tune II) at stille -R overfor goth. -S.

LI. Nordisk Standpunkt.

Det -S, der allerede i Oldindisk suffigeres substantiviske† Feminin-Stammer paa -A, for af disse at danne Acc. Plural, 1) holder sig uforandret i Gothisk (som: GIBŌS *dona*; jf. t. Ex. oldind. ÇIVĀS *fortunatas*); 2) forandrer sig

til -R, a) i Oldnordisk (som: GJAFAR, senere GJAFIR†[1], *dona*; JARÐIR *fundos*), b) i Nyislandsk (som SINAR *nervos*, GJAFIR *dona*), c) i Nyfærøisk (som: VARRAR [AnO. 1854 S. 279 § 42] = oldnord. VARRAR *labia*, JARÐIR [AnO. 1854 S. 280 § 47] = oldn.-nyisl. JARÐIR), d) i Nynorsk (som: SKÅLER og SKÅLIR *pateras*), e) i Middelsvensk (som: ERTAUGAR, ÖRTUGHÆR og ÖRTOGHÆR, ÖRTOGHOR, ÖRTUGHUR, ARTOGHER, ERTAUGR, osv., *duellas*; IORÞIR *fundos*), f) i Nysvensk (som: DROTTNINGAR *reginas*, SAKER *causas*), g) i Middeldansk (som: SAKÆR og SAKIR *causas*), h) i Nydansk (som: SAGER *causas*); 3) bortfalder, a) i Oldhøitydsk (som: GEBŌ og GEBĀ *dona*), b) i Middelhøitydsk (som: GEBE *dona*), c) i Oldsaxisk (som: GEBHĀ *dona*), d) i Oldengelsk (som: GIFA og GIFE *dona*), e) i Oldfrisisk (som: IEVA og *IEVE *dona*), f) i Nyfrisisk (see Lyngby §§ 37 og 66), g) i Middelsvensk (som: BROUA *pontes*; jf. Rydqvist II 80), h) i Middeldansk (som: SAKA, SAKÆ, SAKI, *causas*; see Wimmer, 'nos. böjn.', S. 25 § 9), i) i Nydansk (som: SOLE *sōles*), j) i Nynorsk (som: SKÅLI og SKÅLE *pateras*); 4) giver Plads for (det til 'den svage Bøining' hørende) -N, a) i Nyhøitydsk (som: GABEN *dona*), b) i Nynedertydsk, c—d) i Middel- og Nynederlandsk (som: MIEREN *formicas*); 5) fuldender saa at sige et Kredsløb i Nyengelsk, ved at ombyttes med det almindelige plurale -S (eller med andre Ord: ved paa en Maade at vende tilbage til sig selv). Overeens med 2 stemmer Brugen af det sluttende R i RUNOR (Varnum; jf. Tune I) og RUNAR (Istaby).

† Adjectiviske og pronominale Stammer ligge udenfor Betragtningen paa nærværende Punkt.

†[1] De gothiske Sprog skjelne ikke imellem Acc. og Nom. Plur. af substantiviske Feminin-Stammer paa -A, ligesaa lidt som f. Ex. sædvanligt Oldindisk.

I Forandringen af GJAFAR til GJAFIR, og lign., seer jeg ikke en Overgang fra A-Stammer til I-Stammer, men simpelt hen en Svækkelse af A til I, ligesom f. Ex. a) i Præs. Opt. Singular 1. Person, naar GEFA *dem* bliver til GEFI og LEITA *quaeram* til LEITI; b) i Perfectum Opt. Singul. 1. Person, naar GÆFA *darem* bliver til GÆFI og LEITADA *quaererem* til LEITADI; c) i Perfectum Ind. Sing. 1. Person af 'svage' Verber, naar LEITADA *quaerebam* bliver til LEITADI; d) i Perfectum Ind. Sing. 3. Person af 'svage' Verber, naar goth **vaúrht**A, oldhøit. **worht**A, oldsax. **warht**A, bliver til oldnordisk-nyisl. **ortI**, (see ovenfor **IV,B**). Oldnordisk-nyislandsk (osv.) I for A svarer til E for A i andre gothiske Sprog.

Trods indløbne Feil — og Professor Stephens har allerede havt den Godhed at gjore mig opmærksom paa Nødvendigheden af at rette Yttringen 'Desuden viser N (for NN) i FINO en Tilnærmelse til den senere Runeperiode', Side 42 31-32, idet han har oplyst mig om, at Forenkling af Bogstaver ligesaavel finder Sted i de ældre Runer, Noget, der ogsaa i og for sig er rimeligt. Altsaa — indløbne Feil uagtet, er, efter min Mening, det klart, at intet af hvad der hidtil er anført vækker nogen grundet Forventning om særegne forgothiske Fuldkommenheder i de gjennemgaaede Indskrifter. Hvad den Omstændighed angaaer, at Indskrifternes Idiom er, foruden Gothisk, tilsyneladende det eneste af vor Sprogclasse, der intet kjender til Omlyd — saa maa det ansees for utvivlsomt, at hvis man f. Ex. havde uforvanskede og klare oldhøitydske eller oldsaxiske Sprogmonumenter fra Aar 500 eller 600, vilde det samme Phænomen frembyde sig. Selv de Ord i Indskrifterne, der paa en eller anden Maade synes at hæve sig over Idiomerne af anden Rang og at ville kappes med Gothisk, dette den gothiske Sprogverdens Dhavalagiri, komme øiensynlig til kort. Med Indskrifternes hele Beskaffenhed for Øie, vil neppe Nogen have Mod til at er-

klære FINO for at være = FINNŌ; man vil uvilkaarlig opfatte det som FINNŌ[1]. Det Samme gjelder om HARISO. Desuden ere baade HARISO og WARITU ligesom gaaede af Lave ved at falde fra det gothiske Sprogs Høide, idet fremmede Elementer have trængt sig ind i dem begge, og HARISO desuden har mistet en Consonant.[2] Ogsaa de i øvrigt alderdommeligste Punkter i Indskrifterne ledsages af en eller anden Brøst. Begyndelsen af -HALAIBAN seer saaledes ud næsten som en Protest imod den ret ærværdige Endelse -AN. Og dog er denne Endelse ikke synderlig sjelden. Den forekommer i Oldhøitydsk og Oldsaxisk (see **XXXII** her ovenfor). Den er saa godt som eneherskende i Oldengelsk. Den forudsættes af Oldfrisisk, Oldnordisk-Nyislandsk, Nyfærøisk, Middelsvensk, Middeldansk (see her ovenfor **XVII**, 5).

Alt dette uagtet, har man troet at gjøre overordentlige etymologiske Fund i disse Indskrifter; men det er vist en Virkning af det Nye i Forbindelse med det Hemmeligheds-fulde.

De, som henføre DOHTRIR (Tune II) til en consonantisk Stamme, ville dog vist ikke negte, at dette DOHTRIR staaer etymologisk lavere, end goth. DAÚHTRJUS, ikke alene i -R for -S, men ogsaa i O for AÚ, da dette sidste tilkjendegiver Bevidstheden om det oprindelige U (i gr. *ΘΥΓΑΤΕΡ-*, oldind. DUHITAR-). Jeg for min Deel anseer DOHTRIR for at hvile paa en U-Stamme, og betragter det som et ægte Mellemled imellem goth. DAÚHTRJUS og oldnord. DŒTTR (DŒTR). Det gothiske AÚ er gaaet over til O, ligesom i Høitydsk, Nedertydsk, Nederlandsk, Old- og Middelengelsk, Frisisk, og selv i Oldnordisk — kun at det sidstnævnte Idiom udvider O til Ō, paa Grund af den følgende Forandring

[1] Dog kunde man opfatte dette O som svævende imellem Længde og Korthed.

[2] Jeg antager ikke Metathese i HARISO.

af HT til TT. (Om dette HT see X, A her ovenfor.) Gothisk -JUS er blevet til -IR. Bortseet fra Vocalen i første Stavelse, forholder DOHTRIR: goth. DAÚHTRJUS = oldnord. SYNIR: goth. SUNJUS. ——— Gothisk, ja allerede Oldindisk, sammensmelter Acc. Plur. af feminine Stammer paa -A med Nom. Plur. Det vilde være mindre correct, hvis man udtrykte dette saaledes, at det var Nominativ, der var bleven sammensmeltet med Accusativ. Thi det er øiensynlig Accusativ-Mærket, man har opoffret — rigtignok i den Hensigt, at skjelne imellem to Kjøn (Masculin og Feminin); men Følgen blev paa den anden Side den, at to Casus (Nom. og Acc.) kom til at falde sammen. Denne Analogie har nu vundet et saadant Herredømme i Oldnordisk-Nyislandsk, at her, uden Undtagelse, enhver feminin Acc. Plur. er i formel (saavel graphisk som phonetisk) Henseende identisk med den feminine Nom. Plur. af samme Stamme. Dette er Grunden til, at man ikke finder noget oldnordisk *MŌDRU μητέρας, intet *DŌTTRU eller *DŌTRU θυγατέρας, intet *SYSTRU ἀδελφάς, osv.; men kun MŒDR (MÆDR) μητέρας, osv., ligesom i Nominativ. — Da jeg troer, at man overalt, hvor det kan skee paa en utvungen og naturlig Maade, bør lægge det Gothiske i streng Forstand til Grund ved Forklaring af Oldnordisk, kan jeg ikke see nogen R--Stamme i DOHTRIR — ligesom jeg overhovedet er af den Formening, at Antagelsen af talrige Consonant-Stammer, foruden dem paa -N, i vor Sprogclasse, strider imod den hele Udviklingsgang i vor Sprogæt.

Prof. Bugge antager -GASTIR (Guldhornet, Berga) for at høre til en I-Stamme. I goth. GASTS, for *GASTIS, var I bortfaldet, men Suffixet -S uforandret. I Indskrifterne skulde det omvendte Forhold finde Sted: I skulde her endnu være bevaret, medens -S var degraderet til -R. Det er muligt; men det er ikke sandsynligt. Jeg kan derfor ikke betænke mig paa, med Wimmer (Aarbøger 1867, Side 53—54), at opfatte -GASTIR (samt -WULAFIR, Istaby)

som hvilende paa en JA-Stamme, i Overeensstemmelse med oldnord. GESTR, idet jeg desuden skal henvise til Sprog, hvortil Indskrifterne ellers ofte slutte sig, og som frembyde talrige Exempler paa JA-Stammer overfor saakaldte oldnordiske I-Stammer; som: oldhøit. og oldsax. WINI, old- og middelhøit. og oldeng. WINE, oldfris. WINNE, overfor oldnord. VINR *amicus*; osv.

Det A, der staaer som næstsidste Bogstav i HOLTINGAR (Guldhornet), WIWAR (Tune I), HARABANAR og ERILAR (Varnum), HAITINAR (Tanum), menes at være den ægte gamle Stammeudlyd, altsaa = det oldindiske A f. Ex. i ÇIVAS. Hvad er Grunden til denne Mening? Dog vel den, at det nævnte A i hine fem Ord indtager en Plads, der oprindelig tilhørte et A. Men f o r d e t f ø r s t e er denne Grund ikke holdbar. Nyere oldnord. (see Jón Þorkelsson, i Program fra Reykjavík 1863, 'Um *r* og *ur* í niðrlagi orða' osv.), nyisl. og nyfær. -UR, i Nom. Sing. af masculine A-Stammer, stiller sig overfor lat. -US (jf. t. Ex. oldnordisk - nyislandsk - nyfær. ELDUR med lat. FOCUS), og dog er hiint oldn.-nyisl.-nyfærøiske U, som bekjendt, ikke nogen Fortsættelse af dette latinske U. Goth. A i STIGEIMA *scanderemus* svarer tilsyneladende til et oldindisk A, men er i etymologisk Henseende ingenlunde identisk dermed, eftersom det oldindiske A er oprindeligt, medens det gothiske først er tilføiet i en seen Periode for ligesom at støtte det foregaaende M. F o r d e t a n d e t — antager man, at A i HOLTINGAR, WIWAR, ERILAR, osv., er oprindeligt: maa man da ikke antage det Samme med Hensyn til det sidste A i 'ASLACAR' og lignende Nòminativer i de senere Runeindskrifter? ja, endog med Hensyn til Skaanske Lovs ÞIUFAR *fur*, osv.? F o r d e t t r e d i e maa man ikke glemme, hvor overordentlig hyppigt de ældre Runer indskyde et A (see her ovenfor Side 96 19-22) imellem to Consonanter, især naar den ene af disse er en Liquida — N, L, R. Og alle de anførte Nominativers Udlyd

er netop R. Anledningen til Vocalindskud synes desuden i dem alle forstærket ved særegne Omstændigheder. — ᛜ for «NG» i de ældre Runer beroer maaskee paa en Opløsning - en Overskæring - af Runen X (d. e. G), i hvilket Tilfælde ᛜ slutter sig til den gothiske og græske Betegnelse GG for NG, saaledes, at ᛜ er en Art Forkortelse af XX. Men i alt Fald turde Forbindelsen af de to Tegn til eet antyde en inderlig Sammensmeltning af Nasalen med den følgende Guttural, saa at man næsten kan sige, at A i HOLTINGAR befinder sig imellem et (gutturalt) N og et R.[1] — Med Hensyn til WIWAR maa det bemærkes, at naar man seer bort fra ganske enestaaende, monstrøse Forsøg paa at skrive etymologisk, saa taaler Oldnordisk intet udlydende -VR; altsaa var et *VIVR (eller *WIWR) en Uting. — I HARABANAR staaer det sidste A imellem to Liquidae, og var desuden nødvendigt for at redde Nominativ-Suffixet, da dette engang var udartet til -R. Oldnordisk taaler særdeles godt baade HRAFNS og APTANS; men HRAFNR(!) og APTANR(!) vare Umuligheder. H*a*RA-B(A)N*a*R er aabenbart et Mellemled imellem et goth. *HRABNS (eller *HRÅBANS) og oldnordisk-nyisl. HRAFN (jf. nyfær. RAVNUR). — Ogsaa i ERILAR staaer A imellem to Liquidae. Jeg holder ERILAR for at være = ER*i*L*a*R (see her ovenfor Side 97), af en Grundform ERLS, der frembød en tilladelig Lydforbindelse (jf. t. Ex. JARLS i Oldnordisk, Nyislandsk, osv.). Men gik -S her først over til -R, saa kunde dette Suffix ikke holde sig, uden ved Hjelp af en tilføiet Vocal. Antager man derimod (hvad jeg ikke gjør), at I i ERILAR er væsentligt - er etymologisk berettiget -, saa gik et *ERILS over til ERIL*a*R, da *ERILR var et Monstrum, og man dog foreløbigt ønskede at redde Suffixet i den secundaire Form (som -R), uagtet Oldnordisk senere assimilerede det i slige Tilfælde. — I

[1] Altsaa imellem to Liquidae.

HAITINAR har det sidste A ligeledes en Liquida paa hver Side. Paa Gothisk hedder dette Ord HÁITANS, paa Oldnordisk-Nyislandsk HEITINN. Kan man til begge disse Former tænke sig en naturligere Mellemform, end et *HAITAN*a*R, eller, paa et senere Stadium, HAITIN*a*R (der saa gik over til *HEITIN*a*R, *HEITINR, for fra denne sidste Form øieblikkelig at springe over til det assimilerede HEITINN)? — Een Forandring medfører gjerne en anden. -S forandredes til -R. Men dette -R var ikke brugbart for Udtalen i alle de Tilfælde, hvor -S havde været det; og Følgen blev, at -R i slige Tilfælde enten maatte understøttes, eller det maatte finde sig i at forandres (ved Assimilation), eller det forsvandt ganske. At jeg i dette Spørgsmaal gaaer ud fra Oldnordisk, er vel en Selvfølge, da Indskrifterne i Brugen af det her omhandlede Suffix slutte sig til Oldnordisk, og kun til Oldnordisk. Endog HAITINAR fjerner sig ved sin sidste Vocal paa en afgjørende Maade selv fra oldhøit. *GAHAIZANĒR, GEHEIZENĒR, med sit lange E. For det fjerde maa man betænke, hvor lidet Antagelsen af, at A i HOLTINGAR osv. er den oprindelige Stamme-Udlyd, rimer sig, deels med Indskrifternes Sprogform i det Hele, deels, i Særdeleshed, enten med -R, denne nye Form af Suffixet, eller med I for A i den mellemste Stavelse af HAITINAR, o. s. v.

Ogsaa til den ledige Plads i masculine og neutrale A--Stammers Udlyd i Acc. Sing. optræder et A som Prætendent. Gothisk besidder paragogiske A'er af en vis Art i stor Mængde; saaledes i ÞATA, ALLATA, ALLANA (, overfor oldnord. ÞAT, ALLT, ALLAN), LIGAIVA (Dual) *jaceamus* (i Stedet for *LIGAIV, uagtet -VA i LIGAIVA svarer til et oprindeligt -VAS), og saa fremdeles. Men en slig Endeforlængelse hører just ikke til det gothiske Sprogs etymologiske Glandspunkter. Og det var at forudsee, at den vilde gjentage sig i Indskrifternes blode Idiom, der var saa blødt, at det ikke engang i Lapidarskrift kunde holde

Hjelpevocalerne ude, men udspilede Ordene paa en Maade og i en Grad, der stiller dem i skærende Modsætning paa den ene Side til Gothisk, paa den anden Side til Oldnordisk, dette den følgende Tids haardføre Organ for Nordens Aand.[1] Desuden førte Analogien det med sig, at naar Stammen fik et Tillæg af -A i Nominativ, burde den ogsaa have et Tillæg af -A i Accusativ. Seer man bort fra Suffixets Metamorphoser, saa forholder Indskrifternes STAINA *lapidem:* Indskrifternes STAINAR *lapis* = goth. STAIN *lapidem:* STAINS *lapis* = oldnordisk-nyisl. STEIN *lapidem:* oldnordisk-nyisl. STEINN *lapis.* De her (ovenfor, Side 38) foreliggende Indskrifter frembyde følgende Exempler paa Singular-Accusativer paa -A af A-Stammer: 1) HORNA (Guldhornet), hvis -A, efter min Mening, i sit Væsen ikke er synderlig forskjelligt fra I og E i oldhøit. HORIN og HOREN *cornu;* 2) STAINA (Tune II), hvormed kan jævnføres goth. ÞANA for *ÞAN, STEIGAINA *scandant* for *STEIGAIN, og lign.; 3) -WULAFA (Istaby) = goth. VULF (*lupum*), men med infigeret og suffigeret Hjelpe-A. At dette udlydende Accusativ-A virkelig er en Art sproglig Parasit, fremgaaer med overraskende Klarhed af Istaby-Indskriften, der skjelner strengt imellem ᛋ = A (d. e. oprindeligt A) og ᚠ = *a* (d. e. A som Hjelpelyd), og som har følgende Udseende: AF*a*TR HARIWUL*a*F*a* HAÞUWUL*a*FR HAERUWUL*a*FIR W*a*RAIT RUNAR ÞAIAR. Altsaa er det sidste A i -WULAFA ikke forskjelligt fra det første, ikke forskjelligt fra A i -WULAFR, ikke forskjelligt fra A i -WULAFIR, ikke forskjelligt fra det første A i WARAIT, og ikke forskjelligt fra det sidste A i AFATR. Skulde det vise sig, at -WUL*a*F*a* ikke var Accusativ, men Dativ, saa vilde en saadan Opdagelse kun trykke Indskrifternes sproglige Credit endnu mere. At man paa denne Steen ikke finder AF*a*T*a*R og

[1] Her er dog kun Tale om Sproget i den egentlige oldnordiske Literatur, Bogliteraturen.

-WUL*a*F*a*R (for AF*a*TR og -WUL*a*FR), kommer vel deraf, at Runemesteren i disse Tilfælde har anseet een Hjelpelyd for tilstrækkelig.

Ligesom Nom. og Acc., saaledes skal ogsaa Gen. Sing. have bevaret masculine (osv.) A-Stammers Udlyd. Det er maaskee en Skuffelse. A (i Gen.-End. -AS) er maaskee blot en Bærer af Vellyden, ligesom f. Ex. Æ i DAGHÆS ('Valdemars sællandske Lov' ved Thorsen, Side 61 25, anført af Wimmer, 'navneordenes böjning' Side 21_*). Imidlertid maa jeg tilstaae, at her stiller Sagen sig anderledes, end ved Accusativ og Nominativ. Har man først kastet et Blik paa disse Indskrifter, eller rettere: paa den Maade, hvorpaa de forklares, saa føler man en uvilkaarlig Tilbøielighed til at vente bl. A. Singular-Genitiver paa -AS af masculine og neutrale Stammer paa -A. En saadan Genitiv (paa -AS) er, som bekjendt, herskende i Oldsaxisk. Oldengelsk frembyder YRFE-WEARDAS *heredis* [jf. oldnord. **erfivarðar**], Beów. 2453 (Grein Bibl. I 321); RÆGNAS *imbris* (Bibl. I 130 3); osv. Fremdeles bemærker Grein, Sprachschatz I 179, under **cyning**, at 'cyningas' Exod. 191 og 465 maaskee er '*gen. sg., der in demselben* '*MS.*[1] *auch sonst bisweilen auf* -as *endigt, z. B.* dreámas'. En Genitiv Sing. DREÁMAS (*gaudii* osv.) forekommer saaledes Genesis 485 (Bibl. I 15), Daniel 30 og 115 (Bibl. I 94 og 97). I Oldhøitydsk findes t. Ex. RANT-POUGAS *umbonis* [den oldnordiske Literatur har ikke opbevaret noget ***rand-baug-**], MŪTAS *mentis*. Singular-Genitiver paa -AS kunne, etymologisk, staae paa et ligesaa fast Grundlag i de ældre Indskrifter, som i Oldhøitydsk, Oldsaxisk, Oldengelsk.

---

[1] Det hedder om dette Haandskrift hos Grein, Bibl. I 359—360: 'Die ersten 212 Seiten, welche die Genesis, den Exodus 'und Daniel enthalten, sind von einer sauberen, festen Hand 'im 10. Jahrhundert geschrieben'.

Seer man bort fra Enkelthederne og betragter Idiomet i den her omhandlede Afdeling af de ældre Indskrifter i det Hele, synes det hverken at kunne henføres til den ‚germanske' eller til den 'skandinaviske' 'Stamme', men at være en Mellemting, med en stærk fremtrædende 'germansk' og en maaskee endnu stærkere fremtrædende 'skandinavisk' Side. Det har tilhort et Folkefærd, der er gaaet under i Tidens Strom, er bleven overskyllet af en indtrængende Folkebølge — 'et nærbeslægtet Skud af gothisk Rod'. Indskrifternes etymologiske Alder [1] synes at falde i Tiden imellem Vulfila og omtrent Aar 700.

Det har ingenlunde været min Hensigt med ovenstaaende Bemærkninger at bidrage til Tydningen af de ældre Indskrifter eller at deeltage i Striden derom. Ikke et Sandskorn har jeg lagt eller villet lægge i Vægtskaalen paa nogen af Siderne. Min Opgave har kun været — idet jeg hypothetisk har sluttet mig til Professor Bugge's Læsning og Fortolkning — at advare imod en Begeistring for Sproget i disse Indskrifter, der synes at føre til Resultater, hvis Gyldighed forsigtig Kritik ikke vil kunne anerkjende, og som, efter min Mening, vilde føre paa Vildspor.

Side 40 $_{4-5}$ har jeg yttret, at Líknarbraut syntes at være fra Midten af det 13de Aarhundrede (snarest fra omtrent 1260). Derimod troer jeg nu at burde tillægge dette Digt en hoiere Alder. Mine Grunde ere følgende.

---

[1] Et Sprogs etymologiske Alder er naturligviis noget ganske andet, end dets chronologiske Alder, skjøndt begge undertiden falde sammen. Chronologisk ere f. Ex. Dansk og Islandsk i 1869 samtidige; men etymologisk er Islandsk mange Aarhundreder ældre, end Dansk.

1) Oprindeligt Æ danner 8 Gange Heelriim med oprindeligt Æ, nemlig:

vegs gætir meinlætum, Líkn. Strophe 13_2.
guði sælum harmkvæli, » » 14_4.
almæli fullsæla, » » 17_4.
farsæl konungs þrælum, » » 33_2.
guðs þrælum fullsælum, » « 35_4.
ætt fyrir göfgum mætti, » « 38_6.
ágætr fyrir meinlæti, » « 43_4.
siðgætiss meinlæti, » « 47_8.

Œ og Œ danne 3 Gange Heelriim indbyrdes, nemlig:

yðvarn tœnat mer bœna, » « 8_4.
yðvars grœðiss sjá blœða, » » 44_2.
líknfœðir þik rœða, » « 47_8.

Paa een Undtagelse nær, som jeg strax skal omtale, frembyder Líknarbraut kun disse 11 Exempler paa Heelriim, hvis Vocal er Æ eller Œ; og at Forholdet i alle disse Tilfælde er det oprindelige, synes neppe tilfældigt. Imidlertid begynder Strophe 8 saaledes:

Beiðandi kveð ek bæði
brœðr ok systr at kvæði.

Det er det eneste Sted i Digtet, hvor man finder et Tilløb til 'runhenda'. Mon Digteren har villet fremhæve denne sin Opfordring til Tilhørerne ved en saadan Afvigelse i Formen? og mon det da tillige har været hans Mening, at Slutningsrimet

. . . . bæði
. . . . kvæði

skulde paa en Maade bøde paa Halvrimet i Linie 2? Eller er det Hele en Skjødesløshed? Eller er det almindelige kvæði urigtigt blevet sat i Stedet for det, som Neutr. Sing., sjeldnere frœði? See Egilsson, Lex. poët. pag. 203 a, under **fræði**. (Med Egilsson, anf. St., troer jeg, at frœði Háttatal 81 staaer i Singular; men det lader sig desværre ikke bevise).

2) Desuden findes

vas-a hann verðugr písla

(thi dette er øiensynlig den rigtige Læsemaade) Strophe 16₃, ved Siden af

Ertu fyrir hvers manns hjarta, Strophe 40₅. —

Paa Grund af disse Omstændigheder troer jeg, at Líknarbraut er bleven til omtrent samtidigt med Snorres Háttatal, der har Rimene

jarla er
austan ver, Strophe 82,

og leikr hilmis her
hrein gullin ker
(segi ek allt sem er)
við orða sker, Strophe 87;

medens, ved Siden deraf, Strophe 58,

Er til hjálma hyrjar

synes at maatte forandres til

Es til hjálma hyrjar,

da Strophens Bygning, i Forbindelse med Meningen, fordrer det. Men naar har Snorre digtet sit Háttatal, hvori han, som bekjendt, besynger den norske Konge Hakon den fjerde og dennes Svigerfader Skule Jarl, der blev dræbt 1240, efterat have modtaget Hertugværdigheden 1237? Paa to Steder,

Veldr hertogi hjaldri, Strophe 40,

og Eyddi úthlaups-mönnum
ítr hertogi spjótum, Strophe 66,

kalder Digtet ham hertogi. Dog, at dette Udtryk ikke er Titel[1], men at det er en 'kenning', af samme Betydning, som f. Ex.: hers valdandi Strophe 49, herstefnir 51, fólks jaðarr 55, oddviti 56 og 66, oddviti bragna sagna 59, altsaa egentlig = *Hærfører*, fremgaaer deraf, at han

[1] Med mindre det skulde være en Titel 'in spe', paa samme Tid, som det er en 'kenning'.

paa 18 Steder i samme Digt (Strophe 31, 54, 55, 57, 58, 77, 78, 79, 82, 83, 88, 89, 93, 94, 97, 101, 102, samt 39) kaldes jarl, hvilket han blev 1217. Háttatal er altsaa ikke forfattet før 1217 og ikke efter 1237. Andre Momenter, hvorefter dette Digts Alder kan bestemmes, ere følgende. I Aaret 1213 dræbte Skule (i Forbindelse med Jón af Austrátt) Paul Drotsete, og i Efteraaret 1221 tilintetgjorde han en Afdeling af Ribbungerne, hvilken Afdelings Anfører Gunnarr ogsaa faldt. Begge disse Begivenheder nævnes i Digtet (Strophe 32 og 64). At deri (Strophe 66) ogsaa hentydes til Skules krigerske Virksomhed i Vinteren 1221—1222, sees af Hkr. V 78, Fms. IX 312, Flat. III 46. Men paa den anden Side synes Digtet aldeles ikke at berøre Skule Jarls vigtigste Bedrift, hvorved Ribbungerne bevægedes til Overgivelse i Aaret 1223. Og da denne Seier (Hkr. V 88, Fms. IX 323, Flat. III 52) betegnes som Jarlens skjønneste (inn fegrsti sigr, er jarl hafði unnit, þar sem hann hafði orrostulaust eytt svá styrkum flokki sem Ribbungar váru), og som den, der skaffede hele Landet Ro (var þá friðr of allan Nóreg; Flat.: ok [hann hafði] komit því áleiðis, at þá var friðr orðinn um allan Nóreg), saa er det uantageligt, at Snorre skulde have forbigaaet den, hvis den havde været ham bekjendt. Háttatal maa derfor uden Tvivl være blevet til efter Vinteren 1221—1222 og før det Tidspunkt, da Ribbunge-Factionens midlertidige Ophør (der indtraf i 1223) blev bekjendt i Island, hvor Snorre opholdt sig, efter at være, i 1220, vendt tilbage fra en Reise til Norge. Jf. i øvrigt Fortalen til den photolithographerede Udgave af Eluc. i A. M. 674 A, 4to.

Med Hensyn til Side 80 4 her ovenfor bor det bemærkes, at gjörvöllum, Líknarbraut 7, beroer paa en Gisning af S. Egilsson.

OM DEN ÆLDRE JERNALDER I NORGE*).

AF O. RYGH.

Efter at den følgerige Opdagelse af den ældre Jernalder var gjort i Danmark, blev man snart opmærksom paa, at Norge heller ikke savner jordfundne Levninger fra denne Kulturperiode. Flere af de ikke ret mange norske Gravfund, som tidligere vare blevne bekjendte ved Beskrivelser og Afbildninger, viste sig at høre til ældre Jernalder, saaledes navnlig de rige Fund fra *Veien* og *Sætrang* paa Ringerike[1]) og *Agvaldsnes* paa Karmoen[2]). Enkelte andre Fund ere ogsaa senere bleven beskrevne som hørende til dette Tidsrum. Disse Prover give dog ingen Forestilling om den Rigdom af Fund fra ældre Jernalder, som Norge i Virkeligheden eier. Heller ikke af den fuldstændige Fortegnelse over Jernaldrens Fund i Nicolaysens »Norske Fornlevninger« faar man tilstrækkelig Oplysning derom; thi dette Arbeide blev forfattet, før man endnu her i Norge var kommen paa det rene med Adskillelsen af den ældre og yngre Jernalders Fund, og har som Følge deraf ikke fuldstændig kunnet gjennemføre denne Adskillelse. Jeg tror derfor ikke at gjøre nogen unødig Gjerning, naar jeg i det Følgende forsøger at beskrive den ældre Jernalders Optræden i Norge i dens Hovedtræk, saavidt disse træde frem i de Oplysninger, man hidtil har.

---

*) Hovedindholdet af denne Afhandling meddeltes i et Foredrag i den ethnografiske Sektion ved Naturforskermødet i Kristiania i Juli 1868.

[1]) Beskrevne af R. Keyser i AnO. 1836—37, S. 142 fgg.

[2]) Urda II, 389—394 jvfr. 7—9, 327—329.

Noget klart og skarpt Billede af denne Periodes antikvariske Forhold for Norges Vedkommende er det af flere Grunde ikke endnu muligt at give. Materialet er, ialfald tilsyneladende, temmelig rigt, da Antallet af de hidtil bekjendte norske Fund fra ældre Jernalder gaar op til adskilligt over 500. Men blandt disse er der for det første temmelig mange, især ældre Fund, som alene kjendes af skriftlige Efterretninger eller mundtlig Tradition, uden at noget af deres Indhold er bevaret [1]), og om dem alle gjælder det, at de ere forholdsvis fattige; kun ganske faa af dem indeholde mere end et halvt Snes Gjenstande af forskjelligt Slags. De bevarede Oldsagers Mængde svarer følgelig ikke paa langt nær til det store Tal af Fund, og hvert enkelt af disse giver kun faa Støttepunkter, hvorpaa Slutninger kunne bygges. En endnu større Mangel er det, at kun ganske enkelte Fund ere udgravede under kyndigt Tilsyn; den store Mængde er tilfældige Fund, og som Følge deraf haves i Regelen dels meget tarvelige, dels upaalidelige Oplysninger om alt, hvad man maa vide om et Fund, for at det kan blive fuldstændig brugbart for videnskabelig Undersøgelse. Især maa fremhæves, at man sjelden har Sikkerhed for, at Fundet, som det ligger i Samlingen, indeholder alt, hvad der blev fundet sammen, og at intet fremmed Stykke, fra andet Findested, er indblandet i det. Det maa desuden bemærkes, at Norge ikke, som begge de andre nordiske Lande, har nogen antikvarisk Centralsamling. Lokalsamlingerne [2]) ere hos os i Hovedsagen sideordnede

[1]) Mit Kjendskab til disse Fund beror saagodtsom udelukkende paa Nicolaysens rige Samlinger i »Norske Fornlevninger«. (Dette Skrift betegnes i de følgende Citater med N. Fornl. og Aarsberetningerne fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring med Aarsb. med Tilføielse af Aarstal).

[2]) De vigtigste norske Samlinger foruden den i Kristiania ere for Tiden: 1. Bergens Museums Samling, der for Jernaldrens Vedkommende baade med Hensyn til Fundenes Antal

med Universitetets Samling i Kristiania. Denne bestaar derfor hovedsagelig af Fund fra den østlige og sydlige Del af Landet; vil man lære Vestlandets og det Nordenfjeldskes Eiendommeligheder i antikvarisk Henseende at kjende, maa man gaa til Samlingerne i Bergen og Throndhjem. Dette er vistnok det naturlige og rigtige efter Norges lokale Forhold; thi derved virker man mest for, hvad der dog maa være Samlingernes Hovedformaal: at samle og bevare saa mange som muligt af de Fund, som gjøres. Men det medfører den Ulempe, at Oversigten bliver vanskelig; selv om man har Adgang til ved Besøg paa Stedet at lære de forskjellige Samlingers Forraad af Oldsager at kjende gjennem Øiesyn, kan Udbyttet dog ikke blive saa rigt og saa sikkert, som om man havde tilstrækkelig righoldige Rækker af Fund fra alle Landets Egne samlede paa eet Sted.

Hvad jeg her leverer, kan saaledes alene blive et foreløbigt Forsøg til Orientering i den store Mængde af norske Fund fra ældre Jernalder, som allerede nu er kommen for Dagen.

---

og deres gjennemsnitlige Værd ikke staar meget tilbage for den i Kristiania. Den kan nu med Lethed benyttes ved Hjelp af den ypperlige Katalog over dens Sager fra hedensk Tid, som for nogle Aar siden blev forfattet af Rektor Henrichsen. 2. Den Samling, som tilhører Videnskabsselskabet i Throndhjem; af mindre Omfang, men vigtig derved, at den indeholder Størstedelen af de bevarede Fund fra det Throndhjemske. 3. Den lille Samling i Arendals Museum, der har flere mærkelige ældre Jernalders Fund fra den nærmeste Omegn. 4. En privat Samling paa Fredrikshald, tilhørende Student A. Lorange, anlagt for faa Aar siden og derfor endnu ikke stor; den har imidlertid særlig Interesse, fordi næsten alle dens Sager fra Jernaldren ere udgravede under Eierens eget Tilsyn, fordetmeste i Smaalenenes Amt. — Den arendalske Samlings Katalog er trykt i et Program fra Arendals Skole (1860); om mange Fund i Loranges Samling findes Oplysninger i de to sidste Aarsberetninger (1866 og 1867) fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring.

Idet jeg gaar over til Fundene selv, maa jeg foreløbig bemærke, at jeg ved »ældre Jernalder« her forstaar begge de to arkæologiske Perioder tilsammen, som man i Danmark i den seneste Tid har betegnet »den ældste Jernalder« og »Mellemjernaldren«, og i Sverige, efter de Fundene ledsagende romerske Mynter, »Denariusperioden« og »Solidusperioden«. Mine Grunde til at slaa dem sammen skal jeg længere nede udvikle.

Hvor længe den ældre Jernalders Kultur har holdt sig i Norge, er et Spørgsmaal, som vanskelig kan besvares efter de Oplysninger, som Landets egne Fund give. Man har ikke her det Middel til at bestemme Fundenes Tid, som de talrige Fund af romerske Mynter sammen med Oldsager give i Nabolandene. Fra Norge kjendes sikkert kun eet Fund af dette Slags[1]). Der synes imidlertid ikke at være noget til Hinder for at sætte den yngre Jernalders Begyndelse ogsaa i Norge omtrent ved 700 e. Chr. Den kan ialfald neppe rykkes meget længere ned i Tiden, naar man

---

[1]) Paa *Vestre Houe* i Vanse Pgd., Lister og Mandals Amt, fandtes i 1867 en stor romersk Guldmynt af Keiser Valentinianus (udentvivl Val. I, altsaa fra c. 370), forsynet med Perlerand og Øsken som en Brakteat og følgelig brugt som Hængesmykke, tilligemed nogle Glasperler og ubetydelige Levninger af en Broncevase. Sagerne fandtes i Nærheden af en Gravhaug og ere vel Levninger af en Begravelse. (Afbildning og Beskrivelse af Mynten vil findes i Kristiania Videnskabsselskabs Forhandlinger for 1868). — Videre fandtes i forrige Aarhundrede paa Gaarden *Gunheim* i Saude Pgd., Nedre Thelemarkens Fogderi (jvfr. N. Fornl. 215, 773) i en Gravhaug, foruden flere Guldsager, Perler og Jernvaaben, en barbarisk Efterligning af en Guldmynt af Honorius. Denne er den i Atlas for nord. Oldk., Pl. I no. 5 afbildede. — Ogsaa de to barbariske Mynter, som ere fundne i Grave paa *Midt-Mjelde* i Haus Pgd., Søndre Bergenhus Amt, og *Hove* i Vik Pgd., Nordre Bergenhus Amt (Atl. f. n. Oldk., Pl. I no. 15, 14; N. Fornl. 406, 478) tør være Efterligninger af romerske Guldmynter fra den senere Keisertid, maaske gjennem Mellemled.

ser hen til den rige Udvikling af den yngre Jernalders Kultur, hvorom de talrige norske Fund fra denne Tid vidne.

Af det Antal af over 500 Fund, som kjendes fra ældre Jernalder, ere de allerfleste Gravfund. Blandt 506 Fund fra Landets forskjellige Egne, som jeg har forsøgt at bestemme i denne Henseende, maa 412 efter deres Beskaffenhed og de Oplysninger, som haves om dem, henføres til denne Klasse*). Kun nogle faa af disse (26) give paa Grund af ufuldstændig Oplysning Rum for Tvivl; Resten kan regnes for sikre Gravfund. Der er desuden Grund til at formode, at adskillige af de øvrige 94 Fund vilde vise sig at hidrøre fra Grave, dersom man havde tilstrækkelig Underretning om de Omstændigheder, hvorunder de fremkom. Saaledes kunne adskillige af de Guldbrakteater, som i ældre Tid ere indkomne til norske Samlinger uden nærmere Oplysninger, meget vel være fundne i Grave, hvis øvrige Indhold er blevet bortkastet som værdiløst. Resten af disse 94 Fund hører uden Undtagelse til Markfundenes Klasse. 47 af dem bestaa udelukkende eller hovedsagelig af Guldsager og have alt Udseende af at være nedgravede Skatte, som Eieren har gjemt i Jorden for at sikre sig dem, og som han af en eller anden Grund er bleven hindret fra at tage op igjen. Disse Fund ere dog faa og af ringe Metalværdi i Sammenligning med dem, man kjender fra Nabolandene. Det største, som nu haves fra ældre Jernalder, indeholdt Guldsager af Vegt tilsammen 27½ Lod[1]). I de fleste Tilfælde har man kun truffet en

*) Flere Grave i een Haug ere her regnede for eet Fund, hvorimod Gravfund i forskjellige Hauge paa samme Gravplads ere regnede som særskilte Fund.

[1]) Fundet fra *Finstad* i Løyten Pgd., Hedemarkens Amt (3 Spiralringe). Næst dette komme Fundene fra *Sletner* i Eidsberg Pgd., Smaalenenes Amt (26¾ Lod; Spiralringe, 17 Brakteater, 4 brakteatformede Medailloner af Guld med indfattede Stene, en Guldperle, et Sværdskedesmykke af Guld); *Ofeigstad* i

enkelt eller et Par Brakteater eller Spiralringe. Resten af Markfundene er enkeltvis fundne Vaaben, »vævskyttelformede« Stene o. desl., altsammen Ting, som let kunne være komne i Jorden ved rent Tilfælde, forsaavidt de ikke i Virkeligheden ere Levninger af Begravelser. Den eneste sikre Undtagelse er Runestenene (Jevnf. S. 21).. Prof. Stephens opfører i sit nu fuldstændig udkomne Værk om Runeskrifterne i det ældre Alfabet 15 norske. Af disse ere 2 utvivlsomt fra en meget yngre Tid (Indskriften paa Træstaven fra Gjevedal og Klokkeindskriften fra Holmens Kirke i Sigdal); 5 vides sikkert at være komne fra Grave (Indskriften paa en Broncefigur fra Frøhov paa Romerike og 4 Runestene, som ere fundne nedgravede i Gravhauge, hvorom mere nedenfor), og 1 er ristet paa fast Fjeld (den ved Veblungsnes). Der bliver da 7 Runestene tilbage, som mulig kunne have været reiste Mindestene, Bautastene med Runeskrift. Nogle af dem (Stenene fra Tune og Bø) have saadan Form, at de heller ikke godt kunne antages at have været anbragte paa anden Maade; for de øvriges Vedkommende kan dette Spørgsmaal ikke afgjøres med Sikkerhed.

Denne Klasse af Fund er saaledes idethele af liden Interesse, bortseet fra den, der knytter sig til de enkelte Oldsager, de indeholde. Det er saaledes hovedsagelig fra de langt talrigere Gravfund, at vi maa vente Oplysninger om Norges Befolkning i denne fjerne Tid.

Alle de Gravfund, om hvis Fremkomst nøiere Underretning haves, ere gjorte i Hauge. Begravelser paa flad

---

Vaaler Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt (et Diadem af Guld, ligt det fra Straarup i Sønderjylland i Worsaaes Nordiske Oldsager no. 366, og en Spiralring; 27 Lod); *Malde* i Haaland Pgd., Stavanger Amt (21 Lod; 13 Brakteater, 7 Spiralringe og 5 Perler af Guldblik, indkommet til Universitetets Samling i 1868). Jvfr. N. Fornl. 11. 62. 178. — Et enkelt Gravfund, Agvaldsnesfundet, har givet større Udbytte af Guldsager, c. 50 Lod, og flere andre Grave have indeholdt Guld til anselig Værdi.

Mark eller i en af Naturen dannet Bakke, som de forekomme i Danmark, ere aldrig hidtil iagttagne og findes derfor sandsynligvis ikke. Begge de almindelige Former af Gravhauge — de runde og Langhaugene (de tidligere saakaldte Skibshauge) — have givet Fund fra ældre Jernalder saavel som fra den yngre, og det har hidtil ikke været muligt at opdage nogen Særegenhed ved Haugenes ydre Udseende, hvoraf man paa Forhaand kunde slutte, hvilken Tidsalder de i dem gjemte Begravelser tilhøre[1]). Begge Slags Hauge — hvad enten de ere fra ældre eller yngre Jernalder — ere snart opforte af Jord, snart af Sten, snart af en Blanding af begge Materialier (Stenhaugene kaldes i Norge almindelig Røser, naar, som ofte er Tilfældet, Stenene ikke udvendig ere dækkede med et Lag af Jord). Denne Forskjel synes at være uden nogensomhelst Betydning; man har paa ethvert Sted brugt det Materiale til Haugen, som var lettest at finde i Nærheden. Det fortjener at bemærkes, at man, hvor der var Leilighed dertil, synes helst at have lagt Haugene paa et iøinefaldende Sted, med smuk og vid Udsigt. Det er saaledes meget almindeligt at finde hele Rækker af Gravhauge paa Brinken af høie Bakker, eller langs Ryggen af Høidedrag, der skille mellem to beboede Dalfører.

Norge har, som bekjendt, en Mængde Stenlægninger og Stensætninger af forskjellig Form, der ofte paa større Gravpladse findes blandede mellem Haugene, og som man i senere Tid, vistnok med god Grund, har antaget for særegne Former af Grave fra Jernalderen. Der forekommer Kredse, omsatte med reiste Stene, og Figurer af forskjellig Form (Kredse, Trekanter, Firkanter), som ere helt brolagte med mindre Stene og almindelig svagt ophøiede. Disse

---

[1]) Endog de faa Hauge — alle runde —, hvori man har fundet Grave fra Broncealdren, have, saavidt man ved, i det Ydre ganske lignet de runde Hauge fra Jernaldren.

Fortidslevninger er endnu lidet undersøgte; men man har dog enkelte Iagttagelser, som give Formodning om, at ialfald mange af dem gjemme Begravelser fra den ældre Jernalder. Den største Samling af stenlagte Kredse, som vides at have været til i Norge, fandtes paa Gaarden *Forbregd* i Verdalens Pgd., Nordre Throndhjems Amt; der synes ialt at have været over 100, fordelte i 3 Grupper (hvoriblandt nogle faa stenlagte Firkanter). Da de bortryddedes i Slutningen af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette, fandtes under Stenlaget en Mængde Kul, Aske og Ben, endel Glasperler og Levninger af Jernsager, ganske svarende til, hvad man, som det nedenfor vil sees, har fundet i flere Gravhauge fra ældre Jernalder [1]). Ganske nylig har Antikvar Nicolaysen ved Gravning i en med Stene omsat Kreds paa Gaarden *Nedre Hval* i Gran Pgd. paa Hadeland fundet brændte Ben, ved hvilke der af Oldsager ikke blev truffet andet end en Jernkniv og en Beltespænde af usædvanlig Form af Jern med Naal af Bronce, som dog snarest synes at henvise Fundet til den ældre Jernalder. Det kan endelig ogsaa fortjene at nævnes, at en af de for den ældre Jernalder eiendommelige vævskyttelformede Stene, som for nogle Aar siden indkom til Samlingen i Kristiania, blev opgivet at være funden ved Gravning i en stenlagt Kreds i Dale Sogn, Tinn Pgd. i Thelemarken tilligemed nogle »Bensplinter« [2]).

Ved Gravhaugene kommer selvfølgelig fornemmelig selve Gravens Indretning eller alt det, som kan oplyse Gravskikken, i Betragtning. Uagtet Haugenes Lighed i det Ydre vise de i denne Henseende store Forskjelligheder. Jeg skal udhæve de Gravformer, som have gjentaget sig saa ofte ved

[1]) Om denne mærkelige Samling af Stenkredse haves udforlige Oplysninger hos Schoning i Topogr. Journal 12te Hefte S. 72 fgg., i Liljegrens og Brunius's Nordiska Fornlemningar I, no. XXV. XXVI og i Klüwers Norske Mindesmærker S. 68.

[2]) N. Fornl. 773.

de hidtil fremkomne Fund, at de kunne antages at repræsentere en fast særegen Gravskik. Det følger af sig selv, at jeg derved maa lade udenfor Betragtningen de mange Gravfund, ved hvilke ingen Oplysning haves om den brugte Gravskik. Det er meget sandsynligt, at man ved omhyggeligere Undersøgelse vil træffe flere fra de i det Følgende anførte afvigende Begravelsesmaader, navnlig saadanne, der ikke have saameget Iøinefaldende ved sig, at tilfældige Findere let komme til at lægge Mærke til det Betegnende og oplyse det.

Et stort Antal Gravhauge har vist sig at indeholde brændte Ben, nedlagte i et større Broncekar, med eller uden andre Oldsager. Karret har næsten altid Form af en Kjedel af anselig Størrelse, indtil 12—13 T. Vidde øverst, og er i Regelen uden Ornamenter. Af disse Kjedler forekomme to Hovedformer, af hvilke den ene er stærkest udbuget omtrent paa Midten, den anden derimod har sin største Vidde strax ovenfor Bunden, hvor den danner en skarp Kant, og er indadbuget paa Midten. De ere af tyndt Bronceblik, ofte lappede med paanaglede Broncestykker, og findes ikke sjelden med et tykt Lag af Sod udvendig. Almindelig have de været baarne ved Hjælp af en Hadde af Jern eller Bronce, men man finder ogsaa enkelte med 3 Ører, anbragte i indbyrdes lige Afstand paa Randen; disse maa have været baarne i Snore eller Kjeder. Kun i nogle faa Tilfælde har man fundet Broncekar af anden Form (Vaser, eller ogsaa Skaaler i Form af et Kuglesegment) anvendte paa samme Maade. Disse Broncekar, altid for en Del fyldte med brændte Ben, ere enten satte løse i Haugen uden nogensomhelst beskyttende Bedækning, eller de findes overlagte med en Stenhelle, der da i Regelen ikke er meget større, end at den netop dækker Karrets Aabning, og ligger umiddelbart paa dettes Rand, eller de ere endelig omgivne med et formeligt Gravkammer. Dette er da altid temmelig lidet, oftest ikke større, end at det giver tilstrækkelig Plads

for Kjedlen; det er almindelig bygget af 4 sammenstillede Heller med en 5te til Laag og undertiden ogsaa en 6te som Bundsten. Kjedlen er ofte belagt eller klædt med Næver, undertiden baade indvendig og udvendig, aabenbart i den Hensigt at bevare den bedre [1]). Etsteds fandt man en af Gravkammer omgivet Broncekjedel omviklet med et Kalveskind [2]); paa andre Steder var den indvendig belagt med Tøi eller Filt [3]). Undertiden er der to Broncekjedler, hvoraf den ene er hvælvet over den anden, hvilket vel ogsaa maa betragtes som et Bevis paa den Omhu, hvormed man har søgt at beskytte det i Kjedlen Nedlagte [4]). Mange af disse Broncekar indeholde Intet uden brændte Ben; i andre har man truffet et større eller mindre Antal af Oldsager, dels blot mindre Gjenstande som Smykker, Spiralringe af Guld, Kamme af Ben, Træ eller Jern, Terninger af Ben o. desl. [5]), dels tillige Vaaben og Redskaber af Jern [6]). Foruden Broncekarret findes af og til eet eller to mindre Kar (Lerurner, Træspand med Broncebeslag, Glasbægre). Næsten

---

1) Saaledes i de to Fund fra *Østby* (Aarsb. 1866 S. 56 og 57); i Fundet fra *Vallerhaug* (Urda I, 29).

2) *Hannes* (N. Fornl. 210).

3) *Seglem* (N. Fornl. 366), *Agvaldsnes* (en Broncekjedel, som ikke omtales i den i Urda givne Beskrivelse af dette Fund og heller ikke i N. Fornl., men ligger blandt de øvrige i Gravhaugen fundne Sager i Bergens Museum under No. 605).

4) *Vallerhaug* og *Fane* (N. Fornl. 413).

5) *Veien* (N. Fornl. 145: to smaa Guldringe); *Hauge* (N. Fornl. 455: en Guldbrakteat); *Seglem* (N. Fornl. 366: en i Spiralform opvunden Guldtraad og en Kam af Træ); *Lunde* (N. Fornl. 839: en Broncespænde, belagt med Sølv, en Berlok og en Spiralring af Guld); *Fane* (N. Fornl. 413: 4 Haandsneldehjul og nogle smaa Sølvprydelser); *Østby* (Aarsb. 1866 S. 56: 2 Broncespænder og et lidet Redskab af Ben).

6) *Vidsten* (N. Fornl. 715: to sammenrullede Sværd, een sammenbøiet og tre ubøiede Spydspidser, en Skjoldbule, et Knivblad, en Spore af Bronce og flere Smaasager af Bronce); *Gisleberg* (N. Fornl. 126: et sammenrullet Sværd, to Spydspidser, en Skjoldbule, et Øxeblad).

altid ligge samtlige Oldsager i Kjedlen ovenpaa de brændte Ben, hvilket for de længere Vaabens Vedkommende bliver muligt derved, at de ere sammenrullede eller bøiede. Undtagelser herfra ere ialfald sjeldne[1]).

Fundene af denne Art ere hyppige; henved 70 kjendes hidtil[2]), af hvilke en stor Del ere bevarede i Samlingerne, hvor de strax falde i Øinene som eiendommelige. Det er at mærke, at endnu ingen Kjedel af Bronce vides at være funden i Gravhauge fra denne Tid, som ikke har været anvendt som Gravurne paa den her beskrevne Maade, medens derimod Broncekar af anden Form ikke sjelden forekomme i de store stensatte Gravkamre, som vi senere ville lære at kjende.

Simplere og idethele fattigere, men ellers i mange Henseender overeensstemmende med disse Broncekar-Begravelser ere de, i hvilke man finder de brændte Ben i en Lerurne. Ogsaa her er der meget ofte Intet i Gravurnen uden brændte Ben, men ofte ogsaa en og anden Smaating henlagt paa Benene i Urnen. Vaaben synes at være meget sjeldne i denne Art af Grave; derimod findes jevnlig Spænder, Fingerringe af Guld, Perler af Glas og Rav, Haandsneldehjul af Sten, Ler eller Bronce, Kamme, Knivblad, Nogler osv.[3]) Med Hensyn til Maaden, hvorpaa

---

[1]) Ved Fundene paa *Eidsvik* og *Tenfjord* paa Søndmøre (Urda III, 34. 37) heder det, at i begge Hauge et Sværd fandtes ved Siden af Kjedlen (Beretningen beroer paa mundtlig Tradition fra forrige Aarhundrede).

[2]) En Oversigt over de for 1866 fremkomne kan man faa ved i N. Fornl. at efterslaa de i Registret S. 843 under Rubriken »Kjedler og Kar af Messing og Kobber« anførte Steder, hvorved dog maa mærkes, at enkelte af de der opførte Broncekar ere fundne i anden Forbindelse.

[3]) Som Exempler anføres følgende Fund: *Fosnes* (N. Fornl. 171: 2 Hauge og i hver af dem 1 Lerurne med brændte Ben); *Spangereid* (N. Fornl. 274: 1 Lerurne med brændte Ben i en Haug); *Sønstevoll* (Aarsb. 1866 S. 54: 5 Hauge, i hver af dem, omtrent 1 Alen over Bunden, 1 Lerurne, fyldt med Kul

Urnerne ere nedsatte i Haugen, gjælder ganske det Samme, som om den foregaaende Klasse af Fund. Man finder dem helt omgivne af Jord uden særskilt Beskyttelse, eller dækkede med en Helle, eller omsatte med et ordentligt Gravkammer. Gravkammeret er ogsaa ved disse Begravelser altid af mindre Dimensioner; ved flere Fund bemærkes det udtrykkelig, at det var afpasset efter Urnens Størrelse. Ikke saa sjelden er der flere Urner i samme Haug, som da gjerne staa tæt sammen [1]). Museerne have ikke ret mange af disse Fund; men dette har vel alene sin Grund deri, at ved tilfældige Gravninger Urnen sjelden faaes nogenlunde hel frem, og de fleste Findere holde det da ikke Umagen værd at indsende Skaarene, allerhelst om der ikke tillige findes andre Oldsager. I Virkeligheden ere disse Begravelser af brændte Lig i Lerurner vistnok overmaade talrige. Ialfald har dette vist sig at være Tilfældet i Smaalenene,

og br. Ben; i een af disse tillige et Broncefragment); *Rokke* (Aarsb. 1867 S. 74: 2 Lerurner ved Siden af hinanden; over begge laa et Jernspyd); *Nordre Gjulem* (Aarsb. 1866 S. 55 no. 4: 1 Lerurne med br. Ben og Kul, hvori laa 2 Boilespænder af Bronce); *Søndre Huseby* (Aarsb. 1867 S. 63 no. 86: Brudstykker af 2 Lerurner, Perler af Glas og Rav, en Ring, en ornamenteret Krog eller Hank og et Haandsneldehjul af Bronce, Jernstumper og nogle Hestetænder); *Liland* (N. Fornl. 288: 1 Lerurne med 3 eller 4 Boilespænder af Bronce, en Ringspænde af Bronce, en Kam af Ben, et lidet gjennemboret Jernstykke).

[1]) *Gleminge* (N. Fornl. 836: 1 Lerurne med br. Ben under en Helle); *Vestby* (Aarsb. 1866 S. 57: 5 Urner med Kul og br. Ben, staaende under en flad Sten, der hvilede paa 4 andre i Hjørnerne); *Fløysand* (N. Fornl. 815: 1 liden Lerurne med br. Ben i et Gravkammer, netop stort nok til den); *Norheim* (N. Fornl. 336: 1 Lerurne med Aske og br. Ben og ovenpaa disse en baandformet Fingerring af Guld i et af Heller opreist Gravkammer af $\frac{3}{4}$ Alens Kubikindhold); *Sørhaug* (N. Fornl. 351: 1 Lerurne med »Aske« i, en Haandsnelde af Træ med Hjul og Beslag af Bronce og en liden Fingerring af sølvblandet Guld, alt i et Rum af Heller, der »dannede som en Kasse om Oldsagerne«).

hvor de allerfleste af de mange Hauge fra ældre Jernalder, som i de sidste Aar ere undersøgte af Student Lorange, have indeholdt saadanne Begravelser.

Mange Hauge vise en endnu simplere Begravelsesmaade: man har ikke samlet de brændte Ben i et Kar, men lagt dem i en Hob i Haugen eller spredt dem ud i et horizontalt Lag paa dennes Bund. I de mange Tilfælde, i hvilke intet andet Spor til Begravelse har været at opdage i en Haug end en saadan Samling af brændte Ben, bliver det naturlig vanskeligt at afgjøre, om den tilhører den yngre eller den ældre Jernalder. Det er muligt, at man engang vil blive istand til at besvare ogsaa dette Spørgsmaal, naar vort Kjendskab til Haugenes Bygning i begge Jernaldre bliver fuldstændigere, end det nu kan være. Foreløbig tør man dog anse det for sandsynligt, at adskillige af dette Slags Begravelser ere fra den ældre Jernalder. Undertiden findes nemlig blandt de brændte Ben Oldsager, der sætte det udenfor Tvivl, at Fundet tilhører denne Periode[1]). Ligesaa tør man med Tryghed henføre Fundet til ældre Jernalder, selv om der intet andet findes end brændte Ben, naar disse ere nedlagte i et lidet Gravkammer[2]). Af det overordentlig store Antal af Gravfund fra yngre Jernalder, som kjendes, ialt henimod 1000, er der nemlig kun et Par, som sikkert vides at hidrøre fra Hauge med Gravkammer[3]). Begravelse i Gravkammer viser sig derved aldrig at have været brugt som Skik i den yngre Jernalder.

[1]) Et Fund af denne Art synes det fra *Søndre Huseby*, som beskrives i Aarsb. 1867 S. 61 no. 86, at være.

[2]) Dette er oftere forekommet. Se Fundene ved *Grindheim* (Aarsb. 1866 S. 69: flere Hauge med ganske smaa Gravkamre af Heller uden andet Indhold end brændte Ben); *Østbø* (N. Fornl. 804: en Haug med et Gravkammer af Heller, 3′ langt, 2′ bredt, 1′ høit, hvori Kul, Aske og Benstumper) o. fl.

[3]) Det bedst oplyste af disse er det fra *Nedre Haugen* i Tune Pgd., Smaalenenes Amt, som beskrives i Aarsb. 1868 S. 59

Allerede det, at en Haug har et ordentlig bygget Gravkammer, maa derfor være nok til at begrunde dens Henførelse til den ældre Tid, naar der Intet findes, som tyder i modsat Retning.

Der er endelig ofte i Hauge fra den ældre Jernalder fundet omhyggelig byggede Gravkamre af meget anselig Størrelse, som desuden ogsaa gjerne ved sit Indhold adskille sig mere eller mindre fra de allerede omtalte mindre Kamre. De ere sjelden under Mands Længde, men almindelig meget længere, de fleste fra 8—14 Fod; ikke faa overskride det sidste Maal[1]). Derimod ere de i Regelen forholdsvis smale og lave. Bredden løber sjelden op til Halvdelen af Længden (oftest er den fra 2 til 4 Fod), og Høiden pleier at være lidt mindre end Bredden. Rektangelformen er den sædvanlige; kun ganske faa Beretninger tale om Gravkamre, som vare smalere i den ene Ende end i den anden[2]). Bygningsmaterialet er som oftest Sten; Siderne ere enten murede — uden Kalk eller andet Bindemiddel — af mindre Stene, eller dannede af store, mere eller mindre flade, paa Kant satte Stene, oftest Heller. Taget dannes altid af een eller nogle faa svære Stene, ligeledes oftest Heller[3]). Enkeltvis forekomme Gravkamre af Træ. Det rige og mærkelige Sætrang-Fund gjordes saaledes i en Haug, der havde to tømrede Gravkamre, eet trekantet og eet uregelmæssig firkantet. Veien-Fundet syntes ligeledes at have været nedlagt i et tømret Gravrum, lige-

no. 82; Gravkammeret var her af Træ. Fundet har paafaldende Lighed med det mærkelige danske Fund fra Mammen ved Viborg. (Jydske Samlinger II, S. 167 fgg.)

[1]) Det længste Gravkammer, som er maalt, er vel det paa *Bjæreim* i Hegebostad Pgd., Lister og Mandals Amt (N. Fornl. 277); det skal have været 22 Fod langt.

[2]) F. Ex: Haugene paa *Askevik* i Ryfylke (N. Fornl. 331).

[3]) Den i N. Fornl. 395 anførte Beretning om et Gravkammer, som skulde have været tækket med et Slags Trappehvælv, er enestaaende og i sig selv ikke meget paalidelig.

som der ogsaa i den store Haug ved Agvaldsnes Kirke fandtes Spor til et saadant i Midten af Haugen, medens der i Udkanterne var en Mængde stensatte Kamre af ringere Størrelse. En Haug paa *Nedre Aure* paa Voss skal have indeholdt et Gravkammer, hvis Endevægge bestod af svære Tømmerstokke, medens der til Langvæggene og Taget var benyttet Stenheller [1]). Man har ogsaa i Gravkamre, der forresten vare byggede af Sten, truffet Gulv af Planker [2]). Mange Beretninger vidne om, at man har vist særdeles Omhu for at gjøre Gravkammeret tørt og tæt. Stenene ere gjerne meget nøiagtigt sammenpassede og de uundgaaelige Aabninger tilstoppede med mindre Stene. I flere Hauge har man bemærket, at der var lagt Afløbsrender til Udkanterne af Haugen fra Gravkammeret for at aflede Fugtigheden fra dette [3]). Den samme Bestemmelse maa den Grøft have havt, der saa ofte findes draget rundt om Haugen. Næver er hyppig benyttet til at tætte Gravkammeret eller beskytte de deri nedlagte Sager.

Om Gravkammerets Orientering har man hidtil ikke mange Opgaver, og disse vise saa stor Forskjellighed, at man næsten skulde tro, at Tilfældet her har raadet. Et Par Gange er det bemærket, at Gravkammerets Længderetning har fulgt Dalens eller Vasdragets Løb. Dette vil maaske ved nærmere Undersøgelse vise sig at have almindeligere Gyldighed, og den tilsyneladende Regelløshed i dette Punkt saaledes ialfald for en Del blive forklaret. I Langhauge har man fundet Gravkammeret snart anbragt paalangs, snart paatvers i Haugen; i sidste Tilfælde synes Langhaugene ialfald ofte at have flere Gravkamre ved Siden af hinanden.

---

[1]) Urda II, 109.

[2]) *Stangeland* (N. Fornl. 312 fg. jvfr. Aarsb. 1866 S. 66); *Indre Arne* (Urda II, 369, 370).

[3]) Saaledes i den store Haug paa *Sætrang*; ligesaa i Haugene paa *Vallerhaug* (Urda I, 30) og *Kro* (N. Fornl. 337).

I disse store Gravkamre er der fundet ubrændte saavelsom brændte Lig; dog er det sidste det sædvanlige. Sammenregner man alle de Gravfund fra ældre Jernalder, ved hvilke Underretning haves om Benenes Tilstand, uden Hensyn til Begravelsesmaaden forøvrigt, stiller Forholdet mellem Begravelser med ubrændt og med brændt Lig sig omtrent som 1 : 8. Have disse to Begravelsesmaader været brugte samtidig gjennem hele den ældre Jernalder i Norge, eller har Skikken i denne Henseende forandret sig i Løbet af dette Tidsrum, saa at den ene Maade er af yngre Oprindelse end den anden? Det sidste har unegtelig paa Forhaand Sandsynligheden for sig; men det er vanskeligt at føre et afgjørende Bevis for Sagen, hovedsagelig af den Grund, at meget faa Oldsager ere bevarede fra Fundene med ubrændte Lig. To saadanne Fund, fremkomne i de sidste Aar, ere dog helt bevarede, fra Gaardene *Kjørstad* i Søndre Fron Pgd. i Gudbrandsdalen, og *Dalum* i Sparboen Pdg., Nordre Throndhjems Amt [1]). Begge disse Fund indeholde enkelte Oldsager, som henvise til den ældre Jernalders Slutning; blandt de paa Kjørstad fundne er saaledes en Fingerring af Guld, hvori en Glasfluss er indfattet, lig den i Worsaaes Nord. Olds. Nr. 381 afbildede, og i Dalum-Fundet er 3 Guldbrakteater [2]). Skulde dette Forhold ved fremtidige Fund vise sig at være konstant, saa maa man, da Fundene med brændt Lig ofte alene indeholde Oldsager fra den ældre Jernalders tidligere Del, komme til den Slutning, at Begravelse uden Brænding

---

[1]) Det første er beskrevet i Aarsb. 1868 S. 53 Nr. 79. Det sidste gjordes i Novbr. 1868, og af de fundne Sager ere hidtil kun Guldsagerne indkomne til Universitetets Samling.

[2]) De i en Gravhaug paa *Trygsland* i Bjelland Pgd., Lister og Mandals Amt paa to Skeletter i et stensat Gravkammer fundne Smykker, som bevares i Museet i Kjøbenhavn (Boyes Oplysende Fort. Nr. 750, 752 jvfr. N. Fornl. 275, 782) maa ligeledes efter den Beskrivelse, som Boye giver af 2 af Spænderne, høre til Mellemjernaldren.

af Liget er senere Skik og først kommen i Brug henimod den ældre Jernalders Ende.

Ligesom Gravstedet i denne Klasse af Hauge er meget anseligere og omhyggeligere indrettet, end i de tidligere omtalte, saaledes ere de ogsaa gjennemsnitlig langt rigere paa Oldsager end disse. Det forekommer rigtignok af og til, at deres Gravkamre Intet indeholde [1]). Men til Gjengjeld findes i andre ofte Oldsager af forskjelligt Slags i meget stort Antal. Alle de rigeste ældre Jernalders norske Fund ere komne fra saadanne Hauge [2]). Især er Lerurnernes Antal ofte paafaldende stort; man har fundet indtil 8 i eet Gravkammer. Ogsaa af de broncebeslaaede Træspand er i enkelte saadanne Gravkamre fundet et større Antal (indtil 6). Mærkeligt nok er ikke altid, naar Graven indeholder brændte Ben, disse nedlagte i de Kar, som findes i den. I Holmegaardshaugen stod saaledes de 5 Lerurner tomme, medens der hist og her i Gravkammeret laa

---

[1]) Saaledes Haugene paa *Kro* (N. Fornl. 337); *Sjo* (Aarsb. 1867 S. 102) o. fl. — Naar det i Beretningerne om disse og flere Fund hedder, at Kamret Intet indeholdt uden Jord, saa maa det dog vel antages, at der oprindelig har været brændte Ben, som i Tidens Løb ere blevne opløste af den omgivende fugtige Jord. Grave maa det ialfald have været, hvorledes det end forholder sig dermed.

[2]) Til Exempel opregnes her, hvad der blev fundet i Haugen paa *Holmegaard* ved Mandal (N. Fornl. 271), i et Gravkammer af Sten, 19′ langt, $3\frac{1}{2}$′ bredt og $2\frac{7}{12}$′ høit, indvendig helt belagt med Næver: 1 Træspand med Broncebeslag, Brudstykke af et dreiet Trækar, 5 Lerurner, 2 Sværd, 4 Spydspidser, en Mængde Pilespidser, 1 Oxeblad, 2 Skjoldbuler og 1 Beslag til et Skjoldhaandtag (af Jern), en stor Kniv med Træskaft og Læderskede, 2 Saxe af Jern, 2 Bøilespænder og 2 Pincetter af Bronce; Beltebeslag med Spænde af Bronce, 2 Spillebrikker af Glas, 1 vævskyttelformet Sten og et af Naturen tildannet Kvartsstykke, med Spor af Slid efter Slibning, foruden en hel Del Brudstykker af Jern, Bronce og Glas. See videre Fundene fra *Kjorstad, Melhus* (N. Fornl. 342), *Vatshus* (smesteds. 791), og de oftere ovenfor omtalte fra *Veien* og *Sætrang*.

Hobe af brændte Ben. Hyppig er Gravkammeret helt eller tildels fyldt med Jord eller Sand, hvori da Oldsagerne findes; i enkelte Tilfælde er det bemærket, at denne Fyld bestod af en finere Jordart end den, som fandtes udenfor Gravkammeret. En vis Orden sees, ialfald undertiden, at være iagttaget, navnlig ved Nedlægningen af Karrene. I en Gravhaug paa *Brekke* i Sogn stod 6 Lerurner med brændte Ben parvis i to Rækker langsefter Gravkammeret [1]). I en Haug paa *Lundegaard* i Vanse Pgd., Lister og Mandals Amt, stod de 4 Kar, som fandtes (3 Lerurner og 1 Glasbæger), i hver sit Hjørne af Gravkammeret [2]), og i en paa *Sømnes* i Brønø Pgd., Nordlands Amt, hvor der kun var 2 Lerurner, vare disse stillede i to modsatte Hjørner [3]).

Af Hauge med Gravkamre af denne Bygningsmaade kjendes vel ialt omkring 90 sikkert, og der er Rimelighed for, at en stor Del af de i Samlingerne bevarede større Fund, ved hvilke Intet er oplyst om Gravstedets Indretning, hidrøre fra saadanne.

I samme Haug træffes ofte flere Begravelser, almindelig eens indrettede, men af og til ogsaa af forskjelligt Slags. Det almindeligste Tilfælde er, at flere store Gravkamre ere fundne sammen i een Haug jevnsides [4]) eller i forskjellig Høide [5]). Begravelser af brændte Ben i Broncekjedler ere trufne i Udkanten af Hauge, der i Midten havde

---

[1]) Urda I, 136.

[2]) Aarsb. 1866 S. 64.

[3]) Aarsb. 1866 S. 89 Nr. 18.

[4]) F. Ex. *Brekke* (Urda I, 136: 3 eller 4 Gravkamre af Heller, hvoraf et 10' langt, og 2½' bredt og høit); *Rekve* (N. Fornl. 387: 4 Stenkamre, et 16' og de øvrige 6' lange); *Birkeland* (N. Fornl. 249: 3 Stenkamre, hvoraf et var 6' og et andet 3' langt).

[5]) *Indre Arne* (Urda III, 99); *Urnes* (N. Fornl. 459 fg.). En Haug paa *Østrheim* i Etne Pgd. i Søndhordeland skal have havt 21 mindre Gravkamre paa Bunden og 1 stort høiere oppe (Urda III, 99).

et større Gravkammer [1]). I Forbindelse hermed maa omtales, at man i nogle Hauge med en større stensat Grav udenfor denne har iagttaget eet eller flere horizontale Lag af Aske, Kul og brændte Ben, der endog undertiden indeholdt Oldsager eller Brudstykker af saadanne. I den nysnævnte Haug paa *Dalum* i Nordre Throndhjems Amt i Sparboen, der i Midten havde et stensat Gravkammer af 10 Fods Længde, fandtes udenfor Kammeret et gjennem hele Haugen gaaende Lag af rødbrun Jord, blandet med Ben og Kul. I en Haug paa *Urnes* i Sogn [2]), der indeholdt flere store Hellekister, saaes 3 Lag Aske over hinanden og mellem disse Lag Kul og brændte Ben. Den endnu ikke helt udgravede store Haug paa *Gunheim* i Saude Pgd. i Nedre Thelemarken [3]), hvori der omkring 1775 blev gjort et Fund af Guldsager, Smykker og Vaaben, nedlagte i et stensat Gravkammer [4]), skal, efter hvad Gaardens nuværende Eier har fortalt mig, have et i Høide med Jordfladen liggende Askelag, i hvilket han fra Tid til anden har fundet Perler, Haandsneldehjul af Sten, en liden Bøilespænde af Sølv, Broncefragmenter, Skaar af Ler- og Glaskar m. m. Noget lignende er iagttaget i to Hauge paa *Østby* i Rakkestad Pgd. i Smaalenene [5]). De havde begge i Midten et mindre Gravkammer med brændte Ben, nedlagte i et Broncekar. Udenfor dette laa i den ene af dem hist og

---

[1]) *Vallerhaug* (Urda I, 28 fgg.). Det Samme synes at have været Tilfældet i Haugen ved *Agvaldsnes*.

[2]) N. Fornl. 459 fg.

[3]) N. Fornl. 215, 773.

[4]) Fundet blev overdraget til Kunstkammeret ved kgl. Resol. af 29. Aug. 1776. I den til Grund for Resolutionen liggende Forestilling fra Rentekammeret (Concept i Norske Rigsarkiv) heder det, at Fundet var gjort paa Søndre Gunheim, og at man paa 2 Alens Dybde i Haugen havde fundet en »saakaldet Stenur« af sammensatte store Stene og ved Stenenes Optagelse til 5 à 6 Alens Dybde opdaget Aske og Kul samt deromkring paa Jorden de indsendte Oldsager. (Meddelt af N. Nicolaysen).

[5]) Aarsb. 1866 S. 56.

her paa Bunden Hobe af brændte Ben, paa 50—60 forskjellige Steder; i den anden var der ligeledes en Mængde saadanne Samlinger af brændte Ben, men her havde de været nedlagte i Lerurner. Hvorledes Forholdet mellem Hovedbegravelsen og det udenfor liggende Lag med brændte Ben skal opfattes, lader sig ikke afgjøre efter disse faa Iagttagelser; men Sagen fortjener nærmere Undersøgelse [1]).

Flere af de her anførte Iagttagelser — navnlig Fundene af flere Lerurner med brændte Ben i samme Haug, flere Hobe af brændte Ben i samme Gravkammer, flere Gravkamre i samme Haug, tildels i forskjellig Dybde — vidne om, at dette Tidsrums Gravhauge hyppig indeholde Levninger af et større Antal Lig, der i mange Tilfælde lade til at have været nedlagte til forskjellig Tid. Disse Hauge ere vel at betragte som Familiebegravelser. Naar man ser hen til deres ofte meget betydelige Størrelse og den Omhu, hvormed de ere opførte, falder det ogsaa ganske naturligt, at man ikke ved hvert nyt Dødsfald i Familien har opført et nyt, ligesaa anseligt Gravminde, men ofte blot har aabnet den gamle Haug og nedlagt den sidst Afdødes Lig deri. Fra den yngre Jernalders Tid har man historiske Efterretninger om en saadan Skik; det fortælles saaledes i Egils Saga [2]) om Egil Skallegrimssøn, at han, da hans Søn Bødvar var død, lod sin Fader Skallegrims Haug aabne og lagde Bødvars Lig ned ved dennes Side.

Det maa mærkes, at Begravelsen, ogsaa hvor der kun er een saadan i en Haug, ikke altid er anbragt i dens Centrum; den træffes mangen Gang lige i Udkanten [3]). Vil man være sikker paa, at en Haug er fuldstændig under-

---

[1]) Det maa mærkes, at i Dalum-Haugen Gravkamret indeholdt et ubrændt Lig, medens de udenfor fundne hist og her omspredte Ben maa have været brændte.

[2]) Kap. 81.

[3]) Som Exempler kunne tjene Fundene fra *Sovde* (N. Fornl. 454); *Vestre Tanem* (smst. 589); *Lille Oma* (smst. 296); *Gunnarshaug* (Aarsb. 1867 S. 101 Nr. 12).

søgt, saa maa man derfor altid gjennemgrave den i dens hele Udstrækning.

Det vigtige Spørgsmaal, om de forskjellige ovenfor beskrevne Gravformer ere fuldkommen samtidige, eller enkelte af dem fortrinsvis tilhøre den tidligere, andre den senere Del af den ældre Jernalder, kan neppe sikkert afgjøres ved Hjælp af de hidtil vundne Oplysninger. Disse give imidlertid vistnok Grund til at formode, at Begravelserne af brændte Ben i Broncekar og Lerurner gjennemsnitlig ere ældre end de store Gravkamre med dels brændte, dels ubrændte Lig. Blandt de — rigtignok forholdsvis ikke meget talrige — Oldsager, som haves fra de to førstnævnte Arter af Fund, træffes nemlig kun en sjelden Gang Stykker, som bestemt høre til «Mellemjernaldren» [1]), hvorimod saadanne meget ofte ere fundne i de store Gravkamre. At disse undertiden indeholde ubrændte Lig, kan, som ovenfor vist, maaske ogsaa betragtes som et Vidnesbyrd om, at de strække sig længere ned i Tiden [2]).

Før jeg forlader Gravfundene, skal jeg omtale et Par Særegenheder ved dem, der ikke knytte sig til nogen enkelt Gravform.

Man har saaledes oftere i Norge fundet Stene med Runeindskrift i den ældre Jernalders Alfabet i selve Gravhaugen ved eller i Nærheden af en Begravelse fra ældre Jernalder. Hidtil haves 4 sikre Exempler, Fundene fra *Stenstad* i Hollen Pgd. i Nedre Thelemarken, *Orstad* i Sogndal Pgd., Stavanger Amt, *Bratsberg* i Strinden Pgd. og *Vestre Tanem* i Klebbu Pgd., begge i Søndre Throndhjems Amt [3]). Tre af Stenene ere bevarede; af den fjerde

[1]) Paa *Hauge* i Lyster Pgd. i Sogn er fundet en Guldbrakteat i en Broncekjedel med brændte Ben (N. Fornl. 455).

[2]) Til Støtte derfor kan ogsaa anføres, at de faa Grave fra Mellemjernaldren, man hidtil har iagttaget i Danmark, synes at have stor Lighed med denne sidste Klasse af norske Grave (See Engelhardt Kragehul Mosefund S. 20 og den efterfølgende Fortegnelse over Fund).

[3]) See Stephens Old-Northern Runic Monuments S. 254 (jvfr. 839), 258, 267 (jvf. 841) og 269, hvor de forhaandenværende

(Bratsberg) og dens Indskrift haves paalidelige Tegninger. Af de i disse Hauge fundne Oldsager ere kun endel af de fra Stenstad [1]) og en liden Glasperle fra Orstadfundet nu tilstede; men de Beskrivelser, man har af Gravstedernes Indretning saavelsom af de nu tabte Oldsager, vise tilstrækkelig, at alle disse Hauge indeholdt Grave fra ældre Jernalder. Disse Fund høre alle til de paalideligst oplyste, og deres samstemmende Vidnesbyrd udelukker al Tvivl om Sagens Rigtighed, saa paafaldende som den ved første Øiekast synes. Blandt de øvrige norske Runestene fra ældre Jernalder er der flere, hvis Form gjør det usandsynligt, at de nogensinde kunne have været reiste som Mindestene i fri Luft, men som derimod have Adskilligt tilfælles i Udseende med disse, der bevislig ere fundne i Gravhauge (navnlig Stenene fra *Belland, Tomstad* og *Reidstad* [2]). Mulig have da ogsaa disse oprindelig været gjemte i nu forlængst ødelagte Gravhauge. Denne for Norge eiendommelige Skik bliver nu af særlig Interesse for os derved, at den giver Udsigt til, at det sparsomme Forraad af Runeskrifter fra dette Tidsrum kan blive forøget ved fortsatte Undersøgelser af dets Grave.

Det er endelig at mærke, at de i Graven nedlagte Sager ofte bære Spor af forsætlig Ødelæggelse, — den samme Særegenhed, som har vakt saa stor Opmærksomhed ved de danske Mosefund og Markfund [3]). Det er dog, saavidt man hidtil har bemærket, i Norge kun Vaabnene, som have været behandlede paa denne Maade; Sværdene kunne saaledes findes sammenrullede eller sammenbøiede, ofte i den Grad, at deres Klinge ligger 4- eller 5-dobbelt, Spydspidserne bøiede, Skjoldbulerne fladtrykte eller vrængte,

---

Oplysninger om disse Fund vil findes samlede. Om Stenstad-Fundet kan endvidere jevnføres AnO 1856 S. 182—184.

[1]) Afbildninger hos Stephens S. 839, 840.

[2]) Stephens S. 256, 261, 264.

[3]) Jvfr. Engelhardt Kragehul Mosefund S. 11—18.

Spydspidsernes Fal fladtrykt [1]). Der er dog mange Fund — maaske de fleste — i hvilke Vaabnene have beholdt sin oprindelige Form. Ved første Øiekast synes i de norske Fund Meget at tale for den simple og nærliggende Forklaring, at Ødelæggelsen er skeet, for at de forholdsvis lange Vaaben kunde faa Plads i de trange Gravrum. Vaaben, saaledes behandlede, forekomme nemlig alleroftest i Begravelser i Broncekjedler, ved hvilke det, som før paavist, synes at have været fast Skik, at alt, hvad der medgaves den Døde i Graven, skulde lægges paa Benene i selve Kjedlen; og dertil kommer, at i mange Fund de længere Vaaben (Sværdene alene eller Sværdene og de længere Spydspidser) ere bøiede, medens de kortere ere ubeskadigede. Denne Forklaring viser sig dog snart ikke at strække til for alle Tilfælde; bøiede Vaaben forekomme i mange Fund, der ikke vides at have været nedlagte i noget trangt Rum, og det kan ikke for Rummets Skyld have været nødvendigt f. Ex. at sammentrykke Falen paa Spydspidserne. Der maa søges en anden Løsning af Spørgsmaalet, og jeg ved da blandt de flere foreslaaede ingen, som passer bedre ogsaa her, end den Formodning, hvortil man er kommen i Danmark, nærmest ved Betragtningen af Mosefundene: at Ødelæggelsen har en symbolsk-religiøs Betydning, idet man ligesom har villet indvie de nedlagte Sager ved at gjøre dem utjenlige til menneskeligt Brug.

Se vi nu tilbage paa de forskjellige Arter af norske Fund fra ældre Jernalder, som ere beskrevne i det Foregaaende, og sammenligne vi dem med de tilsvarende i Danmark, viser det sig strax, at der er stor Forskjel med Hensyn til Forekomst og Nedlægningsmaade [2]). Mosefundene,

[1]) Ogsaa i norske Grave fra yngre Jernalder findes Vaabnene undertiden, dog langt sjeldnere, i lignende Tilstand: sammenbøiede Sværd og tvert overhugne Øxeblad. Ved Oldsager, som ikke ere fundne i Grave, er hidtil intet saadant bemærket.

[2]) Det maa formodes, at Sverige, og navnlig de nordligere Dele af dette Land, i denne Henseende staar Norge nærmere;

som spille en stor Rolle i Danmark, mangle ganske i Norge, og de norske Markfund ere forholdsvis faa og fattige, medens paa den anden Side Norge er langt rigere paa Gravfund, og disse vise stærkt afvigende Gravskikke. Alt dette forudsætter vistnok en i mangt og meget eiendommelig Udvikling. Men naar man betragter Oldsagerne selv og sammenligner dem med de i de to andre skandinaviske Lande fremkomne, kan man desuagtet ikke tvivle om, at den ældre Jernalders Folk i Norge har været meget nær beslægtet med det, der samtidig færdedes i disse Lande. Oldsagerne ere baade med Hensyn til Former og Arter saa væsentlig overensstemmende, at de norske nødvendig maa stilles sammen med de svenske og danske i een Familie ligeoverfor de fjernere beslægtede fra den tilsvarende Kulturperiode, der findes i sydligere beliggende Lande. Naar man gjennemgaar en Række af norske Fund fra ældre Jernalder og sammenligner Fundstykkerne med de mange og ypperlige Afbildninger, man har af danske Oldsager fra samme Tid, kunde man næsten fristes til at sige, at Ulighederne ere mindre, end man skulde vente efter de forskjellige Naturforhold og Livsbetingelser.

Blandt de Uligheder, som fremtræde ved en sammenlignende Betragtning af Norges og Danmarks Oldsager fra ældre Jernalder, kan fremhæves, at Indvirkningen af romersk Kultur viser sig svagere i Norge, og at Sager af romersk Arbeide eller ligefremme Efterligninger af romersk Mønster træffes meget sjeldnere [1]). Dette er ikke andet end hvad man maatte vente efter Norges fjernere Beliggenhed.

---

men jeg savner tilstrækkelig Kjendskab til de svenske Gravfund, for at kunne sige noget bestemt derom. At dømme efter den i Dr. Hildebrands Afhandling »Svenska Folket under Hednatiden« S. 74 fgg. givne Fortegnelse over svenske Fund fra ældre Jernalder skulde Gravfundene der være forholdsvis meget færre end i Norge; men Hr. Hildebrand antyder selv, at Fortegnelsen ingenlunde er fuldstændig.

[1]) De vigtigste Fund af romerske Sager, som nu kjendes, ere følgende: S i l e r og K a s s e r o l l e r af Bronce ere fundne i

Fra Betragtningen af de norske ældre Jernalders Fund i Almindelighed gaa vi over til Undersøgelsen om deres Fordeling og Udbredelse over Landets forskjellige Egne. Det forholder sig ingenlunde saaledes, som det ofte har været antaget, at Levningerne af den ældre Jernalders Kultur kun findes i det sydlige Norge og kun i Nærheden af Havet. Fundene vise for det Første, at Bebyggelsen allerede i denne Tid har gaaet næsten ligesaa langt mod Nord, som i Begyndelsen af den kristelige Middelalder. Det nordligste Fund fra ældre Jernalder, som nu kjendes, er det i Bergens Museum bevarede fra Gaarden *Stave* i Dverberg Pgd. paa Andøen, alleryderst mod Nord i Nordlands Amt (over 69° nordlig Bredde). Her fandtes 1841 i en Gravhaug en Lerurne, Stykker af 3 Kamme af Ben, et rundt dreiet Redskab af Ben, 6 Perler af Glas og Rav og 2 Haandsneldehjul af Klebersten [1]). Uagtet ingen nærmere Oplysninger haves, kan der ikke være nogen Tvivl om, at der i denne Haug har været en af de tidligere beskrevne Begravelser i Lerurner med brændte Ben og forskjellige Smaasager liggende paa Benene. Der er heller ikke nogen Mangel paa Vidnesbyrd om, at Befolkningen allerede i den ældre Jernalder har trængt langt ind i det Indre af Landet, lige til de øverste Fjeldbygder. Man har enkelte Fund fra

---

Gravhauge paa *Løken* i Raade Pgd. i Smaalenene og *Agvaldsnes* paa Karmøen (N. Fornl. 22 fg. jvfr. 837. 343), samt i en Haug paa *Gjete* i Levanger Pgd., Nordre Throndhjems Amt (Fundet indkom sidste Sommer til Samlingen i Throndhjem). Stykker af en pragtfuld romersk Glasvase med barbarisk Beslag af Guld, fundne paa *Solberg*, Eker Pgd., Buskeruds Amt (N. Fornl. 163). Flere Broncekar i Fundet fra *Agvaldsnes*. En Hank til et Kar af Bronce, funden i en Haug paa *Overrein* i Beitstaden Pgd., Nordre Throndhjems Amt (Aarsb. 1867 S. 65). Desuden de ovenfor omtalte Myntfund. — Disse Fund gaa dog altsaa saa langt mod Nord som til Throndhjemsfjordens Bund.

[1]) N. Fornl. 692.

ældre Jernalder fra Østerdalens nedre Del, en endnu i Middelalderen meget tyndt befolket Egn, fra Vang øverst i Valdres-Dalen, fra Aal i Hallingdal, fra Bygland, Aaseral, Siredalen og Røldal i Kristianssands Stift, og da disse Fund ere Gravfund, kunne de ei hidrøre fra tilfældige Ophold paa Stedet, men forudsætte faste Beboere. Imidlertid er Fundenes Mængde ingenlunde jevnt fordelt over det hele Land. Naar man optæller dem for hvert af Landets Amter, komme de høieste Tal ikke paa Landets sydlige og sydøstlige Egne, men paa Vestkysten fra Lindesnes til Stat (58—62° n. Br.). Det største Antal Fund, 93, har Stavanger Amt; af Naboamterne tæller Lister og Mandals 43, Søndre Bergenhus 70 og Nordre Bergenhus 53. Nordenfor Stat aftager Fundenes Antal temmelig regelmæssigt. Fra Romsdals Amt kjendes 33 Fund (af hvilke 21 tilhøre det sydligste af Amtets tre Landskaber, Søndmøre), fra Søndre Throndhjems 14, fra Nordre Throndhjems 21, fra Nordlands 9. I de throndhjemske Amter tilhøre de allerfleste Fund Bygderne omkring Throndhjemsfjordens Bredder. Østover fra Mandalsegnen af blive ogsaa Fundene paa en længere Strækning mindre hyppige (Nedenes Amt 15 Fund, Bratsberg 11, Jarlsberg 8); men saa stiger Tallet igjen noget paa Østlandet. I Buskeruds Amt er der gjort 18 Fund, i Kristians 27, i Akershus 19 og i Smaalenene 46[1]). Fra Hedemarkens Amt kjendes derimod endnu kun 9 Fund. Disse Tal kunne nu vistnok ingenlunde betragtes som korrekte Udtryk for Befolkningens forholdsvise Tæthed. Det beror paa mange tilfældige Omstændigheder, hvor mange af de Fund, som efterhaanden gjøres, der blive bekjendte eller komme ind til Samlinger. I Egne, hvor der ikke er nogen offentlig Samling i Nærheden, vil f. Ex. naturlig forholdsvis flere af de tilfældige Fund gaa tabt; hvor der findes en

---

[1]) Paa Østlandet har foruden Smaalenene Hadeland, Ringerike og Toten vist sig rigest paa Fund.

Mand med Anseelse, som forstaar at vække Interesse for Oldsager, vil forholdsvis meget blive reddet osv. Ligeledes komme de større Udgravninger, som ere gjorte paa enkelte Steder, til at forrykke Regelmæssigheden[1]). Ulighederne ere dog her for store, til at de kunne forklares alene af saadanne tilfældige Indflydelser. I det Store kan man nok allerede af disse Data med nogenlunde Tryghed slutte til Befolkningens Fordeling over Landet. Der kan saaledes ingen Tvivl være om, at Vestlandet fra Lindesnes til Stat har været bedst beboet. I det nordlige Norge synes Egnene omkring Throndhjemsfjorden at have været forholdsvis tættest befolkede, paa Østlandet de lavere liggende Bygder indenfor Kristianiafjordens Bund og paa dens Østside.

Mellem Fundene fra forskjellige Landsdele er hidtil ikke bemærket nogen charakteristisk Afvigelse af større Betydenhed. Alle de ovenfor beskrevne Gravformer have sine Repræsentanter i alle Landets Egne; Oldsagernes Former og Ornamenter synes overalt at være væsentlig ensartede; Antallet af Fund, der bære Præget af at høre til den senere Del af den ældre Jernalder, lader ikke til at være mærkelig større i den ene Egn end i den anden osv. Nu er det vistnok sandsynligt, at nøiagtigere og fuldstændigere Iagttagelser ville bringe en hel Del lokale Eiendommeligheder for Dagen; men betydelige kunne disse ialfald ei være, naar de ikke træde stærkere frem i de allerede kjendte Fund. Vi maa derfor vistnok kunne antage, at Norges Befolkning i den ældre Jernalder idethele har været ensartet og jevnt fremskreden i Udvikling over det hele Land.

Det staar endnu tilbage at betragte Forholdet mellem den ældre og yngre Jernalder, som det stiller sig i Norge. Naar man med dette Spørgsmaal for Øie gjennem-

[1]) Især maa mærkes, at over Halvdelen af det store Antal Fund, som er opført for Smaalenenes Amt, er fremkommet ved Loranges flittige Gravninger i Egnen i de sidste Aar.

gaar de norske Samlingers Forraad af Fund fra Jernaldren, vil man let for et Øieblik komme i Vilderede. Der er nemlig blandede Fund, ikke saa ret mange i Forhold til det hele Antal af Fund fra begge Jernaldre, men dog mange nok til at kunne vække Tvivl, om det overhovedet er muligt at drage nogen skarp Grændse. I Fund, der idethele ustridigt have Udseende af at skrive sig fra den ældre Jernalder, træffes dog mangen Gang enkelte Gjenstande, der lige saa sikkert høre til den yngre[1]), ligesom omvendt, om end noget sjeldnere, et yngre Jernalders Fund kan have et enkelt Stykke fra ældre Jernalder[2]). Jeg er imidlertid overbevist om, at de allerfleste af disse Fund i Virkeligheden først er blevne blandede paa Veien fra Gravhaugene til Samlingen. Man ved, hvorledes det gaar til ved Indsendelsen af tilfældige Fund; naar der paa een Gang sendes Fund, gjorte paa forskjellige Steder i samme Haug eller endog i forskjellige Hauge, falder det ofte ikke Indsenderen ind at gjøre nogen Bemærkning derom; Samlingsbestyreren faar det Hele med den Underretning, at det er »fundet i Gravhaug« paa en navngiven Gaards Grund, og saa kommer det til at staa som et samlet Fund i Katalogen. Det har flere Gange i de senere Aar hændt, at man ved tilfældig erhvervet Oplysning har faaet Vished for, at et i ældre Tid til Universitetets Samling indkommet Fund saaledes er sammenbragt fra flere Grave[3]). De fleste af disse tilsyne-

---

[1]) Saaledes er der i Veien-Fundet, som det vil sees af R. Keysers Beskrivelse, en kloverbladformet Spænde, en i yngre Jernalder hyppig forekommende Form.

[2]) Fundene fra *Alaug* og *Ophus* paa Hedemarken (N. Fornl. 76. 68), der ellers helt igjennem have den yngre Jernalders Charakter, indeholde hvert 1 Sværdklinge af den ældre Form.

[3]) Som et særdeles oplysende Exempel kan anføres det i N. Fornl. S. 65 omtalte formentlige Gravfund fra *Kjemstad* paa Hedemarken, der ved nærmere Undersøgelse (smesteds S. 741. 744. 773) har opløst sig i: 2 Jordfund fra Broncealdren og Middelaldren, 1 Gravfund fra ældre Jernalder og 1 Gravfund

ladende Blandingsfund skrive sig udentvivl fra Hauge fra ældre Jernalder, i hvis Udkant senere i yngre Jernalder en ny Begravelse er bleven indlagt. At den yngre Jernalders Folk oftere har fort sig Fortidens Gravhauge til Nytte paa denne Maade, kan bevises af flere Fundberetninger. Paa *Grimstad* i Voss Pgd., Søndre Bergenhus Amt, er i Midten af en Haug fundet et 7 Alen langt og 1¼ Alen bredt Gravkammer af Heller, der, saavidt vides, endnu ikke er undersøgt; i Udkanten af Haugen laa under en flad Sten en hel Del Oldsager af Jern [1]). Disse findes endnu i Bergens Museum og vise sig at være fra yngre Jernalder; men den i Haugens Midte byggede Grav kan, som ovenfor vist, endogsaa uden Kjendskab til dens Indhold sikkert henføres til ældre Jernalder. Paa *Eidsvaag* i Hammer Pgd. i samme Amt fandtes i en Haug vel ½ Alen under Overfladen endel Jernsager og et Stykke af en Brynesten; længere nede stødte man paa en stor Helle, der dækkede et 7¾' langt, 2' bredt og 2½' høit Gravkammer, hvori 2 Lerurner, der indeholdt »Aske« og en liden Broncespænde [2]). Fundet indsendtes til Bergens Museum, hvor dog nu ikke andet deraf kan paavises end Lerurnerne, Spænden og Brynestenen. Den i Beretningen givne Beskrivelse af de i den øverst liggende Begravelse fundne Oldsager viser imidlertid tilstrækkelig, at de have været fra yngre Jernalder, medens det dybere liggende Gravkammer selvfølgelig maa være bygget af den

---

fra yngre Jernalder, af hvilke 4 Fund i Virkeligheden kun det ene var fra den nævnte Gaard og et af de øvrige endog fra Thelemarken (hvor Indsenderen tidligere havde boet). — Et andet Exempel, vedkommende Veien-Fundet, skal jeg nævne, fordi det indeholder en Rettelse til Keysers Beskrivelse af dette. Efter nylig modtagen Underretning fra fuldt paalidelig Kilde er den i AnO. 1836—37 S. 147 omtalte Skaalvegt af Bronce med tilhørende Lod funden i en anden Haug, hvori Intet ellers vidstes at være fundet.

[1]) N. Fornl. 393.

[2]) Urda 1, 393.

ældre Jernalders Folk, hvilket ogsaa bekræftes ved den i dette fundne Spændes Form. Flere Exempler kunde tilføies, om det var fornødent.

Man maa efter disse Kjendsgjerninger være berettiget til at sætte de fleste af de »blandede« Fund ud af Betragtning. Der bliver vistnok endel tilbage, som ikke give nogen Grund til Mistanke; ved enkelte maa det endog ansees for sikkert, at virkelig Alt er fundet i samme Grav og nedlagt samtidigt [1]). Dette kan let forklares. Vi maatte paa Forhaand vente os saadanne Fund; thi i Overgangstiden fra den ældre til den yngre Jernalder maa naturlig enkelt Mand ofte have eiet Sager af den ældre saavelsom af den yngre Form [2]).

Man har altsaa Overgangsfund mellem ældre og yngre Jernalder; men der savnes, vel at mærke, Overgangsformer af Oldsager. De Sværd f. Ex. af yngre Jernalders Form, som ere fundne i Grave fra ældre Jernalder, ligne i eet og alt de, der forekomme i den yngre Jernalders Grave lige ned til dennes Slutning, medens paa den anden Side de Sværd fra ældre Jernalder, som af og til er trufne i yngre Jernalders Fund, i ingen Henseende adskille sig fra de, man kjender fra de ældste danske Mosefund. Denne Forskjel viser sig gjennemgaaende i alle de norske Fund. Man kan, naar man først har gjennemgaaet en større Række af Fund fra begge Jernaldre, i Alminde-

---

[1]) Dertil regner jeg for ældre Jernalders Vedkommende f. Ex. Fundene fra *Vatshus* (N. Fornl. 791: et enegget Sværd fra yngre Jernalder blandt en Mængde Sager fra ældre Jernalder) og *Uleide* (N. Fornl. 686: et enegget Sværd og et Oxeblad af yngre Form, ligeledes med en større Samling af ældre Jernalders Sager), og blandt Fundene fra yngre Jernalder de før omtalte fra *Alaug* og *Ophus* paa Hedemarken.

[2]) Man vil af det her Anførte kunne indse, hvorfor jeg ikke kan tillægge de blandede Fund saa stor Betydning, som Nicolaysen har villet give dem i Fortalen til N. Fornl. S. IV. Deres Antal er heller ikke paa langt nær saa stort, som det der forudsættes.

lighed ved første Oiekast sige, om et Sværd, et Spyd, et Øxeblad, en Pilespids, en Sax, et Knivblad, en Spænde, et Guldsmykke osv. er fra den ældre eller fra den yngre Jernalder. De Former af Oldsager, som vise sig at have tilhørt begge Perioder af Jernaldren, kunne for den største Del antages at være indførte til Norden fra fjernere Egne [1]). Den eneste Henseende, hvori en virkelig Overgang kan spores, er Ornamentstilen, idet man allerede længe før den ældre Jernalders Slutning sporer Indflydelse af den Stil, som fuldt udviklet træder frem i den yngre Jernalders barokke Drageslyngninger. Ogsaa med Hensyn til Gravskikken er der megen Forskjel, om end Afstanden her ikke er saa stor og iøinefaldende. Den yngre Jernalders Folk har bygget lige saa anselige Hauge over sine Døde, som den ældre Befolkning, men man finder ikke i disse de store, med megen Omhu byggede Gravkamre, der ere saa almindelige i den ældre Jernalders Grave, og netop, som det synes, fortrinsvis i de yngste af disse [2]). Liget med de Eiendele, man har medgivet det, er regelmæssig nedlagt i den løse Jord, høist beskyttet med en overlagt Stenhelle, -- hvad enten det har været brændt, eller, hvad der forekommer langt sjeldnere, er nedlagt ubrændt [3]). Alle hidtil gjorte Iagttagelser synes mig saaledes at gjøre det i høi Grad usandsynligt, at Overgangen fra ældre til yngre Jernalder kan være skeet gjennem en rolig, jevn Udvikling; Alt tyder paa en brat, ved en voldsom Omvæltning fremkaldt Overgang. Uden dette kunde

---

[1]) Perler af Glas, Rav og forskjellige Stenarter; Skaalvegter af Bronce.

[2]) De yderst faa Gravkamre, man har truffet i Hauge fra yngre Jernalder, kunne vel forklares paa lignende Maade som de enkelte Oldsager fra ældre Jernalder, der undertiden ere forekomne i yngre Jernalders Fund.

[3]) Det er dog muligt, at man i yngre Jernalder undertiden har benyttet Trækister, der naturligvis nu efter saa lang Tids Forløb i Regelen ville være fuldstændig forsvundne. Spor dertil paastaaes en enkelt Gang at være iagttaget.

Grændsen mellem Fundene fra begge Tidsrum ikke være bleven saa skarp, som den nu viser sig at være[1]).

Sammenlignet med denne skarpe Grændse blive de Uligheder, som vise sig mellem den ældre Jernalders Fund indbyrdes, og hvorpaa man har grundet Adskillelsen af »den ældre Jernalder« og »Mellemjernaldren«, af forholdsvis mindre Betydning. Vaabnenes og Redskabernes Former ere de samme gjennem hele den ældre Jernalder, medens lutter nye, ganske forskjellige pludselig indtræde ved Overgangen til den yngre. Den ældste Jernalder og Mellemjernaldren have endvidere brugt det samme Runealfabet, der saavel i Tegnenes Antal som i deres Form afviger betydelig fra det, hvori den yngre Jernalders Indskrifter ere affattede. Og om end efter de seneste Runologers Mening det yngre Alfabet har udviklet sig af det ældre, saa findes der dog i de nordiske Indskrifter saare faa Spor til Overgangen, i de norske endog neppe det ringeste Spor. De faa hidtil med Sikkerhed læste Indskrifter i det ældre Alfabet have vist en meget antik Sprogform, langt mere afvigende fra de yngre Runeskrifters Sprog, end man skulde vente efter deres sandsynlige Afstand i Tiden. Af disse Indskrifter kan nu vistnok ingen med Sikkerhed henføres til Mellemjernaldren, og det kan tænkes, at man i Mellemjernaldrens Indskrifter, naar det engang lykkes at læse disse, vil finde yngre Sprogformer. Men i ethvert Fald maa det efter Alfabetets Forskjellighed ventes, at man ogsaa her vil støde paa en uformidlet Overgang fra ældre til yngre Jernalder, et Spring i Udviklingen. Hvad der paa den anden Side adskiller den ældre Jernalders tidligere og senere Periode, er væsentlig kun enkelte Særegenheder i Ornament-

[1]) Jeg tvivler saameget mindre om Rigtigheden af denne Opfatning, da jeg ser, at Dr. Hildebrand ved Betragtningen af de i Sverige gjorte Fund er kommen til samme Resultat for dette Lands Vedkommende (se hans Afhandling: Svenska Folket under Hednatiden, især S. 31).

stilen, hvori dog neppe nogen brat Overgang kan spores, og nogle nye Former af Smykker (f. Ex. Brakteaterne), som i Mellemjernaldren forekomme ved Siden af de ældre. Alt dette kan meget vel forenes med Antagelsen af en jevn og regelmæssig Kulturudvikling, under delvis Paavirkning af fremmed Civilisation; det berettiger ikke til at drage nogen skarpere Grændse. Hele den ældre Jernalders Kultur kan derfor stilles som i Hovedsagen ensartet ligeoverfor den i saamange væsentlige Henseender forskjellige yngre.

Desuagtet maa det naturlig blive af Interesse saavidt muligt at skjelne mellem den ældre Jernalders Fund efter deres relative Ælde. Der tør være Haab om, at nøiagtigere og mere omfattende Observationer med Tiden vil sætte os istand til at gjennemføre en saadan Adskillelse ogsaa for Norges Vedkommende, om end Grændsen her vistnok altid til en vis Grad vil blive flydende. Men for Øieblikket synes dette mig ikke muligt; ethvert Forsøg paa at fordele Fundene mellem en ældste Jernalder og en Mellemjernalder vilde her strande paa det overordentlig store Antal af Fund, som intet Holdepunkt frembyde for en Bestemmelse, navnlig de mange, der alene bestaa af Vaaben og Redskaber af Jern.

Det er imidlertid, som det af den foregaaende Fremstilling vil sees, ikke blot i denne Henseende, at Savnet af flere og omhyggeligere Iagttagelser føles her i Norge. Uden saadanne vil det overhovedet ikke være muligt at komme til en klar og sikker Erkjendelse af Tilstandene i den ældre Jernalders Tidsrum, forsaavidt man kan vente at opnaa den ved at sammenholde dens Jordfund. De almindelige Slutninger, som kunne uddrages af det hidtil indvundne Materiale, maa efter dettes Beskaffenhed nødvendig blive usikre og usammenhængende; de ere brugbare og nødvendige som Hjelpemidler til Veiledning ved fortsatte Undersøgelser, men de ere ikke modne nok til at kunne give hele det historiske Udbytte, som man har Ret til med Tiden at vente af de talrige og betydningsfulde Vidnesbyrd om sin Til-

værelse, som dette Tidsrums Folk sees at have efterladt i den Jord, hvorpaa det færdedes. Et Forsøg paa nu at tvinge dette Udbytte frem af Jordfundene vilde let kunne lede til at opstille Lærebygninger, som vilde omstyrtes ved nye Opdagelser næste Dag. Der maa endnu meget forberedende Arbeide til, før Jordfundene kunne komme til at tale tydeligt. Det, som først og fremst behøves, er en Række af nye, under kyndigt Tilsyn omhyggelig udgravede Fund, ved hvis Undersøgelse man navnlig maa have for Øie de mange uløste eller tvivlsomme Spørgsmaal, som de tidligere Fund have ladet tilbage. Dette vil kræve Tid og Møie; men der er al Udsigt til, at den vil blive rigelig lønnet ved det endelige Udbytte.

Allerede nu, uagtet Undersøgelsen endnu ikke er mere end netop begyndt, give de norske Fund fra ældre Jernalder værdifulde Bidrag til Oplysningen af Norges Ethnografi i de første Aarhundreder e. Chr. — en Prøve paa, hvad der maa kunne udvindes af dem, naar en Del af det rige Stof, som utvivlsomt ligger gjemt i de utallige endnu levnede Gravhauge, bliver fremdraget og undersøgt med tilbørlig Kyndighed og Omhu. Det kan saaledes efter de Kjendsgjerninger, som her ere fremlagte, betragtes som sikkert, at den ældre Jernalders Folk ikke, som man hidtil almindelig har tænkt sig det, har været indskrænket til Landets sydligste Egne. Ved Hjælp af dets Grave kunne vi følge det over hele Norge til langt over Polarkredsen. Og uagtet vistnok endnu kun faa Fund kjendes fra de nordligste, afsidesliggende Landsdele, synes man dog allerede af disse at kunne slutte, at Befolkningen deroppe ingenlunde har været ny ved den Tid, da den ældre Jernalders Kultur afløstes af den yngre [1]). Den ældre Jernalders Folk maa altsaa — nogenlunde jevnt udbredt — have beboet saa-

[1]) Jeg erindrer her om, at det nordligste af alle norske ældre Jernalders Fund — det ovenfor omtalte fra *Stave* i Dverberg

godtsom hele Norge gjennem et Tidsrum af flere Aarhundreder. Her faa vi da af Jordfundene et utvetydigt Svar paa det meget omstridte Spørgsmaal, hvorfra det Folk, der først gjorde Jernkulturen til den raadende i Norge, er kommet, og i hvilken Retning dets Udbredelse over Landet er gaaet. Svaret lyder: det maa være kommet søndenfra og har i Norge udbredt sig fra Syd mod Nord. At den ældre Jernalders Folk — det, som brugte de ældre Runer — maa være kommet hid fra Syd, har nemlig aldrig været bestridt, og kan vel heller ikke bestrides; den ældre Jernalders Kultur er, overalt hvor den fremtræder i Europa, med alle Forskjelligheder i det Enkelte dog i det Store taget saa ensartet, at den umulig kan antages at have flere uafhængige Udgangspunkter. Og dette maatte man dog antage, om Norges ældste jernbrugende Folk skulde være kommet nordenfra, — at sige, hvis man ikke vilde udlede hele den ældre Jernalder, ogsaa i England, Frankrige, Tydskland, fra Norge og Nordsverige.

Efter i lang Tid at have været eneraadende, er den ældre Jernalders Kultur i Nordens Lande, men ikke udenfor disse, bleven fortrængt af en ny, trods et umiskjendeligt Slægtskab mærkelig forskjellig, — den, som repræsenteres af den yngre Jernalders Jordfund. Tiden, da denne Forandring skede i Norge, kan — som før antydet — foreløbig sættes omkring 700 e. Chr. Af hvilken Natur de Omstændigheder have været, som fremkaldte den, er et Spørgsmaal, som vistnok endnu ikke paa langt nær kan siges at være modent til Afgjørelse. Jeg har allerede sagt, at det efter de norske Fund ser ud til, at det ikke kan være gaaet saa ganske fredeligt for sig; de tyde paa en pludselig og stærk Omvæltning. Af de forskjellige Maader, hvorpaa

— hører til en af de Klasser af Gravfund, som man efter de hidtil fremkomne Oplysninger har Grund til at henføre til en tidligere Periode af den ældre Jernalder.

denne kunde tænkes at være foregaaet, synes, som Sagen nu staar, mest at tale for en ny Indvandring, af et Folk, som vel maa have været nær beslægtet med den ældre Jernalders, men som før sin Indvandring har udviklet sig adskilt fra og uafhængigt af dette, og som maa have været stærkt nok til at vinde Herredømmet, siden det har kunnet gjøre sin eiendommelige Kultur saa udelukkende gjældende i den følgende Tid. Jeg skal ikke gaa nærmere ind paa dette for Tiden endnu meget dunkle Spørgsmaal, som jeg her kun har berørt for ret tydelig at faa udtalt det Indtryk af en skarp Modsætning, som en Sammenligning mellem den ældre og yngre Jernalders Fund i Norge giver. Forklaringen af Overgangen fra den ældre til den yngre Jernalder er det for Nordens Historie allervigtigste af de Spørgsmaal, som den nordiske Arkæologi endnu har tilbage at løse.

OM DEN TIDLIGE MIDDELALDERS

TRÆKIRKER I DANMARK.

AF J. KORNERUP.

I det niende og tiende Aarhundrede, da Christendommen spredte sit første Lys over Danmark, da de første christne Menigheder oprettedes, og Trangen til Bedehuse for disse viste sig, var Træ det eneste Bygningsmiddel, man kjendte. Ikke alene Fiskerens Hytte ved Stranden, men ogsaa den rige Bondes, ja Jarlens og Kongens Gaard var af Træ. Rundt om i Landet stode endnu adskillige store Gudehuse, hedenske Templer af kløvede Egestammer; thi Træ var der allevegne nok af. Eg og Bøg bedækkede i udstrakte Skove baade de danske Øer og Halvøens østlige Del; ja selv i det nu saa nøgne, af Storm og Sandflugt saa stærkt medtagne, vestlige Jylland fandtes der Skovstrækninger, om hvilke endnu mange stedlige Navne og Sagn minde. En levende Forestilling om Halvøens tidligere Rigdom paa Skov fik man ved Undersøgelser i 1861 af Landets gamle Grændsevold Danevirke. I fem forskjellige Gjennemsnit*) bemærkedes, at den ældste Del af Volden var opdynget paa et Underlag af Tusinder af Træstammer, Eg, Bøg, El og Birk, paa hvilken sidste man endnu kunde kjende Barken. Fra de 1200 Alen, der da bleve sløifede af den gamle Vold i Anledning af nye Skandsers Anlæg, vare betydelige Masser af dette gamle halvt fortærede Tømmer opstablede. Det synes klart, at en mægtig Skov er bleven fældet syd for

*) Forfatteren havde selv Leilighed til at iagttage dette i det nævnte Aar.

Danevirke og benyttet paa denne Maade. Ifølge Jomsvikinga Saga bestod Voldens Befæstning i Harald Blaatands Tid af Træ, saaledes at der for hvert Hundrede Favne stod et Trætaarn ovenpaa Jordvolden og i Mellemrummene Pæleværk. Da Keiser Otto II angreb Danevirke, lykkedes det ham, som bekjendt, paa en eneste Nat under en stærk Søndenvind at afbrænde den hele Befæstning. Om denne Begivenhed syntes den overordentlige Mængde af store Trækul og Stumper af forbrændt Tømmer, som fandtes ved den omtalte Undersøgelse, at vidne.

En mærkelig, med Danevirke samtidig Prøve paa Oldtidens Træbygninger finde vi i Dronning Thyras Gravkammer i Jelling, som ved Kong Frederik VII's Omsorg atter aabnedes i Jordens Skjød i 1861. Betegnende for den Stil, i hvilken dette Gravkammer har været udført, ere de i Egetræ udskaarne sælsomme, indviklede Ormslyngninger, som fandtes der baade 1820 og 1861 og som nu bevares i Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn. Man ser endnu paa disse Brudstykker, at de Gamle have anvendt brogede Farvelinier, Ringe og Prikker af Rødt, Sort, Gult eller Hvidt som en malerisk Udsmykning paa Egetræets Bund. Men disse Brudstykker ere næsten ogsaa det Eneste, vi have tilbage. Alt det Øvrige af denne Slags er hos os forlængst bortskyllet af Tidens Strøm. Danmark har ikke saaledes som Norge og Sverig bevaret ældgamle Trækirker og Bønderhuse med mærkelige Udskæringer. Som den sidste Levning fra vore gamle Trækirker staae endnu enkelte Træklokkehuse tilbage, hvoraf dog intet, saavidt jeg ved, kan maale sig med de maleriske Klokkehuse i Norge og Sverig. I enkelte afsides Egne af Nørre- og Sønderjylland forefindes dog ogsaa Spor af en mere almindelig Anvendelse af Træ som Bygningsmiddel, navnlig ved Kongeaaen og ved Løit i Nærheden af Aabenraa, hvor nogle Bønderhuse, dog neppe ældre end to til tre Hundrede Aar, ere helt og holdent opførte af Egebjælker og Planker. Et af de mærkeligste af

disse Huse var endnu til i Blaasholm ved Løit 1862, men skulde da nedrives.

Skjøndt det er sikkert nok, at man i den hedenske Tid kun kjendte Bygninger af Træ i Danmark, give vore Kildeskrifter dog derom næsten ingen nærmere Oplysning. Vi nødes derfor til, i dette Punkt at se hen til det øvrige Norden, som i hine Tider havde saameget Fællesskab med Danmark i Sproget, Troen og Sæderne, at ogsaa Bygningsskikkene i Hovedsagen maa have været omtrent de samme. Historien melder da om forskjellige store Gudehuse, hedenske Templer af Træ i Sverig og Norge, saaledes i Gotland, paa Møre og paa Lade. I disse Gudehuse vare Gudernes Billeder udskaarne i Træ enten i staaende eller siddende Stilling, undertiden, som der fortælles, med stor Konst. De mærkeligste Efterretninger om saadanne Bygninger faae vi dog fra de islandske Sagaer, i hvilke flere store Gudehuse noget nærmere beskrives, saa at endog Maalet paa nogle af dem angives. Saaledes fortælles der i Landnama Saga, at Thorgrim Gode lod et »Hov« eller Gudehus reise paa sin Gaard Kjalernæs, 50 Alen langt og 30 Alen bredt. Selv naar vi erindre, at den islandske Alen var betydeligt mindre end vor, var dette dog en efter Forholdene ret anselig Størrelse for en Træhal, thi alt Tømmeret maatte hentes fra Norge. Ifølge samme Sagas Beretning lod Høvdingen Ingemund den Gamle et Hov bygge i Vatsdalen paa Nordlandet af en lignende Størrelse og indvie til Frei. Mest bekjendt er dog den i Laxdæla Saga*) omtalte Hal, som Olaf Paa lod opføre paa sin Gaard Hjardarholt og hvortil han selv havde udsøgt og hentet Tømmer i Norge hos Hakon Jarl. »Denne Hal var større og bedre end Nogen før havde set paa Island. Der var berømte Idrætter fremstillede paa Panelerne og Loftet, og

*) N. M. Petersen: »Historiske Fortællinger om Islændernes Færd«, II, 113. Kbhvn. 1840.

Alt var saa vel udarbeidet, at det syntes langt smukkere, naar Tæpperne ikke vare oppe.« Hvilke de Idrætter vare, som fremstilledes i disse udskaarne Billeder, erfarer man af Brudstykkerne af et Digt »Husdrapa«, som var derom forfattet. I Njals Saga*) omtales et ret mærkeligt Snitværk, som Høvdingen Thorkel Haak havde ladet udføre. Han havde været i Finland og dræbte der, efter eget Sigende, en »Finngalkn« eller et Uhyre med Menneskehoved, en Centaur. I Estland havde han dræbt en Drage. Efterat være kommen hjem til Island, lod han disse Bedrifter skære ud over sin lukkede Seng og foran paa sit Høisæde. Dette anføres her, fordi vi ere saa heldige, i Oldsagssamlingen i Kjøbenhavn**) at eje en prægtig Kirkedør fra Island med en lignende Fremstilling, der efter alle Kjendetegn tilhører det 12te Aarhundrede og altsaa er omtrent samtidig med Sagaens Optegnelse. Paa denne Dør, der er bragt fra Valthiofsstad paa Island, ser man i Udskæring Kong Diderik af Berns Kamp med Dragen forat befrie den betrængte Løve.***) Ovenover rider Kongen, fulgt af den taknemlige Løve. Tilhoire ses en liden Trækirke. Foran den hviler Løven døende paa et Fodstykke med et Kors. Paa Fodstykket bemærkes en noget beskadiget Runeindskrift, der af Prof. Stephens med megen Sandsynlighed er udtydet saaledes: Se hin rige Konge her udgraven (udsnittet), der vog Drage denne«. Midt paa Døren er en Jernring med Sølvprydelser. Forneden ses i en Kreds fire vingede Orme, sammenslyngede i vidunderlige Knuder og Slyngninger. Denne Gruppe er i sin Helhed overordentlig skjøn, udsprungen af en rig Indbildningskraft og præget i en eiendommelig nordisk Stil. Foruden denne Dør besidder Sam-

*) Njals Saga, Cap. 119.

**) I. I. A. Worsaae: »Nordiske Oldsager«, Kbhvn 1859, S. 127.

***) S. Grundtvig: »Danmarks gamle Folkeviser« I, 130. G. Stephens: »Runehallen i det danske oldnordiske Museum«. Kbhvn. S. 17.

lingen syv forskjellige Stykker Træ med Udskæringer, ligeledes fra Island. Tvende af disse, hvorpaa en Løve og en Hjort ere udsnittede*), skulle efter et Sagn have henhørt til et af de ældste Gudehuse paa Island i Nærheden af Rejkiavig**). Den Stil, hvori de omtalte Dyr ere udskaarne, forekommer mig dog snarere at pege hen til en Tid, der er yngre end Hedenskabet, og minder vistnok mere om Snitværk fra det 13de Aarhundrede, hvilken Tidsalder rimeligvis ogsaa har frembragt de øvrige fem Stykker. Disse ere bedækkede med smukt udskaarne Prydelser af slyngede Grene og Lovværk, imellem hvilket Dyr springe***). Paa et af dem er en Række Palmetter i udviklet romansk Stil. Af nogle udskaarne Træstykker i den oldnordiske Samlings sidste Afdeling ser man iøvrigt, at den ældre Middelalders Stil har vedligeholdt sig indtil de nyeste Tider paa det fjerne Island næsten med samme Troskab som det gamle Sprog. Dog bære disse nyere Frembringelser Præget af en vis Tørhed og Stivhed. Det Liv, det Sving og den Friskhed, som udmærker hine gamle Snitværk, fattes her. Man føler, at det fra Middelalderen Overleverede har tabt sig betydeligt i Tidens Løb.

Forinden vi forlade de islandske Sagaers Efterretninger om gamle Træbygninger og Snitværk, maa dog i al Korthed anføres en ret mærkelig Efterretning i Laxdæla Saga, fra den Tid, da de første Kirker byggedes paa Island og i Norge†). Der fortælles, at Høvdingen Thorkel Ejolfsen tilligemed sin Søn reiste til Norge forat hente Tømmer til en Kirke, han vilde bygge paa Island. Thorkel blev vel modtagen hos Kong Olaf den Hellige, som dengang opholdt sig i Throndhjem. Kongen skjænkede om Foraaret Thorkel

*) I. I. A. Worsaae: »Nordiske Oldsager« 1869, S. 128.

**) C. Engelhardt: »Museet for de nord. Oldsager«, Kbhvn 1867, S. 29.

***) I. I. A. Worsaae: »Nordiske Oldsager« 1859, S. 129.

†) Laxdæla Saga, Cap. 74.

stort og smukt Tømmer, som han selv fik Lov til at vælge. I det samme Aar lod Kong Olaf en Kirke bygge i Byen af Tømmer. »Det skulde være en Mynsterkirke (monasterium, en Kirke med Kannikekloster, en stor Stiftskirke) og den skulde udstyres med al Pragt«. En Morgen, da Kongen var gaaet ud forat se til Arbeidet, traf han Thorkel ifærd med at tage Maal af alle de største Stykker Tømmer i Bygningen, baade af »Tværbjælkerne, Afbindingerne og Stolperne«. Det var hans Hensigt at bygge sin Kirke efter disse Maal, hvilket ikke lod til at behage Kongen, som spaaede ham, at han vilde faae liden Gavn af sit Tømmer. Denne Spaadom gik da ogsaa i Opfyldelse, idet Thorkel ved at seile over en Fjord paa Island led Skibbrud med hele sin Ladning af Tømmer og fandt sin Død i Bølgerne. Hist og her drev noget af Kirketømret op paa Stranden. Denne Begivenhed fandt Sted i Aaret 1026.

Dersom vi ikke allerede vidste det fra de herlige norske Trækirker, som endnu staae tilbage, vilde vi af denne Beretning saavelsom af flere andre Sagasteder kunne slutte, at Trækirkerne i dette Land allerede i en tidlig Tid udførtes i en rig og prægtig Stil.

Efterat have samlet nogle historiske Underretninger fra vore nordiske Broderlande, maa vi endnu, forinden vi komme til det egentlige Formaal for disse Bemærkninger, se hen til den Kant, hvorfra Christendommen nærmest kom til os, det nordvestlige Tydskland med de gamle Bispesæder Bremen og Hamborg. Den for vor nordiske Kirkehistorie saa vigtige Forfatter fra det 11te Aarhundrede, Adam af Bremen, meddeler i sin Bog*), at St. Peders Domkirke i Bremen endnu i Biskop Wilriks Tid († 837) var af Træ, indtil denne Prælat omdannede den til en Stenkirke, vistnok en af de ældste Kirker af dette Materiale i det nord-

*) P. V. Christensen: »Adam af Bremens Kirkehistorie«. Kjøbenhavn 1862. S. 25.

lige Tydskland; thi i dette Land var, naar vi undtage de Egne, hvor den romerske Kultur havde faaet fast Fod ved Rhinen og Donauen, endnu dengang Træ det sædvanlige Bygningsmiddel for de fleste Kirker. Ogsaa de hedenske Vender brugte Træ til deres Gudehuse. Skjøndt dette Forhold snart forandrede sig, og Stenarchitekturen allerede i det 10de og 11te Aarhundrede hurtigt trængte frem fra Syden, byggede man dog endnu længe af Træ. Som et mærkeligt Exempel herpaa kan det anføres, at endnu i Aaret 1163 blev i Lybek under Henrik Løve en stor ny Trækirke indviet til Jomfru Maria*). Den Kirke, som Ansgar under sin egen Ledelse lod opføre i Hamborg, var derfor utvivlsomt af Træ, thi Erkebiskop Unni byggede den ifølge Adam af Bremen (S. 97) paany op af dette Stof. Rembert siger i sin Bog, Ansgars Liv**), efterat have fortalt, at den blev helt afbrændt af danske Vikinger, som overfaldt Hamborg, at »Kirken var bygget med en beundringsværdig Konst under Herr Erkebiskopens egen Ledelse«, et nyt Bevis for at vi ingenlunde maa forestille os hine Trækirker fra den tidlige Middelalder som slet og ret raa Brædeskure eller Blokhuse uden al konstnerisk Form.

Det fremgaaer af det ovenfor Anførte, at der allerede før Christendommens Indvandring i Danmark dér forefandtes

---

*) Heinr. Otte: »Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie«. Leipzig 1868, I, p. 25. Om de i Schlesien, Bøhmen, Ungarn og Galizien endnu tilstedeværende Trækirker, som ere byggede ligesom Blokhuse (med vandretliggende Tømmer) og hvoraf nogle enkelte gaae tilbage til det 14de Aarhundrede, meddeler Forfatteren sammesteds nogle Bemærkninger. I de i Polen og især Rusland endogsaa i nyere Tider opførte Trækirker paa Landet gjøre endnu den byzantinske Stils Traditioner sig gjældende.

**) »Scti Ansgarii vita per Rembertem«. SCRIPT. RER. DAN. I, 456 . . . »Ecclesia, miro opere magisterio Domini Archiepiscopi constructa« . . .

en efter Forholdene temmelig udviklet Bygningskonst, hvis udsmykkende Led bestode af Snitværk med eiendommelige indviklede Ormslyngninger. Træet var det almindelige Bygningsmateriale, medens Anvendelsen af Sten og Kalk var noget hidtil ukjendt. De Geistlige benyttede derfor det vante Stof imedens de dog paa dette overførte nye Former, medbragte fra Syden. Derfor vare alle vore ældste Kirker af Træ. Nævnes dette end ikke altid udtrykkeligt i Kildeskrifterne, ser man det iblandt andet dog deraf, at det, hvor Talen senere er om Stiftskirkernes Ombygning i en større og ædlere Skikkelse, altid fremhæves, at de nye Bygninger vare af Sten*). Som den ældste Kirke i Danmark nævnes den af Ansgar og den unge Kong Erik i Hedeby omtrent 850 opførte Kirke, der blev indviet til Jomfru Maria. Endnu minder St. Marie Kirkegaard paa en Holm i Slien ved den ostlige Ende af Byen Slesvig om hin Kirke, som efter flere Omskiftninger forlængst er nedbrudt**). Et gammelt Træklokkehus med raat udskaarne Dragehoveder paa »Vindskierne« (Gavlens Kantbræder), altsaa dog en Tradition, om end fra en nyere Tid, staaer alene tilbage.

Adam af Bremen og Saxo berette, at Harald Blaatand, efter at være bleven en from Christen, lod den hellige Trefoldigheds Kirke i Roskilde opbygge. Da han Aaret 985 var falden for Palnatokes Skud, førte hans Krigere hans Lig til Roskilde og begrove det i hin Kirke. »Han var den første danske Konge, der begroves i viet Jord« ***). Da senere Domkirken opførtes af Sten, sørgede Geistligheden omhyggeligt for at flytte hans Ben derhen.

---

*) Se f. Ex. Ælnoths og Saxos Beretning om Opførelsen af Roskilde Domkirke.

**) Som bekjendt har man i senere Tider forvexlet Hedeby med Hadeby og ment, at denne sidste skulde være Danmarks ældste Kirke.

***) Knytlinga Sagas Ord.

Ogsaa Svend Tveskjæg, Englands Erobrer, kom til at hvile i denne Kirke*). Da han var død i England, blev hans Lig, efter i nogen Tid at have været skjult af en fornem Qvinde, rimeligvis af dansk Slægt, forat undgaae Mishandling af Kong Ethelreds Folk, indpakket i Urter, ført til Danmark og begravet i Roskilde**). Trefoldigheds Kirken stod omtrent 60 til 70 Aar, indtil den af Biskop Vilhelm ombyggedes af Sten, men var endnu Vidne til Ulf Jarls Mord og Svend Estridsens Revselse af Biskop Vilhelm. Om den gamle Trækirkes Udseende savne vi enhver Efterretning; men det turde være tvivlsomt, om den har ligget paa det Sted, hvor Trefoldighedskirken, Domkirken i Roskilde, nu ligger***).

En af de vigtigste Efterretninger om vore gamle Trækirker angaaer St. Albani Kirke i Odense, i hvilken den hellige Kong Knud blev dræbt. Kongen havde selv opført denne Kirke endnu inden han besteg Tronen og ladet den hellige Albans og den hellige Osvalds Ben bringe fra England forat bevares i den. At der var Munke, rimeligvis Benediktinere, ved St. Albani Kirke, synes sikkert†). Saxo siger om denne Kirke, at dens Vægge vare af Tømmer, og Knytlinga Saga††) beretter, at St. Albani Kirke var en stor Trækirke med mange store Glas-Vinduer

*) En fransk Munk, Forfatteren til »Encomium Emmæ reginæ« Script. rer. Dan. II, 480 siger imidlertid, at Svend blev begraven i det Kloster, »monasterium«, han havde bygget til den hellige Trefoldigheds Ære, i et Gravsted, han selv havde beredt sig. Hvis denne Efterretning er rigtig, kan det have været i en til Trækirken stødende Korsgang at Kongen kom til at hvile.

**) I. I. A. Worsaae: »Den danske Erobring af England og Normandiet«. Kbhvn 1863. S. 292.

***) N. Høyen: »Nogle Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil«. Ny kirkehist. Saml. 1864. Særskilt Aftr. S. 11. Anm.

†) Daugaard: »Om de danske Klostre«, 284.

††) Knytlinga Saga, 54 Cap.

paa. Af den livlige Beskrivelse, denne Saga giver af den i Kirken stedfundne Kamp imellem Kongens Folk og Bønderne, ser man, at Langhuset var skilt fra Choret ved en Dør eller Bue (Triumfbuen), i hvilken Knuds Broder, den tappre Prinds Benedikt, tog Stilling med sine Mænd, efterat han havde maattet trække sig tilbage og opgive Forsvaret af Langhuset. Endvidere ser man, at der i Øst lige over Alteret var et stort Vindue, i hvilket Glasset under Kampen var bleven brudt. Ifølge den islandske Sagas Beretning satte Eyvind Bifra Foden paa Alteret, efterat have stukket Kongen ned, og vilde derfra springe ud af Vinduet, da han i det samme selv blev dræbt af en af Kongens Mænd*). Munken Ælnoth**) fortæller, at St. Albans og St. Osvalds Helgenskrin, der stode i Choret, bleve under den heftige Kamp nedstyrtede paa Gulvet. Samme Forfatter omtaler flere Gange en ved Kirken værende »atrium«. Da alt var forbi, blev Kongen og Prinds Benedikt begravede indenfor i St. Albans »Basilika«, men de øvrige af Kongens Folk, der vare faldne, begroves i den vestre og nordre Side af »atrium«. Ved dette Ord kan enten forstaaes en af Svaler eller Buegange omgiven Klostergaard, der har stødt op til Kirken, og der var jo Munke ved denne Kirke, eller en Kirkegaard, hvilket sidste synes den simpleste Forklaring. I nogle Aar laa den hellige Knud begraven i Trækirken, hvorpaa hans Lig førtes til den nye Basilika, han selv havde begyndt at lade opføre af prægtige Qvadersten og som nu fik hans Navn. Her blev hans Lig nedlagt i en Stenligkiste, indtil det atter i Aaret 1100 høitidelig optoges ved hans Canonisation og nedlagdes i det prægtigt forgyldte og med ædle Stene besatte Helgenskrin, hvis Levninger vi i vore

*) Som bekjendt berette andre Kilder, at Kongen fik sit Banesaar af et igjennem et Vindue kastet Spyd.

**) SCRIPT. RER. DAN. III, 325. »Ælnothi Monachi historia ortus vitæ et passionis S. Canuti regis Daniæ«.

Dage have gjenfundet i Muren bag Alteret i den nuværende yngre St. Knuds Kirke. St. Albani Kirke blev længe staaende. Ifølge Erik Pontoppidan*) laa den dér, hvor senere (1767) Podebuskernes Gaard stod, helt nær ved Aaen, saa at en af Klokkerne i Taarnet ved et stærkt Sving skal være fløiet ud af Lydhullet ned i Aaen paa et Sted, som endnu kaldes »Klokkedybet«. Da Almuen i Grevens Feide stormede Bispegaarden, som laa der, hvor det adelige Jomfru-Kloster nu er, brugte den St. Albani Kirke som et Blokhus. Reformationen, der overalt her i Landet gav Signalet til en voldsom og barbarisk Ødelæggelse af Kirker og Klostre, gjorde ogsaa Ende paa denne ældgamle Trækirke, som da blev erklæret for at være for liden og af Kong Christian III givet Borgerne til Nedbrydelse i Aaret 1541. Taarnet, der rimeligvis var af Mur fra en senere Tid, blev i nogen Tid staaende, og Byens Stormklokke blev der ophængt. Kirkegaarden blev udlagt til Torv.

Man vedblev endnu helt ind i det 12te Aarhundrede at opføre enkelte Trækirker samtidigt med at man med Iver tog fat paa Stenbygninger. I Aaret 1102 byggede Biskop Ulfketil i Aarhus en Trækirke tæt ved Stranden**). Denne Kirke var indviet til St. Olaf og i den blev den hellige Niels begraven. Den stod til Aaret 1548, da den faldt sammen af Ælde***).

Biernede Kirke ved Sorø minder ved en over Indgangen udhuggen mærkelig Indskrift om dens Ombygning og Forandring fra en Træ- til en Stenkirke i den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede ved Ridderen Sune Ebbesen, hvis Forældre havde bygget Trækirken. Indskriften lyder paa Dansk saaledes:

*) E. Pontoppidan: »Danske Atlas« III, 439.
**) E. Pontoppidan: »Annales Eccl. Dan.« I, 330.
***) I. P. Trap: »Danmarks Beskrivelse« II, 583.

»Ebbe Skjalmsen og hans Hustru Ragnhild byggede denne Kirke, hvilken senere hans Søn Sune opførte af Sten til Ære for Gud og den hellige Laurentius«.

Da Kong Valdemar den Store i Aaret 1168 havde indtaget Arkona paa Rygen, lod han paa det Sted, hvor Svantevits Tempel havde staaet, en Kirke opføre af det Tømmer, som var slæbt sammen til Skandser og Blokhuse*). De første Kirker paa Rygen bleve uden Tvivl alle opførte i Skyndsomhed af dette Stof men bleve kun i kort Tid staaende for snart at erstattes af smukke Murstenskirker med Former, der i deres Enkeltheder paafaldende minde om danske Kirker, f. Ex. Sorø, Ringsted o. fl.

Historien beretter, at den hellige Abbed Vilhelm omtrent paa samme Tid (1178) lod en Trækirke opføre for det senere saa berømte Ebelholt Kloster i Nordsjælland, der af ham var bleven flyttet derhen fra Eskilsø i Issefjorden. Da Abbeden var død, begroves han med stor Høitidelighed i denne Kirke foran St. Thomas's Alter**). Nogen Tid efter udbredte der sig vidt og bredt Rygter om Mirakler, der skete ved hans Grav, hvilket vel bidrog til at skaffe Klostret store Indtægter men ogsaa hidkaldte hele Skarer af syge og fattige Mennesker, der vilde bede ved Helgenens Grav. Man faaer en Anelse om, at disse Fattige have været Munkene til Besvær; thi da Vilhelms Eftermand Abbed Ricardus kort efter opførte en ny og prægtig Kirke af brændte Mursten, i Aaret 1210, lagde han Bygningen temmelig langt borte fra den gamle Trækirke, hvilken han lod blive staaende, som det hedder: »forat de Fremmede og Syge kunde bede i den«. Vilhelms Lig blev først i 1238 flyttet til den nye Kirke***).

*) Vedels Saxo, Side 444.
**) Suhms Danmarks Historie IX, 27.
***) SCRIPT. RER. DAN. I, 370.

Allerede i det 12te Aarhundrede bleve de fleste Trækirker hos os ombyttede med Stenkirker, som tildels endnu have bevaret sig til vore Dage. Men endnu beholdt man i disse Kirker Lofter af Egetømmer og Træklokkehuse paa Kirkegaarden. Grunden til Opgivelsen af Trækirkerne maa vel nærmes søges deri, at de snart bleve altfor smaa for Menighederne. At Folkemængden i Danmark, navnlig paa den jydske Halvø i Valdemarernes Tid var temmelig betydelig indtil »den sorte Død« er temmelig sikkert, saavelsom at Vestjyllands Egne, hvor ofte meget anselige Granitkirker ligge i ensomme, øde Omgivelser, tidligere have været frugtbarere. En anden Grund til Trækirkernes Opgivelse er vel at søge deri, at de hyppigt ere blevne ødelagte ved Ildsvaade, ligesom man ogsaa maa formode, at det 12te Aarhundredes Bygmestre, som oftest indkaldte Munke, der vare vante til at bygge med hugne Sten, den romanske Stils rette Materiale, have foragtet Træet.

At den gamle Træarchitektur dog ikke har været uden Indflydelse paa Formerne i det 12te Aarhundredes Stenkirker, synes rimeligt. Det er utvivlsomt, at selv den klassiske Bygningsstil, den græske, har udviklet sig af en forudgangen Træarchitektur. De græske Marmortempler vise aldeles bestemt Træformer. Søilen er Stolpen udført i Sten og Architraven er Bjælken. Paa enkelte af Jyllands Granitkirker fra det 12te Aarhundrede findes Dørindfatninger, der adskille sig fra de almindelige rundbuede Portaler med Sidesøiler, som tilhøre den romanske Stil, og som muligen ere Efterligninger i Sten af hvad der kan have været paa Trækirkerne. Som et Exempel herpaa vil jeg nævne Døren paa Sydsiden af Langhuset i Romb Kirke, tæt ved Lemvig. Paa hver Side af denne Dør er der anbragt lange smalle Granitqvadre med temmelig flade Reliefs af eventyrlige Dyr, maaske Løver, med lange Tunger og Haler, der ende i Bladværk. Over Døren ses et lille raat udført Billede af Christus paa Korset. Stenene ere næsten behandlede som

Planker med Udskæringer. Noget lignende synes at vise sig ved Portalerne paa Ølst og Ørsted Kirker i Randers Amt. Dog er dette kun en Formodning.

Afbildning af Sidestykkerne fra Kirkedøren i Romb. $\frac{1}{12}$.

De sidste Trækirker i Danmark fandtes i Sønderjylland. I Fogsbol i Beltring Herred stod indtil 1601 en ældgammel Trækirke, som da blev ombygget. Vestervold i

samme Herred havde ligetil 1609 en Trækirke. Paa Øland ved Føhr blev en Trækirke nedreven 1709, maaske den sidste.

Det er tilvisse ikke stort mere end en Samling af nogle af de vigtigste Efterretninger til Bekræftelse af den historiske Kjendsgjerning, at Danmark i den tidlige Middelalder har havt en kirkelig Bygningskonst i Træ, som vi have kunnet tilveiebringe. Det Øvrige kan kun blive rimelige Formodninger. Men naar vi ville danne os et sandsynligt Billede af hine forlængst forsvundne Bygninger, ligger det os nærmest at se hen til Broderlandene Norges og Sverigs Mindesmærker af denne Slags. Det vilde derimod her føre os for fjernt at undersøge de i Schlesien, Bøhmen og Ungarn o. fl. St. værende Trækirker, som desuden have andre Elementer end de nordiske*).

De herlige norske Trækirker, de saakaldte Stavkirker, som have deres bedste Exempler i Kirkerne i Borgund og Urnes i Bergens Stift og Hitterdal i Thelemarken, ere nu saa almindelig bekjendte, at det vil være ufornødent, her at beskrive dem; kun skulle vi med Hensyn til at bestemme nogle af disse Bygningers Alder erindre om en Runeindskrift paa Portalen fra den nedbrudte Tind Kirke, nu i Museet i Christiania, ifølge hvilken denne Kirke er bleven opført imellem Aarene 1180—1190. I Oldsamlingen i Kbhvn bevares en smuk Portal fra en norsk Stavkirke, nemlig fra Øde Kirke i Christians Amt**). De færreste af de norske Trækirker kunne dog føres saa langt tilbage i Tiden. De fleste af dem tilhøre vistnok det 13de og 14de

---

*) I nærmere Slægt med disse er den ældgamle Trækirke i Little Greenstead i Essex i England. Denne Bygning er ligesom Stavkirkerne opført af opretstaaende Bjælker men af Eg. »Notes and Qveries« 3 Series 1 Vol. London 1862. S. 367. (Efter velvillig Meddelelse af Prof. G. Stephens.)

**) N. Nicolaysen: »Norske Fornlevninger«. Kristiania 1862. Side 115.

Aarhundrede; thi om de end udvise Rundbuestil, er det dog sikkert, at denne har vedligeholdt sig ved Træbygningerne i de afsides liggende norske Fjelddale længe efterat den nyere Kirkestil med de spidse Buer var bleven almindelig udbredt i det øvrige Europa*).

Med Hensyn til den Lighed, der kan have været imellem disse Kirker og de danske, maa det dog herved bemærkes, at det ingenlunde er Meningen at ville paastaae, at denne Lighed har været fuldstændig eller har udstrakt sig til Enkelthederne. De norske Kirker bære tilvisse et eget nationalt Præg, ligesom det ogsaa synes afgjort, at Træbygningskonsten intetsteds er bleven udviklet til den Grad, som i Norge. Tømmerarbeide og Snitværk er nu en Gang noget, hvortil dette Folk synes at have en egen Gave. Endnu den Dag i Dag forstaar den norske Bonde i de lange Vinteraftener at bruge Tollekniven til konstigt Arbeide.

Meget mere skulde jeg være tilbøielig til at antage, at vi i nogle af Sverigs gamle Trækirker kunne søge de nærmeste Forbilleder til at danne os et klarere Begreb om hine Bygninger, navnlig i saadanne, som lige indtil for kort siden havde vedligeholdt sig i Nærheden af Grændserne for det gamle Danmark, i Smaaland. Som de vigtigste af de faa tiloversværende Trækirker i Sverig maa dog først Amenehærads Roda i Vermeland og Edshult i Linköping Stift**) nævnes. Disse to Kirker, der begge antages at tilhøre Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, ere i Modsætning til de norske Stavkirker byggede af Tømmer, der ligger vandret i Bloksammensætning. Udvendig ere de beklædte med Egespaan, der ligger i Skjæl og indvendig dækkes de af eiendommelige Tøndehvælvinger og Kryds-

*) I. C. C. Dahl: »Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den frühesten Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens«. Dresden 1837.

**) Mandelgrén: »Monuments scandinaves du moyen âge.« Paris 1862.

hvælvinger af Brædder. De ere begge helt igjennem udsmykkede med Malerier, af hvilke et i Choret i Roda Kirke bærer Aarstallet 1322*). Udvendige Gallerier eller Løbegange med Søiler som paa de norske Kirker findes ikke her. Prof. Brunius**) beskriver nøiagtigt en gammel Trækirke ved Kalfsvik i Nærheden af Vexiø, altsaa ikke langt fra Skaanes nordlige Grændse, en Bygning, som han antog henhørte til Slutn. af det 13de Aarhundrede, men som desværre samme Aar, som han saae den, 1849, blev nedreven. Kirken i Kalfsvik bestod af et aflang firkantet Skib og et firkantet Chor, begge med fladt Basilikatag. De oprindelige Indgange vare helt smalle og rundbuede. Langhusets Brede indvendig var godt 22 svenske Fod, Længden 34⅔, Høiden 16⅙. De oprindelige Vinduer vare kun 6" brede og 1 Fod høie med skraa Karme og runde Buer og sade meget høit oppe under det flade Loft. I Altervæggen, som var flad, saaes to saadanne Vinduer. Triumfbuen, som sandsynligvis har været halvrund, var borthuggen. Kirken var opført af svært knudehugget Fyrretømmer. Væggene vare ud- og indvendig forsynede med Stivere, som fastholdtes af Bolte med Splitter. Væggene vare udvendig beklædte med Egespaan og indvendig glathuggede og overmalede. Paa en Bjælke, der tidligere har hørt til Triumfbuen, stod følgende Indskrift: »Denne Kirke er fordum bleven malet i Aarene 1333 — 1665 — 1747 og som den nu er med Sacristi og Vaabenhus i Aaret 1815«. Gulvet bestod af kløvede og tilhuggede, ikke savede Brædder. Kirkens Ydre frembød et ganske eget Syn, idet den tidligere rodmalede Spaanbeklædning for en stor Del var overtrukken med en fin, lysgrøn Mosvæxt, »Evernia vulpina«, som hører hjemme paa gamle Træbygninger. Ved Siden af Kirken

*) I. Kornerup: »Om nogle i danske Kirker opdagede Kalkmalerier«. Aarbøger f. nord. Oldk. 1868, S. 50.

**) C. G. Brunius: »Konstanteckningar under en resa år 1849. Lund 1851. Side 643.

laa et Træklokkehus med fire Gavle og et smækkert Spir i Midten ligesom de smukke Klokkehuse i Bleking. — Upaatvivlelig have ogsaa vore danske Trækirker indvendig været prydede med Malinger, baade Helgenbilleder og brogede Linier paa Egetræets Bund. Allerede fra Dronning Thyras Gravkammer kjende vi, som ovenfor bemærket, Farvens Anvendelse paa Snitværk af Egetræ*).

De gamle, forsvundne Trækirker vare Skuepladsen, Baggrunden for flere i vort Fædrelands Historie mærkelige Optrin. De vare saa eiendommelige nordiske Former, at det er Skade for Forskningen, at Tiden ikke har levnet os nogen af dem. De udgjorde dog et saa vigtigt Led i hele Udviklingen af vor kirkelige Bygningshistorie, at det vel maa være Umagen værd at samle de faa og adspredte Efterretninger, der maatte være tilbage om dem i vore Kildeskrifter.

*) Kemiske Undersøgelser have vist, at disse Farver vare blandede med Olie eller et Fidtstof.

OM MAMMEN-FUNDET

FRA HEDENSKABETS SLUTNINGSTID.

FOREDRAGET I OLDSKRIFTSELSKABETS MØDE DEN 3DIE NOVEMBER 1868

AF I. I. A. WORSAAE.

Som et af den nordiske Oldkyndigheds nyeste Fremskridt maa det vistnok ansees, at man med langt større Klarhed, end før, er bleven istand til at sondre mellem forskjellige Tidsrum i den hidtil saa dunkle Jernalder. Medens omhyggelige Undersøgelser rundtom i Norden have lært, at de ældste, endnu kjendte Spor af en der begyndende Jernalder vise hen, ikke imod Nord og Nordvest, men imod Syd og Sydost, see vi i den ældre og mellemste Jernalder, hvorledes vest- og østromersk Indflydelse med dertil knyttede Handelsforbindelser afløse hinanden, idet de begge bidrage til, ved en øiensynlig stærkt udviklet og udbredt Rigdom og Pragt ligesom at forberede den glimrende Periode, der i den yngste Deel af Jernalderen (omtrent fra Aar 700 til 1000) aabnede sig for de nordiske Lande, især dog for Danmark. Thi Sverige udsendte vel ikke faa, anseelige Nybygder mod Øst ligesom Norge grundlagde endnu flere og endnu mere følgerige mod Vest, men Danmark kunde paa samme Tid optage Kampen paa Grændsen mod de tydske Keisere, ja endog gjøre mægtige Erobringer vesterpaa, fornemmelig i England og Frankrige. Oldsager og Mindesmærker saavel i som udenfor Norden vidne ogsaa om, hvad man forresten nok kunde vente, at de djærve

hedenske Nordboer, som saaledes dengang gjorde deres Navn berømt paa de fremmede Kyster, ikke strax blindthen fulgte den christelige Cultur, hvis Fremtrængen mod Nord de i mange Tilfælde sikkert netop vilde standse, men at de ligeoverfor og selv midt i de christne Lande med mærkelig Seighed vedligeholdt en noget eiendommelig, om end ganske vist stærkt barbariseret Smag, hvortil sluttede sig en egen nordisk Runeskrift.

Under disse Omstændigheder er det imidlertid en overraskende Kjendsgjerning, som allerede i Aarrækker har været Gjenstand for Oldforskernes særdeles Opmærksomhed, at Danmark, tiltrods for sin overveiende Betydning i «Danevældets» Tid og tiltrods for sin overvældende Rigdom paa Fortidslevninger fra de ældre Perioder, er, efter de hidtil gjorte Erfaringer at dømme, langt fattigere paa Mindesmærker og Oldsager fra den yngste Jernalder, end Sverige og Norge. Den sædvanlige Forklaring, at Jernsager lettere fortæres i Danmarks, end i Sveriges og Norges Jord, vil naturligviis ikke kunne gjelde saalænge de for den yngste Jernalder charakteristiske Beslag, Smykker og andre Gjenstande af Guld, Sølv, Bronze og Glas m. M. ere forholdsviis ligesaa sjeldne i Danmark, som Jernsager, ikke at tale om, at de i Sverige og Norge saa hyppige Bautastene og særegne Steensætninger og Steenhøie jo ligeledes, paa faa Undtagelser nær, mangle i Danmark. En noget rimeligere, men navnlig med Hensyn til Mindesmærkernes nysnævnte indbyrdes Forskjellighed heller ikke tilstrækkelig fyldestgjørende Forklaring kunde man søge deri, at Danmark ulige tidligere, end Nabolandene mod Øst og Nord, er bleven ikke alene udsat for Paavirkninger fra det tilgrændsende christelige Europa, men ogsaa selv definitiv christnet. Endnu en anden, maaskee dog mere tilfældig Synderlighed vil Oldforskningen fremtidig have at oplyse, nemlig at i Danmark have Jylland og Fyen hidtil havt de fleste Fund at opvise fra den yngste Jernalder, uagtet man med Grund kunde

vente, at Sjælland og Skaane med deres i Hedenskabets Slutningstid saa berømte Punkter Leire, Roskilde, Ringsted og Lund maatte i denne Henseende idetmindste kunne maale sig med de andre danske Landskaber.

De i det Hele taget faa kjendte Fund fra dette Tidsrum i Danmark, især, som sagt, fra Jylland og Fyen, ere dog heldigviis til Gjengjeld i Reglen saa meget desto mere interessante. De indbefatte rigtignok ikke, som samtidige Gravsteder stundom i Norge og Sverige, større Skibe eller Levninger af Baade, men de fremvise talrige Spor af prægtige, tildeels med Guld belagte Ride- og Kjøretøier, som ved deres Beskaffenhed pege hen paa en forbausende Luxus, og som ved deres Nedlægning i Kæmpehøiene antyde storslaaede Gravskikke. Det er dog endnu ikke lykkedes, med fornøden Klarhed at forfølge disse Gravskikke i deres Udvikling fra Mellemjernalderen gjennem den yngste Jernalder i de forskjellige Aarhundreder og i de forskjellige Egne, hvilket er af yderste Vigtighed, naar Talen er om at fastsætte Forholdet deels mellem den midterste og yngste Jernalder og deels mellem den i Danmark og i de andre nordiske Lande fremtrædende Slutningsperiode af Hedenskabet. Ethvert nyt Bidrag til Oplysning om Gravfund fra dette saa mærkværdige og dog saa ufuldstændig kjendte Tidsrum, turde saaledes frembyde en ganske særlig Interesse, navnlig naar Jagttagelserne tillige ere istand til at aabne Indblik i mere gjennemgaaende og, som det synes, for bestemte Perioder eiendommelige Skikke.

Om et sligt, ualmindelig lovende Fund fra en stor Kæmpehøi, »Bjerringhøi«, tæt ved Landeveien mellem Bjerring og Mammen i Mammen Sogn, Middelsom Herred ved Viborg, modtog Museet for de Nordiske Oldsager en, den 18de April dette Aar (1868) dateret, Indberetning fra Hr. Adjunkt Arthur Feddersen i Viborg. Efterat der ad telegraphisk Vei var forhandlet saavel med Hr. Feddersen som med Hr. Lieutenant, Architekt Fr. Uldall i Randers, foranstaltedes

den 26de April næstefter, paa Museets Bekostning en af begge de ovennævnte Herrer ledet ny Undersøgelse af Findestedet. Om Resultatet heraf har vel Hr. Adjunkt Feddersen i »Samlinger til Jydsk Historie og Topographi» (2det Bind Side 167—174) givet en foreløbig, livlig Skildring. Men, som allerede bebudet der, skal jeg her tillade mig at gjøre det interessante Fund i sin Heelhed til Gjenstand for en mere udførlig, sammenlignende Betragtning.

Midt i et saa stort Uheld som det, at en af Danmarks allermærkværdigste, hidtil kjendte Gravhøie skulde blive ganske tilfældig aabnet (d. 17de April 1868) og Indholdet saagodtsom heelt oprevet af ukyndige Arbeidere, var det et særeget lykkeligt Træf, at Rygtet herom hurtig naaede til en ivrig og indsigtsfuld Oldforsker. Havde ikke Hr. Feddersen besluttet sig til, strax, Dagen efter Opgravningen, at reise ud til Stedet og samle de endnu derværende, tildeels adspredt liggende Oldsager og de endnu friske Meddelelser, vilde en senere, nok saa omhyggelig, Undersøgelse ikke have kunnet yde et endog kun nogenlunde fyldestgjørende Billede af de virkelige Forhold. Som det imidlertid nu var, kunde Museet for de nordiske Oldsager først modtage største Delen af de opgravede Sager tilligemed en Beretning om Fundet fra Hr. Feddersen, og senere igjen, efter Undersøgelsen d. 26de April, baade en ny, af Tegninger og Opmaalinger ledsaget Indberetning fra Hr. Lieutenant Uldall, og tillige en ny Sending af Gjenstande fra Hr. Feddersen. Er end, beklageligt nok, altfor Meget af Gravens Indhold gaaet tabt, tør man dog saaledes i det Hele taget forudsætte, at det Vigtigste er kommet tilstede, og at Gravens Beskaffenhed er tilstrækkelig oplyst.

Det er nemlig hævet over al Tvivl, at det egentlige Gravsteds Bund ikke, som ellers almindeligt i vore Kæmpehøie, har været anlagt lige oven paa den omgivende Jords

Overflade, men halvtredie Alen under det oprindelige Jordsmon. Neden under Gravkamrets Bund fandtes tillige i en Alens Dybde Blaaleer, hvormed Gravkamret desuden var heelt omgivet, paa Siderne i en Tykkelse af fra tre til sex Tommer. Forinden der var begyndt paa at bygge Gravkamret, havde man kjendelig gravet et Hul i det faste Jordsmon af halvfjerde Alens Dybde og deri nedpakket Blaaleer, en Alen tykt. (Pl. I Fig. 1, a). I Blaaleret selv var derefter skraat nedstukket sex Egepæle og en Mængde Egebrædder eller Egeplanker, for deraf at danne en aflang fiirkantet Gravkiste, fem Alen lang, to Alen atten Tommer bred og en halv Alen dyb, som laa i Retningen Nordvest og Sydost, men som i Nordvest var noget bredere, end i Sydost (nemlig resp. tre Alen og to Alen atten Tommer); i hver Ende vare Plankerne noget skraat nedstukne bag ved tre Egepæle, der følgelig stode inde i Kisten. (See Pl. I, Fig. 1 A., Fig. 2 og Snittet Fig. 3). Pælene syntes at være stillede med Rodenden nedad og vare forneden lige afskaarne; Sidebrædderne eller Plankerne, som i Reglen havde en Længde af en Alen, en Brede af omtrent en halv Alen og en Tykkelse af halvanden Tomme, vare ligeledes afskaarne, som det hedder, »med Saug«, men derhos noget tilspidsede med kjendelige Øxehug. Gulvet i Kisten dannedes af længere Egebrædder, henved en Alen og atten Tommer lange og otte Tommer brede.

Paa disse Gulvbrædder var henlagt Liget af en Mand, hvilende paa duunfyldte Puder, hvoraf endnu et Pudevaar af sammensyet, vævet Uldtøi og en Deel sammenpressede Duun eller Fjer med synlige Indtryk af Knoklerne ere bevarede i Oldsag-Museet. Liget, hvis Hoved antages at have ligget i den nordvestlige, bredeste Ende af Kisten, var ifort en Dragt, der baade i og for sig og ved sine nærmeste Omgivelser uvilkaarlig henleder Tanken paa en fordums Krigerhovding. Umiddelbart op til den, ved Ligets Fodder i S. O., (Pl. 1, Fig. 2, 1), henlaae nemlig to Jern-

øxer, af hvilke den ene, den mindste, er temmelig simpel, uden Ornamenter, hvorimod den anden, som sees fremstillet i fuld Størrelse fra begge Sider paa Plade 2 og 3, er prydet med rige og høist eiendommelige, sammenslyngede Sølvindlægninger, der ogsaa, hvad hosstaaende Afbildning viser, strække sig til Banen, medens der nedenfor Skafthullet paa hver af Øxens brede Sider er indlagt en Stribe af Guld. Andre Vaaben nævnes vel ikke udtrykkelig at være trufne i Gravkisten. Umuligt er det dog ikke, at de i Beretningerne ommeldte Spor af forrustet Jern, som forekom i Graven, idetmindste tildeels kunne have hidrørt fra Spyd eller fra et Sværd, i Særdeleshed da der tillige fandtes et Endebeslag eller en Dop af sølvbelagt Jern (Pl. 7, Fig. 2), nogle Levninger af Læderremme med Knaphuller i, og Brudstykker af sølvbelagte Jernbeslag, fastnaglede paa Træ (Pl. 7, Fig. 1 og 5), hvilket minder deels om de Remme, hvori Sværdet bares, deels om de Beslag paa Sværdskeder, som andetstedsfra ere kjendte. Et sligt Skedebeslag, om end fra en langt tidligere Tid, som i Formen stærkt minder om det største, paa Plade 7 (Fig. 1) afbildede Stykke, er gjengivet hos Cochet: «Le tombeau de Childéric I», Paris 1859, 8vo. Pag. 65.

Ikke mindre charakteristiske, end den pragtfulde Stridsøxe, ere Resterne af de forskjellige Klædningstykker, hvoraf Dragten bestod. En Prydelse til Hovedet, som man har troet at kunne skjelne i noget guldvirket Tøi, vil neppe længere være paaviselig. Derimod er det aldeles tydeligt, at større Stykker af et temmelig fiint vævet uldent Stof, sikkert Rester af en Kappe, ere udsyede med Baldyringer af Uldgarn, forestillende forskjellige Slyngninger af Blade, hele sammenkjædede og med Hænder forbundne Rækker af Menneskehoveder eller Ansigter, hvorved man muligen lige-

frem har villet hentyde til eller betegne Eierens krigerske Færd, og endelig Dyr, nemlig en Fugl (?), et større plettet, formodentlig en Løve eller Leopard, og to (af Hr. I. Magnus Petersen først opdagede) Løver med aabne Svælg, staaende ligeoverfor hinanden med et paa et trappeformigt Fodstykke anbragt Træ (?) imellem sig — en ældgammel, sikkert fra Udlandet indkommet Forestilling, der, mærkeligt nok, ogsaa tildels fremtræder saavel paa et ved Brangstrup i Fyen fundet Smykke fra Overgangstiden mellem den ældre og den midterste Jernalder*) som paa Døbefonter og flere af vore tidligste Kirkebygninger af Steen. (See Pl. 4, Fig. 1—3 og Pl. 5, Fig. 1). Ligesom Klædningen har været smykket med Pailletter af Guld (Pl. 7, Fig. 3—4) og, som Nogle ville mene, paa Brystet i Form af et Kors (?), saaledes synes den ogsaa at have havt en Bræmme af udsøgt Pelsværk, hvoraf endnu bl. A. korte Haler, der ende i lange mørke Haar, ere kjendelige.

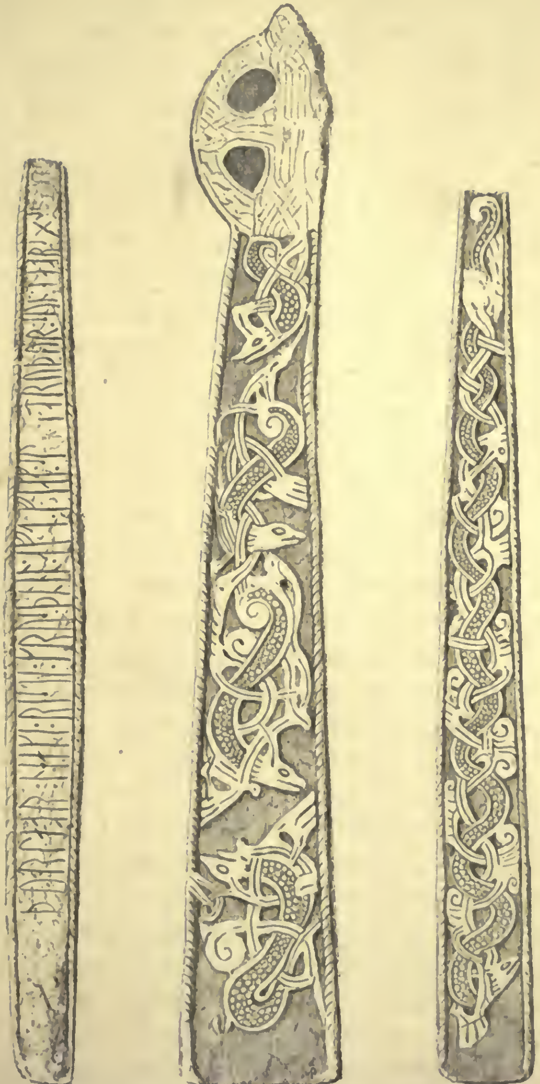
Som henhørende til den rigt udstyrede Klædning fremkom, foruden Stumper af guldindvirket Tøi og af Baand, saavel af Uld, hvoriblandt muligen Strømpebaand, som af Silke, de sidste tildeels med indvævet Guldtraad, endvidere Levninger af rødbruunt (oprindelig vel rødt?) Silketøi. Eet Stykke heraf ligner en saakaldet Spændetamp til en Vest eller til Beenklæder; to andre Stykker erindre i Formen om et Par, rigtignok uden Spørgsmaal prægtigere Silke-Armbaand, prydede med ypperlig vævede, guldindvirkede Silkebaand, der slutte sig til to sammenhængende eller sammensyede «Rouleauer» (Pl. 5, Fig. 2). Men meest overraskende af Alt ere dog to Stykker af et udmærket Silke-Belte (Pl. 6), fortrinlig vævet, indvirket med Guld og bagefter kantet med paafaldende fine Kjædesting; mellem Rouleauerne for Enderne ere smaae Huller, formodentlig til

*) Jfr. Aarbøger f. n. O. og H. 1866. S. 344—345. Tavle IV.

de Traade, hvormed de oprindelig have været fastsyede til Beslag, ved hvilke Beltet har været lukket.

Ligesaa sikkert som det er, at det tildeels guldindvirkede Silketøi maa i sin Tid være indført til Danmark fra fremmede Lande, ligesaa klart turde det være, at Baldyringerne paa Kappen, ja maaskee tillige Tøiet, og den sølvindlagte Jernøxe ere af dansk eller nordisk Oprindelse. Det er bekjendt, hvor meget Oldtidens Kvinder i Norden lagde Vind paa Baldyring, hvilket endog synes at gaae igjen i det berømte saakaldte Tapet i Bayeux, der af normanniske Damer er udsyet med Uldgarn paa lignende Maade, som Kappen. Ogsaa de eiendommelige Ornamenter med sammenkjædede Menneskehoveder vise nærmest hen til det krigerske, hedenske Norden. Hvad Jernøxen angaaer, stemme Indlægningerne nok i Hovedsagen med da brugelige sammenslyngede Ornamenter i andre Lande, især i Skotland og Irland. Men de adskille sig alligevel fra disse ved de Punkter eller Skjæl inde i Ornamenterne, som neppe træffes udenfor Nordboernes gamle Omraade, men som t. Ex. gjenfindes paa flere af de i Thyras Grav i Jellinge fundne Gjenstande og paa de bevislig af Nordboer paa Øen Man opreiste Runestene; Sølvindlægningen paa Øxen minder derhos umiskjendelig om andre, utvivlsomt nordiske Sølvindlægninger paa Vikingetidens Sværd og Spyd. Det maa heller ikke oversees, at de fremmede Krøniker fra hine fjerne Tider ofte nævne »danske« Øxer, fortrinsviis som et af de danske Tingmænd i England og af Væringerne i Myklegaard yndet Vaaben.

Med Undtagelse af et Par smaae Metalbeslag, et Stykke fiirkantet Vox, en Stump Horn og nogle Hasselnødder, vides Gravkisten iøvrigt ikke at have indeholdt Mere. Fra først af havde den været tildækket med lange Egebrædder, som vare fæstede til Sidebrædderne med nu fortærede Jernsøm, og som i Sammenføiningerne eller Fugerne vare tættede med Snoninger af Uld eller Fæhaar.

Runesteen ved Kirk Braddan paa Øen Man.

Ovenpaa Kistens Laag, der var fast omgivet med Blaaleer og iblandede Knipler af Egetræ, var (see Pl. 1, Fig. 2, 5) hensat mod N. V. en Messing-Kjedel ($8\frac{1}{2}$ Tomme høi og $11\frac{1}{2}$ Tomme i Tværmaal), hvis Bund flere Gange er bleven lappet med paanittede Metalstykker (Pl. 8). Ikke langt fra den (Pl. 1, Fig. 2, 3—4) stode to Spande af Egetræ, den største og bedst bevarede (Pl. 9) $10\frac{1}{2}$ Tomme høi (i Tværmaal ved Bunden $11\frac{1}{2}$ Tomme og ved Mundingen $10\frac{1}{2}$ Tomme), sammensat af femten Stave, der oprindelig have været fæstede med Jernbaand, hvert af disse igjen fastslaaet med tre Nagler paa hver tredie Stav. Ovenpaa den modsatte Ende af Kisten (Pl. 1, Fig. 2, 2) var henlagt et anseeligt, paa to Tommer nær, alenlangt Voxlys eller snarere en Voxfakkel, som i Tværmaal holder foroven $3\frac{1}{4}$ Tomme og forneden 4 Tommer og som derfor ogsaa har en Vægt af mellem syv og otte Pund! (Pl. 7, Fig. 6). Dette i det Hele uformelige, paa den ene Side desuden kjendelig fladtrykte Lys, som ikke er støbt, men formet eller æltet i Haanden, maaskee over en Pind, bærer i sin øverste Ende ved indsmeltede Levninger af Tanden Spor af at have brændt en kort Tid, vistnok omtrent saalænge som den egentlige Gravlægnings Høitidelighed varede; den forneden temmelig stærke Udvidelse af det glatte Hul, hvori Vægen har siddet, kunde da antyde, at Lyset har været stukket paa en Stage og opstillet ved Graven indtil Kisten var lukket, hvorefter man har slukket det og henlagt det paa Kistelaaget, muligen endog, for at det, i Henhold til Oldtidens Overtro om Voxets særegne Virkning mod Trolddom, kunde hindre den Afdøde i at gaae igjen, og saaledes bidrage til at skjænke ham Ro i Graven*). Denne tildækkedes nu omhyggelig med fast Blaaleer og Træstykker, og derover igjen paafyldtes en stor Kæmpehøi (Pl. 1, Fig I, B), som dengang maa have hævet sig mindst syv Alen over det egentlige, af tildeels

*) Antiqvariske Annaler IV S. 126—127.

jernholdigt Leer bestaaende Jordsmon (Pl. 1, Fig. C med Overfladslinien E—E), og fulde ni Alen over Gravkistens Bund (Pl. 1, Fig. 1 A—a). Gravens Beliggenhed i Høiens Midtpunkt antyder noksom, at det er for dens Skyld, Høien er opkastet. Forskjellige Eftergravninger (Pl. 1, Fig. 1. D.) have heller ikke frembudt Tegn til andre Gravsteder i Høien. Derimod sees i dennes umiddelbare Nærhed, næsten i en lige Linie mod Øst, Levningerne af to andre, skjøndt tilsyneladende mindre Kæmpehøie, hvis indbyrdes Afstande omtrent ere fyrgetyve Skridt. Men om de staae i nogen indre Forbindelse med hverandre, ville først senere Udgravninger kunne godtgjøre.

Saavel i flere Enkeltheder som i sin Heelhed frembyder Mammen-Fundet en ganske særegen Interesse. Navnlig kommer man ved denne, i Nærheden af Jyllands berømte Hoved-Offer- og Tingsted Viborg beliggende, desværre navnløse Høvdingsgrav let til at tænke paa en anden, tidligere opdaget jydsk Høvdings- eller Kongegrav, nemlig Gorms og Thyras for faa Aar siden paany undersøgte Gravsted i det ikke mindre berømte Jellinge. Der er vel strax den Forskjel, at i Jellinge ere Forholdene langt større med Hensyn baade til Gravhøiens og til Gravkamrets Beskaffenhed ligesom der ogsaa her fandtes Spor af de i Datidens Grave saa hyppige Heste, hvortil der i Mammen, idetmindste saavidt vides, ikke opdagedes nogensomhelst Antydning. I Jellinge var desuden Gravkamret anlagt ovenpaa, ikke, som i Mammen, under det naturlige Jordsmons Overflade. Men forresten vare paa begge Steder de af en tæt Pakning med Blaaleer omsatte Gravkamre byggede af Egetræ med deelviis Anvendelse af Snoninger af Fæhaar eller Uld til Digtning eller Tætning, især vel for Lofterne. Det store Voxlys, som laa ovenover Gravkamret i Mammen og som aabenbart har gjort Tjeneste ved den høitidelige Jordfæstelse, minder om de ligeledes ovenpaa Gravkamrets Loftsbjelker i Jellinge henlagte Stykker af Voxlys, der tidligere, sikkert

urigtig, ere tydede som Levninger fra Gravbryderes Færd. At overhovedet Voxlys i en større Udstrækning, end man før har bemærket, have været benyttede ved Gravlægninger i Hedenskabets Tid, og vistnok netop paa Grund af den ovenfor berørte ældgamle Overtro om Voxets særegne Kraft ligeoverfor Gjengangere og Trolddom, synes at fremgaae ikke alene af en i Oldsag-Museet (forhen) værende, upaatvivlelig i en hedensk Grav funden Stump af et tykt Voxlys, liigt det Mammenske, men ogsaa af en simpel Trælysestage med paasiddende Spor af Vox, der bevares i Museet som optaget af en Høi fra den endnu fjernere Bronzealder paa Kysten af Øresund, ikke langt fra Skodsborg. Det er endvidere bekjendt, at der i det ulykkeligviis altfor forstyrrede eller oprindelig altfor unøiagtig undersøgte Gravkammer i Jellinge bl. A. forefandtes en særegen, opløst hvid Masse, som man antog for Rester af det uldne Stof, hvormed Gravstuens Vægge formeentlig havde været beklædte. Men efter de i Mammen vundne Erfaringer vil det nu neppe kunne omtvistes, at vi ogsaa her have Spor af de duunfyldte Puder, paa hvilke Thyras og Gorms jordiske Levninger i sin Tid ere blevne gravlagte. Denne Formodning kan ikke Andet end styrkes ved et nyt Gravfund i det sydlige Norge, fra Gaarden Nedre Haugen i Tune Præstegjeld i Smaalenenes Amt[1]). I et af Blaaleer omgivet Kammer, bygget af Tømmerstokke paa Bunden af en Kæmpehøi — det første Gravkammer af den Art fra den yngre Jernalder, som hidtil kjendes i Norge, — henlaae nemlig ved Brudstykker af et Sværd, af et Bidselmundbid, af Spænder, Prydelser, t. E. Guldtresser og sammenflettet Guldtraad, en Skaalvægt med Lodder, indviklede i Tøi deels af Uld og deels af Silke, fremdeles ved Kar og

[1]) See »Aarsberetning for 1867 fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring«. Kristiania 1868. 8vo. Sid. 59-61. Efterretningen om Blaaleers-Pakningen i Høien skyldes en skriftlig Meddelelse fra Hr. Professor O. Rygh.

Spande af Steen, Metal og Træ og ved Been og Horn af Kvæg samt Been af Hunde og »Hvalfin« tillige »en Mængde Tøi og store Klumper af Fjær med mellemliggende Lag af Tøi, overlagte med nogle ganske tynde Egebord«, hvoraf Prøver syntes at vise, at det var »Levninger af Dyner og Puder, stoppede med Fjær.« Hvorledes imidlertid Liget har været hoilagt, om i brændt eller ubrændt Tilstand, meldes ikke. Den i Norge opstillede Formodning, at Liget skulde have været brændt, turde dog neppe stemme med de nysnævnte Dyner og Puder, der, fornemmelig nu efter Iagttagelsen i Mammen, nærmest forudsætte en ligefrem Gravlægning af Liget uden nogen forudgaaet Brænding.

De mange i Nedre Haugen-Graven nedlagte Been af Hornkvæg tilligemed Træspande og Kar, hvoriblandt eet stærkt sodet, gjøre det yderligere sandsynligt, at Træspandene og den stærkt flikkede Kjedel i Mammen-Fundet — i Lighed med samtidige Kjedler og Spande t. E. i Fundene ved Søllested og Møllemosegaard — hidrøre fra Offringer og Offermaaltider, hvormed Gravlægningen er bleven indviet, og at vi her have Fortsættelsen af de øiensynlig tilsvarende religiøse Gravskikke, der gjennem talrige Kar, Spande, Drikkehorn, Bægere, Kasseroller og Sier fremtræde alt i Jernalderens ældste Tidsrum. Det er naturligviis ikke sagt, at de paagjeldende Grave ved Mammen og Jellinge i Jylland og ved Nedre Haugen i Norge just skulle være fra selvsamme Aarhundrede. Men langt fra hverandre i Tid kunne de dog neppe være, idet de synes snarest at kunne henføres omtrent til Aarene 850—950 eller i hvert Tilfælde til 850—1000, altsaa til Hedenskabets Slutningstid i Danmark. Mammen-Gravens Beliggenhed, tvertimod hvad der ellers kjendes, under Jordoverfladen og saa langt under den, kunde maaskee endog antyde Indvirkning af christelige Gravskikke, ifølge hvilke Ligene sædvanligst bleve nedgravede i Jorden.

Saaledes altsaa, som Kjendsgjerningerne hidtil foreligge, er det ved Mammen-Fundet blevet klart, at idetmindste Medlemmer af Konge- og Hovdingsætter i Danmark og det sydlige Norge bleve i Hedenskabets sidste Tid ikke sjelden, paa en i Hovedsagen overensstemmende Maade, begravede i Gravkamre af Træ, hvor de henlagdes paa duunfyldte Puder, efter at være forsynede med forskjelligt, tildeels prægtigt og kostbart Gravgods. Først fremtidige Forskninger ville kunne oplyse, om denne Gravskik i simplere Former gjentager sig i Kæmpehøie, der paa samme Tid ere reiste til Ære for og Amindelse om mindre mægtige Slægter. Skulde det navnlig vise sig, at ikke faa Grave fra dette Tidsrum i Danmark ere, ligesom ved Mammen, gjemte dybt under Jordens Overflade, hvor man før ikke har tænkt paa at lede efter dem, vilde man heri have et nyt Bidrag til Forklaring af den yngste Jernalders Graves hidtidige overraskende Sjeldenhed hos os.

I andre Henseender stemmer Indholdet af Kæmpehøien ved Mammen nøie overeens med forud kjendte Fund fra den yngste Jernalder saavel i Danmark som i det øvrige Norden og giver derved væsentlig det tidligere vundne Udbytte forøget Klarhed og Styrke. Naar man sammenstiller Mammen-Fundets broderede Kappe, dets guldindvirkede Silke-Armbaand og Silkebelte samt sølvindlagte Øxe med de Levninger af Silke, som fandtes ved den sidste Undersøgelse af Thyras Høi i Jellinge, med de Stykker Silke, som kjendes ogsaa fra hedenske Grave i Norge, og fremdeles med de kostbare Smykker og med de smukke, med Guld og Sølv indlagte og belagte Vaaben og Hesteprydelser, som hyppig forekomme rundtom i de nordiske Lande, ja i fordums nordiske Nybygder i Udlandet, vil det være indlysende, at der i det fjerne Norden dengang maa have hersket en endogsaa paafaldende Luxus og Pragt, der igjen peger tilbage til en forudgaaet, ikke mindre mærkelig Rigdom i den mellemste og ældste Jernalder, følgelig til en Rigdom

og Pragt, der ligger forud for og er ganske uafhængig af Vikingetogene i det niende, tiende og ellevte Aarhundrede og af de ved dem erhvervede store Skatte. De tidligere almindelig gængse Forestillinger om vore Forfædres, navnlig de nordiske Vikingers simple Dragter af Dyrehuder og i det Hele om deres, i Nordens afsondrede Beliggenhed begrundede skrækkelige Raahed og Barbari, ville ikke kunne holde sig ligeoverfor Gravfundenes sikkre Vidnesbyrd om ældgamle, vidtstrakte Handelsforbindelser med fjerntliggende Lande, hvorfra tidlig kostbare Klædningsstykker og Varer indførtes til Norden, i hvis forskjellige Egne man hurtig lærte baade at bruge dem og selv at eftergjøre dem, tildeels som Grundlag for den noget eiendommelige nordisk-hedenske Smag, der fornemmelig udviklede sig i den yngste Jernalder. Efter dette vil man ogsaa ulige bedre kunne opfatte og vurdere de fremmede Krønikers Beretninger om den Pragt i Klæder, Vaaben og Skibe med «silkesyede» Seil, hvormed de nordiske Vikinger og Konger optraadte i andre Lande, og man vil ikke længere ubetinget kunne forkaste Efterretninger som den, at de Danske under Daneværldets Tid i England viste en ualmindelig Omhu for deres Ydre, at de flere Gange daglig skiftede Klæder, og at de overhovedet paa Grund saavel af deres smukke Dragt som af deres indsmigrende Væsen vare farlige Forforere endog i de, ved Siden af de nordiske «Barbarer», saa stærkt lovpriste Angelsaxers eget Land. Det bliver mere og mere forstaaeligt, at Nordboerne og ikke mindst de Danske i Vikingetogenes og de store Erobringers Tid kunde ikke alene ved Vaabenmagt erhverve sig Herredømmet over store Nybygder i fremmede Lande, men ogsaa ved deres slebne Sæder og pragtfulde Optræden allevegne skaffe sig Indpas i det høieste, indfødte Aristokrati og derved for længere Tidsfølger bevare Besiddelsen af de ellers i Forhold til Erobrernes Antal og anseelige Afstand fra deres Hjemstavn altfor udstrakte Erobringer.

FORKLARING OVER AFBILDNINGERNE FRA MAMMEN-FUNDET,

UDFØRTE AF HR. J. MAGNUS PETERSEN.

Pl. 1. Fig. 1. Tværsnit af Gravhøien ved Mammen med Gravkisten *A*; *a* Blaaleret under samme; *B* den sammendyngede Jordhøi; *C* det naturlige Jordsmon; *D*, *D* Stederne, hvor Eftergravningerne forgjæves foretoges d. 26de April 1868, for om muligt at finde flere Gravkister; *E*, *E* Overfladslinien for det naturlige Jordsmon.

» Fig. 2. Gravkisten seet fra oven med de tilsømmede Lofts- eller Dækbredder. De inden i Kisten fundne Jern-Øxer (1) ere angivne sorte, medens de ovenpaa Kisten fundne Gjenstande: Voxlyset (2), Træspandene (3-4) og Messingkjedlen (5) kun ere punkterede. Tværsnittet af Gravkisten Fig. 1 er taget efter Linien *x*—*x*, men efter Linien *y*—*y* giver den følgende

» Fig. 3 et Stykke af et Længdesnit af Gravkisten — Alt efter Lieutenant Fr. Uldall's Indberetning i Oldnordisk Museums Archiv.

Pl. 2. Den ene af de nysnævnte Jern-Øxer, seet fra een Side;

Pl. 3. Samme Øxe seet fra den anden Side.

Pl. 4. Fig. 1—3 Prøver paa Baldyringerne paa den af Uld vævede Kappe.

Pl. 5. Fig. 1. Endnu et Mønster fra Kappen; Fig. 2, et Silke-Armbaand eller en Manchet, indvirket med Guld.

Pl. 6. Stykke af et guldindvirket Silkebelte.

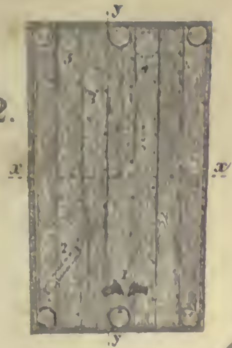
Pl. 7. Fig. 1. Beslag med Sølvbelægning (til en Sværdskede?); Fig. 2. Dop til en Rem; Fig. 3—4 to af de Guldpailletter, hvormed Dragten har været prydet; Fig. 5 et lille sølvbelagt Beslag; Fig. 6 et stort Voxlys eller en Voxfakkel.

Pl. 8. En Messingkjedel (Fig. 1) med stærkt flikket Bund (Fig. 2).

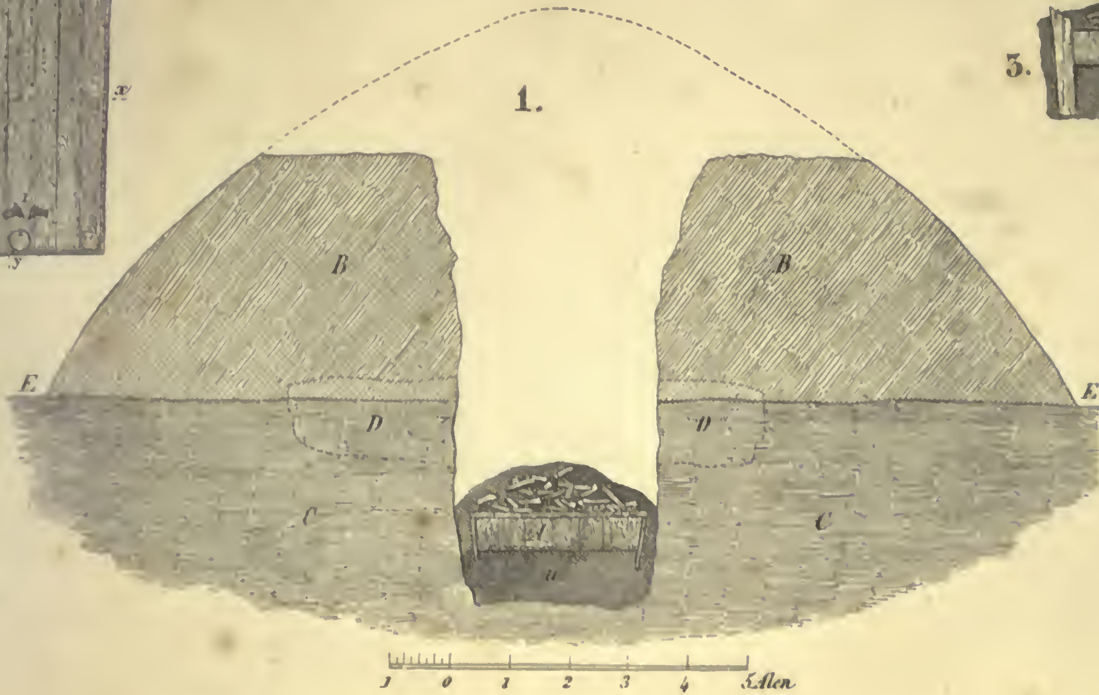
Pl. 9. En Egetræs Spand med Spor til Jernbeslag og Jernhank.

(Saavel de her afbildede som de øvrige i Høien ved Mammen fundne Gjenstande ere indførte og beskrevne i det Oldnordiske Museums Forøgelsesprotokol C. Nr. 133—155).

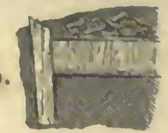
2.

1.

3.

Pl. 2.

1.

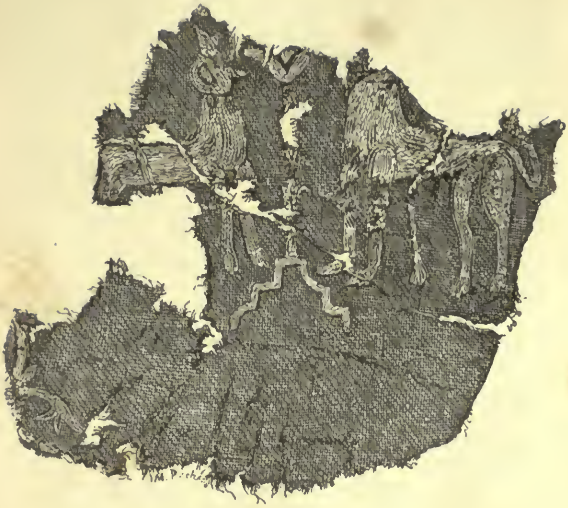
2.

3.

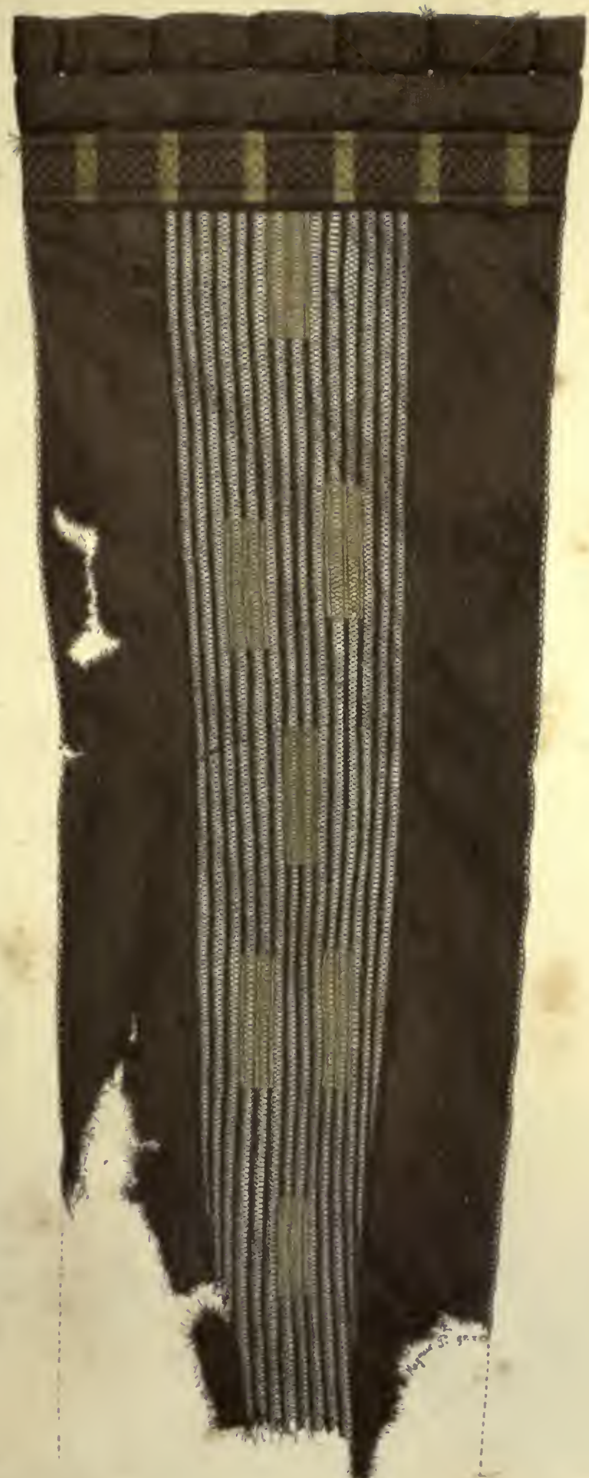
$\frac{1}{3}$

1/3

1/1

6. $\frac{1}{1}$

1. $\frac{1}{1}$

2. $\frac{1}{1}$

3. $\frac{1}{1}$

4. $\frac{1}{1}$

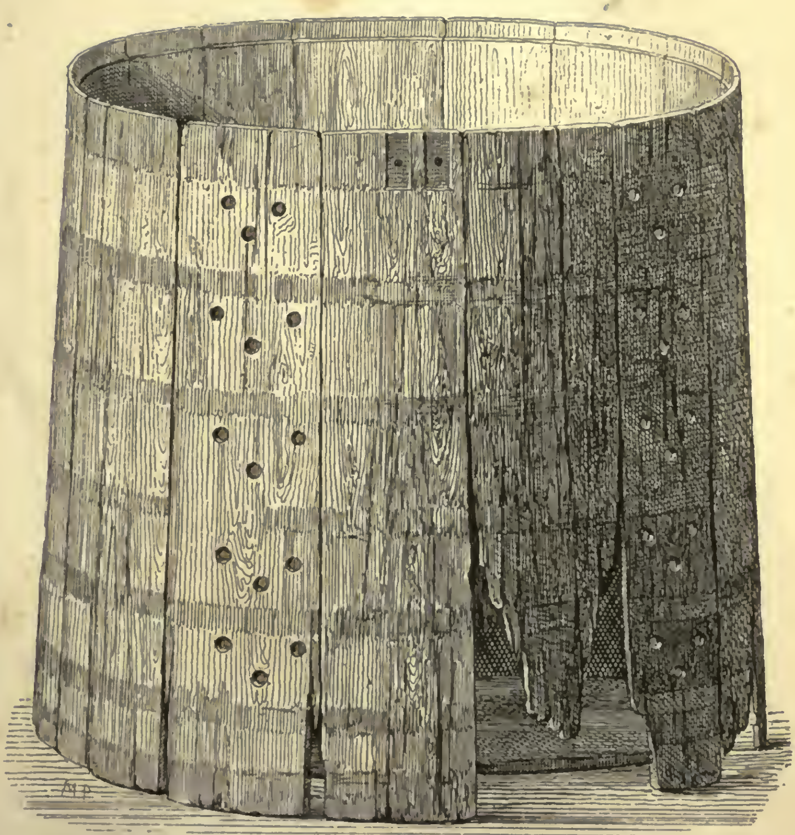

5. $\frac{1}{1}$

HISTORISK-TOPOGRAFISKE BEMÆRKNINGER.

AF A. D. JØRGENSEN.

TO SØNDERJYDSKE BYNAVNE.

1. Der er opstillet så mange forklaringer af Flensborgs navn, at det vel ikke kan skade at forsøge en til. Den almindeligste går ud på at udlede det af et mandsnavn, Fleno, Flens eller Flen (Thorsen: slesvigske stadsretter, fortalen s. 38), men det synes nok så rimeligt at ty til en oprindelse af naturforhold, når den ellers har nogen sandsynlighed for sig, især da der også har været en by Flenstofte og måske en gård Flensbæk der i nærheden. Blandt de fem gårde, hvis marker byen skal have erhvervet for 24000 mark sølv nævnes nemlig Flensbeke*), og i stadsretten fra 1284, såvel som i den ældre foreløbige, siges bymarken at grænse til Flenstofte jorder mod vest eller sydvest**). Byens eget navn skrives i stadsretten flænsborgh, i hertug Valdemars bekræftelse Flensaabwrgh; ligesom det også andensteds hedder Flenseborg†). Denne forskel er imidlertid uden betydning for navnets afledning, kun at den gør det yderligere sandsynligt, at også dets første del har hensyn til naturforhold, da der må have været en Flenså.

Ordet flens minder i sin form stærkt om et par andre bynavne i Sønderjylland, Blans i Sundved og Brøns på vest-

*) I. N. Schmidt: Slesvigs land og folk, s. 256.

**) Thorsens stadsretter, s. 66: af by wæstær til then grift, thær skil flænstoftæ iorth oc by iorth; — og s. 126: a ciuitate ad australem partem usque ad fossam, quæ separat terras Flenstoffthe et ciuitatis.

†) Diplomatarium Flensburgense p. 15, 16 o. fl. st.

kysten, og kan da vel ligesom disse være opstået ved sammentrækning med endelsen -nes (Blå-nes, Bryde-nes; sml. Føns, Fyns næs o. a.). Denne endelse er meget hyppig netop her i egnen; i stadsretten nævnes der et Brunsnes ved byen, længere ude ved fjorden ligger Rinknes, Holdnes, Fisknes, Brunsnes (på Broagerland); ved Alssund Kejnes, Varnes o. s. v. — Flens måtte da tænkes opstået af flæ-nes; flæ (flæg) er navnet på forskellige eng- og vandplanter, der findes ved bredden af bække og søer (acolus calamus, vellugtende flæ o. a.); paa noget lignende tyder det gamle flø, engbund, norsk flæ, oldnordisk flòi*), måske det samme som de frisiske »flethen«, de rørbevoxede lavninger i marsklandet, der tidligere har været vandløb**). — Et sligt »flænes« vilde da vistnok kunne søges paa fjordens sydlige side ved møllebækken, der hvor jo også det ældste Flensborg lå, nord for den gamle Hanskirke, og det var da vel møllebækken, der oprindelig hed Flenså eller Flensbæk.

2. Navnet Nordborg er et af dem, der ligesom Gravensten og Apenrade forlængst burde have været banlyst af det danske tale- og skriftsprog; det er nemlig ligesom de en affødning af tidligere tiders fortyskelse. Byens gamle navn, der endnu udelukkende bruges i det sønderjydske folkesprog, er Nørborg, modsat Sønderborg, ligesom Nørherred modsat Sønderherred (Valdemars jordebog har: »Nørræhæret« og »Syndræhæret«). Det må da også have været det almindelige i hele riget før hertugernes tid, siden Arild Hvidtfelt endnu bruger det (I, 299, i kvartudgaven).

I de tyske aktstykker optræder det derimod selvfølgelig strax i sin forvanskede skikkelse tilligemed alle de andre danske bynavne. Således alt 1410; i vidneforklaringerne i kong Eriks proces (1424), og i delingsakten mellem kong Hans og hertug Fredrik (1490), hvor »Norburg« nævnes

*) N. M. Petersen i »nordisk tidsskrift for oldkyndighed«, II 75.
**) Trap, beskrivelse af Slesvig s. 260.

ved siden af »Sunderburg«, »Apenrade«, »Hadersleben« og »Tundern«*. I hertug Hans's testamente (fra 1621) har det fået sin helt tyske stavemåde, »Nordburg«**, den samme, det har beholdt indtil nu, med undtagelse af at man på dansk har forandret »burg« til »borg«, ligesom i andre tyske navne (Hamburg o. l.†). Men vil man beholde Nordborg, burde man også holde sig til det ligeså gamle Sunderborg, thi de findes næsten stadig jævnsides, ligesom f. ex. de tilsvarende »Nor Jutland« og »Sunder Jutland« istedenfor Nørre- og Sønderjylland.

BYEN SLESVIGS VIRKER I MIDDELALDEREN.

Enhver der, om end kun flygtigt, har syslet med Slesvigs (Hedebys) ældre historie, — og ingen, der vil kende rigets, kan jo helt undgå det — vil have lagt mærke til den usikkerhed og forvirring, der især tidligere har hersket i henseende til dens beliggenhed og omfang. I århundreder søgte man dens oprindelige plads syd for Slien, forledet af navneligheden medHaddebod og de mægtige volde ved Selknor, og indtil den dag idag har man givet den en udstrækning, der overgår al rimelighed. Det første er nu vel for bestandig modbevist af prof. Thorsen i hans indledning til de slesvigske stadsretter, og mod det andet er der idetmindste gjort et godt skridt frem af C. Lorenzen i hans afhandling »om Slesvigs befæstning i oldtiden og middelalderen« i »annaler for nord. oldkyndighed« for 1859. Der er her for første gang samlet en række faktiske meddelelser om de ældre virker, baade hvad deres nuværende spor og historiske efterretninger om dem angår, og de værste udskejelser af de ældre topografers fantasi er derved reducerede til deres intet. Alligevel lader den historiske behandling vist-

*) Script. r. D. VII 268, 372 ff. Dipl. Flensb. I. 344. 682.
**) Falcks »Urkunden«, s. 103.
†) Kok: det d. folkesprog i Sønderjylland, II 291. Trap, beskrivelse af Sl., s. 401.

nok et og andet tilbage at ønske, — og da spørgsmålet ikke er uden betydning skal det her fremdrages endnu engang i al korthed.

Den ældre bys grænser angiver Lorenzen selv med udtømmende grunde; de dannes mod vest af den endnu bevarede »Grav«, mod nord af »Kalvedammen« og mod øst af dennes afløb ned til noret; indenfor dette lille område ligger eller lå nemlig alle byens kirker og klostre, dens gildehuse og kongeborge, og den del der ligger nord derfor kaldtes endnu for et par hundred år siden den »nordlige forstad« eller »nystaden« (a. st. s. 308). Og dette gjælder ikke blot de ældre kirker og klostre, men også det anselige gråbrødrekloster, stiftet 1234, ligesom Mikkelskirken endnu i det 13 århundrede siges at ligge i »Slesvigs forstad«, »udenfor byens porte«, »ved Slesvig« osv.*)

Men L. går stadig ud fra den falske forudsætning, at Mikkelskirken oprindelig er bygget som kastel, som led i en stor befæstning, en anskuelse der vel er gammel**), men ikke desmindre aldeles falsk: den er en mærkelig kirkebygning fra det 12 århundrede, der dog har ikke få sidestykker i Danmark og det øvrige Evropa (s. Traps beskrivelse af Sl. s. 556 f.). Det er vel egenlig neppe engang godtgjort, at den har været omgiven af en grav, idetmindste kan det sted af Knud VI's brev, som L. anfører, ikke bevise noget i den henseende.†) Derimod må det gamle Mikkelskloster

*) Script. r. D. V 381: ecclesia montis S. Mich. foris portam villæ Slesvicensis, — eccl. M. in suburbio Slesvicensi; — III 631: eccl. M. juxta Sl. — o. s. v.

**) Cypræus, annales episc. Slesv. p. 168: hac tempestate (c. 1150) propugnaculum illud ad aquilonem in monte excelso situm, a fundamentis erectum et ædificatum esse, a majoribus nostris memoriæ proditum est. Quod postea in templum diui Michaelis conuersum est.

†) Script. r. D. VII 323: ecclesia St. Mich. de Flensborgh (?) montem eciam, in quo eadem eccl. sita est, cum adjacent. molendinis et unius cultura aratri in loco qui stubba

jo upåtvivlelig søges her (conventus nigrorum monachorum existens apud ecclesiam M. juxta Sl.-Script. r. D. III. 631), før det 1192 flyttedes til Guldholm, og også dette synes at tyde hen på, at der her ikke fandtes noget forsvarspunkt, men kun et stille og særdeles skønt beliggende tilflugtssted for dem, der vilde trække sig tilbage fra verdens travle færd, som så rigt udfoldede sig foran bakkens fod.

Det afgørende bevis for at byens ældre virke kun har omfattet strækningen op til kalvedammen er imidlertid den endnu bevarede gamle stadsport mod nord*. Den lå ved kalvedammens østlige ende, og svarede til den på vestsiden ud til kongeengen. Det er disse to porte, stadsretten taler om, idet den bestemmer, at kongens bryde skal holde den nordlige, hertugens den sydlige (§ 73). Indenfor hin lå den gamle kongsgård, indenfor denne siges det såkaldte »Abels slot« at have ligget, (efterretningerne om kong Eriks mord siger, at stedet hvor det skete lå ved vandet). — Det er da også dette virke der menes i hertug Valdemars brev fra 1291, når han angiver grænserne for byens thingområde til »det gamle virke mod nord, Frisevirke, Angelbovirke og Saldergater; den store vold ved Johanneskirken mod øst; midtvands mellem byen og Haddebod (mod syd), og den gamle Jørgensborg mod vest.« **) Det er nemlig indlysende, at der her ved »nord« ikke tænkes på byens, men hele thingområdets nordlige side, altså byens hele virke mod landsiden. Lorenzens opgivelser, der går ud fra hin falske forudsætning og dermed forbinder den anden, at det af ham efterviste virke op om Mikkelskirken alt var til så tidligt, er altså fuldstændig forfejlede og vildledende. De tre navne

---

nuncupatur et est notabili fossatura circumductus etc. Sml. Slesvigske provinsialefterretn. III 150.

*) Dankwerth s. 116: zwischen der rechten Stadt und der Vorstadt hat es eine Maur und Tohr, so etwa von der alten Fortification noch übrig.

**) Michelsen, Nordfriesland im Mittelalter, s. 183.

fordeles ganske naturligt til byens tre sider mod det omgivende land: den vestlige vold ud til kongeengen var Frisevirket, den nordlige til dammen, med »borggaden« bagved, Angelbovirke, den østlige Saldergater. Nørreporten kaldes også »Angelboport« og den sydlige har vel svarende dertil heddet »Friseport«, ligesom vi i Flensborg har navnene Friseport og Angelboport*); dette stod da i nærmeste forbindelse med de to virker, der jo iøvrigt selvfølgelig intet andet kan have havt at bestille med Angelboerne og Friserne end at de vendte ud mod de af dem beboede egne. Hvad Saldergater angår, da synes der strængt taget intet bestemt at foreligge om at der hermed menes et virke; tvertimod synes adskilligt at tale for, at det her liggende nor oprindelig dannede det eneste naturlige værn (Lorenzen, s. 297 f.) Det vil da måske være naturligst at forklare Saldergater, eller som det synes at have hedt: Soldergater, siden der endnu findes en Solderkobbel, som navn for de veje eller gader, der gik langs dette byens grænseskel, ligesom der i ældre tid i Ribe fandtes en »solte gadhe«**).

Når dette ældste virke er bleven anlagt, er vistnok vanskeligt at sige med sikkerhed, men neppe så svært at skønne med nogen sandsynlighed. Der er her selvfølgelig ikke tale om det pæleværk, der rimeligvis har omsluttet byen fra ældgamle tider, understøttet af jordvolde, der kunde give forsvarerne en gunstigere stilling under et angreb; slige virker træffer vi jo idelig i sagaerne, og Slesvig havde dem lige for øje i rigets store grænsevold. Men når talen bliver om den sandsynlige tid for stenportens og det til den svarende virkes opbyggelse, må vi vistnok gå ned i tiden til det 12 århundredes begyndelse, da uden al tvivl byens domkirke opførtes af sten, medens Danevirke udbedre-

*) Dipl. Flensb. I p. 439. 441 og 443 (fra år 1436).

**) »Ribe oldemoder«, udg. af O. Nielsen, s. 56; navnet betyder måske »skidengade«, s. J. Koks »sønderjydske folkesprog« I. s. 377.

des i en væsenlig grad*. Netop i denne tid er der da også en mærkelig forandring i byens forsvarsevne kendelig; thi medens kong Nils i begyndelsen af sin regering var udsat for Vendernes overfald og måtte beskyttes af Friserne når han opholdt sig i Hedeby**, så udholdt Erik Emun her i vinteren 1131—32 en belejring af Nils og Magnus. Og i den nærmest følgende tid befæstedes netop Danmarks største byer, Lund af Erik Emun, Roskilde og Viborg af Sven Eriksøn†, medens Otto af Babenberg endnu 1127 aflægger det vidnesbyrd efter sin rejse til Lund, at vore byer ikke var befæstede med tårne og mure som andre folks, men kun med pæleværk og grave; ligesom Saxe beretter, at vi til den tid var aldeles ukyndige i belejringskunsten og Erik (Emun) derfor måtte have Tyskerne i Roskilde til at bygge blider††. Det synes da at stemme ret vel med det vi ellers ved om Slesvigs fremmelighed, at den er bleven ordenlig befæstet noget tidligere, dengang Margrete byggede på Danevirke, og Knud Lavard opførte sit tårn ved Slien.

Spørgsmålet om, når da det af L. påviste virke omkring den nordlige forstad er bygget, vil da kunne besvares uden synderlig vanskelighed, idetmindste tilnærmelsesvis. Der kunde tænkes på året 1288, da byen ødelagdes ved vådeild og befæstedes pany, tildels med pæleværket fra Gottorp; men hertug Valdemars brev fra 1291 taler herimod, idet »de gamle« virker endnu nævnes som grænser for byens

*) Årbøger f. n. oldk. 1868, s. 389 f.

**) Sst. s. 180.

†) Anonymus Roskild. Script. r. D. I 382, Lund muro et vallo jussu Herici est circumdata. Saxo p. 677: Roskildiam, moenium inopem — vallo fossaque complectitur; p. 683: (S) Wibergam, adhuc munimenti expertem, — terreis moenibus clausit.

††) s. Årbog. 1868, s. 393†). Saxo, p. 650: (E) a Saxonibus, qui Roskildiæ degebant, tormentorum artificia mutuatus — . Quippe nostri, rerum adhuc militarium rudes, raro talium usu callebant.

thingområde, hvad der neppe vilde have fundet sted, dersom byen var bleven udvidet.

Rimeligere er det at henføre det til grevernes tid, dengang kong Erik (af Pommern) gentagne gange belejrede Slesvig og Gottorp. Det lykkedes ham nemlig engang at indtage staden (1417), hvorpå den efter hans fordrivelse befæstedes meget (1426) og nu kunde modstå ham bedre*. Krønikens slette latin lader ikke tilfulde skønne, om der ved denne lejlighed fandt en udvidelse af staden sted, foranlediget ved at den ene side havde vist sig at være for svag (nedenfor Mikkelsbjerget), men det er efter alt det foreliggende rimeligst. Hvad der også i høj grad taler herfor er Jørgensøens dæmning. L. antager vel, at denne er meget gammel, ja endog samtidig med en del af Danevirke, så der alt i ældre tider har været en vej fra byen lige syd på til Holsten; men dette kan ikke på nogen måde forenes med uomtvistelige efterretninger. Således fastsætter Slesvigs stadsret, at de der sætter over i både og småskuder skal befordre kongens folk uden vederlag (§ 73: item custodes cymbarum et nauicularum transuehent gratis homines regis), hvad der jo ikke kunde være tale om, dersom der var en fast dæmning, som førte til borgen på øen såvel som til fjordens sydlige bred. Det samme fremgår af Saxes fortælling om den gamle erkebisp Eskils afrejse her fra landet. Han tog nemlig afsked med kongen på skibsbroen ved Slesvig og sejlede derpå over fjorden tilligemed Absalon, hvorpå han blev sat på en vogn og kørte mod syd**. Men endnu over 200 år senere, 1416, fortælles der, at Holstenerne

---

*) Eciam palis strictissime coniunctis dux Henricus hanc ciuitatem pro muro muniuit et eciam profundissimis fossis, accurata aliquali parte de ciuitate, firmissime circumdedit, ita quod rex etc. (Lappenbergs udg. af »presbyter Bremensis« p. 148). Det fremhævede oversættes således hos Westphalen III 173: up dadt aller sterckeste van einer Siden der Stadt.

**) Saxo, p. 918.

tog øen Jørgensborg »tilhest«, tiltrods for at den var ø; ved guds vidunderlige hjælp red de gennem vandet og tog den tilligemed en del småskibe, med hvilke kongen havde sat sig i besiddelse af øen*. Dæmningens anlæggelse synes da ej heller at kunne sættes før efter denne tid, altså rimeligvis ligeledes ved 1426, da det let forstås, at det må have været Holstenerne magtpåliggende at hindre den danske flåde i at trænge frem til Gottorp og derved tillige afbryde byens forbindelse med den sydlige kyst og Holsten. — Senere er da dæmningen atter kommen i forfald, da der ingen anvendelse var for den mere; thi til den fredelige forbindelse af de to fjordbredder var Gottorpdæmningen tilstrækkelig; ved den voxede der efterhånden nye byer frem (Fredriksberg og Lolfot).

*) Dominus celi dedit Holtzatis ire super aquas cum equis et ad naues applicuerunt et ad insulam Jurghensburg sine nauibus etc. (Presbyter Brem. p. 119).

ORME OG ORMEGAARDE

I DE NORDISKE OLDSKRIFTER.

AF BENEDICT GRØNDAL.

De ved denne Overskrift betegnede Begreber, der i en sammenhængende (old)nordisk Culturhistorie nærmest vilde være at henføre dels til Forestillinger om Dyreverdenen, dels til Straffe og Dødsmaader, vise os mærkværdige Exempler paa Ideer, hentede fra tropiske Dyreformer: Ideer, som igjennem mange Generationer og ad mange Omveie, hvis Spor vi nu for længe siden have tabt, upaatvivlelig ere vandrede fra Sydost, fra Persien og Indien, til Norden, hvor de have opfyldt Folkene med Rædsel og forunderlige Indbildninger. Norden er ikke store eller giftige Slangers Hjem; de faa Giftslanger og overhovedet Giftdyr, som have hjemme i det sydlige Europa, forbleve ukjendte af Nordboerne, thi Alperne vare en mere uoverstigelig Grændse for Verdensideerne end den caspiske Folkeport. De nordiske Snogearter, som hverken udmærke sig ved Størrelse, Farvepragt eller Gift, idet Hugormen er den eneste giftige Snog her i Norden, ere efter min Mening den nordiske Ormeidees Støtte, men ikke dens Aarsag eller Anledning.

At Giften er uadskillelig fra saadanne Forestillinger, vil man ikke finde forunderligt, da Slangerne, de eneste med Gifttænder forsynede Dyr, til alle Tider have været berømte og berygtede for denne Egenskab, som kun ved et lille Sving af Fantasien kan overføres til det Dæmoniske. I den oldnordiske Forestillingsverden var eitr (som ogsaa endnu i Dansk er »Edder«) af anden Betydning end »Gift«. Edder betegnede ikke alene stærkt virkende og dødbringende

Stoffer[1]), hvad enten disse virkede indvendig eller udvendig, ved Contact med Blodet eller blot Huden, men ogsaa visse magiske Kraftyttringer eller Kræfter, hvis Eiermænd i Regelen vare overnaturlige, »umenneskelige« Væsener. Edder udspyedes af dem igjennem Munden — ikke alene af Orme og Drager, men ogsaa af Væsener i menneskelig Skikkelse, f. Ex. den forfærdelige Grim Ægir, som overvandtes af Ganger-Rolf (Fornaldars. 3, 143); ja selv Brynhild udspyer Edder: »eitri fnæsti« (Gudr. kv. I v. 27, hos Bugge pag. 246) — man siger jo endnu om vrede Mennesker, at de »spye Gift og Galde«. I det ovenfor anførte Sted af Fornaldarsøgur sættes det i Forbindelse med Ild; men paa den anden Side combineres det med Frost (i Gylfaginning cap. 5)[2]), og Ordene »eitrkaldr« og »eitrsvalr« betegne en bidende Kulde, ligesom der fortælles om Hemra, Grændsefloden imellem Glæsisval og Jotunheim, at dens Vand var saa koldt at Mennesker ikke kunde taale det (Fornmannas. 3, 184). Vi erindre her om at hrím (Rim, Rimfrost) betyder baade Rimfrost (Kuldens Frembringelse) og Sod (Ildens Frembringelse), og »hrímþurs« kan altsaa baade betyde en Frostjette og en Ildjette. — Naar Heltene skulde kæmpe imod Orme og Drager, saa var det mindre imod disses legemlige Kraft end imod Edderets dæmoniske Magt at de maatte forsvare sig: derfor gravede Sigurd Grave, for at de skulde optage Fafners Edder (som Volsungasagaens Nedskriver synes at sammenblande med Blodet); derfor havde Ragnar Lodbrog denne Klædning, hvoraf han fik sit Tilnavn, for at den skulde staae imod Lindormens

---

[1]) I Sagaen om Sturløg (Fornaldarsøgur, 3, 627) skildres det gyldne Urarhorn som fuldt af Edder, og der omtales dybe Gruber, fulde af Edder, hvilket betegner den høieste Grad af Trolddom (som venenum og φάρμακον, hvilke ikke betyde »Gift«, men »Edder«).

[2]) Eitr har en dybere Betydning paa dette Sted, idet det er en af de elementære Substanser eller Verdensstoffer.

Edder; og for Midgardsormens Edder, ikke for dens Legemskraft, faldt Tordenguden. — Dog forekommer Edder ogsaa som ganske svarende til det nuværende »Gift«, men en saadan Anvendelse af Ordet »eitr« er maaske senere; Sigmund Volsungsson sagdes at kunne taale at drikke Edder, men hans Sønner taalte kun Berørelsen: det er en Dalen fra den heroiske til den ren-menneskelige Tilstand.

I den nordiske Oldtidsbetragtning maa man tage Hensyn til tvende Hovedmomenter i Ormeforestillingerne, nemlig Ormenes Størrelse og deres Mængde.

Store Orme[1]) forekomme kun sjelden som hjemmehørende i Norden; deres Hjem er fjerne, fremmede Lande — naturligvis ogsaa ofte fantastiske Egne. »Midgardsormen« er den eneste rigtige nordiske Slangeforestilling af denne Klasse: den tænktes at ligge omkring Jorden og bide i sin egen Hale; dunkle Reminiscenser af denne Forestilling, eller i det Mindste beslægtede hermed, ere Sagnene om »Hafgufa« og »Lyngbakr« (i Ørvar Odds Saga), den norske »Krake«, og de ældre og nyere Tiders Sagn om »den store Søslange«. »Midgardsormen« tænktes ikke at ligge paa Guld, hvilket dog var en Egenhed for disse store og ensomme Væsener: rige og grusomme Mennesker forvandledes til »Orme« og Drager efter Døden og rugede over deres Skatte — en ældgammel, for Europa og Asien fælles Idee.

Den Mængde af saavel enkelte som sammensatte Orme-Navne, som forekommer i den oldnordiske Digtning, viser, hvilken Rolle disse Væsener spillede i den nordiske Fantasi. Vi finde deres Mængde udtrykkelig fremhævet — Noget som ellers aldrig forekommer saaledes ved andre Dyr. I

---

[1]) Orm er det rigtige nordiske Ord for »Drage«; men dreki behøver ikke at være »uklassisk« fordi der haves δράκων, thi saa kunde det ældgamle Ketill heller ikke bruges fordi man har catillus (og Κάτιλλος som nom. propr.). Drager havde sædvanligvis Vinger, men Ormene ikke; ogsaa nævnes »flugdreki«, men alle disse Udtryk blandes sammen.

Grimnersmaal 34 siges at »under Ygdrasils Ask (Verdenstræet) ligge der flere Orme end ukloge Folk ane«, hvorved der sigtes til Afgrunden Hvergelmir, midt i Niflheim og under en af Verdenstræets tre Rødder, og vrimlende af Orme: der var Nidhug[1]), den værste Orm, som gnaver paa Askens Rod og sønderslider de Fordømtes Lig; »saa mange Orme ere i Hvergelmir, med Nidhug, at ingen Tunge kan tælle« (Gylfaginning cap. 16): af saadanne Udtryk synes at fremgaae, at man mindre tænkte paa hver Enkelts Størrelse end paa Alles Mængde; saaledes fremhæve ogsaa Plinius (H. N. VIII cap. 23) og Ælian (XII cap. 32) Orme og Slangers uhyre Mængde: man ledes uvilkaarlig hen til at sammenstille Mængde og Lidenhed paa den ene, og Ensomhed og stort Legemsomfang paa den anden Side, og saaledes troer jeg de Gamle have tænkt.

Vende vi os fra Aandernes Verden til Jorden, saa møde vi denne Forestilling om Ormenes Vrimmel i de saakaldte »Ormegaarde«. Hvad eller hvorledes disse Ormegaarde var, derom tie de nordiske Oldskrifter aldeles, idet de kun nævne dem ganske tørt og ligefrem »ormgarðr«, »ormagarðr« (ormaturn, Didr. pag. 334), uden nogen Forklaring eller oplysende Udtryk. De kunne sammenlignes med Hvergelmir, idet de vare Gruber eller Indelukker, fulde af Orme, hvorhen man kastede Fjender eller Forbrydere. Egentlig kjende vi kun to Ormegaarde af Oldskrifterne, nemlig den som Gunnar Gjukesøn og den som Ragnar Lod-

[1]) I det sidste Vers af Voluspá skildres Nidhug som befjedret og flyvende. Dersom jeg skulde vove at yttre nogen Mening om »Ægtheden« af dette Vers, saa maatte jeg sige at hele denne Beskrivelse af Nidhug forekommer mig »mistænkelig«, idet jeg troer, at man oprindelig har forestillet sig Nidhug som en rigtig Orm, men ikke som en befjedret og bevinget Drage. Det hele Vers forekommer mig planløst og uden Sammenhæng med det øvrige Digt; men det indeholder ligefuld en sublim Poesi, for sig selv betragtet. Sml. dog Slutningen af denne Afhandling, S. 240.

brog sattes i; og den sidste, som var i England, kan med Føie ansees for en nordisk Ormegaard. Af Sagnene, hvis historiske Grundlag der er ingen Anledning til at benægte, fremgaaer at man tænkte sig dem vrimlende af Orme, saaledes i Atlakviða 31: »garðr, skriðinn innan ormum«; om Ragnar siges, at Ormene hængte dem allevegne ved ham, bed dem overalt fast, efter at han var bleven afført Silkesærken, hvis Underkraft ellers beskærmede ham (Fornaldars. 1, 282). Det tredie nordiske Exempel paa, at Mennesker ere blevne kastede for Orme, er Harald Haardraade (Nordbrikt) og hans Følgemænd i Constantinopel, men der er Talen om et Taarn: »turn opinn ofan«, hvor der var Indgang fra Gaden af; deri laae en stor »Edderorm« og sov ved en Bæk, som flød igjennem Fangetaarnet; den levede af de Mennesker som bleve kastede derind, idet de faldt i Unaade hos Keiseren; der i Taarnet var raadne Menneskelig og en fæl Stank: saaledes fortælles der om denne Sag; vi have her altsaa ingen »Ormegaard«, men et Taarn (sml. ormaturn, ovenfor), og ingen Ormevrimmel, men en enkelt Orm, saa stor og stærk, at den hævede tre voxne Mennesker op i Luften (Fornmannas. 6, 166); Harald viklede en laaden Pels om Armen, for at Edderet kunde optages deri — at Harald kan være bleven indsat i et saadant Fængsel, maa vel være sandt; men at alt det Øvrige maa være usandt, vil vel Alle indrømme, thi der holdtes ingensteds saa store Slanger. Haldor Snorrason, en af disse Haralds Følgemænd, fortalte paa Althinget om hans Udenlandsreise og Bedrifter; men med denne Begivenhed har han vel været noget tilbageholden, og man var da ikke seen til at forherlige Kong Harald, denne Nordens heroiske og poetiske Yndling, som desuden var Islændernes Ven og Velynder, med en ren Digtning, hvorved han kom til at ligne Oldtidens Ideal, Sigurd Fafnersbane. At der i dette Fangetaarn kan have været (giftigt) Kryb, er ogsaa muligt, og dette var nok til at lave en Ormehistorie af. At Ormegaarde ellers have

existeret i Middelalderen, maa ansees for afgjort, skjøndt jeg ikke kjender mange Udtryk, som kunde bevise det. Saaledes siger Musæus (i »der Schatzgraber«): »gehe auch nicht ein durch die (Thüre) zur Linken: es ist die Unkenkammer, wo Ottern und Schlangen innen hausen« — der var altsaa et eget Rum for »Unkerne« (Unke betyder egentlig en Frø eller Skrubtudse, men ogsaa Snog eller Slange; dens Navn siges at være ledet af dens klagende Lyd eller Kvækken, og Rimet »unk, unk, unk, vor Zeiten war ich jung« synes at tyde hen paa en Forhexelsestilstand). Disse Grave, Rum eller Indelukker, som uegentlig kunde kaldes for »Gaarde«, garðr, maatte opfyldes af forpestet Luft og alskens Kryb, som ifølge dets Natur søger hen til og fremavles paa saadanne uhyggelige Steder, og det anfaldt naturligvis dem som kastedes derind[1]). Vi høre ogsaa tale om saadanne Gruber uden Kryb eller Orme: saaledes i Irland, hvor Rolf Gøtrekssøn kastedes i en Grav, hvor der var en ækel Stank og Ligdynger, og »koldt og fælt at staae paa døde Menneskelegemer« (Fornaldarsøgur, 3, 171. 174; sml. flere ældre Forfatteres Bemærkninger om, at i England og Irland var Jorden saa hellig, at der fandtes ingen Orme, »nulla anguis«; i »leizla Duggals«, i K. Gislason, 44 Prøver &c. pag. 448; dog var den Ormegaard, hvor Ragnar Lodbrog indsattes, i England). Thorodd Snorrason og hans Følgemænd (under Olaf den Hellige) kastedes i Jemteland i en Grav (Fornmannas. 4, 334), og i Egilssaga cap. 46 fortælles, at Egil befriede en dansk Mand, Aage, som Kurerne (ved den østersøiske Kyst i Rusland) havde kastet i en dyb Grav: alle disse Gruber synes at have været bestemte til det samme Øiemed, nemlig til at indespærre Fanger deri. I Danmark og Norge kjende

[1]) Mange af den nyere Tids Fængsler ere ikke bedre, som Blykamrene i Venedig; Franz II's Fængsel i Neapel vrimlede af Øgler og Orme.

vi ikke til noget Saadant, skjondt det vel kan have existeret: idetmindste kan man henføre hertil f. Ex. den stinkende Taarnkjælder under Søborg Slot, fuld af Insekter og Kryb, hvori Erkebiskop Jens Grand kastedes 1294 (see Conf. Wegener, om Ruinerne af Asserbo og Søborg, i Annaler for nord. Oldk. pag. 293). Men de digteriske Fantasier vare vegne for Virkeligheden — terras Astræa reliquit — og de kaldes ikke »Ormegaarde«. At disse Forestillinger om Drager og Slanger vare almindelige iblandt de germaniske Folk — og de kan ifølge det ovenfor Sagte have sin Grund i Virkeligheden — see vi af mange vidtspredte Stedsnavne: Limburg (ɔ: Lintburg — linna-borg, J. Grimm, Deutsche Mythologie, 2. Udg. S. 653; ogsaa Drachenfels, og lignende Sammensætninger; Schlangenbad; mere factiske ere Colubraria, *Ὀφιονίς*, *Ὀφιοῦσσα*, *Ὀφιτεία*, *Ὀφιώδης*.

Mærkelig og maaskee staaende i en eller anden Tankeforbindelse hermed er Lappernes Overtro om Ormene, hvorom Castrén skriver: »Liksom menniskorna lefva äfven ormarna uti ordentliga samhällen med egna lagar og institutioner. I hvarje samhälle finnes en höfding och andra honom underlydande embetsmän. En gång om året församla sig ormarna i hvarje samhälle till ting (käräjät) på vissa dertill utsedda orter« . . . (Reseminnen 1838 pag. 67 [1]). Castrén nævner ogsaa Egne i Lapland, som skulle være overordentlig rige paa Snoge — herved erindres vi ogsaa om Hvergelmir og Eddaens Ormevrimmel). Ellers er det bekjendt, at Orme spille en overordentlig Rolle i Hexeri og Overtro, baade i Nord og Syd; de anvendes endnu af Samojedernes Troldmænd, Schamanerne, til Hexeri; deres Tænder trykkes paa Legemets syge Dele (sml. Hvidegaardsfundet, i Annaler for

[1]) I Oldtiden dannede man sig Forestillinger om »Ormelande«, men aldeles uden nogen factisk Grund; saaledes lavedes der af Armenien et Navn »Ormaland«, og deraf fremstod igjen et helt Fantasivæv, som vi see af Sagaen om Konrað Keisarason.

nord. Oldk. 1848 pag. 344, hvor Etatsraad Stenstrup har paavist Halen af en her i Landet sjelden Snog i en Troldmands Hexebestik). Troldkvinder tænktes at have Slanger til Tømme, naar de foer ridende igjennem Luften; og Hexevæsenets »gandr« (som ogsaa betyder en Ulv) falder sammen med »Orm«, hvilket fremgaaer af Midgardsormens Benævnelse »jormungandr«. En særegen Betydning i den oldnordiske Poesi have Ormene som Guldets Vogtere; denne Forestilling maa vistnok for Nordens Vedkommende føres hen til Fafner og dennes Guldleie; den er altsaa indvandret fra Syden og yngre end de egentlige eddiske Ormeforestillinger.[1]) Ikke mindre berømte vare Ormene for den dæmoniske Magt, som laae i deres Øine: Fafners »Skrækkehjelm«, ægishjálmr, betyder vel i Grunden det lynende Slangeøie, og denne Figur spillede Digterne med paa mangfoldige Maader, naar de beskreve Herskernes Storhed. Denne Betydning fremgaaer klart af Ordene: »hann hefir ægishjálm í augum« (Fornaldars. 1, 406), og i den islandske Folketro betegner ægishjálmr et Trylletegn, som gjordes imellem Øinene, og hvorved man kan beseire en Fjende. Denne rædselsfulde Storhed modtog Sigurd, da han dræbte Fafner, og han sagdes derfor at bære Fafners Hjelm; den arvedes af hans Dattersøn, Sigurd Snogøie (ormr í auga). — Der fortælles i Volsungasaga (ikke i de eddiske Digte) at Ormene dyssedes i Søvn ved Gunnars Strengeleg; dér maa man ansee det som tydende hen paa noget Høiere, forsaavidt som Sagnet potenserer alt; ellers fortalte man meget i Oldtiden om Dyrenes Sands for Musik, navnlig siger Plinius om Slangerne, at de kan lokkes udaf deres Huler ved Sang eller Spil (H. N. VIII cap. 16), og at denne Sands er en af deres Egenskaber (serpentes ipsas incantari, et hunc unum illis esse intellectum, contrahique

[1]) Sml. dog Herod. 3, 116 og 4, 13, 27, om de i Asien værende guldbevogtende Griffe eller Drager: γρύπες χρυσοφύλακες.

Marsorum cantu (XXVIII cap. 2). Noget Lignende fortælles ogsaa om Edderkopper o. fl., og bekjendt er Hinduernes Kunst, at lade Brilleslanger bevæge sig efter Fløiters Lyd.

Ellers mærke vi, at Ormegaardene laae fjernt fra Sagamandens Hjem, og poetiseredes altsaa ved Afstanden. Dette gjelder ogsaa om Ragnars Ormegaard, skjøndt den var i England. Ifølge Didriks Saga var Gunnars Ormegaard eller Ormetaarn i Susa, en Stad i det nordlige Italien; ifølge de af Werlauff udgivne Symbolæ i de sandede Egne i Nærheden af Luna, en fordum af Ragnar Lodbrogs Sønner ødelagt Stad ved det liguriske Hav, nær ved det nuværende Sarzana; dens Navn, som ogsaa forekommer hos græske og latinske Forfattere, lever endnu i Landskabsnavnet »Lunigiana«. Ifølge Ptolemæus kaldes ogsaa de mæhriske Bjerge »Lunae montes«.

At Romerne enten havde eller kjendte Noget, der lignede »Ormegaarde«, synes at fremgaae af Seneca (de clem. I, 18): »et eos, qui se aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam serpentium, abiici iubebat«; ogsaa fortæller Plinius om en vis Evagon, som »til Prøve« blev kastet i et Kar, fyldt med Slanger: »legatus, Evagon nomine, a consulibus Romae in dolium serpentium coniectus experimenti causa, circummulcentibus linguis miraculum praebuit« (H. N. XXVIII cap. 3) — saadanne dolia eller Kar vare ofte store Beholdere, ligesom det af Bjelker sammentømrede og mange Alen høie Mjødkar, hvori Kong Fjølner druknede (Ynglingasaga cap. 14), og i saadanne store Kar holdtes der et Slags Tvekamp, kaldet »Kargang« (kerganga, Flóamannasaga cap. 17).

Med Hensyn til de Forestillinger, som man gjorde sig om Ormenes Levemaade, saa ansaae man dem for graadige Dyr, hvilket fremgaaer baade af den ovenfor anførte Fortælling om den af Harald Haardraade beseirede Orm, men ogsaa af de allerfleste Sagn om disse Væsener. Man troede

at de behovede meget Vand at drikke: saaledes fremhæves i Volsungasaga det Moment i Fafners Tilværelse, at den krøb hen til Vandet for at drikke [1]), og det skulde Sigurd passe paa, da han vilde dræbe den. Da Harald Haardraade engang laae med sine Skibe ved Limfjorden, manglede hans Folk Drikkevand, og han gav da det Raad, at man skulde fange en »Lyngorm«; denne blev derpaa varmet og pirret ved et Baal, for at den skulde komme til at tørste; derpaa bandt man en Traad om dens Hale og løslod den, hvorpaa den skjød afsted og etsteds ned i Jorden, og der fandt man Vand (Fornmannas. 6, 296. 10, 407). — Et andet Sagn beretter om en Kone, som plagedes af en Orm i Livet (Indvoldsorm); denne fremstilles aldeles som en rigtig Orm eller liden Drage, med Luffer eller Brystfinner (bæxli) og Dragehoved (?), og Kong Harald sagde at dens Forkrop (Overkroppen) indeholdt Gift, men Bagkroppen kunde ikke skade. Efter Kongens Raad bragte man Konen hen til et Sted, hvor Vand dryppede ned af en Klippe; dette tirrede den tørstende Orm, som strakte sig ud af Konens Mund for at komme til Vandet, og saaledes afhuggede man dens Forkrop neden for Brystfinnerne (Fornmannas. 6, 350—352). Denne Orm benævnes »yrmlingr«, ɔ: en lille Orm, og man troede at Konen havde faaet den ved at drikke af en Kilde, og at den var voxet inden i hendes Legeme; men da der bruges de selvsamme Udtryk om den som om den var en Drage, saa faaer Sagnet noget Storslaaet og Dæmonisk ved sig. — I en anden Beretning have vi et Exempel paa, at en lille Orm, yrmlingr (en Giftslange, en sagnmæssig Hugorm) anvendtes som et Døds-

[1]) Som en Angivelse af Fafners Størrelse angives (Volsungasaga cap. 18, i Fornmannas. I, 159), at den Klippe (hamarr), som Fafner strakte sig ned fra for at drikke det neden under rindende Vand, var tredive Favne (eller Alen) høi (þrítugr). I Fritzners Ordbog er hamarr forklaret ved »Orm«, hvilket beroer paa en Misforstaaelse.

redskab, men ikke i en Ormegaard eller et Ormetaarn: Kong Olaf Tryggvason lod tage en hedensk Høvding, som med stor Veltalenhed modstod den christne Lære, og bringe saadan en »yrmling« hen for at den skulde krybe ind i Mandens Mund, men han blæste saa haardt imod Ormen, at denne kunde ikke komme ind; Ormen berørtes derpaa med et gloende Jern, og tvang sig ind i Mandens Mund og strax igjennem Underlivet og ud, og »havde da Mandens Hjerte i Munden« (Fornmannas. 10, 325). — Mindre sagnmæssig er Fortællingen om Snjofrid, Harald Haarfagers Elskede, som efter Døden vrimlede af Orme og Øgler (Fornmannas. 10, 380 og Heimskr. fol. 1, 103, der nævnes »ormar ok eðlur, froskar ok pöddur«: Orme og Øgler, Frøer og Padder). Denne Forestilling indeholder alskens Kryb, og danner saaledes Overgangen til de lavere Dyreklassers »Orme«, som kaldes maðkar (Maddiker), og som i Grunden ikke har Noget tilfælles med de ovenomtalte Ormevæsener. Man troede at de af dem selv, ved en generatio æqvivoca, fremavledes i Muldet, hvilket tydelig sees af Snorres Udtryk om at Dværgene dannedes allerførst: »Dernæst satte Guderne sig paa deres Sæder og rettede paa deres Domme, og mindedes hvorledes Dværgene havde faaet Liv (»høfðu kviknat«) i Muldet og nede i Jorden, saasom Maddiker i Kjød. Dværgene vare først blevne til, og havde faaet Liv (»tekit kviknan«) i Ymers Kjød, og da var de Maddiker« siger Snorre i Gylfaginning cap. 14. Til disse Dyreformer henregne vi de i Thorfinn Karlsefnes Saga (Grønl. hist. Mindesm. I, 438) anførte Orme i det atlantiske Ocean, hvor den vedkommende Del kaldes »maðkasjór«, en Sø, fuld af Orme, som anfaldt Skibenes Træværk og gnavede det itu, hvis det ikke var beskyttet imod dem ved et Slags Tjære (»seltjara«). Skjondt dette egentlig ligger udenfor denne Afhandlings Maal, skal jeg dog bemærke, at disse Søorme synes at have været Boremuslinger (Pholas, Teredo), idet de i en Variant til bemeldte Saga kaldes

»skelmaðkr«, hvilket betegner en skalbedækket Orm eller Bløddyr. Om disse Dyr gaae høit op imod Nord, eller om de trives i kolde Have, veed jeg nu ikke; men dels kan Havets Strømforholde have været andre end nu, dels synes denne Begivenhed om et Skibs Ødelæggelse ved Træorme at have gaaet for sig under en temmelig sydlig Brede, idet der nævnes dels Irlandshav, dels Vinlandshav (ved Nordamerikas Vestkyst) — skjøndt Læsemaaden Grænlandshaf behøver ikke at indeholde noget Urimeligt, thi Organismernes Udbredning i Havet er jo langt friere og mindre afhængig af Jordbelter eller Zoner end paa Landjorden.

Med Undtagelse af det tydelige »flugdreki« (og »dreki«; »flugormr« troer jeg betyder et flyvende Insekt) synes alle de oldnordiske Ormenavne at betegne ubevingede Væsener, rigtig slangeagtige Dyr, idet man deraf ikke kan slutte sig til nogen Flyveevne, men til følgende Egenskaber: 1. Farve og Glands (ofnir fafnir svafnir fánn fránn fræningr feginn fegringr furr grábakr grálinnr). 2. slank, langstrakt Legemsform (linni reimir hringr og Sammensætninger með baugr sili fiskr þvengr reydr hængr reyrr áll; áll er ogsaa Aal, og en Hankjønsform til ál, ól, Rem). 3. Gift (eitrungr eitrfiskr eitrdreki eitrormr eitrþvengr). 4. Bid (höggormr höggvarðr [dette dog maaskee for haugvarðr]). rabía er et fremmed Ord, enten = rabies, eller af Arabia (sml. Rabítaland). 5. Vildt Udseende (dreki atli grímr fránn bráinn. langbarðr sml. Longobardernes Slangedyrkelse, Grimm DMyth. p. 648). 6. Hurtig Bevægelse (eller og Kryben, Sammenrullen, o.s.v. skriði strykr (?) stýrir (?) snákr (?) sneldingr (?) snelduðr (?) snillingr (?) vinduðr vinningr stefningr gandr). 7. Liggen paa Guld (gullbúi, den eneste mig bekjendte Ormbenævnelse af det Slags). 8. Grumhed, Graadighed (níðhöggr náinn). 9. Opholdssted paa Heder og Bjerge, i Jorden og Høie, Klipper og Skove (móinn gargan grettir ölirr viðnir grafningr grafvitnir grafþvengr grafvölluðr dalfiskr dalreyðr fjallreyðr foldsili haugvarðr hjarlþvengr holtskriði heiðbúi haugbúi

steinbúi hólmreyðr hólmreyrr engilúra lyngáll, lyngormr lyngfiskr reyrþvengr rínsefþvengr urþvengr urðhængr vallbaugr viðskefr). Usammensatte Ord af uvis Betydning ere naðr naðra góinn seimir særfr radr varenn ori orri ornir iapr iapra hollr trani (rostratus? sml. trana, Tranen [Fugl], isl. »að trana e-u fram« er = at trænge Noget frem, gjøre bemærket, i en mindre god Betydning). Herforuden haves mange længere Omskrivninger for Ormene, som næsten uden Undtagelse betegne det Samme som her indeholdes under Nr. 9; deres epitheta ere dimmr, dökkr (mörk); gránn (graa); fránn, fránleitr (der kan betegne baade en Glands og et vildt Blik); dreyrfáðr (blodfarvet, Tegn paa Vildhed); hringlaginn, hrokkinn (sammenslynget); eitrfár, eitrfullr, eitrhvass, eitrspýjandi (giftig).

Naar jeg i en Anmærkning her foran fandt Valasangens sidste Vers »mistænkeligt« formedelst Nidhugs Beskrivelse, saa var det ikke af den Grund, at jeg anseer Forestillingen i Norden om flyvende Drager for yngre end de andre: den hører tvertimod til de Forestillinger, som lettest dannes i Fantasien. Men det forekommer mig afgjort, at man har forestillet sig Hvergelmir som en med Eddervædske opfyldt Afgrund, vrimlende af vingeløse Slanger, thi Hvergelmir var jo Helvedflodernes Kilde, og man er saaledes ikke berettiget til at forestille sig den som et med Luft opfyldt Rum, hvori bevingede Drager og Orme fløi omkring, thi Floder udspringe af et flydende Stof, men ikke af Luften alene — med mindre man ansaae alt dette for saa ulegemligt, som de gamle Nordboere neppe have gjort. Men vi kan gjerne indrømme, at Nidhug kan forestilles som en flyvende Drage, thi det er ikke Hovedsagen her; men hvor skulde den flyve hen? det er Hovedspørgsmaalet og deri ligger Inconseqvensen; thi ifølge Gylfaginning (cap. 52) er Hvergelmir og Nidhug evige og uadskillelige, og det er uden Tvivl den rigtige Forestilling. Men man kan ogsaa ansee »Nidhug« i dette Vers for en almindelig Benævnelse paa en Drage,

idet de nordiske Digtere anvendte Synonymiken paa denne Maade med en stor Frihed; derved bliver »Nidhug« det Samme som »hinn dimmi dreki«, som da kan være noget ganske Andet end Nidhug i Hvergelmir.

Forestillinger om flyvende Drager (dreki, flugdreki) have vi da, foruden i Völuspá, i det ældgamle Sagn om Ketil Hæng i Norge, Stamfaderen til den islandske Landnamsmand, som arvede Kæmpens Fornavn og Tilnavn. Af dette Sagn see vi tydelig Distinctionen imellem en Drage og en Orm: den kom flyvende fra Bjergene (i Halogaland eller Helgeland i Norge) og havde »en bugtet Hale (lykkju) og Halefinne (sporð) som en Orm, men Vinger som en Drage; der syntes at brænde Ild af dens Øine og Gab« — den anfaldt Ketil, som sønderhuggede dens Hale; Ketil roste sig ikke meget af denne Bedrift, men sagde, at han kun havde dræbt en »hæng« (Lax), og deraf fik han sit Tilnavn (Fornaldars. 2, 111). Ellers nævnes Dragernes Vinger ogsaa »bæxli«, som Hvalfiskeluffer (Fornaldars. 3, 558, Fornmanna S. VI, 351, 352), og man har neppe forestillet sig dem som Fuglevinger, med Svingfjer eller saadant Noget, men snarere som Rokkefinner, store Fiskefinner, Flagermusvinger (ligesom dæmoniske Væsener ofte findes afbildede med udspilede og ribbede Skindvinger). Sagnene melde intet om en Skælbeklædning eller Lignende; der nævnes store Kløer (Fornaldars. 1, 367) og et vidt Gab (sst. 3, 230). — Kong Ivar Vidfadme drømte om en gylden »Drage«, som fløi op af Havet med en saa stærk Glands at det funklede og gnistrede over hele Himlen som i en Smede-Esse, og alle nærliggende Lande oplystes af den; den efterfulgtes af alle de Fugle, som vare i Norden: denne Drøm betegnede Kong Ivar og hans Vælde (Fornaldars. 1, 371). Drager med Guldkroner kjender Norden ikke (Grimm, DMyth. p. 650), men hjelmede Drager nævnes i Fornaldars. 3, 558. — Slægtskab imellem »Griffe«, Drager og Orme sandsynliggjøres ved Sagnet om den Orm, som omgav Thora Borgarhjorts

Jomfrubur; den kaldes altid »Orm«, aldrig »Drage«. I det store Tempel i Bjarmeland var en Grib (gammr), som rugede paa et gyldent Æg; i dette Æg fandtes den »Lyngorm«, som Herrød Jarl gav Thora, og hun gjemte den i en Æske; men Ormen voxede og blev grusom og graadig, saa at Jarlsdatteren blev udlovet som en Belønning til Ormens Banemand, og denne var Ragnar Lodbrog (Fornaldars. 1, 237. 345. 3, 233). En Forvexling i Fantasien imellem Grif (γρύψ) og Grib (gammr) synes at være meget naturlig.

EFTERSLÆT TIL MIN UDGAVE AF SÆMUNDAR EDDA.

AF SOPHUS BUGGE.

Når jeg her vover at meddele nogle for største delen uvæsentlige bidrag til rettere læsning eller rettere tolkning af vers i Sæmundar Edda, så er det mest fordi jeg derved kan få fremsat for kjendere af den mythisk-heroiske olddigtning en bøn om, at de snart vil meddele de rettelser, de måtte have at give til min udgave i NORRŒN FORNKVÆDI, for at disse rettelser kan komme den håndudgave, som jeg engang senere håber at få udgivet, til gode.

VÖLUSPA.

Mod den i min udgave s. 33—42 foreslåede omsætning af endel stropher i Völuspá, hvorved dette digt vilde få en episk indledning, der nævnte Heid som den volve, der kvad, og Oden som den, for hvem hun kvad, har Möbius udtalt sig i sin anmeldelse af min udgave i Höpfners og Zachers zeitschr. f. deutsche philol. I, 408 f. Ligesom jeg skylder prof. Möbius stor tak for hans omhyggelige, kyndige og velvillige anmeldelse overhoved, således er jeg også glad ved, at han har fremsat de grunde, af hvilke han ikke kan tiltræde min opfatning og anordning i Völuspá. Jeg skal her søge mod disse grunde at forsvare min mening.

Möbius indvender først, at den strophe, jeg har stillet som den tredje, 30 i cod. reg., på denne plads først bliver forståelig, når min forklaring føies til. Derimod må jeg gjøre gjældende, at strophen tværtom på den plads, hvor den i håndskriftet står, og i den der givne form er ufor-

ståelig (se min udg. s. 35 f.), da man ikke skjønner, hvorfor Oden giver volven rige gaver, og da ordene fe spioll ikke tillade nogen tilfredsstillende forklaring. Når vi derimod som str. 3 læse:

Valði henni Herföðr　　at hon fræði segði,]
hringa ok men,　　spjöll spaklig
fé [ok fjölð meiðma,　　ok spá ganda

så er det klart, at Oden giver volven rige gaver for at få hende til at spå, og spjöll spaklig må da, som ordene naturlig tilsige, forståes om volvens spådomsord.

Möbius's anden indvending gjælder min opfatning af str. 29 i cod. reg. Jeg har udtalt den mening, at denne strophe egentlig indeholder to, den første fuldstændig i linje 1—8, den anden ufuldstændig i l. 9—14; den sidste af disse to stropher har efter min mening tabt de to første linjer, som jeg udfylder således:

Veit hon Óðins
auga fólgit;

ligheden mellem disse to linjer og de to sidste linjer i den førstnævnte strophe gav anledning til sammenblandingen af de to stropher, som oprindelig hørte hjemme på to forskjellige steder i digtet; se min udgave s. 36 f.

Herimod indvender Möbius: 'at l. 7—14 i str. 29 i cod. reg. uadskillelig høre sammen, godtgjøres ved det aldeles uafhængige vidnesbyrd i Edda I, 70'. Af citatet i Edda følger, som jeg i min udg. s. 37 a har udtalt, at l. 7—14 allerede i folkemunde var forenede på samme måde som i cod. reg.; men at denne forening er oprindelig og at den ei skyldes en forvanskning, kan deraf ikke sluttes. Denne indvending kan nærmere besvares i forbindelse med den næste.

Möbius fremhæver nemlig stærkt imod mig det forhold, hvori optegnelsen af Völuspá i cod. reg. står til den i Hauksbók: disse to optegnelser er uafhængig af hinanden gjorte efter mundtlig tradition. Heri er jeg enig med Möbius, og jeg har udviklet den samme mening i min udg. s. XXIII.

Möbius fortsætter nu: 'Er dette tilfældet, så skjønne vi ikke. hvorledes det skulde være muligt, at der var en sådan overensstemmelse i afvigelsen fra den (efter Bugges mening) ægte, oprindelige form og anordning; der måtte have rådet et høist underligt tilfælde, når de to mundtlige traditioner af Völuspá, af hvilke den ene er bevaret gjennem optegnelsen i cod. reg., den anden gjennem optegnelsen i Hauksbók, netop på samme måde skulde have afveget fra den fælles original'.

Hele denne Möbius's argumentation hviler på den forudsætning, at to optegnelser, som uafhængig af hinanden er gjorte efter mundtlig tradition, ikke let, ialfald ikke uden ved et rent tilfælde, kan have forvanskninger tilfælles; men denne forudsætning er bevislig feilagtig, dèt vil enhver, der har optegnet folkeviser efter mundtlig meddelelse, kunne bevidne. Ligesom de forskjellige håndskrifter af ett og samme værk er nærmere eller fjærnere i slægt med hverandre og genealogisk kan ordnes, således også forskjellige mundtlige meddelelser af en folkevise; og ligesom nogle håndskrifter har feil tilfælles, som ikke findes i andre, således kan man ofte finde de samme forvanskninger i forskjellige mundtlige meddelelser af en vise, uagtet disse i andre henseender afvige fra hverandre. Jeg skal nævne nogle eksempler. I den hos Landstad norske folkeviser no. XI trykte vise om Lindarormen er, som Svend Grundtvig i Danm. gl. folkeviser I, s. 344 har påpeget, to forskjellige viser sammenblandede; denne sammenblandingsform kan man, som jeg i Danm. gl. folkev. III, 798 har nævnt, høre af forskjellige folk i forskjellige bygder af øvre Telemarken, uagtet disse forskjellige meddelelser af visen ellers i mange stykker afvige fra hverandre. Men ligesålidt som det ved disse forskjellige mundtlige meddelelser kan bevises, at alle de vers i visen om Lindarormen, som de har tilfælles, fra først af har hørt sammen, ligesålidt er det bevist, at l. 7—14 i Vspá str. 29 i cod.

reg. uadskillelig høre sammen, fordi linjerne på samme måde er forenede i Gylfaginning.

Et andet eksempel.

I det færoske kvæde om Brynhild meddeles umiddelbart efter de vers, hvori Sigurds drab fortælles, v. 223. 224, hvori det heder, at Sigurd i Gunnars klæder steg på Granes ryg, fordi hesten ikke vilde gå frem under Gunnar; at disse vers her stå på urette plads, er klart. Og ligesålidt som denne versfølges rigtighed kan bevises ved den omstændighed, at den findes i alle de optegnelser, Hammershaimb har brugt, ligesålidt kan den af mig foreslåede anordning i Völuspá gjendrives derved, at den har både cod. reg. og Hauksbók imod sig. Overensstemmelsen mellem de to skindbøger viser kun, at den for dem fælles versfølge hørtes af forskjellige folk ved digtets mundtlige recitation.

Også om mange enkeltheder, som de to optegnelser af Völuspá har tilfælles, lader det sig godtgjøre, at de er forvanskede og feilagtige, se min udg. s. XXIV; ligeledes er de begge meget ofte ufuldstændige på samme sted.

Endelig udtaler Möbius sig imod den af mig foreslåede tekstform og forklaring af den strophe, som er stillet først i de to gamle optegnelser. Han mener, at 'det her i sin betydning så underordnede' vel ikke kan danne höfuðstafr; imod denne indvending henviser jeg til Hýmiskv. 39:

en véar hverjan
vel skolu drekka.

Möbius vil læse Valföður vél: derved skal forst indholdet af beretningen, siden ved fornspjöll fíra dens kilde nævnes. Herimod indvender jeg: 1) R har ualfavþ', og der findes i dette håndskrift intet eksempel på, at þ' er tegn for þur; det betegner þr. 2) Ellers, således også i Vspá 28 i cod. reg., bruges formen Valföðrs, nom. Valföðr, ikke Valföður, nom. Valfaðir (dog sagdes Alfaðir og Alföðr, Sigfaðir og Sigföðr). 3) Valföður vél måtte betyde 'Odens kunst' eller 'Odens kunstværk' eller 'Odens kneb'

ell. lign., men entalsformen vél vilde ikke passe i sådan forbindelse, og ordet vilde give et uklart udtryk. 4) Valföður vél kunde ikke nævnes foran forn spjöll fíra, þau er fremst um man, ti forst på et senere trin af verdensudviklingen optræder Oden virkende. 5) Endelig: når en tiltales med 'du' (i modsætning til alle dem, af hvem der kræves lyd), så venter man oplysning om, hvem denne 'du' er; men sådan oplysning får man ved den almindelige opfatning slet ikke.

De af Möbius mod min udvikling fremsatte grunde har således ikke kunnet rokke min overbevisning. Th. W[isén] har i Hamiltons nordisk tidskrift 1868 s. 449 ytret, at han holder den af mig foreslåede ordning af strophefølgen i Völuspá for et af de betænkeligste af mine ændringsforslag; men sine grunde har han ikke anført.

I. 5, 4. Med hensyn til min formodning om himinjöður oplyser docent Lyngby, at en til oldnorsk jaðarr svarende form med u i anden stavelse har været gammel dansk. Det hadorphske håndskrift af skånske lov har nemlig Sk. L. 3, 16 (Schlyter 58) utan iathurs, 3, 20 (Schl. 62) innan iathurs ællær utan, 3, 20 (Schl. 63) utan iaþurs (runehskr. mangler på alle disse steder) om slegfredbørn som er eller som eie noget udenfor (fædrene-) gården eller 'egentligen dess kant eller gräns' (Schlyter); sml. også Schlyter Skånelagen I. addit. c. 2, hvor innan iathors med lidt variation står 4 gange om børn (stebørn) indenfor (el. udenfor) gården (eller boet, fællig). Desuden står i 'Skånske orbodemål' c. 14 (Thorsen skånske lov s. 229) efter cod. Rantzovianus fra 1430: Æn rænir nokur man annan vdan hans iathurs = Valdemars sjæll. lov 2 c. 41 (Thorsen s. 44) Æn rænær nokær man annæn utæn hans iathær.

Formen iaður kan også påvises i Svensk: Hos terminos inter premissa pascua statuimus, videlicet. de vinnbro. jn

jadhurin. jnde in Runustenen. jnde in mædhalstenen. jnde in Hallinæ owæn widh odhens kyældu (Dipl. Sv. II no. 935 år 1287).

9, 7-8. Et tydeligere og mere symmetrisk udtryk giver:

ór Brímis blóði
ok ór Bláins leggjum.

Brímir er rimelig også i Vspá 37, l. 8 jåtunnavn, ligesom i Fjölsv. 12 det sammensatte Leirbrímir.

23, 7. Den postpositive artikel (artikelen føiet enklitisk til et substantiv, hvor intet adjektiv følger efter) findes udenfor Hárbárðsljóð på følgende steder i digtsamlingen (jfr. Nygård Eddasprogets syntaks I, s. 48):

Vspá I, 23: eða skyldu goðin öll
gildi eiga;
Lok. 52: telja vömmin vár;
Lok. 58: en þá þorir þú ekki,
er þú skalt við úlfinn vega;
Guðr. hvöt 20: hlaðið ér, jarlar!
eikiköstinn.

På disse steder må artikelen 'antages at være indkommen fra den tids sprogbrug, da digtene samledes og nedskreves' (Nygård), den tilhører skriverne, ikke digtenes egentlige sprogform. På alle de ovennævnte steder vil det oprindelige vistnok restitueres ved simpelthen at stryge artikelen: den er i intet af stederne nødvendig for versemålet (med telja vömm vár jfr. Lok. 42 ok seldir þitt svá sverð, med úlf vega jfr. Vspá 53, l. 4). Derimod er, som jeg i min udg. har víst, akarnin Guðr. II, 23 forvansket af akarn brunnin og löndin Fjölsv. 13 af löndum. Den hyppige brug af den postpositive artikel i Hárbarðsljóð er ikke et mærke på, at dette digt er senere end noget andet digt i samlingen, men i god samklang med digtets

hele charakter nærmer udtrykket i de fleste repliker sig til det daglige livs samtalesprog [1]).

---

27. Den i udg. s. 389 a givne tolkning opgiver jeg nu. á er vist ikke, som alle har forstået det, substantiv; ti ausask kan ikke bruges om en elv i betydning 'strømme', og tankeforbindelsen med første halvvers bliver da uklar (Thåsen nord. univ. tidskr. I, 3, s. 135 synes mig at lægge for meget ind i dette vers). Jeg forstår á som partikel = á helgan baðm og ausask upersonligt; men da bliver sammenhængen med ausinn hvíta auri i str. 19 tydelig, og vi må læse aurgum (ikke örgum) forsi. (Dette hindrer os dog ikke i Lok. 48 at læse örgu baki.) I forbindelse hermed synes heiðvanr baðmr (med Egilsson) snarest at at burde forståes om træet som bestandig overøses, om hvilket luften aldrig er klar. Den afvigelse, at vandet, hvormed Yggdrasel overøses, efter dette vers tages af Mimers brønd, men efter Edda af Urds brønd, er ikke væsentlig.

44, 7-8: um ragna rök
römm sigtíva.

I dette udtryk kan mulig (imod den i min udg. s. 390 a givne forklaring) opfatningen af sigtíva som sidestillet (ikke underordnet) ragna forsvares ved Grímn. 37: blíð regin æsir.

59, 4. I iðjagrœna (jfr. min udg. s. 391 b) forholder iðja sig til ið- (re-) omtrent, ligesom got. ufjō περισσόν, der oldn. måtte lyde yfja, til oldn. of-.

---

[1]) Efter at dette var skrevet, har jeg seet samme mening udtalt af Svend Grundtvig i hans skrift 'Er nordens gamle literatur norsk' s. 73.

HÁVAMÁL.

32. I min udg. har jeg ment, at strophen burde læses:

Gumnar margir
erusk gagnhollir,
en at virði vrekask;
aldar róg
þat mun æ vera,
œrir gestr við gest.

Men i denne forbindelse giver *vrekask* 'drive, jage hinanden' et ufuldstændigt og utydeligt udtryk. Jeg tror derfor nu med Munch, at det rette er:

en at viði vrekask.

R har *vi^{1}þi*; på lignende måde skriver i Guðr. II, 23 cod. af Völs. *v^{1}dar* for *viðar.* Med udtrykket *at viði vrekask* 'drive hinanden til skoven' kan jævnføres Fjölsv. 4, l. 6, hvor jeg har foreslået: *ok dríf þú nú vargr at viði.* Strophens mening er: Mange gode venner blive dødelige fiender, og dèt kommer jævnlig af tvist i drikkelag.

53, 6. Udgiverne læse:

hálf er öld hvar

'halv er verden overalt'. Men 'halv' i sin egentlige betydning synes i denne forbindelse meningsløst, og *hálfr* kan ikke betyde 'delt i to halvdele'. Man må vistnok læse:

hálf er öld hvár

'hver af de to klasser af mennesker er halv' d. e. danner kun en halvdel, som har sin modsætning i en tilsvarende halvdel.

De foregående linjer i strophen forstår jeg på følgende måde: menneskenes sjæle er som en mængde små sandskorn og små bölger; derfor er det naturligt, at ikke alle mennesker er lige kloge (ti det ene sandskorn er heller ikke som det andet og den ene bølge ikke som den anden).

56, 4-5. For orlög sín
viti engi fyrir

taler også den omstændighed, at disse to linjer (uden maðr) gjenfindes i Hugsvinnsmál s. 29 b.

90, 5-6. Jessen (småting om oldnord. digte og sagn i hist. tidskr. 3dje række 6te bind s. 269 anm.) vil med urette stille l. 6 foran l. 5. Ligesom sem aki jó óbryddum ved stavrim er forbundet med á ísi hálum, således teitum tvévetrum med ok sé tamr illa; men i den første (ikke i den anden) af de to sammenhørende linjer må der være to rimstave. Str. 90 er bygget ligesom str. 89 med den undtagelse, at hin strophe uregelret indeholder 10 linjer.

107, 1-2. Möbius i zeitschr. f. deutsche philol. I, 413 læser som de fleste udgaver:

Vel keypts litar
hefi ek vel notið

og oversætter 'Ich habe gar wol vorteil gehabt von meiner verwandlung (in eine schlange), von meiner wolerworbenen gestalt'. Men jeg skjønner ikke, hvorledes Odens forvandling til en orm kan kaldes velkeyptr; kaupa må her betyde 'vinde ved anstrængelse eller opofrelse', men hvad kostede forvandlingen Oden? Derimod vilde velkeyptr passende kunne siges om skaldemjöden, jfr. Edda I, 220: Óðinn mælti sér til kaups einn drykk af Suttungamiði. Derfor formodede jeg efter Egilsson velkeypts hlutar (for skindbogens litar) 'min velerhvervede andel (i mjöden)'. Men jeg tror nu, at skindbogens tekst er den rette, og læser:

Velkeypts lítar
hefik vel notið.

velkeypts forstår jeg nu som gen. i intetkjøn; intetkjønsformen substantivisk brugt ligesom i komaz at keyptu. lítar forstår jeg som hlítar; h udelades ofte foran l, og

denne udeladelse tilhorer ikke blot afskriverne, men kræves på flere steder af stavrimet, se min udg. s. XII; om litvm i Hárbarðslj 50 (∾ langt) kan være = hlítum, bliver uvist. hlítar vel forekommer også i Fornald. s. II, 268. lítar i Háv. 107 kunde for ordstillingen forbindes med det første vel, jfr. illúðigr mjök Hákonarmál 15, makligast miklu og lign.; men udtrykket bliver langt bedre, når det forbindes med det andet vel. Endog i prosa kan et foranstående adverbium ved tonløse ord adskilles fra det ord, som det bestemmer, f. eks. Heiðrekr sagði, at þat væri ósœmiligt, at konungr sá er svá hefði haft mikit ríki gyldi skatt Hervarar s. i cod. reg. no. 2845, 4to. fol. 67 a; men navnlig i ljóðaháttr kan en sådan adskillelse af sammenhørende ord ved et mellemkommende verbum ikke vække betænkelighed, jfr. Grímn. 50:

þá er ek Miðviðnis vark
ins mæra burar
orðinn einbani.

I lítar vel ligger en selvtilfredshed, som passer fortræffelig til stedet.

---

111. Som mærke på, at str. 111—164 ikke fra først af har hørt til samme digt som str. 1—110, kunde også nævnes, at str. 119, l. 5—7 tydelig kun er en variation af str. 44 eller omvendt.

126, 4-6: skór er skapaðr illa
eða skapt sé vrangt,
þá er þér böls beðit.

Foran skór bør ikke tilføies er, jfr. Helg. Hjörv. 24, l. 4—6:

eina nótt
kná hon hjá jöfri sofa,
þá hefir hon bölva bœtr.

142, 7. At Hroptr i udtrykket Hroptr rögna bør tages som navn (se min udgave s. 395 b), støttes også ved Yggjungr ása Vspá I, 28, l. 3 og derved, at navnet Hroptr forekommer i lignende forbindelse Sigrdr. 13.

145, 6-9. Skulde disse linjer følge umiddelbart efter str. 143?

148, 4-6:
eggjar ek deyfi
minna andskota,
bítað þeim vápn né vélir.

Skindbogen har veler; hertil har jeg i min udg. bemærket: 'veler er flertal af vél, ikke af völr. Jfr. beita e-n vélum. Flertalsformen vélir forekommer også ellers, f. eks. Barl. s. 137'. Möbius i zeitschr. f. deutsche philol. I, 413 vil derimod forstå veler som 'baculi' både i Háv. 148 og i Barl. s. 137.

At denne opfatning på sidstnævnte sted (hon hafðe boga ok ormæle ok margskonar veiðiveler) er forfeilet, kan ikke være tvil underkastet: hvad skulde menes ved 'mangeslags jagt- (eller fangst-) kjæppe'? at veiðivélir er det rette, godtgjøres af veiðivél i nyere landslov VII, 48, jfr. vél til at taka fiska og lign. Heller ikke i Háv. 148 kan jeg tage veler af völr: velir 'runde kjæppe' måtte vel i denne forbindelse betegne kölver eller lignende; men om dem kan ikke siges bíta, ti dette bruges kun om skjærende instrumenter. Derimod passer vélir her i alle henseender fortræffelig; at vélir kan siges bíta (i overført betydning), sér man af udtrykket beita mann vélum og deraf, at man siger ráð, níð bíta.

Snorres udtryk i Yngl. s. cap. 6 vápn þeira bitu eigi heldr en vendir gjør det vistnok rimeligt, at han har forstået veler i Háv. som 'kjæppe' (min udg. s. XXIX), men kan ikke vise denne opfatnings rigtighed, ti 'deres våben bide ligesålidt som kjæppe' synes ikke at kunne ud-

trykkes ved bítað þeim vápn né velir; derimod strider vistnok né (trods Grott. str. 7, l. 4).

---

155. I de fleste udgaver læses i overensstemmelse med skindbogen:

> Þat kann ek it tíunda,
> ef ek sé túnriður
> leika lopti á:
> ek svá vinnk,
> at þeir villir fara.

Med Friedrich Pfeiffer har jeg indsat þær villar, hvilket er tiltrådt af Svend Grundtvig og af Möbius i zeitschr. f. deutsche philol. I, 413. Th. W[isén] i Hamiltons nordisk tidskrift 1868 s. 449 anm. 1) forsvarer þeir villir på følgende måde: 'I Eddaspråket användes dock någon gång masculinum såsom allmänt personligt genus, och kan derföre begagnas äfven då det måste refereras endast till et femininum'. Dette er vistnok så; men man vil vist forgjæves søge eksempler på, at der først sættes et substantiv af hunkjøn, hvorved et kvindeligt væsen bestemt betegnes, og at der straks derefter følger et pronomen i hankjøn, som henviser til hint substantiv. Ganske forskjelligt er forholdet i Gripisspá 33, hvortil W. henviser: her heder det først: þú verðr fyr svikum annars, hvor der er brugt det almindelige, ubestemte annars (= annars manns), som både lader sig forstå om kvinde og mand. annars er ikke, som W. siger, for annarrar; dette kunde her umulig have været brugt, da annarr her er sagt i modsætning til Sigurd selv, ikke til en kvinde. Bagefter, i følgende linje, er personen, som menes, bestemt betegnet: mundu Grímhildar gjalda ráða. Dette forsvar for þeir villir kan jeg derfor ikke godkjende.

Bedre var dette i den store Arna-Magnæanske udgave forsvaret ved at forstå túnriður om mandlige væsener

('cum re constructio, non cum verbo'). Dette fandt jeg usandsynligt, fordi der ved det tilsvarende myrkriður (hvortil þær henviser) Hárbarðslj. 20 udelukkende må menes kvindelige væsener; myrkriða nævnes også i den ramse, som opregner troldkvindenavne. Ligeledes må ved kveldriður, kveldriða Helg. Hjörv. 15, Ólafs s. Tryggvas. i Heimskr. cap. 30, Eyrbyggja s. cap. 16 udelukkende tænkes på kvindelige væsener.

Den nævnte opfatning har heller ikke sikker støtte i et sted i Gulatings nyere kristenret 3, hvortil Fritzner henviser: ef maðr kallar annan mann tröllriðu (jfr. erkebiskop Jons kristenret 65), ti man kan her oversætte 'hvis man kalder en anden troldkvinde'; at tröllriður, ligesom overhoved de med -riður sammensatte ord, udelukkende bruges om kvindelige væsener, modbevises heller ikke ved dette sted.

VAFÞRÚÐNISMÁL.

5, 4-5: at höllu hann kom,
ok átti Íms faðir.

I min udg. har jeg ment, at Íms her må være forvansket, da stavrim mangler. Deri har jeg havt uret. I oldengelsk digtning danne ord, som i fremlyden har **h** foran vokal, ikke sjælden alliteration med ord, som begynde med vokal. Heyne i sin udg. af Beówulf 2det oplag s. 102 nævner derpå følgende eksempler: eald : egesfull : hondslyht Beów. 2930 (Heyne); ealdum : hondslyht Beów. 2973; helpeð : eác psalm. 71, 13; ældum : geýwed : hýran gåde 4, 34; ǽ : hǽlendes : Elenan Elene 1063; Heliséus : ealdordóm Juliana 25; Heliséo: ǽringe Juliana 160; ár : hider Andreas 1606. Af disse kan enkelte (som Andr. 1606) kaldes usikre, men følgende aldeles sikre kan føies til: Húnferð : Ecgláfes Beów. 499; ǽghwylc : óðrum : Húnferð Beów. 1166; Húnferð :

ealde Beów. 1489. Den samme frihed med hensyn til alliterationen kan da ikke overraske i nordisk digtning, og der er ikke tilstrækkelig grund til at holde teksten i det ovennævnte sted af Vafþr. for forvansket. Flere sikre eksempler på denne friheds anvendelse kan nævnes:

ötul eru augu   Hams ok Hrana

Fas. I, 12 (s. Hrólfs konungs kraka);

en Herþjófr,   er ek ekkjur grœtta

Fas. II, 92 (Friðþj. s.);

englar yfir höfði þeim

Sólarlj. 70 kan altså være det rette.

Men denne frihed er dog forholdsvis sjælden, og på flere steder, hvor håndskrift frembyder den, tør den skyldes forvanskning; således på følgende:

Þögðu allir,   hugðu at ráðum

Sigurð. kviða in skamma v. 50, hvor man skulde vente, at rimstaven var þ og hvor jævnførelsen af Brot af Sig. 15:

Þögðu allir   við því orði

gjør det rimeligt at tænke på en feil; Fjölsv. 36, 4-5, hvor jeg nedenfor håber at kunne påvise det rette;

en annarr hét Agnarr   Hauðu (Höðu) bróðir

Sigrdríf. s. 229 a, hvor Helreið Brynh. 8 og Völsungasaga viser, at **h** i kvindenavnet må stryges;

hvé sá himinn heitir   er á kendi (erakendi)

Alvíssm. 11, hvor den traditionelle tekst synes meningsløs;

hár brann hrísi   allþurr fura

Völund. 9, hvor teksten synes fragmentarisk.

Ensartet med den ovenfor nævnte frihed i alliterationen er det, at ord, som begynde med hv, kan danne stavrim med ord, som begynde med **v**; herpå har vi et eksempel, hvorom jeg nu ikke nærer tvil, i Hamð. 28:

verr inn víðfrægi (varr inn viþ frǫcni **R**),
hvöttumk at dísir.

Et andet eksempel giver gåden om ryperne i Hervarar saga (Fas. I, 477), hvor skindbogen no. 2845. 4to. gl. saml. i det kgl. bibl. i Kjøb. har:

hvítan skjöld þær um vetr bera,

medens der i de afskrifter, som stamme fra Hauksbók, står á vetrum; um haust, som Petersen optager, har derimod kun hjemmel i en sen papirafskrift og giver et mindre rigtigt udtryk. Det lader sig da forsvare at opfatte Brot af Sig. 12, 3-4 således, at hví danner alliteration med vil.

Heyne (Beówulf 2den udg. anm. til 2298 f.) giver eksempler på, at også i Oldengelsk og Oldsaksisk hw danner alliteration med w.

6, 1-3: Heill þú nú, Vafþrúðnir!
nú emk í höll kominn
á þik sjálfan sjá.

Oprindelig vistnok:

á þik sjálfan at sjá;

jfr. Hákonarm. 13:

at nú mun allvaldr koma
á hann sjálfan at sjá;

Grímn. 9: þeims til Óðins koma
salkynni at sjá;

Lok. 3: Inn skal ganga
Œgis hallir í
á þat sumbl at sjá.

GRÍMNISMÁL.

3, 4-6: eins drykkjar
þú skalt aldregi
betri gjöld geta.

Oprindelig vistnok: betri gjöld um geta;
jfr. f. eks. Háv. 65, 6: opt hann gjöld um getr;
Lok. 8, 6: gambansumbl um geta.

17, 4-6. De to skindbøger har følgende tekst:

en þar mögr of læzk
af mars baki
frœkn ok hefna föður.

I min udgave har jeg gjort gjældende, at udtrykket 'dèr stiger sønnen af hestens ryg' ikke passer til sidste linje, og jeg har derfor formodet:

en þar mögr of hlezk
á mars bak
frœkn at hefna föður

'dèr svinger sønnen sig på hestens ryg for at (drage i kampen og) hævne sin fader'.

Men ordene, som skindbøgerne har, kan forståes ganske anderledes, end alle fortolkere har forstået dem, og kan uforandrede (kun med den undtagelse, at at indsættes for ok) give væsentlig den samme mening, som jeg ved ændring har søgt at få ud.

'Dèr siger sønnen, siddende på hestens ryg, at han vil vove at hævne sin fader'. I ordene læzk frœkn at hefna föður ligger ikke nødvendig noget praleri, og disse ord tør derfor ikke siges at være upassende om 'den tause Vidar'; vi har látask i en tilsvarende forbindelse i Hyndl. 29:

þess lézk Vali
verðr at hefna.

af mars baki er her brugt ligesom i Hákonarmál v. 11:

hvat valkyrjur mæltu
mærar af mars baki.

HÁRBARÐSLJÓÐ.

58. I min udgave (s. 399 b) har jeg foreslået:

Taka við víl ok erfiði
at uppverandi sólu, er ek get þána

og med Egilsson har jeg forstået den sidste sætning 'da jeg formoder, at det vil tö'. Möbius zeitschr. f. deutsche

philol. I, 416 tviler om, at dette kan begrunde við víl ok erfiði. Jeg havde tænkt mig scenen i en vinterlig egn: dèr må frost lette vandreren veien, medens to bringer sneslask og uføre. Dog er der i digtet selv ingen antydninger i denne retning, og jeg er derfor nu betænkelig ved denne opfatning. Desuden er det vel tvilsomt, om geta (formode) kan forbindes med acc. c. inf. uden bestemt subjekt (þána for at þáni). Jeg vover nu at foreslå en anden tydning.

þána af þá 'da' med den demonstrative partikel na, som forekommer f. eks. i hérna, þarna, svána, núna, þessna; denne partikel hører særlig hjemme i dagligtalen og egner sig derfor netop for Hárbarðsljóð. þána tør vel her ikke forståes som vort indskrænkende 'da' i 'som jeg tror da', men optager vel det foranstående at uppverandi sólu. er i er ek get 'som jeg formoder' synes brugt ligesom i Vspá I, 32: er mér sýndisk. For denne forklaring af þána taler også den omstændigked, at man da ikke behøver at antage feil i noget af de to håndskrifter (**R** har þána, **A** þa na), ti et sammensat ord kan skrives oplost i sine to dele.

HÝMISKVIÐA.

37, 5-6. Efter de to gamle håndskrifter skulde man læse:

var skirr skökuls
skakkr (skakr) á banni;

men, som jeg i min udg. efter Rask og Egilsson har påpeget, må det rette være:

var skær skökuls
skakkr á beini.

Aldeles i samme betydning som den, hvori skakkr her forekommer, bruges det tilsvarende ord i Dansk: det siges, at hesten er skank, når den halter af stivhed i benet (Molbech Danske ordsprog s. 380 b). Ordet er gået over i finsk: kankku halt.

39, 5-8 skrives almindelig således:

en véar hverjan
vel skolu drekka
ölðr at Œgis
eitt hörmeitið.

Sidste linje er i R skrevet eitt havrmeitiþ, i A eitt hǫrmeit̄ (d. e. hörmeitið). Denne linje synes trods alle tolkningsforsøg at være og blive meningsløs således, som hskrr. og udgaver har den. Man forbinder hverjan hörmeitið og oversætter 'hver hørhøst'; men Lüning finder det med rette underligt, at hørhøsten her skal være brugt til betegnelse af årstiden. Endnu større vægt har det, hvorpå han også gjør opmærksom, at der ikke findes noget sidestykke til en dannelse meitiðr af meita; heller ikke findes meita brugt i en lignende forbindelse. Ligeså megen ulæmpe volder eitt; nogle forstå det som intetkjønsform af einn, men den vilde aldeles ikke egne sig for stedet. Bedre tolker Egilsson det som heitt, men også om denne tolknings rigtighed vækker både ordstilling og skrivemåde stor tvil. Jeg tror, at stedet er forvansket; men det i min udg. s. 400 b nævnte indfald opgiver jeg nu og formoder:

en véar hverjan
vel skolu drekka
ölðr at Œgis
eitrorm-meiði.

Jeg forbinder hverjan eitrorm-meiði d. e. hverjan vetr (hver vinter, hvert år). Jeg tænker mig forvanskningen opstået på den måde, at der i stammehåndskriftet først feilagtig var skrevet eitror̄meiti, men at derpå andet t blev underprikket og at der i randen blev skrevet til þ, hvorved meiti skulde rettes til meiþi. Vinteren kaldes her eitrorm-meiðir ligesom ellers orms fellir, orma bani og lign.; at det fyldigere eitrormr er brugt istedenfor ormr, kan ikke undre, da 'giftig' er fast tillægsord til ormen (se f. eks. Edda II, 486: skal ek eitrfá

orma telja). Rythmisk er at mærke, at stavelsen orm her må udtales uden stærk betoning. At sammensætninger, i hvilke første led ender og andet led begynder med samme konsonant, ikke undgåes, vise ord som fagrrauðr, verkkaup (verkaup), verkkona, oldeng. gumman.

Et i denne forbindelse så lidet naturligt udtryk for vinteren kan ikke være påfaldende i Hýmiskviða, ti den poetiske udtryksmåde i dette digt nærmer sig til den kunstige skaldedigtnings, og Hým. har flere af dennes forvredne omskrivende udtryk: ulvene kaldes i str. 24 hreingálkn 'rentroldene', Midgardsormens hoved i str. 23 'hårets høifjæld', bergriserne i str. 17 'bergdanerne'.

LOKASENNA.

6: Þyrstr ek kom
þessar hallar til
Loptr um langan veg,
ásu at biðja,
at mér einn gefi
mæran drykk mjaðar.

Man kan være i tvil, om gefi, som R skriver i l. 5, skal forståes som præs. conj., som alle fortolkere har forstået det, eller om gefi er skrevet for gæfi, ligesom efi Grip. 21 for æfi; gæfi kan støttes ved kœmið Atlakv. v. 3, l. 6. Men begge tidsformer synes her at give rigtigt udtryk.

14, 1-3. Som støtte for den af mig (udg. af Sæm. Edda s. 400) fremsatte formodning:

Veit ek, ef fyr útan værak,
svá sem fyr innan emk,
Œgis höll um orðinn

kan nævnes det lignende udtryk i Cædmons Genesis v. 369 (Grein):

móste [ic] áne tíd úte weorðan.

Jeg kan ikke med Jessen (hist. tidskr. 3dje række 6te bind s. 255) tro på, at Lok. str. 14 giver os eksempel på den frihed at forbinde halvstrophens tre linjer ved én stav i hver.

31, 2-3 bør snarere deles:

hygg ek at þér fremr myni
ógott um gala.

34, 1-3: Þegi þú, Njörðr!
þú vart austr héðan
gísl um sendr at goðum.

Svend Grundtvig (Sæm. Edda s. 188 b) oversætter 'du blev her østfra sendt som gissel til guderne'. Men at oversætte austr héðan ved 'her østfra' er ligetil sprogstridigt; og dette 'her østfra' vilde være uforklarligt, ti Njord blev sendt som gissel til Æserne ikke fra Øger, men fra Vanerne. Desuden bliver der ved Grundtvigs tolkning ingen forbindelse mellem første og anden halvstrophe.

Stavrimet giver ingen grund til at tvile om rigtigheden af austr, ti også i v. 38. 46 er Þegi ∾ þú rimord. austr (mod øst) kan kun udtrykke 'til Jåtunheim' (jfr. v. 59. 60); når det i første halvstrophe fortælles, at Njord engang blev sendt som gissel til jåtnerne, så få vi naturlig forbindelse med anden halvstrophe, som fortæller om den ulæmpe, Hymers dotre voldte ham. I første halvstrophe bliver da 'til guderne' meningsløst; men at oversætte at goðum i denne forbindelse ved 'af (eller: fra) guderne' er, såvidt jeg kan sé, utilladeligt, ti at man i det gamle sprog sagde f. eks. þiggja at manni, hvor vi sige 'modtage af en', det er noget ganske andet. Heller ikke vil jeg tilråde at forbinde gísl at goðum i samme betydning som gísl goða. Jeg skjønner da ikke rettere, end at det både i str. 34 og i str. 35, l. 3 må hede ikke at goðum, men af goðum.

57, 4-5 bor helst deles således:
herðaklett drep ek þér
hálsi af.

S. 123 b. Med skrivemåden landsciaptar i R kan foruden det, som er nævnt i min udg. af Sæm. Edda s. 401 b, sammenholdes landskiafte i hskr. af Völs. s. 119 l. 23 i min udg.; i et par norske runeindskrifter er skrevet HIABI (udtalt hjåppe?) for hjálpi (se årsberetn. for 1868 fra foren. til norske fortidsmind. bevaring, s. 37 f.).

VEGTAMSKVIÐA.

10, 5-6. Det rette må være:
hverr man heiptar Heði
hefnt of vinna.

At hæipt, som hskr. har, skal udtrykke det, hvorfor der skal tages hævn, er tydeligt; jfr. Brot af Sig. 11: heiptgjarns hugar hefnt skal verða. Men det ord, som betegner, hvad der tages hævn for, sættes altid i genitiv. Egilsson mener rigtignok, at det også kan stå i accus., og nævner som bevis foruden Vegt. 10 verset i Njáls s. cap. 54:

þat skal ek heiptar hvessi
hefna;

men her viser stavelserimet, at varianten þess (der rigtignok giver helrim istedenfor halvrim) må optages. Til acc. heipt i Vegt. 10 vilde desuden ikke hefnt passe, det måtte have hedt hefnda. hæipt kan let være læst feil for hæipt (with r written above). Regelen, at ved hefna det ord, som betegner det, for hvilket der tages hævn, ikke kan stå i accus., må da også have sin gyldighed i Grott. 22, l. 3.

14, 3. At komir, som jeg har indsat istedenfor komit i hskr., er det rette, sees også af aptr i l. 4, ti

'komme tilbage' passer til 'du' men ikke til 'ingen' som subjekt.

HYNDLULJÓÐ.

23, 1-2. Navnene bør forbindes ved 'og':

Hervarðr ok Hjörvarðr,
Hrani ok Angantýr;

ti overalt ellers i Hyndl., hvor to navne stå side om side i samme linje, er de forbundne ved ok. Dette er et nyt bevis for, at i str. 22 bálkr, harðskafi, járnskjöldr, gínandi er tilnavne.

---

24. Om denne strophe ytres i Flateyjarbók III fortale s. XIX anmærkn. følgende: 'Her kan ingen tvil være om, at ani omi må være feillæsning for Arngrimi. Originalen har vel havt arngme (med ı over g), hvor lykken nede på g har været utydelig, så at man har læst o, og rimeligvis taget forkortningstegnet ı for en accent over denne bogstav. Da nu skriveren vidste, at disse brødre var Arngrims sønner, har han i tredje viseord indsat Arngrims foran synir, og har været nødt til at stryge noget andet ud, måské öflugir eller et andet adjektiv. Vi har mistanke om, at bauls margskonar er en fordreielse af i Bolm austr'. Denne opfatning kan jeg ikke tiltræde. Imod den tale følgende grunde 1) At linjeparret Arngríms synir ok Eyfuru er rigtig optegnet, er høist sandsynligt, fordi det gjenfindes i Örvarodds s. (Fas. II, 212); men er Arngríms rigtigt i l. 3, så kan man ikke i l. 1 læse Arngrími. 2) böls i l. 6 støttes ligeledes ved verset i Örv. s. 3) Udtrykket Arngrími óru bornir öflugir synir ok Eyfuru kunde passe før opregningen af sønnernes navne, men passer neppe efter denne. 4) Efter denne formodning, der tager Arngríms i l. 3 som interpolation, måtte skriveren have navnet 'Arngrim' i tankerne, men da var det ikke rimeligt, at

han skulde læse arngme i l. 1 som ani óme. 5) í Bólm austr i l. 6 vilde ikke lade sig forlige med um lönd ok um lög i l. 7.

Jeg holder fast ved hvad jeg i min udg. har foreslået:

Austr í Bólm
óru bornir,
Arngríms synir
ok Eyfuru.

28, 5. I Haralds s. hárf. c. 25 har cod. Frisianus (udg. s. 50) áɴar hiɴar divp vðgo. Jfr. oldeng. deóphýdig.

33, 1–4. U forudsætter følgende form:

Eru völur allar
frá Vittólfi,
vættir allar
frá Vílmeiði.

Vittólfr synes at være et mere charakteristisk navn end Viðólfr, og hint støttes ved Vitolfus hos Sakse p. 323; men på den anden side synes vitkar allir (hvormed Vittólfi neppe lader sig forene) mere passende end det altfor ubestemte og omfattende vættir allar.

48, 4. Hyndla må tænkes at være kommen udenfor sin hule: den ild, hvormed Frøyja vil fasttrylle hende, synes at være dagslyset (jfr. v. 1), og i sin hule vilde vel Hyndla være tryg, ligesom dværgen i sin sten. út, som jeg i min udg. s. 405 b har formodet istedenfor aa burt, kan derfor ikke være det rette. Jeg vover at vende tilbage til min tidligere gjætning aptr.

VÖLUNDARKVIÐA.

1, 5-8. Interpunctionen bør forandres således:

þær á sævar strönd
settusk at hvílask
drósir suðrœnar,
dýrt lín spunnu.

5, 5-6. Med større tryghed end før fremsætter jeg formodningen:

lukði hann alla
liðbauga vel.

Rythmen viser, at der i håndskriftets lind bauga må stikke et sammensat ord; og at lukði her er brugt absolut (så at man ikke må forbinde lukði lind), støttes ved oldeng. locene beágas.

HELGAKVIÐA HJÖRVARÐSSONAR.

21, 3. Når vi jævnføre

ok stíga ek á land af legi

her med str. 25, l. 6:

hér sté hon land af legi,

så synes det klart, at der oprindelig har været samme udtryk på begge steder. stíga land er i senere tid vistnok mindre almindeligt end stíga á land og kunde da let fortrænges af dette. Jeg tror derfor, at det oprindelige i str. 21 er:

ok stíga ek land af legi.

Jfr. Guðr. II, 35, l. 10: þurt land stigum; Guðr. hvöt 13: ek land um sték; Rafns s. (Bisk. ss. I, 641): meðr stigu af græði grund; oldeng. hi heáhlond stigon Exod. 385.

HELGAKVIÐA HUNDINGSBANA I.

49. 50. Mulig er disse to stropher ved tilføielser under den mundtlige tradition udvidede af to 8-linjede stropher, af hvilke den første har bestået af 49, 1-2 + 49, 7-8 + 50, 1-4 og den anden af 50, 5-12.

53. L. 9—12 er rimelig senere tilføiede. Disse linjer svække kun udtrykkets kraft.

HELGAKVIÐA HUNDINGSBANA II.

18, 8. Jeg har i min udg. s. 411 a med urette ytret tvil om, at siamc efter sin form kunde være 1ste pers. præs. conj. af sjásk.

---

21. Kan skolu i l. 1 beholdes, så at man tager Fjörsungar som subjekt? sáttir saman i l. 3 må da forståes i egentlig betydning.

---

32. 33. I min udg. s. 411 b har jeg nævnt, at 33, 1-4 er brudstykke af en strophe og at en ny strophe derpå begynder med 33, 5. Docent Svend Grundtvig har påpeget for mig, hvorledes man tør tænke sig indholdet af den tabte halvstrophe. Sigruns forbandelser svare til ederne i Völund. 33; kun er der i forbandelserne intet som svarer til eden 'ved skjoldets rand', men dette savnede led har da sandsynlig været indeholdt i den tabte halvstrophe. Denne halvstrophe har vel snarest dannet første halvstrophe til Bitia — um höfði: derved forbindes det ensartede. Rigtignok nævnes i Völund. skjoldet foran hesten, men dertil har vel stavrimet givet anledning; i Helg. Hund. II kunde derimod denne grund ikke virke. De to første linjer i den tabte halvstrophe kunde man tænke sig i følgende form:

Hlifia sá skjöldr,
er þú hafisk fyr!

De i Völund. nævnte eder ved skibets bord og ved skjoldets rand, ved hestens bov og ved sværdets æg minde mærkelig om den retsskik, som brugtes i Sønderjylland (efter Haderslev og Åbenrå stadsretter), at gjæster og tilreisende, der gaves tyvssag, svor med foden på hjulnavet, i stigbøilen, på skibsbord eller med hånden på roret (Molbech Dansk glossarium s. 169).

45, 9. Af adjektivet fjálgr varm bør vel også isl. fjargviðrast smigre (for fjálgviðrast) forklares.

---

46. L. 5—8 synes at være komne senere til i folkemunde.

GRIPISSPÁ.

17, 7. lif = lyf, der ikke er skrivfeil, men en senêre form, findes også Bisk. ss. II, 87; glsvensk liff (Ihre).

FÁFNISMÁL.

31. Dette vers synes at høre andensteds hjemme.

SIGRDRÍFUMÁL.

1, 5-8. I min udg. s. 416 a har jeg søgt at vise, at det rette er:

Sigmundar burr,
— sleit fyr skömmu
hrafn hrælundir —
hjörr Sigurðar.

Fra første halvstrophe må man da udfylde Sigmundar burr ved feldi af þér fölvar nauðir og hjörr Sigurð-

ar ved beit brynju. Vistnok er det i de gamle digte det almindeligste, hvor prædicat i sporsmål og svar er det samme, at prædicatet gjentages i svaret; men der findes dog eksempler på, at verbet i svaret mangler og må tænkes til fra spørsmålet: Vafþr. 45:

Líf ok Leifþrasir,
en þau leynask munu
í holti Hoddmímis;

Helg. Hjörv. 28: Þrennar níundir meyja,
þó reið ein fyr.

Med ordet lundir må også jævnføres finsk luntio coxa, se Thomsen den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, s. 128.

9, 4-6. Her må ialfald være ment dens hænder, som skal hjælpe til ved forløsningen, ikke barselkvindens hænder, og til spenna må tænkes lófa (eller snarere lófum), ikke rúnum. Hvem det er, på hvis indre håndflade man skal riste runerne, er tydeligere udtrykt i R, og til spenna passer bedre lófum (lofō, der let kunde blive til lofo) end lófa. Jeg tror derfor nu, at det rette er:

á lófum þér skal rísta.

11, 4-6. Jeg tror nu, at Völsungasagas þess i l. 6 er rettere end þeim i R. Ti også når runerne skal ristes på barken, må det gjælde, at træets grene skal boie sig imod ost, men dette er ikke udtrykt, når der står þeim. berki þeim er lúta austr limar er meningslost og baðmi þeim er lúta austr limar er uheldigt, når der skjelnes imellem baðmr (stamme) og viðr (træ). At forstå þeim om viðar vilde grammatisk være altfor hårdt.

17, 1-6: Á gleri ok á gulli | í víni ok í virtri
ok á gumna heillum, | ok á vilisessi,

á Gungnis oddi
ok á Grana brjósti.

Denne tekst har jeg i min udg. holdt mig til som den rette. Som l. 2 har cod. af Völs. ok á góðu silfri, men desuden mellem l. 4 (ok á vaulu sessi) og l. 5 (ok gaupnis oddi) ordene í guma hollde. Disse ord stå på denne plads aldeles udenfor versemålet, og de kan derfor ikke høre hjemme der; men man bliver let var ligheden mellem oc a gvmna heillom i R og í guma hollde i Völs.: de sidstnævnte ord må derfor være variant til de førstnævnte og danne anden linje, som er bleven fortrængt fra sin plads. Efter at dette var skeet, blev efter min formodning på frihånd digtet til ok á góðu silfri, hvilket let kunde dannes efter Á gleri ok á gulli. Men hverken heillum eller holdi synes her at give tilfredsstillende mening; man oversætter heillum 'amuletter', men ordet har ingensteds ellers denne betydning, og 'i menneskenes kjød' synes aldeles ikke at passe til det omstående. Jeg formoder derfor, at både heillom og hollde er forvansket, men at hver af de to læsemåder har gjæmt noget for sig af det rette: heillom endelsen (om), hollde stammevokalen (o). Der må da læses:

Á gleri ok á gulli | í víni ok í virtri
ok í gumna höllum, | ok á vilisessi.

höllum passer godt til de nærmeste verslinjer, som føre os hen til hallen, hvor mændene sidde bænkede i glædeslag (vili-sess af vil jfr. Élivágar af él) og hvor bægrene (jfr. gleri Hým. str. 29, l. 4) fyldte med den herlige drik gå om. Jfr. Háv. 137: höll tekr við hýrógi.

18, 1-3: Allar váru af skafnar,
þærs váru á ristnar,
ok hverfðar við inn helga mjöð.

Jeg véd ikke at have seet hverfa i en lignende forbindelse; og da Völs. har hrędar-, er det rette vistnok:

ok hrœrðar við inn helga mjöð.

Dette giver et tydeligt og almindeligt udtryk; man sagde således hrœra allt saman mold ok blóð, hrœra í katli.

GUÐRÚNARKVIÐA I.

4, 10. Se min udg. s. 418 b f. Til de der nævnte steder må føies Fas. II, 476:

þó ek enn lifi.

SIGURÐARKVIÐA IN SKAMMA.

54. Mangler efter l. 2 to linjer, hvori Grimhild har været nævnt?

GUÐRÚNARKVIÐA II.

3, 5-8:

sofa þeir ne máttuð
né of sakar dœma,
áðr þeir Sigurð
svelta létuð.

Jeg tror nu, at letoþ, som R har, kan beholdes og forklares i lighed med den i min udg. nævnte romanske sprogbrug. Således også i Gammelengelsk: Nes hit nawiht longe þat ne komen to þan kinge Layamon 13991 f., hvormed Mätzner (altengl. sprachproben s. 27) jævnfører: Hit was not longe þer aftur þat þis Picars ne come Robert of Gloucester p. 113.

I min udg. s. 425 b har jeg nævnt, at 31, 9-12 efter al rimelighed oprindelig har dannet anden halvdel af en strophe, som har havt sin plads efter str. 34. I første halvdel af denne strophe må Gudrun vistnok have nævnt, at hun vil komme til at dræbe sine og Atles spæde sønner.

ODDRÚNARGRÁTR.

4 er i den gamle skindbog skrevet: Hvat e' fręgst afoldo eþ' hvat e' hléz hvnal'z. Her er hléz hidtil ikke bleven forstået. Jeg tror, at z er er mindre fuldstændig skrivemåde istedenfor zt ligesom i hardaz Guðr. hvöt 16, veitz Reginsmál 19 o. s. v. hlezt er istedenfor lezt og betyder 'sidst' 'senest'; vi har her bevaret den gamle superlativ, som svarer til tydsk letzt, oldsaks. lezt (lazt, last), oldfris. lest o. s. v. leztr er superlativ af latr; betydningsovergangen er den samme som i sen—senest; á lesti, at lesti 'tilsidst' må høre sammen hermed og tör ikke forklares af löstr. Jeg har i min udgave af Sæm. Edda s. 417 a sammenstillet flere eksempler på, at i gamle digte h tilsættes i ords fremlyd navnlig foran liqvidae og at ordene da danne alliteration med ord, som oprindelig begynde med h: Hniflungr, Hrögnir, hrammastan, hnýsumk. I gammel Nordhumbrisk er det meget almindeligt, at h sættes til i ordenes fremlyd, hvor det ikke er oprindeligt, og her skrives hlæt, hlætt 'sen', hlattia 'forsinke', hlætmest 'senest', ligesom vi i Oddrúnargr. har hlezt for lezt.

21, 1-3: Buðu þeir Atla
bauga rauða
ok brœðr mínum
bœtr ósmár.

At dette er den rette tekst (se min udg. s. 428), sees også af Guðr. I, 20:

valda megir Gjúka
mínu bölvi
ok systur sinnar
sárum gráti.

Her er ligeledes systur sinnar sárum gráti knyttet til det foregående ved ok, uagtet mínu og systur sinnar er to udtryk for ett og det samme (ligesom Atla og brœðr mínum).

21, 7–8 bør vel skrives:

hliðfarm Grana
ef hann hafa vildi

uden komma efter Grana: 'hvis han vilde have guld'.

ATLAKVIÐA.

11, 3. Jeg tror nu, at det rette er gránvarðir 'gråklædte'; jfr. fagrvariðr Völund. 39, hvori det første led ligeledes er et adjektiv.

14, 12–14: verðir sátu úti
at varða þeim Gunnari,
ef þeir hér vitja kvæmi.

hér synes upassende i og for sig ligesom også i forhold til en þar drakk Atli straks foran. Jeg formoder derfor, at h' er feil for h'ſ, så at det rette bliver:

ef þeir hans vitja kvæmi.

ATLAMÁL

47. Efter fóra fælt þeygi bør sættes komma, ti Út gékk hon síðan ok fagnaði komnum hører sammen.

HAMÐISMÁL.

5, 3–4: fallin at frændum
sem fura at kvisti.

Alle fortolkere forstå kvisti som dativ af kvistr, men da er entalsformen i modsætning til frændum høist påfaldende. Det er dog unødvendigt at indsætte kvistum istedenfor kvisti, ti dette kan og bør vistnok forståes som dativ af et samlingsord kvisti af intetkjøn. På Island bruges intetkjønsordet afkvisti om afhugne kviste; jfr. Rydqvist Svenska språkets lagar II, 147.

30, 6. Til hvad forhen er anført til oplysning af í gær 'imorgen' kan føies, at skr. hyas 'igår' af de indiske

scholiaster også forklares som çvas 'imorgen', se Benfey glossar til Sāma-Vēda.

GRÓGALDR.

7, 3. I min udgave har jeg gjort opmærksom på, at er þú á smán sér her er sågodtsom meningsløst og at man måtte vente heill þú á sinnum sér, ligesom i Vafþr. 4, 3. Men er kan ikke vel være en forvanskning af heill. Jeg formoder nu, at det oprindelige i Gróg. er:

æ heill þú á sinnum sér!

æ (der kunde skrives ę eller ê) kunde let læses som e'; det samme ord finde vi i de tilsvarende linjer 8, 6: en þverri æ fyr þér; 11, 6: ok ljái þér æ friðdrjúgrar farar, og måské i 12, 6: ok haldisk æ lík at liðum. heill er bleven glemt af en afskriver.

14, 5. Det bør kanské hede: sé þér á munn ok í hjarta.

FJÖLSVINNSMÁL.

26, 1-3: Lævateinn hann heitir,
en hann gørði Loptr rýninn
fyr nágrindr neðan.

rýninn har jeg i min udg. indsat istedenfor afskrifternes forvanskede rúinn. Jeg tror nu snarere, at det oprindelige er:

en hann gørði Loptr rúnum.

runū kunde let blive til ruiñ. 'ved runer' bliver væsentlig det samme som 'ved trolddom' 'ved sin tryllekyndighed'. Jævnfør det færøske kvæde om Brynhild (hos Hammershaimb)

29. Tú skalt seta mær gullstólin
í oyðumörk at stá,
sum teir kunna dvörgar tveir
betst við rúnum slá.

34. Og so miklan váðaluga
læt hann harum vera,
sum teir kundu dvörgar tveir
betst við rúnum skera.

33, 4. Jeg formoder: hverir þat gørðu, ti svaret i str. 34 nævner mange navne.

36, 4–6: heil verðr hver,
þótt hafi árs sótt,
ef þat klífr, kona.

Dette kan, som jeg i min udg. har nævnt, ikke være rigtigt: det støder, at hafi skal bære rimstaven[1]), og árs sótt er for svagt udtryk. Jeg har ytret: 'þótt helsótt hafi vilde give god mening', og Svend Grundtvig har optaget dette. Men dette fjærner sig altfor meget fra hvad afskrifterne har, og det er uheldigt, at to betonede stavelser i den anden af de to sammenhørende linjer begynde med h. Jeg tror nu, at det rette er:

þótt hafi heljarsótt.

hafi heliarsott blev forvansket til hafi arsott, som C har; efter hafi kunde heli på grund af lighed i trækkene let falde bort. heljarsótt forholder sig til det almindelige helsótt, som Heljar grind Sólarljóð 39 til helgrind, som í heljóró (der forudsætter et ældre í heljarórom) i nogle norske bygdemål til í helóró i andre.

38, 1. Rythmen taler dog for at tilføie ein efter heitir. Oprindelig har der vel været skrevet taltegn, og .ı. kunde da let falde bort foran .ıȷ.

---

[1]) Dog kan, som jeg ovenfor til Vafþr. 5 har vist, ord, som har h foran vokal i fremlyden, undertiden danne alliteration med ord, som begynde med vokal.

38, 4-5: Björt ok Blíð,
Blíðr, Fríð.

I min udg. har jeg udtalt, at det i l. 5 bør hede Blíð ok Fríð, da blíð z efter Svend Grundtvigs iagttagelse er bleven forvansket til blíð2. Blíð i l. 4 er altså forvansket. Jeg tror nu, at det rette er:

Björt ok Bleik,
Blíð ok Fríð.

bjartr og bleikr forbindes oftere: bleikt var hár, bjartir vangar Rígsþula 34; blác and beorhtlíc i det oldengelske runedigt v. 6; berht bókan godes bléc an himile Heliand 661 (Heyne). Ligesom Bleik her i Fjölsv. er brugt som kvindenavn, således siges i oldengelsk digtning en kvinde at være bláchleór (med lyse, strålende kinder).

SÓLARLJÓÐ.

1. Man tør kanské formode, at der forud for denne strophe mangler to, af hvilke den første har indeholdt en almensætning (jfr. str. 8. 10. 15. 19) og den anden røverens navn (jf. str. 9. 11. 16. 20).

19, 5-6. Teksten i 0 må vel forståes som:

gott er annars
víti sér varnaðar verja.

verja (til) varnaðar 'bruge til advarsel'.

51, 3. Anmærkningen til dette sted i min udg. stryges, ti hafinn er ældre form end hafiðr.

---

80. Står dette vers på sin rette plads?

NOGLE BEMÆRKNINGER TIL: C. F. BRICKAS AFHANDLING „OM LIMFJORDENS FORBINDELSE MED VESTERHAVET I DET 11TE AARHUNDREDE"

i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1868, S. 313.

ET BIDRAG TIL LIMFJORDENS HISTORIE I DET 11TE AARHUNDREDE

AF R. H. KRUSE.

Med al Agtelse for den ærede Forfatter af ovenanførte Afhandling, hvori han ikke alene paaberaaber sig de ældre Forfattere, Saxo, Snorre Sturlesøn, Knytlinge Saga, Adam af Bremen m. f. men ogsaa endel yngre Forfattere, kan jeg dog ikke saa ganske tiltræde hans Udtalelser i denne Henseende eller hvad han er fremkommet med i denne Sag, men tillader mig at fremsætte efterfølgende Bemærkninger, der tillige kunne betragtes som et Bidrag til Fjordens Historie i hin forsvundne Tid.

Foreløbig maa jeg bemærke, at jeg ikke har havt Leilighed til at gjøre mig bekjendt med de yngre Forfattere, hvilket vel heller ikke gjør noget til Sagen, da de neppe have kjendt nøie til Forholdene, før de nedskrev deres Bemærkninger; men derimod kjender jeg de ældre Forfattere.

Jeg antager, at man saavidt muligt nøie bør gjøre sig bekjendt med Localforholdene i Fortid og Nutid paa selve Stederne, naar man med fuldkommen Sagkundskab vil behandle et Emne som ovenstaaende. Limfjorden er fra Hals til Agger eller Harboøre, naar man følger den nærmeste Vei igjennem Bredningerne, beregnet at være 20 Miil lang; den har altid havt Ind- eller Udløb ved Hals, men som bekjendt ikke til enhver Tid ved Vesterhavet.

Naar man ved Hals seiler ind i Limfjorden og følger dens smalle Løb forbi Aalborg til Egholm, kommer man

ved denne Ø i Gjøl Bredning, hvor Øerne Egholm, Gjøl og Øland ligge. Fra Gjølbredning kommer man igjennem Seildybet Draget ind i Hauerslev Bredning. Ved Dragets søndre Side er en Revle (Grund) kaldet Rønstene, som kun er en mægtig Stenrevle uden al Vegetation, og indenfor denne ere nogle smaae lave Holme paa grundt Vand, Staunholme kaldet, der ere smaae Græsholme, og hvor neppe smaae Kaage kunne fare imellem. Fra Hauerslev Bredning, hvori ingen Øer ere, kommer man igjennem Aggersund til Løgstør og derfra ud i den store Liv-Bredning, hvori findes Øerne Fuur og Livø, men ellers ingen Øer med Undtagelse af Eierslev og Feggerøn, der ere smaae Græsholme paa Grunden tæt ved Morsø, som ved Høivande kunne staae under Vand. Fra Livbredning kommer man ind i Vester-Bredning imellem Fuur, Salling og Morsø og videre igjennem Sallingsund ind i Lysen-Bredning*), der strækker sig hen imod Jegindö. Fra denne Bredning kommer man ved Kaasneb (en Landtunge) ind i Kaasbredning, hvori findes den lille Ø Venø, og derfra igjennem Otsund**) ind i Nissum eller Kallerup Bredning, der ender med Aggerkanalen eller Agger og Harboøre.

Limfjorden har desuden som bekjendt mange flere Arme; fra den nordlige Side af den store Livbredning gaaer saaledes en Arm ind mod Hannes, kaldet Bygholms og Hanveile; den ender ved Bulbjerg. Ved Feggesund er Livbredning forenet med Thisted Bredning, og ved denne Bredning ligger Hoxerhavn (en Indvig), hvorfra i en Lavning løber en Aa, der strækker sig til Hanstholm og løber ud i Havet

---

*) Lysenbredning har Navn af en Vig, der danner sig ved Hummelgaard i Kreiberg Sogn i Salling, og fra gammel Tid af kaldes Lysen.

**) I de gamle Sagaer nævnes den Oddasund, formentlig efter de tvende fremspringende Odder, hvoraf Sundet dannes, og ikke, som andensteds nævnes, efter den tydske Keiser Otto, (den anden) som skjød sit Spyd i Sundet, da Limfjorden standsede hans videre Fremgang i Jylland.

sønden for denne Holm. Endvidere findes ved Thisted Bredning en Lavning sønden for Thisted ved Dragsbek, der strækker sig til den nu næsten udtørrede store Sjørring Sø.

Staaer man paa Forbjerget Bulbjerg ved Vesterhavet, — der er en Kalkklippe indtil Midten, hvorpaa hviler et Lag Leer og Mergel, og øverst et tyk Lag Flyvesand, ligesom ogsaa Omegnen er Flyvesand — skjønner man tydelig, at denne Bygholm og Hanveile engang i Fortiden som Arm af Limfjorden har havt Udløb i Havet, sandsynlig nord om bemeldte Bulbjerg, og at saaledes Hav og Fjord her have havt Forbindelse; men denne Forbindelse er ved den Mængde Flyvesand, som Havet i mange Tider har opkastet, og som findes her ofte en Mil ind i Landet, bleven standset engang i Fortiden, ligesom og Veilerne tildels ere fyldte med dette Sand. Vender man dernæst Syd efter til Hanstholm, hvorpaa findes de 3 Kirkesogne Ræhr, Hansted og Vixø, skjønner man, at Hav og Fjord sønden om Holmen have været forenede, eller og, at Fjorden her har havt Udløb i Havet, men Flyvesand har ogsaa her stoppet Udløbet engang i Fortiden*). Paa den søndre Side af dette fordums Udløb ligger paa Thyelandssiden en Gaard, som endnu den Dag i Dag kaldes »Færgegaard«, og hvor Overfart til Hanstholm fordum har været. Begiver man sig videre imod Syd langs Havet, kommer man til Sjørring Sø og til det af Sandflugt ødelagte Thorup Sogn, hvis Kirkemure endnu sees. Denne Sø har efter Beliggenhed at dømme havt Forbindelse med Limfjorden og Udløb til Havet. Fortsætter man endelig Reisen længere Syd efter, kommer man til Aalumhuse, Agger og Harboøre. Aalumhusene ligge tæt nord for Agger og ere Levninger af Aalum Sogn, som Havet forlængst har slugt.

*) Ved at bestige Hillerslev Kirketaarn i Thye, faaer man en herlig Anskuelse, om hvorledes den Arm af Fjorden, som ved Hanstholm løb ud i Havet, har set ud i fordums Tid. Hanstholm viser sig som en fuldkommen Ø; det den vel ogsaa for omtrent 800 Aar siden har været.

I det yderste af disse Huse boede for 30 Aar siden en gammel Mand, som efter eget Udsigende var født ¾ Miil længere mod vest, hvor der nu er Havbund. Efterat have passeret Agger, kommer man endelig til nuværende Agger Canal.

Et halvt Aarhundrede kan forandre meget, end sige da 800 Aar; for 50 Aar siden og senere prædikedes endnu i den gamle Agger Kirke, og jeg har selv seet den med samt Kirkegaard staae nogle Favne fra Klinteskrænten ud mod Havet. Nu er den saavelsom Kirkegaarden nedsunken i Havets Grund, og hvor den stod er Havbund. Naar vi tillige betænke, hvilke store Ødelæggelser Havet Tid efter anden anretter paa Jyllands Vestkyst, ved dels at tage fra Landet dels at opdynge store Flyvesandsbakker, saa er det ikke nemt nøie at bestemme, hvorledes det har seet ud for 800 Aar siden. Vi maae nøies med at tye til de lokale Forhold og de faa historiske Efterretninger, som da levende Historieskrivere have meddeelt. Muligt at der paa den Tid endnu har været Udløb, om end ikke seilbare, fra Fjorden til Havet ved Harboøre, Hanstholm, Bulbjerg og Sjørring Sø, hvilke Udløb senere ere tilstoppede af Flyvesand og Havets øvrige Opskylning; muligt at de ere blevne stoppede før den Tid; men at de engang har været der er vist; det beviser Localforholdene. Adam af Bremen, som for 800 Aar siden har skrevet om Danmark, som han selv bereiste, har vistnok Ret,* naar han kalder Vensyssel og Thye Øer; den første har været skilt fra Thye ved den Arm af Limfjorden, som nu kaldes Bygholm og Hanveile; den sidste fra Havsyssel ved det Sund eller Udløb, som Fjorden havde ved Agger og Harboøre.

Imidlertid omtales kun Udløbet ved Harboøre og Agger af de gamle Historieskrivere, da det er blevet historisk mærkværdig ved den norske Kong Harald Haardraades dristige Tog til Limfjorden, og at dette Udløb baade før og efter den Tid til sine Tider har været aaben og til sine Tider lukket med et smalt Ejd eller Sandrevle er historisk

vist; knn maa det ikke antages, at det stedse har været paa det Sted, hvor det var, da Havet Natten mellem 4 og 5 Februar 1825 brød ind i Fjorden og dannede nuværende Aggercanal. Det maa i hine hensvundne Tider have ligget længere imod Vest, hvor der nu er Hav, da Aalum Sogns Undergang vest for Agger viser, at Landet engang har strakt sig maaske en Miil længere ud i Havet*); vel omtaler Bernt Arentsen, i hans Danmarks frugtbare Herlighed, et Gjennembrud af Havet over Landtungen ved Harboøre og Agger for over 200 Aar siden, men han giver ingen videre Oplysninger i denne Henseende, og heller ikke haves Efterretninger om, naar dette Gjennembrud eller denne Forening imellem Fjord og Hav, ved en ny af Havet opkastet Eid eller Sandrevle atter er blevet stoppet. Med Hensyn til Fortiden maae vi altsaa alene henholde os til Saxo, Adam af Bremen og især Snorre Sturlesen, der i 9 Bog, 60 Kap. omtaler og beskriver den norske Konges Tog til Limfjorden**). Han siger udtrykkelig, at Kongen ankom til Lysbreid, da hans Speidere bragte ham Efterretningen om Kong Svends Ankomst til Hals. Øen, han har ligget ved, kan saaledes ikke være nogen anden end Venø, med mindre den skal søges i Veile Sogn i Salling, som paa den Tid efter Situationen at dømme har været delt i to eller tre Øer og ligger ved Lysen Bredning; men sandsynlig har det været Venø, der ligger strax ved Lysen Bredning paa Veien til Harboøre

*) Havet sluger stedse mere og mere af den Forhøining, hvorpaa Byen Agger ligger, og man maa frygte for, at det efter en ikke meget lang Aarrække vil opsluge Byen ligesom forhen Kirken.

**) I. Aall nævner i sin ypperlige Oversættelse af Snorre Sturlesøn 9 B. 60 K. Anmærkn.: Lusbrejd (Lysbrejd, rigtigere Lygsbrejd) nu Løgstør Bredning, eller den brede Del af Limfjorden vest for Løgstør etc., men Aall har formodentlig ikke vidst, at i Limfjorden fandtes en Bredning, som hedder Lysenbredning, og derfor antaget denne Bredning for Livbredning. Se og herom Provst Schades Beskr. over Morsø § 2.

og neppe den Tid har været beboet. Til denne Anskuelse har jeg saamegen mere Grund, som der fra Venø til Udløbet eller Landtungen ved Havet kun er 4 eller 5 Miil igjennem Otsund og Nissum eller Kallerup Bredning, der med god Bør og Roning snart kunde tilbagelægges.

Der er saaledes neppe noget som med antagelig Grund taler for, at Stedet, hvor Skibene bleve trukne over, var Grundene ved Løgstør, saameget mere som der øst for samme ingen Øer ere i Nærheden, og det tillige er et stort Spørgsmaal, om disse Grunde saavelsom Løgstør den Tid vare til, eftersom Strømgangen ved flere Aabninger eller Foreninger imellem Hav og Fjord har været stærkere end i Nutiden. Disse Grunde ere først senere opstaaede og, efter kyndige Mænds Dom, derved, at Strømningen fra Bygholms Veile, nordvestlige Storme og Isdrift Tid efter anden have ført Flyvesand med fra Veilen til denne Snevring i Fjorden og foraarsaget disse Grunde; heller ikke omtales de før for omtrent 160 Aar siden som Hindringer for Skibsfarten*). Det er saaledes en urigtig Anskuelse, naar den ærede Forfatter forflytter det Sted, hvor den norske Konge trak sine Skibe over, til Løgstørs Grunde, men vi maae i saa Henseende ganske holde os til den paalidelige Snorre Sturlesøn og andre ældre Forfatteres Beretninger. Det har altid været antaget, og kan med Sikkerhed endnu antages, at det var Ejdet eller Grundene imellem Vesterhavet og Limfjorden ved Agger eller Harboøre, som Harald lod sine Skibe trække over, dengang han flygtede for Kong Svends Overmagt.

---

*) Se herom Begtrups Beskrivelse om Agerdyrkningens Tilstand i Nørre Jylland, 2det Bind § 23 og § 24.

SVOLDERSLAGET OG TIDSREGNINGEN I DEN NORSKE KONGERÆKKE.

AF A. D. JØRGENSEN.

Blandt de navnkundige begivenheder i vor ældste historie er der neppe mange, som synes at stå i et så klart lys for alle, der med glæde dvæler ved fortidens store minder, som det søslag, i hvilket Olav Trygveson fandt sin død. Alt synes her at være fuldstændig overskueligt, tiden og stedet ikke mindre end handlingens hele gang, dens oprindelse og følger. — Alligevel turde der også her, som de fleste steder i oldtidens historie, være et og andet at underkaste en nøjere prøvelse, en og anden forbindelse at tvivle om og at efterspore. Der er nemlig i selve den skønne sagas fremstilling noget næsten foruroligende fuldendt, en så afsluttet helhed og gennemsigtig klarhed, at det synes utænkeligt andet end at der her foreligger en blanding af digtning og sandhed, især når der ses hen til at fortællingen først er optegnet et par hundred år efter begivenheden, og at den angik hin eventyrlige helt, der var sit folks yndling og genstand for eftertidens beundring. Kampens enkeltheder vil vi aldrig få nogen anden eller bedre underretning om end den, der kan hentes af de norske kongesagaer og tildels af Saxe; forholdene, der fremkaldte sammenstødet derimod, og følgerne af den afgørelse, det førte til, er det kritikens opgave at veje. Det er, om man vil, kun rammen, men en ramme, der ikke blot samler billedet, men tillige forbinder det med sine omgivelser og fremhæver dets hele skønhed og betydning.

Kritiken vender sig i dette tilfælde som så ofte først mod et punkt, der ved første øjekast synes aldeles under-

ordnet, men i virkeligheden er af stor betydning, — og det ikke blot for denne ene begivenhed, — nemlig det år, i hvilket slaget fandt sted. Hvor overordenlig megen forvirring der i historien er opstået af en falsk tidsregning, hvor vigtigt ofte et årstal eller en opgivelse af dag og time kan være til at forstå en begivenheds indre sammenhæng og udvikling, det overses i almindelighed af dem, der kun flygtigt vil nyde granskningens resultater, men føles desmere af hver, som selv søger forståelsen på første hånd og ønsker at efterspore tildragelsens udvikling og dens forhold til det foregående og efterfølgende.

Hvad nu tidspunktet for Svolderslaget angår, da er det vistnok kun den avtoritet, hvormed det fra først af er bleven bestemt, og den tradition, ifølge hvilken det af historieskriverne er bleven taget til udgangspunkt for alle kronologiske beregninger, der ligesom har holdt kritiken og undersøgelsen borte fra det; thi såvidt mig bekendt har ingen søgt at eftervise dets rigtighed, ligesålidt som nogen har angrebet den. Der gives nu ganske vist overalt i historien faste holdepunkter, som det ikke går an at røre ved, fordi de er så godt afhjemlede ved samtidiges troværdige vidnesbyrd, at enhver tvivl om deres rigtighed strider mod alle videnskabens grundsætninger; men det tilkommer da rigtignok også kritiken at godtgøre deres urokkelighed med fyldestgørende grunde. Til disse utvivlsomme kendsgerninger er det nu saa langt fra at opgivelsen af året 1000 for Olav Trygvesøns fald hører, at det tvertimod neppe vil være vanskeligt fra virkelig faste holdepunkter at godtgøre dens upålidelighed.

Det er som bekendt Are Frode, i hvis »Islændingebog« den bemærkning først træffes, at Olav faldt samme år som kristendommen blev vedtagen på Islands althing, nemlig 1000 vintre efter Kristi fødsel, 130 efter den hellige Edmunds død. Der må dog strax her lægges mærke til den forskellige grad af sikkerhed, hvormed han fremsætter de

to ting: kristendommen vedtoges, »som alle siger«, »efter den almindelige tidsregning« i året 1000, men samme år faldt kong Olav »efter Sæmund præsts saga« *). Herved kommer der fra først af en usikkerhed ind i bestemmelsen, der svækker dens umiddelbare krav på tiltro; siges dette at være Sæmunds beregning, da ligger der heri en tilståelse af, at der kunde tænkes en afvigende, eller at en sådan i virkeligheden var opstillet, og at der ikke for forfatteren forelå afgørende grunde til at foretrække den ene for den anden, skøndt han dog holdt sig til den, der forekom ham at være den sandsynligste. Ja der behøver énd ikke at ligge såmeget til fordel for Sæmunds opgivelse i Ares ord; han kan blot ville gengive den, uden at udtale sig for eller imod, blot som et tilknytningspunkt imellem de norske og islandske begivenheders følgerække, og han vilde godt kunnet nøjes med at stille sine ord som han har gjort, om han for sit vedkommende ikke antog, at de to begivenheder lå slet så nær sammen.

En anden mislighed ved året 1000 er selve dets »runde« skikkelse; det er farligt for en begivenhed at komme i nærheden af et sligt årstal, når ikke alt er klart og bestemt i den, der ligger i det runde tal en fristelse, der voxer i samme forhold som sikkerheden aftager. For en omtrentlig opgivelse er dette da også ligegyldigt, men for forståelsen af en kronologisk sammenhæng kan det være af afgørende betydning at få et faktum fjernet fra et sligt år.

Men det er ikke nok at vække denne foreløbige mistanke mod Islændernes tidsregning i dette punkt, det vil være nødvendigt at stille sig denne for øje i sin helhed og at undersøge den i sine sammenføjninger. Der må da først og fremmest huskes på, at Are og Sæmund stod overfor

*) Íslendinga bók k. 7: en O. T. fèll et sama sumar et sögu Sæmundar prests; — þat var hundrað ok 30 vetrum eptir dráp Eadmundar, en þúsund eptir burð Krists at alþyðu tali.

tidsregningen i Nordens ældre historie væsenlig på samme måde som vi, uden andre hjælpemidler end dem vi kender: traditionen og enkelte hovedpunkter i den engelske kronologi. Denne sidste gav dem egenlig kun tre tilknytningspunkter, Edmunds, Olav den helliges og Harald Hårdrådes dødsår, 870, 1030 og 1066; den første gav dem de islandske lovsigemænds og de norske kongers og jarlers embeds- eller regeringsår tilligemed adskillige holdepunkter i deres historie. Alt andet er fremgået heraf og har altså ingen selvstændig betydning, alle gamle beregninger har kun den vægt, der altid må tillægges en mening af folk, der har taget sig så alvorligt af at klare de kronologiske spørgsmål, som Are og Sæmund; man bør ikke opgive den uden nødvendighed og uden at klare for sig, hvori dens fejl har sin grund.

Der er den mislighed ved en undersøgelse af Sæmunds beregning, at vi strængt taget ikke kender hans kilder nærmere. Snorre siger, at Are var den første, der skrev i det norske sprog, men det skrift, vi har af ham, kan i det tidligste være fra året 1134, da hans række af lovsigemænd går så langt, og det større, han først udarbejdede, siger han selv var skrevet for bisperne Thorlak og Ketel, hvem han viste det til, ligesom også til præsten Sæmund. Men Thorlak blev først biskop i året 1118 og Ketel i året 1122, så hele Ares forfatterskab falder efter denne tid; han døde først 1148. Endelig siger han i sin fortale til Islændingebogen, at han, efterat have vist bisperne og Sæmund sit første skrift, forøgede og rettede det i tidens løb, uden at han dog endnu vil udgive det, han her byder, for ufejlbarligt.*)

Herefter og efter Snorres udtrykkelige vidnesbyrd, at Are var den første, der skrev norsk, må man da antage,

*) — ok jókk því, er mèr varð síðan kunnara, ok nú er gerr sagt à þessi, enn à þeirri. En hvatki es missagt es i fræðum þessum, þà er skylt at hafa þat heldr, er sannara reynisk.

at Sæmund først af Ares forsøg fik tanken om at skrive de norske kongers levned, hvilken del denne derfor udelod af sine senere studier, idet han udelukkende holdt sig til Islands historie*). Sæmund må da vel også væsenlig have havt de samme eller ganske lignende kilder som dem, Are nævner og temmelig udførlig omtaler, og vi fejler derfor neppe synderlig ved uden videre at holde os til disse og lade de fortrin og mangler, der viser sig ved dem, være afgørende også for Sæmund.

Are Frode var født 1067, året efter Harald Hårdrådes fald. Fra sit 7de til 21de år opfostredes han hos Hall i Haukadal, der var så gammel, at han mindedes sin dåb af Thangbrand, som var sendt til Island af Olav Trygvesøn. Hos Hall opfostredes også Tejt, en søn af Islands første biskop, Islejf, der atter var en søn af den navnkundige høvding Gissur Hvide, der var de kristnes fører, da læren blev vedtagen på althinget; Tejt, siger Are, var den kundskabsrigeste mand, han havde kendt. Andre frasagn hørte Are af Thuride Snorredatter, der mindedes sin fader, som var 35 år gammel, da kristendommen kom til Island, og døde et år efter kong Olavs fald ved Stiklestad. Endelig fortæller Snorre i sin fortale til de norske kongers saga efter Ares egne ord i sit første (tabte) skrift, at han havde sine fortællinger af den norske historie af Odd Kolsøn, der atter havde dem af Thorgejr Afrådskol, som boede ved Throndhjem, da Hakon jarl blev dræbt.

Dette lyder nu vistnok altsammen meget tilforladeligt, men ved en nærmere prøvelse viser der sig dog forskellige misligheder. For det første må der da lægges mærke til, at Are modtog den bedste del af traditionen i sin barndom og første ungdom, medens hans videnskabelige syslen med

---

*) »En með því at þeim (Þ. K. ok Sæmundi) líkaði svá at hafa eða þar viðr auka, þá skrifaða ek þessa of et sama far, fyr utan ættartölu ok konunga æfi —«.

den falder i en fremrykket alder. Mellemtiden mellem året 1000 og 1125 er desuden omtrent lige lang en vej for den menneskelige hukommelse, om den går gennem 3 eller et par flere sjæle; glemselen og misforståelsen gør sig ikke blot gældende ved overgangen fra det ene individ til det andet, men også i løbet af den enkeltes udvikling, under de forandringer, der overgår enhver levende ånd og de mangfoldige indtryk, den stedse modtager. Det er ikke så meget enkelthederne, der tabes, ikke fremstillingen af en begivenhed, der forvanskes, — skøndt der også i den henseende kan fremkomme forunderlige ting —, det er først og fremmest forbindelsen, der glemmes, tidsforholdet, der udslettes og helheden, der forstyrres. Og da går det den historiske tradition som hin slange i mythen, der altid fik to hoveder igen, hvergang den mistede et; neppe har glemselen udslettet et træk, før der ligesom af sig selv voxer et par andre ud; neppe er en forbindelse tabt af syne, før en anden vilkårligt knyttes og drager atter andre med sig.

At denne almindelige mislighed ved enhver tradition, der strækker sig over et århundred, i fuldeste mål er tilstede i Islændingebogen, har vi til al lykke et så håndgribeligt bevis på, at det synes at måtte vække selv deres betænkelighed, der er mest tilbøjelige til at holde på traditionens ufejlbarlighed; det er fortællingen om, hvorledes det gik til på althinget, dengang kristendommen vedtoges. Denne fortælling havde Are efter sit eget udsagn af Tejt, en sønnesøn af en af hovedmændene ved hin begivenhed, søn af Islands første biskop, den lærde Islejf, der var født nogle år efter og levede til 1080. Alligevel lader han lovsigemanden Thorgejr i sin tale for enighed på øen fortælle om den danske og norske konge, der havde ufred, men af deres høvdinger blev nødte til forlig — en begivenhed, der som bekendt først indtraf en 40 år efter!

Der er desuden en særlig mislighed ved bestemmelsen af det omtalte årstal, den nemlig, at vi slet ikke får nogen

redegørelse for Sæmunds beregning, men tvertimod får et indtryk af, at den var en af flere og at der kunde være delte meninger om, hvilken der var den rigtigste. At idethele emnet for Ares historieskrivning ingenlunde af ham ansås for noget, der var at løbe til, fremgår tydeligt nok af hans foran omtalte indledning; der var tvertimod en række spørgsmål, man først efterhånden og vanskeligt kunde komme på det rene med, uden måske nogensinde at træffe det rette. Og at der var en afvigende tradition netop i det her omtalte punkt, får vi vished for i den bekendte saga om Laxdolerne, der i sine hoveddele hører til de ældste og sikkert mest fortalte på Island. Her siges der nemlig, at kristendommen blev vedtagen på Island året efter at Thangbrand havde været der, som også den almindelige tradition antager; men derpå fortælles, at Olav Trygveson først næste sommer frigav de gisler, han havde taget, og blandt hvilke den berømte Kjartan var. Og dette står ingenlunde i sagaen som noget uvæsenligt, der kunde forandres ved et par ord, det er tvertimod et betydningsfuldt led i fortællingen; thi i vinterens løb får Bolle, der er kommen tilbage til øen, tid til at overbevise Gudrun om at Kjartan er bleven hende utro og bejler til kong Olavs søster, hvorpå hun ægter ham tidligt på året derefter. Gudrun siges nu atter at være Ares oldemoder, og denne kan da ikke have været uvidende om disse tidsforhold, og om han end ikke har villet tilskrive dem nogen afgørende betydning overfor Sæmunds beregning, synes det dog næsten at måtte være dem, der har ladet ham ligesom tage et forbehold, idet han meddelte dens resultat ikke som noget, han selv antog, men som noget, der fandtes i Sæmunds saga.

Det bliver da et spørgsmål, om vi kan tilvejebringe bedre kilder end dem, der stod til Ares og Sæmunds rådighed og om det altså vil være os muligt at komme til sikrere resultater end de. Dertil må der ubetinget svares ja. På den ene side foreligger for os hele den samtidige

evropæiske literatur med alle sine tilknytningspunkter i et ganske andet omfang end den kunde være hine Islændinge tilgængelig; på den anden hele den norske tradition, der først senere blev optegnet i sine forskellige former og med sine ældste kilder, de samtidige skjaldevers. Det denne tradition især søgte at holde fast af bestemte tidsopgivelser, var egenlig kun høvdingeskifternes indbyrdes forhold, kongernes og jarlernes regeringstid, på samme måde som Islænderne fastholdt lovsigemændenes embedsår, og ligesom de ældste danske kongerækker, de hamborgske erkebisperækker o. a. væsenlig holder sig hertil. Men dette er da også nok til at danne et fast grundlag for kronologien i sine hovedtræk, da der på ikke få steder findes tilknytningspunkter til udlandets samtidige og fuldstændig pålidelige årbøger.

Et sådant holdepunkt er da først og fremmest Olav den helliges dødsdag, d. 29 Juli 1030. Året opgives nemlig ikke blot som utvivlsomt af Are, men også af den angelsaxiske krønike, der er samtidig og i dette tilfælde taler om en begivenhed, der havde en ligefrem øjeblikkelig interesse for England, siden dets konge Knud den store derved blev endelig herre over Norge. Ligeledes taler en solformørkelse, der fandt sted d. 31 Avgust 1030, men senere henførtes til selve slagdagen, afgjort for dette år; thi medens det er ret vel begribeligt, at en naturbegivenhed, der for hin tid havde en så stor betydning, kunde sættes i umiddelbar forbindelse med et slag, hvorom rygtet lige var bleven udbredt over hele Norge, — så vilde det være urimeligt at antage, at en sammenblanding af de to dage kunde have fundet sted, dersom de skiltes ad ved år og dag; thi det må vel huskes på, at det ikke er en fjern eftertid, der henfører solformørkelsen til slagdagen, men at det allerede sker i vers, der tillægges samtidens mænd.*)

---

*) Maurer, die Bekehrung des norw. Stammes, II s. 531 ff. 537 f.

Fra dette år må vi da gå tilbage ved hjælp af sagaernes og årbogernes opgivelser. Olav den digre, siges der hos Snorre, såvel som hos Theodorik munk og i Ágrip, var konge i 15 år; det samme er alt slået fast i et vers af den samtidige skjald Sighvat*). At der ikke herved skulde være regnet fra hans første ankomst til riget til hans død er højst usandsynligt, og det fører os altså til året 1015 som tidspunktet for hans regerings begyndelse. Dette stemmer også med den beretning, at hans broder Harald Hårdråde, der efter et vers af Thjodulf deltog i slaget ved Stiklestad som 15årig dreng, lå i vuggen den første vinter Olav tilbragte hos sin svoger Sigurd Syr**). Da Olav kom til landet, havde Hakon Eriksøn været jarl et år og før ham havde hans fader været det i 12 år, medens Sven endnu sad i riget et år efter Hakons fordrivelse. Dette fører os tilbage til året 1002 som tidspunktet for Olav Trygvesøns fald og Erik jarls tilbagekomst til sin faders rige. Dennes 12 år omtales ikke blot af Snorre, men også af Ágrip og Fagrskinna, og traditionen må have været meget udpræget i den henseende, siden det blev optegnet, skøndt det var så vanskeligt at forene den øvrige tidsregning dermed.***)

Der er imidlertid i selve sagaernes fejl i tidsregningen for de to Olavers vedkommende noget, der taler for de her opstillede tal. En række af de ældste og bedste kilder henfører nemlig Olav den helliges fald til året 1028 eller 29; Are og Sæmund med deres efterfølgere er ene om det rigtige år†). Det ligger da nær at antage, at man er gået

*) Snorre, O. h. saga k. 260. Script. r. D. V 330. Ágrip k. 27.

**) Snorre, H. H. saga k. 1. Yngre Olafs saga k. 49. (Fagrskinna k. 90).

***) Snorre, O. h. k. 23. Ágrip k. 18. Fagrskinna k. 88. (Håndskrifterne vakler mellem 11 og 12 år).

†) Til 1028 henføres det af »legendæ de St. Olavo« (Script. r. D. II 532, 534, 538, 543, III 641), Fornsvenskt legendarium (I 863); til 1029 af Ágrip k. 27, munken Theodorik k. 19, og den ældre Olavssaga k. 101.

ud fra året 1000 som det nemmeste og tilsyneladende sikreste holdepunkt, og at der derfra er talt 28 eller 29 år frem, alt som der regnedes 1 eller 2 år mellem Erik jarl og kong Olav. At den ældre Olavssaga udtrykkelig siger (k. 53), at der efter folks sigende var hengået 30 år mellem de to Olavers fald betyder ikke meget, da dette jo fremgik af Sæmunds skrift, medens det sikkert er den af literaturen upåvirkede norske tradition, der er opbevaret os i Ágrip og hos Snorre.

Også på en anden måde viser det sig, at den opstillede kronologi bragte historikerne til falske formodninger og påstande. For at udstrække afstanden mellem de to Olaver til 30 år siger nemlig Are, at den sidste Olavs 15 år skal regnes indtil hans fordrivelse fra Norge (1028), medens Snorre vil have dem regnet fra Sven jarls fordrivelse året efter Olavs ankomst; i begge tilfælde vilde tidspunktet for denne blive flyttet længere op i tiden, til 1013 eller 14. Men dette står i strid med hvad vi ved andetstedsfra, at Erik Jarl først forlod Norge, dengang kong Knud samlede folk til sit Englandstog efter Sven Tveskægs død, der indtraf 1014. Og først efterat Erik ikke blot havde forladt Norge, men var kommen til England, hvad der først skete det følgende år, kunde Olav, der opholdt sig her, falde på at vende tilbage til sit fædreland. Men denne tidsbestemmelse, der ligesålidt lader sig rokke som den for kong Olavs fald, udelukker da alle gamle og nye forsøg på at slippe fra sagaernes tydelige udsagn, der fører os til året 1002 for Svolderslaget.

Men til det selvsamme resultat kommer vi ved en bevægelse fremad fra et tidligere tidspunkt. Der haves nemlig et sådant, vel ikke så udtrykkelig afhjemlet ved fremmede kilder som Olav den helliges fald, men dog godtgjort ved et utvivlsomt tilknytningspunkt, nemlig Harald Gråfels fald ved Hals. Der siges i tillægget til Landnámabók, at der var stor hungersnød på Island det år, Islejf blev viet

til biskop i Bremen; men 80 år tilforn, det år, da Harald faldt, var der dog en endnu større; da åd folk krager og ræve og alt urent. Denne opgivelse er bestemt nok, og stemmer på det nøjeste med hvad vi ved andetsteds fra. Islejf døde i året 1080; der siges, at det var på en søndag, 6 nætter efter Peders og Povls dag, hvad der netop træffer således det år; da havde han været biskop i det hele i 24 år, som hans søn Tejt selv sagde*). Dette fører os til året 1056 for den sidste store hungersnød i Norden. Men dette år bekræftes desuden af, at der var stor misvæxt og nød også i Tyskland efter de samtidige årbøgers vidnesbyrd**). Den første hungersnød falder altså i året 976, hvad der bekræftes af den engelske kronike, der ligeledes giver samtidige efterretninger***). Forbindelsen med Harald Gråfel er endelig ikke heller tilfældig, men begrundet i selve begivenhedernes uadskillelighed; det var jo nemlig den store misvæxt, der gav anledning til forræderiet mod ham. Der er nu i virkeligheden heller ikke det mindste i vejen for at holde sig til dette år og den deraf fremgåede begivenhedernes følgerække. Maurer, der med så stor skarpsindighed har søgt at klare de kronologiske vanskeligheder i den norske kongerække, har imidlertid anset det for utilstedeligt at afse fra sagaernes fortælling om Hakons deltagelse i kampen på Danevirke i et af årene 974 eller 75 som Norges jarl†). Dette er dog ganske vist af ringe betydning og bliver snarere et våben for den modsatte påstand. Der er i og for sig ringe sandsynlighed for at Hakon jarl, der end ikke vilde betale Harald Blåtand skat, skulde være kommen herned for at hjælpe ham ved landeværnet, selv om det kunde tænkes, at der havde været tid til at kalde ham tilhjælp, eller Harald ikke skulde have

*) Íslendingabók k. 9.
**) Pertz, mon. Germ. VIII 31, 691. VII 270.
***) Thorpes udg. I 230. håndskriftet Cotton. Tiber. B. I.
†) Maurer, a. st. s. 512.

havt mandskab nok i sit eget rige. Langt rimeligere er det, at hans deltagelse faldt i den tid, han tilbragte ved Haralds hird som den fredløse, der bad om hjælp og oplagde planer til idetmindste tilsyneladende at forøge Dankongens magt*). Men tidsregningen er desuden fuldstændig afgørende i den henseende og det står kun tilbage herfra at gå frem i tiden til det år, vi her særlig søger at fastsætte.

Norge var ingenlunde høvdingeløs, fordi Harald Gråfel var falden; han regerede i fællig med sine brødre og sin moder dronning Gunhild, og de sad tilbage for at tage vare på landet, da Harald drog ned til sin fosterfader i Danmark. Det er derfor det rimeligste, at det først var i det følgende år kong Harald og Hakon jarl drog til Norge med en stor ledingsflåde, for at underlægge sig landet. Dette bestyrkes desuden af det lov, der blev lagt på jarlen, at den første vinter han sad i riget gik silden op ad alle fjorde, men sommeren før var det den rigeste høst**); der siges desuden udtrykkelig, at han drog nordpå i landet om sommeren. Hakon jarl sad 20 år i Norge efter Haralds fald, siger sagaen; det fører os til året 997, da han faldt tidlig på våren for sin træls hånd. Nogen tid efter kom Olav Trygvesøn til landet og var konge i 5 år***). Også herved føres vi altså til året 1002 som tidspunktet for denne konges fald.

Der er endnu en beregning, der fra denne side støtter det her fremsatte, nemlig kong Olavs alder, der dog i det hele hører til de vanskeligere spørgsmål. At der imidlertid har været en bestemt overlevering om den mærkelige konges ungdoms skæbne synes utvivlsomt, og sagaernes opgivel-

---

*) Sml. årbøger f. n. oldk. 1868, s. 385.

**) Snorre, O. T. k. 16: hinn fyrsta vetr er H. rèð fyrir landi, þà gékk sild upp um alt land, ok àðr um haustit hafði korn vaxit, hvar sem sàit hafði verit.

***) Ágrip k. 11 og 16. Fagrskinna k. 70. Maurer a. st. s. 510. Munch, det n. f. hist. I 2, 11 ff. anm.

ser vil her være nok til at overse dens sammenhæng med de bekendte historiske begivenheder. Olav var efter den sandsynligste beretning 27 år gammel, da han blev konge; det står i den for tidsregningen pålideligste kilde, og er det eneste, der kan give en tilfredsstillende forklaring af de modstridende opgivelser*). Al sandsynlighed taler dernæst for, at han blev født i året 970. Efter Are havde Hakon nemlig ufred med kong Harald Gråfel i dennes 6 sidste år, og det, der efter sagaen gav anledning til striden, var kong Trygves drab, efter hvilket sønnen Olav fødtes**). Dette svarer også på det nøjeste til hvad Snorre fortæller om hans barndoms og ungdoms historie. 3 år gammel kom han fra Sverig, var derpå 6 år i Estland, 9 i Rusland og 3 i Kurland (k. 5, 7 og 30). Herfra drog han så 21 år gammel til de britiske øer, hvor han hærgede i 4 år (k. 31). Mærkeligt nok er det netop i disse 4 år (991—94) der tales om idelige hærtog, skøndt det kun er tilsidst, Olav udtrykkelig nævnes tilligemed kong Sven fra Danmark. Det er bekendt nok, at disse tog endte med et forlig, ved hvilket de nordiske søkonger fik en anselig Danegæld mod at love at ophøre med deres plyndringer. Herefter vendte Sven hjem til sit rige, men Olav blev tilbage og indgik et nyt forlig eller snarere et forbund med kong Edelred, til samme tid som han antog kristendommen. At forliget, der endnu haves, er et andet end det, der blev sluttet i fællesskab med kong Sven, fremgår af dets hele indhold; Olav får en ny Danegæld, men påtager sig den forpligtelse at frede om de engelske kyster og strømme, så godt han formår.***) Det var en tanke, der ofte kom frem hos de angelsaxiske konger, og det især hos Edelred, at samle nordiske mænd under deres banner, for ved deres hjælp at holde de

*) Ágrip k. 16. Maurer II s. 523.

**) Snorre, H. Gr. k. 9—12. O. Tr. k. 1 og 13.

***) Worsaae: den d. erobr. af E. og N. s. 251 f.

andre borte. Således blev Gunlög Ormstunge hans hirdmand og Thorkel den høje sluttede sig til ham med alle sine mænd. Olav, der var en fredløs kongesøn, kunde da ej heller let finde på at vrage en stilling, der gav ham så megen lejlighed til at vinde hæder og guld, uden at træde den forandrede livsanskuelse for nær, der, som det synes, fra først af greb ham så mægtigt. Der har været ytret forskellige meninger om, når Olav er gået over til kristendommen; at det først er sket i England, kan der ingen tvivl være om. Den engelske kronike siger nu, at han efter det første forlig med Edelred (sent på året 994) gæstede denne konge, der senere »modtog ham af bispernes hånd« og gav ham mange gaver. Et af håndskrifterne omtaler ligefrem, at han blev undervist af dem*). Der må herved sikkert tænkes på hans dåb, selv om krønikens udtryk nærmest sigter til den kirkelige bekræftelse af dåbsløftet. Sagaens fortælling om hans dåb hos eneboeren på Syllingerne bærer præg af at være af senere oprindelse, selv om der ligger noget sandt til grund for den; han kan således f. ex. være bleven primsignet ved en slig lejlighed, en foreløbig form for overgangen til den ny lære, som vore fædre satte megen pris på, men Engelsmændene ellers neppe kendte, idetmindste ikke på denne tid. Et foreløbigt bekendskab måtte han da også gøre med kristendommen blot ved at færdes mellem de danske vikinger, der på den tid selvfølgelig alle var kristne. Den yngre Olavssaga (k. 79) henfører dåben til hans 25de år, hvilket da også efter den her fremsatte beregning fører os til året efter de sidste hærtog, 995.

Al sandsynlighed taler endvidere for, at Olav ikke strax herefter har begivet sig tilbage til Norge. Der må være gået nogen tid efter det første forlig, før det andet (med ny Danegæld) kunde sluttes, og sagaernes fremstilling

*) Thorpes udg. I 241.

strider åbenbart mod at han lige derefter har forladt England. Forliget må forst være kommen til udførelse; årbogerne roser ham, for at han holdt det og aldrig kom til England mere med hærskjold; han må vel have gjort mere og afholdt andre fra at hærge i nogen tid. Idetmindste omtales der intet angreb i de to følgende år, hvorpå de atter begynder i 997. Imidlertid sluttede Olav svogerskab med den irske konge Olav Kvaran og opholdt sig nogen tid hos ham, indtil, som det synes, efterretningen om Hakon jarls mord lokkede ham tilbage til Norge. Også denne række af begivenheder peger altså bestemt hen på året 997 som tidspunktet for hans ankomst til riget.

Før vi forlader denne undersogelse, vil det være det rigtigste endnu med et par ord at henvende opmærksomheden på den begivenhed, der af Sæmund henføres til samme år som Olav Trygvesøns fald, for at det ikke skal synes, at noget her er bragt i ulave, der tidligere har været i den skønneste orden. Sammenhængen i Laxdølernes saga taler som forhen bemærket afgjort for, at der idetmindste lå en vinter mellem kristendommens vedtagelse på althinget og Svolderslaget, og det samme fremgår af, at den islandske overlevering tilskrev Thorgejr Thorkelsøn den sidste afgørelse som lovsigemand; det var han nemlig for sidste gang i sommeren 1001, som det fremgår af Ares række af lovsigemænd og deres embedsår, der var udarbejdet efter Bjarne den vises beretninger til sine sønnesønner; han mindedes Thorarin, der var lovsigemand for sidste gang i året 969. Men længere end til 1001 kan vi på den anden side heller ikke ret vel flytte den op i tiden, thi hele sammenhængen i Olav Trygvesons regeringshistorie, — der iovrigt i kronologisk henseende ingenlunde er så fuldendt som især den yngre saga gerne vilde give det udseende af, — tyder hen på, at det var imod slutningen af sin korte kongebane, Olav fik efterretningen om kristendommens sejr i denne Norges vigtigste nybygd.

Are siger, at Thangbrand blev sendt op til Island af kongen, og at han var der i »et eller to år« og i den tid »dræbte to eller tre mennesker«, sikrere var traditionen ikke på den tid angående de mest fremtrædende momenter ved dette vendepunkt. Thi Thangbrands sendelse afgjorde lærens skæbne på den fjerne ø, han samlede de elementer, der alt længe før må have været vundne for kristendommen i Danmark eller England, han bevægede flere af de mest ansete mænd til at bøje sig for tidens ånd, og således var alt forberedt til det afgørende slag på det næste års althing. Skøndt nu de senere sagaer holder sig til de 2 år for Thangbrands ophold på Island, er der dog adskilligt, der taler for, at det snarere kun var et, særligt den voldsomhed, hvormed han optræder og som gør det usandsynligt, at han skulde havt tålmodighed til at sidde mere end en vinter over deroppe, da det snarere synes, at han, efterat have gjort bekendskab med alle forholdene og personerne, har skyndt sig hjem til Olav, for at opfordre ham til voldsomme forholdsregler for at tvinge øboerne. Men forholder dette sig således, da er Snorres tidsregning rigtig, når han siger, at Olav sendte Thangbrand, da han havde været konge i 2 år og hans ophold deroppe falder da i 999—1000.

Dette må da være nok om tidspunktet for Olav Trygvesons fald; det er neppe noget lysteligt arbejde for de fleste at trænge igennem en slig række af beregninger, men sagen er på den anden side af så stor betydning for Norges og derved for hele Nordens historie, at det dog nok er umagen værd at dvæle ved den med nogen opmærksomhed. At der her derimod ikke er taget hensyn til andet end selve kildernes udsagn, medens de tidligere, ofte skarpsindige forsøg på at klare vanskelighederne, kun ganske flygtigt eller slet ikke er omtalte, har selvfølgelig ikke sin grund i, at de er oversete eller undervurderede, — de har tvertimod jævnlig været vejledende —, men deri, at en i det enkelte

gående kritik af andre fremstillinger fører til pinlige gentagelser og i virkeligheden bidrager langt mindre til at klare spørgsmålet, end den samlede opgørelse af hele det oprindelige regnskab.

Svolderslaget holdtes efter de pålideligste kilder dagen efter Mariemessen, d. 9 September*); andre henfører det dog til den følgende eller næstfølgende dag**); den yngre Olavssaga har fået regnet ud, at d. 9 S. i året 1000 faldt på en mandag, 1002 faldt den på en onsdag.

Det er imidlertid ikke blot tiden, der trænger til en nærmere prøvelse, for vi kan vende os til selve slagets historiske stilling og betydning, det er også stedet. Man taler i almindelighed om slaget ved Svolder, og sagaerne taler om »den ø, der hedder Svolder« (Snorre, O. T. k. 107: við ey, þà er Svöldr heitir), men allerede dette er en fejltagelse, da det efter alle pålidelige kilder var et farvand, snarest et sund, der i oldtiden kaldtes således. I kvaddene der henføres til samtiden tales der således om kampen »foran Svolders munding«, »foran Svold«***), ligesom skjaldene bruger det udtryk: »ud af Trondhjems munding« o. l.; derimod siges der vel også, at slaget stod »under ø«†), men ikke i nogen anden betydning end den ganske almindelige dette udtryk også har i vore folkeviser. Det samme fremgår af de efterretninger om stedet, der findes i anledning af Vendertogene, thi medens Saxe her kalder det »Svolderhavn« (portus Svaldensis p. 874), taler Knytlingesaga om en »Svolderå« (í ànni Svöldr, k. 122), medens der aldrig er tale om nogen o af dette navn. Det samme synes også at ligge i de afvigende angivelser af stedet; Ryannalerne

*) Landnáma, tillæg; isl. nekrologium, script. r. D. II 514; yngre Olavssaga k. 256.

**) Odds O. Tr. k. 71. Kristni saga k. 12.

***) Snorre, O. Tr. k. 113 (123), Skule Thorstensons vers: sunnr fyrir Svöldrar mynni. Snorres Edda s. 400.

†) Snorre, O. Tr. k. 114 (124), Haldors vers: at hólmi.

(chron. Erici reg.) kalder det »Mesund«, det snævre sund, hvorved der her selvfølgelig ikke kan være tænkt på det bekendte sted i Slien; udtrykket må snarere være kommen ind i årbøgerne af en dansk folkevise, der da er bleven misforstået. Det samme er da udentvivl allerede tilfældet med Adam af Bremen, der henlægger det til Øresund, »der hvor det er smalest ved Helsingborg«; thi skøndt meget kunde tale for at tage hans beretning for den pålideligste, lader dette sig dog ikke gøre overfor kvaddenes bestemte navn, og de senere historieskriveres overensstemmende vidnesbyrd om, at dette sted lå ved den vendiske kyst. Ágrips angivelse, at slaget stod under Sælland, er endelig så usikker, at den nærmest må forklares som en formodning af forfatteren, der vidste, at det var i de danske farvande, og ligesom Adam antog det for det rimeligste, at det måtte have været ved Danmarks hovedø.

N. M. Petersen, og med ham de nyere forfattere, søger Svøldr, som han efter sagaerne tager for en ø, mellem Ryø (Rügen) og Usedom, og da nærmest i det nu undergåede Svant Wusterhausen*). Men navnets lighed er her sågodtsom ingen, i alle tilfælde ikke større end at man på den måde vilde kunne finde et Svøldr i sågodtsom hvert øhav. Der er intet andet for end at søge stedet efter Saxe og Knytlingesaga, da det er de eneste steder, hvor der nu kan findes pålidelige efterretninger om nordiske navne på Vendlands kyst. Saxe nævner sin »portus Svaldensis« kun på et sted, nemlig som samlingsplads for den vendiske flåde, der agtede at overfalde Møn og Falster (p. 874—5); men det er klart, at denne angivelse langt nærmere peger på et sted vest end øst for Ryø. Det måtte jo være Venderne om at gøre at have så kort en vej som muligt til fjendens land fra det sted, de samledes på; det var meningsløst at lade Vestvenderne og Ryboerne drage ned gennem de

*) Annaler f. n. oldk. 1837, s. 222. Danm. hist. i hedenold II 111.

vanskelige farvande til egnen ved det nuværende Greifswalde, når de senere skulde tilbage op mod Danmark. Den danske flåde samles således stadig ved Masned eller i Grønsund, når den skal til Vendland, ved Hals eller Isøre, når den skal mod Nord eller Vest o. s. v. Men nogen nærmere betegnelse får vi desværre ikke af Saxe; vi må for resten hjælpe os med den mindre nøjagtige, ofte ligefrem forvirrede Knytlingesaga og en sammenstilling af dens fortællinger med Saxes fuldstændig klare fremstilling.

Knytlinga nævner Svolder ved to forskellige lejligheder. I slutningen af kap. 119 fortælles om de Danskes angreb på Rostok ved «Gudakerså», som de kaldte fjorden, og om Absalons sammenkomst med hertug Henrik; morgenen derpå, fortsættes der da, drog kongen østerpå langs Vendlands kyst til Svoldr; der lå Venderne udenfor åen med en stor styrke, men de trak sig dog tilbage for Danekongen. Denne slog sig da til ro her, medens Kristoffer hærgede Valung på Ryø o. s. v. — Saxe har samme gang i fortællingen med ikke større afvigelser end at begge kan have havt beretningen fra første hånd. Han lader Venderne lægge sig foran Gudakerså uden dog at lade det komme til slag, hvorpå de Danske forfølge dem østerpå til midt på dagen; da stopper de op og lægger sig til hvile i en havn (portum tenentes, p. 764), indtil Eskil kommer og ægger dem til fornyet angreb på det vestlige og sydlige Ryø. Vil man her indrømme sagaen, at Saxes portus er den, han selv senere kalder Svaldensis, da er det klart, at den også her kun kan søges vest for Ryø.

I det 122de kap. fortæller Knytlinga om toget til Tribusis; Absalon og Kristoffer, siger den, for til Svoldr og drog op i landet; da de kom tilbage til samme sted, lå de vejrfaste i 20 dage, inden de kunde komme hjem. Saxe fortæller også her udførligere og nøjagtigere, uden dog at nævne andre navne end Tribusis (Tribusana provincia, p. 806); de hærgede, så landet tildels lå øde endnu dengang Saxe

skrev. Et blik på kortet synes også her at vise, at det snarest må have været nordfra, hæren kom, og at vejen østerfra vilde have været vanskeligere og usikrere både for skibene, der blev tilbage og for dem, der drog op i landet. Også det, at der omtales et vandløb, stort nok til at stanse en forfølgende fjende, tyder på det samme, thi et sådant findes mod nord, derimod neppe mod øst.

Alle disse forskellige bestemmelser synes at pege på et af indløbene til »die Grabow«, indhavet mellem Zingst og fastlandet, vistnok nærmest det østligste, ligeoverfor Hedinsø og Ryø, det, der nu kaldes »die neue Au«. Iøvrigt skal det ikke fordølges, at dette sund udtrykkelig omtales engang under Vendertogene, uden at kaldes for Svolder hverken af Saxe eller af Knytlingesaga. Her var det flåden løb ind og gjorde landgang, Absalon på den ene og Valdemar på den anden side af »åen«, som den også her kaldes (amnis, flumen, S. p. 748 f. móða, Knytl. k. 119). De satte da ild på byerne i natten, for at det kunde lyse over søen (palus), der blev ved at ligge mellem dem. Skibene måtte gå ind 3 og 3 for grundenes skyld, et forhold, der svarer godt til hine tiders, og særlig disse egnes, forestillinger om en god havn, ligesom også til sagaens fortælling om den norske flådes langsomme fremrykning til kamp. Muligvis vilde man kunne komme til en afgørende bestemmelse gennem navnet, da det ikke er usandsynligt, at »Svøldr« er en oversættelse af et vendisk navn, ligesom Burstaborg af Stetin og Steinborg af Kamin*); hint vand hed nu i middelalderen »Reke«, d. e. strømmen, og det er da vel ikke umuligt, at det kan være deraf, Svøldr egenlig er en oversættelse, dannet af udsagnsordet at »svella« (svall, sollit)**). Dette må dog overlades de sprogkyndige

*) Annaler f. n. oldk. 1837, s. 239.

**) Codex Pom. dipl. p. 600 og anm. 6; i et diplom fra 1240 giver Wisczlaus af Ryo byen Stralsund adskillige ejendomme, hvorved følgende udtryk forekommer: »a portu eciam qui

til afgørelse; her er det egenlig kun af væsenlig betydning at holde fast ved, at slaget stod etsteds ved Vendlands kyst, ikke langt fra Ryo.

Herefter kan vi da vende os til det, der udgjør undersøgelsens hovedopgave, nemlig den historiske situation, der fremkaldte Svolderslaget, og det vil da formentlig vise sig, at det, der her er fremsat om tiden og stedet, er af væsenlig betydning for fastsættelsen af denne. I fortællingerne har vi valget imellem to modsatte overleveringer, idet den danske opfatter Olav som den angribende, medens den norske på en enkelt saga nær siger, at han var den angrebne. Allerede Adam af Bremen, der som bekendt fik sine efterretninger af Sven Tveskægs dattersøn, siger, at Olav efter Tyres tilskyndelse påførte Sven krig, og Saxe gentager det samme, skønt under helt andre forudsætninger. Også den norske Ágrip holder sig hertil, skønt den kender beretningen om, at Olavs tog tillige gjaldt Vendland. Herved er det imidlertid strax påfaldende, at det er de samme forfattere der antager, at slaget fandt sted i de danske farvande, — thi også Saxe, der intet bestemt sted nævner, har rimeligvis antaget det —, og der er en forbindelse mellem denne vitterlig fejlagtige efterretning og hin opfattelse, forsåvidt som de begge røber, at traditionen har taget det der forekom den at være det rimeligste, efterat det oprindelige var gået tabt; den hele begivenhed havde selvfølgelig ikke gjort det indtryk og efterladt sig det ry her i Danmark som i Norge, og også der var overleveringen ikke overalt lige stærk og ren. Stod slaget derimod, som det fremgår af den eneste samtidige kilde, skjaldekvaddene, ved Vendlands kyst, da er det åbenbart, at kong Olav var den angrebne, ligesom han blev den besejrede. Dette har da

---

noua reka dicitur —«. I anm. 6 kaldes den »die wichtige Rhede die neue Reke«; Tyskerne kalder den som omtalt »die neue Au«.

også den almindelige norske tradition holdt fast på, vistnok særlig støttet til erindringen om Erik jarls forhold, der er glemt i de andre beretninger. Der kan heller neppe være nogen tvivl om, at det jo fornemmelig var ham, der, fordreven fra sin faders rige satte alt igang og lagde råd op mod kong Olav med de to andre nordiske konger. Han blev besvogret med Sven Tveskæg og sluttede venskab med Olav Svenske, og han æggede alt det had og al den misundelse frem der i så rigt mål fandtes hos dem begge. Det var især Sigrid Storrådes lidenskab der i den henseende måtte komme ham tilhjælp; som Olavs moder og Svens hustru opgav hun ikke noget øjeblik sin hævn over den forsmædelse hun havde lidt af sin norske frier.

Denne del af sagaernes beretning er da vistnok uimodsigelig: at det var Sven Tveskæg, Olav Svenske og Erik jarl, der angreb og overvandt Olav Trygvesøn under den vendiske kyst. Et andet spørgsmål er det, om de har ret i deres angivelse af hans rejses formål, at han nemlig gæstede kong Bugislav (Boleslav) for at få sin Dronning Tyres ejendele udleverede. Dette synes neppe at være andet end en af sagamændenes formodninger, der så let udvikler sig i den brede episke fortælling, som ikke tåler noget spring eller nogen uforklaret begivenhed, men helst glider jævnt frem gennem lutter klare og letoverskuelige forhold. Hele fortællingen om at Tyre imod sin vilje sendes hen for at ægte »den gamle hedenske konge«, at hun senere undviger og flyr fra Vendland op til Norge hvor hun ægter kongen, er desuden i sig selv så usandsynlig og ligner så meget middelalderens eventyr og viser om de kristne kongedøtre, der kommer til et fjernt hedensk land og omvender dets konge ved deres ynde og uskyld, at den sikkert må lades helt ude af betragtning ved en vurdering af de politiske forhold før Svolderslaget. Noget andet er det, når Ágrip, der idethele er skrevet ud af en ældre, men også mangelfuldere tradition siger, at Tyre engang havde været lovet en vend-

isk hertug, men at hun ikke vilde have ham, hvorimod hun senere fik Olav Trygveson; thi da Sven selv var gift med en datter af den polske konge Miseko, altsaa en søster til hans efterfølger Boleslav, der dog senere blev forskudt af ham og levede i Vendland til efter hans død, da sønnerne Harald og Knud hentede hende tilbage, så er der intet urimeligt i en slig påtænkt forbindelse, og det er da ej heller så underligt, at der heraf i tidens løb kunde udvikle sig en fortælling der kunde forklare det tilsyneladende uforklarlige: hvorfor Olav Trygvesøn havde begivet sig ned til Vendland, da han måtte vide, at hans fjender lurede på ham.

Der er dog endnu et moment i sagaens fortælling der kan indeholde sandhed, nemlig det, at Tyre ikke fik sin medgift og derfor æggede sin mand til toget. Ágrip angiver det ligefrem som grund at kongen vilde hente sin hustrus arvegods hos Sven Tveskæg, og allerede Adam af Bremen siger, at det var hende der æggede Olav til angreb. At noget sådant har fundet sted, bekræftes endvidere af det ejendommelige træk i sagaen, der ikke let kan være senere tiders påfund, — med mindre det da er kommen ind fra en anden fortælling, — at Olav en tidlig forårsdag købte usædvanlig store kvanner og bragte dem hjem til dronningen, der dog ikke vilde modtage dem, men benyttede lejligheden til at minde ham om sit mellemværende med den danske konge. Derpå tyder det også, at Olav efter alle beretninger rustede sig så usædvanligt til toget; han lod bygge det største skib oldtiden kendte, Ormen den lange, og for afsted med en anselig styrke. Det kan derfor ikke på nogen måde siges, at Olav blev overfalden uforberedt; tvertimod var det neppe hans agt at forlade de danske farvande uden at drage et blodigt spor efter sig; han begik kun den uforsigtighed at opholde sig for længe ved den vendiske kyst, så hans fjender, der var lige

så opsatte som han på et sammenstød, fik tid til at samle sig med en større styrke end han vistnok havde ventet.

Den egenlige grund til at Olav på sit tog kom til Vendland må måske snarere søges i den politiske situation der på stedet i året 1002. Kejser Otto III var død d. 24 Januar og hele Tyskland splittet i partier i anledning af det nye valg. Markgreve Ekkard af Meissen der hidtil havde holdt de vendiske stammer øst for Elbe i ave blev myrdet, og kong Boleslav af Polen benyttede strax lejligheden til at erobre »die Ostmark«, Meissen og landet til Elster, da ingen under den almindelige gæring tænkte på at gøre alvorlig modstand. Da Henrik II endelig var bleven valgt i Juli måned, havde han en sammenkomst med Boleslav, men denne blev yderlig forbitret over et forsøg der gjordes på at fange ham og han kastede sig nu over Tyskerne med hele det nationalhad Polakkerne var i besiddelse af. — Men under disse forhold synes kong Olavs tog at kunne forklares uden hjælp af det usandsynlige mellemværende med kong Boleslav; han var vel bekendt med de vendiske forhold fra sit ophold i Jomsborg, og det er såre forklarligt, at rygtet om de store omvæltninger der syntes at skulle foregå dernede ikke lod ham have ro i hjemmet, nu da han dog var rustet til store foretagender, men gjorde at han længtes efter at kaste sit sværd i vægtskålen som Norges konge der hvor han før havde færdedes som menig kæmpe. Det er heller ikke umuligt at Tyres had til Boleslav kan have havt indflydelse på Olavs beslutning i den retning. Men at historien intet har opbevaret derom, og at sagaen ikke har fået dette moment med, finder ganske naturligt sin forklaring i at han intet fik udrettet af det han i den henseende kan have påtænkt, og at de øvrige begivenheder der knyttede sig til toget derimod trængte sig så stærkt i forgrunden. Dette forklarer da måske tillige sagaens beretning om hans lange ophold i Vendland; hans mænd blev kede deraf, provianten var

rimeligvis fortæret og flådemandskabet længtes efter hjemlov.*)

Angående selve slaget skal her kun to punkter fremdrages: de kæmpende skibes antal og de danske Jomsvikingers forhold. Også her er det nødvendigt bestemt at skelne mellem versenes og sagaernes udsagn, thi kun i hine kan vi vente det rette forhold bevaret. Haldor den ukristne siger, at Olav drog sønderfra med 71 skibe, »dengang jarlen (vistnok den norske Erik) krævede skibe af Skåningerne (de Danske)«. Hans fjender mødte derimod med 80 skibe, 60 danske, 15 svenske og 5 norske, som der siges i Rekstefja**). Disse opgivelser svarer i alle henseender til hvad der måtte antages for det sandsynligste; Olav kunde ikke ret vel vove sig ned gennem de danske farvande med en mindre styrke, de andre kunde på den anden side ikke let i en håndevending samle en større flåde til en kamp, der kun angik deres personlige interesser. Endvidere er det det ene rimelige, at Sven var den der mødte med et helt overvejende antal skibe; han var samtidens største viking og den der i alle måder var første mand i forbundet; Olav deltog i det mere for sin moders skyld, og Erik var en landflygtig jarl der neppe ejede ret mange fartøjer. Derfor omtaler Adam af Bremen end ikke Olav og Erik, skønt hans hjemmelsmand Sven Estridsøn, der jo tilhørte det svenske kongehus nok så meget som det danske, ellers nok vidste at fortælle om og fremhæve sin moders halvbroder, endog på sin morfaders bekostning. Ligeoverfor disse efterretninger taber da sagaerne al betydning med deres fortælling om at Olav kun havde 11 skibe hos sig da slaget begyndte, og at det var Erik jarl, der med sin

*) Det skal her dog nævnes, at den yngre Olavssaga henfører kongens død til det samme år som kejser Ottos, hvad der jo kan indeholde en erindring om det rette forhold, skønt det vel neppe er sandsynligt.

**) Snorre, O. Tr. k. 108. Munch, d. n. f. h. I 2, 387.

mageløse tapperhed overvandt sine landsmænd, mod hvem de Danskes og Svenskes anstrængelser var spildte. Det er skade, at en så skøn fremstilling som den sagaerne giver af Svolderslaget skal vanheldes af dette norske arvesyndsmærke.

Et andet træk, der i sagaen ikke uvæsenligt bidrager til at stille Olav i det bedste lys på fjendens bekostning, er fortællingen om Sigvalde jarls forræderi. Nogle siger, at han gjorde kong Olav tryg og derpå forlod ham i kampen; andre går endog så vidt at lade ham drage til Norge for at lokke ham herned. Der var idethele en tilbøjelighed til at lade kongerne falde for forræderi i den ældre middelalder; Kristus var i den henseende det store forbilled, hvorefter sagnet formede mange nekrologer. Her er der imidlertid ingen grund til at tro på noget sligt. Vel sagde Stefner i et nidvers, da han drog forbi Sigvalde: »nedbøjet er næbet på den niding der sveg kong Sven af lande og forrådte Trygves søn« *); men dette kan ganske i almindelighed sigte til at han deltog i slaget, og en Normand vilde måske have sagt det samme til Sven Tveskæg eller enhver anden deltager; her var der dobbelt anledning til det, da Sigvaldes list mod kong Sven også kunde betegnes som et forræderi. At opfattelsen af Sigvaldes deltagelse som noget uhæderligt i alle tilfælde ikke har været almindelig i Norden, fremgår tydeligt nok af Skule Thorstensøns vers, hvori han fortæller at »han fulgte Frisernes fjende (jarl Erik) og Sigvalde sønderpå foran Svølders munding« **); thi ingen ærekær mand vilde selvfølgelig rose sig af at have været i følge med en niding. Der er da heller intet sandsynligt i hele denne fortælling; den konge der svang sin blodige svøbe over England og satte dets krone på sit hoved, havde vel neppe behov at ty til svig og underfundighed for at komme kong Olav tillivs, ligesålidt som han vistnok måtte takke sin lensmand Erik jarls våben for sejren.

*) Fagrskinna k. 76. Odds O. T. k. 61.

**) Snorre, O. Tr. k. 113.

Til slutning skal her endnu gøres opmærksom på et sammentræf af begivenheder, der neppe synes at kunne være tilfældigt. Det var nemlig godt 9 uger efter Svolderslaget at kong Edelred i England lod de Danske myrde (d. 13de Nov.). Således som denne nidingsdåd fremstilles af de gamle engelske forfattere er den næsten en gåde på det tidspunkt da den udføres. Vikingehæren havde fået sin skat og var gået i vinterkvarter; kongen havde samme efterår modtaget sin unge brud, hertug Rikards datter af Normandiet; der synes ikke at have vist sig noget varsel om den storm, der nærmede sig. Da udgik der hemmelig befaling til alle tro Engelsmænd om at dræbe de Danske i en bestemt nat, hvor de end fandtes. De samtidige årbøger siger at grunden dertil var, at kongen havde fået at vide at de Danske tænkte på at rydde ham og hans høvdinger af vejen for at kunne tage riget helt i besiddelse. Befalingen udførtes med hensynsløs grumhed på mere end et sted. Det var ikke vikingehæren, eller ikke blot den det gik ud over; tvertimod synes befalingen at have gældet alt, hvad der var dansk, forsåvidt det kunde antages endnu at hænge ved hjemmet og at ville slutte sig til nordiske erobrere. At denne skænselsgerning var enestående ses af det rygte den efterlod sig; kvinder og børn sagde man var bleven myrdede, tildels under udsøgte pinsler; blandt andre blev Sven Tveskægs søster Gunhilde dræbt tilligemed sin mand, jarlen Pallig, og sine børn*). Men en så usædvanlig beslutning forudsætter usædvanlige grunde. Det er øjensynligt, at Edelred, som årbøgerne siger, har frygtet en overhængende fare fra det danske elements side der overalt var isprængt den saxiske befolkning, og at han har villet svække det ved at rydde førerne af vejen og derved tillige indjage resten en alvorlig skræk; denne store plan er da et sidestykke til den at samle en flåde der kunde

*) Worsaae, den d. erobring af E. og N. s. 257 ff.

være stor nok til at optage kampen med de Danske, som Edelred fatter og påbegynder nogle år senere. Det kan derfor heller ikke antages, at blodbadet har været indskrænket til rigets sydlige halvdel, det gik ud på at blive af med »alle Danske der var i England«, som årbøgerne siger, alle dem der virkelig var danske endnu af sind.

Det er da et spørgsmål, om ikke efterretningen om Olav Trygvesøns fald kan have bragt Edelreds plan til modenhed, selv om hans tanker alt tidligere har syslet med den. Olav havde for få år siden sluttet et forbund med ham, der synes at have skaffet Englands kyster tryghed for et par år, og selv efterat han var bleven Norges konge holdt han ligesom Sven Tveskægs sværd i skeden, så det ikke kom til den afgørende kamp Edelred måtte frygte. Nu derimod, da Olav var falden og intet mere syntes at kunne forhindre Sven i at fuldende Englands erobring og da måske de Danske der på øen alt lod sig forlyde med at rigets undergang stundede til, — nu kunde et almindeligt blodbad forekomme Edelred at være den eneste udvej, der i forbindelse med en alvorlig anstrængelse for at møde fjenden i åben kamp måske endnu kunde frelse riget. Og skønt det snart viste sig at dette fortvivlede middel ikke slog til, er det dog ikke usandsynligt at det bidrog sit til at forhale afgørelsen i den række af år, der endnu hengik før Angelsaxerne bukkede under.

Hermed er der da formentlig anvist Svolderslaget sin rette plads i samtidens historie. Det står ikke som et løsrevet, om end storartet skuespil, men som led i en række begivenheder der ikke afsluttes med Norges deling. Om det skal stå der fremdeles vil fornemmelig bero på tidsregningens rigtighed, derfor er den her stillet i spidsen og anbefales til granskernes fornyede overvejelse; men denne støttes dog atter af begivenhedernes formodede sammenhæng, derfor er den her i sin helhed behandlet sammen med Svolderslaget.

LJÓMUR.

I vor tid, da flere og flere af de sange, som have glædet vore forfædre, drages frem for lyset, turde det ikke være uden betydning at henlede opmærksomheden paa dette gudelige kvad. Paa Færøerne kendes nu kun brudstykker deraf, men at det ikke altid har været saaledes, at det har været et yndet kvad, derom vidner ikke blot sagnet, men ogsaa den omstændighed, at melodien har holdt sig i folkemunde medens selve kvadet tildels er glemt. Derved er det blevet muligt for mig at kunne, som her er skét, lade text og melodi følges ad. Meget tidligt have forfattere, som skreve om Færøerne, havt øjet rettet paa 'Ljómur'. Saaledes skriver Lukas Debes i sin Færoa reserata af 1673, hvor han omtaler den papistiske mørkhed hos de gamle: 'Men at de hafve dog beholt den rette saligheds grund udi en uforfalsket tro til Christum Jesum, beviser en meget gammel aandelig psalme, som de paa deris gamle maal kalde Liomer: Udi hvilken indeholdis den fireslags Menniskelige kiøns stat; nemlig fuldkommenheds, forkrænkelsens, fornyelsens og fuldkommen igiengifvelsens stat udi det evige lif: huor udi tillige indføris Christi fødsel, pine og død. Den siunes at være digtet udi Iisland, eftersom der findis mange Iislandske ord derudi. Liomer er saa meget paa Danske som Lius eller glands: thi solens glands eller skin kaldis endnu paa Færoeske soele liom. Hvorfor efterdi Guds ord udi skriften lignis ved et lius, glands eller skin, da hafve de kaldet samme psalme 'Liomer' saasom det beste skin og lius aff Guds ord. Jeg hafver søgt efter den, men saa vit jeg hafver bekommet aff den, er den gandske ufuldkommen. Det maa jeg billigen laste paa mine Fær-

øesker, idet den største part kunne fast alle gamle kæmpeviser, icke alleene af den gamle Danske kæmpebog, men endogsaa mange andre om de Norske kæmper, som mueligt hos andre ere forglemte og her ere udi frisk hukommelse og brugis ideligen i deris dants: Men denne dyrebare og meget fornødne vise om den rette Israels kæmpe Christo hafve de saa aldelis lagt udi glemme, at jeg hafver iblant mange icke kundet opspørge et eniste menniske, som denne sang veed fuldkommen altsammen. Haffde voris Færøeske saa vel bevaret denne som deris kæmpeviser, da haffde de icke været synderlig at laste: Thi de gamle forfædris loff bør icke heller billigen slaaes udi glemme-bogen, dog mueligt andre ny psalmers mangfoldighed hafver ført denne udi foract og drefvet den udi forglemmelsens land'. Lukas Debes formodning, at kvadet er digtet udi Island, som bekræftedes af folk, jeg talte med, som kendte til Ljómur, faldt mig paa sinde, da jeg var saa heldig af forhenværende distriktslæge N. Nolsöe i Thorshavn paa min forespørgsel at blive gjort opmærksom paa en Færøsk opskrift (paa 35 vers) af Ljómur i dennes samling af kvæder. Jeg sendte da en forespørgsel til Reykjavík, og ikke længe efter fik jeg virkelig tilsendt derfra en afskrift af Ljómur med denne overskrift: 'Ljómur biskups Jóns Arasonar' (paa 32 vers). Hvad der her gik som et sagn, at den skulde skrive sig fra denne som modstander af Lutherdommen paa Island bekendte Hólarbisp, der henrettedes 1550, blev nu fuldstændigt bekræftet, thi ikke færre end 3 recensioner nævne ham som forfatter. Men det for mig overraskende og glædelige var jevnførelsen af de to recensioner (den Færø'ske og Island'ske). Vers for vers, linie for linie, ord for ord kunde de følges ad. Ved siden af denne lighed, som var saa overvejende, at den maatte paatrænge sig enhver ved jevnførelsen, forekom det mig at være af mindre betydning, at den Færø'ske manglede de to slutningsvers, at enkelte vers (uden at forstyrre meningen) vare interpolerede, og hist og

her andre vendinger for større tydeligheds skyld vare foretrukne. Det var at vente, at kvadet ved at gaa gennem saamange slægters mund i 3 aarhundreder, havde været stærkt præget af den Færøske mundart, saameget mere som traditionen kun kan have havt brudstykker af skriftlige optegnelser at støtte sig til, og dog er det ikke saa, om det end er kendeligt nok, at det er blevet mere afslebet og afrundet i formerne ved at gaa gennem folkemunde. Dette tyder paa en stor kærlighed til dette kvad, ligesom det vidner om den andetstedsfra tilstrækkelig bevidnede trofaste hukommelse hos de gamle Færinger. Og her bliver det af særlig interesse at mindes det af Lyngby efter Svabo anførte sagn, at det har været brugt 'som en slags katekismus', dog ikke, som han skriver, i 'de katholske tider', men sikkert langt ned i den efterpapistiske tid. Thi den erfaring, at hvad der er indpræntet i hjemmet fra barnsbén af glemmes ikke saa let, turde ogsaa anvendes her, især naar indholdet bæres af sangens toner, og disse som ved Ljómur ere ørefaldende*). Hvad indholdet angaar, som Lukas Debes angiver rigtigt, saa maatte dette: besyngelsen af skabelsen, uskyldsstanden, syndefaldet og oprejsningen ved Jesus Kristus, som afsluttes med en udførlig udmaling af hans gerning paa dommedagen, gøre kvadet godt skikket til brug ved hjemmeundervisningen. Papistiske vildfarelser ere indblandede, hvad jo var rimeligt nok (dog ikke i den udstrækning som i et andet Islandsk gudeligt kvad: 'Lilja'), saaledes paakaldes Jomfru Maria, hun og Johannes gaa i forbøn for mennesker paa dommedag. Forfatteren lader dem følges ad her, da han lægger vægt paa, at netop disse to vare de eneste, som fulgde frelseren til korsets fod. Derfor lader han og frelseren anføre dette som en grund, hvorfor han ikke kan nægte dem deres bøn. I afsnittet om dommedagen skinner i det hele den katholske gernings-

*) Paa melodien til 'Ljómur' gaa flere andre Færøske viser.

retfærdighed igennem. Men dette i forbindelse med den omstændighed, at kvadet skrev sig fra den bekendte forkæmper for pavekirken, turde og være grund nok for de Færøske præster i det 16de og 17de aarhundrede til at søge at bringe kvadet i glemsel, saa den overtro, som alle fortælle har hersket her, at man, naar man lærte kvadet fra sig, maatte passe at beholde et Vers tilbage for ikke at sjólátast, godt kunde skrive sig fra præsterne, som ad denne vej haabede at udrydde denne levning fra den katholske tid. Hvad herved opnaades blev imidlertid kun, at kvadet blev udstykket, men hver holdt saameget fastere paa sit brudstykke, og naar Lukas Debes skriver: 'Jeg hafver iblandt mange icke kundet opspørge et eniste menniske, som denne sang veed fuldkommen altsammen', saa rimer dette sig godt hermed, uden at derfor den slutning deraf kan drages deraf, at Færingerne havde lagt den i glemme, saa den var, som han skriver, geraadet i foragt eller drevet hen i forglemmelsens land for de ny psalmers mangfoldighed. Thi det er nu hævet over al tvivl, at den hverken i Debes eller Svabo's tid*) er gaaet i forglemmelse, naar det i det 19de aarhundrede kan lykkes at samle den til et hele, saa den paa de 2 slutningsvers nær er kommen tilveje i sin oprindelige skikkelse. Meget sandsynligt er det ogsaa, at Færingerne vare noget tilbageholdne ligeoverfor præsten Debes, naar denne udspurgde dem om Ljómur, som er let forklarligt, hvis min gisning er rigtig, saa de lod mere uvidende i dette stykke, end de virkelig var. Hvad nu særlig de 3 paa Færøerne tilføjede slutningsvers angaar, da have samme bestyrket hos mig, at det har sin rigtighed med ovennævnte overtro. Man havde næsten ganske glemt de oprindelige, saa hjalp man sig saa godt man kunde og

*) I slutningen af det 18de aarhundrede rejste denne heroppe; han mener ogsaa, at den er forglemt; fra ham haves en daarlig recension paa 13 vers.

supplerede kvadet paa fri haand. For hukommelsen maa dog, som jeg formoder, billinger af de oprindelige have svævet, og fik man disse ind med i versene (som jeg i anmærkningerne har gjort opmærksom paa), saa kunde det dog ikke med føje siges, at vers hélt vare gaaede tabt.

Det staar nu ikkun tilbage at gøre rede for mit arbejde med kvadet. Vel maatte den Nolsöe'ske recension i sin skrivemaade sættes langt over Svabo's, og synes det højst rimeligt, at den første samler*) har kendt noget til Islandsk, men skrivemaaden var dog holdt saa nær til den særegne Færøske udtale med sine ejendommelige udvidede lyd og lydovergange, at den let kunde blive vildledende, navnlig for mig som Ikke Færing, naar det galdt for mig at rette den, saa den nærmede sig den Islandske. Mit kendskab til Islandsk var her ikke tilstrækkelig; af væsenlig nytte blev derimod 'Færøsk sproglære' af V. U. Hammershajmb, trykt i annaler for nordisk oldkyndighed og historie af 1854; det er den af samme forfatter i 2det hefte af hans 'Færøske kvæder' (udgivne af det Nordiske litteratursamfund 1855) fulgte skrivemaade, som er anvendt paa Ljómur. En anden del af arbejdet var rettelsen af de mange grammatikalske fejl i den Færøske recension. Endelig at træffe valget mellem de forskellige læsemaader, og hvor udtrykket (dog blot paa enkelte steder) var meningsløst, at opstille en konjektur, som blev et nogenlunde passende udtryk for den formodede mening. I sidstnævnte henseende fik jeg god

*) Som jeg hidtil ikke har kunnet opsporge. Dr. Nolsöe har ordret afskreven det efter en optegnelse, der beroede hos en mand ved Navn Jon Djonesen Nolsöe. Denne skal være kommen fra Dr. Nolsöe's fader, fhv. handelsforvalter Nolsöe. Denne, en nu højtbedaget olding, paastaar, at han har faaet den fra Svabo. Forholder dette sig saa, maa Svabo have lært kvadet i sin helhed at kende, da han i begyndelsen af dette aarhundrede tog fast ophold paa sine fødeøer. Efter sammes sigende skulde den recension, han laante af Svabo, have havt til overskrift: Ljómur harra Jóns!

hjælp af provst V. U. Hammershajmb, hvem jeg herved takker for den redebon ydede hjælp ved det omhyggelige gennemsyn af mit arbejde. Sluttelig min bedste tak til stiftsbibliothekar Jón Árnason i Reykjavík, som sendte mig en afskrift af den ældste og bedste af de 4 recensioner, som fandtes i hans manuskriptsamling (hvoraf tvende skulle have 32 vers, de andre tvende kun 30) med varianter i randen! Og her griber jeg og lejligheden til at bringe Dr. N. Nolsöe i Thorshavn min tak baade for laanet af hans afskrift som og for den forekommenhed, hvormed han opfyldte min begæring at udsætte melodien til Ljómur! Og naar jeg takker de oplyste Færinger, som have ydet mig haandsrækning, er det mig en kær pligt at fremhæve amtsfuldmægtig, assessor J. Davidsen, bibliothekar ved amtsbiblioteket. Den varme, hvormed denne sjelden kundskabsrige mand omfatter, hvad der er hans øboeres aandelige ejendom, er ogsaa bleven kendelig for mig ved denne lejlighed. Men jeg ønskede ogsaa at henlede mine landsmænds opmærksomhed paa dette kvad, og ønskede jeg, at vennerne af den Nordiske ligesom særlig af den Nordiske kirkelige litteratur maatte finde en lignende glæde deraf, som jeg har fundet.

Thorshavn d. 30te Maj 1869.

R. Jensen,
ordineret lærer ved Realskolen i Thorshavn.

LJÓMUR
BISKUPS JÓNS ARASONAR.

Hægstur heilagur andi,
himna kongurin sterki,
lovliga lít tú á meg,

Vers 1. Höjeste Helligaand, himmelkonge stærk, sku herligt til mig!

signaður á sjógv og landi,
sannur í vilja og verki,
hoyr tú, eg heiti á teg!
Forða tú mær fjandans pínu og díki,
feikna kvölum öllum frá mær víki,
mær veit tú tað, Mariu sonurin ríki,
mæla eg kundi nakað, svá tær líki!

2.

Á dögum sex hin dýri
drottin mín hann skapti
allan heimin her,
mjög svá Mósis skýrir,
við miklum dýrdar krafti,
svá er tjáð fyri mær.
Skýrdi hann loftið, skaparin allra kinda,
skilliga kundi hvört frá öðrum rinda,
tempraði síðan tunglið, sól og vindar,
tíguligur hann alt kundi loysa og binda.

3.

Aldaföður várn fyrsta
tá hann skapti af moldu,
her sum hvör maður veit,
læt seg hartil lysta

Signede baade paa land og so, sanddru i vilje og daad, hør mig, jeg anraaber dig! Afvend fra mig al Djævlens pine og dynd! Lad alle rædslens kvaler vige fra mig! Giv mig naade dertil, o Marias mægtige søn, at jeg monne tale noget, som tækkedes dig!

Vers 2. I seks dage skabte min drott, den dyrebare, hele vor verden — mangt derom Moses beretter — ved hin herligheds vældige kraft, saa er det fremstillet for mig. Han, alle slægters skaber, hvælvede himlen, tydelig kunde han skille det ene fra det andet; siden satte han skranker for maane, sol og vinde; prægtig alt han kunde løse og binde.

Vers 3. Vor slægts første fader da han skabte her af muld, hvad alle véd; dertil stod hans hu at underholde dem paa jorden

at livga tey á foldu
í sonnum sólar reit.
Nú vil eg gjarna navnið teirra inna,
nær sum mátti vári tvingan linna,
Ádomur æt og Eva, hans listar kvinna,
varla mátti vænari tvey hjún finnast.

4.

Teim var lagt til lítar
at liva við allari blíðu
svá prútt í Paradís,
veitti teim hin væni
vist uttan alrar kvíðu,
teim var sælan vís.
Bannaði teim at bíta ein epliskjarna,
blessaður kvaðst teim einkis annars varna,
hetta birti hin hægsta leiðarstjarna,
tá barst í heimin hjálpin Ádoms barna.

5.

Fjandin unir við illa
yndi teirra og sælu,
vöxt og vegligt skreyt,
situr um at svíkja og villa
og samliga tey at tæla
langt frá lívsins breyt.

---

i en sand lysets egn. Nu, da vor tugtelse kunde være nær ved at høre op, vil jeg gjerne fremføre deres navn: Adam hed han, og Eva hans listige kvinde, neppelig lod to vænere ægtefolk sig finde.

Vers 4. Dem var det forundt at leve under hel blide kaar saa skönt i Paradis. En bolig tilstod den gode dem, der ikke lod rum for nogen frygt, de var visse paa saligheden. Han forbød dem at bide i en æblekjærne, intet andet, sagde den velsignede, skulde de vogte sig for. Dette oplyste den höjeste ledestjerne, da fødtes i verden hjælpen for Adams börn.

Vers 5. Djævlen misunder dem deres glæde og saligbed, deres fremgang og herlige skrud. Han lurer paa at svige og vild-

Í ormi einum orðini frá eg hann inti,
aldri trú eg hann fyri tessu [1]) linti,
hon beit eplið, boðorðum ikki sinti
af bannaðum træ og Ádom hartil ginti.

6.

Refsan á rættum dómi
ríkur harri veitti,
mjög sum makligt var,
tað var sømd og sómi,
sælu teirra hann nekti,
sum langt af lögunum bar.
Rak hann tey bæði burt í heimin tenna,
beitska neyð og angist urðu at kenna,
ávöxtur, sum út af teim mann renna,
allur leyt í kvölum og pínslum at brenna.

7.

Leið svá langar stundir
við ljóta áneyð stranga;
tvá heims aldra treyst
bølvaður bruggaði undir

[1]) hesum.

lede og i fællig drive dem langt fra livsens vej. I en ormeham, saa spurgte jeg, faldt hans ord; aldrig det jeg tror ophørte han dermed (?). Hun, som ikke gav agt paa budordene, bed i æblet af det forbudte træ og lokkede Adam til det samme!

Vers 6. Den mægtige herre tilkendte efter en retfærdig dom en stor straf, som vel var forskyldt; det var belönningen og hæderen, deres salighed, han nægtede dem, hvilket førte langt bort fra det oprindelig afstukne. Dem begge jog han bort ud i denne verden; bitter trængsel og angst blev nu kendelig, det var frugterne, som udvældede af dem; alles lod blev det at brænde i kvaler og pinsler.

Vers 7. Saaledes henrandt lange tider under den hæslige trældoms vælde; stadigt gjennem to verdensaldre*) smedede den

*) Dette forklarer jeg om tidsalderen før syndfloden og tidsalderen fra syndfloden til Kristi komme.

börnin teirra at fanga
við ǫllum ivarleyst.
Veldugur harri vil ei longur bíða,
vendi skjótt tí eftir os at stríða,
honum mann blóð úr björtum sárum síga,
blessaður vildi lætta várum kvíða.

8.

Dýru dóttur Onnu
drottin mín henni sendi
ein af einglum sín',
sagdi henni við sonnu
søtum orðum vendi:
'rein er helgan tín.'
— Ver tú os, svá villa ei yvir meg drívi
vegsamligur brynjaður í kivi,
heilagur andi skrýddur skæru viti! —
Skapari mín var undir hennar lívi.

9.

Níggju mánaði næsta
nú sum spámenn tjáðu
os, við helgum frið
bjartur í Bethlehem hægsta
borin sum gudspjöll skráðu,
af helgum hennara kvið.

---

forbandede rænker for aldeles sikkert at kunne fange deres börn. Den vældige herre vil ikke vente længer, men vendte nu hurtig tilbage efter os for at bekæmpe sligt.

Vers 8. Til Annas dyrebare datter sendte min drott en af sine engle, som i sandhed sagde og rettede til hende de søde ord: 'Rén er din helliggörelse!' — Værg du os, saa forvildelsen ej overskyller mig, du Helligaand, som er prægtig rustet til strid, iklædt den rene visdoms skrud! —
Min skaber var under hendes liv.

Vers 9. Ni maaneder derefter blev, som varselsmændene viste os, under hellig fred den straalende og höjeste fodt i Bethlehem, saaledes som evangelierne fortalte, og det af hendes hellige liv.

Eystan komu kongar tríggir úr londum,
ein æt Baltzar, offrar gull við hondum,
annar Melkir mildur af reyðum rondum,
Jasparus bar roykelsið í hondum.

10.

Trý og tríati ára
tengill himins og landa
livdi í heimi her,
övundin óxt hin sára
Jesu várum at granda
af grimmun Gýðinga her.
Judas Skariot ein var nevndur hin fyrsti,
orð hann talaði öll, sum fjandin lysti,
falsið óxt og flærd í ilsku brjósti:
'flýtið tykkum og fangið tann eg kysti!'

11.

Tá kom ógn og ótti
up af Gýðinga munni,
hvör vildi líva sær,
flestir lögdu á flótta,
flýddi hvör sum kundi,
blessaður, burt frá tær,
uttan Maria mild og Jóannes bæði,

Fra landene i Østen kom tre konger, den ene hed Balthasar, han ofrer guld med sine hænder, den anden, Melchior, er gavmild med røde skjolde, Jaspar bar i sine hænder røgelsen.

Vers 10. Tre og tredive aar levede himlens og jordens konge her i verden. Avinden ogedes, for at skade vor Jesus, hos den grumme Jødehob. Judas Iskariot ene blev nævnt som den ypperste; i alle de ord, han talte, fandt Djævlen behag, thi falskhed og svig voksede i det onde bryst: 'Skyrder eder og griber den, jeg kysser!'

Vers 11. Da kom skræk og rædsel op af Jødernes mund, hver vilde frelse sit liv; de fleste greb flugten, hver som kunde, flyede, Velsignede, bort fra dig, uden den milde Maria og

mikil var teirra sorg og hjartans møði,
tey óttaðust hvörki ógn ella bræði,
undir krossinum tóku tey fasta støði.

12.

Trongt var tær um enni,
sum tornakrúnan um væri
royrd við reynivið,
holdið sprakk frá enni,
fölnaði liturin skæri,
svá droyrin dundi niður.
Ágæt lov tær einglar fagurt sungu,
allir skuldu lova við síni tungu,
bysn vóru mikil, tá björgini sundur sprungu,
bivaðist jörð, tá Gudsson gaddar stungu.

13.

Tá var nóni nærri,
tá niflingr himins og landa
læt sítt lív á kross,
við rómi og röddu skærri,
ríkur upgav sín anda
her, til hjálpar os:
'Faðir mín, anda mín gevi eg hendi tíni,'
tað hann talaði, svá fell orð, sum eg inni,

Johannes; stor var deres sorg og hjertenstynge, de frygtede hverken nogen frygt eller vrede, under korset toge de fast stade.

Vers 12. Det var trangt for dig om panden, der var krandset af tornekronen, som var omvundet af rönneved; kodet sprang fra panden, din skære lød falmede, saa randt blodet ned. Herlig lov dig engle fagert sang, alle burde prise dig med deres tunge; store vidundere skete, da bjergene söndredes; jorden bævede, da naglerne stak Guds sön.

Vers 13. Det var da nær ved klokken tre, da himlens og jordens konge lod sit liv paa korset; med et skrig og med klar röst opgav den mægtige sin aand her, til vor hjælp: 'Min fader, min aand befaler jeg i din haand.' Det talte han, saa faldt

hörmuligt er at hoyra og leggja í minni,
heimurin allur tapaði birting síni.

14.

Nú vil hilmir herja
hjálpa fólki sínu
enn við ágætt lið;
fjandin vildi verja
veita longri pínu,
bølvaður bjóst tá við.
Lokurnar brustu, losnaðu fjandans angar,
lekti hann svá Evu aðferð ranga.
Alt helvitið at opnast tók hit langa,
inn ræð hann við sínum valdi at ganga.

15.

Tá kom ógn og ótti,
illi fjandin kvíddi,
hann sá tann helgan kross,
sømiliga hann sókti,
sjálvur Gud vár stríddi. —
Hann náði öllum os!
Föður várn Ádom fyrst hann burtur leddi,

---

ordene, hvorom jeg melder. Sorgeligt er det at høre og drages dem til minde, thi dermed tabte alverden sin glands.

Vers 14. Nu, vil høvdingen føre krig og endnu hjælpe sit folk med en berömmelig hær. Djævlen vilde værge sig, den forbandede, der vilde forlænge pinen, gjorde sig da rede. Slaaerne brast, Djævlens kroge sprang op, saa bødede han paa Evas uretfærdige adfærd. Hele det udstrakte dødningerige begyndte at aabnes, han tog sig for at gaa derind i sin vælde.

Vers 15. Da opstod skræk og rædsel, den onde fjende blev bange; han saa det hellige kors, som majestætisk ham greb (?). Selve vor Gud stred, han beté os alle sin naade! Først ledte han vor fader Adam bort; det spurgte jeg, at han gjorde alt, som folket begærede, Pokkerens (Djævlens) arnesteder

frá eg hann gjördi alt sum lýðurin beiddi,
ára púkans alla píndi og meiddi,
Jesus Gudsson götuna vára greiddi.

16.

Alt helviti oyddi
enn, sum sigst í versi,
himnakongurin rein,
og svá snart hann sneyddi
snarpur í herför hesi,
tó var eftir ein;
bant hann hann við blessuðum orðum vondum,
tað má fregnast bæði á sjógv og londum,
fjötrarnir liggja á fótum hans og hondum,
fjandin brennur sjálvur í hesum bondum.

17.

Henda fylgdin fríða
fer við drottni mínum,
sælum og signaðum Krist,
ei mann um aldir líða
öllum lættir hann pínum
við sømd og sæluvist.
Signað lov tær syngist af hvörji drottu,

---

alle han adsplittede og lagde øde, Jesus, den Guds sön jevnede vore veje.

Vers 16. Hele dødningeriget ødte endnu, som det hedder i verset, himmelkongen den rene; og saaledes plyndrede (egtlig: bortskar) han det hurtig, den tapre, under dette hærværk; dog blev én tilbage. Ham bandt han med velsignede nidkære ord; vidt maa det sporges over land og so, lænkerne ligge om hans hænder og fødder, djævlen selv brænder i disse baand.

Vers 17. Denne skönne ledsagelse farer med min drott, den salige og signede Krist, og horer ej op gennem tiderne; alle pinsler letter han ved hæder og salighedsæde. Hver drott synger for dig en signed lovsang, den sande Gud vi love ved dag

sannan Gud vær lovum dag sum nattu,
fagna os við friði vinurin søti,
fagur hann reis up páskadagin at vöku.

18.

Kristus við kærleik dvaldist,
sum cancellerarnir vátta,
við hjálp hjá síni tjóð,
trúgvi eg tað svá taldist
tíggju og tríati nátta
heimsins hátið stóð.
Orð og verki alt vær til hans köllum
og unnum hesum velduga konginum snjöllum,
hann stóð up frá jörð á himnapöllum,
ásjáandi sínum postulum öllum.

19.

Nú mann í sælu sitja
sólarkongurin frómi
við allari eingla makt;
hann kemur vist at vitja
vár á efsta dómi,
tað hevur David sagt;

---

som ved nat!*) Modtag os, søde ven, i fred! Herlig han opstod Paaskedag i morgenvagten!

Vers 18. Kristus dvælte kærligt, som Evagelisterne berette, med kraftig hjælp hos sit folk. I 40 nætter, saa blev det regnet, stod verdens höjtid. Ord og gerninger alle værer til hans raadighed! Og lader os elske denne vældige herlige konge! (jevnfor v. 12 og v. 17). Han opfor fra jord til de himmelske sæder i alle sine apostlers paasyn!!

Vers 19. Nu mon i salighed sidde solkongen, den gæve med hele sin englehær. Han kommer vist at se til os ved den yderste dom.

---

*) Jevnfør v. 12, hvor skildringen af Herrens lidelse giver skjalden anledning til et lignende udbrud.

koma tá undur og ógnir vára lasta
eldurin brennur sólarplássið hægsta
mílur teljast meiri enn tusund rasta,
mann tá jörðin búkar úr sær kasta.

20.

Opnast allir himnar
af nýju klokkuljóði
líkt sum letrið tjer,
deyða dýpi livnar
við dýrum holdi og blóði,
sum áður hövdum her.
Talar hann tá við tignar orðum sínum:
'Trúi eg tær eruð vavdir syndalínum,
eg var svá fúsur at frelsa tykkur úr pínum,
fátt tær gjörduð eftir vilja mínum.'

21.

Hvör er tann, fríður er føddur
frægur drottin spurdi,
eyma liði sín'
at klaga tað hann møtti:
'at hvörjum hjartans burði
illa hugsuduð tær til mín;

Komme da undere og de rædselsfulde skikkelser af vore laster, ilden brænder paa det höjeste solstade, der regnes i mile mer end tusind raster; jorden mon da kaste døde kroppe ud af sig.

Vers 20. Alle himle sabnes ved den ny klokkelyd ligervis som skriften lærer; dødningedybet lever op igen med det dyre kød og blod, som vi forhen havde her.

Da taler han med sine herlige ord: 'Jeg trór i ere indvævede i syndelin; saa villig var jeg til at fri eder ud af pinsler, men det var kun faa ting. i gjorde mig til vilje.'

Vers 21. 'Er der nogen, som er født smuk,' spurgte den navnkundige herre; det var for at klage herover, han gik sin usle flok imøde (?): 'Ved hver hjertelig rørelse tænkte i daarligt paa mig! Fattige vilde i ikke tage eder af, i op-

fátaka tær vilduð ikki røkja
fyltist up við ódygd allra klekja,
við gudiligum valdi gjördi eg tykkum at søkja,
tó tær girndust attur í fjandans vilja at krøkja.'

22.

'Tær fóruð við fals og blygdir,
fangaduð ongan endlut
og lotuð ikki af,
hartil ljótar lygdir
lið mínum tær ræntuð
alt tað eg áður gav,
hataduð meg sjálvan, hörð var henda sneipa,
hvör vil öðrum oman í fjandan stoypa,
domið tær nú, hvör dýrt mundi eg tykkur keypa,
deyða toldi eg, hartil pínu greipa.'

23.

'Tjáður var eg í tosta,
trongdur alskyns møði,
kvalin og klæddur lítt,
læt eg lívið kosta
leggja út benjar fløði
og frelsti svá folkið mítt.
Onga viljið nú bøn mær fyri veita,

---

fyldtes med al skændsels utroskab; med guddomsvælde søgte jeg eder, dog i vare lystne efter at hage eder fast i Djævlens vilje.'

Vers 22. 'I for med falskhed, skam og derhos stygge lögne; det tog ingen ende med eder og ikke aflod i dermed; fra mit folk ranede i alt det, jeg forhen gav; mig selv hadede i — haard var denne skændsel, den ene vil støde den anden til Hel; dömmer nu selv, hvor dyrt jeg monne købe eder: døden taalte jeg og derhos haard pine.'

Vers 23. 'Udmattet var jeg af torst, trængt af alskens möje, forpint og lidt klædt, jeg satte livet ind, jeg udgød mit blod (egenlig: lod det fare ud paa saarets hav) for at frelse mit folk. Ingen bön vil i nu tilstaa mig til gengjæld, den ene

hvör vil öðrum ilskuverkini troyta,
fljótliga munnið tær fanga pínu heita,
sum fyrri gjörduð mínum boðorðum neita.'

24.

'Plagaður var eg við pustrum
píndur og hóttur longum
helst fyri tykkara skuld,
barin við torna pustrum,
bæði við svipu og stongum
af allri sveitini fylgdur.
Stungin fast og stoyttur hörðum grjóti
stórliga barin og vegin við miklum hóti,
hvat er tað góða tær gjörduð mær ímóti,
ígjögnum lögduð síðu mína við spjóti.'

25.

Vænur í valdsins hringi,
vísu kvað eg svá snjalla,
hann situr at sonnum domi,
ber hann á breiðu tingi
blóðigan krossin allan
og sýnir síni tjóð.
Talar hann tá við eyma liðið svarta:
'All-lítt havið tær stöðvað syndaparta.'

---

vil kappes med den anden i onde gerninger, hurtigt monne i faa en brændende pine, i som for nægtede at holde mine budord.'

Vers 24. 'Plaget var jeg af kindheste, pint og truet længe, særlig for eders skyld, slagen med slag af torne, og hele hoben forfulgte mig baade med svobe og stænger. Stærkt blev jeg stukken og stødt af haarde stene, vældig slagen og dræbt under stærke trusler; hvad godt ovede i mod mig? Min side gennemstak i med spydet!'

Vers 25. Skön i de vældiges kreds — saa kvad jeg lydeligt min sang — han sidder paa sandhedens domstol, paa storthinget frembærer han hele det blodige kors og viser sit folk det. Da taler han til den usle sorte hob: 'Alt for lidt har i

Er tá líkt at líta hans ásjón bjarta,
sum logandi svörðið flikar monnum í hjarta.

26.

Trúi eg í tvenna flokka
tigin Gudsson skiftir,
vitska íð flytur fram,
ber hann svá blíðan tokka
bragurin trú' eg svá skifti
at sitja og semja dóm.
Til valdra manna víkur hann tá við blíðu:
'verkin skulu tykkum lönuð verða hin fríðu,
sitið at sonarins síðu sviftir allri kvíðu,
sæla og dýrd mann aldri um aldir líða.'

27.

En til eymra manna
í annan stað mann víkja
líkt sum letrið tjer:
'Tit skuluð kvalirnar kanna
sigur himna kongurin ríki
og skiljast skjótt fra mær,
deyðin skal og djövlar illir granda
domdir íburt frá öllum guddomsanda

---

standset syndeioddet.' Hans lyse aasyn er da at skue lig et luende sværd, der skærer mænd i hjertet.

Vers 26. Jeg trór ædlingen, den Guds sön, skiller dem ad i trende flokke efter den indsigt, han lægger for dagen: saa trór jeg fyrsten maa adskille for, hvad han har saa blid en hu til, at kunne sidde og afsige dom. Til de udvalgte mænd vender han sig da med blidhed: 'Eders skönne gerninger skal i höste lön for, sidder ved sönnens side, befriede for al frygt, eders salighed og hæder mon aldrig forgaa gennem tiderne!'

Vers 27. Men paa den anden side vender han sig, som skriften lærer, saa til de usle mennesker: 'I skulle lære kvalerne at kende, siger den mægtige himmelkonge, og hurtig skilles fra mig, døden og onde djævle skulle skade eder, hvem dommen har frakendt hver gnist af guddomsaanden, det maa nu staa

tað mann nú um allar aldir standa,
æviliga brennið tær hjá fjanda.'

28.

Blessað brúðurin tiggja
biður í hesum váða:
'hægstur hoyr tú meg;
loyv mær at tiggja liði
lat tú meg tí ráða,
svá hjálpist hvör um seg,
tað er mín vón tú vilt mær einki neita,
vegsamliga um eg fari at leita,
tað er mín trú, at alt mant tú mær veita,
mín onkason fyri osara ást svá heita.'

29.

Harnæst biður hin bjarti
blíði Jóannes skæri,
hans er hjálpin týð;
frómur í frægum skarti,
har hann stendur nærri
og tigin talar við lít:
'Veldugur harri virð tú, hvat vær tínum,
vegsamliga lýð tú orðum mínum,
eg var fúsur at fylgja tær í pínu,
flýddi eg aldri undan krossi tínum.'

---

ved magt gennem alle tider, evigt maa i brænde hos Djævlen!'

Vers 28. Kongens velsignede brud beder i denne vaade: 'Höjeste, hor mig, tillad mig at gaa i forbön for flokken, lad mig have raadighed over den, saa hjælpes vi hver for sig. Det er mit haab, at du intet vil nægte mig, hæderlig skal jeg drage omkring at oplede. Det er min tro, at du vil tilstaa mig alt, min udkaarne sön, for vor brændende kærligheds skyld.'

Vers 29. Dernæst beder den lyse, blide og rene Johannes, for ham egner sig den milde hjælp; berömmelig i skinnende pragt her han stander hos, og saa taler den höje med eftertryk: 'Vældige herre, agt paa hvad vi sige, sömmeligt lyd du mine ord, jeg var jo villig til at folge med dig i pinslen, aldrig flyede jeg bort fra dit kors.'

30.

Mildur svarar af møði
mjúkur í minnis höllu:
'Víst tað veiti eg tær,
tit skuluð tiggja bæði
tað tit viljið við öllu
svá fagurliga fylgduð mær.
Verði tín vilji, mín veldiga hjartans móðir,
vegsamliga og svá tín, Jóannes bróðir,
hoyri eg tit viljið, at hjálpist allar tjóðir,
hvört teir eru vondir menn ella góðir.'

31.

Hetta frá eg tey tágu
týður Jóannes bæði
og mildast Maria frú,
fólk úr feikna plágu
flýddu frá grimdar øði
og langt á líknar brú.
Teirra bøn mann tó fyri öllum ganga,
tann íð linaði vára aðferð ranga,
aldri síðan fjandin os kann fanga
vonaleys livir um alla ævi langa.

Vers 30. Mild han svarer af træthed (?), den ydmyge af hjertet (egenlig: i mindets hal): 'Vist jeg tilstaar dig det, i begge skulle opnaa helt og holdent det i ville, saa fagert fulgde i mig. Ske din vilje, min vældige hjertenskære moder, sömmeligt og din, Johannes min broder; jeg hører, i ville, at alle folkeslag skulle blive hjulpne, de være gode eller onde mennesker!'

Vers 31. Dette spurgte jeg, at de modtog, baade den blide Johannes samt vor frue, den saare miskundelige Maria: folk fra rædslens kval, der vare römte bort fra den grumme natur og langt ud paa mildhedens bro. Deres bön maa dog gaa forud for alle, deres, som lindrede vor uretfærdige adfærd. Aldrig kan siden Djævlen fange os, haabløs lever han gennem alle de lange tider.

32.

Svá er nú várt minni
má eg tess ei tróta
sum Christnum kunnigt er,
eyk eg egnar syndir,
all-lítt vil eg meg bóta,
Gud fyrigev tú mær.
Eymliga hevur meg ilskubroddurin stangað,
ætið hevur meg tó til drottins langað,
tað er mín trú, at hjálpir tú mær tangað,
tað má heita: púkurin hevur meg fangað.

33.

Övund og allar syndir!
eg havi ei gjört tín vilja
og brotið svá boðskap tín,
tí eru tungar myndir,
tað munnum vær skilja
harður er hugurin mín.
Loys tú meg frá tungum syndaknúti,
mín livandi Jesus bæði inni og úti,
svá eg njóti skýli af skírnarklúti,
skepnu gevur hvörji skaparin af sínum luti.

Vers 32. Saa er nu det vi mindes, (maa jeg nu ikke slippe det!) som er vitterligt for Kristne, jeg øger mine egne synder, alt for lidt vil jeg bedre mig. Gud, tilgiv du mig! Ynkeligt har ondskabsbrodden stukket mig, altid har dog min forlængsel staaet til drotten; det er min tro, at hjælper du mig didhen, da maa det gjerne hedde, at Pokkeren har taget mig.'

Vers 33. O avind med alle synder! Jeg har ej gjort din vilje, og har jeg brudt dit bud; derfor er syndebillederne tunge; det kan jeg skönne; haard er min hu. Los du mig baade inde og ude, min levende Jesus, fra den tunge syndeknude, saa jeg kan nyde skærmen af min daabsdragt! Hver skabning faar sin lod af skaberen til givendes.

34.

Hollur heilagur andi
himna kongsins móðir,
Maria mild og skær,
loys tú lið frá vanda
svá lívgast allar tjóðir,
tað er tær neytsýn á.
Syndir havast sárt at hjarta mínum
sannliga vavin í lasta línum,
livandi Jesus lina tú angri mínum,
lat meg vera undir verndar skafti tínum!

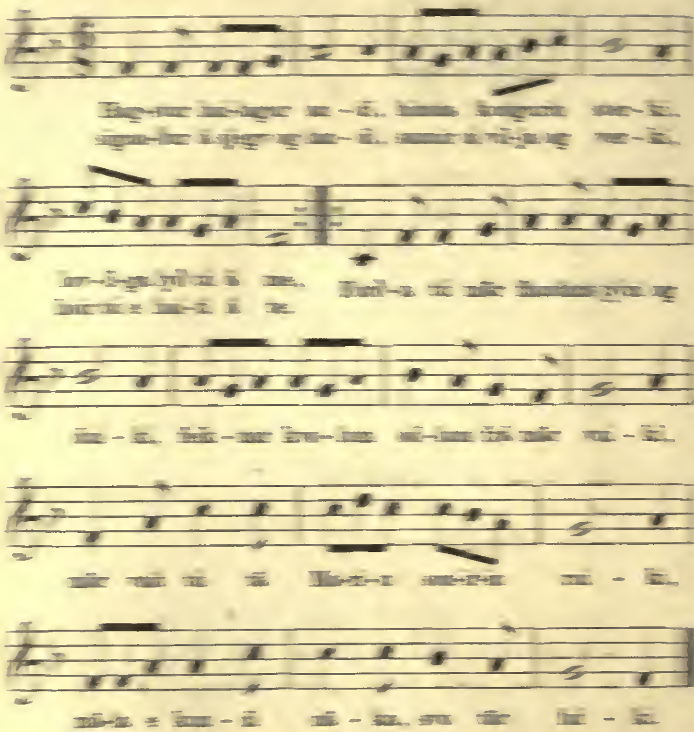
35.

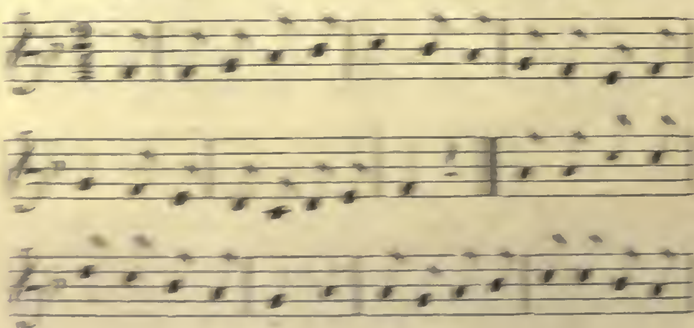
Fegin og fúsur eg beiddist:
forða tú mær pínu,
sum vænur og vegligur er,
svá biðji eg tú ei reiðist
hesum orðum mínum,
sum veizt, at eg trúi tær.
Hugi kjós umbunað hvörjum verki tínum,
sæla og dýrd mann aldri um aldir linna,
lat tú meg njóta Jesus orðum tínum,
við tíni náði mátti sælu finna!

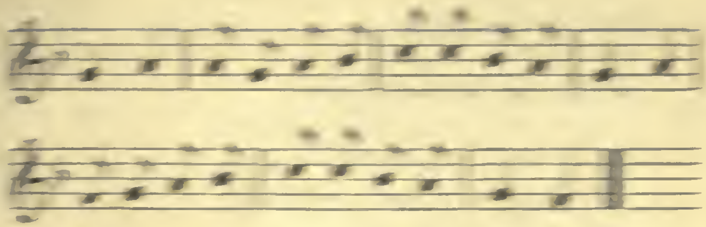
Vers 34. Hulde Helligaand og du himmelkongens moder, Maria mild og ren! Løs du folk fra vaade, saa levendegøres alle folkeslag; det føler du jo trang til! Synder trænge haardt mit hjerte, jeg er indsvøbt i lasters lin; levende Jesus, formild du min sorg, lad mig være under dit beskærmende skjold!

Vers 35. Glad og villig jeg begærede: Afvend fra mig pinen, du skönne og herlige; saa beder jeg du ej vil vredes over disse mine ord, du som véd, at jeg trór paa dig!

Vælg for mit sind en beredelse med alle dine gerninger (?), salighed og hæder mon aldrig ophøre gennem tiderne, lad mig da nyde det, o Jesus, efter dine ord, at jeg af din naade maatte finde salighed!

bæði vitið og viljann
vildi eg hafa til meiri
að lofa þig, lausnarinn hreinn.
Leys þú mig frá langri synda mæði,
lifandi Jesús og þýð María bæði.
Orðin falli, úti er þetta kvæði,
amen, amen, endir verði á fræði!

ANMÆRKNINGER TIL KVADET.

Vers 1. Det er dette, som Lyngby citerer i anhanget til sine Færø'ske kvæder, det saakaldte 'hvalvers', det eneste brudstykke af kvadet, som kan siges at være almindelig bekendt. Navnet skal hidrøre fra den formening, at det skulde, naar det blev afsunget, være istand til at fordrive de store hvaler, hvis man kom i hvalnod ude paa havet. L. 3. Her har den Islandske recension 'ljúfliga' og som variant 'loflegur', og mærkelig nok, medens 'lovliga' er det almindelige her, finder jeg i en Færosk recension [som jeg vil betegne med mærket I b; den ligner nemlig den jeg i hovedsagen har benyttet meget; paa sine steder var læsemaaden klarere og nøjagtigere i den sidste saa den er kommen mig til god nytte] 'lyfliga'.

Vers 5. L. 5. 'tey' (þau), som findes i de Færøske recensioner, giver en bedre mening og er vist rigtigere end 'þann', som den Islandske har; det samme gælder i mine tanker L. 10 'bannað trè'. Efter denne læsemaade blev oversættelsen: 'Hun bed æblet, det forbudte træ'. Efter de Færøske: 'Hun bed æblet af det forbudte træ'. L. 8. I a har 'hesum', I b 'tessu' (þessu). Dette lod jeg staa som et ikke umærkeligt vidne om troskaben i overleveringen!

Vers 6. L. 6. har den Islandske rec. 'af brögnum'; da jeg ikke med min bedste vilje kan faa mening ud heraf, har jeg beholdt 'af lögunum', som dog giver nogen mening.

Vers 8. L. 9. Her har baade den Islandske rec. og rec. I b 'skrýddist'; dog har jeg beholdt 'skrýddur' fra I a; thi kun saaledes

---

én, baade vid og vilje ønskede jeg at have til at love dig mere, du vor rene genløser! Fri mig fra længer at udmattes af synder, levende Jesus og blide Maria! Ordene falde! Ude er dette kvad; amen, amen, slut der blive paa vidskaben!!

kommer der sammenhæng mellem de 4 sidste linier, og bliver det derved tydeligt, at det er den Helligaand, som er genstanden for paakaldelsen.

Vers 12. 'royrd við raimi við'. Saaledes I a og I b. Den Isl. rec. gav nøglen til forstaaelsen. Ordet 'reynivið' maatte neppe være forstaaelig for Færingen; da 'rönnetræ' var ganske ukendt her, deraf forvanskningen antager jeg. L. 2 er 'um' indskudt af mig for tydelighedens skyld.

Vers 13. L. 4. Den Isl. rec. har 'rómur röddu skærri'; da denne var mig uforstaaelig, foretrak jeg læsemaaden i I a og I b: 'við rómi röddu skærri', hvor blot et 'og' behøvede at indsættes mellem 'rómi' og 'röddu' for at give god mening.

Vers 17. L. 9. Læsemaaden i den Isl. rec.: 'fögnuð þann, sem fríðir vinirnir sóttu' har man aabenbar ikke forstaat; dog enten øret har opfattet lyden i den form, her staar, eller man snildelig har givet ordene en nogen anden vending, saa syntes jeg tanken, der fremkom af denne indklædning, var smuk, og er selve ændringen et af beviserne — kvadet i sin Færøske dragt giver flere af slige — paa den kærlighed, hvormed Færingen i tidligere dage har omfattet samme, og væsenlig af den grund lod jeg den staa.

Vers 21. Dette er indskudt mellem v. 20 og v. 21 i den Islandske, ligesom vers 24 mellem v. 22 og v. 23 i samme. Her synes en eller anden Færing at have savnet en henpegen paa Matth. 25, 43; er mulig ønsket om at faa dette med aarsagen til indflætningen af verset. L. 4 er en konjektur. I a og I b have: 'edta tă alt tilkläa', men dette var meningsløst, konjekturen giver god mening og har slutningsrim.

Vers 22 (i den Isl. rec. vers 21). L. 2. Den Isl. rec.'s: 'fögnuð aumum entuð' er i de Færøske bleven til: 'fangaduð ongan endlut'. 'fögnuð' har her voldt samme vanskelighed som tidligere (v. ovenfor til v. 17).

Vers 24. Her, hvor talen er om Herrens pine, har den Isl. original ikke været fyldig nok for Færingen. Med særlig forkærlighed har han udmalet den i det enkelte (forbilledet laa nær; man tænke paa vidtlöftigheden i de gamle passionspsalmer). L. 10. Hensigten at stille Herrens fjenders adfærd i et skarpt lys i modsætning til det Herren kunde kræve af dem er naaet ved et i al sin korthed slaaende udtryk. Den fine ironi, der tillige ligger deri, bedes bemærket.

Vers 25 (i den Isl. rec. vers 23). L. 10. Her har den Isl. rec.: 'sem logandi eldur flygi mönnum í hjarta'. 'flygi' — denne form kendes ikke her, man har opfattet det som flikar ɔ: skærer; hertil passede imidlertid ikke 'eldur' men vel 'svörð'.

Vers 26 (i den Isl. rec. vers 24). L. 3. Den Isl. rec. har her: 'vísa (al. vizka) er fylgdin fróm'. Jeg kan ikke faa mening i dette; noget bedre gaar det mig med de Færøske. I a 'vitska sum flytur fram', I b (noget nærmere den Islandske) 'vitska íð fylgjir fram', dog uklart er det tilhobe. L. 10 findes ikke i den Isl. rec., den har 'sannlega verið sviptir allri kvíðu'; to linier ere altsaa i de F. rec. trukne sammen til en. Udtrykkene maatte saa for versemaalets skyld afkortes: 'at sonarins' for 'at sonarins høgri síðu'. Jeg har indskudt 'síðu' efter 'sonarins'.

Vers 28 (Isl. v. 26). L. 8 og 9 ere noget forskellige fra de tilsvarende i den Isl. rec., dog ere 'veita' og 'leita' bevarede som slutningsrim. Tanken er omtrent den samme.

Vers 31 (Isl. v. 29). I a og I b havde 'Hetta frå eg tô täki tikkur (um)'. Islandskens 'þágu' og 'frá' var misforstaat. Meningen blev herved aldeles forstyrret, den modsatte af hvad den skulde være. L. 8. Den Isl. rec. har þannin (jfr. v. 14 L. 8). Dette kender Færingen ikke. Øret opfangede tann íð, og da det giver ligesaa god mening som 'svá', har jeg ladet det staa som et bidrag til at belyse troskaben i overleveringen.

Vers 33. Skönt dette saavelsom de to følgende vers ikke findes i den Islandske rec., og dennes 2 slutningsvers ere tabte her, kan det dog formærkes, at billinger af samme have foresvævet den ukendte forfatter af vers 33, 34 og 35; saaledes er linie 7 med nogen afændring den samme som vers 32 l. 7 i den Isl. recension. L. 8 jevnfør i den Isl. v. 32 l. 8. Begge steder 'livandi Jesus'.

Vers 34, hvori forresten vers 1 klinger igennem, paakaldes den milde Maria; jevnfør vers 32 l. 8 i den Isl. recension. L. 8 'vavist' er af mig ændret til 'vavin'.

Vers 35. L. 7. Her havde rec. begge 'hugur kjós umbuin' (og 'umbuun'): for at faa mening deri maatte den ændring ské, som er skét. Tanken bliver da god.

Til disse anmærkninger maa det være mig tilladt at føje et vidnesbyrd fra en gammel nulevende mand i Thorshavn for den ældre slægts større kendskab til kvadet. Han mindedes fra sin barndom at have hørt en gammel kone fra Østerø synge de 19 første vers for sig.

Sluttelig maa jeg takke Hr. sysselmand Vinther fra Sandø, der meddelte mig den nu brugelige melodi til 'Ljómur'. Det er vel utvivlsomt, at denne oprindelig har lydt som den gamle, men ved at underlægges adskillige af Færingernes thåtter og saaledes blive stadig brugt i dansen har den efterhaanden modtaget de afændringer, som den medfølgende melodi udviser.

OM DE SIDSTE AARS OPDAGELSER AF FORHISTORISKE MINDESMÆRKER TIL BELYSNING AF MENNESKESLÆGTENS TIDLIGSTE FREMTRÆDEN I INDIEN*).

AF L. ZINCK.

Hvad man end dømmer om de Resultater, som Undersøgelserne om Menneskeslægtens Ælde have ført til, vil Ingen kunne nægte, at dette Spørgsmaal, betragtet blot og bart som et Moment i Archæologiens Historie, har haft sin store praktiske Betydning.

Først og fremmest har man derved overalt vundet et friere Blik paa Oldsagstudiet, og de Spørgsmaal, som staae i Forbindelse med denne Gren af Archæologien ere derved, ogsaa udenfor Norden, blevne løftede ud over den trange Begrændsning, indenfor hvilken de tidligere bleve holdte af en altfor snæver historisk Betragtning, der henførte Vidnesbyrdene om den hele Menneskeslægts Udviklingshistorie til et enkelt Folk, og kun var altfor tilbøjelig til at see særlige, nationale Mindesmærker i det, der utvivlsomt er fælles Efterladenskaber for mange, forskjellige Folk.

Hertil kommer endnu den Omstændighed, at Spørgsmaalet om Menneskeslægtens Ælde eller tidligste Fremtræden her i Evropa har ligestor Interesse for Archæologer, Geologer og Palæontologer; som Følge heraf gaae derfor her Naturforskningen og Oldgrandskningen Haand i Haand, derved er Arbejdskraften bleven langt større, og i samme For-

*) I alt Væsenligt overensstemmende med et Foredrag, holdt i Oldskriftselskabets Møde, Marts 1869.

hold ere Undersøgelserne blevne fyldigere og Interessen for dem langt almindeligere. Saaledes foreligger der allerede nu ikke saa faa Beretninger om Oldsagfund og archæologiske Undersøgelser udenfor Evropa, der fortjene al mulig Opmærksomhed, og dette gjælder fornemligt om de Meddelelser angaaende forhistoriske Mindesmærker, der komme til os ovre fra Indien.

Det, der giver Undersøgelserne i Indien særlig Betydning og berettiger os til at vente et rigt Udbytte af dem, er den Omstændighed, at baade Tiden og Forholdene der stille sig særdeles gunstigt, idet nemlig de kolossale Arbejder, som den indiske Regering er ifærd med at fuldføre, der har samlet saa mange fortrinlige, videnskabelige Kræfter, som næppe noget andet Sted udenfor Evropa — de forenede Stater alene undtagen. Thi ikke blot er man for Tiden ivrigt beskjæftiget i Indien med Anlæget af et kæmpemæssigt Jernbanenet, men samtidigt arbejdes der paa en fuldstændig, detailleret, geologisk Undersøgelse og Opmaaling af hele Landet, og hertil kommer endnu, at der iblandt de Indfødte, som ogsaa iblandt Officererne ved den ostindiske Hær findes adskillige, som med stor Iver have kastet sig over Studiet af Indiens Oldtidshistorie, Sprog og Ethnografi. Betingelserne, for at de archæologiske Undersøgelser kunne blive saa omhyggelige og tilfredsstillende som muligt, ere saaledes tilstede i rigt Maal, og som man vil kunne skjønne af det Følgende, synes der ogsaa at være Arbejde nok for alle Hænder.

Som sagt, Interessen for de gamle Mindesmærker er kommen med Posten fra Evropa, idet den nærmest er bleven vakt ved Beretninger i Bøger og Tidsskrifter om Opdagelserne herhjemme, og saaledes har da — for at jeg skal begynde med hvad der i archæologisk Henseende regnes for Begyndelsen, og for at nævne et enkelt Exempel — Mr. Prestwichs Meddelelser i »Phil. Transactions« om de geologiske og archæologiske Forhold i Somme-Dalen og ved forskjellige, engelske Floder, ledet til Opdagelsen af Oldsager, først

i Omegnen af Madras og siden over en betydelig Del af Sydindien, undér væsenlig beslægtede Forhold og i deres hele Karakter saa lig de amienske Typer, at Prestwich ved Synet af dem erklærede, at det saae ud, som om de, der havde tilhugget dem, havde gaaet i samme Skole som den ældste Stenalders Mennesker i Frankrig og England.

Det er to Geologer, Foote og King, begge ansatte ved »The geological Survey of India«, hvem denne Opdagelse skyldes*).

Som man vil erindre, udgjor den sydlige Deel af Indien et sammenhængende Bjergland, Dekan, temmelig brat afskaaret imod Vest, hvor det er højest, og jevnt skraanende imod Øst til den bengalske Bugt — Navnet her taget i videre Udstrækning, om hele den Del af det indiske Ocean, der skjærer sig ind mellem For- og Bagindien. Til denne Side have de talrige Floder deres Løb. Bjergene træde dog ikke lige ud til Havet, men afløses ud imod Kysten af en fortløbende, flad Landstrækning, der som en Bord omgiver det hele Land og navnlig paa Østsiden naaer en temmelig betydelig Brede. Karakteristisk for denne flade Kyst er et Jordlag, som de indiske Geologer betegne ved Navnet Laterit, en iøjnefaldende Kystdannelse, som med større og mindre Afbrydelser fortsættes lige ned til Kap Comerin, og som Nord og Syd for Madras danner et sammenhængende Bælte paa over hundrede Miles Længde, kun gjennemskaaret af dybe Floddale. Længere imod Nord, langs Kysten af Orissa, fremtræder denne Dannelse igjen, og efter Mr. Footes Mening er der al Grund til at vente, at den ogsaa vil

*) Den udførlige Beretning: »On the Occurrence of Stone Implements in Lateritic Formations in various Parts of the Madras and North Arcot Districts«, af Bruce Foote, med dertil hørende Appendix af W. King findes i »The Madras Journal of Literat. and Science. Octb. 1866. En kortere Fremstilling af Foote i »The Quart. Journ. of the geol. Society«. Nov. 1868, indeholder flere nye, interessante Momenter.

vise sig paa den endnu ikke undersøgte, mellemliggende Strækning.

Østranden af dette Bælte viser sig bestemt begrændset ved en Linie, der følger alle Kystens Krumninger. Denne Linie frembringes imidlertid ikke ved Lateriten selv, men ved en senere Alluvialdannelse, af nyere og nyeste Oprindelse, som skyder sig op over det ældre Lag paa den nærmeste Skraaning ud imod Havet. Imod Vest mangler derimod en saadan bestemt Begrændsning, paa denne Side er Lateritlaget meget sønderrevet og udtyndet, og vistnok for en stor Del helt udvasket og bortskyllet ved de aarlige Oversvømmelser. Som sammenhængende Masse naaer det ved Madras en Brede af indtil tre Mil, men Smaapletter og umiskjendelige Spor af dets tidligere Forekomst kunne forfølges meget længere ind i Landet.

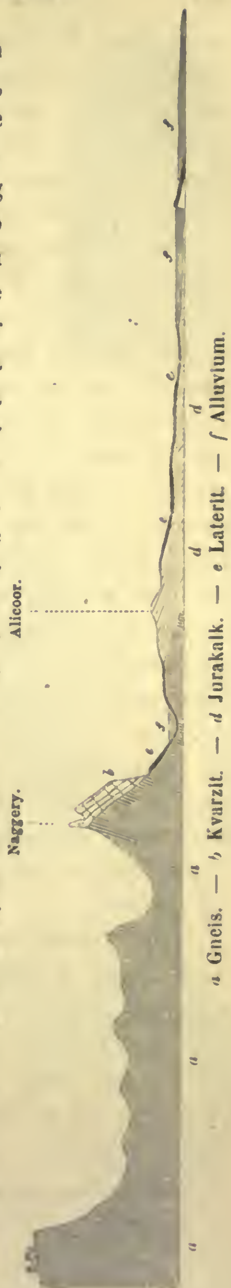
Hidtil er der ikke blevet fundet organiske Levninger i Lateriten, med Undtagelse af nogle Brudstykker af forstenet Træ; der mangler saaledes en vigtig Faktor til Bestemmelsen af dette Lags Oprindelse. Dog den Omstændighed, at det overalt danner en Bord nedenfor Bjergene langs med Kysten, og at det hviler paa en Klippegrund, der overalt er af neptunisk Oprindelse, viser bestemt hen til, at ogsaa det, ligesom det endnu senere Kystalluvium, er fremkommet ved Havets Virksomhed. Efter Footes Mening er Lateritlaget blevet afsat i et temmelig grundet Hav. Lateriten bestaaer af en rød, jernholdig og mere eller mindre sandblandet Lerart; som almindelig Regel gjælder det, at den ellers ikke indeholder andre, fremmede Bestanddele; men ved Madras skifter den Karakter, idet den der er stærkt tilsat med rullede Sten af Kvarzit og fremtræder ligefrem som et Konglomerat, — et Slags Beton — og i dette er det, at Oldsagerne findes.

Det er ikke vanskeligt at paavise, hvorfra disse rullede Kvarzitstykker komme. Ved et Gjennemsnit af Terrainet ved Madras har man nemlig følgende Forhold (Fig. 1): Bagest det

store, sammenhængende Højland, foran dette en Række stejle, isolerede Bjerge, Naggery Mountains, hvis Toppe og østlige Skraaninger ere bedækkede med et mægtigt, sammenhængende Lag Kvarzit, og endnu længere fremme imod Kysten to Grupper af Høje, Alicoor og Sattavedu Hills, omkring hvilke uhyre Masser af dette Materiale findes sammendyngede, men her som løsrevne, rullede Brudstykker. Fra disse Oplagsteder ere Rullestenene saa senere spredte til alle Sider, hvad der er kjendeligt deraf, at de aftage i Mængde, jo længere man fjerner sig fra Højene, og det samme gjælder om de tilhugne Stenredskaber. Det ligger saaledes nær at antage, at disse Høje, der paa hin Tid maae have raget frem som Øer over Havfladen, have været Hjemstedet, eller et yndet Tilholdssted for de Mennesker, der tilhuggede hine Redskaber.

Syd for Madras hører Kvarziten op, og dermed ogsaa Oldsagerne; anderledes imod Nord, hvor Randbjergene paa en Strækning af henved 50 Mil, indtil Kistna Floden, for største Delen bestaae af Kvarzit, der har afgivet Rullesten i Masse til Lateriten, og tillige Materiale til Urindvaanernes Redskaber; saadanne findes da ogsaa spredte over hele Strækningen. Saavidt om de lokale Forhold i Almindelighed.

Et Blik paa Afbildningerne vil være tilstrækkeligt til at vise Enhver, i hvor høj Grad de indiske Oldsager fra Laterit-

laget ligne de evropæiske Drifttyper. »Hvad der særligt karakteriserer disse Redskaber, bemærker Foote, er, at de ere tilhuggede saaledes, at de frembyde en skarp Rand, (cutting edge) der ligger i samme Plan som Redskabets Axe. Paa nogle løber denne Rand rundt omkring hele Redskabet, paa andre er den derimod indskrænket til de tre Sider, eller endog kun til to, hvor nemlig de lange Siderande foroven løbe sammen til en Spids, hvorimod Basis er stump, og ved andre igjen frembyder kun den øverste Rand af Redskabet en skarp Kant eller Eg, medens Randene paa de tre andre Sider ere stumpe«. Det forekommer mig, at denne Beskrivelse, som nærmest gaaer ud paa at finde den Eg eller Od, der kan gjøre disse Redskaber til Øxer eller Spyd, ikke er ganske fyldestgjørende, naar man seer paa Afbildningerne; thi det viser sig da, at denne Rand, selv om den ikke er skarp nok til at faae Navn af »cutting edge«, fortsættes hele Redskabet rundt, og det Karakteristiske ved den er, at den viser os Fremgangsmaaden ved disse Redskabers Tilhugning, der har rettet sig efter den Form, hvori det uforarbejdede Materiale forelaae, som forholdsvis flade, rullede Sten, der bedst lod sig forme ved at bearbejdes fra Randen. Jeg formoder dette ved at see hen til, at Urindvaanerne her hjemme stadig have brugt den samme Fremgangsmaade, hvor de have benyttet mindre, rullede Sten af Flint, som f. Ex. paa Møen og i Stevns.

Det Typiske ved Stenoldsagerne fra Driftlagene ligger udelukkende i Formen; den Maade, hvorpaa de ere tilhuggede, frembyder intet særligt Mærkeligt.

Idet Foote gaaer ud fra Mr. Evans Beskrivelse*) af de fransk-engelske Drifttyper, opstiller han følgende Inddeling for de indiske Stenoldsager fra Lateritlaget:

*) Phil. Transactions 1861 S. 311. Aarboger f. n. Oldk. 1867 S. 329.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

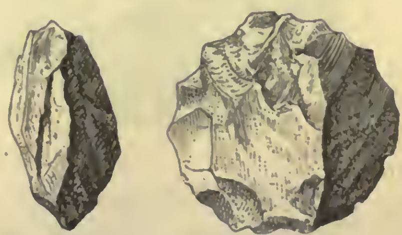
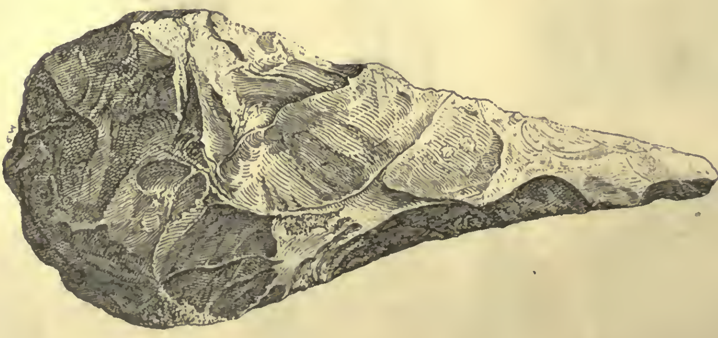

Fig. 2—7. Indiske Stenredskaber fra Lateritlaget. ½ af den naturlige Størrelse.

1ste Kl. Redskaber med stump eller buttet Basis.
a) Tilspidsede Vaaben (Spyd) — Fig 2.
b) Kiledannede Vaaben (Øxer og Hakker) — Fig. 3-4.
2den Kl. Redskaber med en skarp Kant helt rundt.
a) Redskaber, tilspidsede ved den ene eller ved begge Ender — Fig. 5.
b) Ovale eller mandelformede Redskaber — Fig. 6.
c) Diskusformede Redskaber — Fig. 7.
3die Kl. Flækker.

Medens Ligheden med Oldsagerne fra Somme-Dalen ellers i det Hele taget er gjennemgaaende, fremtræder der ved Fig. 3 og 4 en ny Form, som frembyder langt flere Sammenligningspunkter med Kilerne fra den »senere Stenalder«. Denne Klasse, som kun er sparsomt repræsenteret, staaer dog ikke isoleret, idet en Række Overgangsformer føre tilbage til de ovale Redskaber. Endnu skal kun bemærkes, at den mest karakteristiske af Formerne fra St. Acheul, af Arbejderne kaldet »langue de chat« (Fig. 8) ikke forekommer i Indien.

Fig. 8.

Det er imidlertid ikke saa meget Formen, som de Omstændigheder, hvorunder de ere fundne, paa mange forskjellige Steder og i meget betydeligt Antal, der give disse

gaadefulde Redskaber en særlig Interesse. De staae nemlig, som alt tidligere antydet, i et saa nøje Forhold til det lateritiske Jordlag, at de ejendommelige Forhold, hvorunder dette er afsat, til syvende og sidst ville blive omtrent enebestemmende med Hensyn til Redskabernes Ælde og ejendommelige Brug, saa meget mere, som der ikke findes Levninger af Dyr sammen med dem, der kunde give nogen Oplysning i saa Henseende.

Overalt, hvor Lateriten indeholder rullet Kvarzit, finder man disse Redskaber, navnlig i Floddalene, hvor Strømmen har uddybet Jordsmonnet saaledes, at talrige Gjennemsnit i Skrænterne vise de forskjellige Lag i deres uforstyrrede Rækkefølge, lige ned til det faste Underlag, som enten bestaaer af Gneis eller Skiferler, hvilket sidste indeholder Planteforsteninger, beslægtede med visse Former, der forekomme i Juraformationen i Evropa. Ved saadanne Gjennemskjæringer har man fundet Redskaberne »in situ«, siddende fast indmurede imellem rullede Smaasten og Laterit, saa fast, at der behøvedes en god Hakke og udkrævedes en hel Del Arbejde for at faae dem ud.

Paa et ganske enkelt Sted, i en Klint i Nærheden af Madras, opnaaer Lateriten en Mægtighed af 60 Fod, men dette er som sagt en Undtagelse, der sandsynligvis skyldes ejendommelige Strømforhold; ellers naaer Laget langtfra denne Tykkelse. Redskaberne ere fundne i forskjellig Dybde, hidtil kun i den øverste Lagmasse, i det højeste 15—16 Fod under Jordoverfladen.

Til Oplysning om de enkelte geologiske Træk giver Foote en Beskrivelse over forskjellige Gjennemsnit, hvor han har kunnet forfølge Lateriten lige ned til den faste Klippegrund; men i alt Væsenligt ere de hinanden saa lig, at det her kan være tilstrækkeligt at anføre et enkelt Exempel, hentet fra en Dal, Attrampakkam Nullah, hvor Vandet ved Gjennembruddet af en af de store, gamle,

konstige Damme eller Reservoirer havde udskaaret adskillige, dybe Kløfter. Han anfører her følgende Forhold.

a) Muld og dyrket Jord 6 Fod.

b) Lateritisk Konglomerat med Lag af rullet Kvarzit 1½—3 Fod.

c) Sandblandet Ler med rullet Kvarzit og tynde Striber af Kunkur (et Slags Kalk-Tuf) 5½—6½ Fod.

derefter igjen

d) lateritisk Konglomerat fuldt af rullet Kvarzit,

og endelig

e) det underliggende graae Skiferler.

I det midterste sandede Lerlag fandtes et Redskab, 10—11 Fod under Jordoverfladen.

Men Lateriten og med den Oldsagerne stiger ogsaa op paa Sletten ovenfor Floddalen. Spørgsmaalet om »the high« og »the low level«*) er saaledes atter kommet frem her, idet Nogle mene, at man maa ansee Lateriten nede i Dalene som værende af senere Oprindelse, dannet af Materialet, som Floderne have løsrevet fra de højere liggende Lag, medens Foote bygger sin Mening paa Forholdene, saaledes som de vise sig andre Steder længere imod Nord, og antager, at Lateriten ogsaa ved Madras oprindelig har udgjort et sammenhængende Lag, der paa det nøjeste fulgte alle Bølgelinierne i det underliggende Skiferler, i hvilket Dalen er udhulet.

Men Floderne og den Rolle, de have spillet, have ved dette Spørgsmaal en underordnet Interesse. Denne fører længere tilbage, til den Tid, da der ikke var nogen Flod eller Dal, men da den hele Strækning var dækket af et Hav, op af hvilket der kun ragede enkelte Øer og Smaaholme frem.

---

*) Med Hensyn til den nærmere Forklaring af disse Forhold maa jeg nøjes med at henvise til Fremstillingen i Aarb. f. n. O. 1867 »Om Oldsagsfundene i de gamle Flodgruslag«.

Vidnesbyrdet om denne Tingenes Tilstand finder man ved at bestige hine fordums Øer og Holme, der nu træde frem i Mellemgrunden paa Landskabet som isolerede Høje eller sammenhængende Bakkestrøg. Er man nemlig steget op til en vis Højde — efter de forskjellige Sandsynligheds-beregninger og Maalinger, Foote har anstillet, mener han at kunne bestemme den til 5—600 Fod over Havets Overflade — hører Lateriten op, og hermed er ogsaa Grændsen sat for Kvarziten og Oldsagerne. Og denne Grændse er den oprindelige, Lateriten har aldrig bedækket de øverste Rygge af disse Højder. Man kan i denne Henseende ikke tage fejl; thi selv paa saadanne Steder, hvor Lateriten i Tidernes Løb er bleven skyllet fuldstændigt bort af Vandet ved de aarlige voldsomme Regnskyl og Oversvømmelser, finder man dog tydelige Spor af dens tidligere Forekomst, det være sig enten paa de løse, rullede Kvarzitsten, eller paa de udvaskede Oldsager, eller paa den faste underliggende Klippebund, der har været i umiddelbar Berøring med den, idet de fremvise talrige, stærk mørkerøde Stænk og Pletter, som skyldes det meget Jern, Lateriten altid indeholder; men her oppe — f. Ex. paa Toppen af Alicoor-Højene — rager den graae Sandsten frem uden mindste Spor af nogen fremmed Indvirkning.

Kommer nu hertil, at man paa forskjellige Steder langs Randbjergene, i tilsvarende Højde har fundet gamle Havstokke, ogsaa stærkt farvede af Laterit-Havets jernholdige Vande, saa have vi her, efter de indiske Geologers Mening, i disse forskjellige, sammenstødende Omstændigheder et Vidnesbyrd om, at Østkysten af Indien i en forholdsvis nyere Tid, d. v. s. efter at Landet allerede var beboet af Mennesker, har hævet sig 5—600 Fod. Den Landstrækning, som derved er fremkommen, har en Gjennemsnitsbrede af 12 Mil, ved Caverys Udløb endog 20 Mil.

At adskillige af de fundne Redskaber ere blevne førte omkring og omtumlede af Strømmen, forinden de kom til Leje der, hvor man nu har fundet dem, fremgaaer af deres

rullede Udseende; men dette gjælder efter Footes Sigende kun om de færreste, største Delen har bevaret deres oprindelige Præg, og de skarpe Kanter og Brud vise, at de maae være blevne liggende ikke ret langt fra det Sted, hvor de ere faldne. Der kan saaledes ikke, naar man seer bort fra de enkelte Undtagelser, være Tale om, at disse Redskaber ere udskyllede eller bortskyllede fra det højere liggende Terrain; de maae være tabte i Vandet, og dette er altid et ikke uvæsenligt Fingerpeg med Hensyn til deres Brug, selv om vi ikke ere istand til at give dem Navn, og saa meget mere betydningsfuldt er det, som der i denne Henseende hersker den skjønneste Overensstemmelse med de tilsvarende og beslægtede Redskaber, der ere blevne fundne her i Evropa; de forekomme nemlig alle i Floddale, eller paa Steder, hvor der tidligere har været Sø. Det vil være paa det rette Sted her at anføre et Faktum, som jeg hidtil ikke har haft Lejlighed til at berøre. De indiske Drifttyper tilhøre ikke udelukkende Kysten, man har ogsaa fundet dem inde i Landet bag Randbjergene, og i en saa stor Højde (15—1600 Fod over Havet), at der ikke kan være Tale om at sætte deres Forekomst her i Forbindelse med Hypothesen om Landets Hævning op af Laterit-Havet. Paa disse Steder findes der ikke Spor af Laterit; Jordsmonnet, hvoraf de vaskes ud ved Regnskyllene, bestaaer derimod af et Slags Kalktuf, bekjendt under Navnet Kunkur; det ansees for en Ferskvandsdannelse, og Laget, som paa mange Steder har stor Udbredelse, vidner vel saaledes om, at der tidligere har været store Indsøer her.

De Forhold, hvorunder disse ældgamle Redskaber ere opdagede i Indien, kan saaledes kun bestyrke mig i den Mening, at det her gjælder langt mere om Findestedet end om Formen, forsaavidt som man vil forsøge at give en Forklaring af det Brug, der kan være gjort af dem*).

*) I »Materiaux pour servir à l'hist. de l'homme«. III. S. 394.

Under den Diskusion, som disse mærkelige Undersøgelser gav Anledning til i det geologiske Selskab i London, da Foote forrige Sommer forelagde dem for Selskabet, ytrede Præsidenten, at ligesom de physiske Forhold viste, at Dekan engang havde været en Ø, saaledes var der ethnologiske Data, der gjorde, at man endnu med en vis Sandsynlighed kunde paavise Efterkommerne af de Mennesker, der i en fjern Oldtid havde tilhugget disse Stenredskaber. Disse Efterkommere saae han nemlig i de saakaldte »Hill-Tribes«, Levningerne af Landets oprindelige Befolkning, der paa mange Maader ere forskjellige fra de ariske Folk, hvem Indien skylder sin nuværende Kultur.

Tanken er ikke ny; thi den samme Formodning er allerede tidligere bleven udtalt af indiske Oldgrandskere, rigtignok ikke specielt for disse Kystfunds Vedkommende, men som gjældende hele den forhistoriske Kultur, vi indbefatte under Navnet Stenalderen.

Medens Størstedelen af Landets oprindelige Befolkning blev overvundet af de fremtrængende ariske Folk, for derefter lidt efter lidt at blive delagtiggjorte i den større Kultur, som Landets nye Herrer førte med sig, vare der adskillige Stammer, som unddrog sig enhver Berøring med de Fremmede, ved at trække sig tilbage til ugjennemtrængelige Kratskove og utilgjængelige Bjergegne, og her have de holdt sig indtil den Dag idag, i mange Tilfælde omtrent paa samme primitive Standpunkt, som man mener, de indtog, da Hinduerne kom ind i Landet. De indvandrede Folk betragtede dem med den største Afsky, »de sorte, menneskeofrende, kjødædende Skovstammer«, saaledes benævnes de i de gamle Sanskrit-Annaler.

---

findes en Meddelelse om Fund af Stenoldsager fra Omegnen af Buenos Ayros i Sydamerika; imellem dem anføres ogsaa et raat forarbejdet Redskab af den bekjendte Form fra Somme-Dalen, fundet i en Lagune ved Kysten.

I »Proceedings of the Asiatic Society of Bengal«, Aug. 1868, meddeles der en kort Beskrivelse over en af disse Stammer, kaldet Kheriah, af hvilken det fremgaaer, at man vanskeligt vil kunne finde Mennesker, paa hvem Navnet Vilde mere passende kan anvendes.

Om deres Ydre bemærker Forfatteren Mr. Ball kun, at Udtrykket i deres Ansigt svarer til det lave Standpunkt, de indtage i det menneskelige Samfund, medens selve Trækkene forekomme ham at mangle en bestemt typisk Karakter. Da han ikke nærmere omtaler deres Hudfarve, finder den gamle Annalforfatters Beskrivelse af de »sorte« Skovstammer vel ingen Anvendelse paa disse Folk, der kun ere sorte af Smuds. De ere nemlig i høj Grad urenlige, og Mr. Ball nærer en stærk Tvivl, om de overhovedet nogensinde vaske sig. Kheriaherne ere fredsommelige Folk, der ikke bruge Menneskeofringer, medens denne Skik endnu skal findes hos andre beslægtede Stammer i Gondwana og Nilgherry, derimod kan Benævnelsen »kjødædende« bringes til Anvendelse paa dem med det rette Udtryk af Foragt, som den gamle, hinduiske Forfatter vil have lagt i det; thi de fortære ikke blot, hvad de vilde Dyr levne, naar de have revet et Stykke Kvæg ihjel, men vrage ikke engang selvdøde Dyr.

De opholde sig i Skovtykningen og leve ikke sammen i større Antal. Egenlige Landsbyer findes saaledes ikke, sjeldent træffer man flere end to eller tre Huse samlede, og de ere da opførte paa de mest utilgjængelige Steder. Rundt om dem er Skoven i en snever Omkreds bleven ryddet, og imellem de fældede og forkullede Træstammer have Beboerne saaet en Smule Korn. Ofte staae Hytterne imidlertid forladte, thi Kheriahen fører et omflakkende Liv, og bliver han forstyrret i sin Ensomhed, drager han et andet Sted hen; hverken hans Levemaade eller hans simple Hytte binder ham til en bestemt Plet.

Det første Møde Mr. Ball havde med disse Skovboere var inde i en Kratskov, hvor en Familie havde opslaaet

sin Hytte, som kun bestod af nogle Grene. Selskabet, bestaaende af en Mand, to unge Fruentimmer, en gammel Kone og nogle Børn, var netop ifærd med at fortære deres Frokost, da han overraskede dem. De ikke saa meget som vendte sig om ved hans Nærmelse, og han kunde saaledes ved denne Lejlighed uforstyrret iagttage dem, medens det ellers som oftest hændtes, at hele Familien flygtede, naar han nærmede sig til en Hytte. Som det syntes, havde de kort iforvejen fanget et eller andet lille Dyr, hvormed de nu gjorde sig tilgode. Den gamle Kone forestod Anretningen, og var netop ifærd med at uddele Indvoldene; de serveredes paa Blade, og da Enhver havde modtaget sin Andel, svøbte hun sin egen Portion ind imellem et Par Blade og kastede den paa Ilden for at give den et lille Opkog.

Frugter, Rødder og Planter udgjøre disse Menneskers vigtigste Føde, Ris tiltuske de sig undertiden af deres mere civiliserede Naboer for vild Honning, Gummi og andre Skovprodukter. Til at opgrave Rødder betjene de sig af et Redskab, dannet af et Jernspiger, der er fastgjort til et Træskaft; Jernet sløves imidlertid hurtigt i den stenede Jordbund og maa glødes paa ny, for atter at kunne skjærpes. Dette gjøre de selv og benytte hertil et Apparat, der er ligesaa simpelt som sindrigt. Først graves der to Huller ved Siden af hinanden i Jorden, og over dem anbringes og fastgjøres dernæst et Par kegleformige, 18 Tommer høje Hylstre af Blade, der ere syede sammen med Græs; Forbindelsen gjøres her saa tæt som muligt, hvorimod der aabnes Luften en anden Tilgang igjennem to Bambusrør, der paa skraa føre ned igjennem Jorden, saaledes at de udmunde i Bunden af de gravede Huller; dermed er Blæsebælgen færdig. Idet de bøjelige, toppede Hylstre afvexlende sammentrykkes og hæves, frembringes Lufttrækket, som igjennem Vindpiberne ledes hen til en lille Bunke antændte Trækul, hvori Kheriahen opheder sin Hakke, indtil Jernet er saa blødt, at han kan hamre det; hertil benytter

han to Sten, hvoraf den ene gjør Tjeneste som Ambolt, den anden som Hammer.

Videre gaaer Kheriahens Smedekonst ikke; med Hensyn til sin Forsyning er han fuldkommen afhængig af de nærmeste Bazarer. Heri mener Mr. Ball at finde et Fingerpeg, som ikke bør oversees; thi havde disse Folk nogensinde forstaaet at tilvirke og forarbejde Jern, vilde de, der som alle saadanne stagnerende Folkestammer, hænge ved alle nedarvede Skikke og Traditioner, næppe have tabt Kundskaben derom og glemt Konsten. »Det er derfor ikke usandsynligt, slutter han, at der før Hinduernes Indvandring var en Tid, da Brugen af Jernet var fuldstændig ubekjendt, og da alle deres Øxer, Hakker og Pilespidser vare af Sten«.

Mr. W. King giver en Beskrivelse af en anden Stamme, som han har truffet imellem Nulla-Mulla Bjergene, en Kjæde ikke langt fra Kysten imellem Floderne Kistnah og Pennair. Egnen der er rig paa Oldsager af den før omtalte Slags, hvis Forekomst her synes at staae i Forbindelse med gamle Ferskvandsbassiner. Disse Folk, der kalde sig Chensulaher, føre det samme omstreifende Liv som Kheriaherne. Af Bygning ere de smaa og see svage ud, rimeligvis en Følge af det usle Liv, de føre; thi at de ofte lide Sult og Nød er udenfor al Tvivl. Mændene binde i Almindelighed deres Haar op i en Knude i Nakken og ere undertiden forsynede med en Læderhue, men gaae forøvrigt saa godt som nøgne, uagtet Klimaet er alt andet end mildt i November og December Maaned. Deres Føde omfatter alt, hvad der paa nogen Maade lader sig spise; men da de som oftest lade Tilfældet raade, ere de i Reglen yderst forsultne. Man møder dem gjerne strejfende om uden Vaaben eller Hjælpemiddel til at forskaffe sig Føden, kun undtagelsesvis traf King en Jæger bevæbnet med en Bue og et Par Pile. Buen bestod i saa Tilfælde af et Bambusrør, og en Splint af samme Materiale gjorde Tjeneste som Stræng, idet den

ved Hjælp af to Løkker var fastgjort til Enderne af det tykkere Ror.

Disse enkelte Notiser ville være tilstrækkelige til at vise, paa hvilket lavt Kulturtrin disse Mennesker staae. I saa Henseende kunne de nærmest sammenlignes med de oprindelige Beboere af Nyholland, men ogsaa i physiognomisk Henseende har man villet see en Lighed, der tyder paa et nærmere Slægtskab med denne Race. I det nævnte Møde af det geologiske Selskab i London blev dette gjort gjældende, idet Præsidenten udtalte sig for den Anskuelse, at deres Forfædre oprindelig havde tilhørt en stor, sammenhængende, sydasiatisk Befolkning, som var bleven adsplittet ved geologiske Forandringer*). Man kunde dog maaske med ligesaa stor Føje antage, at denne Adsplittelse nærmest var en Følge af historiske Aarsager, idet den oprindelige Befolkning paa begge Sider af den bengalske Bugt er bleven sprængt fra hinanden og dreven imod Syd af de mere kultiverede eller stærkere Folkestammer, der vandrede ind Nord fra.

Den Interesse disse ethnografiske Undersøgelser frembyder er, som ovenfor bemærket, langtfra udelukkende knyttet til de ejendommelige Oldsagfund fra Laterit-Laget; thi baade ude paa Kysterne og inde i Landet findes der, som det synes over hele Dekan, andre og langt betydeligere Oldtidsminder, som tiltrække sig den største Opmærksomhed ved deres paafaldende Overensstemmelse med de saakaldte »celtiske« Mindesmærker i Evropa. Disse Jordhøje og Stensætninger omtales sædvanligt af de indiske Antikvarer under følgende Benævnelser:

1. Cairns, d. e. smaa Høje, i Reglen omsatte med enkelte eller dobbelte Stenkredse; nogle indeslutte Stenkister eller Kamre med Skeletter og Redskaber, andre inde-

*) Beretningen indeholder intet nærmere om disse Forandringer eller Omvæltninger.

holde derimod Urner, ofte af kolossal Størrelse. Beslægtede med disse ere:

2. Barrows, hvilket Navn enten gjælder en enkelt, langstrakt Høj, der overdækker flere af de omtalte Stenkister, som i saa Tilfælde ere anbragte den ene ved Siden af den anden, eller en Gruppe af Høje, af hvilke den største ligger i Midten.

3. Cromlechs, d. e. Kamre eller Dysser, dannede af store kantsatte Sten, der ere dækkede af en Overligger. De anseeligste ere 8—10 Fod brede og omtrent 12 Fod lange. De ere enten dækkede af en Jordhøj eller fritstaaende ligesom vore Stendysser, i sidste Tilfælde ere de som oftest aabne, idet den ene Sidesten er borttaget, og Gravstuen er da tom. Kistvaens kaldes de, naar de ere lukkede paa alle fire Sider, der er da som oftest hugget en Aabning, sædvanligt et rundt Hul fra 6 Tommer til en Alen i Diameter i en af Sidefliserne, tæt oppe under Overliggeren. Disse Kamre indeholde Lerkar, kalcinerede Menneskeben, Trækul, Aske og i mange Tilfælde Levninger af Jernvaaben*).

Billedet (Fig. 9) viser en af disse Gravstuer, særlig mærkelig derved, at Overliggeren dækker et dobbelt Kammer. Den store Overligger, som i senere Tid er bleven kløvet, sandsynligvis for at føres væk og benyttes paa anden Maade, maaler 13 Fod i Længden og $9\frac{1}{2}$ i Breden, men er kun 7—8 Tommer tyk. Bagvæggen dannes ligesom Siderne af en enkelt Sten, hvorimod Forvæggen bestaaer af to, som i Midten støde op til den store Flise, der danner Skille-

*) De Indfødte troe, at disse Kamre i Fortiden have været beboede af de Pygmæer, om hvem der fortælles i deres Legender. Selv om Aabningen ikke i mange Tilfælde var for lille til at et Menneske kunde komme igjennem den, kunde man dog ikke antage at den var bestemt til Ud- og Indgang, da den er saaledes hugget (skraat indad), at Stenen frembyder en skarp Kant.

rummet imellem de to Kamre. To andre store Fliser tjene til Gulv, een i hvert Kammer. Denne mærkelige Gravsætning blev fundet forrige Aar i en Skovegn i Distriktet Coorg; den var da dækket med Jord. Inde i Kamrene

Fig. 9.

fandtes kun nogle Potteskaar og Kul. Regeringen lod imidlertid anstille yderligere Undersøgelser og i »Proceedings of the Asiatic Society« for Aug. 1868 fremstilles Resultatet. 11 lignende, enkelte Kistvaens, alle forsynede med det omtalte Hul i den ene Sidesten, vare blevne undersøgte. De vare dækkede af Jordhøje, som vare bevoxede med Skov og Krat, og havde saaledes været urørte i umindelige Tider. Disse Grave indeholdt adskillige tykke og stærkt glaserede Kar af rødt og sort Ler. Karrene vare fulde af Jord, som det aarlige Regnskyl havde banket sammen til en stenhaard Klump, ingen af dem indeholdt Spor af Ben; derimod fandtes Jorden i Kamrene blandet med smaa Stykker Trækul. Af Oldsager fandtes der foruden Lerkarrene Levninger af Jernvaaben. Potterne syntes at være satte ind i Kamret gjennem den omtalte Aabning, da de alle fandtes i de forreste Hjorner, ofte opdyngede, den ene over den anden.

Ved det Møde i det asiatiske Selskab, hvor Beretningen blev læst, gjorde Præsidenten, Mr. Oldham, opmærksom paa,

at naarsomhelst man havde fundet Spor af Metal i disse Stensætninger, være sig Levninger af Vaaben eller Redskaber, havde det altid været Jern, og da det var en bekjendt Sag, hvor hurtig dette Metal opløstes der i Landet, tydede den Opstændighed, at man her havde fundet Redskaberne nogenlunde bevarede, hen paa, at de vare yngere end Gravkamrenes raae Ydre lod formode. Fra en anden Side gjordes det gjældende, at Urnernes Form, alene med Undtagelse af de faa, der vare sammensatte af to Stykker, fuldkommen svarede til de Lerkar, som man den Dag idag saae paa Bazarerne der i Egnen.

Fra tvende amerikanske Missionærer, d'Hr. Scudder og Carpon foreligger der en tidligere Meddelelse*) om Opdagelsen og Undersøgelsen af Grave i Distriktet Madura i det sydlige Dekan, der fuldstændig svarer til den ovenfor givne Beskrivelse. Ogsaa der finder man de ejendommelige Kamre med den runde Aabning i den ene Sidesten, der ligesom i Coorg indeholde Urner, Levninger af Jernredskaber eller Vaaben og Menneskeben; og ligesom i Coorg findes de ogsaa der som oftest liggende gruppevis sammen, dels paa Sletten ned imod Kysten, og dels oppe imellem Bjergene**). De interessanteste Oplysninger, denne lille Piece indeholder, gjælde imidlertid de talrige Pottebegravelser, som findes der paa Egnen.

---

*) »An Account of the Discovery of Megalithie Cysts, near Madura, South India, by The Rev. David Scudder and The Rev. William Carpon«. Proceed. of the Boston Society of Nat. Hist. March 1865.

**) At det beskrevne Gravkammer fra Coorg (Fig. 9) er opført af kløvede Sten, er aabenbart, det samme er Tilfældet med dem ved Madura. Et Sted stødte saaledes Mr. Scudder paa en Gruppe Gravkamre, der laae paa en Bjergkam, hvor Regnen havde vasket Jorden bort, saa at man ikke blot kunde see den faste, lagdelte Gneisklippe nedenunder, men tillige det Sted, hvor Gravbyggerne havde brudt de Stenblokke, som de skulde bruge, ud af Bjerget.

Rundt om, og, som det synes, i Reglen i Nærheden af Stenkredse og Dysser træffer man ofte paa Samlinger af kolossale Urner, der ere nedgravede i Jorden, i nogle Tilfælde paa flad Mark, saaledes at de ikke engang ere fuldstændig tildækkede, i andre Tilfælde, — om jeg ellers har forstaaer Mr. Scudders Ytringer om »Mud-Forts« rigtig — overtuede med smaa Høje. Muligvis have de alle oprindelig været dækkede af en Høj; men i hvert Fald er det aabenbart, at Regnen i Tidens Løb har skyllet meget af den overliggende Jord bort. Paa en Plet, hvor Urnerne nu ragede op af Jorden, havde der saaledes for 30 Aár siden ikke blot været Muld nok til at dække dem, men Stedet havde været bevoxet med Skov.

Urnerne ere af oval Form, temmelig spidst tilløbende forneden, bredere ved Mundingen, og uden flad Bund. Størrelsen angives for de mindste til omtrent en Alen, medens de største ere fire til fem Fod høje og en Tomme tykke. Inden i dem findes Ben i Mængde og utvivlsomme Spor af saadanne, som i Tidens Løb ere fuldstændig hensmuldrede; desuden indeholde de en Mængde smaa Lerkar af yderst forskjellige Former, og, saavidt skjønnes, i enkelte Tilfælde tillige Levninger af Jernsager. Disse Gravurner ere ikke forskjellige fra dem, der findes inde i Kamrene, saaledes at Begravelsesskikken i begge Tilfælde synes at være den samme, kun at den i sidste Tilfælde ikke har været forbunden med saa mange Omstændigheder. Med Hensyn til deres Oprindelse hedder det: »Disse Gravurner antages at hidrøre, ikke fra de nuværende Hinduers Forfædre, men fra en Folkerace, som først blev fuldstændig overvunden og adsplittet af Brahminerne for en fire til femhundrede Aar siden. De findes endnu i temmelig stort Antal i forskjellige Dele af Indien; men deres Magt som religios Sekt er brudt, og fra denne Del af Landet ere de, saavidt vides, fuldkommen forsvundne.«

De Indfødte er vel bekjendte med Tilstedeværelsen af

disse ejendommelige Begravelser; men skjøndt de forekomme paa vidt forskjellige Steder, knytter der sig overalt den samme Tradition til dem. Det hedder sig nemlig, at de store Lerkar bleve brugte til at begrave Folk levende i. Engang, fortælles der, var der en Race eller Kaste, som ikke døde; naar de bleve gamle, bleve de anbragte i en siddende Stilling i de store Krukker, man medgav dem en lille Krukke med Ris og en anden med Vand, og derpaa bleve de levende begravede.

Naar Mr. Carpon i Anledning af disse Traditioner bemærker, at de nok som vise, hvor lang Tid der maa være hengaaet, siden denne ejendommelige Folkerace herskede der i Landet, forekommer det mig, at der er fuld saa god Grund til at gjøre lige det modsatte Raisonement gjældende, idet den levende Tradition, der knytter sig til disse Mindesmærker ikke ret vel lader sig forene med Tanken om en meget høj Ælde, medens paa samme Tid disse indiske Gravskikke meget stemme overens med dem, der karakterisere de allerældste forhistoriske Kulturperioder her i Evropa*).

Naar de hidtil meddelte Opdagelser og Undersøgelser udelukkende vedrøre Dekan, saa er det kun, fordi de ere valgte som karakteristiske Exempler og ingenlunde, fordi Oldsagernes Forekomst indskrænker sig til den Del af Indien; tværtimod er man allerede tidligt bleven opmærksom paa dem andre Steder. Saaledes foreligger der f. Ex. Oplysninger om lignende Mindesmærker i Højlandet paa den østlige Grændse af Bengalen. Meddelelsen**) skyldes en

---

*) Hvad angaaer Begravelsen af hele Lig i store Lerurner, skal jeg i Forbigaaende minde om, at enkelte Indianer-Stammer i Sydamerika endnu for ikke længe siden brugte denne Skik. (Martius: Beiträge zur Ethnographie und Sprachkunde Amerikas. Leips. 1867. 1 B. S. 177).

**) I Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland. 1852. S. 92 flg.

Lieutenant Yule af de bengalske Ingenieurer, og grunder sig paa Iagttagelser, som han har haft Lejlighed til at anstille paa en Rejse gjennem disse Egne.

Skraaningen af de Bjergmasser, som her indeslutte Assam-Dalen imod Syd, beboes af et Folk, kaldet Cossyas, eller i deres eget Sprog Kasi, med stærkt udprægede mongolske Ansigtstræk. Deres Territorium, som omfatter et Areal af henved 1600 ☐ Mil, bestaaer af en Række bølgeformige Højsletter, 4—5000 Fod over Havet.

»Et ejendommeligt, paafaldende Præg hviler saagodtsom over ethvert Landskab i de højereliggende Egne af dette Land, paa Grund af de mærkværdige, monumentale Sten og Stensætninger, som overalt findes spredte langs Vejen. De ere af forskjellig Slags, men næsten alle minde de i høj Grad om hine gaadefulde Mindesmærker, som findes baade enkeltstaaende og gruppevis i Vestevropa, og som man seer hist og her overalt i Evropa og det vestlige

Fig. 10.

Asien«. Hyppigst forekommende ere opretstaaende, høje Sten, undertiden næsten helt utilhugne, til andre Tider om-

hyggeligt affladede, der ere anbragte i en Linie, med nogle faa Fods Mellemrum. Den højeste Sten staaer i Midten af Rækken, og er undertiden kronet med en flad cirkelrund Stenskive; fra den tage de andre af i Højde til begge Sider. Foran dem findes der anbragt en Slags Cromlech, mægtige store flade Stenblokke eller Fliser, der hvile paa utilhugne Underliggere. Den største af de her afbillede opretstaaende Sten er 27 Fod høj, en Overligger, som han maalte paa et andet Sted, var 28 Fod lang og 15 Fod bred, Blokkene, som den hvilede paa, 5 Fod høje. Undertiden var Marken saa tæt bedækket med disse opretstaaende Mindesmærker, at det mindede om Gravstenene paa en evropæisk Kirkegaard.

Et Blik paa Tegningen i Worsaaes »Blekingske Mindesmærker fra Hedenold« Tavle VII, der fremstiller et Parti af en Birkeskov, i Augerum Sogn i Blekingen, saaledes som Etatsraad Worsaae fandt den for c. 25 Aar siden, opfyldt med Stensætninger, Jordhøje og Bautasten, vil paa den mest slaaende Maade minde om Tilstedeværelsen af ganske lignende Oldtidsmindesmærker her i Evropa. Bautastenene i Halland ere vel betydeligt mindre end de indiske fra Assam; men paa andre Steder, baade i Nord- og Vestevropa findes der saadanne (de franske Menhirs), som ikke give hine noget efter i Størrelse.

Naar man spørger de Indfødte, siger Yule, hvorfor deres Forfædre gjorde sig den Ulejlighed at oprejse disse Sten, svare de: »For at deres Navn skulde mindes«. Det er dog kun ganske faa, til hvilke der endnu knytter sig Erindringer om et Navn; derimod synes mange af Landsbyerne at have faaet Navn efter Stensætningerne, at dømme efter Begyndelses-Stavelsen »Mau« eller »Māo«, som betyder Sten; f. Ex. »Māo-smai« — Edens Sten, »Mau-mlu« — Saltets Sten. Med Hensyn til det første af disse Navne forklarer Vedkommende, at da han forhørte sig hos de Indfødte om, hvad det betød, fik han til Svar: »Der var Krig imellem to Landsbyer, og da de sluttede Fred og

besvoer den, oprejste de en Sten til Vidne». »Det minder, tilføjer han, om Stedet i Genesis, 31: »Og Jakob tog en Sten og oprejste den til et Kjendemærke. Og Laban kaldte den: Jegar Sahaduta, men Jakob kaldte den: Gilead (hvilke Navne begge betyde Vidnesbyrdets Hob). Og Laban sagde, denne Hob er et Vidne idag imellem Dig og mig». Navnet »Saltets Sten», mener han, har rimeligvis en lignende Betydning, eftersom det hos Kasia-Folket skal være en Edsceremoni at spise Salt af Spidsen paa et Sværd.

Ere de opretstaaende Sten at betragte som Bautasten, ligger det meget nær at ansee de foranstaaende Cromlechs for de tilhørende Grave, men nærmere Oplysning om dette Punkt mangler; derimod omtales baade de almindelige Gravsteder, Kistvaens, lukkede Kamre, dannede af fire kantsatte Sten (her uden noget Hul eller Døraabning) og dækkede med en Overligger, og nogle af en ganske ejendommelig Form, idet en ganske rund Stenflise bæres af en Mængde

Fig. 11.

kredsstillede Underliggere. Igjennem Sprækkerne kan man see, at disse Dysser indeholde Urner. Ogsaa disse Mindesmærker findes gjerne gruppevis. I en ensom Skovdal stødte Yule saaledes paa en stor Samling Kamre af den sidstnævnte

Form, der laae saa tæt ved hinanden, at man paa et langt Stykke kunde springe fra den ene Overligger til den anden.

I Lubbocks »Prehistoric Times« har jeg fundet en Henvisning til en anden Rejsende*), som har besøgt disse Folk, og som meddeler, at de endnu den Dag idag opføre slige Mindesmærker over deres Døde.

De anførte Exempler ville sikkerlig være tilstrækkelige til at gjøre det indlysende, hvad det er, der særligt karakteriserer Oldsagsforholdene ovre i Indien, — den Omstændighed nemlig, at vi her træffe Gravskikke, som i deres Oprindelse utvivlsomt vise tilbage til Stenalderen, men som ikke desmindre paa forskjellige Steder synes at have holdt sig meget langt ned i Tiden, saa langt, at de Rejsendes Beretninger om Forholdene i Kasia-Landet til syvende og sidst stiller os lige over for den Kjendsgjerning, at der findes Folk i Indien, som endnu den Dag idag begrave deres Døde paa lignende Maade, som det var Skik og Brug blandt Stenalderens Folk her i Evropa for Aartusinder siden. At vi ved nærmere Betragtning finder adskillige Afvigelser og sporer en nyere Kulturs Indflydelse, vil kun sige lidt i Sammenligning med den Omstændighed, at Grundkarakteren i disse Mindesmærker overalt er gjennemgaaende forhistorisk.

Undersøgelserne ere endnu kun i deres Begyndelse, men, hvad der alt er oplyst, synes dog tilstrækkeligt at antyde, at det ene er ved en Samvirken af Sproggrandskere, Ethnografer og Oldforskere, at Maalet vil kunne naaes; thi Hovedopgaven vil jo være, at undersøge, hvorvidt disse forskjellige Fund og spredte Traditioner lade sig føre tilbage til en og samme Folkestamme, og om dette Folk virkelig, saaledes som flere Gange berørt i det Foregaaende, er at betragte som Landets oprindelige Befolkning.

Alt hvad der kan tjene til Oplysning om de nuværende Hill-Tribes og den Slægtskabsforbindelse, der er imellem

*) Dr. Hooker i Himalayan Journal, Vol. II. p. 211.

dem, har saaledes sin store Interesse; men mest Opmærksomhed fortjener dog aabenbart de enkelte større Stammer, der have bevaret deres nationale Ejendommelighed, paa samme Tid som de hævdede deres Selvstændighed ligeoverfor Hinduerne. Det er næppe rimeligt, saaledes som Mr. Ball mener, at det Liv, saadanne Bander som Kheriaherne føre, kan give noget tro Billede af det Kulturtrin, hvorpaa Stenalderens Folk i Indien stod ved Hinduernes Indtrængen i Landet; en Befolkning af saadanne hjemløse Vagabonder vilde aldrig have kunnet opføre slige Mindesmærker, som de her beskrevne Kromlechs, Kistvaens, o. s. v. Det ligger jo ogsaa meget nærmere at formode, at slige forsprængte Rester af den oprindelige Befolkning, som Følge af deres ringe Antal og isolerede Stilling, ikke have været istand til at bevare den Kultur, i hvilken de engang vare delagtige, men stedse ere sunkne dybere og dybere i moralsk Sløvhed. Saafremt man ellers erkjender, hvor storartet Stenalderens Kultur er i Forhold til de ringe Hjælpemidler, Menneskene dengang raadede over, maa man ogsaa indrømme, at det Liv, disse forsultne Stakler føre, kun kan give et ynkeligt Vrængebillede af de Forhold, hvorunder deres Forfædre levede i Oldtiden.

Hvor mangelfuld end Kundskaben om de indiske Forhold endnu er, hvor gaadefuldt den hele Sag end stiller sig, er der dog et Faktum, som staaer fast, og som Videnskaben tør tage sig til Indtægt, den Kjendsgjerning nemlig, at ogsaa Indien har haft sin Stenalder, ligesaa fuldt som Danmark eller noget andet Land i Evropa*). Der er derved føjet et nyt og betydningsfuldt Led til den stadig voxende Kjede af Kjendsgjerninger**), som ikke blot tale for, at

*) Ikke blot finder man slebne og uslebne Stensager spredte rundt om, men i den senere Tid er Opmærksomheden bleven henvendt paa Tilstedeværelsen af lignende Fabrikationssteder, som vi have Exempler paa her i Danmark.

**) Som de Lande i Asien, hvor man har paavist Tilstedeværelsen

denne ejendommelige Kultur er at betragte som et fælles almindeligt Gjennemgangsstadium for den hele Menneskeslægt i den gamle Verden, men som tillige synes at tyde hen paa en storartet, vidtforgrenet Folkevandring i den fjerneste Oldtid. Ingen vil vel tænke paa at søge et bestemt Udgangspunkt for denne Bevægelse, men fra et evropæisk Standpunkt er det umuligt andet end at tænke sig en Strømning fra Øst til Vest i Lighed med de senere store Folkevandringer. Det er utvivlsomt, at man maa søge tilbage til Asien for at finde Kilden til den evropæiske Kultur. Forholdet er nu vendt om; efter Aartusinders Forløb, bringes Oplysningen nu tilbage fra Evropa til sit gamle Hjemsted, og hvis det lykkes England at løse sin Opgave i Indien, vil dette Land rimeligvis i en ikke fjern Fremtid blive Hovedsædet for den ny-asiatiske Kultur.

Ved det internationale archæologiske Møde i Norwich forrige Aar, gav Mr. Foote en Fremstilling af sine geologisk-archæologiske Undersøgelser ved Madras, hvorefter Sir Wil. Elliot meddelte forskjellige, interessante Oplysninger om forhistoriske Gravmindesmærker i Provindsen Malabar, fornemlig fra Nilgherri Bjergene. Af hans Foredrag, som nu foreligger trykt i den nysudkomne Beretning om Kongressen, meddeler jeg et kort Uddrag, som Tillægsbemærkning til den foregaaende Skitze.

---

af slige stensatte Grave, bleve følgende nævnede paa den store anthrop. Kongres i Paris 1867. Indien, (en af de sidste Efterretninger derfra kommer fra den franske Rejsende Lejean, som har fundet dem i tusindvis ved Øvre Indus) Persien, Tartariet, Seleucia, Syrien, Palæstina og Kaukasus. Hertil kan man endnu føje Kamtschatka og China efter Gailhabauds Opgivelse i »Monuments anciens et modernes«, og Arabien, hvor den Rejsende Palgrave har truffet dem i Provindsen Nedjed. — Schuermans »Rapport sur la question de l'origine des Dolmens« etc. Brux. 1868.

Efter kortelig at have omtalt de almindelige Cromlechs og Kistvaens, beskriver han et Par nye Former af Gravmindesmærker, som ere ejendommelige for Provindsen Malabar, hvor de forekomme i stor Mængde. Nærmest beslægtede med de almindelige Cromlechs ere de saakaldte Capstones, meget store cirkelrunde Stenblokke, Undersiden flad, Oversiden derimod konvex, der bæres af tre solide, opretstaaende Stenfliser. Da Overliggeren paa alle Sider rager ud over disse, see disse Mindesmærker i Afstand ud som kæmpemæssige Paddehatte. At domme efter Tegningen, som ledsager Afhandlingen, ere Stenblokkene sprængte ud af en lagdelt Klippe, og Overliggeren yderligere formet ved Menneskehaand. Ligesom det er Tilfældet med de aabenstaaende Cromlechs, ere disse Dysser forlængst udplyndrede, derimod findes der ikke saa sjeldent Oldsager i andre med dem nærbeslægtede Grave. Ved disse hviler den buede, runde Dæksten med den flade Side paa selve Jorden, og under den finder man nedgravet Urner af forskjellig Form og Størrelse, i Reglen indeholde de brændte Ben; hoslagt har man fundet Oldsager af Jern og Glasperler.

Interessen ved Sir Williams Foredrag knytter sig dog først og fremmest til de Udgravninger, han selv har anstillet i de saakaldte Cairns, som i denne Del af Landet ere en Del forskjellige fra de almindelig forekommende. De hyppigste, »eller maaske snarere de mest iøjnefaldende« ligne i Udseende en cirkelrund Mur, opført af løse utilhugne Sten, 4—5 Fod høj, 2 Fod tyk og 6—8 Fod i Diameter; andre bestaae af en Kreds af store utilhugne Sten, som ere rejste paa Højkant, eller ogsaa er det en konisk Jordhøj, som omgiver Gravstedet. Medens Formen saaledes er forskjellig, er Anordningen af selve Gravene næsten ens i dem alle. Dækket af Jorden inde i Stenkredsen eller under Højen finder man en eller flere flade, utilhugne, smalle Stenfliser, lagte horizontalt eller parallelt med hinanden. Graver man et Spadestik dybere, viser det

sig, at Mellemrummene imellem Stenfliserne og imellem disse og Stenmuren ere opfyldte med røde, uglaserede Lerkar, sædvanligt høje, cylindriske Kar, sammensatte af flere udbuede, ringformede Stykker, og med afrundet Bund. De have ingen Hank, men ere forsynede med Laag, prydede med modellerede Figurer af Bøfler, Hjorte, Elefanter, Tigre, Fugle, Slanger eller Mennesker, eller med monstrøse Fantasifigurer. Disse Lerkar ere, som det synes, nedsatte eller henkastede uden Omhu og i Reglen mere eller mindre beskadigede. Optager man dernæst Stenfliserne, støder man enten paa flade Lerkar eller Skaaler og Vaser af Bronce, der foruden nogle faa, brændte Ben indeholde en sort eller brun, fin Muld, i dem eller ved Siden af dem findes endvidere Guldprydelser, Bronceringe, Perler, Redskaber og Vaaben, saasom Spyd, Knive, Segler, Rageknive, Niptænger o. s. v., undertiden af Bronce, men oftere af Jern; ogsaa Kul og Harpix forekomme. Flere af de afbildede Smykker minde ved deres Form og Ornamenter paa en slaaende Maade om nordiske Oldsager fra den ældre Jernalder.

Sir William anfører forskjellige Grunde, der vise, at disse Mindesmærker maae henføres til Landets oprindelige, dravidiske Befolkning, særligt til Curumber Folket, som idetmindste i Malabar var Bærer af Sydindiens Kultur indtil det 6te Aarhundrede e. Kr., da deres Herredomme gik tilgrunde. Efterkommere af denne Stamme leve endnu paa Nilgherri Bjergene, men omtrent som Vilde, nedsunkne i den dybeste Elendighed og Barbari.

BEMÆRKNINGER I ANLEDNING AF DEN INTERNATIONALE ARCHÆOLOGISKE KONGRES I KJØBENHAVN

FRA 27DE AUGUST TIL 3DIE SEPTEMBER 1869.

AF T HINDENBURG.

Det Møde af Videnskabsmænd fra saa godt som alle europæiske Lande, der nylig har fundet Sted i Kjøbenhavn, er af det danske Folk blevet omfattet med varm Interesse. Det gode Indtryk, som de Fremmede have modtaget af deres Ophold iblandt os, skyldes for en ikke ringe Del den Sympathi for Kongressen og dens Arbejder, der gav sig tilkjende paa en saa smuk Maade hos Alle, ligefra Kongehuset ned til de Samfundsklasser, som ellers ikke pleje at interessere sig for Foretagender af denne Natur. Det maatte ogsaa virke løftende paa den nationale Bevidsthed at se vort lille Fædreland udkaaret til Samlingssted for et internationalt videnskabeligt Møde, og dette Valg har endog sin særegne Betydning, da det indeholder en indirekte Anerkjendelse af den Rolle, Danmark har spillet i den nyere Archæologis Udvikling.

Det er endnu kun ganske faa Aar siden, at der overalt herskede den mest chaotiske Forvirring i de archæologiske Anskuelser; og under det mærkelige Opsving, som denne Videnskab nu har taget overalt i Europa, har man ingenlunde glemt, hvilket Land det var, der gik i Spidsen for Bevægelsen ved at give Archæologien det Grundlag, uden hvilket det ikke vilde have været muligt i den paafølgende Tid at gjore saa hurtige og sikkre Fremskridt.

Det var Thomsen, der løste denne store Opgave. Man har villet gjøre gjældende, at Theorien om en Sten-, Bronze- og Jernalder skyldes ældre Forfattere, ja man er endog gaaet saa vidt at paastaae, at den allerede var kjendt i den klassiske Oldtid, eftersom Grundtanken deri delvis gjenfindes hos Romeren Lucretius i hans Digt De rerum natura, lib. V, v. 1280 ff. I den seneste Tid har Hr. F. Winkel Horn*) fremdraget et Sted af Vedel Simonsens i Aaret 1813 udgivne »Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder«, i Henhold til hvilket han formener, at »Opdagelsen maa siges at være gjort af Vedel Simonsen.« Det lader sig imidlertid ikke godtgjøre, at Tanken tilhører denne Forfatter som fuldstændig original, naar det f. Ex. ses, at en Præst Jacob i Stiftet Lübeck allerede 1699 i »Nova litteraria maris Balthici et septentrionis« S. 88 ff. har udtalt, at Jernets Brug i disse Egne er af meget yngre Datum end Brugen af Bronze, og at han tildels støtter denne Paastand paa en Yttring i det 8 Aar tidligere udkomne Skrift »Bevölkertes Cimbrien« af Professor ved Kiels Universitet Johannes Daniel Major. Lignende Antydninger, af hvilke nogle endog ere mere bestemte og videre udførte, ere blevne paaviste hos den italienske Forfatter Mercati (1541—1593) og hos Franskmændene Mahudel (1734), de Caylus (1752) og Goguet (1758)**).

Det er imidlertid ikke dermed givet, at Thomsen har laant sine Ideer fra nogen af sine Forgængere. Han kan have været ligesaa uafhængig af dem, som Nilsson var det af ham ved i »Skandinaviens Fauna« at opstille sin Stenalderstheori, eller som Sjøborg i Lund, Sir Richard Colt Hoare i Wiltshire, Danneil i Mark Brandenborg og

*) I »Theori og Praxis« for 1869 S. 321 ff.

**) Se de i Morlots »Les premiers pas dans l'étude de la haute antiquité« 1863 og i Schuermans »Rapport sur la question de l'origine des dolmens etc.« Bruxelles 1868 citerede Steder.

Schrøder og Lisch i Schwerin vare det, da de omtrent samtidig med ham gjorde Iagttagelser i lignende Retning. At allerede de førnævnte ældre Forfattere for deres personlige Vedkommende vare komne til en mer eller mindre klar og rodfæstet Overbevisning om Sagen, vidner unægtelig om deres Dygtighed og Skarpsindighed i at gjøre archæologiske Iagttagelser, men idet ingen af dem har mægtet at føre et tilfredsstillende Bevis for Rigtigheden af deres Sætninger, ere disse faldne døde til Jorden og ere hurtig gaaede i Forglemmelse. Den Fortjeneste, som man ialfald maa lade Thomsen beholde, er, at det er ham, der har bragt Tredelingstheorien til anerkjendt Gyldighed ved at lægge den til Grund for Ordningen af det oldnordiske Musæum*). Han havde i en Række af Aar lagt Mærke til, hvilke Oldsager der findes sammen, og hvilke der aldrig findes sammen, og deraf uddrog han sine Resultater med Hensyn til Samtidighed og Ikke-Samtidighed. Omsider bragte han endog de mest haardnakkede Tvivlere til at forstumme; men den Modstand, han mødte, var baade stærk og vedholdende, da Mange endog betragtede hans hele System som Phantasteri. Naar Sagen derfor fremstilles, som om det var vel bekjendte Ting, han fremkom med, mindes man uvilkaarlig Agassiz' Ord, at naar en ny videnskabelig Kjendsgjerning bringes for Lyset, begynde Folk med at sige: »det er ikke sandt«, men ende med at forsikkre, at det har de vidst længe i Forvejen.**)

Tredelingstheorien fremtræder første Gang fuldstændig begrundet i Thomsens »Kortfattet Udsigt over Mindesmærker og Oldsager fra Nordens Fortid«, der udgjør en Del af den af det nordiske Oldskriftselskab i 1836 udgivne

*) Jfr. Worsaaes Bemærkninger i Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1866 S. 114.

**) For at undgaae Mistydning bemærkes det, at Hr. Winkel Horn paa det anførte Sted udtaler det som sin Opfattelse, at Thomsen har været uafhængig af Vedel Simonsen.

»Ledetraad til nordisk Oldkyndighed«. Det paafølgende Aar udgaves Ledetraaden i en tydsk Oversættelse af Professor Christian Paulsen, men den vakte ikke megen Opmærksomhed i Tydskland, der jo ogsaa endnu den Dag idag indtager en særegen Stilling ved sin Utilbøjelighed til at underkaste sig hvad en tydsk Archæolog har kaldt »die dänische Diktatur hinsichtlich der drei Zeitalter« *). Oversættelsen synes imidlertid at have funden Vei ud over Tydsklands Grændser, thi nogle Aar efter kom en ung Schweizer til Kjobenhavn alene for at studere vore Oldsager. Denne Mand var Frédéric Troyon († 1867), der i det nævnte Øjemed opholdt sig i længere Tid i Danmark under Christian den Ottendes Regering og senere fortsatte sine Studier i Stockholm, hvor han tilbragte nogle Aar som Lærer hos de svenske Prinser. Troyon blev den nordiske Archæologis Talsmand i Schweiz og brød derved tillige Banen for dette Lands egen nationale Oldforskning. Dette havde bl. A. den vigtige Følge, at da man i 1853 første Gang i Schweizersøerne opdagede Levningerne af de mærkværdige Pælebygninger, »habitations lacustres«, hvoraf nogle indeholdt Sten- og andre Bronzesager, var man strax paa det Rene med, at det maatte være Minder fra den forhistoriske Tid, saa at Undersøgelsen fra første Færd af kunde ledes i det rette Spor og derved ogsaa give et saa rigt videnskabeligt Udbytte.

Thomsen selv havde iøvrigt ikke fremstillet sit System som gyldigt udenfor det skandinaviske Norden. Det var Worsaae, der i 1846 i sine »Blekingske Mindesmærker fra Hedenold« paaviste, at det finder Anvendelse paa alle Landes Oldsager og saaledes betegner hele den menneske-

*) Se de i Worsaaes Universitetsprogram: »Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder« i Noterne S. 10 og 11 citerede Yttringer af Ledebur, Fr. Maurer og Haszler, og fremfor Alt Lindenschmits Artikler i hans Billedværk: »Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit« og i »Archiv für Anthropologie«, i hvilke han stadig bekæmper Systemet med Bitterhed.

lige Kulturs Udviklingsgang, og at det netop af denne Grund er urimeligt i Overensstemmelse med de saakaldte »historiske« Theorier at ville henføre Sten- og Bronzekulturen hver for sig til et enkelt Folk, nemlig til Finner og Kelter. Da senere hans Afbildninger fra det oldnordiske Musæum udkom og fik en stor Udbredelse ogsaa udenfor Danmark*), var der Mange, som bleve opmærksomme paa de Overensstemmelser, der ere imellem de forskjellige Landes Oldsager; men det maatte naturligvis tage endel Tid, forinden den nye Opfattelse kunde trænge igjennem og overvinde de traditionelle Forestillinger om Menneskeslægtens ældste Historie. Tidligst skete det i England, hvor Worsaae virkede ved sin personlige Nærværelse, og hvor man foranstaltede hans Skrift om »Danmarks Oldtid« udgivet paa Engelsk. Archæologer som Charles Roach Smith, Akerman, Franks o. Fl. sluttede sig uforbeholdent til den danske Opfattelse, og de Yngre, som Lubbock, Evans og Prestwich have lige fra Begyndelsen af baseret deres archæologiske Studier paa den. I Frankrig er Interessen for Oldsagerne af et langt yngre Datum. Prosper Mérimée, der er Generalinspekteur for dette Lands historiske Mindesmærker, var en af de Første, der fik Øjet op for en rigtigere Opfattelse af de forhistoriske Oldsager, og dette skyldes ligeledes Worsaaes Paavirkning. I »Moniteur Universel« for 14de April 1853**) offentliggjorde han et Brev fra Worsaae, hvori det godtgjøres, at de franske »dolmens« eller Stensætninger med Urette ere blevne ansete for druidiske Altere og Offersteder, og at de i Virkeligheden ere Grave fra Stenalderen, der ligger langt forud for Gallernes

*) »Afbildninger fra det kgl. Museum for nordiske Oldsager i Kjobenhavn« 1854. Anden forogede Udgave udkom 1859 under Titelen »Nordiske Oldsager i det kgl. Museum i Kjobenhavn«. Akademiet i St. Petersborg har i 1861 foranstaltet Værket udgivet med russisk Text.

**) S. ogsaa »L'Athénæum Français« 1853 Nr. 17 p. 394—97.

eller Kelternes Tid. Henri Martin — der nu efter sin Deltagelse i Kongressen ses at være bleven betydelig mindre sikker i sin Keltertheori — optraadte tidligere i sin »Histoire de France« med Bestemthed imod Worsaaes Anskuelse, og vi have Gabriel de Mortillets Vidnesbyrd*) for, at man i Frankrig endnu i Aaret 1860 gik ud fra, at Bronzevaabnene maatte henføres til Gallerne og Romerne.

I dette sidstnævnte Aar udkom der et lille Skrift, som har havt en overordenlig stor praktisk Betydning for Udbredelsen af den nordiske Archæologis Resultater. Den schweizerske Geolog Adolphe Morlot († 1867), hvis Interesse for de antikvariske Studier var bleven vakt af Troyon, blev under et Ophold i Kjøbenhavn greben af Begejstring for de mærkelige Opdagelser, som vare komne for Lyset herhjemme med Hensyn til »Kjøkkenmøddingerne« og den ældre Jernalder, og han betragtede det senere som et af sit Livs Formaal at gjøre de nordiske Videnskabsmænds archæologiske Arbejder bekjendte over hele den lærde Verden. I denne Hensigt udgav han sit Skrift »Études géologico-archéologiques en Danemark et en Suisse«, der i et mesterligt Sprog giver en sammentrængt Udsigt over de for disse to Landes Vedkommende vundne Resultater. Den største Del af Skriftets Indhold var fuldkommen nyt for det europæiske Publikum, der bl. A. første Gang gjorde Bekjendtskab med Begrebet »Kjøkkenmødding«, — en Benævnelse, der mærkelig nok nu synes at være optaget i alle europæiske Tungemaal — og for hvem ligeledes Etatsraad Steenstrups vigtige Moseundersøgelser havde været ganske ukjendte. I Forbindelse med Gjenstandens egen Interesse bidrog ogsaa den mageløse Omhu, som Forfatteren havde anvendt paa Formen af sit Arbeide til at skaffe det en stor Udbredelse, og det betragtes endnu i mange Lande som en Slags archæologisk Katekismus. Til en saadan var der netop paa

*) »Promenades au Musée de Saint-Germain« Paris 1869 p. 43.

den Tid opstaaet en betydelig Trang, fordi man savnede faste Holdepunkter ved Besvarelsen af det da paany rejste Spørgsmaal om Menneskeslægtens Ælde.

Det var allerede i lang Tid fra enkelte Naturforskeres Side bleven paastaaet, at Mennesket har levet her paa Jorden i en ældre geologisk Periode end den nuværende, samtidig med Mammuthdyret og andre nu uddøde Dyreformer; men denne Paastand, der var i absolut Modstrid med Historikernes Chronologi og som derhos af Mange ansaaes uforenelig med Bibelens Lære om Skabelsen, kunde ikke føres igjennem, saalænge man ikke havde den forhistoriske Archæologi at støtte sig til. Kampen blev især paa Cuviers Tid ført med megen Lidenskab, og da der flere Gange kunde paavises slemme Fejltagelser, som da et formentlig fossilt Menneske viste sig at være en Salamander, og da de Levninger af kæmpemæssige menneskelige Skeletter, der angaves at være fundne paa forskjellige Steder, gjennemgaaende maatte erkjendes at være Mammuthknokler, kom den hele Theori i afgjort Miskredit, saa at det blev staaende som en fast og urokkelig Trosartikel, at »det fossile Menneske« var et Foster af Phantasien, hvormed forstandige Videnskabsmænd ikke kunde have Noget at gjøre. Derfor udtaler Buckland*) med stor Bestemthed, at ingen af de Menneskeben eller Stenredskaber, han har fundet i de af ham undersøgte Huler, kan antages at have været samtidige med Knoklerne af Mammuthen og andre uddøde Dyr, og da Schmerling**) i 1833 paastod at have truffet fossile Menneskeknokler i Hulerne ved Engis og Engihoul i Belgien, blev han fra alle Sider forkjættret. Det er ikke uden Interesse at se, at han i et eget Capitel (2den Dels 10de) omtaler de Benredskaber, Flintflækker

*) S. hans »Reliqviæ diluvianæ or Observations on the organic remains contained in caves etc.« 1820.

**) »Recherches sur les ossements fossiles découverts dans les cavernes de la province de Liége.« 1833—36.

osv., han har fundet sammen med Knokler af Rhinoceros, Hyæne, Hulebjørn og andre fossile Dyr, og i hvis Tilstedeværelse i Fundene han finder et ligesaa afgjørende Bevis for Menneskets Samtidighed med hine Dyr som det, de menneskelige Levninger afgive, men han ved ikke at anføre Noget, hvortil denne Iagttagelse kunde knyttes. Professor Spring, der har ført de samme Undersøgelser videre, særlig for Chauveauhulens Vedkommende, har i et Møde, der afholdtes i det belgiske Videnskabsakademi i de sidste Dage af 1853*), udtrykkelig fremhævet, hvilken overordenlig Vanskelighed det havde for ham at danne sig en Mening om, til hvilken Periode de af ham fundne Menneskeben burde henføres, forinden han var bleven bekjendt med de nordiske Archæologers Arbeider.

I Frankrig hævdede Boucher de Perthes i Abbeville med stor Iver og Udholdenhed Menneskets Samtidighed med de uddøde Arter, nærmest ved en geologisk Bestemmelse af Sommedalens Gruslag, i hvilke Flintredskaber forekom sammen med Dyreknokler; men han var ifølge hele sin Natur mindre vel skikket til at bringe saa vanskelige og omtvistede Spørgsmaal til sikker Afgjørelse, da hans Phantasi jævnlig løb af med ham og f. Ex. bragte ham til at se interessante billedlige Fremstillinger, hvor der for andre Øjne ikke viste sig Andet end tilfældige, naturlige Former af Flinten. I sit eget Land stod han længe ganske ene med sine archæologiske Meninger, fordi Franskmændene, som bemærket, endnu ikke havde begyndt at fæste deres Opmærksomhed paa Studier af denne Art. Hans Arbejder vilde derfor muligvis for lange Tider ikke have faaet nogen videre Betydning, hvis der ikke i England var fremkommet et Fund af lignende Beskaffenhed. De engelske Lærde vare, ifølge det foran Bemærkede, i Besiddelse af de fornødne

---

*) »Bulletin de l'académie royale de Belgique des sciences, des lettres et des beaux-arts«. Tome XX 3e partie p. 42.

Forudsætninger for at opfatte et saadant Fund rigtigt, og Undersogelserne i Brixhamhulen i Devonshire, hvor man i 1858 fandt Flintsager i stor Mængde sammen med Knokler af Mammuthdyr, Rhinoceros, Hyæne, Hulebjørn, Rensdyr o. s. v., bleve derfor ogsaa af megen Betydning for Videnskaben, idet det nu blev bevist, at Mennesket paa dette Sted maa have levet tidligere end Hulebjornen forsvandt derfra. En af de Mænd, der havde været med ved denne Undersogelse, Dr. Falconer, besøgte samme Efteraar Boucher de Perthes i Abbeville, og ved selv at tage Sommedalens Gruslag i Øjesyn, kom han til en saa stærk Erkjendelse af Vigtigheden af Boucher de Perthes' Opdagelse, at han foranledigede Findestedet nøje undersogt af engelske Oldgranskere og Geologer, og der opstod nu baade i England og i Frankrig en levende Bevægelse om det Spørgsmaal, hvad der heraf maatte kunne udledes til Oplysning om Menneskeslægtens Ælde. Men det er betegnende, at det endog fra fransk Side erkjendes, at det er de engelske Geologer, der have hævet Boucher de Perthes' Iagttagelser til videnskabelige Kjendsgjerninger. Geologen Sir Charles Lyells beromte Værk »The geological evidences of the antiquity of man« er fremkaldt af denne Bevægelse, og man vil lægge Mærke til, i hvilken væsenlig Grad Morlots citerede Skrift er lagt til Grund for den hele Undersogelse.

Det er ikke Hensigten her at paavise, hvorledes Spørgsmaalet vedblev at lægge Beslag paa den offenlige Opmærksomhed*), og hvilken overordenlig Opsigt det gjorde, da det omsider lykkedes baade Boucher de Perthes og Andre at fremdrage Menneskeknokler, hvis Samtidighed med de uddøde Dyreformer efter samtlige forefundne Data ikke kunde forkastes. Det Anførte vil være tilstrækkeligt til at

---

*) Herom vil man finde Oplysninger i L. Zincks Afhandling i Aarbogerne for 1867 S. 283 ff. om »Oldsagfundene i de gamle Flodgruslag, navnlig i Sommedalen ved Amiens og Abbeville«.

forklare den levende Interesse, hvormed man nu paa een Gang i det vestlige og sydlige Europa begyndte at kaste sig over de archæologiske Studier, der fra nu af maatte betragtes som uundværlige for enhver Geolog og Anthropolog, ligesom deres Resultater ere af en saa indgribende Vigtighed i almindelig kulturhistorisk Henseende.

Som en Omstændighed, der har bidraget betydeligt til at fremme disse Studier i Frankrig, maa endnu nævnes Grundlæggelsen af Musæet i Saint-Germain nogle Mile fra Paris. Hvor rig Frankrigs Hovedstad end er paa offenlige Samlinger af første Rang, har den dog endnu ikke noget Musæum for Oldsager fra den forhistoriske Tid, og de Gjenstande af denne Art, der haves i Paris, findes spredte i Louvre, Musée de Cluny, Musée d'artillerie og Cabinet des médailles, saa at de ingen af Stederne danne noget Hele eller betragtes anderledes end som et tilfældigt Tillæg udenfor de paagjældende Samlingers egenlige Plan. Hvad Thomsen i sin Tid fik udrettet i Danmark ved Marchal Hauchs og senere ved Christian den Ottendes Interesse for Sagen*), nemlig at de uensartede Samlinger udsondredes fra hverandre og de ensartede forenedes, det er for Frankrigs Vedkommende en Opgave, som det er forbeholdt Fremtiden at løse. Tingen er imidlertid ikke saa let, som man skulde troe — af den simple Grund, at enhver Samlingsdirekteur plejer at holde til det Yderste paa hvad han har. Den franske Regering har formodenlig endnu ikke havt sin Opmærksomhed henvendt paa, hvor ønskelig en saadan Foranstaltning vilde være, thi den er slaaet ind paa en anden Vei ved at anlægge en hel ny archæologisk Samling. Kejseren havde nemlig til Brug ved Udarbejdelsen af sit store Værk over Cæsars Historie samlet en Mængde Oldsager, Tegninger,

*) Herom tillader jeg mig at henvise til min Afhandling i Dansk Maanedskrift, ny Række, 1ste Bind 1859 (i det særskilte Aftryk S. 51 og 71).

Relieffer og Modeller og beslnttede heraf at danne et gallo-romersk Musæum, men da han paa samme Tid som Gave fra Frederik den Syvende modtog en udmærket smuk Suite af danske Stenoldsager, ligesom han fra Boucher de Perthes modtog en Samling af Oldsager og Fossilier fra Sommedalen, gav dette Anledning til, at Musæets Plan udvidedes til ogsaa at omfatte Oldsager fra den forhistoriske Tid, og Frederik den Syvendes Gave fik en Hædersplads i Samlingen*).

En af Embedsmændene ved dette Musæum, Gabriel de Mortillet, har virket meget til at bane Vejen for den yngste af alle Videnskaber. Han grundlagde i 1865 det archæologiske Tidskrift »Matériaux pour servir à l'histoire de l'homme«, og det var ham, der samme Aar ved de italienske Naturforskeres Mode i Spezia udtalte Tanken om at samle dem, der beskjæftige sig med Studiet af de forhistoriske Perioder, til regelmæssig tilbagevendende internationale Kongresser. Forslaget mødte Sympathi, og Aaret efter afholdtes det forste Møde i Neuchâtel under Forsæde af Geologen Edouard Desor. I 1867 mødtes man i Paris under den store Udstilling, i hvilken de fra Danmark udstillede Oldsager gjorde en ypperlig Virkning. Som Præsident fungerede Edouard Lartet, der er bleven beromt ved sine Undersøgelser af de franske Knokkelhuler, og Forhandlingerne vare i flere Henseender af megen Interesse, især forsaavidt de drejede sig om kraniologiske Sporgsmaal. Der var megen Stemning for at vælge Kjøbenhavn til næste Mødested, men dette blev fra dansk Side afværget, fordi flere af vore Samlinger paa den Tid bleve underkastede en Omordning, og man bestemte sig for Norwich og London, hvor Kongressen altsaa samledes ifjor og til sin Præsident valgte Sir John Lubbock, en af Englands mest fremragende Oldgranskere. Her vedtoges

*) Se Mortillets »Promenades au Musée de Saint-Germain« S. 12 og 122.

det eenstemmig, at Kjøbenhavn i 1869 skulde være Kongressens Samlingssted.

Jævnsides med disse Møder har en anden international archæologisk Kongres, der iøvrigt ikke udelukkende har beskjæftiget sig med de forhistoriske Oldsager, holdt sine Sammenkomster. Efter Bestemmelsen skulde den første Gang være sammentraadt i Antwerpen i 1866, men da Choleraen netop da rasede heftigt i denne By, maatte Mødet opsættes til 1867, og det følgende Aar samledes man i Bonn. Her ønskede de franske og belgiske Deltagere, at man næste Gang skulde gaae til Kjøbenhavn, men dette Forslag vandt ikke den fornødne Tilslutning, og de fleste Stemmer bleve afgivne for Basel. Det traf sig saaledes, at begge Kongresser berammedes til at finde Sted omtrent samtidig, men man undgik heldigvis den Splittelse af Kræfterne, hvortil det tegnede, idet Baselerkongressen maatte opgives af Mangel paa Deltagere.

Den rent historiske Kjendsgjerning, at Grundlæggeren af den nye Archæologi var en dansk Mand, vilde i og for sig neppe have været tilstrækkelig til at samle saa mange Udlændinge ved vor Kongres. Men paa samme Tid som disse Studiers territoriale Omraade havde udvidet sig saa betydeligt, og nye Data vare komne frem i saa mange fremmede Lande, var der ogsaa her i Norden Aar for Aar gjort vigtige nye Iagttagelser, hvorved Thomsens System var blevet videre udviklet. Vi skulle forsøge i Korthed at sammenfatte de Resultater, der ere vundne ved de nordiske Archæologers, navnlig Worsaaes videnskabelige Virksomhed, og vi begynde da med

Stenalderen, i hvilken der synes at kunne skjelnes mellem en ældre Periode, der charakteriseres ved de i Kjøkkenmøddingerne, tildels ogsaa i visse Kystfund bevarede raat tilhugne, uslebne Flintredskaber, og en yngre Periode, hvorfra de i Stenkamre og Jættestuer forekommende mere udviklede Former af tildels slebne og ofte smukt ornerede

Stensager hidrøre. Rigtigheden af en saadan Inddeling, der er bleven bekæmpet med megen Styrke af Etatsraad Steenstrup, er af Archæologer i England og Frankrig paavist for disse Landes Vedkommende, og Udtrykkene l'âge de la pierre simplement taillée par éclats og l'âge de la pierre polie ere gængse Benævnelser for de to Perioder. Den første af dem omfatter efter de franske Oldgranskeres Opfattelse hele den Tid, da Mennesket levede samtidig med en Dyreverden, der ikke falder sammen med den nuværende; og idet man, tildels ved de ad geologisk Vej paaviselige successive Klimatforandringer, har troet at kunne fastsætte den Rækkefølge, i hvilken de større uddøde Dyr ere forsvundne i Frankrig, har man efter de Knokler, der ere fundne sammen med raat tilhugne Stensager, henført disse sidste til forskjellige Perioder, som have faaet Navn af Mammuthperioden, Rensdyrperioden o. s. v. Edouard Lartet, hvem disse Undersøgelser navnlig skyldes, var bekjendt med den her i Landet fremsatte Theori om en ældre og en yngre Stenalder, da han opstillede sit System*).

Efter Worsaaes Mening har Norden endnu ikke været beboet paa den Tid, da Mammuthdyret, Rhinocerossen, Hyænen og Hulebjørnen levede i Vest- og Sydeuropa, hvorimod han antager, at Oldsagfundene fra Slutningen af Rensdyrperioden i Frankrig og Belgien ere omtrent samtidige med vore Kjøkkenmøddinger, der indeholde talrige Levninger af nu hertillands uddøde vilde Dyr, men ikke af nogetsomhelst Husdyr undtagen Hunden. Hvis det blev bragt paa det Rene, at den Befolkning, der har opført de store Gravkamre og tilvirket de slebne Flintsager, har havt tamme Husdyr, vilde man deri have et vægtigt Datum for Tvedelingens Rigtighed,

*) Se hans »Recherches sur la coëxistence de l'homme et des grands mammifères fossiles« i »Annales des sciences naturelles« Zoologie XV (1861) S. 241.

og Analogien fra andre Lande taler for, at man virkelig inden Stenalderens Slutning har gjort dette Fremskridt i Kultur. I Schweizes Pælebygninger fra Stenalderen, hvor man udelukkende finder de for de slebne Sager ejendommelige Former, er der talrige Beviser for, at den daværende Befolkning har havt Oxen, Geden, Faaret, Hesten og Svinet i tæmmet Tilstand, og spredte Vidnesbyrd i samme Retning haves fra England, Frankrig, Tydskland*) og — hvad der er af megen Vigtighed — fra Sverig. Rigsantikvar Bror Emil Hildebrand har i et Stenalders Gravkammer i Vestergøtland fundet Landsespidser, forarbejdede af Faare- og Hesteknokler**), og ifølge Meddelelse fra Amanuensis ved Rigsmusæet i Stockholm, Dr. Montelius, har Dr. Hans Hildebrand i Maj 1869 ved Torseke i Fjelskestad Sogn, Villands Herred i Skaane i et Stenkammer, der bar Præg af ikke tidligere at være forstyrret af Mennesker eller af vilde Dyr, fundet Ben af Oxe, Hest, Faar, Svin og Hund.

For Danmarks Vedkommende er det endnu ikke tilstrækkelig oplyst, hvilken Fauna der har været samtidig med Opførelsen af Stenalderens store Mindesmærker, men Opmærksomheden er rettet paa dette Spørgsmaal, og vi eje i Etatsraad Steenstrup den Mand, der — efterhaanden som det fornødne Materiale kommer frem — vil kunne besvare det med Sikkerhed, ligesom han allerede har ydet saa beundringsværdige Bidrag til Kundskaben om vor for-

*) Til de i Worsaaes »Om Tvedelingen af Stenalderen« 1862 S. 57 i Noterne anførte Steder kan føjes for Frankrigs Vedkommende Mortillets »Promenades« S. 59 om Dyreknoklerne i to »dolmens«, for Englands Batemans »Ten years' diggings«, London 1861, og endelig for Tydsklands Vedkommende M. Claudius' »Mittheilungen über ein auf dem Warteberg bei Kirchberg [Nedrehessen] aufgefundenes Knochenlager« i Marburgs Universitets Indbydelsesskrift for 1861.

**) »Antiqvarisk Tidskrift för Sverige« I S. 262.

historiske Dyre- og Planteverden. At vi endnu vide saa liden Besked om de danske Jættestuers og Stenkamres Fauna, beroer tildels paa, at der ved de af ukyndige Folk foretagne Udgravninger sjelden tages Vare paa de fundne Knokler. Derfra hidrører ogsaa vor beklagelige Fattigdom paa Kranier fra den forhistoriske Tid, og det maa nu være en af de nærmeste Opgaver for vore Archæologer ved systematiske Udgravninger at tilvejebringe et saadant Forraad af faunistiske og kraniologiske Data, at man derigjennem kan naae til paalidelige Resultater.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Tvedelingen bør det endnu fremhæves, at man, saavidt vides, ikke i noget Land har fundet de charakteristiske raa Former sammen med dem, Worsaae anser for at være yngre, og at de to Slags Stensager heller ikke følges ad i Henseende til geographisk Udbredelse. I Sverig, hvor Stenaldersgravene og de slebne Redskaber gaae op til de store Søer, har man kun i det sydlige Skaane fundet Sager som dem fra Kjøkkenmøddingerne. De mangle, som bemærket, aldeles i Schweizes Pælebygninger; fremdeles ogsaa i Norge, i Finland og i de russiske Østersøprovindser, idet de i disse Lande fundne Stenredskaber udelukkende henhøre til de mere udviklede Former. Denne Forskjellighed er ikke let at forklare, naar man antager, at Kjøkkenmøddingerne ere samtidige med Stensætningerne, hvorimod den ellers bliver en naturlig Følge af, at de nævnte Lande ikke ere blevne bebyggede saa tidlig som de, i hvilke den mere primitive Kultur har efterladt sine Spor.

Bronzealderens Levninger findes i størst Mængde i Danmark, Sydsverig, Irland, den nordligste Del af Tydskland og Schweiz, men de forekomme iøvrigt næsten overalt i Europa. Der har hos fremmede Archæologer vist sig nogen Usikkerhed med Hensyn til, hvorledes denne Periode rettelig bør afgrændses til begge Sider. Naar man i det sydlige Frankrig i Grave fra Stenalderen sammen med slebne Stensager finder Bronze- eller Kobberperler og lignende

Smykkegjenstande, kunde det, skjøndt disse Prydelser i Formen ere Efterligninger af Stenaldersgjenstande, dog synes, som om Fundene maatte henføres til Bronzealderen, siden der forekommer Metal i dem. De franske Oldforskere have imidlertid forstaaet, at dette ingenlunde vilde stemme med det af Thomsen opstillede System. Naar han inddelte de forhistoriske Tider efter det Materiale, der er blevet anvendt til Forarbejdelsen af skjærende Redskaber, var det, fordi han gik ud fra, at et Fremskridt i denne Henseende maatte blive bestemmende for Kulturudviklingen i det Hele. Det er derfor ganske i hans Aand, naar Cazalis de Fondouce i Anledning af de omtalte Fund af Metalperler i Stenaldersgrave yttrer Følgende*): »En Periode kan ikke charakteriseres ved den Omstændighed, at et Metal viser sig for første Gang, men ved dette Metals Anvendelse, nemlig paa en saadan Maade, at den medfører et virkeligt Fremskridt i Civilisationen og Industrien, som f. Ex. til Forfærdigelsen af skjærende Redskaber«. De mærkelige Overgangsfund, der ere gjorte ved Hallstatt i Nedre-Østerrig, ved Sesta Calende og flere Steder i Italien — hvor man ved Siden af utvivlsomme Bronzealderssager har fundet Jernredskaber, der ere nøjagtige Efterligninger af hine — vise dog, at Indførelsen af Jernets Brug i disse Egne ikke har betegnet en brat Omvæltning i Kulturen, men at der har fundet en organisk Udvikling Sted, og disse Fund bør derfor rettest henføres til Bronzealderens Slutning, ikke til Jernalderen, da der maa udfordres en typisk Forskjellighed i Oldsagerne, forinden man kan betragte en hel ny Kulturperiode som indtraadt**).

---

*) I »Derniers temps de l'âge de la pierre polie dans l'Aveyron«, Montpellier og Paris 1867, S. 37.

**) Jfr. Engelhardt »Vimosefundet«, Kjobenhavn 1869 S. 6 og Hans Hildebrand »Svenska folket under hednatiden«, 1866 S. 19 Note 2.

Bronzealderen maa efter Worsaaes Mening deles i to Hovedtidsrum, et ældre og et yngre, og i disse har han atter ment at kunne paavise forskjellige Tidsafsnit. Ved at gjennemgaae de forskjellige Former af Bronzealdersgrave har han fundet en gradvis Overgang ligefra de større, af anselige Overliggere dækkede Stenkister med ubrændte Lig, der mest ligne Stenalderens Begravelser, til Askekrukkerne med brændte Ben, der antages at betegne Bronzealderens seneste Tid*). Af Meklenburgische Jahrbücher XXII S. 279—87 ses det, at Lisch er kommet til et lignende Resultat, idet han udtaler, at den Skik at begrave Ligene ubrændte ogsaa i Meklenborg har været den ældste Begravelsesmaade i Bronzealderen. Medens vi altsaa i det Foregaaende have set den relative Datering fastsat ved Hjælp af Forskjelligheder i det anvendte Materiale, i Formerne, i Dyreverdenen, er det her Gravskikkene, i hvilke man mener at kunne spore en successiv Forandring, saa at de kunne tjene til at bestemme Fundenes indbyrdes Alder. Efterhaanden som flere Kjendsgjerninger staae til Archæologernes Raadighed, vil der blive kastet Lys over flere og flere Momenter af Kulturlivet, og saaledes ville de vage Omrids, i hvilke hine gamle Tider endnu vise sig for os, efterhaanden afløses af bestemtere Forestillinger. De samme Kulturfremskridt ere naturligvis ikke overalt foregaaede samtidig, men det er ialfald af megen Interesse, at man for enkelte Landes Vedkommende har kunnet give et bestemt Svar paa Spørgsmaalene, om de forhistoriske Indbyggere havde faste Boliger, om de dyrkede Korn og Træfrugter og da hvilke Arter, om de vævede Tøj og forfærdigede Pottemagerarbeide, om den allerældste Befolkning har efterladt konstneriske Fremstillinger o. s. fr.

*) »Om en ny Deling af Steen- og Broncealderen«, Kjøbenhavn 1860. »Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder«, Kjøbenhavn 1865, S. 29 ff.

At der i Norden har været en forhistorisk **Jernalder**, var ikke saa indlysende af sig selv, som at Sten- og Bronzesagerne maatte ligge forud for den historiske Tid; thi vore ældste skriftlige Overleveringer omtale Brugen af Jernvaaben. Det var i 1854, at Worsaae første Gang i Texten til »Afbildningerne« talte om en ældre Jernalder med stærke Spor af romersk Indvirkning, og han henførte allerede da Fundene fra Vimose og Kragehul paa Fyen til denne Periode. Efter at de storartede sønderjydske Mosefund betydelig have udvidet vor Kundskab til den ældre Jernalder og dels ved de deri indeholdte Mønter, dels ved romerske Konstgjenstande, hvis Tid tilnærmelsesvis kan fastsættes, have afgivet faste Holdepunkter for Tidsbestemmelsen, har han sondret imellem følgende Perioder:

a. Den ældre Jernalder i streng Forstand (omtrent fra Aar 200 eller 300 e. Chr. til 450), der charakteriseres ved romerske Mønter (Sølvdenarer) og romerske Oldsager ved Siden af en selvstændig ikke-romersk Kultur, der bl. A. giver sig tilkjende ved Brugen af den tidligste nordiske Bogstavskrift, de ældre Runer. Foruden Jernet fremtræder ogsaa Sølvet for første Gang i denne Periode. Hertil høre Fundene fra Thorsbjerg og Nydam Moser i Slesvig og det førnævnte Vimosefund.

b. Mellemjernalderen (omtrent fra Aar 450 til 700), der bl. A. dateres ved romerske Guldmønter, i Særdeleshed fra det østromerske Kejserdømme. Ejendommelige for dette Tidsrum ere de saakaldte Brakteater — d. v. s. Guldhængesmykker, der fra først af ere barbariske Efterligninger af byzantinske Mønter og Medailloner, men i hvilke der efterhaanden viser sig en original nordisk Konstretning, — desuden en særegen Art af Bryst- og Skulderspænder med rige og storslaaede Prydelser, og endelig en paafaldende Rigdom af Ringguld. De to bekjendteste Fund fra Mellemjernalderen hidrøre begge fra Fyen, nemlig fra Kragehul Mose ved Flemløse og fra Broholm Hovmark.

c. Den ældste historiske Tid (omtrent fra Aar 700 til 1000) udmærker sig ved nye Former og Ornamenter, der tyde paa, at Kulturudviklingen er bleven mere og mere selvstændig i de Aarhundreder, da Nordboerne holdt fast ved Hedenskabet, efter at Christendommen var trængt igjennem i Syd- og Vesteuropa. I denne Periode fremtræder den sædvanlige nordiske Runeskrift. Kufiske (arabiske) Mønter findes hyppig og i Forbindelse med dem en stor Mængde forarbejdet Sølv, formentlig anvendt som Betalingsmiddel.*)

Allerede i 1843 havde Rigsantikvar Hildebrand**) henført de i Sverig gjorte Møntfund til forskjellige Perioder, der tildels svare til den her fremstillede Inddeling af Jernalderen, og som han charakteriserede ved Hjælp af 1) vestromerske Denarer, 2) vest- og østromerske Guldsolidi, 3) arabiske Dirhemer fra 9de og 10de Aarhundrede og 4) vesteuropæiske Sølvmønter fra det 11te og 12te Aarhundrede, men han taler ikke om, hvilke Slags Oldsager der findes sammen med disse forskjellige Mønter. Netop i Forbindelsen mellem Oldsagerne og Mønterne er det, at Worsaae søger Beviserne for sin Theori, og denne er, ialfald i Hovedsagen, gyldig baade for Norge og Sverig. Da Thomsen og Worsaae i 1856 vare i Christiania ved det skandinaviske Naturforskermøde, saae de, at det norske Universitets Oldsagsamling indeholdt hele Rækker af Jernaldersfund, der maatte henføres til en forhistorisk Periode, og det er nu erkjendt i Norge som i Sverig, at begge disse Lande have havt deres ældre Jernalder, og at en yngre Jernalder begynder omtrent ved Vikingetogenes Tid***). I 1861 erklærede Lisch i Meklenb. Jahrbücher S. 161, at en lig-

*) Se Worsaaes citerede Skrift om Slesvigs Oldtidsminder og Engelhardts Arbeider over de fire store Mosefund.

**) I »Anteckningar ur kgl. Vitterhets, Hist. og Antiqv. Akadem. dagbok.«

***) Se H. Hildebrands citerede Skrift og Ryghs Afhandling om den ældre Jernalder i Norge i Aarb. f. 1869 S. 149—184.

nende Periode kunde paavises i Meklenborg, idet visse Grave, som tidligere vare henførte til Venderne, altsaa til den historiske Tid, burde føres meget længere tilbage, rimeligvis til de første Aarhundreder efter Christus. Endelig kan en ældre Jernalder spores i Schweiz (La Tène ved Neuchâtelsøen), i det sydlige Frankrig (ved Alaise) og flere Steder i England.

Som et mærkeligt Resultat, der i de senere Aar er vundet, maa endnu fremhæves Worsaaes Forklaring af et Forhold, der er gjennemgaaende ved Mosefundene fra vor ældre Jernalder, og som gjenfindes i mange Fund fra Bronzealderen, nemlig at Sagerne ere forsætlig ødelagte forinden Nedlæggelsen. Ved Parallelsteder hos gamle Forfattere er det bragt til en høj Grad af Sandsynlighed, at de fundne Oldsager ere Krigsbytte, der med Villie er gjort ubrugeligt for at offres til Guderne. Denne Forklaring, der utvivlsomt finder Anvendelse paa mange forskjellige Lande, i hvilke Sagerne ofte ses at være behandlede paa selvsamme Maade, er af Rygh erkjendt gyldig for Norges Vedkommende.*)

Efter næsten halvhundrede Aars opoffrende og betydningsfulde Virken døde Thomsen den 21de Mai 1865, og Worsaae overtog Styrelsen af det oldnordiske og af det ethnographiske Musæum. Den betydelige Forøgelse, som den førstnævnte Samling dels allerede havde faaet i Slutningen af Thomsens Levetid og dels netop paa denne Tid modtog, gjorde en Udvidelse af Lokalet og en forandret Opstilling nødvendig. Dette gav den nye Direkteur Anledning til at underkaste hele Musæet en gjennemgribende Omordning, ved hvilken han lagde de nyere Anskuelser til Grund. Allerede Thomsen havde, som foran bemærket, erkjendt Vigtigheden af at holde Fundene samlede, og han vilde ikke ad nogen anden Vej have kunnet naae til sin Tredelingstheori, men

*) Se Aarb. f. 1869 S. 170.

han havde dog ikke i nogen stor Udstrækning fulgt denne Regel ved Sagernes Opstilling. Det blev derfor Opgaven ved Hjælp af de i Musæets Protokoller indeholdte Oplysninger saavidt muligt atter at samle de mange Fund, hvis enkelte Bestanddele vare splittede ad og indordnede i lange Rækker af ensartede Gjenstande. Der var derhos ikke hidtil lagt nogen særlig Vægt paa Findestederne. Musæet var bestemt til at indeholde »nordiske Oldsager« ganske i Almindelighed, og Følgen deraf var, at f. Ex. ikke faa i Norge fundne Gjenstande vare sammenblandede med de her i Landet hjemmehørende. Da de nordiske Rigers Udvikling i den forhistoriske Tid imidlertid ingenlunde har været identisk, idet deres første Bebyggelse bl. A. falder til højst forskjellige Tider, maatte det anses for ønskeligt at udsondre hvert Lands Oldsager for sig; og man blev ikke staaende herved. For at det efterhaanden kan blive muligt at komme til Erkjendelse af de provinsielle Ejendommeligheder indenfor Danmarks egne Grændser, blev der til en vis Grad gjennemført en Ordning af Fundene efter Landsdele. Efter deres forskjellige Indhold og Beskaffenheden af de Lokaliteter, hvorfra de ere komne, ere Fundene derefter inddelte i Gravfund, Mark- og Mosefund. Den Omstændighed, at Styrelsen af det oldnordiske og det ethnographiske Musæum var vedbleven at være forenet i een Person, gav Anledning til, at der af de fremmede Oldsager, som vare erhvervede til Sammenligning med vore egne, i Forbindelse med Indholdet af det af C. C. Rafn stiftede Kabinet for amerikanske Oldsager blev oprettet en forholdsvis betydelig komparativ Samling som Bestanddel af det ethnographiske Musæum. Om de øvrige Forandringer, der ved Omordningen foretoges til Lettelse og Bekvemmelighed for de Besøgende, skal her ikke tales videre. Det Anførte vil være tilstrækkeligt til at vise, at Musæet i sin nye Skikkelse vel var de fremmede Archæologers Opmærksomhed værd.

Nærværende ved Kongressen vare ialt 111 udenlandske Medlemmer, af hvilke 26 hørte hjemme i Sverig, 5 i Norge, 1 i Finland, 7 i England, 7 i Belgien, 3 i Holland, 26 i Frankrig, 2 i Spanien, 6 i Italien, 2 i Schweiz, 17 i Tydskland, 1 i Ungarn, 2 i Rumænien, 1 i Polen og 5 i Rusland. Fra Norge og England havde vi haabet en livligere Deltagelse. Derimod vare vi saa heldige at faae en fortrinlig Understøttelse fra Sverig, idet der fra dette Land indfandt sig en forholdsvis talrig Kreds baade af ældre og yngre Mænd, af hvilke mange paa forskjellige Maader have ydet den archæologiske Videnskab væsenlige Tjenester. Naar vi overskue Repræsentanterne for de øvrige Lande, viser det sig klart, hvilken Betydning Spørgsmaalet om Menneskets Samtidighed med de fossile Dyr har havt til at forøge Tallet af Archæologiens Dyrkere. Her mødte ikke Faa, der ved de af dem foretagne Undersøgelser have ydet værdifulde Bidrag til Spørgsmaalets Besvarelse. Blandt disse nævne vi først og fremmest Belgieren Spring, der, som foran berørt, har knyttet sit Navn til Knokkelhulen ved Chauveau. Ogsaa hans Landsmand Dupont, Direkteur for det naturhistoriske Musæum i Brüssel, der valgtes til en af Kongressens Vicepræsidenter, har gjort sig bekjendt ved sine Undersøgelser af lignende Huler i Omegnen af Namur og Dinant. Baron Dücker fra Schlesien har i Westphalen udgravet Knokkelhuler af samme Beskaffenhed, og Geologen Fraas fra Stuttgart har gjort vigtige Fund, der maae henføres til en sydtydsk »Rensdyrperiode«. De franske Palæontologer repræsenteredes af Paul Gervais, Professor i sammenlignende Anatomi ved La Sorbonne i Paris; af Mænd, der særlig beskjæftige sig med Studiet af Kranierne fra den forhistoriske Tid, talte Kongressen i sin Midte Celebriteter som Quatrefages fra Paris, Carl Vogt fra Genf, Virchov fra Berlin og Schaaffhausen fra Bonn. Flere af de anførte Videnskabsmænd ere fra Geologiens Studium blevne ledede ind paa Archæologiens Omraade, en Bemærk-

ning, der ogsaa finder Anvendelse paa Franskmanden Hébert, Schweizeren Desor og Italieneren Capellini, af hvilke den Sidstnævnte hørte til dem, der med størst Iver støttede Gabriel de Mortillet, da denne i Spezia udtalte Tanken om Afholdelse af aarlig tilbagevendende archæologiske Møder, og derfor ogsaa regnes med til Kongressens Stiftere. Af de fremmede Archæologer i strengere Forstand fremhæve vi den højt fortjente Lisch fra Schwerin, Direkteurerne for Musæet i Saint-Germain og for Artillerimusæet i Paris, A. Bertrand og Penguilly-L'Haridon, de to dygtige yngre Mænd Cazalis de Fondouce og Arthur Rhôné; fremdeles Grev Przezdziecki fra Varschau, der er Medudgiver af et pragtfuldt Arbejde over den polske Middelalder, Grev Uvaroff fra Moskau, der i Gouvernementerne Jaroslav og Vladimir har undersøgt ikke mindre end omtrent 8000 Grave fra den yngste Jernalder — hvis Indhold tildels synes at antyde en nordisk Paavirkning —, og Bibliothekar Lerch fra St. Petersborg; endelig E. de Meester de Ravestein fra Belgien og Biondelli, Direkteur for Musæet i Milano, der begge fortrinsvis have givet sig af med klassisk Archæologi, men af hvilke Biondelli tillige har gjort sig fortjent ved sin Beskrivelse af det fornævnte Overgangsfund fra Sesta Calende. Som Mænd, der i deres Lande have brudt Banen for de archæologiske Studier, bør nævnes Spanierne Vilanova og Tubino og Rumænerne Odobesco og Urechia. Endelig anføre vi Historikeren Henri Martin og Orientalisten Oppert fra Paris, Professor, Bibliothekar Chr. Petersen fra Hamborg og Veliaminof-Zernof fra St. Petersborg som ansete Videnskabsmænd, der deltoge i Kongressen, uden selv at have givet sig af med praktiske archæologiske Undersøgelser. Een Mand bør endnu nævnes her paa Grund af den Iver, hvormed han har staaet Kongressens Bestyrelse bi, og den Redebonhed, hvormed han har tilbudt at medvirke til Løsningen af den ingenlunde lette Opgave at faae affattet en officiel Beretning om Kongressens

Forhandlinger. Det er Belgieren Eugène O. M. Dognée, Medlem af det archæologiske Akademi i Liége.

Glandspunktet i Kongressen var den omhyggelig forberedte Udflugt til Sølager, hvor Deltagerne fik en klar Forestilling om, hvad en »Kjøkkenmødding« er, og dermed tillige Lejlighed til med egne Øjne at overbevise sig om Rigtigheden af den Tydning, som disse Oldtidslevninger have faaet. Ifølge de Fremmedes indtrængende Opfordringer sluttede der sig hertil et interessant og lærerigt Ordskifte mellem Steenstrup og Worsaae angaaende Spørgsmaalet om Kjøkkenmøddingernes Samtidighed med Steensætningerne og Jættestuerne. Rigsantikvar Hildebrands Meddelelse om Fund af tamme Dyrs Knokler i Gravkamre stod, efter hvad foran er udviklet, i en vis Forbindelse med dette Spørgsmaal. Af andre Stenalderen vedkommende Punkter, der kom under Forhandling, var ogsaa det, om der fra hin Periode kan paavises Spor af Menneskeæderi. I et mesterligt, improviseret Foredrag gjorde Spring Rede for de Grunde, der hos ham havde fremkaldt Overbevisningen om, at en saadan Skik maa have existeret blandt Europas ældste Beboere. I Hulen ved Chauveau har han fundet Menneskeknokler, der vare svedne i Ilden og spaltede som for deraf at udtage Marven, og de saaledes behandlede Knokler viste sig udelukkende at være af Kvinder og Børn. Worsaae oplyste, at han i en Stenaldersgrav i Borreby ved Skjelskør havde fundet menneskelige Skeletdele, der frembød lignende Forhold, og Prof. Petersen anførte en hel Række Citater af gamle Forfattere til Bevis for, at Menneskeæderi har været i Brug i Europa lige indtil det 4de Aarhundrede efter Christus. Det seneste Vidnesbyrd herom er af den hellige Hieronimus, der fortæller, at han i sine unge Dage i Gallien har seet Attacotterne, et britisk Folk, som spiste Menneskekjød, især Kjødet af Kvinder og Børn, skjøndt de havde fuldt op af Kvæg og Svin. Hertil knyttede Taleren en Formodning

om, at den i gamle Æventyr saa ofte behandlede Forestilling om Menneskeædere, der fede smaa Børn for at gjøre sig tilgode med deres Kjød, mulig hidrører fra Erindringen om hin barbariske Skik. Om Kranierne fra Stenalderen opstod der en livlig Forhandling, der navnlig støttede sig til en Meddelelse af den udmærkede svenske Anatom Prof. Friherre v. Düeben. Det blev slaaet fast, at den hidtil almindelig antagne Lære om Stenalderens Befolkning som »brachycephal« (korthovedet) i Modsætning til en »dolichocephal« (langhovedet) Bronzealdersbefolkning — i hvilken man fandt en Bekræftelse af Theorien om Finner og Kelter som Europas ældste Beboere — er grundet paa utilstrækkelige Data, og at den ved senere Fund maa anses fuldstændig modbevist, idet der tvertimod ifølge Hovedskallernes Form er Grund til at antage, at Befolkningen allerede i Stenalderen var næsten ligesaa blandet, som den nu er. Hvor der spørges om Raceforhold, Indvandringer o. s. v. ere Kranierne, som Carl Vogt har bemærket, de paalideligste Vejledere, idet deres Form er uafhængig af Individernes Villie, medens Tilegnelsen af en ny Kultur forudsætter en Virksomhed, altsaa giver Individualiteten et Spillerum, der maa gjøre os varsomme i de Slutninger, vi i den anførte Henseende drage af de materielle Levninger fra Fortiden. Under Forhandlingerne om Kranierne kom Carl Vogt ind paa sit Yndlingsemne om Menneskets Nedstammen fra et Aben nærstaaende Dyr, og de af ham herom fremsatte Bemærkninger foranledigede et Svar fra den Mand, der i dette Spørgsmaal har været hans Hovedmodstander, nemlig Quatrefages, mellem disse to Mænd, der, hvor forskjellige de ellers ere, begge i en lige beundringsværdig Grad have Ordet i deres Magt, udspandt der sig nu en Debat, der ikke let vil glemmes af dem, der vare saa heldige at overvære den. Om Bronzealderens rette Afgrændsning og om Overgangsfundene fandt ingen ret indgaaende Diskussion Sted, skjøndt de fra flere Sider faldne Yttringer viste, hvor ønskeligt det vilde

have været at bringe dette Punkt til Klarhed. Een vigtig ny Oplysning fik man for Bronzealderens Vedkommende. Der har nemlig hidtil været megen Uenighed og Tvivl om, til hvilken Tid man bør henføre de saakaldte »Hällristninger«, d. v. s. visse ejendommelige Forestillinger, der i Sverig og Norge hyppig findes indhuggede i Klipperne. Rigsantikvar Hildebrand godtgjorde nu, at en saadan Hällristning, der er dybt indhuggen paa en Klippe i Østergøtland tæt ved Byen Norrkøping, ifølge Formen af de indristede Sværd, Skibe og Ornamenter utvivlsomt maa henføres til Bronzealderen. For den senere Tids Vedkommende gaves der ved Rector Bruzelius' Foredrag over de af ham i Ystads Havn opdagede Niveauforandringer, der til en vis Grad kunne dateres ved fundne Oldsager, og ved de almindelige Bemærkninger, som af Archæologiens Nestor Sven Nilsson knyttedes til dette Foredrag, interessante Oplysninger om Hævninger og Sænkninger paa Kysterne af den skandinaviske Halvø; men forøvrigt fremkom der — med Undtagelse af en af Prof. Engelhardt meddelt Udsigt over den ældre Jernalder i Danmark — intet væsenligt nyt Bidrag til Kundskaben om Jernalderen. Der gaves fra forskjellige Lande lokale Meddelelser om de der fundne Oldsager, og derved blev den knapt tilmaalte Tid saa stærkt optaget, at den sidste Kulturperiode blev noget stifmoderlig behandlet. Man gik saaledes glip af de Foredrag, der vare anmeldte af Grev Uvaroff, Prof. Carl Sæve, Prof. Stephens og Dr. Wimmer, af hvilke Sæve vilde have forelagt Kongressen Afbildninger af de paa Ramsundsberget og Göksstenen i Södermanland indhuggede, af Runeskrift indfattede Forestillinger, om hvilke han har paavist, at de have Hensyn til Sigurd Fafnesbanes Liv, saaledes som dette er skildret os i Eddaerne. De ikke holdte Foredrag ville imidlertid blive trykte i den eventuelle Beretning.

En Mærkelighed frembød vor Kongres i Modsætning til alle tidligere internationale Sammenkomster, idet Forhand-

lingerne udelukkende førtes i et Sprog, der var forskjelligt fra Landets eget. Dette har hidtil aldrig kunnet sættes igjennem, men det lod sig forholdsvis lettest gjøre i et lille Land, hvis Sprog kun har en ringe Udbredelse. Den Bestemthed, hvormed der holdtes over, at kun det franske Sprog blev benyttet, vil sikkert øve en gavnlig Virkning som Exempel for kommende Kongresser. Capellini, der er valgt til Generalsekretair for næste Aars Møde i Bologna, anstillede ved Banketten paa Marienlyst skjemtvis et Forsøg med, hvorledes det vilde gaae, naar hver Deltager fik Lov til at tale sit eget Tungemaal, og Resultatet blev et saadant, at Nødvendigheden af ved slige Møder at have eet fælles Sprog blev gjort yderligere indlysende.

Det praktiske Fremskridt, som herved er gjort, har unægtelig sin Betydning, men det er naturligvis ikke saa væsenligt, at det i og for sig skulde indeholde en tilfredsstillende Besvarelse af det Spørgsmaal, der saa naturligt frembyder sig, om den hele Kongres egenlig har været til nogen Nytte. Der er i saa Henseende Anledning til at minde om, hvad Fr. Bastiat i en anden Retning har gjort gjældende, nemlig at man med Hensyn til Nytten af en Begivenhed ikke maa blive staaende ved det, man ser for sine Øine, men at man ogsaa bør tage Hensyn til de Følger, som ikke saaledes strax træde udvortes frem. Hvis Kongressen var optraadt som et Slags økumenisk Koncilium og havde vedtaget en lang Række videnskabelige Sætninger, der fra nu af skulde betragtes som afgjort sande og rigtige, vilde de Fleste have anset det som givet, at den havde bragt et positivt Udbytte. Men en saadan haandgribelig Maalestok lader sig ikke anlægge, naar man rettelig vil vurdere Betydningen af videnskabelige Møder. Fuldt saa vigtigt som de umiddelbare Resultater, der ere komne frem igjennem Foredragene og Diskussionerne, er det Udbytte, Deltagerne have vundet ved indbyrdes Samtaler om archæologiske Emner og især ved Studiet af Samlingerne. At den

korte Tid blev fortrinlig benyttet i sidstnævnte Retning, kan-ses af de i udenlandske Blade indeholdte Beretninger om Kongressen, og flere af de fremmede Videnskabsmænd fandt sig jo endog foranledigede til at forlænge deres Ophold her ud over dens Slutning for yderligere at studere det betydelige Materiale, som vore Musæer indeholde. Naar man vil lære at tyde det Sprog, som tales af de stumme Vidner fra Menneskeslægtens første Udviklingsperioder, er det nødvendigt idelig og idelig at sammenstille og sammenligne Fundene med hverandre, da det ene ofte paa den mærkeligste Maade kan tjene til at forklare det andet. Derfor maae Archæologerne sætte sig i et stadigt og livligt Vexelvirkningsforhold til hverandre; men det er ikke nok, at saadanne Forbindelser vedligeholdes paa Afstand. Om det endog var tænkeligt, at man kunde faae udgivet Beskrivelser og Afbildninger af hvert eneste Fund, og selv om den øvrige Verden kunde løse den endnu vanskeligere Opgave at gjøre sig bekjendt med alle disse Beskrivelser og Afbildninger, vilde der dog ikke dermed være tilvejebragt et tilstrækkeligt Materiale til at studere Archæologi. Dette Fag kan kun dyrkes paa samme Maade som Naturvidenskaberne, nemlig ved at Iagttagelserne gjøres paa første Haand; ellers bliver man afhængig af Andres Undersøgelser og er idelig udsat for Vildfarelser. Man kjender ikke et Oldsagfund fuldstændig, forinden man selv har seet det. Ofte vil en tilsyneladende ubetydelig Gjenstand, som maaske ikke engang er funden værdig til at afbildes, kunne yde den sammenlignende Forsker vigtige Oplysninger. Og det bør ikke glemmes, hvor nyt det hele Studium er, og hvorledes flere af de her Tilstedeværende, der i deres Hjem endnu staae ene i deres Bestræbelser, vel kunde ønske at blive nøjere bekjendte med den i Norden fulgte archæologiske Methode, for ikke at være udsatte for at gaae for dristigt frem og derved begaae Fejltagelser af samme Art som dem, der i tidligere Tider have bragt dette Studium i saa afgjort Miskredit. At Sagen drives

med Iver, fremgaaer bl. A. af den Omstændighed, at det er Hensigten at afholde Kongresmøder hvert Aar, men man kan da fornuftigvis heller ikke vente, at hvert Møde skulde betegnes ved epokegjørende Fremskridt.

Vi tvivle saaledes ikke om, at de i hine Dage nedlagte Frøkorn ville bære Frugt for Videnskaben, men ved Siden deraf er det vist, at Kongressen har havt en stor Betydning for de nordiske Lande og særlig for Danmark ved den Sympathi, som igjennem den er vundet for os i Europa. De i Sandhed storartede patriotiske Offre, der ere blevne bragte for at fremme Kongressens Øjemed, have ikke været forgjæves, og hos os Alle har den efterladt et velgjørende Indtryk af, hvad et lille Folk formaaer at udrette ved Enighed og Sammenhold.

TILLÆG

TIL

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

AARGANG 1869.

UDGIVET AF

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1870.

BERETNING OM SELSKABETS MØDER

I 1869.

Maanedsmøde den 19de Januar 1869.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Som færdig fra Pressen fremlagdes Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1868, 4de Hefte.

Det til Medlemmerne i Kjøbenhavn omdelte Udkast til indeværende Aars Budget forelagdes og vedtoges.

Etatsraad, Dr. *Jap. Steenstrup* udtydede de i Kongespeilet under Navn af Havgjerdinger omtalte Vidundere i Havet om Grønland. Til Foredraget knyttedes Bemærkninger af Professor Gislason og Stipendiat G. Brynjulfsson.

Tre indenlandske Medlemmer optoges.

Maanedsmøde den 16de Februar 1869.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Tvende af Bestyrelsen stillede Forslag, nemlig: a) at der ikke mere sælges enkelte Hefter af Selskabets danske Tidsskrifter, og b) at det tillades Forfattere paa egen Bekostning at lade tage indtil 200 særskilte Aftryk af Afhandlinger, som ere optagne i Tidsskrifterne og sætte dem i Boghandelen, dog først en Maaned efter at vedkommende Hefte er udkommet, bleve vedtagne.

Professor *G. Stephens* forklarede fire Runestene, en norsk og tre svenske, som omtale Knud den store, Nordens Konge.

Et udenlandsk Medlem optoges.

Maanedsmode den 16de Marts 1869.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Paa Mødet, som overværedes af Hans Maj. Kongen og H. K. H. Kronprindsen, fremlagdes det reviderede Regnskab for 1868 og de siden sidste Møde udkomne Tidsskrifter: Mémoires for 1867 og Tillæg til Aarbøger for 1868.

To indenlandske Medlemmer optoges.

Vicepræsidenten, Etatsraad *J. J. A. Worsaae*, forelagde Rev. J. H. Todds Udgave af et gammelt irsk Haandskrift om »Irernes og de Danskes Krige«.

Cand. *L. Zinck* gav Meddelelse om de sidste Aars Opdagelser af forhistoriske Mindesmærker til Belysning af Menneskeslægtens tidligste Fremtræden i Indien. (Foredraget er trykt i Aarbøger 1869, Side 339–368).

Maanedsmode den 25de Mai 1869.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Som færdigt fra Pressen fremlagdes Aarbøger 1869, første Hefte.

Et indenlandsk Medlem optoges.

Vicepræsidenten, Etatsraad *J. J. A. Worsaae*, foredrog nogle antikvariske Meddelelser fra Rygen og Estland.

Maanedsmode den 9de November 1869.

Som udkomne siden sidste Møde fremlagdes: Aarbøger 1869, 2det og 3die Hefte samt Mémoires for 1868.

Efter to indenlandske Medlemmer vare optagne, bleve følgende Medlemmer af den internationale arkæologiske

Kongres, som vare blevne foreslaaede af Bestyrelsen, eenstemmigt udnævnte til Medlemmer som ydende videnskabeligt Bidrag og uden Erlæggelse af Kontingent:

1. Herr Gabriel de Mortillet, Inspecteur ved det Keiserl. Museum i Saint-Germain; første Grundlægger af den internationale arkæologiske Kongres. Saint-Germain.
2. Professor Giovanni Capellini, en af Stifterne af den internationale arkæologiske Kongres. Bologna.
3. Professor E. Desor, Præsident for Kongressen i Neuchâtel 1866. Neuchâtel.
4. Herr Edouard Lartet, Præsident for Kongressen i Paris 1867. Paris.
5. Grev Giovanni Gozzadini, Senator, Præsident for den tilkommende Kongres i Bologna i 1870. Bologna.
6. Historikeren, Herr Henri Martin. Paris.
7. Geheime Archivraad, Dr. F. Lisch, Directeur for Museet i Schwerin.
8. Professor A. de Quatrefages, Medlem af Institut de France. Paris.
9. Professor Carl Vogt. Genève.
10. Dr. Edouard Dupont, Directeur for det naturhistoriske Museum i Bruxelles.
11. Herr Alexandre Bertrand, Directeur for det Keiserl. Museum i Saint-Germain.
12. Statsraad de Viljaminof Zernof, Medlem af det Keiserl. Akademi i Petersborg.
13. Professor Rud. Virchow. Berlin.
14. Professor A. Spring. Liége.
15. Baron Penguilly-l'Haridon, Directeur for Musée Impérial d'Artillerie i Paris.
16. Professor E. Hébert. Paris.
17. Professor Juan Vilanova. Madrid.
18. Don Francisco M. Tubino. Madrid.
19. Professor Oscar Fraas. Stuttgart.

20. Geheimeraad, Professor, Dr. Schaaffhausen. Bonn.
21. Dr. Eugène O. M. Dognée, Medlem af det Belgiske arkæologiske Akademis Raad. Liége.

Cand. *L. Zinck* meddelte Beskrivelser af Bronzealders Høie i det nordvestlige Sjæland og Undersøgelser vedrørende Forholdet mellem Bronze- og Stenalderens Grave. Til Foredraget, som sluttedes i et

Kontinuationsmøde den 13de November 1869,

knyttede Etatsraad *Jap. Steenstrup* en Meddelelse om de Knogler af Husdyr, som vare fundne af Foredrageren i et Kjøkkenmødding Lag ved et Stengravkammer paa Bunden af en af de undersøgte Høie. Disse Meddelelser fremkaldte en Discussion, i hvilken flere af Medlemmerne deltoge.

Maanedsmøde den 14de December 1869.

Konstmaler *J. Kornerup* holdt et Foredrag om Materialet i vore ældste Kirkebygninger; gav en Udsigt over de forskjellige Grupper af danske Kirker fra Rundbuestilens Tidsalder og fremhævede, at de særegne Stenarter, som forefandtes her i Landet, havde havt stor Indflydelse paa Stilen i disse Bygninger. Særligt dvælede han ved det betydelige Tal af ældgamle Kirker, som ere opførte af en indenlandsk Tufsten, den saakaldte Fraadsten. Disse Kirkers høie Ælde bekræftes ved flere Omstændigheder. Vor Frue Kirke i Roskilde, hvis ældste Del er af Fraadsten, er saaledes efter Saxes Vidnesbyrd opført i Slutningen af 11te Aarhundrede af Biskop Norbagge. En af Grundene til, at den egenlige gotiske Kirkebygningsstil aldrig naaede nogen større Udvikling i Danmark, maatte vistnok søges i, at der mangler Sandsten, denne Stils rette Materiale, her i Landet. Derimod fortjener den romanske Stils Kirker, navnlig de smukke Granitkirker i Jylland, at fremhæves som eiendommelige for vort Fædreland.

FORTEGNELSE

OVER

DE TIL SELSKABET I AARET 1869 SENDTE SKRIFTER.*)

DANMARK. Fra Adjunkt *H. Hoff* ved Herlufsholm Skole: Om Oldtidens Bygningsformer (særskilt Aftryk af Skoleprogrammet for 1869). — Fra Fru Konferentsraadinde *Rafn:* Breve fra og til C. C. Rafn med en Biographi. Udgivet af B. Grøndal. 1869.

NORGE. *Rigsarchivet i Christiania:* Flateyarbok, 3. Bs 2. H. (Slutning). — *Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, Christiania:* Aarsberetning for 1868. — Fra Forfatteren, Cand. *Eilert Sundt* i Christiania: Om Renligheds-Stellet i Norge, Christiania 1869.

SVERIG. *Det Carolinske Universitet i Lund:* acta Universitatis Lundensis (Års-skrift) 1868, 3 Hefter. — *Hallands Fornminnes-Förening,* Halmstad: Årsskrift, 1869. — Fra Forfatteren, *Herman Hofberg,* Secretair i Föreningen för Nerikes fornminnen: Nerikes gamla minnen, Ørebro 1868. — Fra Forfatteren, *Lektor C. F. Wiberg* i Gefle: De klassiska folkens förbindelse med Norden och inflytande paa dess civilisation, 2ª uppl. Stockholm 1868. Om Grekernas och Etruskernas inverkan på bronskulturen. Gefle 1869 (Skoleprogram). — Fra Forfatteren, Dr. *Oscar Montelius* ved Riksmuseet i Stockholm: Från jernåldren, Hefte 1—2, Stockholm 1869. — Fra Forfatteren, Professor *C. G. Brunius* i Lund: Forsök till förklaringar öfver hällristningar, Lund 1868. — Fra Forfatteren, Professor *Carl Säve* i Uppsala:

*) Disse have efterhaanden været fremlagte paa Selskabets Møder.

Sigurds-ristningarna å Ramundsberget och Göks-stenen (særskilt Aftryk).

RUSLAND, FINLAND, POLEN. *Académie Impériale des Sciences de Saint-Pétersbourg:* Mémoires, T. XII, No. 1—5 (komplet) 1868, XIII (1—7) 1869; Bulletins, T. XIII, 1869. — *Commission impériale archéologique*, Saint-Pétersbourg: Comptes rendus pour 1865, 1866 et 1867 avec Atlas. — *Finska Literatursällskapet* (Helsingfors): Historiallinen Arkisto II 1868. Saul (Suomalaisen kirjallisunden etc. 45 osa) 1868. Luonnon kirja, 23 osa, 1868. Suomalainen ja ruotsalainen Sanakirja, 3 wikho, 1869. Wirolais Suomalainen Sanakirja, 46 osa, 1869. Yleisen historian oppikirja I, 37 osa, 1869. — *Die estländische literärische Gesellschaft zu Reval:* Beiträge zur Kunde Esth-, Liv- und Kurlands, B. 1 H. 2, 1869. — Fra Forfatteren, Pastor *A. J. Europæus* i Libelits i Karelen: Om Hervarasagans betydelse i och för finsk historieforskning (i Finlands Allmänna Tidning 1869 Nr. 196—198). — Fra Forfatterne, Grev *A. Przezdziecki* og *E. Rastawiecki:* Monuments du moyen-âge et de la renaissance dans l'ancienne Pologne depuis les temps les plus reculés jusqu' à la fin du XVII siècle, 3ème série; Varsovie 1861-69; livr. XI—XVI (3 Hefter).

GRÆKENLAND. *Det archæologiske Selskab* i Athen: Beretning om to Møder i 1868 (paa Græsk). — Fra *G. Finlay:* Bemærkninger om forhistorisk Archæologi i Euboetia og Hellas (paa Græsk og Engelsk). Athen 1869.

ØSTERRIG. *Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien:* Sitzungsberichte, philosophisch-historische Classe, B. 59, 1—4, 1868; Archiv für oesterreichische Geschichte, B. 40, erste Hälfte, 1868. Fontes rerum Austriacarum, 28r B. 2te Abth. — *Kgl. böhmische Gesellschaft der Wissenschafften, Prag:* Sitzungsberichte, Jahrgang 1868; Abhandlungen 6te Folge, 2r Band, 1869. — *Das Museum des Königreiches Böhmen,* Prag: W. Nebesky: Geschichte des Museums, 1868. Vortrag des Geschäftsleiters 1865—66,

1868—69. Urtatka, Rukopis kralodvorsky, 1862. — *Památky archaeologické* 1868, Dil. 8, Sz. 1—5. — Fra Forfatteren, Professor *Joh. Er. Wocel* i Prag: Die Bedeutung der Stein und Bronzealterthümer für die Urgeschichte der Slaven (aus den Abhdl. der K. böhm. Ges. der Wissensch. V Folge, 3r B.) — *Mährischer Landes Ausschuss:* Index zum 7n Bande des Codex diplomaticus Moraviæ, von Vincenz Brandl. Brünn 1868. — *K. K. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn:* Mittheilungen, 1868. — *Det kgl. Universitet i Pest:* 45 akademiske Skrifter fra 1868—69.

TYDSKLAND. Preussen. *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde, Stettin:* Baltische Studien, 22r Jahrgang, 1868. Følgende Skrifter af Dr. Th. Pyl: Die Greifswalder Sammlungen (1869); Pommersche Genealogien 2r B. 1s H. (1868); Heinrich Rubenow, Drama (1864); Pommersche Geschichtsdenkmäler 2r und 3r Band, 1867—70. (1 vol).. — *Oberlausitzische Gesellsshaft der Wissenschaften zu Görlitz:* Neues Lausitzisches Magasin, 45r B., 2s H., 46r B. 1 u. 2te Abth. 1869. — *Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur* (Breslau): Jahresbericht No. 46 für 1869. Abhandlungan, philos.-hist. Abtheilung, 1868, 2; Abtheilung für Naturw. u. Medicin, 1868—69. — *Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellshaft des Osterlandes, Altenburg:* Mittheilungen, 7r B. 2s Heft., 1869. — *Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande*, Bonn: Jahrbücher H. 43—46, 1867—69.

Hamburg. *Verein für Hamburgische Geschichte:* Zeitschrift, Neue Folge, 3r B. 1s H. — Fra Forfatteren, Dr. *F. Wibel* i Altona: Der Gangbau des Denghoogs bei Wenningstedt auf Sylt (als 29r Bericht der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft) Kiel 1869. Die Veränderungen der Knochen — und Bestimmung ihrer Lagerungszeit durch die chemische Analyse (Osterprogramm des Academ. u. Realgymnasium in Hamburg 1869).

Hannover. *Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde*, Wernigrode: Zeitschrift 2r Jahrgang 1869, Heft. 1—4. — *Historischer Verein für Niedersachsen*, Hannover: Zeitschrift für 1867 og 30e Nachricht, 1868.

Hessen. *Histor. Verein für das Grossherzogthum Hessen* (Darmstadt): Archiv für hessische Geschichte und Alterthumskunde, 12ter B., 1—2r H., 1868. Verzeichniss der Druckwerke und Handschriften, 1868. — Dr. *Ph. A. F. Walther*, die Alterthümer der heidnischen Vorzeit innerhalb des Grossherzogthums Hessen. 1869.

Sachsen. *Verein für Erdkunde*, 4 u. 5 Jahresbericht 1868 (1 vol.).

Nassau. *Verein für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung*, Wiesbaden: Annalen, B. 9 1868. Mittheilungen Nr. 5 u. 6 (1867).

Baiern. *Kgl. Bayerische Akademie der Wissenschaften zu München:* Sitzungsberichte 1868, II, 3—4; 1869, I, 1—3. Abhandlungen der historischen Classe, B. 11, 1ste Abth. Abhandlungen der philos.-philol. Klasse, B. 11, Abth. 3. Abhandlungen der math.-phys. Klasse, B. 10, 2te Abth. — Monumenta boica, vol. 41, 1868. — *A. Vogel:* Über die Entwickelung der Agrikulturchemie, 1869. Meissner, Denkschrift auf C. F. P. von Martius, 1869. — *Historischer Verein von Oberpfalz und Regensburg:* Verhandlungen, B. 26. Stadtamhof, 1869. — *Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg* (Würzburg): Archiv, B. 20, H. 1—2. — *Historischer Verein von Oberfranken* zu Bayreuth: Archiv für Geschichte u. Alterthumsk. im Oberfranken, 11 B. 1 H. 1869. — *Freiherr von Reitzenstein:* Regesten der Grafen von Orlamunde, 1e Lief. 1869. — *Historischer Kreisverein im Regierungsbezirke von Schwaben und Neuburg* (Augsburg): 33r Jahresbericht, für 1867. — *Germanisches Nationalmuseum* (Nürnberg): Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1868 (komplet).

Würtemberg. *Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben:* Verhandelungen, neue Reihe, 1s H., Ulm 1869. — Fra Diakonus *O. Abel* i Leonberg ved Stuttgart: Makedonien vor König Philipp, 1847. Die Legende vom heiligen Johann von Nepomuk, 1855. Theodat, König der Ostgothen, 1855. Kaiser Otto IV und König Friderich II, 1856. König Philipp der Hohenstaufe, 1852. Dr. S. Abel: Der Untergang des Longobardischen Reiches in Italien, 1859. Samme: Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Grossen, 1866.

Meklenburg. *Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde:* Jahrbücher und Jahresberichte, 33r Jahrgang, Schwerin, 1868.

ITALIEN. *Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere* (Milano): Memorie, classe di lettere e scienze morali e politiche, vol. XI, facs. 1; classe di scienze matematiche e naturali, vol. XI, fasc. 1, (1868); Rendiconti, serie 2, vol. 1, fasc. 11—20, 1868 og vol. 2, fasc. 1—10, 1868—69; Annuario 1868; Solenni adunance vol. 1, fasc. 5, 1868. — Fra Forfatteren, Grev *Giov. Gozzadini* i Bologna: Sepolcreto etrusco presso a Bologna (1856). Delle croci monumentali ch'erano nelle vie di Bologna nel secolo XIII (1863). Dell' uso dei cocchi (1864). Di un' antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese (1865). Di alcuni sepolcri della necropoli felsinea (1868). Studii archeologico-topografici sulla città di Bologna (1868). Intorno all' acquedotto ed alle terme di Bologna. Di un targa bentivolesca pitturata nel secolo XV.

SCHWEIZ. *Antiquarische Gesellschaft in Zürich:* Mittheilungen B. XV, H. 1—5 og 7, 1863—66.

FRANKRIG. *Société de Géographie,* Paris: Bulletins, Octobre 1868 — Novbre 1869. — *Société Impériale des Antiquaires de France,* Paris: mémoires, 3ème série, vols 9 et 10, 1866 og 1868. — *Société Parisienne d'archéologie et d'histoire,* Paris: Bulletins, Tome 1, année 1865. Paris

1867. — *Académie de Stanislas,* Nancy: Mémoires 1868. — *Académie Impériale des sciences, belles-lettres et arts de Bordeaux:* Actes, 3e série, 30e année, 1868, 3e trimestre, Paris, 1868. — Fra Udgiverne *Jules Guillemin* og *Lander:* Matériaux d'archéologie et d'histoire pour M. M. les Archéologues de Saone-et-Loire et des départements limitrophes. Chalon-sur-Saone 1869 Nr. 1—3. — *M. E. Beauvois:* hans Afhandling: Le Comte de Chamilly et son ambassade en Danemark, Dijon 1868. (Extrait de la Bourgogne, Revue Provinciale). Quelques vues nouvelles sur les origines de la nationalité française. (Extrait de la Revue Contemporaine 1868). Les Antiquités primitives de la Norvége (Extrait des Annales des voyages, Mars—Mai 1869). Origine des Burgondes, Dijon 1869 (Extrait de la Bourgogne, Revue Provinciale). — *Charles Lucas,* architecte: Note sur le monument des sources de la Seine, Paris 1869. Souvenir du Congrés international d'archéologie de Bonn, 1869. L'Empereur-Architecte Adrien, 1869. — Fra Redakteurerne, M. M. *Trutat et Cartaillac* i Toulouse: Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme 1869, Nr. 1—10. — Fra Forfatteren, *Louis Leguay,* Præsident for Société Parisienne d'archéologie et d'histoire i Paris, følgende særskilte Aftryk: Note sur les sépultures trouvées à Paris, en Juin 1863. Note sur les silex taillés de l'âge archéologique de la pierre; Senlis 1864. Des sépultures de l'âge de la pierre chez les Parisii; Meaux 1865. Notice sur les monuments (dits druidiques) et les sépultures de Maintenon; Meaux 1866. Une sépulture à incinération à la Varenne-Saint-Hilaire, 1867. Une pierre à polir les silex, 1866. Sur un corneillon ou cimetiére de l'âge archéologique de la pierre, 1866. Antiquités antéhistoriques et gauloises des Parisii, 1e Note; Paris 1867. Fouilles de l'allée couverte d'Argenteuil, 1867. — Fra Forfatteren, *Charles de Linas* i Arras: Les Casques de Falaise et d'Amfreville-sous-les-Monts (Normandie), armures des hommes du Nord, Arras

et Paris 1869. Notice sur cinq anciennes étoffes (særskilt Aftryk af Mémoires lus à la Sorbonne en 1865). — Fra Forfatteren, *Alexis Dureau:* Notes bibliographiques pour servir à l'étude de l'histoire et de l'archéologie, 1ère année 1863. — Fra Forfatteren, Grev *Riant* i Paris: Expéditions et pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte, Tables. 1869. — Fra Forfatteren, *Arthur Demarsy* i Compiègne: Quelques monuments élevés en l'honneur du Saint-Sépulcre (1869). Armorial des évêques de Beauvais (1865), d'Amiens (1865), de Laon (1865) og flere andre særskilte Aftryk. E. De Marsy: Rapport sur l'ouvrage de M. Boucher de Perthes, Abbeville 1855. — Fra Forfatteren, *Peigné Delacourt* i Paris: La chasse à la haie, Paris 1858. — Fra Forfatteren, *P. Cazalis de Fondouce* i Montpellier: Derniers temps de l'âge de la pierre polie dans l'Aveyron, 1867. Congrès scientifique de France; session de Montpellier (Extrait des Matériaux). — Fra Forfatteren, Abbed *Brasseur de Bourbourg* i Paris: Lettre à Mr. Léon de Rosny 1869. — Fra Forfatteren, Professor *E. Hébert,* ved Sorbonne i Paris: Notice de ses travaux scientifiques, Paris 1869. — Fra Forfatteren, Herr *Charles Robert:* Epigraphie de la Moselle.

BELGIEN. *Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique à Bruxelles:* Bulletins, T. 25—26, 1868; og annuaire, 1869. — *Les Commissions royales d'art et d'archéologie,* Bruxelles: Bulletin, 6ème année, Septbre-Décembre 1867; og Aargangen 1868 (komplet).

NEDERLANDENE. *Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam:* Jaarboek, 1868. Verhandelingen, Letterkunde, deel 4, 4to, 1868. Verslagen, afdeeling Naturkunde, 3de deel, 1869, 8. Processen Verbaal, afd. Naturkunde, 1868—69. — *Maatschappij der nederlandsche letterkunde te Leyden:* Handelingen en mededeelingen over 1865. Levensberichten der afgestorvene medeleden 1868. — *Société provinciale des arts et sciences établie à Utrecht* (Provinciaal Utrechtsch genootschap van kunsten en weten-

schappen): Aanteekningen van het verhandelde in de Sectie-Vergaderingen, 1868—9. Verslag van het verhandelde, 1868. Catalogus der archeologische verzameling van het genootschap, 1868. Levensbeschrijving van R. M. van Goens, 1869. — Dr. *E. Haeckel*, zur Entwickelungsgeschichte der Siphonophoren (gekrønte Preisschrift) 1869. — *Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden:* 40—41ste verslag der handelingen 1868—69; de vrije Fries, 12te deel, 1869. — Fra Forfatteren, *J. Dirks* i Leeuwarden: La trouvaille de Pingjum en Frise, Juin 1868 (Extrait de la Revue Numismatique).

STORBRITANIEN OG IRLAND. England. *Royal Geographical Society* (London): Journal 1868 og Proceedings, Vol. 13, 1—4. — *Numismatic Society* (London): The numismatic Chronicle and Journal, 1867 (part 4), 1868 (parts 1—4). — *Cambrian Archæological Association:* Archæologia Cambrensis, 3d series No. 55—59, London, 1868—69. — *Executorerne i H. Christy's Dodsbo:* Ed. Lartet and Henry Christy, Reliquiæ Aquitanicæ. Parts VIII—IX. London, 1869. — *Literary and philosophical Society* of Manchester: Memoirs 3d Series, vol. 3, 1868. Proceedings 1865—66, 1866—67, 1867—68. — Irland. *Historical and Archæological Association of Ireland* (tidligere: *Kilkenny Archæological Society*), Dublin: Journal vol. 1, 3d series, No. 3—6, 1868—69. — Fra Forfatteren, *Robert Day*, jun., *F. S. A.:* Description of a bronze figure found at Clonmacnoise. (Særskilt Aftryk).

ASIEN. *Asiatic Society of Bengal*, Calcutta: Proceedings 1868, 12; 1869, 3—8; Journal, (historical) 1868, part 1, No. 1—2, 1869, 1—2; (natural history) part 2, No. 1 og 3—4. — *Madras literary Society and auxiliary of the Royal Asiatic Society:* Madras Journal of literature and science, No. 1, 3d series, July 1864. — *Bombay Branch of the Royal Asiatic Society:* Journal No. 25, vol. 9, 1867—68.

DE NORDAMERIKANSKE FRISTATER. *The Smithsonian Institution* (Washington): Annual report for 1867. —

Fra *Regents of the University of the State of New York*, Albany: 50th and 51th Annual report of the trustees of the State Library, 1868. Calendar of historical manuscripts, vols 1—2, 1868. Report of Dr. Peters on the longitude of the western boundary line of the State of New York, 1868. — *United States' Patent Office*, Washington: report of the Commissioner of patents for the year 1865, vol. 1—3, for 1866, vol. 1—3. — *Boston Society of Natural History:* Memoirs, new series, Vol. I, part. 4; Proceedings, 1869, S. 1—272; Occasional papers I, 1869. (Entomological correspondence of T. W. Harris). — *American Academy of Arts and Sciences* (Boston): Proceedings, vol. 7, pag. 345—525 (1868). — *American Philosophical Society at Philadelphia:* Proceedings, 1867, vol. 10 No. 78—80. — *Harvard College*, Cambridge, Mass: Statutes, annual reports etc. (34 Smaaskrifter). Second annual report of the trustees of the Peabody Museum of american archæology and ethnology. Boston 1869. — *Peabody Academy of science*, Salem, Mass: The American naturalist vol. 3 No. 8—10. — *Essex Institute*, Salem, Mass: Historical collections, B. 1 (1–5), 2—7 og 8 (1–4) af den ældre Række 1859—1866; Second series vol. 1, (1–2) 1868. The American naturalist 1869, No. 8—10. — *Robert C. Winthrop* of Boston: Introductory Lecture, Boston 1867. — Fra *George E. Ellis* og *Mary C. Sparks:* Memoir of Jared Sparks, L. L. D. Cambridge 1869. — Fra *Rev. Caleb D. Bradlee*, Boston: A memorial of Rev. Rich. Pike, 1863. T. Allen: facts of the leading men of the American Union, 1868. L. G. Pray: memoir of the Rev. Samuel Berrett, 1867. Proceedings of the American Antiquarian Society No. 51, October 1868, Worcester 1869. Services at the installation of Rev. Caleb D. Bradlee, 1854. 16th annual report of the trustees of the public library, Boston 1868. Minutes of the 23d annual session of the New England Christian Convention, June 1868. 36th annual report of Rev. Charles Cleveland, Boston 1869.

CANADA. *Canadian Institute* (Toronto): The Canadian Journal of industry, science and art; new series, No. 66—67. 1867—68. — Exploration géologique du Canada, par Sir W. E. Logan, Directeur; rapport des opérations de 1863 jusqu' à 1866. Ottawa, 1866.

MEXICO. Sociedad de geografia y estadistica de la Republica Mexicana: Boletin, 2da epoca, Tome 1, No. 2, 4—10. (1869).

PANAMA. Fra Forfatteren *A. de Zeltner,* Consul de France: Note sur les sépultures indiennes du département de Chiriqui; 1866.

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS

STIFTENDE MEDLEMMER

OG

BIDRAGENE TIL DETS FASTE FOND.

	Rdlr.
H. M. Frederik VI*, Konge af Danmark	300
H. M. Christian VIII*, Konge af Danmark	300
H. M. Frederik VII*, Konge af Danmark	300
H. M. Christian IX, Konge af Danmark	300
H. M. Oscar I*, Konge af Sverig og Norge	300
H. M. Carl XV, Konge af Sverig og Norge	100
H. M. Nicolaus I*, Keiser af Rusland	400
H. M. Alexander II, Keiser af Rusland	300
H. M. Friederich Wilhelm IV*, Konge af Preussen	200
H. M. Wilhelm I, Konge af Preussen	100
H. M. Wilhelm I*, Konge af Nederlandene	200
H. M. Wilhelm II*, Konge af Nederlandene	100
H. M. Wilhelm III, Konge af Nederlandene	100
H. M. Carl Albert*, Konge af Sardinien	200
H. M. Victor Emanuel, Konge af Italien	200
H. M. Dom Pedro II, Keiser af Brasilien	200
H. M. Maximilian*, Keiser af Mexico	100
H. M. Otto I*, Konge af Grækenland	200
H. M. Friederich August*, Konge af Sachsen	100
H. M. Johann, Konge af Sachsen	100
H. M. Abdul Aziz Khan, Sultan af Tyrkiet	300
H. M. Muhammed Schah*, Konge af Persien	400
H. M. Ferdinand II*, Konge af Begge Sicilierne	200
H. M. Maha Mongkut*, Konge af Siam	600
H. Ks. H. Leopold II, fh. Storhertug af Toscana	100
H. K. H. Georg V*, Storhertug af Meklenburg-Strelitz	200
H. K. H. Friederich Frantz, Storhertug af Meklenburg-Schwerin	200
H. K. H. August*, Storhertug af Oldenburg	200
H. K. H. Leopold*, Storhertug af Baden	100
H. K. H. Frederik, Kronprinds af Danmark	100
H. K. H. Gustav*, Hert. af Uppland, Prinds af Sverig og Norge	100
H. K. H. Oscar, Hert. af Øster-Gotland, Prinds af Sverig og Norge	100
H. K. H. August, Hert. af Dalarne, Prinds af Sverig og Norge	100
H. Ks. H. Constantin Nicolaievitsch, Storfyrste af Rusland	200
H. Ks. H. Maximilian*, Hertug af Leuchtenberg	200

	Rdlr.
H. Ks. H. Jerome Napoléon*, Prinds af Frankrig	200
H. Ks. H. Napoléon Bonaparte, Prinds af Frankrig	200
H. K. M. Albert*, Prinds Consort, af Storbritannien og Irland	300
H. K. H. Albert Edward, Prinds af Wales	200
H. K. H. Wilhelm Fridrich, Prinds af Nederlandene	100
H. Ks. H. Constantin Fridrich Peter, Prinds af Oldenburg	100
H. K. H. Carl II Ludvig, af Bourbon, fh. Hertug af Lucca	300
H. K. H. Humbert, Kronprinds af Italien, Fyrste af Piemont	100
H. K. H. Amadeus, Prinds af Italien, Hertug af Aosta	100
H. K. H. Otto*, Prinds af Italien, Hertug af Montferrat	100
H. K. H. Eugen, Prinds af Savoyen-Carignan	100
H. K. H. Leopold*, Greve af Syrakus, Prinds af Neapel	100
H. H. Wilhelm Georg*, Hertug af Nassau	200
H. H. Adolph, Hertug af Nassau	100
H. H. Ernst II, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha	100
H. H. Johan, Prinds af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg	100
Aali, Mehemed Emin-, Pacha, H. M. Sultanens Storvisir, Constantinopel	100
Aall, J.*, Eier af Næs Jernværk, Medlem af Storthinget i Norge	100
Ackermann, W. A.*, Professor, Bibliothekar, Dresden	100
Adami, J. H.*, Besidder af Dän. Nienhof og Hohenhain, Sen. i Bremen	100
Adlerberg, V. von, Greve, General, Minister for det keiserlige Hof, St. Petersborg *	100
Aggerup, C. G. Etatsraad, Kjøbenhavn	2000
Ahlefeldt-Laurwigen, C. J. F.*, Geh.-Conferentsraad, Lehnsgreve til Langeland	100
Ahlefeldt-Laurwigen, F. L. V., Kammerh., Lehnsgr. til Langeland	100
Albinus, J. H. J.*, Cancelliraad, Bellevue ved Kolding	300
Alcock, R., Esq., fh. kgl. storbritanisk bef. Minister i Japan, London	100
Ali Mahomed Khan, Mirza, britisk Fredsdommer, keis. ottomannisk Gen.-Consul, Bombay	100
Almeida e Albuquerque, Don Fr.*, keis. brasiliansk Indenrigsminister, Rio de Janeiro	100
Almonte, Don J. N., General, Minister for det keis. Hus, Mexico	100
Alsina, Don V., Dr., Buenos Ayres	100
Amherst, W. P., Earl of Montreal, Viscount of Holmesdale, Kent	100
Andersen, J.*, Cancelliraad og Forligelses-Commissair, Odense	450
Angelis, Don P. de*, kgl. siciliansk Chargé d'affaires	100
Araujo-Ribeiro, Dom J. de, fh. keis. brasiliansk bef. Minister i Paris, Rio de Janeiro	100
Aspinwall, Th., Oberst, Brooklyne, Massachusetts	100
Athanasius, Erkebiskop, Metropolit af Korfu	100
Bancroft, G., nordamerikansk Minister, Berlin	100
Barkly, Sir H., K. C. B., Gouverneur paa Øen Mauritius	100

	Rdlr.
Barry, Sir R., Overdommer og Universitets-Cantsler, Victoria, Australien	100
Bartholomæi, J. A. de, General, St. Petersborg	100
Basilius, Erkebiskop i Polotsk og Vitebsk	100
Beamish, N. L., F. R. S., Oberstlieutenant, Loto Park, Irland	100
Belcredi, E. von, Greve, Schloss Lösch, Mähren	100
Bengesco, G. de, fh. Cultusminister i Wallachiet, Bukarest	100
Bering-Liesberg, P. L.*, kgl. nederlandsk Oberstlieutenant	100
Bertouch, C. C. F. de, Hofjægermester, Paris	100
Bertouch-Lehn, J. J. S. E., Kammerherre, Lehnsbaron til Sonderkarle, Lolland	200
Berselius, J.*, Friherre, Profess. og Sec. ved Vid. Akad. i Stockholm	100
Bexley, N.*, Lord, Vice-Præsident i det kgl. Literatur-S. i London	200
Bibesco, Fyrst George, fh. Hospodar af Wallachiet, Wien	200
Bille, T., Kammerherre, fh. kgl. dansk Minister i London	100
Bille-Brahe, P.*, Geh.-Conferentsr., Lehnsgr. til Brahesminde, Fyen	100
Bliss, W. W. S.*, Oberst, Washington	100
Blome, A. v., Geh.-Conferentsraad, Baron, til Blomsche Wildniss og Heiligenstedten, Itzehoe	100
Blome, O.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i St. Petersborg	170
Bloudoff, D.*, keis. russisk Indenrigsminister i St. Petersborg	100
Bonaparte, L. L., Prinds, Senator, Paris	100
Bonghi, D., Cavaliere, Neapel	100
Bornemann, P. J., Kammerherre, Bjergbygaard, Sjælland	100
Borromeo, V., Greve, Grand af Spanien, Senator, Sardinien	100
Botfield, B.*, Esq., til Norton Hall, Northamptonshire	200
Boucher de Perthes*, J., Præsident for Société Impér. d'émulation d'Abbeville	100
Bouillé, R. de, Marquis, Paris	100
Boutourline, D. P.*, Geheimer. og Medl. af Statsraadet i St. Petersb.	100
Bowring, Sir J., London	100
Bradford, A. W., Esq., New York	100
Bradlee, Caleb D., Pastor of the Church of the Redeemer, Boston, Mass	100
Bradley, Ch. W., L. L. D., fh. Statssekr. Connecticut, New Haven	100
Bridgham, Hon. S. W.*, Major, Providence, Rhode-Island	100
Brockdorff, C. L.*, Greve, Geh.-Conferentsraad, Curator for Universitetet i Kiel	100
Bröel Plater, W. S. de, Greve til Wiszniowietz, Gouvernementet Minsk	100
Brown, J.*, Esq., London	100
Brown, J. C.,*Esq., Providence, Rhode-Island	100
Brown, J. R., Esq., Clerkenwell, England	100
Brondsted, P. O.*, Professor ved Kjobenhavns Universitet	100

Rdlr.

Bülow, B. E., storhert. meklenborgsk Gesandt, Berlin 150
Bülow, J.*, Geh.-Conferentsraad, Sanderumgaard, Fyen 100
Calvo, Don N. A. Buenos-Ayres 100
Carlisle, Sir N.*, Secretair ved Soc. Ant., London 300
Casaus, Don F. R, fh. Erkebiskop af Guatemala 170
Castro, Don F. D. F. de, Senator, St. Domingo 100
Cederfeld de Simonsen, H. C. J., Amtmand, Kammerherre, til Erholm og Søndergaarde, Fyen 100
Chadbourne, P. A., A. M., M. D., Professor i Naturhistorie ved William College i Brunswick, Maine 100
Chalmers, P.*, Esq. til Auldbarcastle, Skotland 100
Charnock, R. S., Esq., F. S. A., London. 100
Chaudoir, St. de*, Baron, Curator for Undervisnings-Districtet Kiew 100
Christie, V. Fr. K.*, Stiftamtmand i Bergen 100
Christy, H.*, Esq., London 100
Cigalla, G. de, Greve, Dr. phil., Santorin i det græske Archipel . 100
Coates, B. H., Dr. med., Philadelphia 100
Collings, Rev. W. T., East Grafton, England 100
Conestabile, G., Greve, Prof. i Arkæologi ved Universit. i Perugia 100
Cooper, Ch. P.*, Esq., F. R. S., F. S. A., Oxford 100
Coopmans, Edz. W.*, kgl. dansk bef. Minister i Haag og Brüssel. 100
Cosby, J. H. W., Esq., Advocát, Abbey Lodge, County Dublin, Irland 100
Cust, Sir E,, D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire 100
Daschkoff, D. de*, keis. russisk Justits-Minister, St. Petersborg . . 100
Daschkoff, J. A., keis. russisk bef. Minister i Stockholm 100
Davis, Sir J. F., Bart, K. C. B., Holly-Wood, Gloucestershire 100
Demidoff, Fyrst A., Greve af San Donato, Toskana 200
Dickson, J., Brukspatron, Billdahl, Vester-Gøtland 100
Dietrichstein, M. von*, Greve, Overhofm. hos Hds. M. Keiserinden af Østerrig, Wien. 100
Dirckinck-Holmfeld, U. von, Baron, Geh.-Conferentsraad, Kiel . 100
Djurklou, N. G., Friherre, Intendant over de antiquar. Mindesm. Sørby, Nerike 100
Donner, C. H.*. Conferentsraad, Altona 250
Doudeauville, O. de*, Hertug, Pair af Frankrig, Præs. i det geogr. Selskab i Paris 100
Dowler, B., M. D., practiserende Læge, New Orleans 100
Du Bois, H. C., fh. kgl. nederlandsk bef. Minister i Frankfurt, Velp ved Arnhem, Nederlandene 100
Dufferin, F. T., Lord, London. 100
Earle, Rev. J., Professor, Præst i Swanswick, England 100
Eastwick, E. B., Esq., F. R. S., F. S. A., M. R. As. S., London . . . 100
Edgley, Th., Esq., Willoughby Terrace Park, Tottenham, England . 100
Ekman, C. H.*, Commerceraad og Grosserer, Gøteborg 100

Rdlr.

Ekman, J. J., Grosserer, Goteborg 100
Elkan, W., Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg 100
Ellenborough, E. L., Earl, Southam House ved Cheltenham, Gloucestershire 100
Ellesmere, F., Lord Egerton*, Earl, F. G. S., Hon. D. C. L., Oxford 100
Ellesmere, G. G.*, Earl, Worsley Hall, Lancashire 100
Elphinstone, J.*, Lord, Gouverneur over Bombay 100
Elphinstone, Hon. Mount-Stuart*, F. R. S. A., London 100
Elton, R., A. M., Professor ved Browns Universitet i Providence, Rhode Island 100
Eugenius*, H. Em., Metropolit af Kiew og Halicz 100
Eulampius, fh. Erkebiskop af Tobolsk og Siberien, Svijäsk, Gouvernementet Kasan 100
Evans, T. W., Esq. M. P., Alles Tree Hall, Derbyshire 100
Eynard, J. G.*, Genf 100
Fair, G., D. M, F. R. C. S. Edinb., Engelsk Hospitalslæge, Buenos-Ayres 100
Farrer, J.. Esq., M. P., af Ingleborough, Lancaster, Yorkshire . . . 100
Fife, J. D.*, Earl, Lord-Lieutenant i Banffshire, Skotland 100
Force, Hon. P., Washington 100
Foundouklei, J. J., Geheimer., Sen., Gen.-Controleur, Warschau 100
Fragueiro, Don M., Dr., Gouverneur, Buenos Ayres 100
Fraser, A., Esq., kgl. storbritanisk Consul i Batavia 100
Freymark, C. A. W.*, Gen.-Superintendent og evangelisk Biskop i Posen 100
Frijs, E., Krag-Juel-Vind-, Lehnsgreve til Frijsenborg, Norrejylland 100
Frijs, F. J. Krag-Juel-Vind-, Greve, Lehnsbaron til Juellinge, Lolland 100
Fuad, Mehemed-, Pacha, H. M. Sultanens Udenrigsminister, Constantinopel 100
Fürst, C. J.*, M. & C. D., Læge, Buenos-Ayres 100
Fytche, J. L., Esq.. F. S. A., Thorpe Hall, England 100
Gibbs, H. H., Esq., London 100
Gibson, W. S., A. M., F. S. A., Barrister at law, Tynemouth, Northumberland 100
Goldmann, L., Esq., kgl. dansk Consul i Capstaden, Afrika . . . 100
Golitzine, D.*, Fyrste, Gen.-Gouverneur i Moskwa 200
Golitzine, S.*, Fyrste, Curator for Universitetet i Moskwa 240
Good, Cl., kgl. dansk Gen.-Consul i Hull 100
Gorostiaga, Don. B., Dr., Advocat, Buenos-Ayres 100
Gortschakoff, M.*, Fyrste. Statholder i Polen 100
Gortschakoff II, P. D., Fyrste, Gen.-Lieutenant. St. Petersborg . 100
Graty, A. M. du, Baron, Oberst, Chargé d'affaires for Republiken Paraguay, i Berlin 100
Gråberg de Hemsø, J.*, Greve, Kammerh. hos Storhert. af Toscana 100
Grill, J. W., Brukspatron. til Bona Bruk, Øster-Gotland 100

Rdlr.
Gurney, H.*, Esq., Vice-Præsident for Soc. Ant., London 100
Gyllenstjerna, C.*, Friherre, til Krapperup, Skaane 100
Gyllenstjerna, N. C.*, Friherre, Kammerherre, til Krapperup, Skaane 100
Hall, R.*, Admiral, Militair-Gouverneur i Archangel 100
Hallam, H.*, Esq., Vice-Præsident for S. A., London 100
Hambro, C. J., Baron, London 100
Hamlin, A. C., M. D., Medicinal-Inspecteur i Bangor, Maine 100
Harrison, W., Esq., F. G. S., F. Z. S., Galligreaves House, Lancashire 100
Heintze, J. Fr. E., Baron, Kammerherre, Bordesholm 100
Heros, Don M. de los, Directeur for det kgl. Bibliothek i Madrid . 100
Holbrook, J. E., M. D., Professor i Anatomi ved Collegiet i Charleston, Syd-Carolina 100
Holstein, L. H. C. H., Kammerh., Lehnsgr. til Holsteinborg, Sjæll. 100
Hopkins, E. A., Esq., New York 100
Horsburgh, J.*, Hydograph ved det Engelsk-Ostindiske Compagni . 150
Hucht, W. L. J. van der, Grosserer, Harlem 100
Hudson, W. H., Esq , fh. nordamerikansk Consul i Buenos-Ayres . 100
Ingram, J.*, Præsident for Trinity College i Oxford 100
Isidorus, Præsident for den hellige Synode, St. Petersborg 100
Jacob*, Biskop af Saratoff og Zarizinsk 100
Jenisch, M. J.*, Senator i Hamburg 100
Juel, N., Baron, Kammerherre, Lundbæk, Nørrejylland 100
Kemble, J. M.*, Esq., M. A., Trinity College i Cambridge 100
Kheredine Ben Hassem, Divisions-General, Marineminister, Tunis 300
Kiriakow, M.*, keis. russisk Collegieraad, Odessa 120
Klewitz, W. A. von*, kgl. preussisk Geh. Statsminister, Berlin . . 120
Klick, J. J.*, kgl. dansk Consul i Buenos-Ayres 100
Knowles, J. T., Esq., Architect, London 100
Kold, P.*, Agent, Kjøbmand i Nibe 600
Kossakowsky, St., Greve, Geheimeraad, Senator, Præsident for det heraldiske Kammer i Warschau 100
Koucheleff-Besborodko, A. Gr., Greve, virkelig Statr., St. Petersb. 100
Krabbe-Carisius, H.*, Geh.-Statsminister, Kjøbenhavn 100
Kubinyi, A. von, Directeur for National-Museet i Pest 100
Kulakowski, J., Curator for Gymnasiet i Bialystok 100
Lamas, Don A., Dr., fh. bef. Minister for Republiken Uruguay i Rio de Janeiro 100
Lamb, W., Esq.*, Øen St. Thomas, Vestindien 210
Lang, A., Major og Over-Veimester, St. Croix, Vestindien 100
Lang, H.*, M. D., kgl. dansk Consul i Greenock, Skotland 100
Larsen, Don J. M., Dr., Professor ved Universitetet i Buenos-Ayres 100
Lastarria, Don J. V., Advocat, St. Jago, Chile 100
Leathes, Ph. H.*, Esq., F. S. A., London 100
Le-Blanc, Th.*, Esq., LL. D., F. S. A. 100

		Rdlr.
Lee, J., Esq., LL. D., F. R. S., London		100
Lee, Right Rev., J. P., D. D., F. R. S., Lord-Biskop af Manchester, Mauldeth Hall		100
Lenox, J., Esq., New York		100
Lerche, Chr. A., Kammerh., Lehnsgreve til Lerchenborg, Sjælland		100
Lerchenfeld, Fr.*, Baron, Stats- og Finantsminister, München		100
Letterstedt, J.*, kgl. svensk og norsk Generalconsul, Capstaden		100
Lewis, M., Esq., Baltimore, Maryland		100
Lidén, J.*, Dr med., Stockholm		100
Lopez, Dom C. A.*, Præsident for Republiken Paraguay		200
Lowell, Ch.*, D. D., Sognepræst i Boston, Massachusetts		100
Lunzi, N. C., Greve, San Kyrikos, Zante		100
Luynes, H. T. P. J. duc d'Albert*, Paris		200
Macaulay, D., LL., D., Edinburgh		100
M'Caul, J.*, M. A. i Oxford, kgl. storbritanisk Consul i Kjøbenhavn		100
Macedo, Dom J. da Costa de, Secretair ved Vid. Akad. i Lissabon		100
Macgregor, F. C, fh. kgl. storbritanisk Consul i China, Reinbeck Holstein		100
Mackinlay, D., M. D., Pollockshields, Skotland		100
Macleod, Sir H. G.*, fh. Gouverneur paa Trinidad, Vestindien		100
Manockjee Cursetjee, Esq., F. R. A. S., Bombay		100
Marcoran, Sir G., J. U. D., Corfu		100
Marquez, J. J., fh. Præsident for Republiken Ny Granada		100
Marsh, G. P., nordamerikansk bef. Minister i Florents		100
Marschall, V.*, Esq., kgl. dansk General-Consul i Skotland		100
Martinez de la Rosa, D. Fr.*, kgl. bef. spansk Minister i Rom		100
Mavros, N. de*, Statsraad, Gen.-Inspecteur over Kvarantainerne ved Donau, Bukarest		100
Mayer, J., Esq., F. S. A., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool		100
Melin, H. M., Theol. Dr., Professor ved Unisersitetet i Lund		100
Menschikoff, A.*, Fyrste, Admiral, Gen.-Gouvern. over Finland		150
Metcalfe, Ch.*, Lord, Gouverneur over Agra, Hindostan		200
Metternich, Cl*, Fyrste, keis. østerrigsk Stats-Cantsler, Wien		100
Michélsen, C., kgl. dansk Gen.-Consul i Santa Fé de Bogotá, Ny Granada		100
Miniscalchi-Erizzo, F., Greve, keis. østerrigsk Kammerh., Verona		100
Mittrowsky, A. F.*, Greve, keis. østerrigsk Øverste Cantsler, Wien		100
Molander, J.*, Biskop over Borgå Stift, Finland		100
Moltke, A. V.*, Lehnsgreve til Bregentved, Sjælland		100
Moltke, C. E.*, Geh.-Conferentsraad, Greve, til Aagaard, Sjælland		100
Moltke-Hvitfeldt, A. G., Geh.-Conferentsraad, Greve, til Moltkenborg, Fyen		100
Moltke-Hvitfeldt, G. L., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Paris		100
Monrad, D. G., fh. Biskop, Ny-Zeeland		100

	Rdlr.
Monserrate, F. D. C. de, Directeur for det keis. Bibliothek i Rio de Janeiro	100
Montefiore, Sir M. Bart, F. R. S., London	100
Montezuma, Vicomte de Jequitinhonha, D. F., Grand af Brasilien, virkelig Statsraad, Rio de Janeiro	100
More, J. Sh.*, Professor i skotsk Ret ved Universitetet i Edinburgh	100
Morpurgo, J., Banquier, kgl. belgisk Gen.-Consul i Triest	100
Morris, J. G., Esq., Philadelphia	100
Morrow, R., Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland	100
Mosquera, T. C. de, General, Præsident for Republiken Ny Granada St. Fé de Bogotá	100
Mosquera, J. M.*, Erkebiskop i Ny Granada, Santa Fé de Bogotå	100
Mueller, F., M. D., Ph. D., Government Botanist, Australien	100
Mülertz, A. F.*, P. D., Rector ved den lærde Skole i Horsens	100
Murphy, Hon. H. C., Brooklyn, New York	100
Mylius, J. J., de*, Hofjægermester, til Rønningesøgaard, Fyen	100
Mylius, S. W. V. de, Kammerherre, til Rønningesøgaard, Fyen	100
Navarrete, Don F. de*, Præs. for det kgl. Acad. for Span. Historie i Madrid	100
Neergaard, P. J., Etatsraad, til Førslev og Faareveile, Sjæland	100
Neophytos*, Metropolit af Wallachiet	100
Nesselrode, C. R.*, Greve, keis. russisk Rigscantsler, St. Petersborg	100
Nicholson, Sir C., Bar, D. C. L., LL. D., London	100
Nordenfalk, J., Friherre, P. D., Stokholm	100
Norman, B. M.*, Esq., New Orleans	100
Northumberland, A. P.*, Lord Prudhoe, Hertug af, til Alnwick Castle, England	100
Obligado, Don P., Dr., fh. Gouverneur i Buenos Ayres	100
Obrenovitsch*, Michael III, Fyrste af Serbien, Belgrad	200
Oesterreicher, R. von*, Etatsr. og kgl. dansk Gen.-Consul i Triest	100
Olfers, J. F. M. von, Geh.-Raad, Gen.-Director over de kgl. preussiske Museer, Berlin	100
Olinda, Don P. de Araujo Limas, Marquis de, virkelig Statsraad, Rio de Janeiro	100
Orloff, A.*, Fyrste, Medlem af Statsraadet i St. Petersborg	100
Osuna y del Ynfantádo, Don M., duque de, kgl. spansk bef. Minister i St. Petersborg	100
Ouseley, Sir Gore*, Director R. A S., London	100
Ouseley, W. G.*, fh. kgl. bef. storbritanisk Minister	100
Ouvaroff, A., Greve, Statsraad, Medl. af Vid. Akad. i St. Petersborg	100
Ouvaroff, S.*, Greve, keis. russ. Udenrigsminister, St. Petersborg	100
Parish, F., Esq., kgl. storbrittanisk Consul i Buenos Ayres	100
Parker, Rev. P., Washington	100
Pazos, Don J. B.. Dr., Byenos Ayres	100

	Rdlr.
Perez de Velasco, Don H., J. U. D., Advocat, Lima	100
Peterson, J.*, Esq., Overdommer paa Øen St. Vincent, Vestindien	100
Petit, L. H.*, Esq., F. R. S., London	200
Peto, Sir S. M., Bart., M. P., K. C. D., Somerleyton Hall, Suffolk	100
Phillips, Sir T., Bart., Middlehill, Worcestershire	100
Plaskett, J.*, Major, St. Croix, Vestindien	100
Platen, B. J. E., Greve, Statsraad, Ørbyhus, Uppland	100
Platon, Erkebiskop af Riga og Mitau, Dubela, Rusland	100
Plessen, O., Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden	100
Plumer, W.*, Esq., Epping i New Hampshire	100
Pontoppidan, H., kgl. dansk General-Consul i Hamburg	100
Power, Rev. J., Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge	100
Pratápa Chandra Sinha Bahádoor, Raja, Bakparáh, Bengalen	100
Precht, H. W.*, Oberstl., fh. Stadthauptmand paa Øen St. Thomas i Vestindien	200
Prescott, H.*, fh. Gouverneur over Newfoundland	100
Preus, J. C.*, fh. Sorenskriver i Vester-Nedenæs, Norge	100
Prieto, Don J.*, Præsident i Chile	100
Pryce, D. T., Esq., Grosserer, Batavia	100
Przezdziecki, A., Greve, Archæolog, Warschau	100
Pycroft, J. W., Esq., F. S. A., F. R. A. S., London	100
Pyrker von Felsø-Eør, J. L.*, Patriarch-Erkebiskop af Erlau, Ungarn	100
Radhákant Deva Bahádoor*, hinduisk Literator, Calcutta	100
Rafn, C. C.*, Conferentsraad, Professor, det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Stifter og bestandige Secretair	100
Rájendralála Mitra, B., Vice-Præsident for R. A. S., Bengalen	100
Ralli, A. di Stefano, Banquier, Triest	100
Rantzau, C. F., Greve, Kammerherre, til Frederikslund og Brahesholm, Fyen	100
Rastawiecki, E., Baron, Archæolog, Warschau	100
Read, J. M., General, Paris	100
Rehling, J.*, Gen.-Gouverneur over dansk Ostindien, Tranquebar	100
Reventlow, F. C. O., Geh.-Conferentsr., Lehnsgreve til Christianssæde, Lolland	100
Reventlow, Fr. D.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i London	100
Reventlow, D. C. E.*, Greve, til Brahetrolleborg, Fyen	100
Ricker, Hon. S., fh. nordamerikansk General-Consul i Frankfurt	100
Rink, H. J., Dr. ph., Inspecteur i Syd-Grønland, Kjøbenhavn	100
Robert, P. C., Intendant ved den 5te Militair-Division, Paris	100
Rodotheatos, Sp., Overrets-Præsident, Corfu	100
Romualdo Antonio de Seixas*, Erkebiskop af Brasilien, Bahia	100
Rosen, S. A. G. C., Kammerherre, Hendriksholm, Sjæland	100
Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Kammerherre, til Stamh. Nørholm	100
Rumine, N. de, virkelig Statsraad, Kammerherre, Moskwa	100

Rdlr.

Ruyssenaers, S. W., kgl. nederlandsk Gen.-Consul i Alexandria . 100
Rønnenkamp, Chr.*, Kammerh., til Næsbyholm og Bavelse, Sjæll. 250
Salvandy, N. A.*, Greve, fh. fransk Udenrigsminister, Paris 100
Santa-Cruz, A.*, fh. Protector for den Peru-Boliviske Confoederation 160
Savvaïtof, P., Prof. ved det geistl. Seminarium i St. Petersborg . 100
Scarpa, J., da, fh. kgl. dansk Consul i Fiume 100
Scavenius, J. B.*, Hofjægermester, til Basnæs, Sjæland 100
Scavenius, P. B.*, Kammerherre, til Gjørslev, Sjæland 100
Schack, O. D.*, Lehnsgreve til Schackenborg, Sønderjylland 100
Schack-Sommer, J. O., kgl. dansk Vice-Consul i Hamburg 100
Scheele, L. N., Geheime-Conferentsraad 100
Scheel-Plessen, W. H. B., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Stockh. 100
Schindler, J., Baron, Geheimeraad, Canonicus, Krakau 100
Schmidt, P. Chr.*, til Vindeby, Senator i Tønning 200
Scholten, P. C. F.*, Gen.-Gouverneur over dansk Vestindien . . . 100
Schubert, F. H. de, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg 100
Schuth, N. C., kgl. dansk Gen.-Consul, Valparaiso 150
Schütte, A. T., Hofjægermester, til Bygholm og Nørlund, Nørrejyll. 100
Sieveking, K.*, Syndicus i Hamburg 100
Sjögren, A. J.*, Statsraad og Medl. af Vid. Akad. i St. Petersborg . 100
Skeel, E. W. R., Kammerherre, til Dronninglund, Nørrejylland . . . 100
Smith, J. C., Esq., Sharon, Connecticut 100
Smith, M.*, Sø- og Land-Krigscommissair, Frederiksværn 100
Solomos, D., Greve, Zante 100
Sparks, J., LL. D., Prof. i Historie ved Harvard-Universitetet i Cambridge, Massachusetts 100
Stawell, Sir W. F., Overdommer, Victoria, Australien 100
Stenhammer, M.*, Provst og Sognepræst til Risinge, Øster-Gotland 100
Stichæus, J. F.*, Landshøvding over Borgå, Finland 100
Stifft, A. J. von*, Keiser Frants I's Livlæge, Wien 100
Stirbey, Fyrst D., Barbo de, fh. Hospodar af Wallachiet, Bukarest . 100
Stourdza, Fyrst M., fh. Hospodar af Moldau 200
Stroganoff, G.*, Greve, Geheimeraad, St. Petersborg 100
Strøyberg, C.*, Cancelliraad, Aalborg 600
Studach, H. L., Apostolisk Vicar, i Stockholm 100
Stürup, W., kgl. dansk Gen.-Consul i Venezuela 100
Sutherland, G. G. L. G.*, Hertug af, Dunrobin Castle, Sutherland 100
Swinburne, Sir J. E.*, Bart., Præs. for Ant. Selskab i Newcastle . 150
Symington, A. J., Esq., Glasgow 100
Teimouraz, H. T. Czarevitsh*, Prinds af Georgien, Søn af Kong Georg XIII 100
Teleki von Széh, J.*, Greve, Gouverneur over Siebenbürgen . . . 100
Thamsen, H. D.*, Etatsraad, Stuttgart 2,020
Thomander, J. H.*, T. D., Biskop i Lund 100

	Rdlr.
Tiedge, J. E. C., Grosserer, Buenos Ayres	100
Titoff, V. P. de, fh. keis. russisk bef. Minister i Stuttgart	100
Tobin, Sir T., Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork	100
Toreno, J. M. de*, Greve, Kammerherre hos Hds. M. Dronningen af Spanien, Madrid	100
Traill, Th. St.*, M. D., Professor ved Universitetet i Edinburgh . .	100
Trevelyan, Sir C., Bart., London	100
Trevelyan, Sir W. C., Bart., Wallington, Newcastle on Tyne. . . .	100
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerh., Säfstaholm, Sondermannland	150
Typaldos, G. K.*, Senator, Athen	100
Tyskiewicz, E.*, Greve, Gouvernements-Secretair og Curator for Skolerne i Borysoff	100
Ulrich, F. C., Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien . . .	150
Van Buren, M.*, fh. Præsid. for de foren. nordamerik. Fristater . .	100
Van Deurs, J F.*, Gen.-Krigscommissair, til Frydendal, Sjæland .	100
Vargas, J.*, M. D., Præsident for Republikken Venezuela	100
Varszawa, Fyrst J. de, Grev Paskevitsh Erivansky*, Statholder i Polen	150
Vedel-Simonsen, L. S.*, Conferentsraad, til Elvedgaard, Fyen . .	100
Waldo, D.*, Esq., Worcester, Massachusetts	100
Wallén, C. S., Geheimeraad, Medlem af Senatet for Finland, Helsingfors	100
Webster, N.*, LL. D., New-Haven, Connecticut	100
Wedell, C. W. A S., Kammerh., Lehnsgreve til Wedellsborg, Fyen	100
Wellenheim, L. W. von*, Hofraad, Wien	100
Were, J. B., Esq., kgl. dansk og svensk-norsk Consul i Melbourne, Australien	100
Werkmester, M.*, Landmaaler, Svendborg	100
Wetmore, Hon. P. M, General, New York	100
Wiarda, S., kgl. nederlandsk Corsul i Buenos Ayres	100
Wilson, Right Rev. D.*, D. D., Biskop i Calcutta	100
Wilson, Rev. J, D. D, F. S. A., Præsid. for Trinity College, Oxford	100
Winthrop, R. C., LL. D., Præsident for det historiske Selskab i Massachusetts	100
Winthrop, Th. L.*, Præs. for det Amer. Antiquar. Selskab i Boston	100
Witte, J J. A. M. de, Baron, Numismatiker, Paris	100
Wolanski, T. Pr. z Wolan, Landraad, Pakosc, Posen	100
Wood, R., Esq., kgl. storbritanisk Consul i Tunis	100
Woolsey, T. D., A. M., Professor ved Yale College, New Haven, Connecticut	100
Wrangell, F. de, Baron, Admiral og Gen.-Adjudant, St. Petersborg	100
Young, A., Capitain, Twickenham, England	100
Young, Sir J., Gouverneur over New South Wales, Australien . . .	100
En russisk Statsmand i St. Petersborg	100
En Amerikaner	500

	Rdlr.
Fond under Benævnelsen »Grønland«	600
Fond under Benævnelsen »Stavanger«	200
Tilvæxt, som Fonden forøvrigt har erholdt	29,140
Selskabets faste Fond den 31 December 1869	85,300

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS
BESTYRELSE OG MEDLEMMER

den 31te December 1869.

Selskabets Præsident:

HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN IX AF DANMARK.

Vicepræsident: Etatsraad J. J. A. Worsaae, Museums-Directeur.

Secretair ved Udgivelsen af Oldskrifterne: Professor K. Gislason.

Secretair for Udgivelsen af de arkæologisk-historiske Tidsskrifter: Professor H. C. C. Engelhardt.

Kasserer: Justitsraad F. S. Bang, Kasserer ved Privatbanken.

Oldskrift-Afdeling.

G. Brynjulfsson, Stipend. Arnamagnæanus.

K. Gislason, Professor ved Universitetet (Formand).

A. F. Krieger, Etatsraad, Høiesteretsassessor.

J. Sigurðsson, Archivar.

G. Stephens, Professor, Docent ved Universitetet.

P. G. Thorsen, Professor, Universitetsbibliothekar.

N. L. Westergaard, Etatsraad, Professor ved Universitetet.

Oldsag-Afdeling:

H. C. C. Engelhardt, Professor (Formand).

J. Kornerup, Arkitekturmaler.

T. A. J. Regenburg, Etatsraad.

F. Schiern, Professor ved Universitetet.

A. Strunk, Justitsraad, Arkivsecretair og Museums-Inspecteur.

J. P. Trap, Geh.-Etatsraad, Kabinetssecretair.

J. J. A. Worsaae, Etatsraad, Directeur. (Fungerer ikke, medens han er Vicepræsident).

A. *Medlemmer i Norden.*

(Nemlig i: Danmark [derunder indbefattet: Island, Færøerne, Grønland, de danske Øer i Vestindien og indtil 1865: Slesvig, Holstein og Lauenburg] Norge og Sverige.

Hs. M. Christian IX, Konge af Danmark . . . . F. B. B.
Hs. M. Carl XV, Konge af Sverig og Norge . . . . F. B. B.
Hs. K. H. Frederik, Kronprinds af Danmark . . . . F. B. B.
Hs. K. H. Oscar, Pr. af Sverig og Norge, Hert. af Øster-Gøtland F. B. B.
Hs. K. H. August, Prinds af Sverig og Norge, Hert. af Dalarne F. B. B.
H. H. Johan, Prinds af Slesvig-Holstein-Sønderborg-Glücksborg F. B. B.
Aagaard, A. Z., keis. østerrigsk Konsul, Tromsø, Finmarken . A. B.
Abrahams, A., Cand. philos., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Abrahams, N. C. L., Etatsraad, Notarius publicus, Kjøbenhavn A. B.
Agerholm, E. V., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Aggerup, C. G., Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Ahlander, J. A., Dr. phil., Kyrkoherde, Jonkøping . . . . A. B.
Ahlefeldt-Laurvigen, F. L. W., Kammerh., Lehnsgr. til Langel. F. B. B.
Allen, C. F., D. ph., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . A. B.
Andersen, C. C. T., Kammerassessor, Inspecteur, Kjøbenhavn A. B.
Andersen, S. Chr., kgl. dansk Konsul i Christiania . . . . . . C. B.
Baastrup, F., Kammerherre, Overførster, Kjøbenhavn . . . . . B. B.
Bagger, J. H., Cand. juris, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Bang, F. S., Justitsraad, Bankkasserer, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Barkén, M. Dr. phil., Rector i Køping . . . . A. B.
Bech, A. V., Hofjægermester, til Valdbygaard, Slagelse . . . . A. B.
Bech, F. C., Justitsraad, Birkedommer, Slagelse . . . . A. B.
Bech, J. A., Justitsraad, til Taarnborg, Korsør . . . . A. B.
Becker, J. G. Burman, Dr. phil., Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Bellander, O. R., Hofprædikant, Provst, Køping . . . . A. B.
Berckemeyer, E. P., Landraad, Gross Thurow, Lauenburg . . F. B. B.
Bergh, Th., Lithograf, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Bergman, J., Dr. phil., Biskop, Stockholm . . . . F. B. B.
Bergmann, J. W. K., fh. kgl. svensk-norsk Ministerres. i Madrid F. B. B.
Bergsøe, S., Proprietair, Andigaard, Randers . . . . A. B.
Berlin, N. J., Prof., Gen.-Direct. ved Sundhedscollegiet i Stockh. A. B.
Berling, J. E. C., Kammerherre, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Bertouch, C. C. F. de, Hofjægermester, Paris . . . . F. B. B.
Bertouch-Lehn, J. J. S. E., Kammerherre, Lehnsbaron til Sønderkarle, Lolland . . . . F. B. B.
Bille, T., Kammerherre, fh. kgl. dansk Minister i London . . . F. B. B.
Bille-Brahe, H., Geh.-Conferentsraad, Lehnsgreve til Brahesminde, Fyen . . . . F. B. B.
Blixen-Finecke, C. F. A. B., Baron, til Dallund og Næsbyholm A. B.

Blom, O. E., Artilleri-Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Blome, A v., Baron, Geh.-Conferentsraad, til Blomsche-Wildniss og Helligenstedten, Itzehoe . . . . F. B. B.
Bock, J. Chr. A., Etatsraad, Læge, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Bonde, C. J., Friherre, Overceremonimester, Stockholm . . . . F. B. B.
Bornemann, P. J., Kammerherre, Bjergbygaard, Holbæk. . . . F B. B.
Borring, L. S., Professor, Kjøbenhavn . . . . V. B.
Boye, V., Cand phil. Haderslev . . . . A. B.
Brammer, G. P., Dr. theol., Biskop, Aarhus . . . . A. B.
Bretton, L. P., Baron, Kammerherre, Helsingør . . . . F. B. B.
Briem, J. G. G., Sognepræst til Gundslev, Stubbekjøbing . . . F. B. B.
Bring, E. G., Dr. theol, Biskop, Linkøping . . . . A. B.
Brun, P. F. C., Kammerherre, Amtmand, Lindersvold, Rønnede A. B.
Bruun, Chr W., Justitsraad, Bibliothekar, Kjøbenhavn . . . . . A. B.
Bruzelius, N. G., Dr. phil., Rektor, Ystad . . . . V. B.
Brynjulfsson, G., arnamagnæansk Stipendiar, Kjøbenhavn . . V. B.
Bræstrup, C. J. C., Geh.-Conferentsr., Overpræsid. i Kjøbenh. A. B.
Bugge, S., Professor ved Universitetet i Christiania . . . . . . A. B.
Cappé, J., Esq., kgl. nederlandsk Konsul paa Øen St. Thomas F. B. B.
Carlsen, C., Etatsraad, Vandbygnings-Inspecteur, Kjøbenhavn. A. B.
Carlsen, J. F. S., Sognepræst til Dalbyneder, Randers . . . . A. B.
Carlson, F. F., Statsraad, Chef for Depart. for de kirkel. Anliggender, Stockholm . . . . A. B.
Carnegie, D., Brukspatron, Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Cederfeld de Simonsen, H. C. J., Kammerh., til Erholm og Søndergaarde, Nyborg . . . . F. B. B.
Cronholm, A., Dr. phil., Professor . . . . F. B. B.
Dahl, T. Chr., Kammerherre, Stiftamtmand, Aarhus . . . . F. B. B.
Danneskjold-Samsøe, C. C. S., Greve, Overskjenk, Kjøbenh. A. B.
Danneskjold-Samsøe, O. S., Greve, Generalpostdirecteur, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Dickson, J., Brukspatron, Billdahl, Gøteborg . . . . F. B. B.
Dickson, R., Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Dirckinck-Holmfeld, C., Baron, Altona . . . . F. B. B.
Dirckinck-Holmfeld, U., Baron, Geh.-Conferentraad, Kiel . F. B. B.
Djurklou, N. G., Friherre, Intendant over de antiquar. Mindesmærker, Sørby, Ørebro . . . . F. B. B.
Dreyer, C. V. L., Oberst, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Dumreicher, C. O., Conferentsraad, Kiel . . . . F. B. B.
Ekman, J. J., Grosserer, Goteborg . . . . F. B. B.
Ekman, O., Grosserer, Konsul, Goteborg . . . . F. B. B.
Elvius, R. E., Cand. theol., Forstander for det kgl. Opfostringshus, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Engelhardt, H. C. C., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Erslev, E., Overlærer, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Esbensen, J. R., Sognepræst til Flemløse, Assens . . . . A. B.
Essen, G. A. F. W, Greve, Gen.-Major, Wik, Upsala . . . . . . F. B. B.
Essen, R. J., Friherre, Ljunghem, Skøfde . . . . A. B.
Ewaldsen, Chr., Præst, Kjøbenhavn . . . . V. B.
Ewerløff, F. A., kgl. svensk-norsk Gen.-Konsul, Kjøbenhavn . A. B.
Fabricius, C. L., Sorenskriver i Øster Nedenæs, Norge . . . . F. B. B.
Fahnøe, H. Chr., Sognepræst til Sønderup, Slagelse . . . . . . A. B.
Fasting, H. Chr., Etatsraad, Amtsforvalter, Esrom, Frederiksborg A. B.
Fasting, L. G., Etatsraad, Herredsfoged, Nakskov . . . . A. B.
Fiedler, H. V., Birkedommer, Holsteinborg, Slagelse . . . . . . F. B. B.
Finsen, V. L., Cancelliraad, Landsoverrets-Assessor, Kjøbenh. V. B.
Fischer, Chr., Etatsraad, Borgemester, Randers . . . . F. B. B.
Flor, Chr., Dr. phil., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn . . . . . A. B.
Friedleif, J., Dr. phil., Notarius ved Domcapitlet i Linkøping A. B.
Frijs, Chr. E., Krag-Juel-Vind-, Conseilpræsident, Lehnsgreve til Frijsenborg, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Frijs, J. Krag-Juel-Vind-, Greve, Kammerherre, Lehnsbaron til Juellinge, Maribo . . . . F. B. B.
Fritz, G. Justitsraad, Raadmand i Roskilde . . . . A. B.
Fryxell, A., Dr. phil., Sognepræst til Sunne, Carlstad . . . . . A. B.
Funch, F. C. C., Oberst, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Garde, A. A. B. Mazar de la, Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . . . F. B. B.
Gardie, A. J. de la, Greve, Helsingborg . . . . F. B. B.
Gislason, K., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . . . . . . V. B.
Gjessing, G. A., Adjunkt, Christiansand . . . . F. B. B.
Gosch, C. C. A., Attaché ved det danske Gesandtskab i London A. B.
Grundtvig, Sv., Capitain, Professor . . . . A. B.
Grøndahl, B., Cand. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Gudmundsen, Th., Sognepræst i Nysted . . . . V. B.
Gyllenhaal, L. H., Friherre, Härlingstorp, Skøfde . . . . F. B. B.
Gyllenskøld, Th., Kammerjunker, Wallen, Laholm . . . . A. B.
Gynther, Sv. V., Landhøvding, Stockholm . . . . A. B.
Gøtzsche, H. C., Sognepræst til Finderup, Slagelse . . . . A. B.
Hamilton, H. L. H., Greve, fh. kgl. svensk Minister i Danmark, Stockholm . . . . F. B. B.
Hammerich, P. F. A., Dr. phil., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . . . . A. B.
Hammershaimb, V. U., Provst, Østerø, Færøerne . . . . V. B.
Hansen, Heinr., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hansen, P., Conferentsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Hansteen, Chr., Professor ved Universitetet i Christiania . . . V. B.
Harhoff, C. J. C., Conferentsraad, Byfoged i Ringsted . . . . . F. B. B.
Hauch, A. G. Ø., Cand. philol., Kjøbenhavn . . . . A. B.

Hegermann-Lindencrone, C. D., Generallieutenant, Biornemose, Svendborg . . . . A. B.
Heintze, J. F. E., Baron, Kammerherre, Bordesholm, Kiel . . . F. B. B.
Herbst, C. F., Justitsraad, Museums-Inspecteur, Kjøbenhavn . . A. B.
Hildebrand, B. E., kgl. svensk Rigsantiqvar, Stockholm . . . V. B.
Hindenburg, Th., Høiesteretssecretair, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hjort, P., Dr. phil., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hoff, T. C. F. A., Museums-Assistent, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Holck, C. C. W. F., Capitain Kjøbenhavn . . . . A. B.
Holm, A. J., Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Holm, P. E., Dr. phil., Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn A. B.
Holm, S. M. E., Høiesteretssecretair, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Holm, Th., Kjøbmand, Skaarup, Svendborg . . . . A. B.
Holmboe, C. A., Professor, Christiania . . . . F. B. B.
Holmstedt, Sv., Overlærer ved Frederiksborg lærde Skole . . A. B.
Holst, H. P., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Holst, N. H., Etatsraad, Jernbane-Driftsbestyrer, Aarhus . . . . A. B.
Holstein, L. H. C. H., Kammerh., Lehnsgreve til Holsteinborg, Slagelse . . . . F. B. B.
Holsten, F. C., Baron, Kammerh., Stiftamtmand, Nykjøbing, Falster . . . . A. B.
Hornbeck, H. B., Dr. med., Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Ihre, Friherre, En af Rikets Herrar, Stockholm . . . . F. B. B.
Jakhelln, C. A., Kjøbmand, Bodø, Norge . . . . F. B. B.
Jensen, J., Examinandus polyt., Grenaa . . . . A. B.
Jensen, J. Chr., Sognepræst til Ousted, Roskilde . . . . A. B.
Johannsen, C. G. W., Kammerherre, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Johnstrup, J. F., Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn . . A. B.
Jónsson, E., Cand. phil., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Juel, A. G., Adjunkt ved Aalborg Cathedralskole . . . . A. B.
Juel, N., Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Juel, N., Baron, Kammerherre, til Lundbæk, Nibe . . . . F. B. B.
Juel-Rysensteen, C. A., Baron, Kammerherre, Kjøbenhavn . A. B.
Jørgensen, A. D., Lærer, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Jørgensen, C. H., Kammerraad, Hoffoureer, Kjøbenhavn . . . . V. B.
Jørgensen, J. F., Sognepræst til Trige, Aarhus . . . . F. B. B.
Kalkar, C. H. A., Dr. theol., Pastor emer., Kjøbenhavn . . . . . A. B.
Kauffmann, H. A. Th., Gen.-Major, Lausanne, Sveits . . . . . A. B.
Kellner, L. S., Oberst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kjellerup, C. A., Jægermester, til Store-Hyllinge i Skaane . . A. B.
Kierkegaard, P. Chr., Dr. phil., Biskop, Aalborg . . . . F. B. B.
Kjær, T. A., Capit., Havnemester paa Øen St. Thomas, Vestindien F. B. B.
Koefoed, H. J., Geh.-Conferentsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Konow, F. L., kgl. dansk Konsul i Bergen . . . . C. B.

Kornerup, J., Kunstmaler, Roskilde . . . . A. B.
Krieger, A. F., Etatsraad, Høiesteretsassessor, Kjøbenhavn . . A. B.
Krieger, M. D., Etatsraad, Landsoverrets-Assessor, Kjøbenhavn A. B.
Krohn, F. Chr., Professor, Medailleur, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kruse, R. H., Øen Fuur i Limfjorden . . . . V. B.
Kræmer, R. F., Overstatholder, Upsala . . . . F. B. B.
Kunzen, C. F., Konferentsraad, Øen St. Croix, Vestindien . . . F. B. B.
Kønigsfeldt, J. P. F., Overlærer ved Frederiksborg lærde Skole V. B.
Landgren, L., Dr. theol., Provst, Sognepræst til Delsbo, Hudiksvall . . . . F. B. B.
Lang, A., Major, Over-Veimester, Øen St. Croix, Vestindien . . F. B. B.
Langkilde, F. C., Jægermester, Frederiksgave, Assens . . . . A. B.
Larsen, Chr. Eier af Skovmøllen ved Skaarup, Svendborg . . A. B.
Lehmann, E. A., Etatsraad, Amtsforforvalter, Aarhus . . . . . A. B.
Lerche, Chr. A., Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg, Kallundborg . . . . F. B. B.
Lewgren, A. W., Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Lind, E., Oberst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Linde, A. C. P., Conferentsraad, Departmentschef, Kjøbenhavn A. B.
Linder, J. A., Sognepræst, Umeå . . . . F. B. B.
Ljungstrøm, C. J., Mag., Sognepr. til Sandhem, Falkøping . . A. B.
Lucht, M. J. F., Dr. phil., Professor, Directeur for Gymnasium Christianeum i Altona . . . . V. B.
Lund, G. F. W., Dr. phil., Rektor ved Cathedralskolen i Aarhus F. B. B.
Lund, L., Artilleri-Capitain, Adjudant, Kjøbenbavn . . . . A. B.
Lundbye, Chr C., Oberst à la suite i Generalstaben, Kjøbenh. A. B.
Lunn, O, Artilleri-Oberst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Lyngbye, K. J., Dr. phil., Prof., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Lynge, H. H. J., Boghandler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Lütken, J. A., meklenborgsk Konsul, Kiel . . . . F. B. B.
Læssøe, L., Kammerraad, Inspecteur, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Læssøe, Th., Landskabsmaler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Løgstrup, A. B., Major, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Løvenskjold, H. F., Hofjægermester, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk . . . . F. B. B.
Madsen, A. P., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Magnusen, C., Kammerraad, Skard, Island . . . . A. B.
Mandelgren, N. M., Kunstmaler, Stockholm . . . . V. B.
Manderstrøm, C. R. L., En af Rikets Herrar, svensk-norsk Udenrigsminister, Stockholm . . . . F. B. B.
Mansa, F. V., Dr. med., Etatsr., Stabslæge i Sø-Etat., Kjøbenh. A. B.
Martensen, H. L., Dr. theol., Biskop, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Meldahl, F., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Melin, H. M., Dr. theol., Professor, Lund . . . . F. B. B.

Moltke-Hvitfeldt, A. G., Greve, Geh.-Conferentsr., til Moltkenborg i Fyen . . . . F. B. B.
Moltke-Hvitfeldt, L., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Paris F. B. B.
Monrad, D. G., fh. Biskop, Sognepræst til Brøndbyøster, Glorup F. B. B.
Monrad, G. H., Kammerherre, Gen.-Decisor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Moth, C. L. J. P., Overlærer, Sorø . . . . A. B.
Mylius, S. W. V. de, Kammerh., til Rønningesøgaard, Odense F. B. B.
Müller, C. L., Etatsraad, Directeur for den kgl. Mønt- og Medaille-Samling, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Møller, Chr. H., Orlogscapitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Møller, P. de, Ritmester, til Skottarp, Halland . . . . F. B. B.
Neergaard, P. J., Etatsr., til Førslevgaard og Faareveile, Nestved F. B. B.
Nilsson, Sv., Professor emeritus, Lund . . . . V. B.
Nordenfalk, J., Dr. phil., Friherre, Stockholm . . . . F. B. B.
Nordvi, A. G., Kjøbmand, Mortensnæs, Norge . . . . A. B.
Nørgaard, P. M. T., Sognepræst til Saaby, Sjæland . . . . . . A. B.
Olrik, C. S. M., Justitsr., const. Direc. for den kgl. grønl. Handel F. B. B.
Olsen, Chr., Cancelliraad, Prokurator, Randers . . . . F. B. B.
Oxholm, W. T., Overkammerh., Overhofmarskal, Kjøbenhavn . F. B. B.
Paludan-Müller, C. P., Dr. phil., Professor, Rektor ved Nykjøbing Cathedralskole, Falster . . . . F. B. B.
Petersen, A., Fuldmægtig i Finantsministeriet, Kjøbenhavn . . A. B.
Petersen, J. C. L., Capitain og Skoleinspecteur, Kjøbenhavn . A. B.
Petersen, J. M., Artist, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Petrelli, C. M., Dr. phil., Sognepræst i Søderkøping . . . . . . F. B. B.
Pjetursson, P., Professor, Biskop paa Island, Reykjavik . . . . F. B. B.
Platen, B. J. E., Greve, Statsraad, Ørbyhus, Stockholm . . . . F. B. B.
Plessen, H. F. A, Kammerherre, Eckernførde . . . . F. B. B.
Plessen, O., Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden . . . . F. B. B.
Pontoppidan, D., Præst, Randers . . . . S. B. B.
Quistgaard, C. S., Pastor emer., Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Raasløff, H. J. A., Conferentsraad, Lyngby . . . . F. B. B.
Raasløff, V. R., Gen.-Major, Krigsminister. Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Raben-Levetzau, C. W., Greve, Kammerherre, til Beldringe, Præstø . . . . F. B. B.
Rantzau, C. F., Greve, Kammerherre, til Frederikslund og Brahesholm, Assens . . . . F. B. B.
Rasmussen, H. V., Præst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Rasmussen, O. F. C., Kammerraad, Jettehøi, Rønnede . . . . A. B.
Rasmussen, R. C., Organist, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Regenburg, T. A. J., Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Reventlov, F. C. O., Geh.-Conferents., Lehnsgreve til Christianssæde, Lolland . . . . F. B B.

Rink, H. J., Dr. phil., Justitsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Rosen, S. A. G. C., Kammerherre, Henriksholm, Hørsholm . . F. B. B.
Rosenørn-Lehn, O. D., Kammerherre, Lehnsbaron til Guldborgland, Falster . . . . F. B. B.
Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Kammerherre, til Stamhuset Nørholm, Varde . . . . F. B. B.
Rudbeck, R. Th. C. C. G., Friherre, Kammerherre, Stockholm F. B. B.
Rygh, O., Professor ved Universitetet i Christiania . . . . A. B.
Rääf, L. F., Kammerjunker, Forsenäs, Linkøping . . . . F. B. B.
Røgind, J., Sognepræst til Veirum, Holstebro . . . . A. B.
Salomon, E. C. V., Dr. med., Overlæge, Malmø . . . . F. B. B.
Sandberg, J. B., Vinhandler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Saxild, G. Chr., Cancelliraad, Herredsfoged, Kolding . . . . . . F. B. B.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing, Mors . . . . A. B.
Scheele, L. N. von, Geh.-Conferentsraad, Kjøbenhavn . . . . . F. B. B.
Scheel-Plessen, W. H. B., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Stockholm . . . . F. B. B.
Schiern, F., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . . . . . . F. B. B.
Schjøtz, O. M., Sognepræst til Hasle, Ringsted . . . . A. B.
Schlegel, J. F., Geh.-Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Schleisner, P. A., Dr. med., Justitsraad, Stadslæge, Kjøbenhavn A. B.
Schmidt, T. H. G. Vald., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Schmidt, S. E. W., Kammerassessor, Revisor, Kjøbenhavn . . A. B.
Schütte, A. T., Hofjægermester, til Bygholm og Nørlund, Horsens F. B. B.
Schwensen, J., Justitsraad, Byfoged og Byskriver i Nysted . . A. B.
Schøler, H. V. R., Sognepræst til Vester-Hassing, Aalborg . . A. B.
Sehested, N. F. B. de, Hofjægermester, til Broholm, Svendborg A. B.
Sigurðsson, J., Archivar, Kjøbenhavn . . . . V. B.
Simesen, R. J., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Skeel, E. W. R., Kammerherre, til Dronninglund, Aalborg . . F. B. B.
Sommer, C. C. L. F., Læge . . . . A. B.
Sparre, G. A., Greve, Stockholm . . . . F. B. B.
Sprengtporten, J. W., Friherre, Over-Statholder, Stockkolm F. B. B.
Stedingk, L. E., Greve, Gen.-Lieutenant, Stockholm . . . . . F. B. B.
Steenstrup, J. J. S., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn. . . . A. B.
Steenstrup, J., Cand. jur., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Steinnordh, J. H. W., Dr. phil., Rektor i Linkøping . . . . . F. B. B.
Stenersen, A. C. A., Justitsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Stephens, G., Professor, Docent ved Kjøbenhavns Universitet. V. B.
Stephensen, M., Assistent i Justitsministeriet . . . . A. B.
Stephensen, O., Etatsraad, Directeur for det islandske Departm., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Stiesen, S., fh. kgl. siciliansk Konsul i Helsingør . . . . F. B. B.
Stjernstedt, A. W., Baron, Rigsheraldicus, Stockholm . . . . F. B. B.

Strandgaard, A. S., Major, Bygnings-Inspecteur, Øen St. Thomas, Vestindien . . . . F. B. B.
Strandgaard, L. W., Kammerraad, Toldforvalter, Grenaa . . . A. B.
Strunk, A., Justitsraad, Museums-Inspecteur, Kjøbenhavn . . . V. B.
Studach, H. L., Apostolisk Vicar, Stockholm . . . . F. B. B.
Suhr, O. B., Etatsraad, Konsul, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Sveinsson, J. A., Adjunkt ved Nykjøbing Cathedralskole, Falster A. B.
Säve, C., Dr. phil., Professor, Upsala . . . . F. B. B.
Sørensen, A. A., Sognepræst til Terslev, Ringsted . . . . . . A. B.
Thomsen, Gr. T., Dr. phil, Legationsraad, Bessastaðir, Island. A. B.
Thorbrøgger, Sk. T., Etatsraad, Toldinspecteur, Aalborg . . . A. B.
Thorkelin, F. B. J., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Thorlacius, A. O., Kjøbmand, Stykkisholm, Island . . . . . . A. B.
Thorsen, P. G,, Professor, Bibliothekar, Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Thorson, E. M., Underbibliothekar, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Thortsen, C. A., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Thrige, S. B., Professor, Skolebestyrer, Kjøbenhavn. . . . . . . A. B.
Thue, J., kgl. portugisisk Konsul i Arendal . . . . F. B. B.
Tillisch, F. F., Geh.-Conferentsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Trap, J. P., Geh.-Etatsr., Cabinets-Secretair hos Hs. M. Kongen, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Tregder, P.H., Dr. phil., Professor, Rektor ved Sorø Academi A. B.
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerh., Säfstaholm, Södermanland F. B. B.
Trolle-Wachtmeister, H. G., Greve, En af Rikets Herrar. Årup, Christianstad . . . . A. B.
Tørnstrand, G., Dr. phil., Provst, Stora Schedvi, Fahlun . . . A. B.
Unger, C. R., Professor, Christiania . . . . V. B.
Vaupell, O. F., Oberst, Odense . . . . A. B.
Vedel, E., Kammerjunker, Amtmand, Rønne . . . . A. B.
Viborg, K. F., Dr. phil., Sognepræst, Slagelse . . . . A. B.
Wachtmeister, H., Dr. phil., Greve, Johannishus, Carlskrona . F. B. B.
Wackerbarth, A. D., Professor, Upsala . . . . F. B. B.
Wasrin, P. A., Dr. phil., Brukspatron, Linkøping . . . . F. B. B.
Wedell, K. W. A. S, Kammerh., Lehnsgr. til Wedellsborg, Assens F. B. B.
Wegener, C. F., Conferentsr., Geh.-Archivar, Kjøbenhavn. . . A. B.
Werlauff, E. C., Conferentsraad, Professor, Kjøbenhavn. *Æresmedlem.*
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wetterbergh, C. A., Dr. med., Sätra, Norköping . . . . V. B.
Wiberg, C. F., Lector, Gefle . . . . F. B. B.
Wichfeld, J. de, Kammerh., til Stamhuset Engestofte, Maribo A. B.
Wieselgren, P., Dr. theol., Dromprovst, Gøteborg . . . . F. B. B.
Willemoes, F. C,. Etatsraad, Herredsfoged, Aarhus . . . . . . B. B.
Willer, M., Varemægler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wimmer, L. F. A., Dr. phil., Kjøbenhavn . . . . A. B.

Winkel-Horn, E. F, Cand. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Winstrup, L. A., Justitsraad, Bygningsinspecteur, Kolding. . . A. B.
Winther, J. N., Lærer, Lyngby (Kbhavn.) . . . . A. B.
Wolff, A. A., Dr. phil., Overrabiner, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wolff, F., Konsul, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wolfhagen, F. H., Kammerherre . . . . A. B.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad, Museums-Directeur, Kjøbenhavn A. B.
Wroblewsky, J. J., Korpslæge, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wulff, J., Kammerraad, Østergaard, Løgstør . . . . F. B. B.
Wyk, O., Grosserer, Gøteborg. F. B. B.
Wørishøffer, J P. A., General, Nyborg . . . . A. B.
Zinck, L, Cand. theol, Kjøbenhavn. . . . . A. B.

B. Medlemmer udenfor Norden.

H. M. Alexander II, Keiser af Rusland . . . . F. B. B.
H. M. Wilhelm I, Konge af Preussen . . . . F. B. B.
H. M. Wilhelm III, Konge af Nederlandene . . . . F. B. B.
H. M. Victor Emanuel, Konge af Italien . . . . F. B. B.
H. M. Dom Pedro II, Keiser af Brasilien . . . . F. B. B.
H. M. Johann, Konge af Sachsen . . . . F. B. B.
H. M. Abdul-Aziz-Khan, Sultan af Tyrkiet . . . . F. B. B.
H. Ks. H. Leopold II, fh. Storhertug af Toscana . . . . F. B. B.
H. H. Friedrich Frantz, Storhertug af Meklenburg-Schwerin F. B. B.
H. Ks. H. Constantin Nicolaievitsch, Storfyrste af Rusland F. B. B.
H. Ks. H. Napoléon Bonaparte, Prinds af Frankrig . . . . . F. B. B.
H. K. H. Albert Edward, Prinds af Wales . . . . F. B. B.
H. K. H. Wilhelm Fridrich, Prinds af Nederlandene . . . . . F. B. B.
H. Ks. H. Peter, Prinds af Oldenburg, General i russisk Tjeneste F. B. B.
H. H. Carl II, fh. Hertug af Lucca . . . . F. B. B.
H. K H. Humbert, Kronprinds af Italien, Fyrste af Piemont . F. B. B.
H. K. H. Amadeus, Prinds af Italien, Hertug af Aosta . . . . . F. B. B.
H. K. H. Eugen, Prinds af Savoyen-Carignan . . . . F. B. B.
H. H. Adolph, Hertug af Nassau. . . . . F. B. B.
H. H. Ernst II, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha . . . . F. B. B.
H. H. Bernhard, Hertug af Sachsen-Meiningen . . . . F. B. B.
Aali, Mehemed Emin-, Pacha, H. M. Sultanens Storvisir, Constantinopel. . . . . F. B. B.
Abel, W. O, Diaconus, Leonberg, Würtemberg . . . . F. B. B.
Adlerberg, V. von, Greve, General, Minister for det keiserlige Hus, St. Petersborg . . . . F. B. B.

Akerman, J. Y., Esq., Secretair v. d. numismatiske Selskab i London . . . F. B. B.
Albarellos, Don N., Dr. med., Medlem af Repræsentantskabet i Buenos Ayres . . . F. B. B.
Alcock, R., Esq., fh. kgl. storbritanisk bef. Minister i Japan, London . . . F. B. B.
Ali Mahomed Khan, Mirza, britisk Fredsdommer og keis. ottomanisk Gen.-Konsul, Bombay . . . F. B. B.
Almonte, Don J. N., General, Mexico . . . F. B. B.
Alsina, Don V., Dr., Buenos Ayres . . . F. B. B.
Amherst, Right Hon. W. P., Earl of Montreal, Kent . . . F. B. B.
Appleton, J. R., Esq. Durham . . . F. B. B.
Araujo-Ribeiro, Dom J. de, fh. keis. brasiliansk bef. Minister i Paris, Rio de Janeiro . . . F. B. B.
Arntzen, N, Esq., Fall River, Massachusetts . . . F. B. B.
Aspinwall, T., Oberst, Brooklyne, Massachusetts . . . F. B. B.
Asaad Kayat, Sheikh, fh. kgl. storbritannisk Konsul i Syrien, Jaffa . . . V. B.
Athanasius, Erkebiskop, Metropolit af Korfu . . . F. B. B.
Babu-Digamber Mitra, Medlem af Bengalens lovgivende Raad Calcutta . . . B. B.
Baggesen, C. R., Archidiaconus ved Domkirken i Bern . . . F. B. B.
Bancroft, G., L. L. D., de nordamerikanske Fristaters befuldmægtigede Minister, Berlin . . . F. B. B.
Baratayeff, Fyrst M., Adels-Marskal for Gouvermentet Simbirsk F. B. B.
Barclay, Rev. S. V., Principal ved Universitetet i Glasgow . . F. B. B.
Barkly, Sir H., K. C. B, Gouverneur paa Øen Mauritius . . . F. B. B.
Barkow, A. F., Professor, Greifswalde . . . F. B. B.
Barry, Sir R., Overdommer og Kantsler ved Universitetet i Melbourne, Australien . . . F. B. B.
Bartholomæi, J. A. de, General, Secretair v. d. archæologiske Selskab i St. Petersborg . . . F. B. B.
Bartlett, J. R., Esq., Statssecretair, Providence, Rhode-Island. F B. B.
Basilius, Erkebiskop af Polotsk og Vitebsk, Rusland . . . F. B. B.
Baudot, H., Præsident for den archæologiske Commission for Côte d'Or, Dijon . . . F. B. B.
Beamish, J. C., Esq., Penlee Cottage, Devonport . . . F. B. B.
Beamish, N. L., F. R. S., Oberstlieutenant, Loto-Park, Irland . F. B. B.
Beauvois, E., R. af D., Corberon, Côte d'Or . . . V. B.
Belcredi, F. von, Greve, Schlosz Løsch i Mähren . . . F. B. B.
Bengesco, G. de, fh. Cultusminister i Walachiet, Bukarest . . F. B. B.
Bergmann, F., Professor ved Akademiet i Strasborg . . . F. B. B.
Bertrand, A., Directeur for Museet i Saint-Germain . . . V. B.
Bibesco, Fyrst G, fh. Hospodar af Wallachiet, Wien . . . F. B. B.

Biondelli, B., Directeur for Antiquitets-Museet i Milano . . . F. B. B.
Bonaparte, L. L., Prinds, Senator, London . . . . F. B. B.
Bonghi, D., Cavaliere, Neapel . . . . F. B. B.
Bonstetten, G. von, Eichenbühl, Schweiz . . . . F. B. B.
Borromeo, V., Greve, Grand af Spanien, Senator, Turin . . . F. B. B.
Bosworth, Rev. J., Dr. phil., F. R. S, Islip, England . . . . . . F. B. B.
Boton, Don J., Dr., Høiesterets-Dommer, Venezuela . . . . F. B. B.
Bouillé, R. de, Marquis, Paris . . . . F. B. B.
Boutkoff, P. G., Greve, Geheimeraad, St. Petersborg . . . . . . F. B. B.
Bowring, Sir J., London . . . . F. B. B.
Brabrook, E. W., Esq, F. S. A., London . . . . F. B. B.
Bradford, A. W., Esq., New York . . . . F. B. B.
Bradlee, C. D., Pastor, Boston, Mass . . . . F. B. B.
Bradley, Ch. W., LL. D., fh. Statssecretair i Connecticut, New Haven . . . . F. B. B.
Braïlas, P., Professor, Senats-Secretair, Korfu . . . . F. B. B.
Brasseur de Bourbourg, C. E., Abbed, Paris . . . . V. B.
Bröel-Plater, W. S. de, Greve til Wisniowietz, Gouvernementet Minsk . . . . F. B. B.
Brown, J. C., Esq., Providence, Rhode-Island . . . . F. B. B.
Brown, J P., Esq, nordamerikansk Legationssecretair i Constantinopel . . . . F. B. B.
Brown, J. R., Esq, Clerkenwell, England . . . . F. B. B.
Browne, P., Esq., fh. kgl. storbritannisk Legationssecretair i Kjøbenhavn, London . . . . F. B. B.
Bülow, B. E, storhert. meklenborgsk Gesandt, Berlin . . . . . F. B. B.
Burnes, J, Esq, LL. D, Vicepræsident for R. A. S., Bombay . F. B. B.
Byzantios, C. D., Lexicograph, Athen . . . . B. B.
Calvo, Don N. A., Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Capellini, G, Professor, Bologna . . . . V. B.
Capponi, G., Marquis, Medlem af Academia della Crusca, Florents F. B. B.
Carniolini-Pinsky, M. M, Geheimeraad, Senator, St. Petersborg F. B. B.
Casaus, Don F. R., Erkebiskop af Guatemala og Biskop i Havanna F. B. B.
Castellanos, Don F., Dr, Senats-Præsident, Uruguay . . . . . F. B B.
Castro, Don F. D. F. de, Senator, Santo-Domingo . . . . F. B. B.
Chadbourne, P. A., A. M., M D., Professor i Naturhistorie ved Williams College, Brunswick, Maine . . . . F. B. B.
Chamberlain, M, Esq, Boston, Massachusetts . . . . F. B B.
Charnock, R. S., Esq, London . . . . F. B. B.
Cigalla, G. de, Greve, P. D, Santorin i det græske Archipel . F. B. B.
Clarke, H, Esq., Præsid. for det archæol. Akademi i Smyrna. F. B. B.
Coates, B. H., M D, Philadelphia . . . . F. B. B.
Colt, Th. W., D. D, Præsident for det transsylvaniske Universitet i Lexington, Kentucky . . . . F. B. B.

Coke d'Ewes, Esq, Brookhill Hall, Derbyshire . . . . F. B. B.
Collings, Rev. W. T., East Grafton, England . . . . F. B. B.
Conestabile, G., Greve, Professor i Archæologi ved Universitetet i Perugia . . . . F. B. B.
Cosby, J. H. W., Esq., Advocat, Abbey Lodge, Irland. . . . . . F. B. B.
Croker, Th. C., Esq, London . . . . F. B. B.
Cronstedt, A., Gouverneur over Åbo og Bjørneborgs Lehn, Åbo F. B. B.
Cust, Sir E., D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire . . . . F. B. B.
Dalrymple, Edw. A., Rev., D. D., Professor ved Universitetet i Maryland, Baltimore . . . . F. B. B.
Damaskini, Sir A., J U. D., Justitiarius i Overretten paa Korfu F. B. B.
Daschkoff, J. A., keis. russisk bef. Minister i Stockholm . . . F. B. B.
Dasent, G. W., Esq., D. C. L., London. . . . . V. B.
Davis, Sir J. F., Bart., K. C. B., Holly-wood, Glaucesterschire. F. B. B.
Demidoff, Fyrst A., Greve af San Donato, Toscana . . . . . . F. B. B.
Desjardins, A., Overarchitect i Stiftet og Staden Lyon . . . . F. B. B.
Désor, E., Professor, Neuchâtel . . . . V. B.
Dezoz de la Roquette, J. B. M. A., fh. kgl. fransk Konsul, Paris F. B. B.
Dirks, J., J. U. D., Advocat ved den frisiske Overret i Leeuwarden F. B. B.
Dognée, Eugène O. M., Dr., Raadgiver ved det Belgiske Akademi, Liége . . . . V. B.
Domingues, Don L., Buenos Ayres. . . . . F. B. B.
Dowler, B., M. D., practiserende Læge i New-Orleans . . . . . F. B. B.
Drake, S. G, Esq., Boston, Massachusetts . . . . F. B. B.
Du Bois, H. C., forh. k. nederl. Minister, Haag . . . . F. B. B.
Dufferin, F. T., Lord, London. . . . . F. B. B.
Duncan, A., Esq., fh. Sheriff paa Shetland, Lerwick . . . . . . F. B. B.
Dupont, E., Dr., Directeur for det naturhistoriske Museum i Bruxelles . . . . V. B.
Durbin, J. P., Esq., A. M., Præsident for Dickinson College, Carlisle, Pennsylvania . . . . F. B. B.
Earle, Rev., J., Professor, Præst i Swanswick, England . . . . F. B. B.
Eastwick, E. B., Esq., F. R. S., London . . . . F. B. B.
Edgley, Th, Esq., Willoughby Terrace, Park Tottenham, England F. B. B.
Elizalde, Don R., Dr., Udenrigsminister, Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Elkan, W., Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg . . . . F. B. B.
Ellenborough, E. L., Earl, Southam House, Gloucestershire F. B. B.
Elton, R., A M., Professor ved Browns Universitet i Providence Rhode-Island . . . . F. B. B.
Enochin, J. V., M. D., virkel. Statsraad, St. Petersborg . . . . F. B. B.
Eschmann, J., Oberstlieutenant, Ingenieur-Geograph, St. Gallen F. B. B.
Eulampius, fh. Erkebiskop af Tobolsk og Sibirien, Svijäsk, Gouvernementet Kasan . . . . F. B. B.

Europaeus, A. J, Provst, Libelitz, Finland . . . . V. B.
Evans, J., F. R. S., Secretair ved det numismatiske Selskab i London, Nash Mills, England . . . . F. B. B.
Evans, T. W., Esq., M. P., Alles-Tree-Hall, Derbyshire . . . . . F. B. B.
Ewald, G. H. A., Professor ved Universitetet i Gottingen . . . F. B. B.
Fair, G., M. D., engelsk Hospitalslæge, Buenos Ayres. . . . . . F. B. B.
Falck, P. E., Lagman i Åbo og Bjorneborgs Lagsage, Finland F. B. B.
Farrer, J., Esq., M. P., Ingleborough, Yorkshire. . . . . F. B. B.
Flaux, A. de, Uzez i Bas Languedoc . . . . F. B. B.
Force, Hon. P., Washington . . . . F. B. B.
Foundoukleï, J. J, Geheimeraad, Senator, Warschau. . . . . F. B. B.
Fowler, Rev. W. C, A. M., Professor, Durham, Centre, Connecticut . . . . F. B. B.
Fraas, O, Professor, Stuttgart . . . . V. B.
Fragueiro, Don M., Dr., Gouverneur, Buenos Ayres . . . . . . F. B. B.
Franks, Aug. W., V. P. S. A., En af Directeurerne for British Museum, London . . . . F. B. B.
Fraser, A., Esq., kgl. storbritannisk Konsul i Batavia . . . . . F. B. B.
Frati, L., Adjunkt ved Antiquitets-Museet i Bologna . . . . . . F. B. B.
Fuad, Mehemed, Pacha, Hs. M. Sultanens Udenrigsminister, Constantinopel . . . . F. B. B.
Fytche, J. L., Esq., Thorpe Hall, England . . . . F. B. B.
Genty de Bussy, P., Statsraad, Paris . . . . F. B. B.
Gibbes, R. W., M. D., Columbia, Syd-Carolina . . . . F. B. B.
Gibbs, H. H., Esq., London. . . . . F. B. B.
Gibson, W. S., Esq., A. M, Advocat, Tynemouth, Northumberland F. B. B.
Giesebrecht, L., Professor ved Gymnasiet i Stettin . . . . . . F. B. B.
Goldmann, L., kgl. dansk Konsul i Capstaden, Afrika. . . . . F. B. B.
Good, C, kgl. dansk Gen.-Konsul i Hull . . . . F. B. B.
Gordon, G. J. R, kgl. storbritannisk bef. Minister i Stuttgart. F. B. B.
Gorostiaga, Don B., Dr, Advocat, Buenos Ayres. . . . . F. B. B.
Gortschakoff II, P. D., Fyrste, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg F. B. B.
Gozzadini, G., Greve, Senator, Bologna . . . . V. B.
Graty, A. M. du, Baron, Chargé d'affaires for Republiken Paraguay i Berlin . . . . F. B. B.
Grez, H. F. de, J. U. D., Districts-Commissair, Brede, Nord-Braband F. B. B.
Guillon, C., Roermond, Limburg . . . . F. B. B.
Gutierrez, Don J. M., fh. Udenrigsminister i den argentinske Confoederation, Paraná. . . . . F. B. B.
Halberstma, J. H., Præst i Deventer, Over-Yssel . . . . V. B.
Haliburton, R. G., M. A, Oberstlieutenant, Halifax, Ny Skotland B. B.
Hambro, C. J., Baron, London. . . . . F. B. B.
Hamilton, A., Esq., London . . . . F. B. B.

Hamilton, Sir W. R., Professor i Astronomi ved Universitetet i Dublin . . . . F. B. B.
Hamilton, Rev. Z., Præst i Bressay, Shetland . . . . F. B. B.
Hamlin, A. C., M. D., Medicinal-Inspecteur, Bangor, Maine . . F. B. B.
Harrison, W., Esq., Samlesbury Hall, Lancashire. . . . . F. B. B.
Haupt, M., Professor ved Universitetet i Berlin . . . . F. B. B.
Haurovitz, H. V. H, M. D., Geheimeraad, Wien . . . . F. B. B.
Head, Sir E. W., Bart., K. C B., M. A., London . . . . F. B. B.
Hébert, E., Professor à la Sorbonne, Paris. . . . . V. B.
Heros, Don M. de los, Directeur for det kgl. Bibliothek i Madrid F. B. B.
Hettema, M. de Haan, Medlem af det frisiske Ridderskab, Leeuwarden . . . . V. B.
Hipping, A. J., Provst, Sognepræst i Ny-Kyrka, Finland . . . . F. B. B.
Hogg, J., Esq., M. A, F. R. S., Secretair ved R. S. L., London. F. B B.
Holbrook, J. E., M. D., Professor i Anatomi ved Collegiet i Charleston, Syd-Carolina . . . . F. B. B.
Homeyer, G., Professor ved Universitetet i Berlin . . . . F. B. B.
Hopkins, E. A, Esq., Generalkonsul, New Nork. . . . . F. B. B.
Hucht, W. L. J. van der, Grosserer, Harlem . . . . F. B. B.
Hudson, W. H., Esq, Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Hume, Rev. A., D. C. L., LL. D., Secretair in the Hist. S. of Lancashire and Cheshire, Everton, Lancashire . . . . F. B. B.
Huth, H., Esq, fh. kgl. dansk Gen.-Konsul i Mexiko, London . F. B. B.
Isidorus, Præsident for den hellige Synode, St. Petersborg . . F. B B.
Kalmykoff, P. D., virkel. Statsraad, Professor ved Universitetet i St. Petersborg. . . . . F. B. B.
Kendrik, Rev. A. C., Professor, Hamilton, New York. . . . . . F. B. B.
Kheredine Ben Hassem, Divisions-General, Marineminister, Tunis . . . . F. B. B.
Knésévitch, D. M, Geheimeraad, Odessa . . . . F. B. B.
Knowles, J. T., Architect, London. . . . . F B. B.
Kossakowski, S., Greve, Geheimeraad, Senator, Præsident for det heraldiske Kammer i Warschau . . . . F. B. B.
Koucheleff-Besborodko, A. G., Greve, virkel. Statsraad, St. Petersborg. . . . . F. B. B.
Kraszewsky, J. J., Curator for Skolerne i Volhynien, Shitomir, Rusland . . . . F. B. B.
Kubinyi, A. von, Directeur for National-Museet i Pest . . . . . F. B. B.
Kubinyi, F. von, jun., til Felsø, Kubin og Deménfalva i Ungarn F. B. B.
Kubinyi, F. von, Vice-Præsident for det geologiske Selskab i Pest V. B.
Kulakowsky, J., Curator for Gymnasiet i Bialystok . . . . . . F. B. B.
Kutorga, M S., Professor ved Universitetet i St. Petersborg . F. B. B.
Køhne, B. von, D. P, Friherre, virkel. Statsraad, St. Petersborg V. B.
Laing, S., Esq., Edinburgh . . . . F. B. B.

Lamas, Don A, Dr, fh. bef Minister for Republikken Uruguay i Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Langgaard, T. J. H., M. & Ph. D., Campinas, Brasilien . . . . . B. B.
Lapham, J. A., Esq., Milvaukee, Wisconsin . . . . F. B. B.
Larsen, Don J. M., Dr., Professor ved Universitetet i Buenos Ayres F. B. B.
Lartet, E., Præsident for Kongressen i 1867, Paris . . . . V. B.
Lastarria, Don J. V., Advokat, Santiago, Chile . . . . F. B. B.
Lavinsky, A., Gouverneur over Jeneseisk og Irkutsk, Sibirien B. B. B.
Leal, Dom F. J. P., kois. brasiliansk Minister-Resid. i Buenos Ayres F. B. B.
Lee, J., Esq., LL. D., F. R. S., London . . . . F. B. F.
Lee, Right Rev., J. P., D. D., F. R. S., Lord Biskop af Manchester, Mauldeth Hall, England . . . . F. B. B.
Leemans, C., P. D., Directeur for Rigsmuseet i Leyden . . . . V. B.
Lenox, J., Esq., New York . . . . F. B. B.
Lewis, M., Esq., Baltimore, Maryland . . . . F. B. B.
Lewschine, A. de, Geheimeraad, Senator, St. Petersborg . . . F. B. B.
Lilliencron, R. W. T. H. F. von, Baron, P. D., Kammerherre, Sachsen-Meiningen . . . . F. B. B.
Lindfors, P. P., M. D., Collegie-Assessor, Nyslott, Finland . . F. B. B.
Lindsley, Rev. P., Præsident for Universitetet i Nashville, Tennessee . . . . F. B. B.
Lisch, F., Dr., Archivraad, Museums Directeur, Schwerin . . . V. B.
Litton, S., Esq., M. D., Præsident for det kgl. irske Akademi, Dublin F. B. B.
Lobera, Don J. G., Alcalde i Cordova, Andalusien . . . . F. B. B.
Longfellow, H. W., Esq., Professor ved Harvard Universitet i Cambridge, Massachusetts . . . . F. B. B.
Lukis, Rev. W. C., M. A., Collingbourne Ducis, England . . . F. B. B.
Lund, P. V., P. D., Professor, Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Lunzi, N. C., Greve, San Kyrikos, Zante . . . . F. B. B.
Lütké, F. B. de, Admiral, General-Adjutant, St. Petersborg . . F. B. B.
Lønnrot, E., M. D., Professor ved Universitetet i Helsingfors . F. B. B.
Macaulay, D., Esq., LL. D., Edinburgh . . . . F. B. B.
Macedo, Dom J. da Costa de, Sekretair ved Vid. Akad. i Lissabon F. B. B.
Macgregor, F. C., Esq., fh. kgl. storbritannisk Konsul i China, Reinbeck, Holstein . . . . F. B. B.
Mackinlay, D., M. D., Pollockshields, Skotland . . . . F. B. B.
Mc. Kenzie, J. W., Writer to the Signet, Edinburgh . . . . . . F. B. B.
Manockjee-Cursetjee, Esq., F. R. A. S., Bombay . . . . . . F. B. B.
Mansel, G., Capitain i den britiske Marine, London . . . . . . F. B. B.
Marcoran, Sir G., J. U. D., Korfu . . . . F. B. B.
Marquetz, J. I., Præsident for Republikken Ny-Granada . . . . F. B. B.
Marsh, C. P., nordamerikansk bef. Minister i Florents . . . . . F. B. B.
Martin, Henri, Historiker, Paris . . . . V. B.
Mayer, J., Esq., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool . . F. B. B.

Meisser, C., Professor ved Universitetet i Brüssel . . . . F. B. B.
Mellen, W. P., Esq., Advocat, Natchez, Mississippi . . . . F. B. B.
Michélsen, C., kgl. dansk Gen.-Konsul i St. Fé de Bogotá, Ny Granada . . . . F. B. B.
Miniscalchi-Erizzo, F., Greve, Kammerherre, Verona . . . . F. B. B.
Mitchell, J. M., kgl. belgisk Konsul i Leith . . . . F. B. B.
Mitré, Don B., General, Præsident i den Argentinske Republik F. B. B.
Mohnike, O., M. D., Læge i den nederlandsk-ostindiske Armee, Batavia . . . . F. B. B.
Monserrate, F. D. C. de, Directeur for det keis. Bibliothek i Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Montefiore Sir M., Bart., F. R. S., London . . . . F. B. B.
Montezuma, D. F., Vicomte de Jequitinconha, Grand af Brasilien, virkel. Statsraad, Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Morgan, H. J., Embedsmand i Provincial-Secretary-Office, Ottawa, Canada . . . . B. B.
Morpurgo, J., Banquier, kgl. belgisk Gen.-Konsul i Triest . . F. B. B.
Morris, J. G., Esq., Philadelphia . . . . F. B. B.
Morrow, R., Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland . . . . F. B. B.
Mortillet, G. de; Inspecteur ved Museet i Saint-Germain. . . V. B.
Mosquera, T. C. de, General, Præsident for Republikken Ny Granada, St. Fé de Bogotà . . . . F. B. B.
Moukhanoff, P. de, Geheimeraad, Medlem af det keis. Statsraad, St. Petersborg . . . . F. B. B.
Mueller, F., M. & P. D., Government Botanist, Melbourne, Australien . . . . F. B. B.
Moussine-Boushkine, M. de., Geheimeraad, fh. Curator for Universitetet i Kasan . . . . F. B. B.
Murphy, Hon. H. C., Brooklyn, New York . . . . F. B. B.
Münch-Bellinghausen, E., Friherre, Directeur for Hofbibliotheket i Wien . . . . F. B. B.
Nabert, H., P. D., Overlærer, Hannover . . . . B. B.
Napiersky, C. A., P. D., Statsraad, Gouvernements-Skole-Directeur, Riga . . . . F. B. B.
Nicholson, Sir C., Baronet, D. C. L., LL. D., London . . . . . F. B. B.
Nisser, Don P., Melbourne, Australien . . . . S. B. B.
Nordenheim, C., virkel. Statsraad, Senator, Helsingfors. . . . F. B. B.
Nottingham, J., M. D., Surgeon N. C., Liverpool. . . . . F. B. B.
Obligado, Don P., Dr., fh. Gouverneur i Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Obolensky, M., Fyrste, Geheimeraad, St. Petersborg . . . . . . F. B. B.
Olfers, J. F. M. von, Geheimeraad, Gen.-Directeur over de kgl. preussiske Museer, Berlin . . . . F. B. B.
Olinda, Don P. de Araujo Limas, Marquis de, virkel. Statsraad, Rio de Janeiro . . . . F. B. B.

Olsoufieff, B. D., fh. Hofmarskal hos Hs. M. Keiser Alexander F. B. B.
Ormerod, Ven. T. J., A M., Archdeacon af Suffolk. . . . . . . F. B. B.
Osnobischin, D., Collegieraad, Curator for Gymnasiet i Simbirsk F. B. B.
Osuna y del Ynfantádo, Don M. Duque de, Grand af Spanien, kgl. spansk overordenl. bef. Minister i St. Petersborg . . . F. B. B.
Ouvaroff, A., Greve, Statsraad, Medlem af Vid. Akademi i St. Petersborg, Moskau . . . . F. B. B.
Parish, F., Esq., kgl. storbritannisk Konsul i Buenos Ayres. . F. B. B.
Parker, Rev. P., Washington . . . . F. B. B.
Pazos, Don J. B., Dr., Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Penguilly l'Haridon, Baron, Directeur for Musée d'Artillerie, Paris . . . . V. B.
Pérez, Don J. J., Præsident for Republikken Chile . . . . B. B.
Perez, Don R. J., Advocat, Prof. ved Univers. i Buenos Ayres F. B. B.
Perez de Velasco, Don H., J. U. D., Advocat, Lima . . . . . F. B. B.
Peto, Sir S. M., Bart., M. P., K. C. D., til Somerleyton Hall, Suffolk . . . . F. B. B.
Philarètes, Medl. af den hell. Synode, Metropolit af Moskwa og Kolomna, Moskwa . . . . F. B. B.
Phillips, G., Professor ved Universitetet i Wien . . . . F. B. B.
Phillips, Sir T., Bart., til Middlehill, Worcestershire. . . . . . F. B. B.
Philosophoff, A., Gen.-Adjutant, St. Petersborg . . . . F. B. B.
Pipping, F. W., Statsraad, Prof. ved Universitetet i Helsingfors F. B. B.
Platon, Medlem af den hell. Synode, Erkebiskop af Riga og Mitau F. B. B.
Pontoppidan, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hamburg. . . . . F. B. B.
Porter, J., M. D., Plainfield, Massachusetts . . . . F. B. B.
Power, Rev., J., Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge . . F. B. B.
Pratápa Chandra Sinha Bahádoor, Raja, Bakparáh, Bengalen F. B. B.
Pryce, D. T., Esq., Grosserer, Batavia. . . . . F. B. B.
Przezdziecky, A., Greve, Archæolog, Warschau . . . . F. B. B.
Pycroft, J. W., Esq., London . . . . F. B. B.
Quatrefages, A. De, Professor, Medlem af Institut de France V. B.
Rabbe, F. J., P. et M. D., Collegie-Assessor, Helsingfors. . . . F. B. B.
Raëvsky, M., Erkepræst ved den keis. russiske Legation i Wien F. B. B.
Rájendralála Mitra, B., Vice-Præsident for R. A. S., Calcutta F. B. B.
Ralli, A. di Stephano, Banquier, Triest . . . . F. B. B.
Ramírez y de las Casas Deza, Don L. M., M. D., Professor ved Lyceet i Cordova . . . . F. B. B.
Rangabés, A. R., Professor ved Universitetet i Athen . . . . . V. B.
Rastawiecki, E., Baron, Archæolog, Warschau . . . . F. B. B.
Read, J. M., General, Paris . . . . F. B. B.
Reutz, A. M. T. von, J. U. D., Hofraad, Professor ved Universitetet i Dorpat . . . . F. B. B.
Riant, P. E. D., Greve, Paris. . . . . V. B.

Ricker, S., fh. nordamerikansk Gen.-Konsul i Frankfurt a. M. F. B. B.
Ritschl, G. C. B., T. D., fh. Gen.-Superintendent, Berlin . . . F. B. B.
Robert, P. C., Directeur i Krigs-Departmentet, Paris . . . . . . F. B. B.
Robinson, J. R., Esq., Dewsbury, England . . . . F. B. B.
Rochussen, J. J., kgl. nederlandsk Statsminister, Haag . . . . F. B. B.
Rodotheatos, S., J. U. D., Justitiarius ved Overretten paa Korfu F. B. B.
Rodriguez de Berlanga, Don M., J. U. D., Malaga. . . . . . B. B.
Rumine, N. de, virkel. Statsraad, Kammerherre, Moskwa . . . F. B. B.
Ruyssenaers, S. W., kgl. nederlandsk Gen.-Konsul i Alexandria F. B. B.
Sabatier, J., Archæolog, St. Petersborg . . . . V. B.
Sabatini, Signore D., Neapel . . . . F. B. B.
Savvaítof, P., Prof. ved det geistl. Seminar. i St. Petersborg F. B. B.
Scarpa, Chevalier J. da, fh. kgl. dansk Konsul i Fiume. . . F. B. B.
Schaaffhausen, Geheimeraad, Professor, Bonn. . . . . V. B.
Schack-Sommer, J. O., kgl. dansk Vice-Konsul i Hamburg. F. B. B.
Schildt, W. S., Districtslæge, Jyväskylä, Finland . . . . F. B. B.
Schindler, J., Baron, Geheimeraad, Canonicus, Krakau . . . . F. B. B.
Schoeppingk, D., Baron, Archæolog, Moskwa. . . . . F. B. B.
Schroeder, F., fh. nordamerikansk Chargé d'Affaires i Stockholm. F. B. B.
Schubert, F. H. de, Generallieutenant, St. Petersborg . . . . . F. B. B.
Schultén, O. de, P. D., Baron, Vice-Præsident i Justits-Departementet, Helsingfors . . . . F. B. B.
Schumann, H., P. D., Overlærer ved Real-Gymnas. i Hildesheim B. B.
Schuth, N. C., kgl. dansk Gen.-Konsul i Valparaiso . . . . . . F. B. B.
Scheil, Sir J., Gen.-Major, London . . . . F. B. B.
Simpson, J. Y., M. D., Professor ved Universitetet i Edinburgh V. B.
Singer, Rev. J., D. D., Secretair ved det kgl. irske Akademi i Dublin . . . . F. B. B.
Smith, C. R., Esq., Strood i Kent, England . . . . V. B.
Smith, J. C., Esq., Sharon, Connecticut . . . . F. B. B.
Smith, R. B., Esq., Villa Nova, England . . . . F. B. B.
Solomos, D., Greve, Zante . . . . F. F. B.
Sourdeval, C. M. de, Dommer ved Retten i Tours . . . . . . F. B. B.
Sparks, J., LL. D., Prof. i Historie ved Harvard-Universitetet i Cambridge, Massachusetts. F. B. B.
Spring, A., Professor, Liége . . . . F. B. B.
Squier, Hon. E. G., M. A., New York . . . . V. B.
Ståhlberg, C. H., P. D., Provst og Sognepræst, Pielavesi, Finland F. B. B.
Stallknecht, F. S., Esq., Advocat, New York . . . . F. B. B.
Stawell, Sir W. F., Overdommer, Victoria, Australien . . . . . F. B. B.
Stirbey, Fyrst D. Barbo de, fh. Hospodar af Wallachiet, Bukarest F. B. B.
Stourdza, Fyrst Michael, fh. Hospodar af Moldau, Yassi. . . . F. B. B.
Stülz, J., k. k. Historiograph, Chorherre i St. Florian, Øvre Østerrig F. B. B.

Stürup, W., Legationsraad, kgl. dansk Gen.-Konsul i Caracas, Venezuela . . . . . F. B. B.
Swithinbank, G. E., Newcastle upon Tyne . . . . . F. B. B.
Symington, A. J., Esq., Glasgow . . . . . F. B. B.
Tamlander, C. G., Oberstlieutenant, Helsingfors . . . . . F. B. B.
Tatarinoff, S. P., Gen.-Major, fh. Civil-Gouverneur i Tomsk . F. B. B.
Tchertkoff, A., General, Moskwa . . . . . F. B. B.
Thacher, J. S. B., Assessor i Øverste-Ret, Mississipi . . . . . F. B. B.
Theophilos, Præsident i Grækenlands hell. Synode, Metropolit af Athen . . . . . B. B.
Tiedge, J. E. C., Grosserer, Buenos Ayres . . . . . F. B. B.
Titoff, V. P. de, keis. russisk bef. Minister i Stuttgart . . . . . F. B. B.
Tobin, Sir T., Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork . . F. B. B.
Traherne, Rev. J. M., M. A., Coedriglan, England . . . . . F. B. B.
Trevelyan, Sir C., Bart., fh. Gouverneur over Præsidentskabet Madras, London . . . . . F. B. B.
Trevelyan, Sir W. C., Bart., Wallington, Newcastle on Tyne . F. B. B.
Tubino, Franc. M. Don, Madrid . . . . . V. B.
Tweddell, G. M., Esq., Stokesley, England . . . . . F. B. B.
Typaldos, C. P., Livlæge hos H. M. Kongen af Grækenland, Athen . . . . . F. B. B.
Ulrich, F. C., Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien F. B. B.
Ustrialoff, N. G., Professor ved Universitetet i St. Petersborg F. B. B.
Valaoritis, A., J. U. D., Legislator, S. Maura . . . . . F. B. B.
Veliaminof-Zernof, Statsraad, Petersborg . . . . . V. B.
Vilanova, J., Professor, Madrid . . . . . V. B.
Viola, Don M. N., Dr., Advocat, Buenos Ayres . . . . . F. B. B.
Virchow, R., Professor, Berlin . . . . . V. B
Vlassopulos, S. J., Directeur for Assurance-Banken paa Ithaka B. B.
Vogt, Carl, Professor, Genéve . . . . . V. B.
Wallcott, Rev. M. E., M. A., London . . . . . F. B. B.
Wallén, C. S., Baron, Geheimeraad, Statssecretair for Finland, Helsingfors . . . . . F. B. B.
Watts, Rev. F., Ésq., Professor ved Spring Hill College, England F. B. B.
Webb, Th. H., Esq., M. D., Secretair ved Rhode-Islands hist. Selskab, Boston, Massachusetts . . . . . F. B. B.
Webber, S., M. D., Charlestown, New Hampshire . . . . . F. B. B.
Were, J. B., Esq., kgl. dansk og svensk-norsk Konsul i Melbournè, Australien . . . . . F. B. B.
Wetmore, P. M., General, New York . . . . . F. B. B.
Wiarda, S., kgl. nederlandsk Konsul i Buenos Ayres . . . . . F. B. B.
Wilson, Rev. J., D. D., Præsident for Trinity College i Oxford F. B. B.
Winthrop, R. C., LL. D., Præsident for det hist. Selskab i Massachusetts, Boston . . . . . F. B. B.

Witt, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Lima, Peru . . . . S. B. B.
Witte, J. J. A. M. de, Baron, Paris . . . . F. B. B.
Wocel, J. E., Professor i Archæologi ved Universitetet i Prag. V. B.
Wolanski, T. v. Wolan, Landraad, Posen . . . . F. B. B.
Woldsen, J. N., kgl. dansk General-Konsul i Amsterdam . . . F. B. B.
Wood, R., Esq., kgl. storbritannisk Konsul i Tunis . . . . F. B. B.
Woolsey, T. D., A. M., Professor ved Yale-College, New-Haven, Connecticut . . . . F. B. B.
Wrangel, F. H. E. von, Greve, Gen.-Feltmarskal, Berlin . . . F. B. B.
Wrangell, F. de, Baron, Admiral, Gen.-Adjudant, St. Petersborg F. B. B.
Wüstenfeld, H. F., P. D., Prof. ved Universitetet i Göttingen. F. B. B.
Young, A., Capitain, Twickenham, England . . . . F. B. B.
Young, Sir J., Gouverneur over New South Wales, Australien F. B. B.
Zipser, E. A., Professor, Neusohl, Ungarn . . . . S. B. B.

UDSIGT OVER SELSKABETS REGNSKAB
FOR 1869.

INDTÆGTER.

	Rd.	Sk.
Kassebeholdning fra 1868	930	15
HANS MAJESTÆT KONGENS aarlige Gave	300	»
Bestandige Bidrag fra Medlemmer og Extra-Tilskud	204	61
Aarlige Bidrag fra Medlemmer	493	72
Ved Salg af Selskabets Skrifter. (Efter Fradrag af Omkostninger ved Forsendelse af Selskabets Skrifter, Fragt, Udgifter til Bekjendtgjørelser etc.)	320	63
Renter af den faste Fond	3408	
	5657	19

UDGIFTER.

	Rd.	Sk.	Rd.	Sk.
I. Til ufuldendte Arbeider: Mémoires 1867—68			290	6
II. Til Selskabets Bestyrelse og dets Virksomhed:				
A. Secretairernes Honorarer	700	»		
For Besørgelse af løbende Forretninger, Assurance, Trykløn, Møders Afholdelse, Diplomers Udfærdigelse, Fragt og Porto	409	69		
Budløn og Understøttelse til Enken efter det forrige Bud	230	»		
			1339	69
B. Oldskrift Afdelingen: til Forberedelse af Udgaven af Niáls Saga			350	»
C. Oldsag Afdelingen:				
a) Aarbøgerne for 1869 og Tillægsheftet for 1868	1989	87		
b) Overlærer J. Kønigsfeldt for et historisk-archæologisk Index til Tidsskrifterne	100	»		
d) Honorar for Slutningen af Afhandlingen: »Folketro i Norden«	60	»		
			2149	87
III. Anvendt til den faste Fonds Forøgelse			170	90
			4300	60
Kassebeholdning den 31. December 1869			1356	55
			5657	19

F. S. BANG,
Kasserer.

Undertegnede, det Kongelige Nordiske Oldskrifts-Selskabs for Aaret 1869 valgte Revisorer, erklære herved at have undersøgt og revideret Regnskabet med tilhørende Bilag og befundet samme rigtigt. Endvidere erklære vi, at Selskabets faste Fond i 1869 er bleven forøget ved Indkjøb af Kongelige Obligationer til et paalydende Beløb af 200 Rigsdaler. Selskabets faste Fond er nu 85,300 Rdlr., hvoraf 85,100 ere optagne i Finantsministeriets Indskrivningsprotocol, og 200 henligge til Optagelse.

Kjöbenhavn, den 7. Marts 1870.

M. WILLER. A. PETERSEN.